

Akademické koordinační středisko v Euroregionu Nisa
Akademisches Koordinierungszentrum in der Euroregion Neisse
Akademickie Centrum Koordynacyjne w Euroregionie Nysa

LIBEREC

ZITTAU

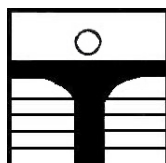
JELENIA GÓRA

**VĚDECKÁ POJEDNÁNÍ
WISSENSCHAFTLICHE ABHANDLUNGEN
PRACE NAUKOWE**

XI/2005

ACC JOURNAL

XI.

**TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
INTERNATIONALES HOCHSCHULINSTITUT ZITTAU
HOCHSCHULE ZITTAU/GÖRLITZ (FH)
AKADEMIA EKONOMICZNA im. O. Langego we Wrocławiu -
WYDZIAŁ GOSPODARKI REGIONALNEJ I TURYSTYKI W JELENIEJ GÓRZE
POLITECHNIKA WROCLAWSKA - FILIA W JELENIEJ GÓRZE
KOLEGIUM KARKONOSKIE W JELENIEJ GÓRZE**

ISSN 1801-1128

Akademické koordinační středisko v Euroregionu Nisa
Akademisches Koordinierungszentrum in der Euroregion Neisse
Akademickie Centrum Koordynacyjne w Euroregionie Nysa
euroregion.vslib.cz

LIBEREC

ZITTAU

JELENIA GÓRA

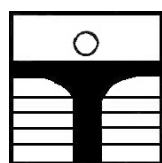
TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

www.vslib.cz

**INTERNATIONALES HOCHSCHULINSTITUT
ZITTAU**

www.ihl-zittau.de

HOCHSCHULE ZITTAU/GÖRLITZ (FH)

www.hs-zigr.de

**AKADEMIA EKONOMICZNA im. O. Langego we Wrocławiu -
WYDZIAŁ GOSPODARKI REGIONALNEJ
I TURYSTYKI W JELENIEJ GÓRZE**

www.ae.jgora.pl

**POLITECHNIKA WROCLAWSKA –
FILIA W JELENIEJ GÓRZE**

www.pwr.jgora.pl

**KOLEGIUM KARKONOSKIE
W JELENIEJ GÓRZE**

www.kk.jgora.pl

Akademické koordinační středisko v Euroregionu Nisa
Akademisches Koordinierungszentrum in der Euroregion Neisse
Akademickie Centrum Koordynacyjne w Euroregionie Nysa

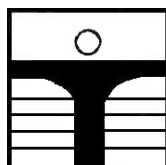
LIBEREC

ZITTAU

JELENIA GÓRA

**VĚDECKÁ POJEDNÁNÍ
WISSENSCHAFTLICHE ABHANDLUNGEN
PRACE NAUKOWE**

XI/2005

**TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
INTERNATIONALES HOCHSCHULINSTITUT ZITTAU
HOCHSCHULE ZITTAU/GÖRLITZ (FH)
AKADEMIA EKONOMICZNA im. O. Langego we Wrocławiu -
WYDZIAŁ GOSPODARKI REGIONALNEJ I TURYSTYKI W JELENIEJ GÓRZE
POLITECHNIKA WROCLAWSKA - FILIA W JELENIEJ GÓRZE
KOLEGIUM KARKONOSKIE W JELENIEJ GÓRZE**

Vědecká pojednání jsou regionální publikací informující širší veřejnost o výsledcích vědecko-výzkumné spolupráce vysokých škol Euroregionu Nisa, o aktuální problematice týkající se regionu a o regionálních studentských sympoziích. V omezeném rozsahu jsou publikovány i vybrané výsledky výzkumu na jednotlivých pracovištích vysokých škol v regionu.

Tento sborník je též k dispozici na internetové adrese euroregion.vslib.cz/edice.

Die **Wissenschaftlichen Abhandlungen** sind eine regionale Publikation, die die breitere Öffentlichkeit über die Ergebnisse der wissenschaftlichen Forschungszusammenarbeit der Hochschulen in der Euroregion Neisse informiert. Sie bieten Einblick in das wissenschaftliche Leben der Region und in den Verlauf der regionalen Studentensymposien. Im beschränkten Umfang werden auch ausgewählte Forschungsergebnisse der einzelnen Hochschulen publiziert.

Dieser Sammelband ist auch an der Internet-Adresse euroregion.vslib.cz/Editionstätigkeit zu erreichen.

Prace Naukowe są publikacją regionalną która informuje o wynikach współpracy naukowej i badawczej Szkół Wyższych w Euroregionie Nysa, o aktualnych problemach dotyczących regionu i o regionalnych sympozjach studenckich. W ograniczonym zakresie publikowane są również wybrane teksty o wynikach nauki i badań w poszczególnych Uczelniach Euroregionu Nysa.

Zeszyt jest też do dyspozycji na stronach internetowych euroregion.vslib.cz/edycja.

Redakční rada - Redaktionsrat - Rada redakcyjna:

Dr. F. Adameczuk, AE WGRiT Jelenia Góra

Doc. PhDr. R. Anděl, CSc., TU v Liberci

Doc. Ing. E. Konečná, CSc., TU v Liberci

Prof. Dr.-phil. P. Schmidt, HS Zittau/Görlitz (FH)

© Technická univerzita v Liberci - 2005

ISBN 80-7083-966-X

Vydáno za podpory Statutárního města Liberec.

Dofinansowano ze środków Statutarnego miasta Liberec.

Finanziert von der Stadt Liberec.

Published with the subsistance of the chartered city of Liberec.

INFORMACE/ INFORMATIONEN/ INFORMACJE/ INFORMATION

AKADEMICKÉ KOORDINAČNÍ STŘEDISKO V EUROREGIONU NISA	16
AKADEMISCHES KOORDINIERUNGSZENTRUM IN DER EUROREGION NEISSE	18
AKADEMICKIE CENTRUM KOORDYNACYJNE W EUROREGIONIE NYSA	20
ACADEMIC COORDINATION CENTRE AT THE EUROREGION NEISSE	22

**REGIONÁLNÍ STUDIE/ REGIONALSTUDIEN/
STUDIE REGIONALNE/ REGIONAL STUDIES**

J. Dědková	24
COMPETITIVE ENVIRONMENT OF COMPANIES IN THE EUROREGION NISA WETTBEWERBSUMFELD VON FIRMEN IN DER EUROREGION NEISSE KONKURENCYJNE ŚRODOWISKO PRZEDSIĘBIORSTW W EUROREGIONIE NYSA KONKURENČNÍ PROSTŘEDÍ FIREM V EUROREGIONU NISA	
M. Januszewska, D. E. Jaremen, E. Nawrocka	29
MOŻLIWOŚCI I INSTRUMENTY KONTROLI ORAZ OCENY PRZEBIEGU PROCESÓW INTEGRACYJNYCH W TURYSTYCE W EUROREGIONIE NEISSE-NISA-NYSA MÖGLICHKEITEN UND KONTROLLINSTRUMENTE UND BEURTEILUNG DES VERLAUFS VON INTEGRATIONSPROZESSEN IN DER TOURISTIK IN DER EUROREGION NEISSE - NISA - NYSA MOŽNOSTI A NÁSTROJE KONTROLY A HODNOCENÍ PRŮBĚHU INTEGRAČNÍCH PROCESŮ V CESTOVNÍM RUCHU V EUROREGIONU NEISSE - NISA - NYSA OPPORTUNITIES AND INSTRUMENTS FOR CONTROL AND ASSESSMENT OF INTEGRATION PROCESSES IN TOURISM IN THE NEISSE - NISA - NYSA EUROREGION	
J. Jersák, J. Lubina, F. Manlig, V. Pelantová	35
EINFÜHRUNG DES PROZESSDENKENS IN DEN FIRMEN DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK IMPLEMENTACJA PROCESU MYŚLENIA W PRZEDSIĘBIORSTWACH W REPUBLICIE CZESKIEJ ZAVÁDĚNÍ PROCESNÍHO MYŠLENÍ V PODNICÍCH ČESKÉ REPUBLIKY IMPLEMENTATION OF PROCESS THINKING IN COMPANIES IN THE CZECH REPUBLIC	
K. Kurková, R. Kurek	41
SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ W KRAJACH EUROREGIONU NEISSE - NISA - NYSA GESELLSCHAFT MIT BESCHRÄNKTER HAFTUNG IN LÄNDERN DER EUROREGION NEISSE - NISA - NYSA SPOŁECZNOŚĆ S RUČENÍM OMEZENÝM V ZEMÍCH EUROREGIONU NEISSE - NISA - NYSA LIMITED IN EUROREGION NEISSE - NISA - NYSA'S COUNTRIES	

J. Ladysz	51
TRANSGRANICZNE PLANOWANIE PRZESTRZENNE JAKO PRZYSZŁOŚCIOWA DZIEDZINA WSPÓLPRACY TRANSGRANICZNEJ	
DIE GRENZÜBERSCHREITENDE RAUMPLANUNG ALS EIN ZUKUNFTSBEREICH DER GRENZÜBERSCHREITENDEN ZUSAMMENARBEIT	
PŘESHRAŇIČNÍ ÚZEMNÍ PLÁNOVÁNÍ JAKO VÝHLEDOVÁ OBLAST PŘESHRAŇIČNÍ SPOLUPRÁCE	
CROSSBORDER SPATIAL PLANNING AS A FUTURE FIELD OF CROSSBORDER COOPERATION	
U. Markowska-Przybyła	59
KONKURENCYJNOŚĆ REGIONÓW POLSKI I UE-15 (ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM METOD POMIARU)	
KONKURENZFÄHIGKEIT VON REGIONEN POLENS UND EU-15 (MIT BESONDEREN BERÜCKSICHTIGUNG VERMESSUNGSVERFAHREN)	
KONKURENCE REGIONU POLSKA A EU-15 (S PODROBNÝM VZETÍM V ÚVAHU METOD MĚŘENÍ)	
COMPETITIVENESS OF REGIONS OF POLAND AND EU-15 (WITH SPECIAL TAKING INTO CONSIDERATION METHODS OF MEASUREMENT)	
M. Markowska	67
STRATEGIE INNOWACJI JAKO FORMA MIĘDZYREGIONALNEJ WSPÓLPRACY	
INNOVATIONSSTRATEGIEN ALS FORM DER ZWISCHENREGIONALLEN ZUSAMMENARBEIT	
NADHRANIČNÍ INOVAČNÍ STRATEGIE JAKO FORMA REGIONÁLNÍ SPOLUPRÁCE	
INNOVATION STRATEGIES AS THE FORM OF INTERREGIONAL COOPERATION	
H. Neumannová	75
EUROREGIONÁLNÍ PROBLEMATIKA JAKO DŮLEŽITÝ FAKTOR OVLIVŇUJÍCÍ VÝUKU CIZÍHO JAZYKA	
EUROREGIONALE POLITIK ALS EIN WICHTIGER FAKTOR, DER DEN FREMDSPRACHENUNTERRICHT BEEINFLUSST	
PROBLEMATYKA EUROREGIONALNA JAKO WAŻNY FAKTOR MAJĄCY WPŁYW NA NAUCZANIE JĘZYKÓW OBCYCH	
EUROREGIONAL POLITICS AS AN IMPORTANT FACTOR INFLUENCING THE TEACHING OF A FOREIGN LANGUAGE	
D. Strahl	79
SEKTOROWA STRUKTURA PRACUJĄCYCH W PRZESTRZENI GOSPODARCZEJ EUROREGIONU NYS	
SEKTORENSTRUKTUR DER BERUFSTÄTIGEN IM WIRTSCHAFTSRAUM DER EUROREGION NEISSE	
ODVĚTVOVÁ STRUKTURA PRACUJÍCÍCH V EKONOMICKÉM PROSTORU EUROREGIONU NISA	
SECTORAL STRUCTURE OF WORKFORCE IN THE ECONOMIC SPACE OF NEISSE EUROREGION	

**HUMANITNÍ VĚDY/ HUMANWISSENSCHAFTEN/
NAUKI HUMANISTYCZNE/ HUMANITIES SCIENCES**

- M. Januszewska** 86
TURYSTYKA ZDROWOTNA W UZDROWISKACH POLSKICH I NIEMIECKICH
GESUNDHEITSORIENTIERTER TOURISMUS IN POLNISCHEN UND DEUTSCHEN
KURORTEN
ZDRAVOTNÍ TURISTIKA V LÁZNÍCH POLSKA A NĚMECKA
HEALTH ORIENTED TOURISM IN POLISH AND GERMAN SPA RESORTS
- J. Boyon** 92
FRANCOIS GOUIN'S SERIES METHOD
SERIEN-METHODE VON FRANCOIS GOUIN
FRANCOIS GOUIN METODA SERII
METODA SERIE FRANCOISE GOUINA
- P. Novotný** 98
ZUM MONTAGE-VERFAHREN IN DER LITERATUR
NASZKICOWANIE PROBLEMATYKY MONTAŻĘ LITERERACKIEJ
K PRINCIPU LITERÁRNÍ MONTÁŽE
ABOUT SOME PRINCIPLES OF LITERARY ASSEMBLY
- A. Plachciak** 104
JACOB BÖHME - A SHOEMAKER AND PHILOSOPHER IN GÖRLITZ
JAKOB BÖHME - SCHUHMACHER UND PHILOSOPH AUS GÖRLITZ
JAKUB BÖHME - ZGORZELECKI SZEWC I FILOZOF
JAKUB BÖHME - ZHOŘELECKÝ OBUVNÍK A FILOSOFO
- I. Rucková** 111
DER FÜRST KARL ALOIS LICHNOWSKY UND ADAM GEORG FORSTER
KSIĄŻE KAREL ALOIS LICHNOWSKY I ADAM GEORG FORSTER
KNÍŽE KAREL ALOIS LICHNOWSKY A ADAM GEORG FORSTER
PRINCE KARL ALOIS LICHNOWSKY AND ADAM GEORG FORSTER
- R. Seebauer** 118
**ASPEKTE „EUROPÄISCHER DIMENSIONEN“ IM ÖSTERREICHISCHEN
BILDUNGSWESEN**
ASPEKTY „DYMENSIJ EUROPEJSKIEJ” W KSZTAŁCENIU W AUSTRII
ASPEKTY „EVROPSKÉ DIMENZE” VE VZDĚLÁVACÍM SYTĚMU V RAKOUSKU
ASPECTS OF THE „EUROPEAN DIMENSION,, IN THE FIELDS OF EDUCATION
IN AUSTRIA
- P. Schmidt** 127
VOM „MEHRWERT“ INTERNATIONALER STUDIENGÄNGE
O „WARTOŚCI DODANEJ“ MIĘDZYNARODOWYCH KIERUNKÓW STUDIÓW
O PŘIDANÉ HODNOTĚ MEZINÁRODNÍCH STUDIJNÍCH OBORŮ
ON THE SURPLUS VALUE OF INTERNATIONAL STUDIES

G. Schröer	131
DETERRITORIALISIERTE SPRECH UND SCHREIBWEISEN DETERYTORILIZACJA JĘZYKOWYCH I LITERACKICH STYLÓW DETEROLIALIZACE JAZYKOVÝCH A LITERÁRNÍCH STYLŮ DETERRITORIALIZED WAYS OF SPEAKING AND WRITING	
A. Syrovátková	140
ZU ENTWICKLUNG UND STRUKTUR DER ZEITUNGEN IN LIBEREC IN DER ZWEITEN HÄLFTE DES 19. JAHRHUNDERTS K PYTANIU ROZWOJU ORAZ STRUKTURY GAZET W LIBERCU W DRUGIEJ POŁOWIE XIX WIEKU K OTÁZCE ROZVOJE A STRUKTURY NOVIN V LIBERCI V DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ EXPANSION AND STRUCTURE OF THE NEWSPAPER IN LIBEREC IN THE SECOND HALF OF THE 19 TH CENTURY	
A. Zielińska	148
WIELOWYMIAROWA ANALIZA PORÓWNAWCZA W OCENIE OCHRONY (JAKOŚCI) ŚRODOWISKA (NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH PAŃSTW EUROPEJSKICH) MEHRDIMENSIONALE VERGLEICHANALYSE BEI DER BEWERTUNG DES UMWELTSCHUTZES AM BEISPIEL AUSGEWÄHLTER STAATEN MULTIROZMĚRNÁ KOMPARAČNÍ ANALÝZA V HODNOCENÍ OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ VE VYBRANÝCH ZEMÍCH THE MULTIDIMENTIONAL COMPARATIVE ANALISES IN THE EVALUATION OF NATURE PROTECTION IN THE PERSPECRIVE OF THE SELECTED COUNTRIES	
EKONOMIKA/ WIRTSCHAFT/ NAUKI EKONOMICZNE/ ECONOMY	
F. Adamczuk	157
STOSUNKI GOSPODARCZE POLSKI Z NIEMCAMI W WARUNKACH INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ I GLOBALIZACJI GOSPODARKI ŚWIATOWEJ WIRTSCHAFTSBEZIEHUNGEN VON POLEN UND DEUTSCHLAND IN DEN VERHÄLTNISSEN DER EUROPÄISCHEN INTEGRATION UND GLOBALISIERUNG DER WELTWIRTSCHAFT HOSPODAŘSKÉ VZTAHY POLSKA A NĚMECKA V PODMÍNKÁCH EVROPSKÉ INTEGRACE A GLOBALIZACE SVĚTOVÉ EKONOMIKY POLISH ECONOMIC ATTITUDES WITH GERMAN IN THE CONDITIONS OF THE EUROPEAN INTEGRATION AND GLOBALIZATION OF THE WORLD'S ECONOMY	
B. Bal-Domańska	163
DECENTRALIZACJA FINANSÓW PUBLICZNYCH W POLSCE, NIEMCZECH I REPUBLICIE CZESKIEJ - ANALIZA PORÓWNAWCZA DEZENTRALISATION DER ÖFFENLICHEN FINANZEN IN POLEN, DER BUNDESREPUBLIC DEUTSCHLAND UND IN DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK - VERGLEICHSANALYSE DECENTRALIZACE VEŘEJNÝCH FINANČÍ V POLSKU, NĚMECKU A ČESKÉ REPUBLICIE - KOMPARACE DECENTRALIZATION OF PUBLIC FINANCES IN POLAND, GERMANY AND THE CZECH REPUBLIC - COMPARATIVE ANALYSIS	

E. Hajduga	171
DETERMINANTY ROZWOJU RYNKU UBEZPIECZENIOWEGO W POLSCE ENTWICKLUNGSVORAUSSETZUNGEN DES VERSICHERUNGSMARKTES IN POLEN PŘEDPOKLADY PRO ROZVOJ TRHU POJIŠŤOVNICTVÍ V POLSKU FACTORS OF THE INSURANCE MARKET DEVELOPMENT IN POLAND	
H. Jáčová	180
VYUŽÍVÁNÍ ALTERNATIVNÍCH ZDROJŮ FINANCOVÁNÍ PODNIKATELSKÝMI SUBJEKTY A JEJICH MEZINÁRODNÍ POROVNÁNÍ DIE AUSNUTZUNG DER ALTERNATIVEN QUELLE DER FINANZEN DER UNTERNEHMENS SUBJEKTEN UND IHRE INTERNATIONALER VERGLEICH WYKORZYSTANIE ALTERNATYWNYCH ŹRÓDEL FINANSOWANIA JEDNOSTEK PRZEDSIĘBIORCZYCH I ICH PORÓWNANIE MIĘDZYNARODOWE THE USE OF ALTERNATIVE SOURCES OF FINANCING BY ENTERPRISES AND THEIR INTERNATIONAL COMPARISON	
H. Jagoda	189
FORMY PRZEJĘĆ MENEDŻERSKICH W POLSCE DIE FORMEN DER MANAGERIAL ÜBERNAHMEN IN POLEN FORMY MANAŻERSKÝCH AKVIZIC V POLSKU MANAGERIAL ACQUISITIONS IN POLAND	
R. Kurek	195
SOLVENCY II - II FAZA PROJEKTU SOLVENCY II - 2. PROJEKTPHASE SOLVENCY II - 2. FÁZE PROJEKTU SOLVENCY II - PHASE II OF THE PROJECT	
K. Kurková	204
WYBRANE ASPEKTY PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ NA POGRANICZU POLSKO-CZESKIM PO AKCESJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ AUSGEWÄHLTE ASPEKTE DER WIRTSCHAFTLICHEN BETÄTIGUNG NACH DEM BEITRITT POLENS UND DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK IN DIE EUROPÄISCHE UNION VYBRANÉ ASPEKTY PODNIKÁNÍ V POLSKO - ČESKÉM POHRANIČÍ PO VSTUPU DO EVROPSKÉ UNIE SELECTED ASPECTS OF CONDUCTING BUSINESS ACTIVITIES WITH THE EUROPEAN UNION COUNTRIES FOLLOWING POLISH AND CZECH EU ACCESSION	
F. Mroczko	213
WYBRANE ASPEKTY INNOWACYJNEJ POLITYKI GOSPODARCZEJ POLSKI DIE GEWÄHLTE ASPEKTEN DER INNOVATIONSPOLITIK DER POLNISCHEN WIRTSCHAFT VYBRANÉ ASPEKTY INOVAČNÍ EKONOMICKÉ POLITIKY POLSKA SELECTED ASPECTS OF POLISH INNOVATIVE ECONOMICAL POLICY	
T. Orzeszko	220
REZERWY OBOWIĄZKOWE W POLSKIM SYSTEMIE BANKOWYM MINDESTRESERVEN IM POLNISCHEN BANKENSYSYSTEM POVINNÉ MINIMÁLNÍ REZERVY V POLSKÉM BANKOVNÍM SYSTÉMU MINIMUM RESERVES IN POLISH BANKING SYSTEM	

- A. Ostalecka** **230**
PODATNOŚĆ RYNKÓW WSCHODZĄCYCH NA RYZYKO WYSTĄPIENIA KRYZYSU FINANSOWEGO
 EMPFÄNGLICHKEIT DER WACHSTUMSMÄRKTE FÜR DAS RISIKO DES ENTSTEHENS EINER FINANZKRISE
 „VZRŮSTAJÍCÍ” TRHY A JEJICH NÁKLONNOST K RIZIKU VÝSKYTU FINANČNÍ KRIZE
 THE VULNERABILITY OF EMERGING MARKETS TO THE RISK OF FINANCIAL CRISIS OCCURRENCE
- I. Šimíková** **238**
STRUCTURE AND SIZE OF THE EU EXPENDITURE POLICY: DO ENLARGEMENTS AND FINANCIAL PERSPECTIVES REAL MATTER?
 ENTWICKLUNG DER AUSGABENPOLITIK UND KOSTEN IN DER EU IN BEZUG AUF FINANZPERSPEKTIVEN UND AUF DIE EINZELNEN WELLEN IHRER VERBREITUNG
 ROZWÓJ POLITYKI DOTYCZĄCEJ WYDATKÓW NAKŁADOWOŚCI W STOTUNKU DO BUDŻETOWYCH PERSPEKTYW I POSZCZEGÓLNYCH FAL ROZSZERZENIA
 VÝVOJ VÝDAJOVÉ POLITIKY A NÁKLADOVOSTI EU VE VZTAHU K ROZPOČTOVÝM PERSPEKTIVÁM A JEDNOTLIVÝM VLNÁM ROZŠÍŘENÍ
- E. Sobczak** **246**
ZAKRES PROBLEMOWY I PODSTAWY INFORMACYJNE MIĘDZYNARODOWYCH BADAŃ MARKETINGOWYCH
 PROBLEMBEREICH UND INFORMATIONSPRUNDLAGEN DER INTERNATIONALEN MARKETINGFORSCHUNG
 PROBLÉMOVÝ OKRUH A INFORMAČNÍ ZÁKLADY MEZINÁRODNÍCH MARKETINGOVÝCH STUDIÍ
 THE SCOPE OF PROBLEMS AND INFORMATION BASIS FOR INTERNATIONAL MARKETING RESEARCH
- A. Sokolowska** **253**
ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE CZYNNIKI ODDZIAŁUJĄCE NA EFEKTYWNE ZARZĄDZANIE KAPITAŁEM INTELEKTUALNYM W MAŁYM PRZEDSIĘBIORSTWIE
 AUßERE UND INNERE FAKTOREN, DIE WIRKUNG AUF EFFEKTIVES MANAGEMENT DES INTELLEKTUELLEN KAPITALS IM KLEINUNTERNEHMEN HABEN
 EXTERNÍ A INTERNÍ FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ ÚČINNOST MANAGEMENTU INTELEKTUÁLNÍHO KAPITÁLU V MALÉM PODNIKU
 EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS INFLUENCING EFFECTIVE INTELLECTUAL CAPITAL MANAGEMENT IN SMALL BUSINESS
- M. Solarz** **261**
BANKOWOŚĆ INTERNETOWA DLA KLIENTÓW INDYWIDUALNYCH W OFERTACH CZESKICH I POLSKICH BANKÓW
 DAS INTERNETBANKWESEN FÜR INDIVIDUELLE KUNDEN IN ANGEBOTEN TSCHECHISCHER UND POLNISCHER BANKEN
 INTERNETOVÉ BANKOVNICTVÍ PRO INDIVIDUÁLNÍ KLIENTY V NABÍDCE ČESKÝCH A POLSKÝCH BANK
 INTERNET BANKING FOR INDIVIDUAL CUSTOMERS IN CZECH AND POLISH OFFERS

A. Staworzyńska	269
NAPOJE BEZALKOHOLOWE I SOKI OWOCOWO-WARZYWNE - PREFERENCJE KONSUMENTÓW	
ALKOHOLFREIE GETRÄNKE UND FRUCHT-GEMÜSESÄFTE - PRÄFERENZEN DER VERBRAUCHER	
NEALKOHOLICKÉ NÁPOJE A OVOCNĚZELENINOVÉ DŽUSY - PREFERENCE SPOTŘEBITELŮ	
NON-ALCOHOLIC DRINKS AND FRUITY-VEGETABLE JUICES - CONSUMER PREFERENCES	
M. Swacha-Lech	276
BEZKAPITAŁOWE FORMY POWIĄZAŃ PRZEDSIĘBIORSTW BANKOWYCH Z FIRMAMI UBEZPIECZENIOWYMI W POLSCE	
KAPITALLOSE VERBINDUNGSFORMEN DER BANKUNTERNEHMEN MIT VERSICHERUNGSUNTERNEHMEN IN POLEN	
BEZKAPITÁLOVÉ FORMY PROPOJENÍ BANKOVNÍCH PODNIKŮ S POJIŠŤOVNAMI V POLSKU	
NON-CAPITAL FORMS OF TIES BETWEEN BANKS AND INSURANCE COMPANIES IN POLAND	
E. Tabaszewska	285
KORPORACYJNA BAZA WIEDZY I JEJ ROLA W INTEGRACJI KONCEPCJI ZARZĄDZANIA	
DIE KOROPRATIONSBASIS DES WISSENS UND IHRE ROLLE IN DER INTEGRATION DEN FÜHRUNGSKONZEPTIONEN	
KORPORAČNÍ VĚDOMOSTNÍ ZÁKLADNA A JEJÍ ÚLOHA V INTEGRACI KONCEPTU ŘÍZENÍ	
CORPORATION KNOWLEDGE BASE AND ITS ROLE IN INTEGRATION OF MANAGEMENT CONCEPTIONS	
TECHNIKA/ TECHNIK/ NAUKI TECHNICZNE/ TECHNOLOGY SCIENCES	
P. Anděl	293
FRAGMENTACE KRAJINY A METODIKA JEJÍHO HODNOCENÍ	
FRAGMENTIERUNG DER LANDSCHAFT UND DIE METHODIK IHRER BEWERTUNG	
FRAGMENTACJA KRAJOBRAZU I METODYKA JEJ OCENY	
FRAGMENTATION OF THE LANDSCAPE AND ITS EVALUATION METHODS	
M. Bureš	300
K NÁVRHU KUŽELOVÝCH OZUBENÝCH KOL	
ZUM PROJEKT DES KEGELRADES	
K PROJEKTU KÓŁ ZĘBATYCH STOŻKOWYCH	
TO PROJECT OF BEVEL GEAR-DRIVE	
E. Englberth	304
MODELOVÁNÍ HYDRODYNAMICKÝCH SIL TLAKOVÉHO VENTILU	
MODELIERUNG VON HYDRODYNAMISCHEN KRÄFTEN EINES DRUCKVENTILES	
MODELOWANIE SIŁ HYDROMECHANICZNYCH ZAWORU TLOCZĄCEGO	
MODELLING OF HYDRODYNAMIC FORCES IN DIRECT RELIEF VALVES	

V. Fliegel	312
TECHNICKÁ KOMUNIKACE	
TECHNISCHE KOMMUNIKATION	
KOMUNIKACJA TECHNICZNA	
TECHNICAL COMMUNICATION	
J. Homišin	315
PNEUMATIC TORSIONAL VIBRO-ISOLATION OF THE MECHANICAL SYSTEMS	
PNEUMATISCHE TORSIONSVIBROISOLATION VON MECHANISCHEN SYSTEMEN	
PNEUMATYCZNA SKRĘTNA WIBROIZOLACJA UKŁADÓW MECHANICZNYCH	
PNEUMATICKÁ TORZNÁ VIBROIZOLÁCIA MECHANICKÝCH SÚSTAV	
F. Manlig	323
MÖGLICHKEITEN DER NUTZUNG DER 3D ANIMATION UND DER VIRTUELLEN REALITÄT BEI DER OPTIMIERUNG DER FERTIGUNGSPROZESSE	
WYKORZYSTANIE ANIMACJI 3D I REALNOŚCI VIRTUALNEJ W OPTYMALIZACJI PROCESÓW PRZEDSIĘBIORCZYCH	
VYUŽITÍ 3D ANIMACE A VIRTUÁLNÍ REALITY PŘI OPTIMALIZACI PODNIKOVÝCH PROCESŮ	
USAGE OF 3D ANIMATION AND VIRTUAL REALITY AT OPTIMALIZATION OF COMPANY PROCESSES	
F. Manlig, R. Havlík	327
SIMULATIONGESTÜTZTE OPTIMIERUNG IN KMU	
OPTYMALIZACJA PROCESÓW PRODUKCYJNYCH W OPARCIU O SYMULACJĘ KOMPUTEROWĄ W MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTWACH	
OPTIMALIZACE PODNIKOVÝCH PROCESŮ V MALÝCH A STŘEDNÍCH PODNICÍCH S PODPOROU POČÍTAČOVÉ SIMULACE	
THE FACTORY PROCESSES OPTIMALISATION SME WITH THE SUPPORT OF COMPUTER SIMULATION	
I. Nová, I. Nováková	332
SIMULATIONSBERECHNUNGEN DER ERSTARRUNG UND DER ABKÜHLUNG DER GUSSSTÜCKE ALS WIRKENDES MITTEL FÜR ERZEUGUNG DER QUALITÄTSGUSSSTÜCKE	
SYMULACJA OBLICZENIOWA KRZEPNIĘCIA I CHŁODZENIA JAKO AKTYWNA METODA W PRODUKCJI WYROBÓW O WYSOKIEJ JAKOŚCI	
SIMULAČNÍ VÝPOČET TUHNUTÍ A CHLADNUTÍ JAKO ÚČINNÝ NÁSTROJ VÝROBY KVALITNÍCH ODLITKŮ	
THE SIMULATION CALCULATION OF SOLIDIFICATION AND COOLING AS ACTIVE INSTRUMENT OF THE QUALITY CASTINGS PRODUCTION	
L. Pešík	340
VIBROISOLATION OF MACHINES	
VIBROISOLIERUNG DER MASCHINEN	
WIBROIZOLACJE MASZYN	
VIBROIZOLACE STROJŮ	

- P. Pokorný, P. Keller** **346**
RAPID PROTOTYPING AT TECHNICAL UNIVERSITY OF LIBEREC
 RAPID PROTOTYPING AUF DER TECHNISCHEN UNIVERSITÄT IN LIBEREC
 METODA RAPID PROTOTYPING NA UNIWERSYTETU TECHNICZNYM W LIBERCU
 RAPID PROTOTYPING NA TECHNICKÉ UNIVERZITĚ V LIBERCI
- B. Skrbek, V. Nosek** **350**
**LOKÁLNÍ MAGNETICKÁ STRUKTUROSKOPIE - VLIV KVALITY POVRCHU
 NA VÝSLEDKY**
 ÖRTLICHE MAGNETISCHE STRUKTURUNTERSUCHUNG - WIRKUNG DER
 OBERFLÄCHEN QUALITÄT AUF DIE ERGEBNISSE.
 MIEJSCOWA STRUKTUROSKOPIA MAGNETICZNA - WPLYW POWIERZCHOWNEJ
 JAKOSCI DO WYNIKÓW
 LOCAL MAGNETIC STRUCTUROSCOPY - EFFECT OF SURFACE QUALITY
 ON RESULTS.
- L. Ševčík** **357**
NEW METHODS OF OPTIMIZATION OF MACHINE DETAILS
 NEUE OPTIMALISATIONSMODELLE DES MASCHINENTEILES
 NOWE METODY OPTYMALIZACJI ELEMENTÓW MASZYN
 NOVÉ METODY OPTIMALIZACE STROJNÍCH SOUČÁSTÍ
- M. Vančura** **362**
**KONSTRUKCE ELEKTRICKÉHO EXTERIÉROVÉHO INVALIDNÍHO VOZÍKU
 S PÁSOVÝM PODVOZKEM**
 KONSTRUKTION DES ELEKTRISCHEN EXTERNEN ROLLSTUHL MIT EINEM
 RAUPENANTRIEB
 KONSTRUKCJA TERENOWEGO ELEKTROWÓZIKU INWALIDZKIEGO Z PODWOZIEM
 TAŚMOWYM
 THE ENGINEERING DESIGN OF AN ELECTRIC OUTDOOR POWER WHEELCHAIR
 WITH TRACK UNDERCARRIAGE
- MEZINÁRODNÍ VĚDECKÉ KONFERENCE/
 INTERNATIONALE WISSENSCHAFTLICHE KONFERENZEN/
 MIĘDZYNARODOWE KONFERENCJE BADAWCZE/
 INTERNATIONAL SCIENTIFICAL CONFERENCES**
- F. Adamczuk** **369**
**XI. MIĘDZYNARODOWE SYMPOZJUM STUDENCKIE SZKÓŁ WYŻSZYCH
 W EUROREGIONIE NYSA NT.**
 DAS 11. INTERNATIONALE STUDENTENSYMPOSIUM DER HOCHSCHULEN IN DER
 EUROREGION NEIßE ZUM THEMA: FORSCHUNGSARBEITEN DER STUDENTEN DER
 HOCHSCHULEN IN DER ERN
 11. MEZINÁRODNÍ STUDENTSKÉ SYMPOZIUM VYSOKÝCH ŠKOL EUROREGIONU
 NISA S NÁZVEM VÝZKUMNÉ PRÁCE STUDENTŮ VYSOKÝCH ŠKOL V ERN
 THE 11TH INTERNATIONAL STUDENTS MEETING OF THE HIGH SCHOOLS IN THE
 EUROREGION NEISSE „STUDENTS RESEARCHES OF THE HIGH SCHOOLS IN THE ERN

P. Hlůže	373
MAPOVÉ SERVERY PRO DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ SERVER FÜR KARTEN ZUM DIDAKTISCHEN GEBRAUCH MAPOWE SERWERY DO UŻYTKU DYDAKTYCZNEGO MAPSERVERS FOR DIDACTIC USE	
G. Polak	380
ZADLUŽENIE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO POLSKIEJ CZĘŚCI EUROREGIONU „NYSA” W LATACH 1999-2002 VERSCHULDUNG DER TERRITORIALEN SELBSTVERWALTUNGSEINHEITEN IM POLNISCHEN TEIL DER ERN IN DEN JAHREN 1999-2002 ZADLUŽENOST POLSKÝCH SAMOSPRÁVNÍCH CELKŮ, KTERÉ PATŘÍ DO EUROREGIONU NISA, V LETECH 1999-2002 LIABILITIES OF POLISH MUNICIPALITIES IN THE EUROREGION „NYSA” IN THE PERIOD OF 1999-2002	
F. Adamczuk	386
I. MIĘDZYNARODOWE SYMPOZJUM DOKTORANTÓW SZKÓŁ WYŻSZYCH W EUROREGIONIE NYSA DAS 1. INTERNATIONALE SYMPOSIUM DER DOKTORANDEN DER HOCHSCHULEN IN DER EUROREGION NEISSE 1. MEZINARODNÍ SYMPOZIUM DOKTORANDŮ VYSOKÝCH ŠKOL V EUROREGIONU NISA 1 ST INTERNATIONAL MEETING OF THE POSTGRADUATES FROM HIGH SCHOOLS IN EUROREGION NEISSE	
R. Martonka, J. Žák	390
VÝZKUM FUNKČNÍCH VLASTNOSTÍ PNEUMATICKÝCH PRUŽIN PŘI NESOUOSÉM ZATÍŽENÍ THE RESEARCH OF THE AIR SPRINGS PROPERTIES IN NONCOAXIAL LOADING	
M. Pelka	392
SYMBOLICZNE METODY KLASYFIKACJI DANYCH W BADANIACH EKONOMICZNYCH SYMBOLIC CLUSTERING METHODS IN ECONOMICAL RESEARCHES	
M. Pokorný	393
STUDIUM VLASTNOSTÍ MATERIÁLŮ PRO MEMS APLIKACE LASEROVOU INFERFEROMETRIÍ STUDY OF MEMS APPLICATIONS MATERIAL PROPERTIES BY LASER INFERFEROMETRY	
L. Rusin	395
STUDIUM NEHOMOGENNĚ POLARIZOVANÝCH PIEZOELEKTRICKÝCH REZONÁTORŮ THE STUDY OF INHOMOGENEOUSLY POLED CERAMID RESONATORS	
A. Rybicka	396
WYKORZYSTANIE METOD <i>CONJOINT ANALYSIS</i> I METOD DYSKRETNÝCH WYBORÓW W BADANIACH PREFERENCJI KONSUMENTÓW THE USE OF CONJOINT ANALYSIS METHODS AND DISCRETE CHOICE METHODS IN RESEARCH OF CONSUMERS' PREFERENCES	

L. Seifert	397
STUDIUM REZONÁTORŮ S ŘÍZENĚ VYTVOŘENÝMI FERROELEKTRICKÝMI DOMÉNOVÝMI STRUKTURAMI	
STUDY OF RESONATORS WITH ENGINEERED FERROELECTRIC DOMAIN STRUCTURE	
T. Sluka	399
NEVLASTNÍ PŘÍSPĚVKY K MAKROSKOPICKÝM VLASTNOSTEM FERROICKÉHO VRSTVOVÉHO KOMPOZITU	
EXTRINSIC CONTRIBUTIONS TO MACROSCOPIC PROPERTIES OF FERROIC LAYER COMPOSITES	
J. Wilk	400
METODY KLASYFIKACJI W ANALIZIE DANYCH SYMBOLICZNYCH	
CLUSTERING METHODS IN SYMBOLIC DATA ANALYSIS	
Autorský rejstřík/ Autorenregister/ Indeks autorów/ Index of Authors	401
Pokyny pro autory/ Hinweise für die Autoren/ Wskazówki dla autorów/ Instructions for the authors	403

AKADEMICKÉ KOORDINAČNÍ STŘEDISKO V EUROREGIONU NISA

Akademické koordinační středisko (Academic Coordination Center - ACC) vzniklo v roce 1991 za účelem koordinace vzdělávací, vědecké a výzkumné činnosti pedagogických a odborných pracovníků vysokých škol, které působí v oblasti česko-německo-polského příhraničního území, v Euroregionu Nisa.

Partnerské vysoké školy ACC

Zakládajícími členy ACC jsou:

- TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI (TUL),
- HOCHSCHULE ZITTAU/GÖRLITZ (FH),
- AKADEMIA EKONOMICZNA IM. O. LANGEGO WE WROCŁAWIU - WYDZIAŁ GOSPODARKI REGIONALNEJ I TURYSTYKI W JELENIEJ GÓRZE (WGRiT),
- POLITECHNIKA WROCŁAWSKA - FILIA W JELENIEJ GÓRZE (FPW),
- INTERNATIONALES HOCHSCHULINSTITUT ZITTAU (IHI) - od r.1994,
- KOLEGIUM KARKONOSKIE W JELENIEJ GÓRZE (KK) - od r. 1999.

Cíle a úkoly ACC

Hlavním cílem činnosti ACC je podpora a koordinace evropského vysokoškolského vzdělávání a mezinárodních vědeckovýzkumných aktivit na území Euroregionu Nisa.

Nezbytně nutné k dosažení tohoto cíle je vytváření podmínek pro rozvoj spolupráce vysokoškolských odborníků na regionální úrovni. Zvláště po podpisu Boloňské deklarace partnerskými zeměmi jsou hlavní aktivity zaměřeny zejména na oblast vysokoškolského vzdělávání, kdy je žádoucí v Euroregionu Nisa sjednotit studijní obory a učební plány v bakalářských, magisterských i doktor-
ských studijních programech.

Úspěch tohoto záměru je podmíněn odpovídajícím odborným, materiálním a kulturním zázemím. ACC se proto prostřednictvím svých koordinátorů a ostatních spolupracovníků soustřeďuje také na spolupráci vysokých škol s komunální a podnikatelskou sférou v Euroregionu Nisa.

Další úkoly střediska souvisí bezprostředně se vstupem Česka a Polska do EU. Tím se po administrativní stránce podstatně zjednodušily styky nejen v oblasti komunální a hospodářské, ale i pedagogické a vědeckovýzkumné, projevující se snadnější mobilitou materiálních a personálních kapacit jednotlivých vysokých škol a umožňující větší prolínání výukových systémů včetně rozšíření vědecké a výzkumné spolupráce. Existují tak příznivé podmínky pro naplnění vy-
tčeného cíle, jehož hlavní význam ze společenského hlediska je v zamezení odlivu špičkových od-
borníků, schopných manažerů, podnikatelských subjektů a zejména mladé generace z Euroregionu Nisa do relativně bohatších vnitrozemí jednotlivých států.

Struktura ACC

Všechny orgány jsou trojstranné.

Řídícím orgánem ACC je Presidium, ve kterém je česká, německá a polská strana zastoupena vždy dvěma členy - rektory a děkany partnerských škol, případně jejich zástupci.

Složení presidia:

President: Prof. Ing. Vojtěch Konopa, CSc., rektor TU v Liberci,

Vicepresident: Doc. Ing. Lubomír Pešík, CSc., FS TU v Liberci,

Členové: Prof. Dr.-Ing. habil. Rainer Hampel, rektor HS Zittau/Görlitz (FH),
Dr. Ing. Maciej Pawłowski, ředitel FPW Jelenia Góra,
Prof. dr hab. Ryszard Broł, AE Wrocław, děkan WGRiT Jelenia Góra,
Prof. dr hab. Ing. Tomasz Winnicki, rektor, Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra,
Prof. Dr. Albert Löhr, ředitel IHI Zittau.

Výkonným orgánem ACC je Vědecké konsilium:

Předseda: Prof. Dr.-Ing. habil. Rainer Hampel, rektor HS Zittau/Görlitz (FH),

Koordinátoři: Doc. Ing. Eva Konečná, CSc., TUL,
Prof. Dr.-Ing. habil. Manfred Schmidt, HS Zittau/Görlitz (FH),
Dr. Franciszek Adamczuk, AE WGRiT JG.

Odborné sekce jsou zaměřené na oblasti:

1. Životní prostředí,
2. Ekonomie,
3. Technika, komunikace,
4. Vzdělávání a studentské aktivity,
5. Zdravotnictví a sociální problémy,
6. Kultura a historie.

Sekretariát, který pro ACC zajišťuje administrativní a organizační práce, je začleněn jako samostatné středisko na Technické univerzitě v Liberci.

Stručný přehled výsledků dosavadních aktivit ACC

- podíl na vzniku IHI,
- podíl na vzniku virtuální University Nisa,
- pořádání vědeckých symposií studentů a doktorandů,
- každoroční edice mezinárodního sborníku vědeckých prací,
- organizace mezinárodního fóra studentských rad,
- zajištění výměnných pobytů studentů a vědeckých pracovníků partnerských škol a výukových kurzů,
- pořádání mezinárodní konference k dějinám Euroregionu Nisa v Zittau, Jeleniej Górze a Liberci,
- podíl na vzniku Česko-saského vysokoškolského centra v Chemnitz,
- podíl na vytvoření mezinárodních studijních programů,
- realizace německo-českých zrcadlových projektů v letech 2003 až 2005 v rámci programů EU Interreg IIIA a Phare.

AKADEMISCHES KOORDINIERUNGSZENTRUM IN DER EUROREGION NEISSE

Das Akademische Koordinierungszentrum in der Euroregion Neiße (Academic Coordination Center - ACC) entstand im Jahre 1991 mit dem Ziel, die Hochschulausbildung sowie die Wissenschafts- und Forschungstätigkeit der Hochschullehrer und wissenschaftlichen Mitarbeiter der Hochschulen zu koordinieren, die im tschechischen, polnischen und deutschen Gebiet der Euroregion Neiße liegen

Partnerhochschulen des ACC

Die Gründungsmitglieder des ACC waren:

- TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI (TUL),
- HOCHSCHULE ZITTAU/GÖRLITZ (FH),
- AKADEMIA EKONOMICZNA IM. O. LANGEGO VE WROCŁAWIU - WYDZIAŁ GOSPODARKI REGIONALNEJ I TURYSTYKI W JELENIEJ GÓRZE (WGRiT),
- POLITECHNIKA WROCŁAWSKA - FILIA W JELENIEJ GÓRZE (FPW),
- Das INTERNATIONALE HOCHSCHULINSTITUT ZITTAU (IHI) ist seit 1994,
- Das KOLEGIUM KARKONOSKIE W JELENIEJ GÓRZE (KK) seit 1999 Mitglied des ACC.

Ziele und Aufgaben des ACC

Das wichtigste Ziel der Tätigkeit des ACC ist die Unterstützung und Koordinierung der europäischen Hochschulausbildung und der internationalen Wissenschafts- und Forschungsaktivitäten auf dem Gebiet der ERN.

Die dauernde Aufgabe für die Erreichung dieses Ziels ist das Schaffen der Bedingungen für die Entwicklung der Zusammenarbeit der Hochschulangehörigen auf regionaler Ebene. Die Aktivitäten richten sich vor allem auf die Hochschulausbildung, und dies verstärkt nach der Unterschrift der Deklaration von Bologna durch die Partnerländer, die eine Vereinheitlichung der Hochschulausbildungssysteme und die Einrichtung von Studiengängen mit Bachelor- und Master-Studienprogrammen vereinbart haben.

Der Erfolg dieses Vorhabens hängt vom entsprechenden fachlichen, materiellen und kulturellen Umfeld ab. Aus diesen Gründen konzentriert sich das ACC auch auf die Zusammenarbeit mit den gewerblichen, kommunalen und kulturellen Institutionen in der ERN.

Weitere Aufgaben des ACC hängen unmittelbar mit dem tschechischen und polnischen Beitritt zur EU zusammen. Damit werden sich die Kontakte sowohl auf kommunalen und wirtschaftlichen als auch auf pädagogischen und wissenschaftlichen Gebieten administrativ sehr vereinfachen. Es ermöglicht grenzüberschreitende Mobilität von materiellen und personellen Kapazitäten von einzelnen Hochschulen und Verflechtung von Ausbildungssystemen, Wissenschafts- und Forschungsmethoden. So bestehen günstige Bedingungen für die Erfüllung des angestrebten Ziels einer Verhinderung der Abwanderung von Spitzenfachleuten, Unternehmern und Managern und vor allem der jungen Generation aus der ERN in die relativ reichen Kernbereiche der einzelnen Staaten.

Struktur des ACC

An allen Organen sind alle drei Seiten beteiligt.

Das leitende Organ des ACC ist das Präsidium, in dem die tschechische, polnische und deutsche Seite mit je zwei Mitgliedern vertreten ist. Es handelt sich um die Rektoren und Dekane aus den Partnerhochschulen bzw. um deren Vertreter.

Struktur des gegenwärtigen Präsidiums:

Präsident: Prof. Ing. Vojtěch Konopa, CSc., Rektor der TUL,

Vizepräsident: Doc. Ing. Lubomír Pešík, CSc., FS TU v Liberci,

Mitglieder: Prof. Dr.-Ing. habil. Rainer Hampel, Rektor HS Zittau/Görlitz (FH),

Dr. Ing. Maciej Pawłowski, Direktor, FPW Jelenia Góra,

Prof. dr hab. Ryszard Bról, AE Wrocław, Dekan, WGRiT Jelenia Góra,

Prof. dr hab. Ing. Tomasz Winnicki, Rektor, Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra,

Prof. Dr. Albert Löhr, Direktor IHI Zittau.

Das Ausführungsorgan des ACC ist das Wissenschaftliche Konsilium:

Vorsitzender: Prof. Dr.-Ing. habil. Rainer Hampel, Rektor HS Zittau/Görlitz (FH),

Koordinatoren: Doc. Ing. Eva Konečná, CSc., TUL,

Prof. Dr.-Ing. habil. Manfred Schmidt, HS Zittau/Görlitz (FH),

Dr. Franciszek Adamczuk, AE WGRiT JG.

Die Fachsektionen befassen sich mit der Problematik auf den Gebieten:

1. Umweltschutz,
2. Wirtschaft,
3. Technik, Kommunikation,
4. Hochschulausbildung, Studentenaktivitäten,
5. Gesundheit, soziale Probleme,
6. Kultur, Geschichte.

Das Sekretariat des ACC, das administrativ und organisatorisch tätig ist, ist an der Technischen Universität in Liberec untergebracht.

Kurzfassung von Ergebnissen und bisherigen Aktivitäten des ACC

- Anteil an der Gründung des Internationalen Hochschulinstituts in Zittau und der virtuellen Neisse University,
- Wissenschaftliche Symposien der Studenten und Doktoranden,
- jährliche Ausgabe des internationalen Sammelbandes der wissenschaftlichen Abhandlungen,
- internationales Forum der Studentenräte,
- Daueraustausch von Studenten und wissenschaftlichen Mitarbeitern von Partnerhochschulen im Rahmen der Vorlesungs- und Studienaufenthalte, Seminare und Fachschulungen,
- Internationale Konferenzen zur Historie der Euroregion Neiße in Zittau/ Görlitz, Jelenia Góra und Liberec,
- Anteil an der Gründung des Tschechisch-Sächsischen Hochschulzentrums in Chemnitz,
- Erarbeitung internationaler mehrsprachiger Studienunterlagen,
- Realisierung deutsch-tschechischer Spiegelprojekte in den Jahren 2003 bis 2005 im Rahmen von Interreg III A und Phare Programmen der EU.

AKADEMICKIE CENTRUM KOORDYNACYJNE W EUROREGIONIE NYSA

Akademijskie Centrum Koordynacyjne w Euroregionie Nysa (Academic Coordination Center - ACC) powstało w roku 1991 i ma na celu koordynowanie kształcenia wyższego, działalności naukowo- badawczej nauczycieli i wykwalifikowanych pracowników naukowych uczelni znajdujących się na czesko-niemiecko-polskim transgranicznym obszarze Euroregionu Nysa.

Uczelnie partnerskie ACC

Założycielami ACC są:

- TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI (TUL),
- HOCHSCHULE ZITTAU/GÖRLITZ (FH),
- AKADEMIA EKONOMICZNA IM. O. LANGEGO WE WROCŁAWIU - WYDZIAŁ GOSPODARKI REGIONALNEJ I TURYSTYKI W JELENIEJ GÓRZE (WGRiT),
- POLITECHNIKA WROCŁAWSKA - FILIA W JELENIEJ GÓRZE (FPW),
od roku 1994 członkiem jest również
- INTERNATIONALES HOCHSCHULINSTITUT ZITTAU (IHI)
a od roku 1999
- KOLEGIUM KARKONOSKIE W JELENIEJ GÓRZE (KK).

Cele i zadania ACC

Najważniejszym celem działalności ACC jest wspieranie i koordynacja europejskiego kształcenia wyższego jak i międzynarodowych działalności naukowo- badawczych na obszarze ERN.

Ustawicznym zadaniem dla osiągnięcia powyższego celu jest stworzenie warunków do rozwoju współpracy pracowników naukowych na poziomie regionalnym. Działalności te są wdrażane w obszarze kształcenia wyższego a w szczególności po podpisaniu Deklaracji Bolońskiej przez kraje partnerskie, które zawarły porozumienie o ujednoczeniu dwustopniowych systemów kształcenia wyższego i programów studiów Bachelor i Master.

Wynik tego zamierzenia uwarunkowany jest przez odpowiednie specjalistyczne, materialne i kulturowe środowisko. Dlatego też ACC skupia swoją uwagę na współpracy z komunalnymi i kulturowymi instytucjami jak i przemysłowymi zakładami w Euroregionie Nysa. Dalsze zadania ACC mają bezpośrednio związek z przystąpieniem Czech i Polski do Unii Europejskiej. Tym samym uproszczą się administracyjne kontakty nie tylko w obszarze komunalnym i gospodarczym, lecz również pedagogicznym i naukowym. Umożliwi to mobilność materialnych i personalnych możliwości poszczególnych uczelni i integrację systemów kształcenia oraz metod naukowo- badawczych. W ten sposób powstają dogodne warunki do realizacji postawionych celów, to znaczy zahamowanie emigracji wykwalifikowanych pracowników, przedsiębiorców, podmiotów gospodarczych a przede wszystkim młodej generacji z Euroregionu Nysa do stosunkowo bogatych regionów poszczególnych krajów.

Struktura ACC

Wszystkie organy są trójstronne.

Řídícím orgánem ACC je Presidium, ve kterém je česká, německá a polská strana zastoupena vždy dvěma členy - rektory a děkany partnerských škol, případně jejich zástupci.

Struktura Prezydium:

Prezydent: Prof. Ing. Vojtěch Konopa, CSc., Rektor TUL,

Wiceprezydent: Doc. Ing. Lubomír Pešík, CSc., FS TUL

Członkowie: Prof. Dr.-Ing. habil. Rainer Hampel, Rektor HS Zittau/Görlitz (FH),
Dr. Ing. Maciej Pawłowski, Dyrektor FPW Jelenia Góra,
Prof. dr. hab. Ryszard Broł, AE Wrocław, Dziekan WGRiT Jelenia Góra,
Prof. dr. hab. Ing. Tomasz Winnicki, Rektor, Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra,
Prof. Dr. Albert Löhr, Dyrektor IHI Zittau.

Organem wykonawczym ACC jest Konsylium Badawcze:

Przewodniczący: Prof. Dr.-Ing. habil. Rainer Hampel, Rektor HS Zittau/Görlitz (FH),

Koordinatory: Doc. Ing. Eva Konečná, CSc., TUL,
Prof. Dr.-Ing. habil. Manfred Schmidt, HS Zittau/Görlitz (FH),
Dr. Franciszek Adamczuk, AE WGRiT JG.

Sekcje Fachowe zajmują się problematyką z dziedzin jak:

1. Ochrona środowiska,
2. Gospodarka,
3. Technika i komunikacja,
4. Kształcenie wyższe i działalność studencka,
5. Służba zdrowia i problemy socjalne,
6. Kultura i historia.

Sekretariat ACC, który wykonuje czynności administracyjne i organizacyjne, mieści się przy uniwersytecie w Libercu.

Podsumowanie wyników i dotychczasowej działalności ACC

- Udział w założeniu Międzynarodowego Instytutu (IHI) w Zittau i wirtualnego Uniwersytetu „Nysa”,
- Sympozja Naukowe Studentów,
- Sympozja Naukowe Doktorantów,
- Coroczne publikacje międzynarodowych „Prac Naukowych”,
- Międzynarodowe Forum Samorządów Studenckich,
- Trwała wymiana studentów i pracowników naukowych uczelni partnerskich w ramach studiów zagranicznych, wykładów gościnnych, seminariów i specjalistycznych szkoleń,
- Międzynarodowe konferencje na temat historii Euroregionu Nysa w Zittau, Libercu i Jeleniej Górze,
- Udział w założeniu czesko- saksońskiego Centrum Akademickiego w Chemnitz,
- Międzynarodowa, wielojęzyczna dokumentacja akademicka,
- Realizacja niemiecko- czeskiego projektu lustrzanego w latach 2003 do 2005 w ramach unijnych programów Interreg III A i Phare.

THE ACADEMIC COORDINATION CENTRE AT THE EUROREGION NEISSE

The Academic Coordination Centre (The Academic Coordination Centre - ACC) came into existence in 1991 to coordinate the educational, scientific and research activities of pedagogical and specialist staff of the universities working in the territory of the Czech-German-Polish border, at the Euroregion Neisse.

Partner universities with the ACC

ACC founding members are:

- TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI (TUL),
- HOCHSCHULE ZITTAU/GÖRLITZ (FH),
- AKADEMIA EKONOMICZNA IM. O. LANGEGO WE WROCŁAWIU - WYDZIAŁ GOSPODARKI REGIONALNEJ I TURYSTYKI W JELENIEJ GÓRZE (WGRiT),
- POLITECHNIKA WROCŁAWSKA - FILIA W JELENIEJ GÓRZE (FPW),
- INTERNATIONALES HOCHSCHULINSTITUT ZITTAU (IHI) - since 1994,
- KOLEGIUM KARKONOSKIE W JELENIEJ GÓRZE (KK) - since 1999.

Goals and functions of the ACC

The principal goal of the ACC is the promotion and coordination of European university education and international scientific and research activities at the Euroregion Neisse.

In order to achieve this goal, it is essential to form conditions for the development of the cooperation of university experts at the regional level. Especially after the partner countries signed the Declaration of Bologna, the chief activities are focused mainly on the sphere of university education. It is necessary to unify the subjects of study and curriculums in bachelor's, master's, and doctoral degree programmes.

The success in this objective is conditioned on a corresponding expert, material and cultural base. Therefore through the mediation of the coordinators and other associates, the ACC also concentrates on the cooperation of universities with municipal and entrepreneurial spheres at the Euroregion Neisse.

Further functions of the Centre are connected directly with the recent membership of the Czech Republic and Poland in the European Union. As far as the administration is concerned, it has made the relations substantially easier not only in the municipal and economic spheres but also in the pedagogical, scientific and research fields. It is reflected in an easier mobility of materials and staff members of the individual universities, and in enabling greater integrating of the educational systems including promoting scientific and research cooperation.

So there exist favourable conditions for attaining the target goal, the major importance of which lies in preventing the exodus of top specialists, competent managers and entrepreneurs, particularly the young generation of the Euroregion Neisse, to the relatively richer inland of individual countries.

ACC Structure

All bodies are threefold.

The governing body of the ACC is the Presidium in which the Czech, German and Polish parties are represented by two members - a rector and a dean of the partner schools, or by their chosen deputies.

The overall composition of the Presidium:

President: Prof. Ing. Vojtěch Konopa, CSc., Rector of the TU in Liberec,

Vicepresident: Doc. Ing. Lubomír Pešík, CSc., FS TU in Liberec,

Members: Prof. Dr.-Ing. habil. Rainer Hampel, Rector of the HS Zittau/Görlitz (FH),
Dr. Ing. Maciej Pawłowski, Direktor of the FPW Jelenia Góra,
Prof. dr. hab. Ryszard Broł, AE Wrocław, Dean of the WGRiT Jelenia Góra,
Prof. dr. hab. Ing. Tomasz Winnicki, Rector of the Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra,
Prof. Dr. Albert Löhr, Director of the IHI Zittau.

The Executive Body of the ACC is the Scientific Council:

Chairman: Prof. Dr.-Ing. habil. Rainer Hampel, Rector of the HS Zittau/Görlitz (FH),

Coordinators: Doc. Ing. Eva Konečná, CSc., TUL,
Prof. Dr.-Ing. habil. Manfred Schmidt, HS Zittau/Görlitz (FH),
Dr. Franciszek Adamczuk, AE WGRiT JG.

Specialist committees are focused on the following fields:

1. Environment,
2. Economy,
3. Technology and communication,
4. Educational and student activities,
5. Problems of health and social services,
6. Culture and history.

A brief survey OF the achievements of the ACC

- taking part in the foundation of the IHI,
- taking part in the foundation of the virtual University of Neisse,
- organizing scientific symposiums of the graduate and doctoral students,
- publishing the annual edition of the international almanack of scientific papers,
- organizing international forum of student councils,
- arranging for the exchange courses of students and scientific staff of partner schools and courses of lectures,
- holding a conference on history of the Euroregion Neisse at Zittau, Jelenia Góra and Liberec,
- taking part in the foundation of the Czech and Saxon University Centre at Chemnitz,
- taking part in working on international programmes of study,
- realizing German and Czech coordination projects during the period of 2003 - 2005, within the frame-work of the programmes of EU Intereg IIIA and Phare.

COMPETITIVE ENVIRONMENT OF COMPANIES IN THE EUROREGION NISA

J. Dědková

Technická univerzita v Liberci
Fakulta hospodářská, Katedra marketingu
Hájkova 6, 461 17 Liberec, Česká republika
jaroslava.dedkova@vslib.cz

Abstract

Competitiveness of the Czech companies is the key problem of the Czech economy. Important step for the implementation of the best competitive strategy is a good knowledge of the competitive environment. The paper describes a part of the research conducted companies in the Euroregion Nisa. The research examined perception of the competitive environment and competition monitoring.

1. Introduction

Competitive capability is a key problem of the Czech economy. The knowledge of competitive environment is important for applying the best competitive strategy. In the scope of primary research, which was a part of the thesis „Competitive Advantage Analysis of Companies in the Conditions of the Forthcoming Entry of the Czech Republic to the European Union in Regard to the Euroregion NISA“ there was investigated the perceiving of competitive environment. The aim of the research was to find out how the companies perceive competitive environment and if they find out who is their competitor and who makes the analysis of competitive environment in their companies. In the conclusion there are the results of this research summarized.

2. The research

A database of the regional companies given by a company Aneri from Liberec was used for the selection of examined units. The database included addresses of 400 companies from the regions Liberec, Jablonec nad Nisou, Semily a České Lípy.

The research was realized during March and April 2003. The questioning was performed by the trained students of the 2nd year of Economic Faculty TU Liberec by the method of questionings - an verbal form.

The aim was to address all the companies from the database, **250 companies were included into the research (62,5% answered)**. The other companies refused to answer or their place of business was not found or they had already finished their activity.

District	Number	%
Liberec	137	54,8
Česká Lípa	39	15,6
Semily	29	11,6
Jablonec nad Nisou	45	18,0
Altogether	250	100

Chart 1: Representation of companies according to districts of the Euroregion Nisa

Source: Proper elaborating.

The most companies (54,8%) were from the Liberec district, the smallest district of Semily had the minimum representation. One of the most important pieces of knowledge is the fact that only 8% of companies had existed before the year 1990, 64% of companies were based until the year 1995 and 28% of companies came into being during the last 7 year.

The most often represented were Ltd companies (61,6%), joint-stock companies (19,6%) and physical person (12,4%). The companies that presented their proprietary structure are owned only by the inland physical and corporate persons. On the contrary 17,2% companies mentioned the major share of foreign companies.

Approximately 65,5% companies reach less than 100.000.000 CZK of an annual turnover. 31,9% companies mentioned over 100.000.000 CZK of an annual turnover. The second greatest category is with an annual turnover of 11-50 mil. CZK. The minimum companies 1,6% mentioned an annual turnover under 1.000.000 CZK.

Branch	Number	%	Branch	Number	%
Financial sector	2	0,8	Textile industry	17	6,8
Services	67	26,8	Engineering industry	35	14,0
Building industry	37	14,8	Grocery industry	17	6,8
Agriculture	3	1,2	Glassmaking industry	23	9,2
Electrotechnical industry	7	2,8	Other	35	14,0
Chemical industry	7	2,8	Altogether	250	100

Chart 2: Object of activity of economical subjects in the Euroregion Nisa

Source: Proper elaborating.

Competitive environment of companies in the Euroregion Nisa

The companies had to establish a number of their competitors for finding out the global character of competitive environment.

More than a half of companies (58,5%) stated they met more than 5 competitors. The research found out that approximately 36,2% of asked companies encounter 2-5 competitors and only 5,3% companies mentioned maximum 1 competitor. 26 companies didn't answer this question.

In all the sectors there is a high number of companies. Building companies stated the most of companies in their sector, where 65,5% stated more than 5 competitors and 34,4% meet 2-5 competitors. 36,8% companies stated more than 5 competitors in glass making industry and 63,2% meet 2-5 competitors. As for the other sectors there are no big divergences.

179 companies deal with their own investigation of competitiveness (that is 75,8%) and 57 companies (that is 24,2%) don't think about it at all. Approximately 17,4% companies stated they watch competition in 17,4% by trade department, 17,4% stated management of a company, 13,6% marketing department, 13,1% an owner of a company and 2,9% a director. The others, that stated they watch competitiveness, were not specific about who deals with it. Finding out the competitiveness is summarised in the chart 4 and picture 1.

Number of competitors	Number of companies	%
0	5	2,2
1	7	3,1
2 - 5	81	36,2
More than 5	131	58,5
Altogether	224	100,0

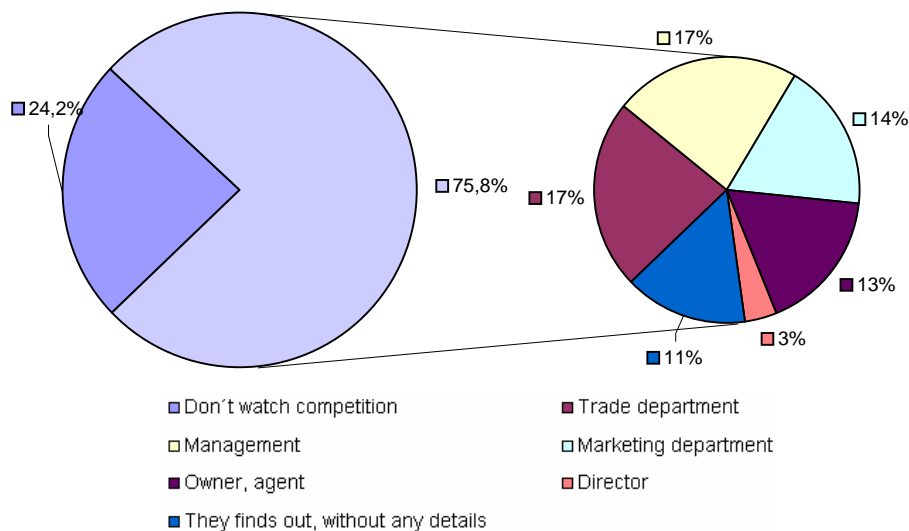
Chart 3: Competitive environment of companies

Source: Proper elaborating.

	Joint-stock company	Ltd company	Limited Partnership	State company	Cooperative	Physical person	Other	Altogether	%
Owner		19				7	5	31	13,2
Director		4			2		1	7	3,0
Management	8	28				3	2	41	17,4
Marketing department	13	16	2	1				32	13,7
Trade department	17	23				1		41	17,4
Finds out, without any details	2	19				6		27	11,5
Doesn't find out	9	38				9		56	23,8
Altogether	49	147	2	1	2	26	8	235	100

Chart 4: Finding out the competition (number of companies)

Source: Proper elaborating.

Picture 1: Finding out the competition

Source: Proper elaborating.

In the category of joint - stock companies competition are being found out by 81,6% companies don't watch it Ltd companies deal with watching competition in 74,1% and 25,9% Ltd companies don't watch it. In the category of physical persons 65,4% companies watch competition and 34,6% don't find out.

In the category of Czech companies 75,4% companies find out the competition, the companies with 75% of shaving foreign capital there are more than 76,9% companies. It is possible to say that there **is no big difference between Czech companies and companies with major foreign capital**. As for Czech companies 24,4% of the companies stated that competition is watched with by an owner, agent or director. In the companies with major foreign capital it is only in 9,7%. In these companies there is a marketing department that was stated by 32,3% companies.

All the sectors try to watch competition. The grocery companies are represented the most (83,3% companies, which stated in 66,7% trade department, that deals with finding out competition. As for textile industry 84,6% companies watch competition and trade department is represented here too (38,5%) Companies working in the sector of services stated watching competition in 77,6%, mainly by trade department and an owner. Engineering, building and glassmaking industries watch competition in 64% and mainly by trade department an owner and management.

3. Conclusion

I tried to state what competitive environment of the Euroregion Nisa is there by analysing 250 companies. I also wanted to know which factors are important for a company to be competitive. I also tried to find out the reciprocal relationship between the companies and the Euroregion Nisa. I found out from the research that:

- in all the sectors there is a strong competitive environment,
- more than 75% companies try to watch competition and deal with creating competitive advantages,
- joint - stock companies, bigger companies and companies with foreign capital watch competition more.

Literature

- [1] Dědková, J.: Competitive Advantage Analysis of Companies in the Conditions of the Forthcoming Entry of the Czech Republic to the European Union in Regard to the Euroregion Nisa, Thesis, Charles University, Prague, 2004.

Recension

Doc.Ing. Josef F. Palán, CSc., Katedra řízení, Fakulta provozně ekonomická, Česká zemědělská univerzita v Praze

WETTBEWERBSUMFELD VON FIRMEN IN DER EUROREGION NEISSE

Die Wettbewerbsfähigkeit der tschechischen Firmen ist das Hauptproblem der tschechischen Wirtschaft. Für die beste Konkurrenzstrategie einer Firma sind gute Kenntnisse über das Wettbewerbsumfeld wichtig. Das Dokument beschreibt primären Teil der Forschungen, die an den Firmen in der Euroregion Neisse durchgeführt wurde. Die Forschung befasst sich mit der Wahrnehmung des Wettbewerbsumfeldes und Wettbewerbsüberwachung von Firmen. Die Resultate der Forschungen sind in letztem Teil des Dokuments zusammengefasst.

KONKURENCYJNE ŚRODOWISKO PRZEDSIĘBIORSTW W EUROREGIONIE NYSA

Kluczowym problemem czeskiej ekonomii jest konkurencyjność wśród firm. Waznym krokiem dla implementacji najbardziej konkurencyjnej strategii jest dobra wiedza na temat konkurencyjnego środowiska. Pismo opisuje część badań, wynioskowanych na podstawie firm działających w Euroregionie Nysa. Badania sprawdziły postrzeganie konkurencyjnego środowiska i monitorowania konkurencji. Rezultaty owych badań podsumowane zostały w końcowej części pisma.

KONKURENČNÍ PROSTŘEDÍ FIREM V EUROREGIONU NISA

Konkurenční schopnost je klíčovým problémem české ekonomiky. Pro uplatnění nejlepší konkurenční strategie je důležitá znalost konkurenčního prostředí. Článek popisuje část primárního výzkumu firem, působících v Euroregionu Nisa. Zabývá se vnímáním konkurenčního prostředí a sledováním konkurence. V závěru jsou shrnuty výsledky daného výzkumu.

MOŻLIWOŚCI I INSTRUMENTY KONTROLI ORAZ OCENY PRZEBIEGU PROCESÓW INTEGRACYJNYCH W TURYSTYCE W EUROREGIONIE NEISSE-NISA-NYSA

M. Januszewska, D. E. Jaremen, E. Nawrocka

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Marketingu i Zarządzania Gospodarką Turystyczną
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
kmizgt@ae.jgora.pl

Abstrakt

Obserwuje się intensyfikację współpracy podmiotów działających w dziedzinie turystyki w Euroregionie Neise-Nisa-Nysa. Postępujące procesy integracji wymagają prowadzenia systematycznego monitoringu ich przebiegu. Celem prezentowanego artykułu jest przedstawienie propozycji zestawu mierników kontroli i oceny procesów integracyjnych w dziedzinie turystyki. Wskaźniki te podzielono na dziewięć następujących, zasadniczych zdaniem autorek, grup: rozwój i ochrona walorów turystycznych, gospodarka turystyczna, dostępność komunikacyjna, ruch turystyczny i jego uczestnicy, polityka turystyczna samorządów terytorialnych, edukacja i podnoszenie świadomości społeczności lokalnych, organizacje turystyczne, strategia rozwoju turystyki i promocja turystyczna.

1. Wprowadzenie

Integracja jest najwyższą i najbardziej zaawansowaną formą współpracy transgranicznej. Na podstawie obserwacji procesów integracji w Europie pełną integrację poprzedzają bezpośrednio dwa inne etapy określane mianem: współpraca i harmonizacja. Przeprowadzone na potrzeby tego opracowania badania i obserwacje wskazują, iż Euroregion Neisse-Nisa-Nysa (ERN) znajduje się obecnie w połowie drogi do osiągnięcia finalnej fazy procesów integracyjnych.

Kontrola powinna zapewnić obserwację i ocenę procesu osiągania zamierzonych efektów przyjętej strategii, a w szerszym ujęciu procesów integracyjnych w ERN. Kontrolę i ocenę można przeprowadzać według wypracowanych procedur i standardów. Jednak do kontroli należy podchodzić ostrożnie, aby nie narzucać przesadnych ograniczeń, które mogą wręcz zahamować procesy integracyjne czyli ważną kwestią w tym zakresie jest wykształcenie atmosfery racjonalnego traktowania kontroli jako funkcji wspierającej skuteczne zarządzanie, ograniczanie pola błędów i dodatkowych kosztów. Kontrola i ocena powinna być przeprowadzana cyklicznie i w sposób ciągły. Proces ten powinien składać się z zasadniczych etapów:

- Ustalenie zestawu właściwych mierników,
- Oceny działań według przyjętych wskaźników,
- Dokonanie korekty działań.

2. Korzyści kontroli i oceny procesów integracyjnych

Pomiar i kontrola procesów integracyjnych w zakresie turystyki jest kwestią bardzo istotną. W gospodarce turystycznej istnieją bowiem problemy, takie jak ochrona walorów turystycznych i ich udostępnianie, poprawa stanu środowiska naturalnego i w końcu podnoszenie atrakcyjności regionu dla turystów, których rozwiązanie musi przekraczać granice i możliwe jest jedynie przy ścisłym współdziałaniu obszarów przygranicznych. Osiągnięcie konkurencyjnej pozycji na rynku turystycznym obszarów transgranicznych możliwe jest wyłącznie w wyniku współpracy. W praktyce pomiar postępu integracji przynosi szereg wymiernych korzyści:

- pozwala ustalić na jakim etapie znajduje się region jeśli chodzi o integrację i co należy zrobić by współpraca osiągnęła zadawalający poziom,
- nadaje jednolity kierunek działaniom integracyjnym w regionie, co pozwala szybciej osiągnąć pewien docelowy stan,
- sprzyja skutecznemu planowaniu współpracy w regionie, co z kolei ułatwia ustalenie celów w przyszłości,
- może stanowić sposób motywowania mieszkańców i podmiotów gospodarczych do podejmowania większych wysiłków na rzecz integracji,
- stanowi mechanizm oceny skuteczności działań prorozwojowych i prointegracyjnych podejmowanych w regionie,
- ułatwia aktualizowanie oraz korygowanie przyjętych scenariuszy działań w zmieniającym się otoczeniu i jest początkiem poszukiwania jeszcze lepszych, efektywniejszych rozwiązań dotyczących współpracy transgranicznej,
- przyczynia się do korekty czynników negatywnych i wzmacniania zjawisk ocenianych pozytywnie z punktu widzenia rozwoju współpracy.

3. Mierniki oceny przebiegu procesów integracyjnych

Kontroli można dokonywać w oparciu m.in. o wskaźniki struktury i dynamiki. Jednak określenie mierników skuteczności współpracy transgranicznej nie jest zadaniem prostym, gdyż:

- nie zawsze można przypisać określonym działaniom oceny mierzalne i określić je jednoznacznie i precyzyjnie,
- jeśli nie można przypisać jakimś pracom odpowiednich miar efektywnych to kontrola może przyjąć charakter werbalny (jakościowy),
- istnieją bariery informacyjne, które często uniemożliwiają właściwą ocenę.

Aby kontrola stała się możliwa podmioty biorące udział w procesie integracyjnym winny być zobowiązane do gromadzenia informacji służącej ocenie, prowadzenia właściwej dokumentacji i sporządzania raportów w określonych odcinkach czasowych. Na strukturach euroregionalnych powinien spoczywać obowiązek wypracowania wzorów dokumentów służących określeniu zakresu, stopnia szczegółowości i częstotliwości zbierania informacji.

Przykłady mierników przedstawiono w formie syntetycznej w tabeli 1. Należy zaznaczyć, że nie wyczerpują one długiej listy miar służących do monitorowania procesów integracyjnych w zakresie turystyki.

Wskaźniki wykorzystywane w monitorowaniu przebiegu procesów integracji w ERN pozwalają jednocześnie na ocenę konkurencyjności badanego obszaru na rynku turystycznym, z uwzględnieniem jej poziomów, tzn. w odniesieniu do podmiotów gospodarczych, jednostek samorządowych, poszczególnych części ERN i całego euroregionu w stosunku do innych regionów.

Rozwój i ochrona walorów turystycznych
<p><u>Wskaźniki:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • udział transgranicznych projektów dotyczących ochrony przyrody w ogólnej liczbie programów realizowanych w tym zakresie na obszarze ERN w danym czasie, • udział transgranicznych projektów dotyczących infrastruktury komunalnej w ogólnej liczbie programów realizowanych w tym zakresie na obszarze ERN w danym czasie, • wzrost długości odcinków rzek w najwyższych klasach czystości, • spadek średniorocznego stężenia zanieczyszczeń pyłowych i gazowych, • wzrost liczby wspólnych projektów w zakresie rozbudowy i jakości urządzeń udostępniających naturalne walory turystyczne.
Gospodarka turystyczna
<p><u>Wskaźniki:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • wzrost liczby umów o współpracę między podmiotami gospodarki turystycznej (dotyczących np. wymiany informacji, wspólnej dystrybucji i promocji, wymiany pracowników, doświadczeń, know-how itp.), • wzrost liczby podmiotów turystycznych mających swoje przedstawicielstwa w pozostałych częściach ERN, • wzrost liczby członków organizacji samorządu gospodarczego skupiające podmioty z różnych części ERN (o ile taka istnieje w euroregionie), • wzrost liczby porozumień między organizacjami samorządu gospodarczego działającymi w poszczególnych częściach ERN, • udział podmiotów turystycznych o kapitale mieszanym (np. polsko-czeskim, czesko-niemieckim itp.) w ogólnej liczbie jednostek gospodarki turystycznej działających w ERN, • wzrost liczby funkcjonujących w ERN podmiotów turystycznych budujących swoje oferty w oparciu o walory turystyczne trzech części omawianego obszaru.
Dostępność komunikacyjna
<p><u>Wskaźniki:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • wzrost wartości nakładów inwestycyjnych na uruchomienie nowych połączeń komunikacyjnych przekraczających granice państwowe wewnątrz ERN, • wzrost wartości nakładów inwestycyjnych na przejścia graniczne samochodowe, piesze, rowerowe funkcjonujące na obszarze ERN, • wzrost wartości nakładów inwestycyjnych na wytyczanie i zagospodarowanie turystycznych szlaków pieszych, rowerowych, narciarskich, konnych przekraczających granice państwowe wewnątrz ERN.
Ruch turystyczny i jego uczestnicy
<p><u>Wskaźniki:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • udział podróży turystycznych mieszkańców ERN do poszczególnych części tego euroregionu w podróżach turystycznych ogółem, • wzrost liczby mieszkańców ERN uczestniczących w ruchu turystycznym po ERN, • wzrost wydatków na podróże turystyczne mieszkańców ERN do poszczególnych części tego euroregionu w wydatkach na podróże turystyczne ogółem, • wzrost stopnia zadowolenia turystów z pobytu w ERN.
Polityka turystyczna samorządów terytorialnych
<p><u>Wskaźniki:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • wzrost liczby trójstronnych spotkań dotyczących problematyki rozwoju turystyki na obszarze ERN, • wzrost liczby umów o partnerstwo miast i gmin ERN poprzez granice dotyczących turystyki, • wzrost liczby jednostek samorządowych ERN należących do transgranicznych związków komunalnych (o ile takie istnieją w euroregionie) zajmujących się turystyką, • wzrost liczby transgranicznych wydarzeń kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych, • wzrost liczby uchwał służących intensyfikacji współpracy transgranicznej w turystyce.
Edukacja i podnoszenie świadomości społeczności lokalnych
<p><u>Wskaźniki:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • odsetek zagranicznych uczniów i studentów uczących się w szkołach Euroregionu, pochodzących z poszczególnych jego części, • odsetek szkół realizujących program zawierający treści o integracji euroregionalnej i o ERN, • odsetek prac dyplomowych i magisterskich o ERN,

<ul style="list-style-type: none"> • wzrost liczby wspólnych projektów badawczych i wspólnych publikacji w zakresie turystyki w ERN, • wzrost liczby odwiedzin strony internetowej ERN, • wzrost liczby zapytań o działania ERN skierowanych do biura Euroregionu, • udział liczby mieszkańców świadomych istnienia ERN i korzyści wynikających z tego faktu w ogólnej liczbie mieszkańców Euroregionu.
Organizacje turystyczne
<p><u>Wskaźniki:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • wzrost ilość organizacji funkcjonujących na obszarze ERN, które nawiązały współpracę transgraniczną (dwu lub trójstronną), • wzrost liczby uczestników wspólnie organizowanych imprez, • wzrost liczby organizacji w statutach, których znajdują się zapisy dotyczące współpracy transgranicznej, • wzrost liczby organizacji w strukturach, których umieszczono komórki odpowiedzialne bezpośrednio za współpracę transgraniczną i współpracę z biurami ERN w poszczególnych jego częściach.
Strategia rozwoju turystyki w ERN
<p>Wskaźniki zależą będą od celów i środków ich realizacji przyjętych w strategii. Powinny one zapewnić strategii elastyczność. W tym celu można stosować powszechnie znane i wykorzystywane wskaźniki oceny skuteczności i efektywności realizowanych działań.</p>
Promocja turystyczna ERN
<p><u>Wskaźniki:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • wzrost nakładów na wspólną promocję ERN poza jego granicami, • wzrost liczby wspólnych wydawnictw promocyjnych o atrakcjach turystycznych ERN, • wzrost liczby targów turystycznych, w których ERN wspólnie uczestniczy.

Tabela 1: Proponowane przykłady wskaźników wykorzystywanych w ocenie przebiegu procesów integracyjnych w ERN w podziale na dziedziny współpracy

Źródło: Opracowanie własne.

Ważną kwestią sprawowania kontroli nad przebiegiem współpracy transgranicznej jest wyznaczenie podmiotów, które powinny tę funkcję sprawować. Wydaje się zasadne aby kontrola zachodziła w trzech obszarach:

- samokontroli,
- kontroli sprawowanej przez instytucje finansujące integrację w turystyce
- kontroli wykonywanej przez pozostałe instytucje zewnętrzne i wewnętrzne.

4. Podsumowanie

W procesie podejmowania decyzji kontrola jest pomocna ale jednocześnie w praktyce trudna do wykonywania. Należy zauważyć, że kontrola w pewnej mierze ogranicza samodzielność, a gdy nie jest konstruktywna w rozwiązywaniu problemów, gdy nie ułatwia współpracy staje się bezowocna i tylko generuje koszty. Pojawiają się trudności przekonania o jej zasadności podmiotów kooperujących w turystyce i wypracowania takich procedur, które kojarzyły by się z unikaniem błędów i zwiększeniem efektywności gospodarowania a nie opacznie z biurokracją.

Kontrola stanowi zamknięcie całego procesu postępowania: od postawienia celów, opracowania sposobów ich osiągnięcia, poprzez realizację aż do oceny. Krytyczna analiza zdarzeń integracyjnych uwzględniająca wymienione wyżej wskaźniki powinna pomóc w realizacji celów i założeń strategicznych, umożliwić doskonalenie działań, a także wzmocnić procesy integracyjnych w przeszłości.

Recenzja

Prof. zw. dr hab. Andrzej Rapacz, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

Prof. dr hab. Lucjan Czechowski, Katedra Zarządzania Przedsiębiorstwem, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku

MÖGLICHKEITEN UND KONTROLLINSTRUMENTE UND BEURTEILUNG DES VERLAUFS VON INTEGRATIONSPROZESSEN IN DER TOURISTIK IN DER EUROREGION NEISSE - NISA - NYSA

Zur Zeit ist eine Intensivierung der Zusammenarbeit zwischen diesen Subjekten zu verzeichnen, die im Bereich der Touristik in der Euroregion Neisse-Nisa-Nysa tätig sind. Die fortschreitenden Integrationsprozesse erfordern ein systematisches Monitoring ihres Verlaufes. Das Ziel des vorliegenden Artikels ist Vorschläge für die Aufstellung von Kontrollkennziffern und die Bewertung von Integrationsprozessen auf dem Gebiet der Touristik darzustellen. Diese Kennziffern wurden der Meinung der Autorin des Artikels nach in neun grundsätzliche folgende Gruppen eingeteilt: Entwicklung und Schutz der touristischen Werte, touristische Wirtschaft, Verkehrsanbindungen, Fremdenverkehr und seine Teilnehmer, touristische Politik der territorialen Selbstverwaltungen, Bildung und Stärkung des Bewusstseins der lokalen Bevölkerungen, touristische Organisationen, Entwicklungsstrategie des Fremdenverkehrs und touristische Werbeaktionen.

MOŽNOSTI A NÁSTROJE KONTROLY A HODNOCENÍ PRŮBĚHU INTEGRAČNÍCH PROCESŮ V CESTOVNÍM RUCHU V EUROREGIONU NEISSE - NISA - NYSA

V oblasti cestovního ruchu v Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa lze zaznamenat zintenzívnění spolupráce příslušných subjektů. Rozvíjející se integrační procesy si vyžadují pravidelný monitoring jejich průběhu. Cílem příspěvku je prezentovat navrhovanou skupinu ukazatelů pro kontrolu a hodnocení integračních procesů v oblasti cestovního ruchu. Tyto indexy jsou rozděleny do devíti následujících, dle autorky podstatných, skupin: rozvoj a ochrana turistických hodnot, turistické hospodářství, dopravní dostupnost, cestovní ruch a jeho účastníci, turistická politika územních samospráv, vzdělávání a zvyšování povědomí místního obyvatelstva, turistické organizace, strategie rozvoje cestovního ruchu a turistická propagace.

OPPORTUNITIES AND INSTRUMENTS FOR CONTROL AND ASSESSMENT OF INTEGRATION PROCESSES IN TOURISM IN THE NEISSE - NISA - NYSA EUROREGION

There can be observed an intensification of cooperation activity among entities functioning within the area of tourism in the Neisse-Nisa-Nysa Euroregion. The ongoing integration processes impose the requirement of monitoring them on a regular basis. The objective of the hereby article is to present suggestions for the set of measuring instruments referring to both control and assessment of integration processes in the area of tourism. These indicators have been divided into nine following, fundamental according to the authors, groups: development and protection of tourist advantages, tourist economy, communication accessibility, tourist movement and its participants, local self-governments policy in tourism, education and raising awareness of local communities, tourist organisations, tourism development strategy and promotion in tourism.

EINFÜHRUNG DES PROZESSDENKENS IN DEN FIRMEN DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK

J. Jersák

Technische Universität Liberec, Fakultät für Maschinenbau
Hádkova 6, 461 17 Liberec, ČR
jan.jersak@vslib.cz

J. Lubina

Technische Universität Liberec, Wirtschaftsfakultät
Hádkova 6, 461 17 Liberec, ČR
jiri.lubina@vslib.cz

F. Manlig

Technische Universität Liberec, Fakultät für Maschinenbau
Hádkova 6, 461 17 Liberec, ČR
frantisek.manlig@vslib.cz

V. Pelantová

Technische Universität Liberec, Fakultät für Mechatronic
Hádkova 6, 461 17 Liberec, ČR
vera.pelantova@vslib.cz

Abstrakt

Im Beitrag sind kurz einige Ergebnisse der Forschung im Bereich der Einführung des Prozessdenkens in den Betriebspraxisbedingungen der neuen Arbeitswelt in einigen Firmen der Tschechischen Republik vorgestellt. Diese Forschung wurde im Rahmen des Projektes FQMD - Forschungs-Qualifizierungs-Modell Dresden, welches sich mit der Untersuchung der Arbeitssituation im Dreiländereck Deutschland - Tschechien - Polen befasst, durchgeführt. Im Beitrag sind auch einige Entwicklungsrichtungen im Bereich Betriebsketten angedeutet.

1. Anwendung der Prinzipie der "neuen Arbeitswelt" in ausgewählten Firmen in der Tschechischen Republik

Die Ansprüche der Marktumwelt wirken auf die Produktionsfirmen in der Tschechischen Republik (ČR) gerade so, wie in anderen mitteleuropäischen Ländern. Der dynamische Markt erfordert ein flexibles Verhalten der Betriebe, das heute durch sog. Prämissen eines erfolgreichen Unternehmens (die Prinzipien der „neuen Arbeitswelt“) ausgeprägt werden. Hier kann man z. B. nennen:

- das Unternehmen den Kunden anpassen - „der Kunde leitet das Unternehmen“,

- das Unternehmen flexibel aufbauen,
- die Prozesse auf die erste Stelle geben - „Prozessorganisation einführen“,
- „logisch strukturierte Standards einarbeiten“,
- richtige Leistungsmerkmale für die Bewertung anwenden,
- auf die Kenntnisse und Fähigkeiten der Mitarbeiter setzen - „das Wissenspotenzial ausbauen“, usw. (s. z. B. [2]).

Aus den durchgeführten Analysen geht aber hervor, dass sich diese Prämissen in die Praxis nur langsam und sehr differenziert durchsetzen.

Aus diesem Sichtpunkt kann man die Betriebe in der ČR in folgende Gruppen teilen:

1. Betriebe, welche die Prinzipie kennen und diese auch einführen - Betriebe der Weltklasse.
2. Betriebe, welche die Prinzipie kennen und welche der Meinung sind, dass sie diese auch einführen - real existieren die Prinzipie aber nur auf dem Papier, bzw. werden bei der Einführung Fehler getan.
3. Betriebe, welche die Prinzipie kennen, aber die der Meinung sind, dass diese für sie unsachgemäß sind (sogar suchen manche Leiter in den Prinzipien Aspekte, welche ihre Position Bedrohen).
4. Betriebe, welche die Prinzipie nicht kennen und welche sich um sie auch nicht interessieren.

Bei der Einführung der neuen Paradigmen in Industriebetrieben kann man verschiedene Probleme betrachten:

1. Es bilden sich verschiedene Gruppen von Mitarbeitern, welche "kennen", "wissen warum und wie", aber sie schaffen es nicht, kennen nicht oder wollen nicht ihre Kenntnisse ermitteln und durchsetzen. Im Hintergrund ist die Stellung mancher Leiter "Bedrohung ihrer Position".
2. Mißtrauen in die Fähigkeiten der anderen - oft existiert eine Bemühung zu organisieren und zu kontrollieren, und das hauptsächlich auf dem tieferen Betriebsniveau.
3. Es fehlt eine Identifizierung der Mitarbeiter mit den Zielstellungen - ein Beharrungszustand im Denken und Verhalten vieler Mitarbeiter.
4. Vorstellung, dass sich die neuen Sachen selbst einführen werden - oft folgt ein Vereitlungsgefühl nach den ersten Mißerfolgen und eine Beschuldigung der Paradigmenträger, dass sie den Betrieb destabilisieren.

Die angezeigten Probleme oder ihre Kombination bremsen folgend eine erfolgreiche Entwicklung des Betriebes, sogar können sie die Existenz des Betriebes bedrohen. Die Stellungnahme vieler Mitarbeiter kann man folgend charakterisieren - Zufriedenheit, Bequemlichkeit bzw. Versöhnung mit dem existierenden Stand. Andererseits kann man aber auch einsichtsvolle Leute finden, welche die bestehende Betriebssituation gut verstehen und welche bereit sind die neuen Erkenntnisse unaufschiebbar einzuführen.

2. Unternehmensverkettungen und Vernetzungen

Die „neue Arbeitswelt“ ist nicht denkbar ohne zufriedenen, hoch motivierten und qualifizierten Mitarbeitern. Ohne diesen Voraussetzungen bleiben die Betriebe nur auf dem halben Weg. Schwerpunkt ist dabei auf der Motivierung, Zufriedenheit, Identifikation mit dem Betriebszielen und mit den Wegen, welche zu der Durchsetzung der Prämissen eines erfolgreichen Betriebes des 21. Jahrhunderts führen. Das Angegebene gilt auch in der verkehrten Weise. Ohne konkurrenzfähiger Technik und moderner Technologien hat auch die sehr gut organisierte Produktionseinheit nur kleine Erfolgsaussichten.

Ständig die Topstechnik und Topstechnologie zur Verfügung haben, kann schnell zu Finanzierungsproblemen führen. Wie kann man also das Risiko minimalisieren, dass die Konkurrenzfirmen, welche modernere Technologien anwenden, nicht die eigene Firma von dem Markt ausdrücken? Eine von den Möglichkeiten heißt Outsourcing. Dieser Weg bringt neues Know-How und auch die Möglichkeit neue Technologien anzuwenden. Bei der Anwendung des Outsourcing ist aber auch nötig mit dem Risiko, welches aus der formalen Verbündung von zwei oder mehreren Unternehmenssubjekten auftreten kann, zu rechnen.

Eine progressive Lösung dieser Problematik sieht man in der Bildung solcher Verkettungen und Vernetzungen der Unternehmenseinheiten, welche die Prinzipien der Fertigungssysteme der Weltklasse gemeinsam benutzen.

Der Begriff Verkettung äußert sich in einer relativ dauerhaften Verbindung der Unternehmenseinheiten mit dem Zweck, die Finalprodukte so effektiv wie möglich zu fertigen. Die folgende Unternehmenseinheit in der Kette bestellt sich die Produktion von der vorgehenden Einheit. Dieses Prinzip ist auf der Idee aufgebaut, dass alle Produkte nach den spezifischen Bedürfnissen von konkreten Kunden, welche das folgende Glied der Produktionskette bilden, produziert werden. Die spezifischen Forderungen der konkreten Kunden sind nicht im Widerspruch mit der Kompetenz des Herstellers und mit den gemeinsam benutzten Grundsätzen der Fertigungssysteme im Weltmaßstab.

Obwohl die meisten Firmen in Lieferantenabnehmerketten wirken, steht vor ihnen die wichtige Aufgabe, die existierenden Ketten nach anderen Grundsätzen umzugestalten. Als wichtige Faktoren für die erfolgreiche Bildung von Verkettungen und Vernetzungen kann man annehmen [4]:

- **Konzeptionsänderungen der traditionellen zwischenbetrieblichen Beziehungen** - die Konkurrenz der Betriebe mit der maximalen Geheimhaltung des Know-how ändert sich in eine Zusammenarbeit, der "Druck" von dem Kunden auf den Hersteller ändert sich auf den "Zug". Beide Aspekte werden im Betrieb innerlich und außerhalb zur Geltung gebracht.
- **Annäherung der zwischenbetrieblichen und innenbetrieblichen Beziehungen** - Transfer der Koordination der Produktionsprozessphasen von dem zwischenbetrieblichen in das innenbetriebliche Niveau, Schwerpunkt auf die genaue Ausnutzung der Angaben von der ökonomischen Effektivität der innenbetrieblichen Einheiten (Kostenstellen). Die uneffektiven Einheiten werden durch Outsourcing ersetzt. Der Betrieb ändert sich dadurch innerlich, wobei diese Änderungen keinen Einfluß auf den eigenen Produktionsprozess haben sollen.
- **Vereinigung der Prinzipien der Betriebsproduktionssysteme** - der Endkunde bemüht sich methodisch und begrifflich die Betriebssysteme aller Betriebe in der Verkettung zu vereinigen. Harte Kundenbedingungen bringen Komplikationen allen interessierten Betrieben. Hebung der Auftragnehmerbetriebe wird durch Schulungen, Dokumentationsübergabe, Übergabe von methodischen Unterlagen, Vermittlung von Kontakten an weitere Betriebe usw. gesichert.
- **Zusammengestaltung mittels Verkettungen und Vernetzungen** - die gestärkte Beziehung der Verkettungsmitglieder wird periodisch überprüft mit Bezugnahme auf die erreichten Ergebnisse und weiter mit Hinsicht auf die kontinuierliche Verbesserung. Die Verkettungsmitglieder informieren sich rechtzeitig von allen Ereignissen. Oft wird auch eine Zusammenarbeit an wissenschaftlichen und Forschungsprojekten durchgeführt. Zunehmend kann man auch die Zusammenarbeit aller Verkettungsmitglieder an der Montagelinie des Kunden betrachten.
- **Prozessansatz zur Produktionsleitung** - Basis der Verkettungen und Vernetzungen der Unternehmenseinheiten - vorrangige Aufgabe ist prozessorientiert die Prioritätsprozesse zu betreuen.
- **Menschenintegrierte Produktionstätigkeit der Unternehmenseinheit** - die Prosperität des Betriebes geht aus der Betriebskultur heraus, diese steht auf dem Vertrauen in die Fähigkeiten der Mitarbeiter, Selbstregelung und kontinuierliche Verbesserung.
- **Räumliche und zeitliche Struktur der Verkettungen und Unternehmenseinheitlichen Vernetzungen** - ist auf den rhythmischen, kontinuierlichen und ausgeglichenen Materialfluss un-

gleichartiger Produktion nach der Nachfrage der Kunden orientiert. Das Ziel ist das eingebrachte Kapital bestmöglich aufwerten und hohe Arbeitsproduktivität erreichen.

- **Produktionszellen - innenbetriebliche Unternehmenseinheiten** - man kann sie meistens charakterisieren als: dezentralisiert, mit hoher Verantwortlichkeit und Selbstständigkeit, Anwendung der Teamarbeit, Anwendung der Prozessorientierung, hoch flexibel und motiviert.
- **Kompetenzen in angewendeten Bearbeitungstechnologien** - der Produzent disponiert in seinem Bereich mit moderner Technologie und Kenntnissen wie man diese Bearbeitungstechnologien bestens anwenden kann.
- **Kenntniskompetenz der Unternehmenseinheit** - der Produzent hat Mitarbeiter zu Verfügung, welche nicht nur durch Kenntnisse disponieren, sondern auch fähig sind die reale Arbeit pragmatisch durchzuführen.

Die Japaner sind allgemein als Autoren der Erfindung, welche sie "Keiretsu" nennen, bekannt. Dies ist eine Konzeption, nach welcher die Lieferanten bestimmter Komponenten mit ihren wichtigsten Kunden fest verbunden sind im Bereich der Planung, der Produktionsentwicklung, der Kostenbestimmung, usw. Diese Beziehung regelt sich in vielen Fällen nach der Kundenstärke, welche die ökonomischen Beziehungen bestimmt. Immer öfter jedoch kommt es zu Partnerbeziehungen, in dessen Gleichheit von Kraft und wirkliche Unabhängigkeit besteht. Diese Beziehung ist auf einer Erzeugerkompetenz aufgebaut, welche durch Toptechnologie, moderne Produktionsleitung und gemeinsamer Nutzung von Prinzipien für Fertigungssysteme der Weltklasse sowie auch des Kenntnisspotenziales der Mitarbeiter charakterisiert ist.

3. Schlußfolgerung

Der Markt fordert ständige Änderungen. Allein die Einführung einer Prozessorganisation ist aktuell schon nicht ausreichend. Es kommen ständig mehr globale und integrierte Lösungen in Frage. Es treten so immer öfter die Unternehmensverkettungen und Vernetzungen in verschiedenen Applikationsformen auf.

Bei den meisten Betrieben existiert eine Bestrebung sich in die Unternehmensverkettungen und Vernetzungen einzugliedern. In solchen Verkettungen und Vernetzungen gut zu funktionieren ist aber für die Firmen schwer. Eine Priorität und gleichzeitig auch ein Hindernis bleibt für sie oft ihre Integrität. Die Betriebe wählen meistens nur solche Beziehungen, welche ihnen passen und welche oft nur auf einem kurzfristigen geschäftlichen Lieferantenabnehmerprinzip stehen. Dieser Zusammenarbeit fehlen meistens wirkliche langfristige Partnerbeziehungen. Leider ist bei diesem Vorgang eine ganze Reihe von wichtigen Voraussetzungen für das erfolgreiche Unternehmen unterlassen.

Wer in die Netze und Integration eintreten will, muss zuerst die eigenen Prozesse beherrschen und das Denken im eigenen Betrieb ändern. Dadurch sind die grundsätzlichen Voraussetzungen für die erfolgreiche Tätigkeit im Unternehmensnetz erfüllt.

Literatur

- [1] Jersák, J.; Lubina, J.; Manlig, F.; Pelantová, V.: Neue Arbeitswelt in den ausgewählten Industrieunternehmen in der Tschechischen Republik. In: Plattform zur Arbeitsforschung in Deutschland, Tschechien und Polen. Tagungsband, Dresden 20. 09. 2003. Dresden: FQMD - TU Dresden, 2003. S. 31.

- [2] Jersák, J., Lubina, J., Manlig, F., Pelantová, V.: Neue Arbeitswelt in Klein- und Mittelunternehmen. In Vortragsband Plattform Arbeitsforschung in Deutschland, Tschechien und Polen - Methoden und Stand der Arbeitsforschung, Möglichkeiten der Europäischen Wissenschaftlerkooperation - Vyd. M. Schmauder. 1. vyd. Dresden: FQMD TU Dresden 2004, s. 29 - 33. ISBN 3-00-012994-4.
- [3] Drucker, P., F.: Výzvy managementu pro 21. století. Management Press. Praha 2000, ISBN 80-7261-021-X.
- [4] Lubina, J.: Požadavek blízké budoucnosti. Řetězce a sítě podnikatelských jednotek sdílející principy výrobního systému světové třídy. Sborník: Ekonomické problémy transformace v ČR. Liberec 2003. ISBN 80-7083-706-3.

Rezensio

Dr. -Ing. Katrin Höhn, Institut für Arbeitsingenieurwesen, Technische Universität Dresden

IMPLEMENTACJA PROCESU MYŚLENIA W PRZEDSIĘBIORSTWACH W REPUBLICIE CZESKIEJ

W opracowaniu w krótkości przedstawiono wyniki badania przy wprowadzaniu procesu myślenia do praktyki przemysłowej ze względu na nowe warunki pracy w niektórych czeskich przedsiębiorstwach. Badanie przeprowadzono było w ramach projektu FQMD (Forschungs-Qualifizierungs-Modell Dresden). Celem projektu jest badanie warunków pracy w Trójkącie Niemcy - Czechy - Polska. W artykule też naznaczono kierunki na rzecz rozwoju w dziedzinie łańcuchów i sieci powiązań między przedsiębiorstwami.

ZAVÁDĚNÍ PROCESNÍHO MYŠLENÍ V PODNICÍCH ČESKÉ REPUBLIKY

V příspěvku jsou krátce představeny některé výsledky výzkumu v oblasti zavádění procesního myšlení v podmínkách průmyslové praxe za nových podmínek práce v některých podnicích České republiky. Tento výzkum byl prováděn v rámci projektu FQMD (Forschungs-Qualifizierungs-Modell Dresden), který se zabývá zkoumáním podmínek práce v trojmezí Německo - Česko - Polsko. V příspěvku jsou také naznačeny vývojové směry v oblasti k podnikové řetězce a sítě.

IMPLEMENTATION OF PROCESS THINKING IN COMPANIES IN THE CZECH REPUBLIC

In this paper are shown few research results in the field of implementation of process thinking in industry conditions where new service conditions are established. This research was undertaken within the scope of the FQMD (Forschungs-Qualifizierungs-Modell Dresden) project that is interested in researching of service conditions in the border region Germany-Czech Republic-Poland. In this paper are also outlined developing trends in the field of industry chains and networks.

SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ W KRAJACH EUROREGIONU NEISSE - NISA - NYSA

K. Kurková, R. Kurek

Akademia Ekonomiczna im. O. Langego we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
karinakurek@poczta.onet.pl
rrkurek@poczta.onet.pl

Abstrakt

Przed rozpoczęciem działalności gospodarczej jedną z podstawowych kwestii, jaką rozwiązać winni wspólnicy, jest wybór prawidłowej formy organizacyjno-prawnej przedsiębiorstwa. Do najbardziej rozpowszechnionych należy spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. W artykule zaprezentowano analizę porównawczą ustawodawstwa krajów Euroregionu Nysa w zakresie funkcjonowania tej formy spółek oraz wskazano na nową możliwość, jaka otworzyła się przed przedsiębiorcami z Niemiec, Polski i Czech w postaci angielskiej spółki Limited.

Wstęp

Jedną z podstawowych kwestii wymagających rozwiązania przed podjęciem działalności gospodarczej jest wybór formy prawnej. Forma prawna determinować będzie wysokość kosztów związanych z założeniem i prowadzeniem przedsiębiorstwa, możliwości i formy opodatkowania i prowadzenia ksiąg rachunkowych, jak też odpowiedzialność wspólników czy też udziałowców w związku z prowadzoną działalnością. Wybór formy prawnej niesie ze sobą również konsekwencje własnościowe.

Wśród istniejących różnych form organizacyjno-prawnych najbardziej rozpowszechnioną jest spółka z ograniczoną odpowiedzialnością¹. Charakteryzuje się ona pewnymi zaletami w stosunku do innych form prawnych i stąd też, w ramach badań regionalnych prowadzonych w ramach Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa, analizie poddano ustawodawstwa krajowe w zakresie możliwości zakładania i funkcjonowania wymienionej formy prawnej spółek. Celem tego opracowania jest właśnie charakterystyka formy prawnej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością wraz ze wskazaniem podstawowych różnic występujących pomiędzy tymi spółkami w trzech krajach ERN.

¹ Wg danych statystycznych Głównego urzędu Statystycznego na dzień 30.06.2004 roku wśród wszystkich zarejestrowanych spółek handlowych (214.697) spółki z o.o. stanowiły ponad 80% (181.847). Za: www.stat.gov.pl/dane. W Czechach i Niemczech spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, według różnych źródeł, należą również do najczęściej występujących.

2. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością w polskim kodeksie spółek handlowych

Kommercyjną działalność gospodarczą w Polsce można prowadzić indywidualnie lub w formie spółek: cywilnej lub spółek prawa handlowego, do których należą spółki osobowe, tj. jawna, partnerska, komandytowa, komandytowo-akcyjna, oraz kapitałowe, czyli spółka z ograniczoną odpowiedzialnością oraz akcyjna². Najbardziej rozpowszechnioną formą prawną jest **spółka z ograniczoną odpowiedzialnością (sp. z o.o.)**.

W myśl art. 151 kodeksu spółek handlowych [6] spółka z ograniczoną odpowiedzialnością może być utworzona przez jedną albo więcej osób w każdym celu prawnie dopuszczalnym, chyba że ustawa stanowi inaczej. Jak wynika z definicji prawnej, może występować jeden wspólnik, lecz nie może nim być inna jednoosobowa spółka z o.o..

Działalność musi być prowadzona na mocy umowy sporządzanej w formie aktu notarialnego. W celu powstania spółki z o.o. konieczne jest zawarcie umowy spółki, wniesienie całego kapitału zakładowego, ustanowienie władz spółki oraz wpis do rejestru sądowego.

Spółka odpowiada za swoje zobowiązania całym majątkiem, natomiast wspólnicy nie odpowiadają za zobowiązania, ryzykując jedynie utratę swoich udziałów. Nie dotyczy to jednak zobowiązań podatkowych, gdzie wspólnicy odpowiadają osobiście, całym majątkiem, w takiej części, w jakiej mają prawo uczestniczyć w podziale zysku. Spółką z o.o. kieruje zarząd składający się z dowolnych osób wybranych z grona wspólników lub spoza niego. Z racji tego, że to zarząd prowadzi sprawy spółki i reprezentuje ją na zewnątrz, na jego członkach spoczywa większa odpowiedzialność niż na wspólnikach. Zgodnie z art. 299 kodeksu spółek handlowych, jeżeli egzekucja przeciwko spółce okaże się bezskuteczna, członkowie zarządu odpowiadają solidarnie za jej zobowiązania. Członek zarządu może uwolnić się od tej odpowiedzialności, jeżeli wykaże, że we właściwym czasie zgłoszono wniosek o ogłoszenie upadłości lub wszczęto postępowanie układowe lub że niezgłoszenie wniosku o ogłoszenie upadłości lub brak wszczęcia postępowania układowego nastąpiło nie z jego winy, albo że pomimo niezgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości oraz niewszczęcia postępowania układowego wierzyciel nie poniósł szkody [1, s. 13-14]. Ponadto istnieje odpowiedzialność deliktowa członków zarządu za szkody zawinione, odpowiedzialność za szkody związane z funkcjonowaniem spółki, wyrządzone spółce lub jej wierzycielom, jak i karna za niedopełnienie ustawowych obowiązków.

Podmiot w formie spółki z o.o. posiada osobowość prawną, czyli podlega opodatkowaniu na zasadach ogólnych, w formie podatku od osób prawnych i prowadzi księgi rachunkowe zgodnie z ustawą o rachunkowości.

Decyzje w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością podejmuje zarząd. Oprócz zarządu do organów spółki zalicza się rada nadzorcza lub komisja rewizyjna, która musi zostać powołana wówczas, gdy kapitał zakładowy jest wyższy niż 500.000 PLN a wspólników jest ponad 25 osób. Najwyższym organem władzy jest zgromadzenie wspólników.

Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością podlega wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego, którego koszt wynosi 1000 PLN³. Dodatkowo należna jest opłata związana z ogłoszeniem w Monitorze Sądowym i Gospodarczym w wysokości 500 PLN. Kosztem związanym z założeniem tego typu spółki jest wynagrodzenie notariusza za sporządzenie umowy spółki w postaci aktu notarialnego oraz podatek od czynności cywilnoprawnych od zawarcia umowy spółki. Minimalna wysokość kapitału zakładowego spółki z o.o. wynosi 50.000 PLN (ok. 12.500 EUR), przy czym minimalna wartość nominalna udziału wynosi 500 PLN. W celu zarejestrowania spółki kapitał podstawowy musi zostać pokryty przez udziałowców w całości.

² Ze względu na charakter pracy pominięte zostają takie formy jak przedsiębiorstwa państwowe, spółdzielnie, stowarzyszenia, fundacje.

³ Koszty i opłaty podane zostały wg stanu na 31.01.2005 r.

Rozwiązanie spółki następuje po przeprowadzeniu likwidacji, z chwilą wykreślenia spółki z rejestru.

3. Společnost s ručením omezeným w czeskim kodeksie handlowym

Działalność gospodarcza (*živnost*) w Republice Czeskiej może być prowadzona przez osoby fizyczne lub w formie spółek handlowych: cywilnej, zwanej też jawną spółką handlową (*veřejná obchodní společnost*), komandytowej (*komanditní společnost*), spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (*společnost s ručením omezeným*) oraz akcyjnej (*akciová společnost; a.s.*).

Najczęściej spotykaną formą prawną jest również **spółka z ograniczoną odpowiedzialnością** (*společnost s ručením omezeným; spol. s r.o., s.r.o.*).

W myśl § 105 kodeksu handlowego [7] jest to spółka, której kapitał podstawowy tworzą wkłady wspólników, którzy odpowiadają za zobowiązania spółki, dopóki spłata wkładów nie zostanie wpisana do rejestru handlowego. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością może być utworzona przez jedną albo więcej, maksymalnie pięćdziesiąt, osób w każdym celu prawnie dopuszczalnym, chyba że ustawa stanowi inaczej. Jak wynika z definicji prawnej, może występować jeden wspólnik, lecz nie może nim być inna jednoosobowa spółka z o.o..

Działalność spółki prowadzi na mocy umowy sporządzanej w formie aktu notarialnego.

Wspólnicy odpowiadają wspólnie za zobowiązania spółki do wysokości sumy niespłaconych części wkładów wszystkich wspólników zgodnie ze stanem wpisu do rejestru handlowego. Po nowelizacji kodeksu handlowego z dniem 1 stycznia 2001 r. nastąpiła zmiana w zakresie odpowiedzialności wspólników. Wspólnicy nie tylko odpowiadają do wysokości swojego niespłaconego wkładu, ale także odpowiadają solidarnie do wysokości sumy wszystkich niespłaconych środków.

Spółką z o.o. kieruje jeden lub kilku pełnomocników (*jednatelé*). Pełnomocnicy jako organ statutowy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością mają wszelką prawną odpowiedzialność za funkcjonowanie spółki, prowadzenie księgowości, wypełnianie obowiązków wobec właściwych urzędów itd.

Najwyższym organem spółki z o.o. jest walne zgromadzenie, które może powołać radę nadzorczą, jeżeli taki organ przewidziany jest w umowie spółki. W praktyce czeskich spółek z ograniczoną odpowiedzialnością organ ten powoływany jest rzadko [10].

Podmiot w takiej formie prawnej posiada osobowość prawną, czyli podlega opodatkowaniu na zasadach ogólnych, w formie podatku od osób prawnych i prowadzi księgi rachunkowe zgodnie z ustawą o rachunkowości.

Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością podlega wpisowi do Rejestru Handlowego, co podlega opłacie w wysokości 5.000 KCZ. Z chwilą wpisu spółka powstaje. Wydanie zezwolenia na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie jednego rodzaju działalności (*Živnostenský list*) podlega opłacie administracyjnej w wysokości kolejnych 1.000 KCZ. Kosztem związanym z założeniem tego typu spółki jest także wynagrodzenie notariusza za sporządzenie umowy spółki w postaci aktu notarialnego (ok. 20.000 KCZ). Minimalna wysokość kapitału zakładowego spółki z o.o. wynosi 200.000 KCZ (ok. 6.500 EUR), przy czym minimalna wartość udziału wynosi 20.000 KCZ. Każdy wspólnik może posiadać tylko jeden udział, który musi być podzielny na całe tysiące koron czeskich. Wartość udziałów poszczególnych wspólników może być różna. Przed złożeniem wniosku o wpis do rejestru handlowego każdy udział musi być opłacony w wysokości co najmniej 30%, a łączna suma wpłaconych wkładów pieniężnych razem z wartością opłaconych wkładów rzeczowych musi wynosić co najmniej 100.000 KCZ (ok. 3.250 EUR).

Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością ma obowiązek tworzenia kapitału rezerwowego z zysku netto w wysokości co najmniej 10% zysku netto, nie większej niż 5% wartości kapitału podstawowego. Kapitał corocznie podlega zwiększeniu o kwoty określone w umowie spółki lub

statucie, jednak co najmniej w wysokości 5% zysku netto do momentu osiągnięcia przez kapitał rezerwowy wartości co najmniej 10% kapitału podstawowego. Kapitał rezerwowy do wysokości 10% kapitału podstawowego przeznaczony jest wyłącznie na pokrycie strat bilansowych spółki.

Spółka ulega rozwiązaniu po przeprowadzeniu likwidacji lub na mocy postanowienia sądu wydanego na podstawie umowy wspólników zgodnej w umowę spółki.

4. Gesellschaft mit beschränkter Haftung w niemieckim kodeksie handlowym

Działalność gospodarcza (*Gewerbe*) w Niemczech może być prowadzona przez osoby fizyczne (*Einzelunternehmen*), w formie spółki cichej (*Stille Gesellschaft*), spółki cywilnej (*Gesellschaft des bürgerlichen Rechts, GbR*), jawnej (*offene Handelsgesellschaft; oHG*), partnerskiej (*Partnerschaftsgesellschaft; PartnG*), komandytowej (*Kommanditgesellschaft; KG*), komandytowo-akcyjnej (*Kommanditgesellschaft auf Aktien; KGaA*) lub w formie spółek kapitałowych: spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung; GmbH*) oraz akcyjnej (*Aktiengesellschaft; AG*).

Również w Niemczech najbardziej rozpowszechnioną jest **spółka z ograniczoną odpowiedzialnością (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung; GmbH*)**.

Niemiecka spółka z ograniczoną odpowiedzialnością może zostać założona przez minimum jedną (jednoosobowa spółka z o.o., *Ein-Mann-GmbH*) lub kilka osób. Podstawę prawną dla tej formy spółki stanowi ustawa o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością (*Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung z 20.4.1892 r.*) oraz niemiecki kodeks handlowy (*Handelsgesetzbuch*) [8].

Spółka prowadzi działalność na mocy umowy sporządzanej w formie aktu notarialnego. Odpowiedzialność jest ograniczona tylko do majątku spółki. Spółką z o.o. kieruje jeden lub kilku tzw. zarządców (*Geschäftsführer*), stanowiących zarząd i powołanych do prowadzenia i reprezentowania spółki. Najwyższym organem spółki z o.o. jest walne zgromadzenie wspólników (*Gesellschafterversammlung*).

Jeżeli spółka zatrudnia powyżej 500 pracowników, musi zostać utworzona rada nadzorcza (*Aufsichtsrat*), którą w 1/3 obsadzą pracownicy. Jeśli zatrudnionych jest ponad 2000 pracowników, to zgodnie z ustawą o współdecydowaniu musi zostać utworzona rada nadzorcza, która w 50% będzie składać się z przedstawicieli pracowników.

Spółka z o.o. posiada osobowość prawną, czyli podlega opodatkowaniu w formie podatku dochodowego od osób prawnych⁴ w wysokości 25% (*Körperschaftsteuer*) i prowadzi księgi rachunkowe zgodnie kodeksem handlowym z 10.05.1997 t. (RGVL.I.s.219) z późn, zm., i Ustawą o spółkach z 25.07.1994 r. z późn. zm.

Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością podlega wpisowi do Rejestru Handlowego. Koszty rejestracji wynoszą około 1.250 EUR [9]. Obejmują one również koszt obowiązkowej publikacji w Monitorze Federalnym (*Bundesanzeiger*) oraz w prasie lokalnej. Obowiązkowe zgłoszenie w urzędzie ds. działalności gospodarczej (*Gewerbeamt*) wynosi 31 EUR. Kosztem związanym z założeniem tego typu spółki jest także wynagrodzenie notariusza za sporządzenie umowy spółki w postaci aktu notarialnego w wysokości od 310 do 350 EUR oraz koszty doradztwa prawnego dla spółki o kapitale zakładowym w wysokości 25.000 EUR w wysokości od ok. 1.400 EUR [5, s. 17-18]. Minimalna wysokość kapitału zakładowego spółki z o.o. w Niemczech wynosi 25.000 EUR, przy czym w przypadku wkładów pieniężnych wnioski o rejestrację spółki można złożyć dopiero wtedy, kiedy każdy udział jest opłacony przynajmniej w jednej czwartej, a kapitał łącznie przynajmniej w kwocie 12.500 EUR. W przypadku jednoosobowej spółki z o.o. wspólnik

⁴ W niektórych tłumaczeniach można spotkać określenie „podatek korporacyjny”, „podatek przemysłowy”, „podatek od przedsiębiorstw”.

musi przedstawić zabezpieczenie części niewpłaconego wkładu pieniężnego, np. w postaci poręczenia bankowego. Minimalna kwota udziału jednego wspólnika wynosi 100 EUR.

W celu likwidacji działalności konieczne jest wyrejestrowanie spółki.

Szczególnym przypadkiem mieszanej formy prawnej jest **spółka komandytowa z ograniczoną odpowiedzialnością** (*GmbH & Co.KG*). Łączy ona w sobie zalety spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i spółki komandytowej. Przykładowo jedna spółka z o.o. przejmuje rolę komplementariusza jako udziałowiec z osobistą odpowiedzialnością, podczas gdy wspólnik, druga spółka z o.o., spełnia rolę komandytariusza. Komplementariusz ma w spółce głos decydujący. Minimalny wkład kapitałowy wynosi 25.000 EUR. Istnieje obowiązek prowadzenia ksiąg rachunkowych.

Ta forma prowadzenia działalności jest w świetle niemieckiego prawodawstwa traktowana jako spółka osobowa. Wspólnicy będącymi osobami fizycznymi podlegają opodatkowaniu w zakresie swoich udziałów w zysku spółki GmbH & Co.KG podatkiem dochodowym od osób fizycznych, zaś wspólnicy będący osobami prawnymi podlegają opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób prawnych.

Ta forma spółki cieszy się w Niemczech szczególną popularnością, gdyż pozwala łączyć korzyści wynikające z osobowego charakteru spółki komandytowej oraz z kapitałowego charakteru spółki będącej komplementariuszem, w szczególności w przypadku tym istnieje możliwość ograniczenia odpowiedzialności wszystkich wspólników, będących osobami fizycznymi, uczestniczących w takiej strukturze. Zwłaszcza w sytuacji, gdy wszyscy komandytariusze są jednocześnie wspólnikami będącej komplementariuszem spółki z o.o. widoczna staje się możliwość utworzenia przez osoby fizyczne spółki komandytowej, w której żadna z nich nie ponosi odpowiedzialności całym swoim majątkiem za zobowiązania spółki, a taka nieograniczona odpowiedzialność jest regułą w spółkach osobowych [9].

5. Spółka Limited a swoboda prowadzenia przedsiębiorczości

Według danych statystycznych w Niemczech aż około 25% nowozakładanych w 2004 roku spółek z ograniczoną odpowiedzialnością stanowią spółki z ograniczoną odpowiedzialnością prawa brytyjskiego - **Limited** [12, 13]. Ze względu na ten fakt, warto omówić pokrótce przyczyny takiego stanu.

Prawo brytyjskie stwarza bardziej korzystne (opisane w dalszej części opracowania) warunki dotyczące spółek z ograniczoną odpowiedzialnością. Na mocy wyroku niemieckiego Trybunału Federalnego (*Bundesgerichtshof*) do prawa spółek z 13 marca 2003 r. umożliwiono niemieckim przedsiębiorstwom korzystanie z europejskiego prawa spółek⁵. Do tej pory Niemcy nie umożliwiały swoim przedsiębiorcom prowadzenie działalności w formie prawnej innych krajów unijnych, jednak było to niezgodne ze swobodami, jakie gwarantują regulacje Unii Europejskiej. Chodzi tu o zapisy Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską [15], dotyczące jednolitego rynku europejskiego mówiące, że „Rynek wewnętrzny obejmuje obszar bez granic wewnętrznych, w którym zapewniony jest swobodny ruch towarów, osób, usług i kapitałów.” Podstawą funkcjonowania rynku wewnętrznego jest przestrzeganie m.in. zasady swobodnego prowadzenia przedsiębiorczości (art. 43-48 TWE). Zasada ta zapewnia prawo do rozpoczęcia działalności gospodarczej na własny rachunek przez obywatela jednego z państw członkowskich na terytorium każdego z pozostałych Państw Członkowskich Wspólnot Europejskich. Zapewnia również prawo do prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby fizyczne i prawne, a w szczególności do zakładania spółek i przedsiębiorstw oraz do zarządzania nimi, zgodnie z przepisami

⁵ W tej kwestii wydano więcej orzeczeń, na przykład wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z 9 marca 1999 r., ECR 1999, I-1459, ECR 1999, 2027.

obowiązującymi w danym kraju. Podleganie wspólnotowym gwarancjom swobody przedsiębiorczości wymaga prowadzenia w innym państwie działalności za pośrednictwem ustanowionego podmiotu gospodarczego.

Swoboda ta obejmuje zarówno osoby fizyczne, jak i prawne. W przypadku podmiotów gospodarczych spełnione musi być kryterium posiadania statusu przedsiębiorstwa wspólnotowego. Artykuł 48 w § 2 TWE wprowadza definicję przedsiębiorstwa wspólnotowego, określając, iż są to spółki lub firmy prawa cywilnego lub handlowego łącznie ze spółdzielniami i innymi osobami prawnymi podlegającymi prawu publicznemu lub prywatnemu, o ile prowadzą działalność dla zysku.

A więc swoboda przedsiębiorczości dotyczy osób prawnych, które muszą spełniać określone warunki, by podlegały temu rodzajowi swobody wspólnego rynku:

- po pierwsze siedziba, zarząd lub główne przedsiębiorstwo danej spółki musi znajdować się na terytorium Wspólnoty Europejskiej,
- po drugie spółka musi być założona zgodnie z ustawodawstwem jednego z krajów członkowskich.

Pierwszy warunek spełniony jest w dwóch następujących przypadkach [3, s. 52-57]:

1. jeżeli w jednym z państw członkowskich rozpoczyna się działalność lub przenosi się tam przedsiębiorstwo (tzw. przedsiębiorstwo pierwotne), bądź
2. jeżeli spółka już istniejąca zakłada kolejne spółki w jednym z państw członkowskich (przedsiębiorstwa podległe, tzw. przedsiębiorstwa wtórne).

Od chwili wydania powołanego wyroku przez niemiecki Trybunał Federalny zarejestrowane w Anglii spółki Limited są wpisywane do niemieckiego rejestru handlowego.

Przyczyną korzystania niemieckich przedsiębiorstw z tej możliwości jest to, iż założenie spółki Limited jest o wiele tańsze, aniżeli spółki GmbH. Koszt założenia spółki Limited wynosi od 259 EUR do 1200 EUR. Zawiazać taką spółkę mogą niemieccy przedsiębiorcy w ciągu jednego tygodnia⁶ w internecie np. na www.go-limited.de⁷. Do sporządzenia umowy spółki nie jest wymagane poświadczenie notarialne. Spółka zakładana jest w Anglii, a później w Niemczech otwierany jest samodzielny oddział. W Anglii funkcjonuje biuro, tzw. *company secretary*, prowadzone najczęściej przez firmę konsultingową. Korzystniejsze są również wymogi dotyczące minimalnego kapitału. Kapitał założycielski wynosi 1 GBP, czyli około 1,40 EUR, a nie 25.000 EUR jak w przypadku GmbH. Nie ma także odpowiedzialności osobistej udziałowców, dodatkowo przy prawie nieistniejącym kapitale założycielskim. Zaletą spółki Limited jest również to, że nie ma ograniczeń dotyczących nazwy, to znaczy dopuszczalne jest rejestrowanie firmy w Anglii z nazwą niemieckojęzyczną. Możliwe jest stworzenie spółki mieszanej z udziałem komplementariusza Ltd. & Co.KG. Dopuszczalne jest również przyjmowanie nowych udziałowców, podwyższanie kapitału spółki bez konieczności sporządzania aktu notarialnego. Proste i tanie jest rozwiązanie spółki, koszt takiej operacji wynosi 20 GBP, czyli ok. 30 EUR. Kolejną ogromną korzyścią jest możliwość wliczania w koszty firmy wydatków na zabezpieczenie emerytalne członków zarządu.

6. Zakończenie

Prowadzenie działalności w formie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością jest, jak wskazują różne statystyki, najbardziej rozpowszechnione wśród przedsiębiorców. Najczęściej tę

⁶ Założenie spółki GmbH trwa od 4 do 12 miesięcy.

⁷ Pod adresem www.limited24.de można założyć firmę Limited za 465 EUR, na www.firma-ausland.de za 1.200 EUR. Szerzej: Die Limited ist der GmbH in allem überlegen. „Mein Geld” 5-6/2004, s.51-54.

formę wybierają przede wszystkim średnie przedsiębiorstwa. Forma spółki z o.o. zalecana jest wówczas, gdy powiązane z zakładaniem przedsiębiorstwem ryzyko jest na tyle wysokie, że żaden ze wspólników nie chce lub nie może przyjąć tego ryzyka na siebie i odpowiadać za nie osobiście, a wydatki związane z założeniem spółki nie stanowią żadnego ograniczenia, tak samo jak obowiązek wniesienia minimalnego kapitału.

Główną zaletą tej formy prawnej jest ograniczenie odpowiedzialności wspólników przy wyłączeniu ich osobistej odpowiedzialności. Może ono jednak okazać się w pewnych sytuacjach utrudnieniem lub w niektórych przypadkach w ogóle nie występować, zwłaszcza, że w analizowanych krajach prawodawstwo i praktyka gospodarcza w różny sposób podchodzą do tej kwestii. Dla porównania, w Polsce członkowie zarządu majątkiem osobistym odpowiadają za zobowiązania wobec Skarbu Państwa, w Czechach wszyscy wspólnicy odpowiadają za nieopłacony kapitał oraz solidarnie odpowiadają do wysokości sumy wszystkich niespłaconych środków, a w Niemczech kredytodawcy (banki), przy uzyskiwaniu kredytu wymagają osobistego zabezpieczenia wspólników (za spłatę kredytów wspólnicy muszą ręczyć własnym majątkiem [14]).

Podstawową wadą spółki z ograniczoną odpowiedzialnością jest stosunkowo duża ilość formalności (na etapie zakładania spółki, jak i jej prowadzenia) oraz stosunkowo wysokie koszty z tym związane⁸. Najistotniejsze różnice wynikające z przepisów prawa regulujących formę prawną spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w omawianych krajach Euroregionu Nysa oraz rozbieżności dotyczące kosztów założenia przedstawia tabela 1.

Wyszczególnienie	Polska*	Czechy*	Niemcy
Koszty założenia	380 EUR + opłaty notarialne	65 EUR + opłaty notarialne	ok. 750 do 2.000 EUR
Minimalny kapitał zakładowy	12.500 EUR	6.500 EUR	25.000 EUR
Minimalna wartość udziału	12,50 EUR	650 EUR	100 EUR
Powstanie obowiązku powoływania rady nadzorczej	kapitał pow. 500.000 PLN i ponad 25 wspólników	dobrowolnie zgodnie z umową spółki	powyżej 500 pracowników
Pokrycie kap. przed wpisem do rejestru	100% kapitału agio	30% wkładów pieniężnych, min. 100.000 KCZ agio	25% wkładów pieniężnych, min. 12.500 EUR
Stawka podatku dochodowego	19%	26%	25%

Tabela 1: Porównanie wymogów dla spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w krajach ERN wg stanu na rok 2005.

Źródło: Opracowanie własne.

* wartości w EUR wyrażono w zaokrąglonej równowartości PLN i KCZ

Zaprezentowane w tabeli uwarunkowania związane z funkcjonowaniem spółki z o.o. mogą zostać ograniczone dzięki członkostwu tych krajów w UE. Możliwość taka otworzyła się zarówno przed przedsiębiorcami z Czech i Polski po wejściu tych krajów do UE oraz w Niemczech (od marca 2003 r.) a dotyczy założenia spółki z ograniczoną odpowiedzialnością według angielskiego prawa - Limited. System prawa wspólnotowego umożliwia przedsiębiorstwom wspólnotowym korzystanie ze swobody przedsiębiorczości, umożliwiającej przenoszenie działalności do innych krajów. Prawo wspólnotowe stanowi, iż zagadnienia rejestracji i siedziby osób prawnych podlegają prawu wewnętrznemu Państw Członkowskich, jednak państwa te nie powinny utrudniać korzystania ze swobody przedsiębiorczości w pozostałym zakresie. Odnosi się

⁸ Dla porównania w niektórych krajach UE wymogi związane z minimalnym kapitałem zakładowym spółki z o.o. wynoszą: 7.500 EUR we Francji (Société Anonyme á responsabilité limitée - SARL); 18.200 EUR w Holandii (Besloten vennootschap - BV); 18.600 EUR w Belgii (Besloten vennootschap met Beperkte Aansprakelijkheid - BVBA lub Société privée á responsabilité limitée - SARL); 35.000 EUR w Austrii (Gesellschaft mit beschränkter Haftung - GmbH). Za: [11].

to zwłaszcza do możliwości tworzenia filii i oddziałów, czego prawo krajowe nie może utrudniać [4, s. 7]. Założenie spółki zgodnie z prawem państwa, które przewiduje mniej restrykcyjne wymogi prawne co do sposobu jej założenia, nie jest nadużyciem prawa i stanowi raczej realizację zasady swobody zakładania przedsiębiorstw obowiązującej w UE. Dał temu wyraz Europejski Trybunał Sprawiedliwości w swoich orzeczeniach, stwierdzając, że założenie spółki w państwie członkowskim, którego przepisy prawa dotyczące spółek umożliwiają większą swobodę w tym zakresie, oraz rejestracja oddziału tej firmy w innym państwie członkowskim, nie jest nadużyciem swobody zakładania przedsiębiorstw i jest dozwolona⁹ [2, s. 11-12].

W związku z powyższym polscy, czescy, jak i niemieccy przedsiębiorcy mogą sięgać nie tylko do form prawnych uregulowanych w prawie krajowym, ale mają również możliwość podjęcia działalności gospodarczej w takiej formie prawnej, która przewidziana jest w prawie każdego z państw członkowskich Unii Europejskiej. Kwestia ta wymaga dodatkowego podkreślenia po 1 maja 2004 r., bowiem nie tylko każdy podmiot gospodarczy (osoba fizyczna czy osoba prawna) z 25 krajów Unii Europejskiej może rozpocząć i prowadzić działalność na terenie któregośkolwiek z krajów członkowskich, ale także może czerpać z korzystnego dla siebie prawodawstwa tych państw. Prawo to istnieje i jest w praktyce wykorzystywane także w odniesieniu do spółek z ograniczoną odpowiedzialnością.

Literatura

- [1] Ziółkowski, P.: Zakładam firmę w 2005 r. Nowe zasady zakładania i funkcjonowania firmy. Infor, Styczeń 2005.
- [2] Pilipczuk, M.: Wybrane zagadnienia z europejskiego prawa spółek. Doradca Podatnika nr 48, 2004.
- [3] Sędzicki, W.: Europejskie prawo spółek wczoraj i dziś (cz. II). Prawo Unii Europejskiej 2004 nr 2.
- [4] Sozański, J.: Miejsce siedziby lub rejestracji firmy a obowiązki podatkowe w świetle orzeczeń Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. „Doradca Podatnika” 2004 nr 6.
- [5] 8 kroków do własnej firmy w Saksonii. Praktyczny poradnik dla polskich przedsiębiorstw. Polsko-Niemieckie Towarzystwo Wspierania Gospodarki S.A., Kancelaria Adwokacka Wendler Tremml, Gorzów Wielkopolski 2003.
- [6] Ustawa z 15 września 2000 r. - Kodeks Spółek Handlowych (Dz. U. nr 94, poz. 1037 z późn. zm.).
- [7] Zákon č. 513/1991 Sb. ze dne 5. listopadu 1991, Obchodní zákoník, z późn. zm. (ost. zm. z. č. 88/2003 Sb.).
- [8] Handelsgesetzbuch (HGB) vom 10. Mai.1897, RGBI 1897, 219, Sachgebiet FNA 4100-1, Bundesgesetzblatt Teil III, Stand: Zuletzt geändert durch Art. 1 G v. 15.12.2004 I 3408.
- [9] <http://www.infoniemcy.pl> - portal o gospodarce Niemiec.
- [10] <http://business.center.cz>
- [11] www.infoportal.cz
- [12] Limited - die unkomplizierte Alternative zur GmbH. <http://www.go-limited.de>
- [13] Statistisches Bundesamt. Za: <http://www.go-limited.de/statistik>
- [14] Unternehmensformen: Kapitalgesellschaft. Za: <http://www.gruender-ratgeber./kapitalgesellschaft-unternehmensformen.html>
- [15] Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, Dziennik Urzędowy UE C235 z 24.12.2002 r.

⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z 27 września 1998 r. w sprawie 81/87; wyrok z 9 marca 1999 r. w sprawie C-212/97, wyrok z 5 listopada 2002 r. w sprawie C-208/00; wyrok z 340 września 2003 r. w sprawie C-167/01.

Recenzja

Dr. Hab. Bożena Mikołajczyk prof. nadzw. Uniwersytetu Łódzkiego,
Katedra Finansów i Bankowości, Uniwersytet Łódzki

GESELLSCHAFT MIT BESCHRÄNKTER HAFTUNG IN LÄNDERN DER EUROREGION NEISSE - NISA - NYSA

Bevor ein Gewerbe aufgenommen wird, muss eine der Grundfragen nach der richtigen Organisations- und Rechtsform des Unternehmens beantwortet werden. Zu den populärsten gehört die Gesellschaft mit beschränkter Haftung. Im vorliegenden Beitrag wurde eine vergleichende Analyse der Gesetzgebung der Länder der Euroregion Neisse auf dem Gebiet der Tätigkeit dieser Form der Gesellschaften präsentiert und auf eine neue Möglichkeit in Form der englischen Gesellschaft Limited hingewiesen, die sich vor Geschäftsleuten aus Deutschland, Polen und Tschechien öffnete.

SPOLEČNOST S RUČENÍM OMEZENÝM V ZEMÍCH EUROREGIONU NEISSE - NISA - NYSA

Před zahájením podnikatelské činnosti je jednou z podstatných otázek, které řeší společníci, volba správné právní formy podniku. K nejrozšířenějším patří společnost s ručením omezeným. Tento příspěvek prezentuje komparaci legislativy v zemích Euroregionu Nisa v oblasti působnosti tohoto typu společností. Je zde popsána i nová možnost, která stojí před podniky z Německa, Polska a České republiky v podobě britské společnosti Limited.

LIMITED IN EUROREGION NEISSE - NISA - NYSA'S COUNTRIES

Before starting business activity one of the most significant issues to be dealt with by the partners is to choose the appropriate organizational-legal form of the enterprise. Limited, Ltd. belongs to the most widespread. In the article there was presented the comparative analysis of the legislation in the countries of Euroregion Neisse as far as functioning of such companies is concerned and there was also shown a new opportunity that appeared before the entrepreneurs from Germany, Poland and Czech Republic in the form of the English company Limited.

TRANSGRANICZNE PLANOWANIE PRZESTRZENNE JAKO PRZYSZŁOŚCIOWA DZIEDZINA WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ

J. Ładysz

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Gospodarki Przestrzennej
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
jladysz@poczta.wp.pl

Abstrakt

Celem opracowania jest ukazanie znaczenia współpracy transgranicznej w dziedzinie gospodarki przestrzennej. Autor wychodzi z założenia, iż wraz z postępem procesu integracji europejskiej oraz związaną z tym intensyfikacją współpracy transgranicznej należy się spodziewać coraz większego zacieśnienia licznych więzi łączących obszary przygraniczne sąsiadujących państw członkowskich Unii Europejskiej. Na podstawie tej obserwacji autor stawia tezę, że w związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej na granicach Polski z członkami UE wzrośnie znaczenie współpracy transgranicznej m.in. w dziedzinie planowania i gospodarki przestrzennej.

1. Wprowadzenie

Współpraca władz samorządowych jednostek terytorialnych po obu stronach granicy państwowej w dziedzinie **planowania i gospodarki przestrzennej** jest jedną z podstawowych dziedzin współpracy transgranicznej, takich jak: gospodarka komunalna, rozwój regionów, miast i obszarów wiejskich, transport i komunikacja, budownictwo, współpraca przemysłowa, rolnictwo, ochrona przyrody i środowiska, wykorzystanie zasobów naturalnych, ruch osobowy i transport przez granicę, handel i usługi, edukacja i badania naukowe, kształcenie zawodowe i wzajemne nauczanie języka sąsiadów, ochrona zdrowia, kultura i sztuka, kontakty i wymiana młodzieży, turystyka, rekreacja i sport, zapobieganie przestępczości, wzajemna pomoc na wypadek katastrof i klęsk żywiołowych, a także inne dziedziny wspólnego zainteresowania. Wiele z tych dziedzin ma elementy wspólne, tak na przykład, transgraniczne planowanie przestrzenne znajduje swój wyraz w transgranicznej ochronie środowiska poprzez wzmacnianie spójności i ciągłości przestrzennej systemu obszarów chronionych regionów transgranicznych.

2. Praktyka współpracy transgranicznej w dziedzinie planowania przestrzennego

Potrzeba prowadzenia współpracy transgranicznej w dziedzinie planowania przestrzennego w Polsce została dostrzeżona w okresie powołania pierwszych euroregionów z udziałem podmiotów polskich. W dokumentach założycielskich euroregionów w Polsce zostały określone podstawowe cele współpracy w ramach euroregionu. Wśród wielu zadań zawartych w dokumentach założycielskich szesnastu polskich euroregionów i wynikających z przyjętych celów współpracy naj-

częściej wymienia się: poprawę kondycji gospodarczej (w 14. euroregionach), współpracę w trakcie likwidacji pożarów i klęsk żywiołowych (w 13. euroregionach) oraz **współpracę w zakresie planowania przestrzennego** (w 12. euroregionach) [1, s. 70-71].

Cele i zadania euroregionów realizuje się w oparciu o zasady prowadzenia współpracy transgranicznej opracowane przez Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych (SERG). Na podkreślenie zasługuje **zasada opracowywania wspólnych koncepcji bądź strategii rozwoju transgranicznego** służąca wypracowaniu wspólnej perspektywy transgranicznego rozwoju regionalnego. Dlatego często za zadanie priorytetowe współpracy transgranicznej w poszczególnych euroregionach uznaje się opracowanie koncepcji rozwoju i zagospodarowania przestrzennego całego euroregionu lub jego części narodowych. Powstałe w poprzednich latach koncepcje i strategie rozwoju regionów przygranicznych i euroregionów na poszczególne pogranicza stanowią podstawę do wykorzystania środków z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej.

Od momentu utworzenia pierwszych euroregionów można odnotować wiele konkretnych przykładów i doświadczeń ich działania w szeregu dziedzinach. Euroregiony pogranicza zachodniego z reguły posiadają najdłuższe doświadczenia. Dotychczasowa działalność euroregionalna koncentrowała się głównie wokół rozwoju infrastruktury technicznej, ochrony środowiska, współdziałania w sferze społecznej oraz rozwoju regionalnego, w tym planowania przestrzennego oraz słabiej gospodarczego. Współpraca transgraniczna w ramach euroregionów stwarza dodatkowy impuls ożywienia historycznych sieci infrastrukturalnych/ komunikacyjnych.

Alternatywną, zdecydowanie w mniejszym stopniu zinstytucjonalizowaną formą współpracy transgranicznej jest **współpraca partnerska przygranicznych jednostek administracyjno-terytorialnych** (*cross-border partnership of regional/ local authorities*), najczęściej miast, gmin i powiatów. Szczególnym przypadkiem współpracy partnerskiej przygranicznych jednostek administracyjno-terytorialnych jest **współpraca miast bliźniaczych**, takich jak np. podzielone granicą miasta: Zgorzelec/ Görlitz¹, Gubin/ Guben, Słubice/ Frankfurt nad Odrą i inne. Współpraca partnerska odbywa się z udziałem władz państwowych, partnerów gospodarczych, organizacji pozarządowych, Podobnie jak w przypadku współpracy euroregionalnej, znaczącą dziedziną współpracy partnerskiej jest współpraca w zakresie planowania przestrzennego². Współpraca w tej dziedzinie może polegać na: wspólnym sporządzeniu przez urbanistów planów ogólnego zagospodarowania przestrzennego; konsultacjach kolejnych faz, przekazaniu drugiej stronie w celu zaopiniowania projektów dokumentów planistycznych, np. miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i/ lub gminy; powiadomianiu partnera o przewidywanym remoncie ważnych przygranicznych obiektów infrastrukturalnych itp.

¹ Analiza czynników i wariantów rozwoju, szans i zagrożeń współpracy i integracji miast bliźniaczych Zgorzelec i Görlitz znajduje się w [2, s. 14-22].

² Zasługuje na uwagę **modelowy przykład transgranicznego rozwoju miast bliźniaczych** Słubice i Frankfurt nad Odrą. Słubice wraz z Frankfurtem n/O zdecydowały się na wspólne opracowanie **urbanistycznego transgranicznego planu struktury przestrzennej miast** Słubice i Frankfurt n/O. Wspólna sesja obu rad miejskich i jednobrzmiące uchwały określiły uwarunkowania przestrzenne w 1994 r. dla skoordynowanego rozwoju obu miast. Było to działanie precedensowe, gdyż po raz pierwszy w historii planowania przestrzennego Polski i Niemiec obejmowało obszar wykraczający poza granice jednego państwa. Uchwała w sprawie przyjęcia opracowanej koncepcji strukturalnej zawierała także fundamentalny dla późniejszej współpracy transgranicznej **zapis o wspólnym planowaniu obu miast**. W dniu 05.06.2000 r. na wspólnym posiedzeniu rad miejskich została uchwalona „Zintegrowana koncepcja strategii Frankfurt n/O - Słubice 2003”.

3. Miejsce i rola w polityce przestrzennej regionów przygranicznych

Przygraniczne położenie gmin i województw, zaangażowanie ich władz we współpracę transgraniczną ma co najmniej kilka aspektów w odniesieniu do polityki przestrzennej prowadzonej przez władze tych jednostek:

- a) **finansowy** - daje możliwość wykorzystania dodatkowych środków z programów współpracy przygranicznej na realizację celów polityki przestrzennej,
- b) **koordynacyjny** - istnieje potrzeba, a w niektórych przypadkach zachodzi konieczność uzgadniania dokumentów planistycznych z zakresu gospodarki przestrzennej z władzami sąsiednich jednostek terytorialnych położonych po drugiej stronie granicy,
- c) **integracyjny** - na granicach między państwami znajdującymi się na drodze integracji ekonomicznej integracja przestrzenna regionów transgranicznych pozwala na osiągnięcie większego poziomu spójności, zmniejszenia różnic między obiema częściami pogranicza; pozwala na zrównoważenie i harmonizację ich rozwoju, a także przeciwdziałanie marginalizacji tych obszarów spowodowanej peryferyjnym położeniem dla gospodarek swoich krajów.

Ad a) Przygraniczne położenie zarówno zobowiązuje do uwzględniania interesów sąsiednich zagranicznych regionów, jak i stwarza szansę na przyspieszenie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów przygranicznych. Do priorytetowych zadań dofinansowywanych przez programy współpracy przygranicznej UE w zakresie gospodarki przestrzennej należy promocja metod i działań w zakresie zagospodarowania przestrzennego w odniesieniu do konkretnych obszarów i sektorów³, a także promocja tworzenia instytucji transgranicznego zagospodarowania przestrzennego.

Wiele przeprowadzonych analiz wskazuje, iż Program Współpracy Przygranicznej PHARE, realizowany w Polsce od 1994 roku, w istotny sposób przyczynił się do wzrostu inwestycyjnego wsparcia rozwoju współpracy transgranicznej poprzez rozbudowę infrastruktury, głównie transportowej i ochrony środowiska, rozwój małej i średniej przedsiębiorczości oraz zasobów ludzkich. Umożliwia on prowadzenie polityki aktywnego wyrównywania ukształtowanych historycznie i pojawiających się w procesie rozwoju gospodarczego dysproporcji w poziomie zagospodarowania sąsiadujących regionów przygranicznych należących do różnych państw.

Polska może korzystać ze środków Programu Współpracy Przygranicznej PHARE do końca 2006 r., natomiast od momentu akcesji do Unii Europejskiej dostępne są także znacznie większe środki w ramach Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG⁴. W podziale środków INTERREG III alokowanych dla Polski w latach 2004-2006 na komponent A (współpracę transgraniczną) przeznaczono 80% całości środków, czyli 177,09 mln euro [3, 11.2004]. Należy odnotować wysoką efektywność wykorzystania przyznawanych Polsce funduszy na dofinansowanie projektów transgranicznych.

Celem uruchomienia komponentu A programu INTERREG w obecnym okresie budżetowym jest „promocja zintegrowanego rozwoju regionalnego sąsiadujących regionów przygranicznych, włączając w to granice zewnętrzne (programy sąsiedzkie)” [4, s. 3; 4, s. 3]. Jednym z priory-

³ Jednym z typowych projektów wspieranych w ramach Funduszu Małych Projektów jest opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego terenów przygranicznych. Celem takiego projektu jest identyfikacja możliwości i potencjału rozwoju współpracy transgranicznej poprzez wskazanie kierunków zagospodarowania terenów przygranicznych.

⁴ Obszar transgraniczny, który może korzystać ze środków INTERREG IIIA powinien mieć symetryczny zasięg po obu stronach granicy państwowej. Po stronie polskiej stanowi dwa pasy (o zasięgu dwóch powiatów). Pierwszy pas powiatów, bezpośrednio przylegających do granicy państwowej posiada status priorytetowy i objęty jest zasadą dofinansowania projektów infrastrukturalnych, gdzie minimalne dotacje unijne wynoszą 2 mln euro. Drugi pas to obszar o możliwości finansowania tzw. "miękkiego", które może być realizowane w ramach Funduszu Małych Projektów Infrastrukturalnych i Funduszu Małych Projektów Euroregionalnych. Wyjątek stanowią województwa podlaskie, warmińsko-mazurskie i pomorskie, które w całości są objęte programem INTERREG IIIA.

tetowych zadań realizowanych w ramach komponentu A jest „promocja rozwoju miast, obszarów wiejskich i przybrzeżnych”. Zadanie to przewiduje wsparcie finansowe transgranicznego rozwoju przestrzennego bezpośrednio sąsiadujących obszarów przygranicznych. Przykładem działań w tym kierunku jest tworzenie i rozwój systemów transgranicznego planowania przestrzennego polegających na wspólnym planowaniu w regionach przygranicznych (zob. tab. 1).

W szczegółowych rozporządzeniach Komisji Europejskiej dotyczących realizacji programu

Prykładowe działania	Spodziewane wyniki
<ol style="list-style-type: none"> Zainicjowanie i rozwój współpracy transgranicznej między podmiotami planowania w postaci: <ul style="list-style-type: none"> forum planistycznego, wspólnych grup roboczych, wspólnych studiów i dokumentów planistycznych, wspólnych wytycznych i zasad planowania. Planowanie transgranicznych obszarów przemysłowych. Renowacja i rozwój historycznych ośrodków miejskich na podstawie transgranicznych koncepcji. 	<ol style="list-style-type: none"> Zrównoważony rozwój obszarów transgranicznych poprzez np. rozwój budownictwa, zwiększenie miejsc pracy, podniesienie jakości środowiska itd. Intensyfikacja i polepszenie jakości rozwoju miast, obszarów wiejskich i przybrzeżnych.

Tabela 1: Oczekiwane wyniki wsparcia z INTERREG IIIA działań w zakresie systemów transgranicznego planowania przestrzennego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [5, s. 19].

INTERREG znajduje się zalecenie, żeby wspólne studia i dokumenty planistyczne opracowywane z uwzględnieniem wspólnych wytycznych i zasad planowania traktowały obszary transgraniczne jako zintegrowane jednostki geograficzne (*integrated geographical unit*) [7; s. 23].

Wiele przeprowadzonych analiz wskazuje, iż INTERREG jest wyjątkowo efektywnym instrumentem wspólnotowej polityki spójności. Wskazuje na to także „Trzeci raport spójności” Komisji Europejskiej [6, cz. 4, s. 156], w którym zostały podkreślone m.in. znaczne postępy konwergencji państw objętych polityką spójności UE, intensyfikacja współpracy regionalnej w Europie, a także spektakularny sukces inicjatywy INTERREG. Do tego ostatniego w dużym stopniu przyczyniała się zdolność projektów realizowanych z wykorzystaniem środków pochodzących z programu do tworzenia tzw. wspólnotowej wartości dodanej (*community added value*), która umożliwia harmonijną i zrównoważoną integrację na obszarze całej Unii [8, s. 205-206].

Ad b) Nie ulega wątpliwości, iż polityka przestrzenna prowadzona w regionach przygranicznych powinna być zgodna z koncepcjami rozwoju społeczno-gospodarczego tych regionów, ze strategiami rozwoju mniejszych jednostek administracyjno-terytorialnych wchodzących w ich skład, jak i z krajowymi dokumentami planistycznymi w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego; powinna być także powiązana z europejskim systemem gospodarki przestrzennej. Przestrzeganie tej zasady regulują odpowiednie organy i dokumenty planistyczne.

Ponadto, cele i instrumenty polityki przestrzennej regionów przygranicznych coraz w większym stopniu powinny uwzględniać uwarunkowania wynikające z sąsiedztwa przylegających regionów przygranicznych należących do państw ościennych. Dlatego m.in. plan zagospodarowania przestrzennego województwa uwzględnia powiązania elementów zagospodarowania przestrzennego województwa z przestrzenią europejską, szczególnie z sąsiednimi regionami przygranicznymi należącymi do innych państw⁵. Minister właściwy do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej nie tylko koordynuje zgodność planów zagospodarowania przestrzennego województw przygranicznych z „Koncepcją przestrzennego zagospodarowania kraju”, ale

⁵ Dla zapewnienia funkcjonowania systemu regulacji przestrzeni Rada Ministrów upoważniła i zobowiązała marszałków województw m.in. do zintegrowania koncepcji polityki zagospodarowania przestrzennego kraju z politykami samorządów terytorialnych i ministerstw prowadzonymi w województwach w zakresie współdziałania nie tylko z sąsiednimi województwami, ale także z ościennymi regionami transgranicznymi. [13].

także we współpracy z Prezesem Rządowego Centrum Studiów Strategicznych prowadzi współpracę transgraniczną w zakresie zagospodarowania przestrzennego [9, art. 46].

Ad c) Współczesne użytkowanie i zagospodarowanie przestrzeni regionów przygranicznych odbywa się pod wpływem europejskiego megatrendu rozwoju - integracji przestrzeni europejskiej. Koordynacja planów rozwojowych regionów przygranicznych jest istotnym elementem integracji przestrzennej obszarów transgranicznych, które powinny być postrzegane jako „zintegrowana geograficznie całość” [10, cz. C1, s. 4].

Wyrazem tego jest myśl przewodnia nowej wersji z 2004 roku Europejskiej karty regionów granicznych i transgranicznych: „granice są bliźniami historii”. Myśli tej podporządkowano układ celów współpracy transgranicznej; za jeden z najważniejszych uznano „zmniejszenie zróżnicowania obszaru oddziaływania europejskiej polityki planowania przestrzennego” (*smoothing out the interfaces of European spatial planning policy*) [11, s. 6].

Władze regionalne i lokalne należą do kluczowych podmiotów europejskiej polityki rozwoju przestrzennego [12, s. 46], a spośród instrumentów polityki rozwoju przestrzennego największe znaczenie ma współpraca transgraniczna w dziedzinie rozwoju gospodarczego i planowania przestrzennego [10, cz. C1, s. 8].

Współpraca transgraniczna przyczynia się w dużym stopniu do zwiększenia spójności w Europie (integracja i wyrównanie między bogatymi i biedniejszymi obszarami) oraz do wspierania integracji europejskiej. Przystąpienie w maju 2004 roku Polski i jej sąsiadów: Czech, Słowacji i Litwy do Unii Europejskiej przyczyniło się do wzrostu znaczenia wspólnych pograniczy tych krajów. Akcesja stwarza szansę integracji społecznej, gospodarczej i przestrzennej regionów przygranicznych państw-członków UE. Struktury współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-niemieckim, polsko-czeskim, polsko-słowackim i polsko-litewskim odgrywają obecnie jakościowo nową rolę w budowie dobrosąsiedzkich stosunków między tymi krajami. Wraz z akcesją pojawiły się nowe możliwości:

- intensyfikacji współpracy transgranicznej w podstawowych dziedzinach, a także rozwoju nowych form i dziedzin współpracy,
- zapewnienia równych szans rozwoju sąsiadującym regionom przygranicznym należącym do różnych państw zgodnie z prowadzonymi w tych państwach politykami regionalnymi i przestrzennymi ukierunkowanymi na wykreowanie odpowiednich struktur przestrzennych i gospodarczych.

Rozwój współpracy transgranicznej, zmniejszenie barier w realizacji wspólnych przedsięwzięć transgranicznych zwiększa szanse poprawy atrakcyjności inwestycyjnej i osiedleńczej, poprawy jakości życia, kształtowania ładu przestrzennego i realizacji rozwoju zrównoważonego w regionach przygranicznych.

4. Wnioski końcowe

W ujęciu perspektywicznym kontynuacja współpracy transgranicznej w dziedzinie planowania przestrzennego wymaga przede wszystkim [10, cz. C1, s. 11]:

- a) dokładnego zbadania i zdefiniowania obecnych i przyszłych problemów rozwojowych na danym obszarze przygranicznym,
- b) analizy barier prawnych i ograniczeń, które utrudniają rozwój współpracy transgranicznej w dziedzinie planowania i zagospodarowania przestrzennego,

- c) przekazywania na bieżąco partnerom zagranicznym informacji w zakresie zagospodarowania przestrzennego oraz wyników badań ekonomicznych przeprowadzanych na danym obszarze przygranicznym,
- d) regularnego uzgadniania z partnerem zagranicznym wszystkich planów i działań w zakresie gospodarki przestrzennej dotyczących danego obszaru przygranicznego,
- e) stworzenia transgranicznych planów i programów rozwoju przestrzennego w celu zapewnienia harmonijnego rozwoju sąsiadujących obszarów przygranicznych,
- f) opracowania specjalistycznych transgranicznych planów rozwoju, np. w zakresie komunikacji, turystyki,
- g) opracowania wniosków i realizacji konkretnych projektów transgranicznych w tej dziedzinie współpracy dofinansowywanych z programu INTERREG, zgodnie z opracowanymi dokumentami planistycznymi.

Wskazane byłoby ponadto opracowanie średniookresowych wspólnych transgranicznych planów regionalnych, bezpośrednio obowiązujących dla systemów planowania przestrzennego w obu krajach, jako najbardziej zaawansowanej formy transgranicznego rozwoju przestrzennego.

Prowadzona przez władze przygranicznych jednostek administracyjno-terytorialnych aktywna polityka przestrzenna pozwoli wykorzystać tzw. „rentę granicy” oraz czynniki rozwoju generowane przez tzw. „korzyści skali”. Podstawą aktywnej i zobiektywizowanej polityki przestrzennej w regionach przygranicznych powinno stać się **transgraniczne planowanie przestrzenne**. Transgraniczne planowanie rozwoju, zajmujące się zamierzonym wpływem na rozwój przestrzenny społeczeństwa, gospodarki oraz środowiska naturalnego regionów przygranicznych, prowadzone jest w ramach europejskiej polityki rozwoju przestrzennego [10, cz. C1, s. 9], narodowych polityk przestrzennego zagospodarowania kraju oraz polityki przestrzennej na szczeblu regionalnym i lokalnym. Celem transgranicznego planowania przestrzennego jest pomoc w przewyżczeniu różnorodnych negatywnych skutków istnienia granic, które wpływają na stopień ich otwartości.

Naczelnym celem transgranicznej polityki zagospodarowania przestrzennego prowadzonej przez władze samorządowe przygranicznych jednostek administracyjno-terytorialnych powinno być **kształtowanie harmonijnej struktury funkcjonalno-przestrzennej obszarów przygranicznych** sprzyjającej zrównoważonemu wykorzystywaniu zasobów, cech i walorów przestrzeni granicznej wraz z rozwojem gospodarczym, wzrostem poziomu i jakości życia oraz trwałym zachowaniem wartości środowiska dla potrzeb obecnego i przyszłych pokoleń.

Metody planowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów przygranicznych i transgranicznych powinny być kształtowane z uwzględnieniem całokształtu więzi i współzależności rzeczywiście występujących między obszarami oddzielonymi granicą państwową. Aspekt transgraniczny gospodarowania przestrzenią uzasadnia **konieczność stałej racjonalizacji zagospodarowania przestrzennego obszarów przygranicznych**, współzależny z regulacją rozwoju społeczno-gospodarczego tych obszarów oraz rozwojem współpracy transgranicznej. Współpraca transgraniczna na wszystkich pograniczach Polski, a szczególnie na pograniczach z krajami członkowskimi Unii Europejskiej, powinna przyczynić się do stworzenia bardziej **zrównoważonych i trwałych struktur przestrzennych** na tych obszarach, co prowadzi do ich **integracji przestrzennej**. Słabym punktem współpracy transgranicznej w zakresie gospodarki przestrzennej obecnie jest **słabość instytucji odpowiedzialnych za prowadzenie polityki przestrzennej w Polsce**⁶ oraz **zróżnicowane systemy planowania przestrzennego** w sąsiednich krajach.

⁶ Gminy posiadają największe uprawnienia w realizacji polityki przestrzennej w Polsce. Zarzuca się im w tym zakresie nie tylko słabość finansową, ale i intelektualną. Jak wynika z ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (art. 14, pkt 8), spośród wszystkich dokumentów planistycznych z zakresu polityki przestrzennej tylko miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego stanowi prawo miejscowe [9].

Literatura

- [1] Euroregiony na granicach Polski 2003, US, Wrocław 2004.
- [2] Brol, R., Brol, M.: Europa Miasto Zgorzelec/ Görlitz - perspektywa 2030 roku, „Prace Naukowe Akademickiego Centrum Koordynacyjnego w Euroregionie Nysa”, nr IX/2003.
- [3] Internetowy serwis informacyjny Ministerstwa Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, 11.2004, www.mgpips.gov.pl.
- [4] Komunikat Komisji Do Państw Członkowskich z dnia 2 września 2004 r. ustanawiający wytyczne dla inicjatywy wspólnotowej w dziedzinie współpracy transeuropejskiej, która ma zachęcać do harmonijnego i zrównoważonego rozwoju obszaru Europy - Interreg III, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 2004/C.
- [5] Ex Ante Evaluation and Indicators for INTERREG (Strand A and B), European Commission, Brussels 2000.
- [6] Nowe partnerstwo dla spójności. Trzeci raport na temat spójności społecznej i gospodarczej, Komisja Europejska, Luksemburg 2004.
- [7] Draft Notice To The Member States laying down guidelines for a Community Initiative concerning trans-European co-operation intended to encourage harmonious and balanced development of the European territory - INTERREG, <http://www.savos.no/draft14012000.asp>.
- [8] Ładysz, J.: INTERREG IIIA instrumentem polityki spójności UE, [w:] Współczesne problemy polityki ekonomicznej, red. Z. Przybyła, J. Sokołowski, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej nr 1033, Wrocław 2004.
- [9] Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz. U. nr 80 z 2003 r., poz. 717.
- [10] Praktyczny podręcznik współpracy transgranicznej, wyd. trzecie, Komisja Europejska, Gronau 2000.
- [11] European Charter for Border and Cross-Border Regions. Draft new version, AEBR, Gronau 2004.
- [12] Europejska perspektywa rozwoju przestrzennego, Komisja Europejska, Poczdam 1999.
- [13] Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, Mon. Pol. nr 26 z dnia 16.08.2001, poz. 432.

Recenzja

dr hab. Stanisław Korenik, prof. WSiFIB

DIE GRENZÜBERSCHREITENDE RAUMPLANUNG ALS EIN ZUKUNFTSBEREICH DER GRENZÜBERSCHREITENDEN ZUSAMMENARBEIT

Das Ziel des vorliegenden Beitrags ist die Bedeutung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit im Bereich der Raumwirtschaft darzustellen. Der Autor kommt davon aus, dass mit dem vorangehenden europäischen Integrierungsprozess und mit der damit verbundenen Intensivierung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit eine immer größere Vertiefung der Beziehungen auf den grenznahen Gebieten der benachbarten EU- Länder erwartet wird. Aufgrund dieser Beobachtung stellt der Autor eine These, dass nach dem EU- Beitritt Polens die grenzüberschreitende Zusammenarbeit im Bereich u.a. der Planung und Raumwirtschaft auf den grenznahen Gebieten Polens wesentlich an Bedeutung gewinnen soll.

PŘESHraniČNÍ ÚZEMNÍ PLÁNOVÁNÍ JAKO VÝHLEDOVÁ OBLAST PŘESHraniČNÍ SPOLUPRÁCE

Cílem příspěvku je poukázat na význam přeshraniční spolupráce v územním plánování. Autor vychází z předpokladu, že pokrok procesu evropské integrace a s tím spojené zintenzivnění přeshraniční spolupráce vyústí uzšími četnými vazbami spojující pohraniční území sousedních členských zemí Evropské unie. Na základě tohoto poznatku autor zastává názor, že v souladu se vstupem Polska do Evropské unie bude na hranicích Polska s členy EU zaznamenán růst významu přeshraniční spolupráce m.j. v oblasti územního plánování.

CROSSBORDER SPATIAL PLANNING AS A FUTURE FIELD OF CROSSBORDER COOPERATION

The paper deals with the problems that have arisen in crossborder spatial planning as a field of crossborder cooperation. Author assumes, that along with the progress in the process of European integration and connected with that intensification of cossborder cooperation, tightening of the numerous connections between adjacent border areas of neighboring countries should be expected. On the basis of that observation author makes the thesis that after Poland's accession to the European Union the importance of crossborder cooperation in spatial planning on the borders with members of EU will arise.

KONKURENCYJNOŚĆ REGIONÓW POLSKI I UE-15 (ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM METOD POMIARU)

U. Markowska-Przybyła

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Gospodarki Przestrzennej
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
ump@ae.jgora.pl

Abstrakt

Konkurencyjność regionu traktuje się coraz częściej jako syntetyczną ocenę jego możliwości rozwojowych w długim okresie. Coraz częściej dokonuje się w związku z tym porównań regionów pod omawianym kątem. Jest to także jeden z celów niniejszego opracowania. Drugim zasadniczym celem jest zwrócenie szczególnej uwagi na problemy metodologiczne i merytoryczne pomiaru konkurencyjności jednostek przestrzennych.

1. Wstęp

Konkurencyjność jest współcześnie częstym przedmiotem badań nauk społeczno-ekonomicznych. Wynika to zapewne z faktu, że o sukcesie lub porażce przedsiębiorstwa, regionu czy gospodarki narodowej przesądza właśnie ich konkurencyjność. Konkurencyjność regionów jest pojęciem względnie nowym i oznacza zdolność do sprostania wyzwaniom, jakie stawiają inne konkurencyjne regiony. Konkurencyjność regionu jest trwałą jego zdolnością umożliwiającą sprostanie w różnych układach konkurencyjnych innym regionom będącymi jego konkurentami [14]. Zgodnie z inną definicją jest to zdolność regionów do adaptacji do zmieniających się warunków, pod kątem utrzymania (lub poprawy) pozycji w toczącym się między regionami współzawodnictwie [3]¹. Można uznać, że region jest konkurencyjny, gdy jest zdolny zapewnić sobie przyszły, zrównoważony rozwój w długim okresie.

Z uwagi na to, że zdolności konkurencyjne regionu traktować można jako syntetyczną ocenę możliwości rozwojowych regionu w długim okresie coraz częściej dokonuje się porównań regionów pod omawianym kątem. Jest to także jeden z celów niniejszego opracowania. Celem towarzyszącym będzie zwrócenie szczególnej uwagi na problemy metodologiczne i merytoryczne pomiaru.

¹ Dodać tu jednak należy, że - co podkreślają W. M. Gaczek i Z. Rykiel [2] - pojęcia konkurencyjności nie należy utożsamiać tylko z ich adaptacyjnością. Adaptacyjność oznacza jedynie zdolność przystosowania się do zmieniających się warunków, a pojęcie konkurencyjności implikuje względność tego przystosowania się. Konkurencyjny region to taki, który potrafi przystosować się do zmieniających się warunków lepiej niż robią to inne regiony. Sama adaptacyjność nie przesądza o konkurencyjności danej jednostki przestrzennej, jest jej warunkiem koniecznym, lecz niewystarczającym.

2. Uwagi merytoryczne i metodologiczne

Pierwsze problemy z ustaleniem miernika konkurencyjności regionów pojawiają się w momencie zdefiniowania przedmiotu badania. Ogromna różnorodność definicji i ich interpretacji pojęcia „konkurencyjności regionów” nie sprzyja prostym rozwiązaniom. Nawet istniejące mierniki konkurencyjności gospodarek narodowych² opracowywane od dłuższego czasu - mogące w pewnym stopniu stanowić punkt wyjścia do opracowywania mierników konkurencyjności gospodarek regionów - mają istotne i liczne mankamenty [5]. Trudności pomiaru konkurencyjności regionów wynikają ze złożoności zjawiska, jego wieloaspektowości i wielowymiarowości. Mechanizmy kształtujące konkurencyjność regionów nie zostały do końca poznane, stąd próby nowego, odmiennego definiowania zjawiska i wyjaśniania czynników go kształtujących. Ponadto raz sformułowane modele rozwoju i konkurencyjności ustępują nowym, lepiej wyjaśniającym rzeczywistość, a i sama rzeczywistość ulega zmianom.

W pomiarze konkurencyjności pojawiają się także dwa inne zasadnicze problemy: jakie regiony porównywać oraz jakiego miernika konkurencyjności użyć. Pierwszy z tych problemów ma charakter merytoryczny, drugi metodologiczny.

Problem doboru regionów do porównań pojawia się szczególnie wtedy, gdy dokonać tego chcemy w układzie międzynarodowym. Pojawiają się wówczas problemy różnych kryteriów podziału administracyjnego, różnych ustrojów państw, uwarunkowań historycznych podziału regionalnego. Wiąże się z tym różna wielkość regionów, zróżnicowana samodzielność itp. Dokonując porównań bazować zmuszeni jesteśmy na istniejącym podziale administracyjnym kraju, dla którego dostępne są dane statystyczne, a podział ten nie musi wcale odzwierciedlać podziału kraju na regiony. W Unii Europejskiej region traktowany jest ogólnie jako element pośredni między władzą centralną a lokalną w kraju [13, s. 195]. Nie istnieje definicja regionu, która odpowiadałaby ogromnej różnorodności istniejących jednostek w UE. W niektórych przypadkach region oznaczać może składową państwa federalnego w innych - chodzić może o szczebel dekoncentracji administracyjnej (np.: w Grecji), albo o agendę działającą poniżej szczebla centralnego, kontrolowaną przez państwo (np.: w Irlandii) [8, s. 213]. W klasyfikacji NUTS wyróżnia się trzy poziomy regionalne (NUTS 1, 2, 3) i dwa poziomy lokalne (NUTS 4, 5).

Bardzo często więc względy praktyczne determinują wybór jednostek przestrzennych do porównań - przesłanką wyboru tego typu jest dostępność i porównywalność danych. Problem ten w UE próbuje się rozwiązywać od dawna i stworzono w tym celu klasyfikację jednostek terytorialnych dla celów statystycznych (NUTS). Jednostki NUTS poszczególnych szczebli są często wybierane jako obiekty porównań. Tym sposobem do porównań konkurencyjności polskich regionów z regionami UE wybrać można jednostki NUTS 2 w UE, gdyż polskie regiony klasyfikowane są także na drugim szczeblu (NUTS 2). Przyglądając się dokładniej podziałowi NUTS różnych szczebli w UE i Polski zauważyć można jednak, że³:

- klasyfikacja NUTS, opracowana przez Eurostat w latach siedemdziesiątych, nie ma wartości prawnej jako taka, ale jest używana od 1988 roku w legislacji Wspólnoty do zadań związanych z Funduszami Strukturalnymi. W związku z tym jednostki wyznaczone zgodnie z podziałem NUTS nie muszą odpowiadać jednostkom terytorialnym, najbardziej odpowiednim z punktu widzenia ich porównywalności pod różnymi względami, np.: pod względem konkurencyjności.

² takie jak: mierniki tzw. magicznego pięciokąta, indeksy swobody ekonomicznej, indeksy międzynarodowej konkurencyjności Międzynarodowego Instytutu Zarządzania Rozwojem, indeksy międzynarodowej konkurencyjności Światowego Forum Ekonomicznego. [5, s. 13-14.]

³ Więcej w [4].

Istnieją przypadki zmiany granic jednostek na tym poziomie podziału NUTS w celu umożliwienia uzyskiwania funduszy strukturalnych⁴.

- Jednostki NUTS 2 są znacznie zróżnicowane pod względem wielkości. Z tego powodu z porównań należałoby wykluczyć np.: miasta-regiony. Miastami-regionami, które są jednostkami na poziomie NUTS 2 są m. in.: Berlin, Hamburg, Brema, Wiedeń, czy Londyn a zwłaszcza tzw.: Inner London (strefa wewnętrzna Londynu). Jednostki te charakteryzują się bardzo wysokim (na tle pozostałych jednostek NUTS 2) stopniem rozwoju i konkurencyjności. Wysokie wskaźniki PKB odzwierciedlają jednak nie tylko wysoki poziom ich rozwoju, ale także to, że koncentrują się na ich obszarze najbardziej dochodowe działalności (centrale instytucji finansowych, przedsiębiorstwa zajmujące się handlem międzynarodowym, linie lotnicze). Wartość dodana przypisywana jest metropolii, choć często transferowana jest do innych regionów [7, s. 56]. Ponadto należy pamiętać przy tym o aspekcie wynikającym z różnic pomiędzy miejscem zamieszkania, a miejscem zatrudnienia. We wszystkich najbogatszych regionach UE (np.: Hamburg, Bruksela, Wiedeń, Grand Duchy of Luxembourg) dojeżdżający do pracy mają znaczny wpływ na kształtowanie się PKB *per capita* tych regionów [9, s. 45-47].
- Ponieważ analizy konkurencyjności regionów przeprowadzane są często w układzie dynamicznym pod uwagę należy brać jednostki, których granice administracyjne są niezmiennie w pewnym okresie. Klasyfikacja NUTS nie ma charakteru stałego, a głównym powodem zmian są przekształcenia struktur administracyjnych. Ma to oczywiście swoje niekorzystne konsekwencje dla porównywalności szeregów czasowych badanych zjawisk i procesów w układzie NUTS. Liczne zmiany w ostatnich latach zaszły na terenie Wielkiej Brytanii, a ponadto w Irlandii, Niemczech, Finlandii i Szwecji.
- Istotnym kryterium doboru regionów do porównań w zakresie konkurencyjności uznać należy - w opinii autora - to, czy podział na jednostki NUTS konkretnego szczebla w danym kraju jest podziałem sztucznym (a w związku z tym, czy istnieją w ogóle podmioty kreujące konkurencyjność danej jednostki), czy też uwzględnia krajowy podział administracyjny i czy podział na jednostki NUTS w danym kraju pokrywa się z podziałem na regiony *sensu stricte*.

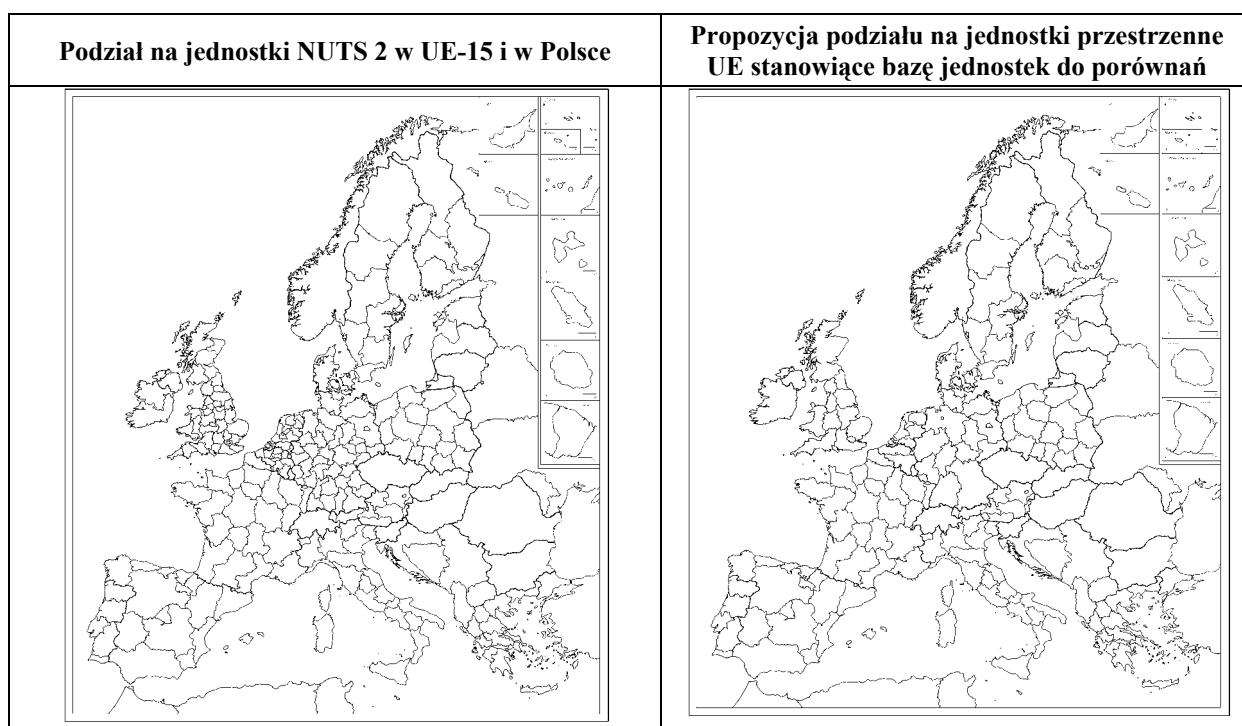
Uwzględniając powyższe stworzono mapę regionów UE-15, bardziej porównywalnych do regionu Dolnego Śląska niż jednostki przestrzenne typu NUTS 2. (rys. 1).

Drugim ze wspomnianych problemów jest problem doboru miernika konkurencyjności. Na ogół konstruuje się pewną miarę syntetyczną określającą zdolność konkurencyjną regionu. Zawiera ona w sobie ogromną dozę subiektywizmu, gdyż od badacza zależy dobór cech (w tym przypadku mocno ograniczony statystyką UE na poziomie NUTS 2), nadane im wagi, a czasem wręcz kierunek wpływu na omawiane zjawisko, a także sposób konstrukcji miary agregatowej (miara agregatowa wzorcowa lub bezwzorcowa). Konstruuje się również w tym celu specjalne miary konkurencyjności⁵ lub przyjmuje się wielkość PKB wytworzonego w regionie⁶. Uznanie PKB za miernik konkurencyjności ma swoją podstawową zaletę jaką jest dostępność informacji.

⁴ Klasycznym przykładem jest podział pod koniec lat 90-tych terytorium Irlandii na dwie jednostki NUTS 2 (wschodnią i zachodnią) m. in. ze względu na kryteria przyznawania Funduszy Strukturalnych - podział terytorium Irlandii pozwolił na uznanie przynajmniej jednego nowo wydzielonego regionu za obszar peryferyjny.

⁵ np.: [11; 12, s. 46 i nast.].

⁶ Ma to miejsce m. in. w Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego, gdzie stwierdza się, że "kompleksowym miernikiem wzrostu konkurencyjności polskich regionów będzie tempo wzrostu poziomu PKB na mieszkańca poszczególnych województw w Polsce w stosunku do średniej wspólnotowej" ([6, s. 101]), a także w UE - w szóstym okresowym raporcie Komisji Europejskiej za miernik konkurencyjności przyjmuje się PKB *per capita* i rozkłada się ten miernik na następujące czynniki: PKB *per capita* = PKB/zatrudnionego x zatrudnieni/ludność w wieku produkcyjnym x ludność w wieku produkcyjnym/ludność ogółem.

Rys. 1: Porównanie podziału UE-15 na jednostki NUTS 2 z proponowanym podziałem stanowiącym bazę jednostek do porównań pod względem konkurencyjności.

Źródło: [4].

Uwagi: Z porównań wykluczono także tzw.: miasta regiony tj.: Brukseli, Luksemburga, Londynu, Wiednia, Hamburga, Bremy i regionu Paryża (Île de France).

Przyjmowanie za miarę konkurencyjności PKB *per capita* jest wygodne w stosowaniu w przekroju międzynarodowym. Przy stosowaniu miar syntetycznych, uwzględniających różne aspekty konkurencyjności zwrócić należy uwagę na możliwość wystąpienia różnych założeń metodologicznych. Ocena konkurencyjności wymaga rozległego, co do zakresu, materiału badawczego, różnorodnych, lecz porównywalnych informacji. I na tym właśnie tle występują liczne problemy, dzięki czemu analizy porównawcze są utrudnione, nie tylko ze względu na wspomniane odmienne metodologie gromadzenia i przetwarzania danych, ale także w związku z brakiem kompatybilności sytuacji administracyjnej i prawnej regionów różnych krajów [1, s. 128-132]. Porównywanie miar uzyskanych w wyniku agregacji danych otrzymanych przy różnych założeniach badawczych w zależności od kraju (regionu)⁷, w którym badanie się przeprowadza, niesie za sobą konieczność zachowania szczególnej ostrożności przy interpretacji wyników.

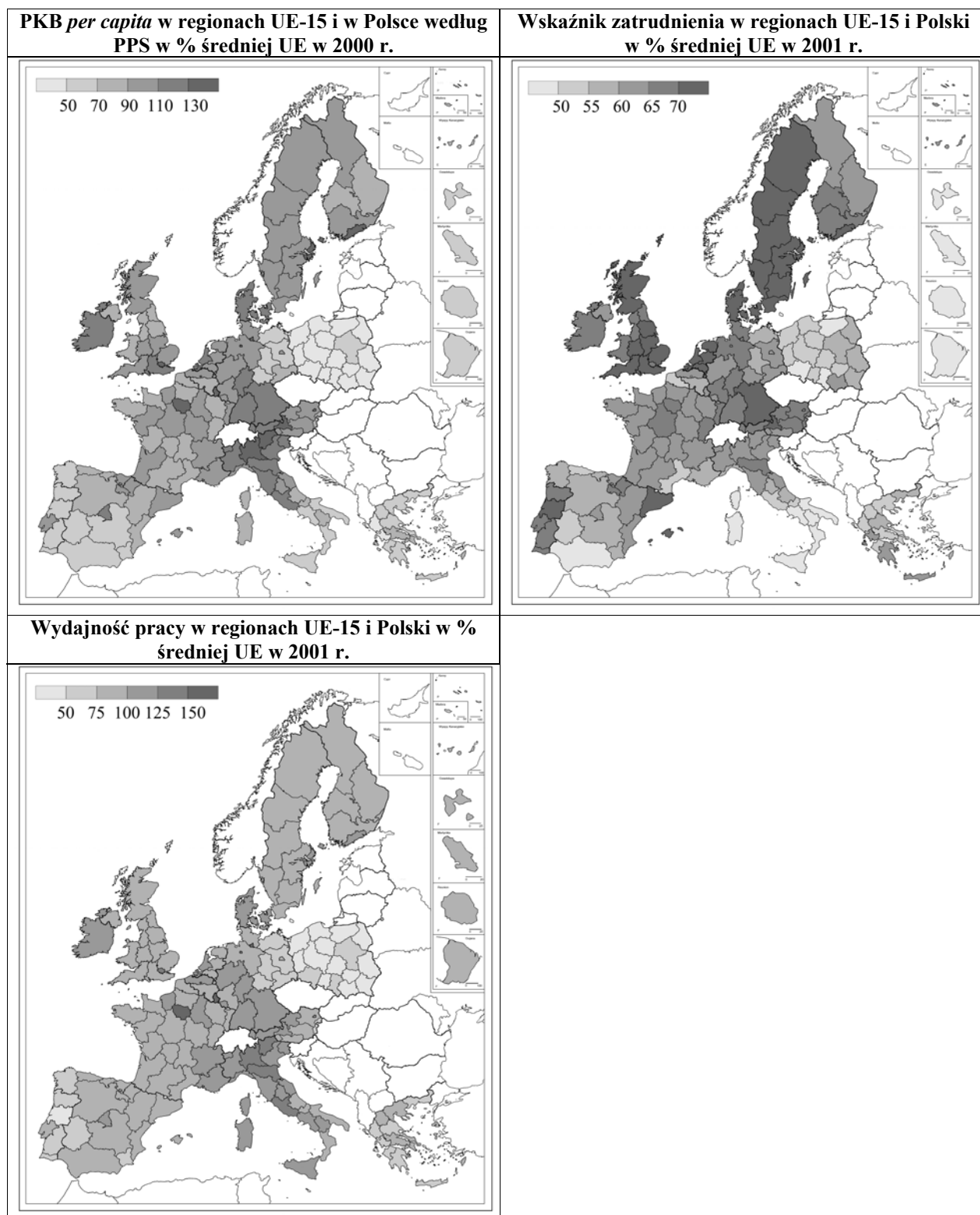
3. Wyniki badań

Na podstawie powyższych uwag porównano konkurencyjność Dolnego Śląska z regionami UE-15 na podstawie miernika konkurencyjności zaproponowanego przez Komisję Europejską, wg wzoru (1).

$$\frac{\text{PKB}}{\text{liczba ludności}} = \frac{\text{PKB}}{\text{liczba pracujących}} \times \frac{\text{liczba pracujących}}{\text{ludność w wieku produkcyjnym}} \times \frac{\text{ludność w wieku produkcyjnym}}{\text{liczba ludności}} \quad (1)$$

⁷ Choć w niektórych sytuacjach to właśnie identyczna metodologia badań, przy odmiennych uwarunkowaniach społecznych czy kulturalnych prowadzi do błędnych wniosków.

Porównując poziom konkurencyjności mierzony PKB *per capita* polskich województw z regionami UE stwierdzić kolejny raz należy, że jest on bardzo niski, nawet w porównaniu

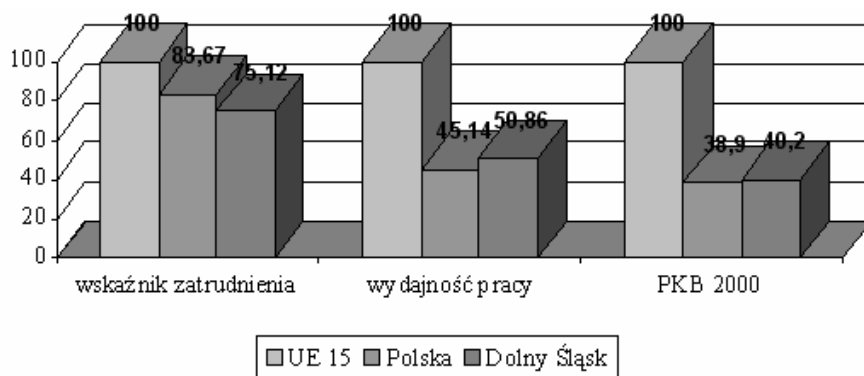

Rys. 2: Poziom PKB *per capita*, wydajność pracy, wskaźnik zatrudnienia w regionach UE-15 i Polski w 2000 (2001 r.).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w *Second progress report on economic and social cohesion - statistical annex*. Bruksela: Komisja Europejska 2003.

z najbiedniejszymi regionami UE. Rysunek 2 przedstawia poziom PKB na 1 mieszkańca w regionach UE⁸ oraz Polski oraz główne czynniki determinujące ten poziom tzn.: wydajność pracy i wskaźnik zatrudnienia. W regionach UE obserwowane jest znaczne zróżnicowanie samego poziomu PKB na mieszkańca, ale także zróżnicowanie wpływu czynników determinujących ten poziom. Regionami o najwyższych wskaźnikach PKB *per capita* są Bawaria (124% średniej UE-15), Hesja (129,4), Lombardia (134,5), Emilia-Romagna (129,1), West-Nederland (123,4), Ostösterreich (123,1), Usimaa (143,2) i Åland (139,2) w Finlandii, Stockholm (147). W Polsce najwyższy wskaźnik PKB *per capita* odnotowuje się w województwie mazowieckim (58,9), najniższy w województwie lubelskim (26,6), zaś na Dolnym Śląsku 40,2% średniej UE-15 w 2000 r. Wysoki wskaźnik zatrudnienia charakteryzuje głównie północną część UE (głównie Wielką Brytanię, Irlandię, Szwecję, Danię, Holandię), ale także regiony portugalskie i niektóre landy niemieckie. Wysoka wydajność pracy osiągana jest natomiast głównie przez regiony niemieckie (głównie część zachodnią), północne i środkowe regiony Włoch, kraje Beneluksu. Już na rysunku zaobserwować można większą zbieżność między PKB *per capita*, a wydajnością pracy niż między PKB na mieszkańca a wskaźnikiem zatrudnienia. Współczynniki korelacji wynoszą w tym przypadku odpowiednio: 0,52 i 0,91. Uznać można więc, że wysoka pozycja konkurencyjna regionów osiągana jest głównie poprzez wysoką wydajność pracy, w mniejszym stopniu dzięki wysokiemu wskaźnikowi zatrudnienia.

Średni wskaźnik zatrudnienia UE-15 w 2001 r. wynosi 64,3% ludności w wieku 15-64, w Polsce 53,8%, a Dolnym Śląsku zaledwie 48,3% i jest to najniższy wskaźnik w kraju. Przeciętny wskaźnik zatrudnienia w kraju stanowi 83,67% średniej UE, zaś Dolnego Śląska 75,12%. Wydajność pracy w Polsce stanowi 45,14% % wydajności średniej UE, zaś na Dolnym Śląsku 50,86%, co jest trzecią lokatą w kraju po województwie mazowieckim (62,66%) i śląskim (53,32%) (por. rys. 3).

Rys. 3: Czynniki konkurencyjności w ujęciu Komisji Europejskiej na Dolnym Śląsku na tle kraju i średniej UE-15 w 2001 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w *Second progress report on economic and social cohesion - statistical annex*. Bruksela: Komisja Europejska 2003.

4. Zakończenie

Uwzględniając opisane spostrzeżenia, wydaje się, że konstruowanie miary syntetycznej jako miary konkurencyjności regionów UE będzie bardzo utrudnione. Wynika to szczególnie z faktu, że na poziomie NUTS 2 operować można zaledwie kilkunastoma cechami, dla których dostępny jest materiał statystyczny dla wszystkich regionów UE, (a które są „interesujące” ze względu

⁸ Według regionów uznanych za bazę wyboru regionów do porównań.

na przedmiot badań)⁹. Argument ten oraz wymienione mankamenty miar syntetycznych powstałych w oparciu o dane w przekroju międzynarodowym sprawiły, że w opracowaniu posłużono się miarą PKB *per capita* w roli miernika konkurencyjności. Nie oznacza to jednak, że badania nad syntetyczną miarą konkurencyjności regionów UE nie staną się przedmiotem dalszych publikacji. Badaniami takimi objęte zostałyby również w takim wypadku nowe regiony UE.

Literatura

- [1] Borys, T.: Obszary transgraniczne w statystyce regionalnej. Warszawa: GUS 1999.
- [2] Gaczek, W., M., Rykiel, Z.: Konkurencyjność regionów a regionalizm ekonomiczny. W: „Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów”. M. Klamut, L. Cybulski (red.), Wrocław: AE 2000.
- [3] Instytucje i instrumenty wzrostu konkurencyjności regionów. Zespół Zadaniowy ds. Rozwoju Regionalnego w Polsce, Warszawa, czerwiec 1996.
- [4] Markowska-Przybyła, U.: Kryteria porównywalności regionów Unii Europejskiej i Polski pod względem konkurencyjności. (w druku), materiały konferencyjne, Obszary metropolitarne a rozwój regionalny i lokalny, 2-4 czerwca 2003, Duszniki Zdrój.
- [5] Misala, J.: Mierniki konkurencyjności gospodarki; aspekty teoretyczne i wnioski dla Polski. Zeszyty Naukowe Kolegium Gospodarki Światowej nr 12, Warszawa: SGH 2002.
- [6] Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2001-2006, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2001.
- [7] Orłowski, W., M.: Polskie regiony na tle wyzwań integracyjnych. W: Polityka regionalna państwa pośród uwikłań instytucjonalno-regulacyjnych. Gdańsk: IBnGR 2001.
- [8] Pietrzyk, I.: Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich. Warszawa: PWN 2000.
- [9] Regions: Statistical yearbook 2002. Luxemburg: Eurostat 2002.
- [10] Second progress report on economic and social cohesion - statistical annex. Bruksela: Komisja Europejska 2003.
- [11] Strahl, D.: Propozycja statystycznej miary konkurencyjności regionów. W: „Taksonomia 8. Klasyfikacja i analiza danych. Teoria i zastosowania”, K. Jajuga, M. Walesiak (red.), PN AE nr 906, Wrocław: AE 2001.
- [12] Strahl, D.: Skorygowana miara agregatowa. W: „Ekonometria 4”. J. Dziechciarz (red.), PN AE nr 845, Wrocław: AE 2000.
- [13] Wiatrak, A.: Regionalna polityka strukturalna Unii Europejskiej. „Optimum - Studia Ekonomiczne” 2000 nr 2.
- [14] Zeman-Miszewska, E.: Wspólnota lokalna wobec konkurencji międzyregionalnej - podstawy marketingu terytorialnego. „Samorząd Terytorialny” 2001 nr 11.

Recenzja

prof. dr hab. Stanisław Korenik, Zakład Gospodarki Regionalnej,
Instytut Ekonomii, Wydział Zarządzania i Administracji Akademii Świętokrzyskiej, Kielce

⁹ Wg bazy Eurostatu. Są to przede wszystkim: PKB *per capita* według PSN, pracujący w usługach jako % ogółu pracujących, stopa bezrobocia, długotrwałe bezrobocie jako % bezrobocia ogółem, zmiana liczby bezrobotnych, ludność w wieku produkcyjnym (w wieku 15-64 lat) jako % ludności ogółem, odsetek ludności w wieku 25-59 lat z wyższym wykształceniem, przyrost demograficzny, gęstość autostrad, liczba śmiertelnych wypadków drogowych na 1 mln mieszkańców, liczba łóżek szpitalnych na 1000 mieszkańców.

KONKURENZFÄHIGKEIT VON REGIONEN POLENS UND EU-15 (MIT BESONDEREN BERÜCKSICHTIGUNG VERMESSUNGSVERFAHREN)

Konkurrenzfähigkeit einer Region wird oft als synthetische Beurteilung ihrer Entwicklungsmöglichkeiten in einer langen Zeitperiode behandelt. Im Zusammenhang damit, werden die Regionen immer häufiger unter diesem Gesichtspunkt verglichen. Das ist Ziel auch für diese Bearbeitung. Das zweite grundsätzliche Ziel ist auf methodologischen und grundlegenden Probleme der Vermessung Konkurrenzfähigkeit von räumlichen Einheiten hinzuweisen.

KONKURENCE REGIONU POLSKA A EU-15 (S PODROBNÝM VZETÍM V ÚVAHU METOD MĚŘENÍ)

Konkurence regionu bere se stále více jako syntetické hodnocení jeho rozvojových možností v dlouhém období. V souladu s tím stále více se dělá srovnávání regionu z tohoto hlediska. Je to také jeden z cílů tohoto správcování. Druhým základním cílem je upozornění na metodologické a meritorní problémy konkurence prostorových jednotek.

COMPETITIVENESS OF REGIONS OF POLAND AND EU-15 (WITH SPECIAL TAKING INTO CONSIDERATION METHODS OF MEASUREMENT)

Competitiveness of region is considered - often and often - a global estimate its abilities of development in a long period. Often and often there are made comparisons of regions under this point in connection with it. It is also one of aims of present paper. The second basic aim is to take special note of methodological and content-related problems connected with measurement of spatial units' competitiveness.

STRATEGIE INNOWACJI JAKO FORMA MIĘDZYREGIONALNEJ WSPÓLPRACY

M. Markowska

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Gospodarki Regionalnej
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
mmarkowska@ae.jgora.pl

Abstrakt

Współpraca transgraniczna nie zakończyła się po akcesji Polski do Unii Europejskiej, poza euroregionami coraz większego znaczenia nabierają ponadgraniczne Strategie Innowacji. Artykuł stanowi próbę prezentacji programów RIS, RITTS, RIS + oraz RIS NAC funkcjonujących na pograniczu polsko - czeskim i polsko - niemieckim.

1. Wstęp

Współpraca transgraniczna ma duże znaczenie w integracji europejskiej. Odgrywa również kluczową rolę na granicach zewnętrznych Unii. Programy współpracy ponadnarodowej są przewidziane właśnie w celu lepszego zagospodarowania przestrzennego dużych obszarów geograficznych. Obejmują również regiony z państw trzecich, nie będące członkami Unii, posiadające wspólne cechy terytorialne. W regionach Europy przed zjednoczeniem funkcjonowało ponad 100 programów RIS Regional Innovation Strategies, co stanowiło podstawę do wykorzystania środków z Funduszy Strukturalnych i Spójności na działania innowacyjne. Okres przed zjednoczeniem oraz akcesja spowodowały, że w wielu polskich regionach szukano strategicznych partnerów również w regionach, jednostkach badawczych i konsorcjach za granicą.

2. Ujęcie historyczne

Od połowy lat 90. Unia Europejska wspiera tworzenie regionalnych strategii, których celem jest wzmocnienie potencjału innowacyjnego gospodarek poszczególnych regionów w oparciu o ich specyficzne uwarunkowania i przewagi. Od roku 1994 ponad 100 regionów Europy Zachodniej uczestniczyło w opracowywaniu strategii innowacji w ramach projektów finansowanych w ramach programów RITTS (*Regional Innovation and Technology Transfer Strategies*) oraz RIS *Regional Innovation Strategies*. W latach 2001/2002 zapoczątkowane zostały również projekty RIS w 16 regionach nowych krajów członkowskich (NAC *Newly Ascending Countries*). W projektach tych uczestniczyło również pięć województw z Polski tj. zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie, śląskie oraz opolskie. W roku 2003 wystartowały również projekty tworzenia RIS finansowane ze środków krajowych (KBN-u oraz Urzędów Marszałkowskich) w 10 województwach. W ramach 5. Programu Ramowego UE oraz nowych programów horyzontalnych

działania sieciowe były rozwijane¹, zwiększyła się liczba regionalnych projektów w zakresie polityk innowacji współfinansowanych w ramach tego programu, w działaniach tych brały udział kolejne kraje Europy Środkowej i Wschodniej. Regionalne Strategie Innowacji (RIS) są realizowane i finansowane w oparciu o Artykuł 10 Europejskiego Funduszu na Rzecz Rozwoju Regionalnego. Podobną formę przyjmują Regionalne Strategie Innowacji i Transferu Technologii (RITTS) - jest to obszar działań realizowanych na poziomie regionalnym w ramach programu *Innovation and SMEs* [1,4] Unii Europejskiej. Celem jest wspieranie rozwoju innowacji i transferu technologii. Regiony, w których realizowane są tego typu projekty określane są skrótowo regionami RITTS/RIS. Działania w ramach RITTS wspierane są przez władze lokalne i regionalne, szczególnie w procesie analizy i opracowywania spójnych i efektywnych regionalnych strategii i polityk innowacji i transferu technologii. Odbywa się to z korzyścią dla firm (szczególnie małych i średnich) działających w danym regionie. Głównym celem jest zwiększenie konkurencyjności tych firm poprzez uświadomienie roli innowacji w ich rozwoju, ulepszenie regionalnej infrastruktury usługowej na rzecz firm oraz wzmocnienie zdolności asymilowania przez firmy nowych technologii. Projekty RITTS obejmują: badania potrzeb lokalnych firm w zakresie wspierania innowacji, analizy oferty technologicznej oraz możliwości badawczo rozwojowych w danym regionie, ocenę powiązań nauki z przemysłem (działania regionalnych organizacji zajmujących się transferem technologii), identyfikację przyszłych trendów gospodarczych w regionie. W oparciu o te dane powstaje plan działania zawierający sugestie dotyczące możliwości wzmocnienia zdolności firm do przyjmowania innowacji, propozycje długoterminowych strategii angażujących wszystkich regionalnych partnerów firmy sektora prywatnego i publicznego, oraz propozycje projektów szczegółowych. Typowy projekt RITTS/RIS jest koordynowany przez władze regionalne, przy jego realizacji zatrudniani są konsultanci zewnętrzni, zarówno krajowi, jak i zagraniczni, trwa 18-24 miesiące, przy czym etap 0: definiowanie potrzeb - do 6 miesięcy, etap 1: zbieranie informacji i ich ocena - do 9 miesięcy, etap 2: określenie priorytetów regionalnych i rozpoczęcie wdrażania strategii - do 9 miesięcy, całkowity budżet wynosi ok. 400 tys. euro, z czego Komisja Europejska współfinansuje projekt do wysokości 200 000 euro.

Pierwsze wyniki dla regionów, w których realizowano projekty RITTS wykazują, że na rozwój zdolności innowacyjnych regionie składają się w równym stopniu takie czynniki, jak kształcenie w zakresie zarządzania - rozwój zdolności menadżerskich, propagowanie kultury przedsiębiorczości, dostęp do środków finansowych, oraz zwiększenie podaży ze strony sektora naukowo-badawczego i rozwój infrastruktury naukowej. Wyniki projektów bardzo konkretnie definiują działania priorytetowe, jakie należałoby podjąć w regionie w celu zwiększenia innowacyjności.

3. Cele projektu RIS w Polsce

Celem opracowania Regionalnych Strategii Innowacji w Polsce była budowa trwałego partnerstwa pomiędzy jednostkami naukowymi a przemysłem, wzrost konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw poprzez wprowadzanie nowych technologii oraz rozwój specyficznych umiejętności pracowników w zakresie badań i innowacji. Strategie wpisały się w priorytety Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004-2006: Restrukturyzacja bazy ekonomicznej regionów i tworzenie warunków jej dywersyfikacji oraz Rozwój międzynarodowej współpracy regionów. Z uwagi na zakres oraz efekty wdrożenia projekty RIS mają nietypowy charakter, a zakres projektu rzutuje na liczbę stron uczestniczących w jego realizacji, a także biorących udział w bieżących

¹ Sieci współpracy tworzą się również w ramach innych inicjatyw wspólnotowych: URBAN II (miasta i dzielnice miast dotknięte kryzysem) z jej 70 miastami uczestniczącymi, EQUAL (równość szans na rynku pracy) z partnerami liczącymi blisko 1360 jednostek, LEADER+ (rozwój obszarów wiejskich) z około 700 Grupami Działania Lokalnego.

uzgodnieniach w trakcie jego realizacji co jest związane z budową regionalnego konsensusu. Część wdrożeniowa projektu warunkuje procedura formalnej akceptacji przez struktury samorządowe w regionie samej strategii oraz działań wynikających z realizacji części badawczo rozwojowej projektu, a także pozyskanie przez region środków finansowych na ich realizację.

Celem projektu było opracowanie w poszczególnych województwach Regionalnych Strategii Innowacji, które definiują, w oparciu o analizę sytuacji w regionie, konkretne zadania i programy wspomagające innowacyjność gospodarki w regionie. Końcowy rezultat projektu stanowi przygotowanie do wdrożenia konkretnych programów i działań pilotażowych wynikających ze strategii poprzez ustanowienie odpowiednich dokumentów formalnych określających zasady organizacyjne i źródła ich finansowania. Ponadto celem projektu jest upowszechnienie możliwości wykorzystania funduszy strukturalnych na badania i innowacje w regionach oraz promocja innowacyjnego wizerunku regionu. Regionalne Strategie Innowacji mają na celu wspomaganie władz regionalnych we wdrożeniu efektywnego systemu wspomagania innowacyjności w regionie. Strategia tworzona jest na podstawie analizy potrzeb technologicznych przedsiębiorstw, możliwości i potencjału sektora badawczego w zakresie technologii, organizacji, zarządzania, finansów i szkolenia. Strategia powinna określać kierunki polityki innowacyjnej i sposoby optymalizacji regionalnej infrastruktury wspomagającej innowacyjność, zwłaszcza w odniesieniu do jej zgodności z potrzebami małych i średnich przedsiębiorstw.

Na początku obecnego wieku projekty RIS powstały w 16 regionach nowych krajów członkowskich NAC, w tym w zachodniopomorskim [7], warmińsko-mazurskim [8], wielkopolskim [6], śląskim [10] oraz opolskim [11]. W kolejnych latach zrealizowano również projekty tworzenia RIS finansowane ze środków krajowych (KBN-u oraz Urzędów Marszałkowskich) w następnych 10 polskich regionach, a obecnie trwają prace zmierzające do zaakceptowania ostatniej Regionalnej Strategii Innowacji dla regionu dolnośląskiego [9].

4. Projekt RITTS INBO

RITTS INBO - *Regional Innovation and Technology Transfer Strategies, Innovation for North Bohemia and Opole* (Innowacyjność Regionalna i Strategie Transferu Technologii, Innowacyjność Północne Czechy i Opole), współfinansowany w ramach 5 Ramowego Programu Badań, Rozwoju Technicznego i Prezentacji Unii Europejskiej (*The Fifth Framework Programme VPR*), który został otwarty w 1998 roku, celu wspierania badań służących innowacji oraz rozwojowi gospodarczo-społecznemu, wspomagania działalności informacyjnej na temat osiągnięć Unii Europejskiej. Składa się z czterech programów tematycznych, a jednym z nich jest innowacja i uczestnictwo małych i średnich przedsiębiorstw. Przeznaczone z budżetu Unii Europejskiej na 5 PR środki finansowe wyniosły 14,96 mln euro. Polska uczestniczy w programie od 1998 roku. Zgodnie z założeniami programu celem projektu jest stworzenie regionalnych (polskiej i czeskiej) strategii innowacyjności i transferu technologii, przy wykorzystaniu doświadczeń partnerów z krajów - członków UE, ekspertów krajowych i międzynarodowych [3].

Partnerami projektu są (zasięg terytorialny projektu przedstawiono na rys. 1):

1. Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego,
2. Narodowe Stowarzyszenie Rozwoju Biznesu (*Business Development National Association BDNA*) Czechy - stowarzyszenie, którego celem jest koordynacja działań członków sieci, promujące rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w regionie,
3. Fundacja na Rzecz Innowacyjności i Pracy Saksonii (*Stiftung Innovation und Arbeit Sachsen IAS*) Niemcy - współpracuje również przy realizacji projektu RITTS Saxony,
4. Region Toskania (*Regione Toscana*) Włochy - uczestnik projektu RITTS Toscana.

Rys. 1: Zasięg terytorialny projektu RITTS INBO.

Historia powstania projektu INBO sięga połowy 2000 roku. Latem odbyły się spotkania z potencjalnymi partnerami, instytucjami innowacyjno - wdrożeniowymi z Saksonii (Niemcy), Toskanii (Włochy) oraz z Liberca (Północne Czechy). W wyniku tych spotkań podjęto decyzję o złożeniu wspólnego projektu, gdzie ze strony polskiej partnerem jest Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego wraz ze współwykonawcami czyli Forum Akademicko - Gospodarczym Śląska Opolskiego i po jego powstaniu Opolskim Parkiem Technologicznym.

Realizacja projektu opatrzonego akronimem INBO - rozpoczęła się w styczniu 2002 r. Projekt realizowany będzie w ciągu 32 miesięcy. Całkowita wartość projektu wynosi 625.000 euro, z czego dofinansowanie z Unii stanowi 72% (450.000 euro). Wydatki strony polskiej zamykają się w kwocie blisko 194.000 euro, przy dofinansowaniu Unijnym wynoszącym prawie 140.000 euro.

Projekt realizowany jest w trzech etapach.

Etap 0: powołanie Regionalnego Komitetu Sterującego (RKS) i Komitetu Nadzorującego (KN), wybór lokalnych i międzynarodowych ekspertów, poinformowanie opinii publicznej o realizacji projektu (strona internetowa, broszura wydawnicza, konferencje prasowe, radiowe i telewizyjne programy lokalne), zdefiniowanie metod pracy w trakcie trwania projektu, zdefiniowanie rezultatów, pierwszy raport zaakceptowany przez RKS oraz Komisję Europejską.

Etap 1: analiza pożądana i uzupełniająca: identyfikacja potrzeb MŚP w zakresie innowacji, technologii, regionalnej infrastruktury finansowej (analiza SWOT, badania ankietowe, uzupełniające wywiady, analiza porównawcza z analizami regionów uczestniczących w projekcie oraz stworzenie matrycy przedstawiającej pozytywne i negatywne cechy regionu, analiza dodatkowa: dostarcza informacji nt. mechanizmów finansowych, identyfikacja dodatkowych wnioskodawców, którzy są zainteresowani uczestniczeniem w projekcie, porównania z analizami partnerów, co pozwala na ujawnienie braków oraz wypracowanie wspólnych kryteriów, wymiana doświadczeń, podsumowania analiz, stworzenie pierwszego projektu w którym opisane będą obszary priorytetowe dla przyszłej pracy podczas drugiego etapu projektu.

Etap 2: rozwój konkretnych działań w ramach projektu (realizacja strategii, wdrożenie projektu pilotażowego), wszystkie działania prowadzone są według schematu: cele i osiągnięcia krótko terminowe szczególnie w poprawie sytuacji MŚP, cele i osiągnięcia długoterminowe szczególnie we wdrażaniu strategicznych elementów RIS, rozpowszechnienie rezultatów, monitorowanie i ocena - wypracowanie systemu i monitorowania w celu w celu stwierdzenia, czy założone są dobrze zorientowane i osiągnięte, cele będą porównane z pierwotnie założonymi.

Cele projektu: stworzenie warunków dla rozwoju przyjaznego otoczenia dla innowacji umożliwiających wdrażanie i transfer nowych technologii w regionach przygranicznych UE i NAC, rozwój współpracy z regionami partnerskimi.

5. RIS Górne Łużyce

Region planistyczny Górnych Łużyc - Dolnego Śląska ([Oberlausitz-Niederschlesische](#)) jest najbardziej na wschód położonym obszarem w Kraju Saksonii (RFN). Region planistyczny Górnych Łużyc - Dolnego Śląska składa się z powiatów krajów związkowych Bautzen, Lößau-Zittau i Kamenz oraz z powiatu górnołużycko - dolnośląskiego i bezpowiatowych miast Görlitz i Hoyerswerda. Obejmuje terytorium 4,5 tys. km² zamieszkałe przez ponad 700 tys. ludności (zasięg terytorialny projektu przedstawiono na rys. 2).

Rys. 2: Zasięg terytorialny projektu RIS Górne Łużyce

Przedstawiona wcześniej metodologia znajduje zastosowanie przy budowie RIS w każdym regionie UE, zatem wymienione niżej cele, powstały w wyniku konsensusu społecznego, po analizie mocnych i słabych stron regionu.

Partnerami w RIS Górne Łużyce są cztery regionalne centra technologiczne: Lautech Hoyerswerda, TBGZ Niesky, TGZ Bautzen, TZ Zittau oraz University of Zittau/ Görlitz, Center of Applied Research e.V. (ZAF).

W zbudowanej strategii jako główne cele wskazano: 1) wzrost poziomu technologii w regionie, 2) wzrost konkurencyjności MŚP poprzez wzrost poziomu absorbowalności technologii, dostępność międzynarodowych rynków, 3) zbudowanie innowacyjnej, proekonomicznej polityki regionalnej w drodze stworzenia skutecznego systemu innowacji, opracowania strategii innowacji. Realizacja tak postawionych celów sprzyja rozwojowi technologicznemu, poprzez wskazane narzędzia, projekty oraz współpracę przygraniczną.

6. RIS Dolny Śląsk

Z inicjatywy Marszałka Województwa Dolnośląskiego, wspieranej przez Wojewodę Dolnośląskiego, został zapoczątkowany projekt opracowania Regionalnej Strategii Innowacji dla

Dolnego Śląska. Ministerstwo Nauki i Informatyzacji zatwierdziło projekt do realizacji jako projekt celowy, finansowany w połowie ze środków budżetowych i w połowie - z wojewódzkich. Marszałek powierzył zespołowi pracowników Politechniki Wrocławskiej kierowanie pracami nad opracowaniem projektu RIS. Jednostką, która pilotuje projekt, jest Wrocławskie Centrum Transferu Technologii [9].

Celem głównym strategii innowacyjnej jest budowanie na Dolnym Śląsku gospodarki opartej na wiedzy, a tym samym zwiększenie potencjału adaptacyjnego regionu. Tylko w ten sposób region może stawić czoła już odczuwalnym i dopiero narastającym wyzwaniom. Natomiast przedstawiona poniżej wiązka siedmiu celów strategicznych wskazuje na obszary koncentracji działań wspomagających innowacyjność, które muszą znaleźć swoje miejsce w polityce województwa: wzmocnienie regionalnych bloków kompetencji, aktywizacja środowiska badawczego, budowanie infrastruktury innowacyjnej, finansowanie innowacji, obniżanie barier dla działań innowatorów, edukacja dla innowacji, krzewienie postaw proinnowacyjnych, akumulacja kapitału społecznego.

Projekt obejmuje działania, służące uzyskaniu konsensusu regionalnego w zakresie realizacji przyjętej strategii. Oznacza to uczestnictwo w całym procesie opracowywania strategii przedstawicieli wielu różnych środowisk społecznych i gospodarczych, jak również wypracowanie powszechnie akceptowanych płaszczyzn działania w ramach RSI. Projekt uwzględnia działania służące promocji innowacyjności i wiedzy jako głównego źródła przewagi konkurencyjnej gospodarek regionów [2].

Obecnie trwają konsultacje społeczne nad treścią i konstrukcją Dolnośląskiej Strategii Innowacji trwają, bowiem opracowany na podstawie badań i analiz potrzeb przedsiębiorstw działających w regionie i potencjału dolnośląskich instytucji sfery nauki dokument poddany został ocenie mieszkańców regionu. W wyniku badań wybrano ważne dla regionu branże gospodarki oraz dziedziny nauki o dużym potencjale wzrostu, na których rozwój przeznaczone będą środki pochodzące z Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej. Organem nadrzędnym projektu jest Komitet Sterujący, skupiający osobistości świata nauki, gospodarki i polityki Dolnego Śląska. Całością prac kieruje Grupa Zarządzająca.

Oczekiwane efekty Dolnośląskiej Strategii Innowacji to: wzrost konkurencyjności dolnośląskich przedsiębiorstw, efektywniejsze wykorzystanie potencjału wiedzy i umiejętności Dolnego Śląska, podniesienie świadomości odnośnie do roli innowacji w gospodarce regionu, stworzenie podstaw do zbudowania społeczeństwa informacyjnego, rozwój strategicznych sektorów województwa, zmiana struktury zatrudnienia, projekty innowacyjne, współfinansowane przez Fundusze Strukturalne.

Beneficjentami projektu są przedsiębiorstwa (ze szczególnym uwzględnieniem MŚP) oraz mieszkańcy Dolnego Śląska. Ponadto Grupa Zarządzająca projektem RIS dla Dolnego Śląska nawiązała współpracę z realizatorami analogicznych projektów w regionach przygranicznych: Oberlausitz/ Niederschlesien w Saksonii (Niemcy) oraz w regionie Liberec w Czechach. Celem jest wymiana doświadczeń, a w przyszłości również działania, służące realizacji wspólnych innowacyjnych przedsięwzięć. Operatorami ze strony tych regionów są Regioinfo i InnoDreilaendereck.

Prace nad strategią przebiegają zgodnie z metodologią wynikającą z doświadczeń regionów UE oraz z sugestii KBN. Zasadniczy wysiłek był skoncentrowany na przeprowadzeniu badań statystycznych, ankietowych i spotkaniach z przedsiębiorcami, które miały na celu uzyskanie obrazu dolnośląskiej gospodarki i nauki w kontekście innowacyjności. Wyniki tych badań umożliwiły przeprowadzenie analizy potrzeb firm regionu w zakresie innowacji i barier ich wdrażania, analizy regionalnego potencjału badawczo-rozwojowego oraz potencjału wspierania innowacji. Złożone z przedstawicieli świata gospodarki, nauki i instytucji wspierających innowacje grupy robocze spotykały się, dyskutując wyniki badań. Wyłonione w ten sposób dominujące sektory gospodarki i dziedziny nauki umożliwiły opracowanie założeń do strategii. Wtedy

to została utworzona Grupa Formułująca Strategię, a także utworzono otwarte forum - Grupę Dyskusyjną - stanowiącą wsparcie dla Autorów strategii.

7. Zakończenie

Współpraca międzyregionalna podejmowana jest w różnych celach, a jednym z istotnych wyzwań jest podnoszenie regionalnej innowacyjności. Zwykle zapoczątkowana współpraca nieformalna, pozwala na powstanie inicjatyw oddolnych, a poprzez wymianę informacji on line i spotkania oraz wymianę doświadczeń (m. in. poprzez wspólną pracę - warsztaty) powstają wspólne projekty, które poprzez wzajemne uczenie się, stałe ulepszanie projektów RIS przez poszczególnych partnerów tworzą podstawy do dalszej współpracy (kolejne projekty transgraniczne).

Literatura

- [1] Communication from the Commission. Science and technology, the key to Europe's future - Guidelines for future European Union policy to support research, COM(2004)353 final, Brussels 2004.
- [2] Galar, R., Szalbierz, Z., Waszkiewicz, J.: Dolnośląska Strategia Innowacji, Wrocław, 2004, maszynopis powielony.
- [3] Projekt RITTS INBO, Innowacje nr 15, 2002 <http://imik.wip.pw.edu.pl/innowacje15/>
- [4] http://europa.eu.int/comm/research/sme/leaflets/pdf/smes_en.pdf
- [5] <http://imik.wip.pw.edu.pl/innowacje15>
- [6] <http://www.innowacyjna-wielkopolska.pl/>
- [7] <http://www.msp.neo.pl/index.php>
- [8] <http://www.ris.24.olsztyn.pl/>
- [9] <http://www.ris-dolnyslask.pl/>
- [10] <http://www.ris-silesia.org.pl/>
- [11] <http://www.ritts-inbo.org/>

Recenzja

Prof. zw. dr hab. E. Wojciechowski, Uniwersytet Łódzki, Łódź

INNOWATIONSSTRATEGIEN ALS FORM DER ZWISCHENREGIONALLEN ZUSAMMENARBEIT

Die Übergrenztliche Zusammenarbeit wurde nicht nach dem beitriff Polens zur Europäischen Union beendet, außer den Euroregionen inner größere Bedeutung bekommen die übergrenztlichen Informationsstrategien Dieser Artikel ist als Präsentationsversuch der Programme RIS, RITTS, RIS + als auch RIS NAC gemeint, die in den Grenzgebieten Polen-Tschechen und Polen-Deutschland funktionieiven.

NADHRANIČNÍ INOVAČNÍ STRATEGIE JAKO FORMA REGIONÁLNÍ SPOLUPRÁCE

Přeshraniční spolupráce po vstupu Polska do Evropské unie nezanikla a kromě euroregionů stále větší význam mají nadhraniční Inovační strategie. Příspěvek je snahou prezentace programů RIS, RITTS, RIS + a RIS NAC fungujících na polsko-českém a polsko-německém pohraničním území.

INNOVATION STRATEGIES AS THE FORM OF INTERREGIONAL COOPERATION

Cross-border cooperation has not been terminated following Polish accession to the European Union. Apart from regions themselves also above the border Innovation Strategies have gained significance. The article attempts to present RIS, RITTS, RIS+ and RIS NAC programs which have been functioning in the Polish-Czech and Polish and German border areas.

EUROREGIONÁLNÍ PROBLEMATIKA JAKO DŮLEŽITÝ FAKTOR OVLIVŇUJÍCÍ VÝUKU CIZÍHO JAZYKA

H. Neumannová

Technická univerzita v Liberci
Fakulta hospodářská, Katedra cizích jazyků
sekce německého jazyka
Hálkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
helena.neumannova@vslib.cz

Abstrakt

Příspěvek poukazuje na stále více rostoucí význam euroregionální politiky a uvádí souvislost mezi jazykovou vybaveností absolventů vysokých a středních škol a jejich šancemi na uplatnění se na trhu práce. Dále zdůrazňuje, že jazyková kompetence bude stále více konkurenční výhodou, a proto zájem o mezinárodně akreditované zkoušky a certifikáty poroste. Úspěšnost regionů bude mimořádně silně záviset na schopnosti regionálního managementu a tedy i na jeho jazykové připravenosti.

1. Růst významu regionální úrovně v oblasti vzdělávání

V poslední době se v médiích objevují stále častěji termíny jako například "regionální politika", "přeshraniční spolupráce", "euroregiony", "Evropa bez hranic" a jiné, které signalizují proces sílícího vlivu regionů a naopak oslabení významu národních států.

Regiony v Evropské unii a v celém dnešním globalizovaném světě nabývají na významu, protože mají jako nezbytné stupně nadnárodní i národní organizace nejbližší k reálnému průběhu sociálněekonomických, technologických i ekologických procesů a jejich územní integraci. Ukazuje se také, že *klíčové sociálněekonomické procesy mají dnes často nejen tradičně národní, ale především regionální podobu*. Vznik nové krajské struktury v České republice význam regionů kvalitativně posiluje a přibližuje náš stát k základním pravidlům subvenční politiky v rámci Evropské unie a strategické orientaci Evropské komise na pomoc regionům s podprůměrnou evropskou výkonností.

Obyvatelé jednotlivých států a regionů budou v budoucnu ještě ostřeji soutěžit ve světovém i regionálním měřítku o přízeň investorů. *Schopnost mezinárodně komunikovat se stává* a v příštích letech ještě více bude *jednou z kritických konkurenčních výhod* nebo nevýhod jednotlivců resp. potenciálu pracovních sil. Samozřejmě budou nadále působit silné regionální tlaky, a proto znalost regionálně výhodných jazyků bude ve střednědobém výhledu také důležitou konkurenční výhodou. Angličtina se sice stala univerzálním jazykem mezinárodního byznysu, avšak v příhraničních oblastech se Spolkovou republikou Německo si němčina ponechala i v oblasti podnikatelských aktivit své výhradní postavení.

V souvislosti se vznikem nových krajských regionálních struktur je třeba připravit a rychle uskutečnit novou vlnu vzdělávání pro nové krajské struktury v oblasti rozvoje lidských zdrojů a vytváření podmínek pro jejich zaměstnanost. Do centra pozornosti se proto musí dostat úroveň státní správy na regionální úrovni. Ve velmi blízké budoucnosti *bude úroveň regionální správy*

velmi významně a možná i nejdůležitěji *ovlivňovat životní úroveň* lidí ve velkých oblastech České republiky, jejich přístup ke vzdělání a k možnostem rekvalifikace i perspektivního zaměstnání. Přitom *úspěšnost regionů bude právě mimořádně silně záviset na schopnosti regionálního managementu*.

Příští období bude proto vyžadovat *radikální změnu českého vzdělávacího systému* a zejména podstatné *zvýšení úrovně českých učitelů a vzdělavatelů*. V první řadě i u nich půjde o jejich „internacionalizaci“ a „evropeizaci“ a jejich vyšší odpovědnost vůči budoucí uplatnitelnosti jejich absolventů v praxi, respektive zaměstnatelnosti jejich absolventů. Je nutné připravit vysoce kvalifikované lektory, kteří budou znát politiku i praxi regionů v Evropské unii, a kteří také budou schopni naučit účastníky procesu regionálního rozvoje efektivně se podílet na regionálním managementu rozvoje lidských zdrojů.

Stále více poroste role národního a nadnárodního firemního vzdělávání. Zejména velké a úspěšné nadnárodní firmy budou stále více poskytovat své specifické vzdělání ve svých mezinárodních centrech, aby u svých zaměstnanců dosáhly vysokého stupně firemní kultury. Zvyšuje se také role distančního vzdělávání, které se stává stále více internacionálním. Příprava na zkoušky a různé testy může být pružnější a intenzivnější, protože studující mohou čerpat ze široké palety zejména elektronických zdrojů. Bude snadnější a atraktivnější získat tímto způsobem *mezinárodně akreditované tituly* nebo *certifikáty* potvrzující dosažení určitého standardu znalostí a dovedností v daném oboru.

2. Jazyková kompetence v Euroregionu Nisa

Euroregion Nisa se stal po několikaleté existenci přeshraničním regionem s vnitřními strukturami, kde se na základě společně deklarovaných zásad a cílů rozvíjí spolupráce ve všech jeho částech - české, německé a polské¹. Soužití a spolupráce v rámci euroregionu znamená i intenzivnější komunikaci a potřebu vybudovat vztahy na vzájemné důvěře. V hospodářské oblasti to pak mimo jiné představuje navazování pracovních kontaktů a výměnu zkušeností - tedy symetrické komunikační vztahy, zatím je však komunikace mezi Čechy, Němci a Poláky asymetrická. Češi a Poláci mají oproti Němcům výhodu - většinou ovládají jazyk svého souseda, zatímco v Německu je znalost češtiny nebo polštiny spíše výjimkou a je chápána jako přednost několika jedinců.

Na některých základních a středních školách v Sasku probíhá výuka češtiny a polštiny, ale většina škol hodinovou dotaci těchto předmětů ze své nabídky vypustila - příčinou byl malý zájem ze strany žáků. Rodiče si ve většině případů přáli, aby jejich děti místo toho absolvovaly výuku jiného západního jazyka.

Vzorem pro "německo-českou školu bez hranic" by mohly být Freie Grundschule Hartau a Základní škola v Hrádku nad Nisou, které umožňují českým a německým dětem jedenkrát týdně společnou výuku a hry.

Základní a střední školy v české a polské části euroregionu nabízejí oproti tomu poměrně větší dotaci hodin německého jazyka. Statistiky z minulých let vykazují, že na ZŠ a SŠ v Severočeském kraji a tedy i v příhraničních oblastech dnes již Libereckého kraje pokrývá výuka německého jazyka cca 40-45 % výuky cizích jazyků. Nabízí se otázka, zda by se do budoucna neměla prosadit také výuka polštiny, jako nutnost mít alespoň elementární jazykové znalosti jazyka dalšího souseda v euroregionu.

Interkulturní vztahy by v rámci "Trojmezí" nemohly optimálně probíhat bez účasti vzdělávacích a veřejněprávních institucí. V tomto ohledu připadá Technické univerzitě v Liberci, Hochschule Zittau/ Görlitz (SRN) a Technické univerzitě ve Wroclawi (Polsko) zvláštní zodpovědnost

¹ Neumannová, H.: Od euroregionální evropské politiky k evropské Unii, Euroregion Nisa - společné cíle a zásady., S. 435

- posílají do praxe vysokoškolsky vzdělané odborníky, z nichž někteří by mohli najít uplatnění přímo v regionu a spolupodílet se tak na jeho budoucím rozvoji a na vytváření jeho infrastruktury. Předpokladem jejich úspěšného vstupu na trh práce je mimo jiné i *dobrá znalost alespoň jednoho cizího jazyka*, v optimálnějších případech navíc ještě jednoho jazyka sousední země.

Na Technické univerzitě v Liberci působí dvě katedry, jejíž studenti odcházejí do praxe vybaveni němčinou, jejich profil je však zcela odlišný: katedra německého jazyka při Pedagogické fakultě vychovává budoucí učitele, od jejichž kvality se odvíjí především jakou jazykovou bázi si utvoří žáci na základních a středních školách a jaký vztah k cizímu jazyku a k interkulturnímu pojetí jazyka získají.

Katedra cizích jazyků na Hospodářské fakultě nabízí kurzy odborného jazyka pro specializované obory fakulty architektury, fakulty pedagogické, strojní a textilní, především pak zajišťuje výuku pro studenty podnikové ekonomiky, informatiky a pojišťovnictví. Výuka hospodářské němčiny si klade za cíl vybavit studenty odbornou slovní zásobou z různých oblastí hospodářského života a naučit pracovat studenty s odbornými texty. Absolventi pokročilejších kurzů by pak měli být schopni aktivně užívat odborný jazyk a sledovat přednášky hostujících profesorů v odborném jazyce. Nové učební plány německé hospodářské němčiny, jejichž vypracování je finančně podpořeno prostředky z Fondu rozvoje vysokých škol, si kladou za cíl mimo jiné reflektovat současnou euroregionální problematiku (konkrétně Euroregion Nisa) a apelovat na rozvoj schopností studentů k samostudiu jako řízenému procesu. Rozvoj analytických dovedností a kreativních způsobů řešení úkolů a problémů jakož i použití on-line metod výuky by měly stát v popředí inovovaného pojetí těchto učebních plánů. Absolventi jazykových kurzů by tedy měli patřit k nové generaci manažerů, která je jazykově natolik dobře vybavena, aby se uměla orientovat na regionálním ale i národním a světovém trhu práce a spolupracovat v mezinárodních multietnických týmech.

Jestliže se podaří motivovat absolventy vysokých škol působících v "Trojzemí", aby zůstali a našli uplatnění na trhu práce přímo v euroregionu, výrazně to ovlivní kvalitu jeho infrastruktury a do budoucna to změní i jazykové povědomí jeho managementu. Pak nebude jistě pochyb o tom, že česká a polská část Euroregionu Nisa je skutečně připravena na vstup do Evropské unie a řeka Nisa-Neisse-Nysa bude řekou, která všechny tři části euroregionu spojuje.

Literatura

- [1] Mezinárodní politika 2/2000.
- [2] Neumannová, H.: Od euroregionální evropské politiky k Evropské unii. Euroregion Nisa - společné cíle a zásady v: Vstup České republiky do Evropské unie - otázky a problémy, Liberec 2000, ISBN 80-7083-426-1.
- [3] Strategie rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku, Národní vzdělávací fond, o.p.s., Praha 2000, www.nvf.cz/strategie/info_cz/htm
- [4] Vašutová, J.: Strategie výuky ve vysokoškolském vzdělávání, Pedagogická fakulta UK, Praha 2002, ISBN 80-7290-100-1

Recenze

Doc. PaedDr. Jaroslava Vašutová, Ph.D., Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Praha

EUROREGIONALE POLITIK ALS EIN WICHTIGER FAKTOR, DER DEN FREMDSPRACHENUNTERRICHT BEEINFLUSST

Der Beitrag erwähnt die immer weiter ansteigende Bedeutung der euroregionalen Politik und beschreibt die Parallele zwischen sprachlicher Kompetenz der Hochschul- und Mittelschulabsolventen und deren Chancen auf dem Arbeitsmarkt. Weiter wird im Beitrag betont, dass die sprachliche Kompetenz künftig zum Konkurrenzvorteil wird. Das Interesse an international anerkannten Prüfungen und Zertifikaten wird also als Folge davon weiter ansteigen. Der Wohlstand der Region wird außerordentlich stark von der Fachkompetenz des regionalen Managements abhängen sowie von deren Sprachenkompetenz.

PROBLEMATYKA EUROREGIONALNA JAKO WAŻNY FAKTOR MAJĄCY WPLYW NA NAUCZANIE JĘZYKÓW OBCYCH

Artykuł pokazuje na ciągle wzrastające znaczenie polityki euroregionalnej i zwróca uwagę na powiązanie między zdolnością językową absolwentów szkół wyższych i średnich i wzrost ich szans na rynku pracy. Dalej jest podkreślono, że mieszkańcy regionów będą mogli ze zdolności językowej skorzystać, i tak powiększy się też ich interes o egzaminy, akredytacje i certyfikaty z uznaniem międzynarodowym. Sukces regionów będzie się głównie odnosić od zdatności managementu regionalnego i także od jego zdolności językowej.

EUROREGIONAL POLITICS AS AN IMPORTANT FACTOR INFLUENCING THE TEACHING OF A FOREIGN LANGUAGE

This emphasizes an ever-growing importance of Euro regional politics and shows the connection between language abilities of graduates at both the college and high/ secondary school levels and their opportunities in the labor market. This also highlights the fact that the ability to speak foreign languages gives a competitive edge and thus the reason for interest in internationally accredited exams and certificates is on the rise. The success in different regions will now more than ever depend on the abilities of regional management to utilize their language abilities.

SEKTOROWA STRUKTURA PRACUJĄCYCH W PRZESTRZENI GOSPODARCZEJ EUROREGIONU NYSA

D. Strahl

Akademia Ekonomiczna im. Oskara Langego we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Gospodarki Regionalnej
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
dstrahl@ae.jgora.pl

Abstrakt

Artykuł przedstawia analizę sektorowej struktury pracujących w otoczeniu przestrzennym Euroregionu Nysa. Wyróżniono cztery sektory gospodarki:

- sektor I - obejmujący: rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo,
- sektor II - obejmujący: przemysł i budownictwo,
- sektor III - obejmujący: usługi rynkowe,
- sektor IV - obejmujący: usługi nierynkowe.

Analizą objęto trzy kraje: Niemcy, Polskę i Czechy oraz regiony szczebla NUTS-2, na których obszarze znajduje się Euroregion Nysa. Na niższym stopniu agregacji tj. na poziomie NUTS-3 przeprowadzono analizę struktury pracujących wg sektorów ekonomicznych dla polskiej części Euroregionu Nysa w układzie powiatowym.

1. Wprowadzenie

Integracja europejska przebiega w kilku wymiarach takich jak: gospodarczy, społeczny i przestrzenny. Ekonomiczny aspekt integracji powinien prowadzić do wyrównywania dysproporcji rozwojowych i stymulowania procesów innowacyjnych w gospodarce (por. [1, 2, 5]). Jednym z podstawowych problemów rozwojowych jest nowoczesna struktura gospodarki uwzględniająca rozwój usług i wysokich technologii. Szczególnie ważnymi obszarami obserwacji procesów integracyjnych powinny być euroregiony, które mają wyższą wrażliwość na wzajemne przenikanie się międzynarodowych i europejskich standardów rozwoju. Warto więc prześledzić strukturę gospodarki przestrzeni Euroregionu Nysa, która pozwoli określić jej profil oraz kierunki zmian.

2. Struktura pracujących wg sektorów ekonomicznych w krajach UE

Analiza struktury pracujących wg sektorów ekonomicznych pozwala wyróżnić cztery sektory gospodarki :

- sektor I - obejmujący: rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo,
- sektor II - obejmujący: przemysł i budownictwo,
- sektor III - obejmujący: usługi rynkowe,
- sektor IV - obejmujący: usługi nierynkowe.

Dane pokazujące strukturę pracujących według czterech sektorów gospodarki podano w tabeli 1.

Lp.	Kraj	Ogółem	Udział pracujących w sektorze			
			I	II	III	IV
1	Belgia	100	1,768868	24,84522	37,87834	35,50511
2	Czechy	100	4,532982	39,62902	32,70511	23,10523
3	Dania	100	3,154318	23,7645	36,47411	36,44087
4	Niemcy	100	2,424673	31,37767	35,80449	30,39316
5	Estonia	100	6,175332	32,47518	34,72993	26,61955
6	Grecja	100	16,4164	22,24476	38,22576	23,11308
7	Hiszpania	100	5,643142	30,59672	38,79758	24,96196
8	Francja	100	4,300021	22,70009	40,19997	32,79992
9	Irlandia	100	6,473339	27,58544	39,60258	25,91562
10	Włochy	100	4,875715	31,82478	36,44703	26,85248
11	Cypr	100	5,197187	22,86762	44,26781	27,66738
12	Łotwa	100	13,65578	27,02354	32,87318	26,45744
13	Litwa	100	17,90451	28,13765	28,21444	25,72944
14	Luksemburg	100	2,396166	19,32907	42,22577	35,836
15	Węgry	100	5,349448	33,39198	34,27675	26,98182
16	Malta	100	2,165088	29,90528	40,18945	27,74019
17	Niderlandy	100	3,699006	21,20033	42,09898	32,99922
18	Austria	100	5,526373	28,73118	40,08177	25,66067
19	Polska	100	18,42283	28,58381	29,28588	23,70381
20	Portugalia	100	12,54592	32,29386	31,20555	23,95467
21	Słowenia	100	8,370486	37,51672	31,36424	22,01293
22	Słowacja	100	5,796364	38,34482	30,10131	25,67424
23	Finlandia	100	5,091124	26,2379	35,8789	32,44112
24	Szwecja	100	2,507881	22,48748	36,7722	38,1374
25	Wlk. Brytania	100	1,288704	23,32317	42,50945	32,74729

Tabela 1: Struktura pracujących w roku 2003 w krajach UE w procentach.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu.

Jak łatwo zauważyć sektorowa struktura pracujących w krajach rozszerzonej UE jest wyraźnie zróżnicowana.

Do identyfikacji grup o podobnej strukturze pracujących wykorzystano metodę grupowania hierarchicznego z odległością Warda. Metoda ta zapewnia klasyfikację, w której w danej grupie znajdują się kraje jednorodne w sensie struktury pracujących, a więc kraje najbardziej do siebie podobne ze względu na badaną strukturę. Poszczególne klasy państw charakteryzują się minimalną wariancją wewnątrz grupy a maksymalną wariancją międzygrupową, co przynosi postulowane podobieństwo państw znajdujących się w poszczególnych grupach. (por. [2, 3]). Otrzymano cztery grupy państw o charakterystycznym podobieństwie badanej struktury.

Do grupy pierwszej można zaliczyć dziewięć państw, takich jak: Belgia, Dania, Francja, Cypr, Luksemburg, Holandia, Finlandia, Szwecja i Wielka Brytania.

Jak widać, kraje zaklasyfikowane do pierwszej grupy charakteryzują się bardzo niskim udziałem pracujących w sektorze I (od 1,7% do 5,2%), oraz bardzo wysokim udziałem pracujących w usługach rynkowych (od 35,8% do 44,2%) i w usługach nierynkowych (od 27,7% do 36,4%).

Kraj	Ogółem	Udział pracujących w sektorze			
		I	II	III	IV
Belgia	100	1,768868	24,84522	37,87834	35,50511
Dania	100	3,154318	23,76450	36,47411	36,44087
Francja	100	4,300021	22,70009	40,19997	32,79992
Cypr	100	5,197187	22,86762	44,26781	27,66738
Luksemburg	100	2,396166	19,32907	42,22577	35,83600
Niderlandy	100	3,699006	21,20033	42,09898	32,99922
Finlandia	100	5,091124	26,23790	35,87890	32,44112
Szwecja	100	2,507881	22,48748	36,77220	38,13740
Wlk. Brytania	100	1,288704	23,32317	42,50945	32,74729

Tabela 2: Struktura pracujących - pierwsza grupa państw UE.

Źródło: Dane Eurostatu.

Druga grupa państw o podobnej strukturze pracujących, została ujęta w tabeli 3.

Kraj	Ogółem	Udział pracujących w sektorze			
		I	II	III	IV
Czechy	100	4,532982	39,62902	32,70511	23,10523
Słowenia	100	8,370486	37,51672	31,36424	22,01293
Słowacja	100	5,796364	38,34482	30,10131	25,67424

Tabela 3: Struktura pracujących - druga grupa państw UE.

Źródło: Dane Eurostatu.

Te trzy kraje charakteryzują się dość znaczącym udziałem pracujących w sektorze drugim - przemysł i budownictwo (około 37-39%) oraz umiarkowanym udziałem pracujących w sektorze usług nierynkowych (od 22-25 %) oraz w sektorze usług rynkowych (od 30-32 %).

W grupie trzeciej znajduje się 8 państw, co pokazano w tabeli 4.

Kraj	Ogółem	Udział pracujących w sektorze			
		I	II	III	IV
Niemcy	100	2,424673	31,37767	35,80449	30,39316
Estonia	100	6,175332	32,47518	34,72993	26,61955
Hiszpania	100	5,643142	30,59672	38,79758	24,96196
Irlandia	100	6,473339	27,58544	39,60258	25,91562
Włochy	100	4,875715	31,82478	36,44703	26,85248
Węgry	100	5,349448	33,39198	34,27675	26,98182
Malta	100	2,165088	29,90528	40,18945	27,74019
Austria	100	5,526373	28,73118	40,08177	25,66067

Tabela 4: Struktura pracujących - trzecia grupa państw UE.

Źródło: Dane Eurostatu.

Te kraje charakteryzują się relatywnie wyższym udziałem pracujących w usługach rynkowych i nierynkowych, a także w sektorze II. Udział pracujących w sektorze I w tej grupie jest dość zróżnicowany - od 2,16% do 6,5%.

Ostatnia grupa zawiera 5 państw, które pokazano w tabeli 5.

Ta grupa państw charakteryzuje się bardzo wysokim udziałem pracujących w sektorze I, zaś niskim udziałem pracujących w sektorze usług nierynkowych i rynkowych.

Kraj	Ogółem	Udział pracujących w sektorze			
		I	II	III	IV
Grecja	100	16,4164	22,24476	38,22576	23,11308
Łotwa	100	13,65578	27,02354	32,87318	26,45744
Litwa	100	17,90451	28,13765	28,21444	25,72944
Polska	100	18,42283	28,58381	29,28588	23,70381
Portugalia	100	12,54592	32,29386	31,20555	23,95467

Tabela 5: Struktura pracujących – czwarta grupa państw UE.

Źródło: Dane Eurostatu.

Jak widać klasyfikacja ta pokazała, że kraje na których obszarze znajduje się Euroregion NYSA należą do bardzo różnych grup o odmiennej strukturze pracujących według czterech sektorów ekonomicznych. Polska to kraj o zbyt dużym udziale pracujących w sektorze I oraz o nierozwiniętym sektorze usług rynkowych i nierynkowych. Niemcy to kraj o strukturze polifunkcyjnej i znaczącym udziale pracujących w sektorze II - przemysł i budownictwo. Czechy charakteryzują się bardzo wysokim udziałem pracujących w sektorze II oraz skromnym udziałem pracujących w sektorze usług nierynkowych (zbliżonym do poziomu w Polsce). Warto teraz przeanalizować tę strukturę w regionach szczebla NUTS-2, które stanowią otoczenie gospodarcze Euroregionu Nysa.

3. Struktura pracujących w regionach szczebla NUTS-2

Euroregion Nysa leży na obszarze regionów szczebla NUTS-2, takich jak: woj. dolnośląskie i lubuskie - Polska, region Drezno - Niemcy i region Severovychod - Czechy. Struktura pracujących dla tych trzech regionów została pokazana w tabeli 6.

Region	Kraj	Ogółem	Udział pracujących w sektorze			
			I	II	III	IV
dolnośląski	Polska	100	10,2	32,8	32,7	24,3
lubuski	Polska	100	10,6	29,3	33,7	26,2
Drezno	Niemcy	100	2,8	31,9	35,2	30,1
Severovychod	Czechy	100	3,3	41	33,7	21,9

Tabela 6: Struktura pracujących w regionach tworzących przestrzeń gospodarczą Euroregionu Nysa.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu.

Jak widać każdy region posiada odmienną strukturę gospodarczą. Region dolnośląski cechuje bardzo duży udział pracujących w sektorze I i relatywnie znaczący udział w sektorze obejmującym przemysł i budownictwo. Relatywnie niski jest udział pracujących w sektorze usług nierynkowych. Region lubuski charakteryzuje się bardzo znaczącym udziałem pracujących w sektorze I oraz relatywnie dobrym udziałem pracujących w sektorze usług rynkowych. Region Drezna charakteryzuje wysoki udział pracujących w sektorze II i znaczący udział pracujących w sektorze usług rynkowych i nierynkowych. Region Severovychod charakteryzuje bardzo wysoki udział pracujących w sektorze II i wyraźnie niski (najniższy spośród trzech regionów otaczających Euroregion Nysa) udział pracujących w sektorze usług nierynkowych. Wszystkie cztery regiony najbardziej zbliżone są do siebie ze względu na udział pracujących w sektorze usług rynkowych, zaś największe zróżnicowanie w badanych regionach występuje w zakresie sektorów: II i I. Warto zauważyć, że największym udziałem pracujących w usługach charakteryzuje się region Drezna, zaś najniższym udziałem pracujących w sektorze usług nierynkowych charakteryzuje się region czeski.

Pamiętając, że sektor usług jest wyznacznikiem nowoczesności gospodarki warto te spostrzeżenia uzupełnić o wskaźnik ilustrujący nasycenie gospodarki regionalnej w zakresie sektora usług. Można to określić na podstawie wskaźnika ujmującego liczbę pracujących w usługach przypadających na 1000 mieszkańców regionu. Dane te pokazano w tabeli 7.

Region/ kraj	Liczba pracujących w sektorze usług rynkowych na 1000 mieszkańców	Liczba pracujących w sektorze usług nie rynkowych na 1000 mieszkańców
Dolnośląskie	100,7	74,8
Lubuskie	119,3	92,7
Polska	104,3	84,4
Drezno	146,3	125,0
Niemcy	155,9	132,4
Severovychod	148,9	96,6
Czechy	150,7	106,5

Tabela 7: Sektor usług Euroregionu Nysa –podstawowe dane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu.

Jak widać przestrzeń Euroregionu Nysa jest bardzo zróżnicowana w zakresie rozwoju sektora usług. Najniższe wskaźniki określające rozwój usług posiada polska strona Euroregionu Nysa a najwyższe niemiecka. Warto zatem spojrzeć na wewnętrzne zróżnicowanie obszaru Euroregionu Nysa po stronie polskiej.

4. Sektorowa struktura pracujących w powiatach polskiej strony Euroregionu Nysa

Jak wiadomo polska część Euroregionu Nysa obejmuje 39 gmin województwa dolnośląskiego oraz cztery gminy woj. lubuskiego. Z uwagi na możliwość otrzymania danych statystycznych dotyczących sektorowej struktury pracujących badania można przeprowadzić wyłącznie na poziomie podregionów - NTS-3 lub powiatów NTS-4 (por. [4]).

Zatrzymując uwagę na wewnętrznej strukturze podregionu i ograniczając go do najbliższego otoczenia Euroregionu Nysa w tabeli 8 przedstawiono strukturę pracujących odpowiednich powiatów (NTS-4).

Powiat	Region	Udział pracujących wg sektorów:				
		Ogółem	I	II	III	IV
Jelenia Góra	dolnośląski	100	0,87	32,1	37,1	30
Bolesławiecki	dolnośląski	100	20	37,2	20,2	22,5
Jeleniogórski	dolnośląski	100	9,9	41,8	20,4	28
Kamiennogórski	dolnośląski	100	13	42,3	17,6	27
Lubański	dolnośląski	100	14	34,4	20,8	30,7
Lwówecki	dolnośląski	100	22,2	30,2	15,3	32,2
Zgorzelecki	dolnośląski	100	5,5	52,5	22,2	19,7
Złotoryjski	dolnośląski	100	27,5	29,5	16,1	26,9
Żarski	lubuski	100	11,9	40,2	21,6	26,2

Tabela 8: Sektorowa struktura pracujących w powiatach polskiej strony Euroregionu Nysa.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie [6].

Widać, że w badanych powiatach występują ogromne zróżnicowania dotyczące profilu gospodarki powiatów. Do powiatów o wyraźnej funkcji rolniczej zaliczyć trzeba powiat bolesławiecki, lwówecki i złotoryjski. Znaczący udział pracujących w sektorze II występuje w powiecie jeleniogórskim, zgorzeleckim kamiennogórskim i żarskim (lubuskie). Rozwinięty

sektor usług rynkowych występuje w powiecie grodzkim Jelenia Góra, zaś nierynkowych w Jeleniej Górze, powiecie jeleniogórskim, lubańskim i lwóweckim. Są to bowiem powiaty o relatywnie rozwiniętej funkcji edukacyjnej.

5. Zakończenie

Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że struktura gospodarcza Euroregionu Nysa ilustrowana sektorową strukturą pracujących wskazuje na wyraźne zróżnicowanie przestrzeni. Największy udział pracujących w sektorze usług posiada niemiecka część Euroregionu Nysa. Z kolei polska część charakteryzuje się zbyt nadmiernym udziałem pracujących w sektorze I obejmującym rolnictwo. Polityka regionalna Unii Europejskiej realizuje konsekwentnie swój podstawowy cel, jakim jest niwelowanie i łagodzenie dysproporcji rozwojowych. Należy sądzić, że dopływ funduszy strukturalnych UE oraz procesy rozwojowe wywołane efektami mnożnikowymi w gospodarce państw ostatniego rozszerzenia przyniosą w najbliższych latach wyraźne efekty [1, 5]. Można oczekiwać, iż struktura gospodarcza regionów Polski i Czech zmierzać będzie do wyraźnego rozwoju sektora usług i przesuwania zatrudnienia do sektora usług rynkowych i nierynkowych.

Literatura

- [1] Thrift, A.: Globalisation Institutions and Regional Development in Europe, Oxford University Press 1994.
- [2] Ellis, R., C., S.: Local economic development as a prisoner' dilemma: The role of business climate „Review of Regional Studies” 2000, vol. 30, nr 3, s. 315-330.
- [3] Jajuga, K.: Statystyczna analiza wielowymiarowa Warszawa 1993.
- [4] Markowska, M.: Analiza struktur pracujących w Polsce na poziomie NTS 2 w latach 1999 - 2001 „Gospodarka lokalna w teorii i w praktyce” Pod red. naukową D. Strahl. PN AE we Wrocławiu nr 979, Wrocław 2003, ss. 279-287.
- [5] Polityka regionalna Unii Europejskiej i praktyce krajów członkowskich. Red. I. Pietrzyk, AE: Kraków 1998.
- [6] Rocznik statystyczny województw. GUS. Warszawa 2003.

Recenzja

Prof. dr hab. Eugeniusz Wojciechowski, Uniwersytet Łódzki, Łódź

SEKTORENSTRUKTUR DER BERUFSTÄTIGEN IM WIRTSCHAFTSRAUM DER EUROREGION NEISSE

Der Beitrag stellt die Analyse der Sektorenstruktur der Berufstätigen in der räumlichen Umwelt der ERN dar. Es wurden vier Wirtschaftssektoren berücksichtigt:

Sektor I - Landwirtschaft, Forstwirtschaft und Fischerei,

Sektor II - Industrie und Bauwesen,

Sektor III - Marktdienstleistungen,

Sektor IV - Nicht-Marktdienstleistungen.

Ebene NUTS-2, in denen die Euroregion Neisse enthalten ist. Auf der unteren Ebene der Aggregation, d.h. auf der Ebene NUTS-3 wurde die Strukturanalyse der Berufstätigen nach den Wirtschaftssektoren für den polnischen Teil der Euroregion Neisse in der Kreisstruktur durchgeführt.

ODVĚTVOVÁ STRUKTURA PRACUJÍCÍCH V EKONOMICKÉM PROSTORU EUROREGIONU NISA

Příspěvek prezentuje odvětvovou analýzu struktury pracujících v ekonomickém prostoru euroregionu nisa. Jsou vymezena čtyři následující odvětví hospodářství:

odvětví I - zemědělství, lesnictví, rybolov,

odvětví II - průmysl a stavebnictví,

odvětví III - tržní služby,

odvětví IV - netržní služby.

Analýza se vztahuje na tři státy: Německo, Polsko a Českou republiku a regiony úrovně NUTS-2, na jejichž území se nachází Euroregion Nisa. Na nižší úrovni agregace, tj. na úrovni NUTS-3 byla provedena analýza struktury pracujících dle ekonomických odvětví pro polskou část Euroregionu Nisa v rozdělení na okresy.

SECTORAL STRUCTURE OF WORKFORCE IN THE ECONOMIC SPACE OF NEISSE EUROREGION

The article analyses the sectoral structure of workforce in the spatial area of Neisse Euroregion. Four economic sectors are analysed:

sector I - farming, forestry and fishing,

sector II - manufacturing and construction,

sector III - market services,

sector IV - non-market services.

The analysis covers three countries: Germany, Poland and the Czech Republic, as well as the NUTS-2 regions incorporated into the Neisse Euroregion. On the lower aggregation level, i.e. NUTS-3, the analysis of workforce structure by economic sectors comprised districts in the Polish part of Neisse Euroregion.

TURYSTYKA ZDROWOTNA W UZDROWISKACH POLSKICH I NIEMIECKICH

M. Januszewska

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Marketingu i Zarządzania Gospodarką Turystyczną
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
kmizgt@ae.jgora.pl

Abstrakt

Uzdrowiska europejskie przeszły zasadniczo różną historycznie drogę swojego rozwoju gospodarczego i funkcjonalnego. Ich wspólną cechą jest jednak to, że zawsze były celem podróży turystycznych i miejscem leczenia wykorzystującym naturalne surowce lecznicze i klimat. Najstarsze powstały ponad 2000 tysięcy lat temu i w różnych okresach rozwoju odzwierciedlały typową dla danego okresu i miejsca kulturę zdrowotną społeczeństwa i poziom rozwoju medycznego. Tak wcześniej jak i współcześnie czynnik zdrowotny odgrywa podstawową rolę w ich działalności. Celem artykułu jest przedstawienie problemów w funkcjonowaniu uzdrowisk w Polsce i Niemczech oraz realizowaniu w nich turystyki zdrowotnej.

1. Zmiany w turystyce zdrowotnej

Czterdzieści trzy gminy w Polsce mają status gminy uzdrowiskowej. To niewiele wobec 4305 kurortów europejskich z czego najwięcej bo 3055 przypada na Rosję a w dalszej kolejności na Włochy 300, Niemcy 260, Hiszpanię 128 i Turcję 100. Ich odrębność ustrojowa, specyficzne warunki funkcjonowania, wysoka atrakcyjność turystyczna, ustawą określona ścisła ochrona walorów naturalnych, sprawiają że uzdrowiska mogą wygrywać w walce konkurencyjnej o turystę nie tylko krajowego lecz także zagranicznego. Dla osiągnięcia trwałej przewagi konkurencyjnej gmin uzdrowiskowych należy uznać nie tylko poprawę ich pozycji konkurencyjnej w krótkim okresie ale umiejętność takiego ukształtowania swojej struktury gospodarczej, która długookresowo gwarantowałaby efektywny, korzystny rozwój, zabezpieczający wysoki poziom dochodów realnych uzdrowisk. Konsekwencją tak ukształtowanej struktury gospodarczej gminy uzdrowiskowej będzie oczywiście również odpowiednia struktura produktu turystycznego zgodna z długookresowymi zmianami w strukturze popytu turystycznego.

Największy rynek uzdrowiskowy w Europie występuje w Niemczech, gdzie funkcjonuje 12868 przedsiębiorstw uzdrowiskowych, dysponujących 597000 łózkami i osiągający 0,4% PKB.

W Polsce turystyka w uzdrowiskach jest jednym z priorytetowych produktów markowych skierowanych na rynki zagraniczne i rynek krajowy. Posiadając bogate walory naturalne z właściwościami leczniczymi, źródłami wód mineralnych, mikroklimatem itp., obszar Polski niewątpliwie wyróżnia się pod tym względem wysoką atrakcyjnością i konkurencyjnością na tle Europy. Jednak infrastruktura uzdrowiskowa i turystyczna wymaga gruntownej restrukturyzacji i znacznego doinwestowania. Na rynku krajowym jednocześnie brakuje przekonania, iż wypoczynek w uzdrowiskach nie wiąże się tylko z leczeniem ludzi chorych, ale może stanowić

cały kompleks atrakcji turystycznych skupionych wokół szeroko pojętej promocji zdrowia, czyli np. dbania o urodę, sylwetkę, zabiegów profilaktycznych zapobiegających różnym schorzeniom itp.

W 2003 r. polskie uzdrowiska przystąpiły do budowy programu krajowego produktu markowego "Uzdrowiska polskie", dofinansowanego przez Ministerstwo Gospodarki, którego celem jest:

- podniesienie konkurencyjności uzdrowisk polskich na tle uzdrowisk europejskich, a tym samym uzyskanie wzrostu atrakcyjności polskiej turystyki,
- aktywizacja gospodarcza uzdrowisk polskich,
- zrównoważony rozwój gmin uzdrowiskowych,
- rozwój marki *Turystyka uzdrowiskowa*.

W Europie już w latach 70 zaczęto stopniowo odchodzić od tradycyjnego rozwoju uzdrowisk opartego na lecznictwie, w kierunku nowoczesnych form turystyki zdrowotnej czyli wellness czy spa. Uzdrowiska z ponadregionalnych centrów leczenia, turystyki i kultury spełniających ważną ogólnospołeczną funkcję, stały się obszarami, w których gospodarka odgrywa rolę pierwszoplanową. Po fali prywatyzacji przedsiębiorstw uzdrowiskowych nastąpiły przekształcenia funkcjonalne i uzdrowiska stały się centrami rozrywki, urody, zdrowia i rekreacji oferujące turystom wyrafinowane formy odnowy biologicznej i spędzania wolnego czasu.

Turystyka zdrowotna jest definiowana jako wyodrębnienia część usług i destynacji turystycznych, przyciągających turystów celowo prowadzoną promocją zdrowia i zdrowego stylu życia jako dodatku do pozostałych turystycznych usług [1]. Turystyka zdrowotna to inaczej wyjazdy czasowe ludzi poza stałe miejsce zamieszkania, których celem są między innymi:

- chęć poprawy stanu zdrowia fizycznego i psychicznego,
- przygotowanie organizmu do zwiększonego wysiłku fizycznego czy/ oraz psychicznego,
- utrwalanie i utrzymanie prawidłowej kondycji fizycznej i psychicznej.

Oferty wyjazdowe, pobytowe czy programowe ukierunkowane na ten rodzaj spędzania czasu coraz częściej można rozpoznać po określeniach *turystyka uzdrowiskowa*, *Wellness Tour*, *Vital Tourism*, *SPA*, czy *Heath & Beauty*.

Cechą wspólną występującą we wszystkich krajach europejskich, w tym również w Polsce i Niemczech jest stopniowe odchodzenie od pełnego finansowania wyjazdów do uzdrowisk ze środków publicznych do uzupełniającego finansowania a nawet jego całkowitego zastępowania przez fundusze prywatne.

W Europie funkcjonuje dziś zarówno lecznictwo uzdrowiskowe w klasycznym pojęciu oraz turystyka uzdrowiskowa powiązana z lecznictwem uzdrowiskowym i działająca na jego bazie, ale wykazująca wiele cech odrębnych, realizowana w uzdrowiskach. Ta ostatnia wykazuje wysoką dynamikę rozwoju, podczas gdy typowe lecznictwo uzdrowiskowe przeżywa głęboki kryzys.

2. Stan prawny polskich i niemieckich uzdrowisk

Istotną barierą funkcjonowania uzdrowisk w Polsce jest niedostosowanie prawa do warunków otoczenia w jakich działają podmioty na rynku uzdrowiskowym. Obowiązująca *ustawa o uzdrowiskach i lecznictwie uzdrowiskowym z 1966 r.* [2] nie nakreśla kierunków rozwoju uzdrowisk a nawet przeszkadza im w bieżącym funkcjonowaniu. Zapisy tej ustawy zostały w dużej mierze zdezaktualizowane, utraciły swą ważność lub wręcz są sprzeczne z obowiązującym prawem. Nie tylko przestały obowiązywać niektóre przepisy wykonawcze do istniejącej ustawy, ale również nie ma możliwości wydania nowych. Nowa ustawa uzdrowiskowa jest przygotowywana od 1990 roku. Różne podmioty zaangażowane w proces legislacyjny, szczególnie Ministerstwo Zdrowia, Izba Gospodarcza „Uzdrowiska Polskie”, klub parlamentarny Prawa i Sprawiedliwości czy

Stowarzyszenie Gmin Uzdrowiskowych RP prezentowały jej projekty, jednakże żaden nie stał się prawem obowiązującym. Stan chaosu legislacyjnego dotyka szczególnie gminy uzdrowiskowe i zakłady lecznictwa uzdrowiskowego. Brak nowej ustawy uzdrowiskowej przyczynia się również do przedłużania procesu prywatyzacji spółek uzdrowiskowych. Proces ten rozpoczął się w Polsce 7 lat później niż w innych krajach postkomunistycznych tj. w Czechach, Słowacji, na Węgrzech i byłej NRD.

Należałoby zaznaczyć, że otoczenie prawne w krajach UE jest znacznie zróżnicowane. Istnieją ustawy krajowe odnoszące się do uzdrowisk bardzo ogólnie i wyznaczające im jedynie miejsce w systemie ochrony zdrowia a także regulacje szczegółowe określające zasady funkcjonowania, typologię uzdrowisk, normy i standardy jakościowe, źródła finansowania, działania kreujące i wspierające rozwój uzdrowisk.

Najbardziej rozbudowane ustawodawstwo w tym względzie posiadają Niemcy, gdzie poza ustawą ogólnokrajową, każdy land dysponuje własnym aktem prawnym regulującym standardy miejscowości uzdrowiskowej, określającym rodzaje kurortów, kryteria uznania miejscowości za uzdrowisko i nadawanie rodzajowej nazwy dla kurortu, nadzór nad nimi i organy doradcze [3]. Są landy, które regulują te kwestie drogą rozporządzenia (np. Bawaria, Dolna Saksonia, Schleswig-Holstein) lub jak w Meklemburgii i Saksonii poprzez ustawę. Prawo niemieckie jest obok szwajcarskiego i austriackiego najbardziej rygorystyczne w Europie w zakresie spełniania określonych wymogów przez miejscowości posiadające status uzdrowiska. Jednak przy okazji wprowadzania zmian w ustawie uzdrowiskowej (na szczeblu federacji i poszczególnych landów w latach 1990 - 2000) trwała dyskusja podobna do tej którą obserwujemy obecnie w Polsce a dotyczącej problemów:

- wyznaczenia głównego kierunku rozwoju uzdrowiskom poprzez realizację turystyki zdrowotnej czy lecznictwa uzdrowiskowego a zatem i wskazania właściwego resortu Ministerstwa Gospodarki lub Ministerstwa Zdrowia odpowiedzialnego za wspieranie tej działalności,
- określenia kryteriów uznawania gminy lub jej części za uzdrowisko,
- określenia czynników, które decydują o uznaniu rodzaju uzdrowiska,
- zagwarantowania jednolitości i porównywalności usług uzdrowiskowych świadczonych przez różne uzdrowiska,
- określenie standardów jakości dla procedur leczniczych i usług hotelowych.

W Polsce w uzdrowiskach ważną rolę odgrywają normy ustanowione przez Polski Komitet Normalizacyjny oraz przepisy resortowe. Polska norma dotycząca uzdrowisk [4] określa zasady budowania nazw uzdrowisk, podział uzdrowisk oraz wymagania funkcjonalne i techniczne dla poszczególnych typów uzdrowisk. Według niej rozróżnia się uzdrowiska zdrojowe, klimatyczne, borowinowe i nadmorskie a kryterium podziału są walory naturalne, na których oparte jest leczenie. Według prawa niemieckiego podzielono kurorty bardziej szczegółowo na: uzdrowiska zdrojowe, miejscowości ze źródłami leczniczymi lub z zakładami do kuracji wodami mineralnymi, kąpieliska nadmorskie, zdrojowiska Kneippa, kurorty Kneippa, kurorty o zdrowotnym klimacie i kurorty klimatyczne. W Niemczech wytyczne szczegółowe ustanawia kolegialnie Niemiecki Związek Uzdrowisk (Deutscher Heilbaederverband e.v zwany dalej DHV). W ostatnich latach na uwagę zasługuje kształtowanie przez związek standardów jakościowych jakie powinny spełniać uzdrowiska.

Grupa ds. Turystyki i Zatrudnienia Komisji Europejskiej UE w 1998 roku uznała, że turystyka typu spa, wellness będą najszybciej rozwijanymi segmentami turystyki do 2010 roku. Szacuje się, że wydatki na turystykę zdrowotną tylko w Niemczech wzrosną do 2010 roku do poziomu 3,65 mld Euro i stanowić będą 4,25% całkowitych wydatków niemieckich gospodarstw domowych na turystykę. Zatem tempo wzrostu wydatków na turystykę zdrowotną względem roku 2002 wyniesie 71,4% [5].

Zgodnie z nowymi trendami w turystyce zdrowotnej Niemiecki Związek Uzdrowisk opracował i wdrożył standardy dla turystyki zdrowotnej typu wellness. Termin ten wymaga wyjaśnienia.

Wellness jest dążeniem do osiągnięcia dobrego samopoczucia i wywodzi się z coraz to większej samoodpowiedzialności za własne zdrowie.

Wellness pochodzi od dwóch słów angielskich **wellbeing** (dobro, pomyślność) i **fitness** (sprawność fizyczna, kondycja). Wellness oparte jest na czterech biegunach:

- fizyczne dobre samopoczucie wymaga ćwiczeń fizycznych, ruchu, racjonalnego odżywiania oraz pielęgnacji ciała,
- psychiczne dobre samopoczucie jest zależne od relaksu, zdolności do medytacji, walki ze stresem, odpoczynku,
- społeczne dobre samopoczucie wiąże się z budowaniem relacji międzyludzkich,
- duchowe samopoczucie realizuje się w aktywności duchowej, wrażliwości na naturę, chęci kształcenia, poznawania.

Dopiero harmonia tych czterech elementów daje poczucie wellness. Wellness jest zatem stylem życia. Dobrym miejscem na wypoczynek typu wellness jest uzdrowisko.

W niemieckim ustawodawstwie „*wellness w uzdrowisku*” jest certyfikatem jakości, którego podstawy zostały opracowane przez Międzynarodowy Związek Uzdrowisk (ISPA) a nadawanym przez DHV. Ma on na celu ujednoczenie jakości w miejscowościach uzdrowiskowych. Wellness na równi stawia medycynę i terapię, naturę i kulturę, ruch i odpoczynek, przeżycia i komunikację między ludźmi. To założenie tworzy tzw. główną zasadę, która znana jest od wieków jako holistyczna koncepcja człowieka. Uzdrowiska od dawna ją stosowały, podporządkowując swoje działanie dobremu samopoczuciu kuracjuszy. Certyfikat jest oparty na 10 dyrektywach, które tworzą jakość wellness w uzdrowiskach bazując na:

1. doświadczeniu i kompetencjach medycznych,
2. uznanych przez państwo standardach jakości dla medycyny naturalnej,
3. sprawdzonych koncepcjach uzdrowisk,
4. wysokiej jakości usług i aby ją zapewnić należy stworzyć ogólnodostępny i całodobowy serwis informacji i rezerwacji o miejscowości, jej walorach i profilach leczniczych oraz rodzajach świadczonych usług,
5. wkomponowaniu w infrastrukturę miejscowości uzdrowiskowej,
6. różnorodności świadczonych usług turystycznych,
7. wiązaniu oferty uzdrowiskowej z ofertą kulturalną,
8. pięknym otoczeniu, gdyż estetyka jest ważnym elementem samopoczucia (estetyka miejscowości i okolic),
9. wytwarzaniu prawidłowych relacji między ludźmi przebywającymi w uzdrowisku,
10. synonimie dobrego samopoczucia i pozytywnych przeżyć. Zatem wypełnienie dyrektyw 1-9 wymaga stałego monitoringu satysfakcji turystów i zbierania opinii gości o oferowanych programach, właściwego motywowania, angażowania i szkolenia pracowników oraz ciągłej obserwacji rynku i zmian na nim zachodzących.

3. Podsumowanie

Trendy zachodzące w popycie turystycznym i zmiany obserwowane w elementach podaży Niemiec pozwalają twierdzić, że również w Polsce nastąpią przekształcenia zmierzające do zastąpienia a przynajmniej ograniczenia tradycyjnej turystyki leczniczej opartej na metodach leczenia uzdrowiskowego przez formy nowoczesne stawiające w centrum uwagi profilaktykę zdrowotną i wypoczynek.

Uzdrowiska niemieckie wskazują na rosnącą konkurencję ze strony kurortów Europy Środkowo - Wschodniej, w tym Polski i prezentują stanowisko, że należy dążyć do ujednoczenia norm jakościowych w Europie co prowadziłoby do zdrowej konkurencji na rynku uzdrowiskowym.

Literatura

- [1] Goodrich, J., N.: Health Tourism: A new positioning strategy for tourism destination. W: Journal of International Consumer Marketing (The Haworth Press, Inc.) Vol.6, No.3/4,1994, str.227-238.
- [2] Ustawa z 6 lutego 1997 r. (Dz. U. Nr 28, poz. 153, z późniejszymi zmianami).
- [3] Gesetz uber die Anerkennung als Kur- und Erholungsort in Mecklemburg - Vorpommern GVOBl. M-V s. 486 z dnia 29 sierpnia 2000 r.
- [4] PN - 91/Z-11000 Uzdrowiska. Terminologia, klasyfikacja i wymagania ogólne z 2001 r.
- [5] Das Profil der Wellness - Reisenden, Institute Für Freizeitwirtschaft, München - Forum Wellness ITB Berlin 2004.

Recenzja

Prof. zw. dr hab. Andrzej Rapacz, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Prof. dr hab. Lucjan Czechowski, Katedra Zarządzania Przedsiębiorstwem,
Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku

GESUNDHEITSORIENTIERTER TOURISMUS IN POLNISCHEN UND DEUTSCHEN KURORTEN

Europäische Kurorte haben geschichtlich gesehen prinzipiell verschiedene Wege im Hinblick auf ihre wirtschaftliche und funktionelle Entwicklung zurückgelegt. Ihr gemeinsames Merkmal ist jedoch die Tatsache, dass sie immer eigentliche touristische Reiseziele und Kurorte waren, wo bei der Behandlung natürliche Heilmittel und das Klima ihre Anwendung fanden. Die ältesten Kurorte entstanden schon vor über 2000 Jahren und spiegelten in verschiedenen Entwicklungsperioden die für den jeweiligen Zeitraum und das Gebiet typische Gesundheitskultur der Bevölkerung und das Niveau medizinischer Entwicklung wider. Sowohl früher als auch gegenwärtig spielt der gesundheitliche Faktor die grundlegende Rolle in ihrer Tätigkeit. Das Ziel des Artikels ist die Probleme beim Funktionieren der Kurorte in Polen und Deutschland und bei der dort zu realisierenden gesundheitsorientierten Touristik darzustellen.

ZDRAVOTNÍ TURISTIKA V LÁZNÍCH POLSKA A NĚMECKA

Lázeňská místa v Evropě přešla různou cestu hospodářského a funkčního vývoje. Společnou vlastností evropských lázní je spojení turistického provozu a léčební funkce na základě místních přírodních zdrojů, minerálů a podnebí. Nejstarší lázně vznikly před 2000 lety. Na různých etapách svého vývoje byly obrazem zdravotního i lékařského stavu společnosti a také úrovně lékařského rozvoje. Jak v minulosti tak i dnes zdravotnictví odehrává základní roli v lázeňské činnosti. Práce ukazuje problémy jaké mají lázeňská místa v Polsku a Německu, jak realizují zdravotní turistiku.

HEALTH ORIENTED TOURISM IN POLISH AND GERMAN SPA RESORTS

European spa resorts have gone through significantly different historical ways towards their economic and functional development. However, they share a common feature of always having been the targets of tourist destinations and centres of treatment by means of natural, curative resources and climate. The oldest of them were established over 2000 years ago and in different periods of development they were reflecting typical, for a given period and location, social health culture and level of medical development. Both, in the past and nowadays health factor has been playing fundamental role in their activity. The objective of the hereby article is to present problems related to Polish and German spa resorts functioning and health oriented tourism which they realise.

FRANCOIS GOUIN'S SERIES METHOD

J. Boyon

Technical University of Liberec
Faculty of Education, Department of French Language
Sokolská 8, 460 01 Liberec 1, Česká republika
jerome.boyon@vslib.cz

Abstract

The aim of this article is to present François Gouin's series method to the teachers of foreign languages. This French teacher of the nineteenth century had the idea to associate the action to the word to reinforce the learning of the vocabulary. This intuition has found a similar approach during the twentieth century in the research in psychology directed by James Asher. These exercises are always recommended for the beginners' levels. The author presents here typical activities enriched by using them together with an audiovisual support: Percy Adlon's *Out of Rosenheim*.

1. Introduction

It is certainly a necessity for any researcher to be knowledgeable on the past evolution of the theoretical field it investigates. From this point of view, the vast historical synthesis of Claude Germain [1] is very helpful. Among others, this work describes an original method that was to some extent developed by François Gouin in 1880 in his famous *Art to teach and to study languages* [2].

However Christian Puren states the series method few times in his remarkable book [3], paradoxically, this French author of the nineteenth century, considered as one of the precursors of the Direct Method, is certainly better known in the Anglophone world than in his own country [4] (however an original application of Gouin's idea is for instance available in Patrice Julien's *Activités ludiques* [5].)

On the other hand, documentation in English praises this method. It is *admired as a method due to its inherent simplicity, making it accessible to a wide range of teachers and learning environments* [6]. *It is well adapted to begin a unit (cultural context) or teach new vocabulary* [7].

I would like to present here an application as original as possible of this method of the series. This originality will simply consist in integrating into it the use of an authentic document, the film of Percy Adlon: *Out of Rosenheim*.

Beforehand, it will certainly be necessary to describe the principles of the theory of François Gouin.

2. Genesis and principles of the method

An obvious failure was the first event that made it possible for the method to emerge from the critical thinking of François Gouin. Whereas he resided in Hamburg, he wanted indeed to learn German by applying the traditional methods he had used as a teacher of Latin in France. He learned by heart the grammatical rules and the lists of their exceptions. He memorized a whole dictionary.

He translated Goethe and Schiller. *He was only to meet with failure* [8]. He did not speak more German than he understood in informal talks.

His frustration increased when he finally realized *that French workmen, who had come to Germany to make their bread, were able to understand and converse with their peers. He concluded that he should study the ordinary, everyday language of the country* [9].

A natural observation in context was another important stage in the creation of this new approach. Without the assistance of his young nephew of three and a half years old, undoubtedly, he would not have discovered this theory. To some extent, it did nothing but rationalize the amazement of small children by giving him the form of a systematic method.

The idea came to mind from one beautiful Sunday afternoon in spring. He and his nephew visited a mill. As the child wanted some explanation of an operation, Gouin showed him by successively describing to him the stages of the industrial production of the miller, and how he grinds flour. That evening, the boy repeated ten times what he had discovered during the day. He punctuated the account of the procedure with words like "then" while insisting systematically on the verb.

François Gouin will infer in this observation that the discovery of a language followed the same path as the discovery of life. *This strategy takes basic life tasks and divides them into steps* [7].

It is not important here to know if the language learned by the speaker is maternal for the nephew or foreign for the adult. *The learner enters the FL ("Foreign Language) in a similar way to that by which the child enters the ML (Main Language)* [9]. Therefore this approach is called *natural*. This basic conception will be precisely the main weakness of the new theory. As Eric Hawkins [10] noticed it, Henry Sweet [11] argued firmly that *the fundamental objection...to the natural method is that it puts the adult into the position of an infant [and] does not allow him to make use of his own special advantages*. But if this critic is relevant when it concerns an abusive generalization of the *natural* approach, it is still possible to accept the fact that some aspects of the theory are efficient in specific contexts.

Precisely, François Gouin's method had met a similar approach in an area of contemporary psychology eighty years later when James Asher devised the Total Physical Response (TPR) [12]. *TPR is now a household name among teachers of foreign languages* [6]. This psychological design proposes the fact *that memory is stimulated and increased when it is closely associated with motor activity* [6]. Although TPR does not concentrate on linguistic repetition, contemporary psychology and first empirical step of François Gouin share the same principle that considers that *the learner first creates a mental representation of real world events, taken in by the senses (not abstract rules of declension or conjugation)* [9]. Thus the training of the *language learning is a matter of transforming perceptions into conceptions and then using language to represent these conceptions* [8].

Concretely, this principle organizes the actions for a particular goal and linguistically represents them in proposals built around the verb. For these reason the verb becomes the pivot of Gouin's method of teaching. Therefore *the teacher prepares six to eight short statements in the foreign language describing a logical sequence of actions or steps which take place in a specific context such as: morning routine, preparing an authentic meal, going to the post office, shopping, using the telephone, going to school, etc.* [7].

Initially the professor presents a certain number of statements, which would include a verb of action, and have the same form throughout. *The teacher presents the statements to the class orally and accompanying them with pantomime of the actions involved. The class responds first through pantomime and later by imitating the statements while doing the actions* [7].

Let us review in details this method when it is used in class.

3. Application in class

The film of Percy Adlon [13] proposes obvious day-to-day actions and dialogue. The heroine, Jasmine, has for task *to do the housework*. This sequence enables teachers to experiment the Gouin's series together with audio-visual support.

Level:

- Beginners to intermediate.

Objectives:

- Motivation by the immediate comprehension of images and dialogues by pantomime and describing pantomime,
- Vocabulary of *to do the housework*.

1. Setting in context: which are the symbols of America? What evokes for you Jack Kerouac and the road 66?
2. The camera fixes on Brenda, the owner of a motel, sitting in front of the motel. Jasmine arrives at the Baghdad Cafe. She wants to rent a room, and Brenda invites her in the office to fill out a card there. Jasmine notes that the office is dirty but decides all the same to take a room. The images alone make this scene very attractive. The dialogues are short and comprehensible even for beginners since the acts of speech brought into play here, to fill a card out at a hotel, are quite simple. Thus the linguistic contents of the conversation do not contain any surprise, contrary to the characters sufficiently extravagant to put the class in a good mood and to incite them to find out the continuation of the adventures of Jasmine and Brenda.
3. The professor presents a series of actions. While passing the sequence of the film, it makes a freeze frame on the selected action, and then it reproduces by miming the action that was viewed and reviews the verbal statement.
4. The teacher repeats the series orally and class joins in with pantomime not with words [7].
5. Class pantomimes series as teacher repeats orally but does not model actions [7].
6. Individuals pantomime the series as teacher repeats orally [7].
7. Class imitates series orally as well as physically, first together and then as individual volunteers [7].
8. In the second scene, Jasmine is doing housework in Brenda's office. While stopping on the actions that were learned and with each pause, the students learn to describe the action.
9. One student can mimic an action while another student describes what he/she is doing [7]. Students can widen the play by using the space and the concrete objects of the classroom.
10. Students should also learn to express emotion in language. Watching these actors can teach this. Brenda becomes angry when she sees that Jasmine has done housework, students can pantomime emotion as well.

SERIE: TO DO THE HOUSEWORK

- She carries a bucket and a brush	She carries
- She puts down the bucket	She puts down
- She rolls up her sleeves	She rolls up
- She cleans the sign	She cleans
- She removes dust from the roof	She removes
- She fills the dustbins	She fills
- She takes out the dustbins	She takes out

- She selects papers	She selects
- She rubs the table	She rubs
- She washes the fan	She washes
- She passes the floor cloth	She passes
- She carries a bucket and a brush	She carries
- She puts down the bucket	She puts down
- She rolls up her sleeves	She rolls up
- She cleans the sign	She cleans
- She removes dust from the roof	She removes
- She fills the dustbins	She fills
- She takes out the dustbins	She takes out
- She selects papers	She selects
- She rubs the table	She rubs
- She washes the fan	She washes
- She passes the floor cloth	She passes

4. Conclusion

As a conclusion it has to be pointed out that Gouin's series cannot be taken as an exclusive and complete method in the teaching process. This kind of exercises requires a descriptive language that does not allow communication between the learners. It has to be only considered as a supply recommended *to begin a unit (cultural context) or to teach new vocabulary* [7]. In this case the old method refreshed by the contemporary works of James Asher in psychology could still be helpful for the teachers looking forward more diversity in every day work.

Literature

- [1] Germain, C.: Evolution de l'enseignement des langues: 5000 ans d'histoire, Nathan-Clé International, Paris, 1993, pp. 113-126, ISBN 2190333539.
- [2] Germain, C.: Les fondements psychologiques et linguistiques de la méthode des séries de François Gouin (1880), revue Histoire Epistémologie Langage, 1995, vol. 17, fasc.1, Théories du langage et enseignement /apprentissage des langues (fin du XIXème siècle/début du XXème siècle), pp.115-141, ISSN 0750-8069.
- [3] Gouin, F.: Essai sur une réforme des méthodes d'enseignement. Exposé d'une nouvelle méthode linguistique. L'art d'enseigner et d'étudier les langues, Sandoz et Fischbacher, Paris, 1880.
- [4] Puren, Ch.: Histoire des méthodologies de l'enseignement des langues, Nathan-Clé International, Paris, 1988, ISBN 2190332664.
- [5] Roberts, J. T.: Two French Language Teaching Reformers Reassessed-Claude Marcel and Francois Gouin, The Edwin Mellen Press, 1999, ISBN 0-7734-7988-0.
- [6] Julien, P.: Activités ludiques, activité: actions en chaîne, Clé International, 1993, p. 81, ISBN 2-19-033107-2.
- [7] ENGLISH RAVEN.COM, Total Physical Response [on line], http://www.englishraven.com/method_TPR.html, accessed 07.01.04.
- [8] Hagen, S.: The Gouin series, on the web site of Bloomington High School North [on line], teach new vocabulary, accessed 07.01.04.
- [9] Thanasoulas, D.: The changing winds and shifting sands of the history of English Language Teaching, on the wibe site Developing Teacher.com [on line],

http://www.developingteachers.com/articles_tchtraining/winds1_dimitrios.htm, accessed 07.01.04.

- [10] Mason T.: Towards a History of Foreign Language Teaching, personal web site, <http://perso.club-internet.fr/tmason/WebPages/LangTeach/Capes/EpDossier/HistLectures/Lesson1.htm>, accessed 07.01.04.
- [11] Hawkiens, E., W.: Foreign Language Study and Language Awareness, in Language Awareness, Volume 8 Number 3/4, 1999, University of Wales Cardiff, ISSN 0965-8416.
- [12] Sweet, H.: The practical study of languages; a guide for teachers and learners, London, Oxford University Press, 1964 (1899).
- [13] Asher J.: Learning Another Language Through Action, Sky Oaks Publications, Los Gatos, 1988, ISBN 1-56018-4949.
- [14] Adlon, P.: Out of Rosenheim, Germany/USA, 1987, with Marianne Sagebrecht, C.C.H. Pounder and the amazing Jack Palace.

Review

Claude Germain Ph.D., Université du Québec à Montréal, Canada

SERIEN-METHODE VON FRANCOIS GOUIN

Der Artikel setzt sich zum Ziel, die Fremdsprachenlehrer mit der sog. Serien-Methode von Francois Gouin bekannt zu machen. F. Gouin - Lateinprofessor im Frankreich des 19. Jahrhunderts - kam auf die Idee, Worte mit Bewegungen zu verbinden, und dadurch das Vokabellernen zu erleichtern. Seine Theorie wurde im 20. Jahrhundert durch die Forschungsarbeiten der Psychologie unterstützt, v.a. durch die sog. TPR-Methode (Total Physical Response) von James Asher. Gouins Übungen sind erstrangig für den Anfängerunterricht geeignet. Dieser Artikel stellt typische Übungen der Serien-Methode dar, mit einer Erweiterung um audiovisuelle Mittel am Beispiel des Filmes „Out of Rosenheim“ von Percy Adlon.

FRANCOIS GOUIN METODA SERII

Poniższy artykuł przedstawia metodę nauczania języków obcych Francois Gouin'a. Ten dziewiętnastowieczny francuski nauczyciel połączył naukę obcego słownictwa z gestem, aby wzmocnić efekt i łatwiej zapamiętać nauczone słówko. Skuteczność tego pomysłu potwierdziły badania psychologiczne Jamesa Ashera przeprowadzone w wieku XX, takie ćwiczenia poleca się zwłaszcza początkującym. Autor prezentuje podstawowe ruchy w filmie Percy Adlon pt.: „Out of Rosenheim”.

METODA SERIE FRANCOISE GOUINA

Cílem tohoto článku je seznámit vyučující jazyků s metodou série Françoise Gouina. F.Gouin, francouzský profesor latiny žijící v 19. století, přišel s myšlenkou spojit slovo s pohybem, díky čemuž se studující učili snáze slovíčka. Tato teorie se trochu podobá Asherově teorii z 20. století. James Asher je psycholog, autor metody TPR (*Total Physical Response*). Gouinova cvičení jsou doporučována pro začátečníky. Tento článek seznamuje s typickými aktivitami, obohacenými o využití audiovizuálních pomůcek: film „Out of Rosenheim” režiséra Percy Adlona.

ZUM MONTAGE-VERFAHREN IN DER LITERATUR

P. Novotný

Technická univerzita v Liberci
Fakulta pedagogická, Katedra německého jazyka
Hálkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
pavel.novotny@vslib.cz

Abstrakt

Die Arbeit setzt sich zum Ziel, einige Probleme der literarischen Montage zu umreißen. Die Montage wird als ein allgemeines epochenübergreifendes Struktur- und Verfahrensprinzip dargestellt. Der oben genannte Begriff wird in Grundzügen definiert; in diesem Sinne werden auch die Hauptmerkmale und Eigenschaften der Montage behandelt.

1. Einleitung

In meiner Arbeit befaße ich mich mit den Grundprinzipien der literarischen Montage. Dieses Verfahren soll als ein allgemeines Verfahrens- und Strukturprinzip dargestellt werden, abgesehen von seiner geschichtlichen Entwicklung; meines Erachtens ist die Technik der literarischen Montage mit allen sprachlichen Ebenen verbunden (vom Laut bis zum Stil bzw. bis zur Form), was sie auch äußerst universal und epochenübergreifend macht.

Als tschechischer Muttersprachler finde ich es sehr aufregend, die deutschen literarischen Tendenzen im tschechischen Kontext zu betrachten, besonders deshalb, weil das tschechische Experiment (und damit auch das Verfahren der literarischen Montage) gewissermaßen von dem deutschen abhängt, obwohl die Traditionen und Wege relativ unterschiedlich sind. Während im Deutschen schon die Werke von Arno Holz oder Karl Kraus deutliche Merkmale der „modernen“ Montage aufweisen und im deutschen Dada die Montage/ Collage im wahrsten Sinne des Wortes zum Hauptverfahren wurde, taucht sie im Tschechischen eher erst im Poetismus bzw. Surrealismus auf.

2. Begriffsbestimmung

Wie ließe sich die Montage definieren? Adorno äußert sich folgendermaßen: "Der Schein der Kunst, durch Gestaltung der heterogenen Empirie sei mit dieser versöhnt, soll zerbrechen, indem das Werk buchstäbliche, scheinlose Trümmer in sich einbekennt und in ästhetische Wirkung umfunktioniert" (1970: 233). Bürger bietet eine schlichtere Charakterisierung an: "Montage setzt die Fragmentierung der Wirklichkeit voraus und beschreibt die Phase der Werkkonstruktion" (1974: 98). Die Montage ist jedenfalls in unterschiedlichen Medien zu finden; sie erscheint nicht nur in der Literatur, sondern auch in der bildenden Kunst und im Film. In jedem Medium bieten sich verschiedene Möglichkeiten an, und eine allgemeine Definition wird dadurch ziemlich abstrakt. Wenn wir den Begriff Montage konkret auf die Literatur beziehen, so läßt er sich (wenigstens vorläufig) folgendermaßen definieren: Montage ist ein Verfahren, fremde Textsegmente in einen eigenen Text aufzunehmen, sie mit eigenem zu verbinden bzw. zu konfrontieren. Collage wäre dagegen ein Ex-

tremfall von Montage, als der Text *ausschließlich* entlehnte, aus verschiedenen Quellen stammende Elemente enthielte (vgl. Zmegac: 286).

Im Vergleich mit der Montage bietet die Collage eine extrem direkte Mitteilung: Als Darstellungsmittel benutzt sie keine Zeichen, sie arbeitet direkt mit Wirklichkeitselementen, im Prinzip also *antimimetisch* (vgl. Zmegac: 287); In der Montage wird dieses Verfahren gemildert, denn das Direkte wird mit dem Vermittelten kombiniert. Anders ausgedrückt: das Authentische wird durch die eigenen Eingriffe des Autors "verdünnt". Es ist auch sehr interessant zu betrachten, inwieweit diese "Verdünnung", diese Abwandlung von der *Wirklichkeit erster Hand*, bei dem jeweiligen Autor, dem jeweiligen Werk, der jeweiligen künstlerischen Epoche verwirklicht wird. Es gibt also Texte, die ausschließlich aus fremden Elementen bestehen (Collagen), auf der anderen Seite aber auch solche, in denen fremde Elemente kaum vorkommen. Dies sind zwei Extremfälle, die im Grunde genommen die Ränder einer allmählichen Skala bilden. Wollen wir diese Skala näher beschreiben, so schlage ich folgende Grundstufen vor:

1. Reine Kombinationen der Fremdelemente.
 - a. Gleiche Quelle bzw. gleicher semantischer Bereich - Präparierte Texte (aus einem einzigen Text ausgehend).
 - b. Verschiedene Quellen, keine scheinbare Zusammenhänge, thematisch verschiedene Gebiete.
2. eigene Eingriffe in das Fremdinventar - Flexion, Wortfolge etc.
3. Die Fremdelemente werden mit eigenen Elementen relativ ausgewogen vermischt.
4. Die eigenen Elemente erscheinen als überwiegend.
5. Texte, die ausschließlich aus eigenen Elementen bestehen; das Fremde erscheint eher im Rahmen der Allusion, der Intertextualität.

Dieses Modell rekonstruiert nur das Verfahren, die Textproduktion. Denn beim fertigen Text - aus dem Blickwinkel des Lesers - ist die Quellenanlage der Montage zuweilen nicht rekonstruierbar, zumal dort nicht, wo die Grenze zwischen Fertigteil und Erfindung bewusst unscharf gehalten wird (vgl. Zmegac, S. 289). Erst wenn der Autor seine eigene Technik erläutert (siehe z.B. Enzensbergers Essay „Die Entstehung eines Gedichtes“), wird der sprachliche Baukasten völlig sichtbar.

Welche Elemente soll also der Leser selbst eindeutig als Fragment, als Scherbe erkennen? Was soll ihm verdeckt bleiben? Die Montage verbirgt in sich ein Dilemma: Zersplitterung (die Fragmente sind eindeutig erkennbar) vs. Unsichtbarkeit (völlige Integration). Es liegt immer beim Autor selbst, inwieweit er die Fremdelemente und ihre Kontaktstellen hervortreten lässt. Bei Hiršal findet man folgende Ansicht: *Jak zabránit odstředivé síle, aby nerozmetala text na tříšť nespojitých forem či stylistických cvičení? (...) S otázkou rytmu souvisí problém, jak spojovat jednotlivé, mnohdy prefabrikované díly. Mohou být tmeleny tak, že spojovací materiál smaže stopy vzniku a splyne s celkovým povrchem co nejorganičtěji. Ne vždy je však vhodné ostré hrany sváru zbrousit. Ve většině případů jsme se naopak rozhodli pro jejich zvýraznění do té míry, aby spáry jasně vynikly, samy vytvořily jakousi strukturu či rytmický řád a pomáhaly tak udržet vnitřní dynamiku celého útvaru.* (1991: 254)

3. Struktur der Montage

Im oben angeführten Zitat findet sich ein wichtiger Ausdruck: Struktur. Gibt es irgendwelche allgemeine Strukturprinzipien der Montage? Bei Bürger findet man folgende Erklärung: "Der Zusammenhang wird paradigmatischer, nicht syntagmatischer Natur. (...) Während das syntagmatische Strukturmuster, der Satz, dadurch charakterisiert ist, dass es - wie lang er auch immer sein mag - ein Ende hat, ist das paradigmatische Strukturmuster, die Reihe, prinzipiell unabgeschlossen." (1974: 107). Bei Adorno wird dieses Prinzip sehr prägnant ausgedrückt: "Negation der Synthesis wird zum Gestaltungsprinzip." (1970: 232) Helmut Kreuzer wiederum bezeichnet die Montage als

"paradigmatisches Verfahren der Moderne" (1982: 6). Es ist eindeutig, dass der paradigmatische Aufbau für die Montage entscheidend ist. Offensichtlich gibt es aber auch Abweichungen von dieser Regel; es gibt auch Montagen, die syntagmatisch (narrativ) angeordnet sind, oder wenigstens dazu tendieren; meist handelt es sich um ihre Ur-Formen (wie z.B. *Dantons Tod* von Büchner), im Prinzip um solche Formen, bei denen die Fremdelemente völlig intergriert sind und als reine Authentisierungsmittel dienen, also nicht in erster Linie Provokations- oder Verblüffungs-Zwecken dienen.

Der paradigmatische Aufbau der Montage führt logischerweise zur Unterdrückung der narrativen Spannung. An dieser Stelle stellt sich also die Frage, inwieweit diese Fragmentarisierung des Textes seine Leserlichkeit beeinflusst. Oder auch: Durch welche Mittel wird die literarische Montage eigentlich verdaulich gemacht? Die Antwort ist überhaupt nicht einfach und in diesem Moment lasse ich sie aus Platzgründen außer Acht.

Die paradigmatische Struktur der Montage wird oft noch dadurch unterstützt, dass der Text nicht von einem einzigen Autor verfasst wird, sondern dass es sich um eine Gemeinschaftsarbeit handelt. Bekannt sind die Dichtungen, die Hans Arp zusammen mit Walter Serner und Tristan Tzara entwickelte, später auch mit Max Ernst und vor allem mit Sophie Taeuber. Dieses gemeinsame Arbeiten sollte damals das *Persönliche* bis zur Anonymität zurücknehmen, eine entpersönlichte Kunst schaffen. (vgl. Dohl: S. 5). Dieses Verfahren ist höchst technisch: die Künstler ähneln einem Techniker-Team, das sein Produkt zusammenmontiert. Nach dem zweiten Weltkrieg kommt dieses gemeinsame "Montieren" noch häufiger vor. Am bekanntesten sind die Gemeinschaftsarbeiten, die im Kreise der *Wiener Gruppe* entwickelt wurden, also Montagen von Artmann-Bayer-Rühm, Achleitner-Rühm, Bayer-Wiener etc., oder Hörspiele die Ernst Jandl und Friederike Mayröcker gemeinsam verfassten. Im Tschechischen findet man diese Züge auch, z.B. bei Hirsal und Grögerova, die ihre Montagen sehr oft gemeinsam schrieben, was sie in ihrem Buch *Trojcestí* selber als "Liebesakt" bezeichnen ("Autorská spolupráce muže a ženy je ve své nejhlubší podstatě aktem lásky." (1991: 188)). Das gemeinsame Schaffen beeinflusst die Texte grundsätzlich, denn sie werden um eine neue Dimension bereichert, und zwar um die Dimension des künstlerischen Dialogs. Hier stellt sich erneut die Frage, inwiefern dieser Dialog auf den Konsumenten des Textes übertragbar ist.

4. Montage und Wirklichkeit

Ich habe schon oben zitiert, die Elemente der Montage seien Wirklichkeitsfragmente. Diese Wirklichkeitsbezogenheit ist aber nicht so direkt, wie es auf den ersten Blick scheint. Man nimmt z.B. eine Zeitung, man schneidet einige Sätze oder Wörter heraus, womit die im Material vermittelte Wirklichkeit in Teile zerfällt. Was passiert aber mit der Funktion dieser Teile? Lässt sich ein Teil noch als *Teil* bezeichnen, wenn seine Umgebung nicht mehr vorhanden ist? Man entdeckt, dass diese Fragmente ein selbständiges Leben führen können, dass sie im Stande sind, neue Konnotationen zu eröffnen; ihr Sinn (falls sie einen gehabt haben) wird verschoben, ihre Beziehung zum alten Kontext wird sekundär. Die Fragmente werden als Bausteine benutzt. Durch die richtigen Kombinationen mit anderen Fragmenten kann man dann nicht nur die bloße Summe der Elemente entwickeln, sondern etwas, was die alte Wirklichkeit verwischen oder sogar übertreffen kann und was Hans Arp - im Zusammenhang mit der bildenden Kunst - als *mystische* oder *reine Wirklichkeit* bezeichnet: "Wir versuchten uns demütig der 'reinen Wirklichkeit' zu nähern. Es war die Kunst der Stille, die wir übten. Sie wendet sich von der Außenwelt der Stille dem inneren Sein, der inneren Wirklichkeit, der reinen Wirklichkeit zu." (zitiert nach Dohl, 6). Für die Literatur gelten offensichtlich die gleichen Gesetze:

(...) *Nikdy mne s sebou nevezmeš / domácí vrána žije líp / vyvádíš máš-li opláchnout nádobí / vyklepat koberec utřít prach / sepsat prádlo je kalvárie / jít nakoupit pochod smrti / vyjít s kočárkem pankrácká procházka / kdybych já spala v kavárně / modlila se z karet z tiketů!* (...) (Kolář: S. 19)

5. Montage-Bausteine

Einen weiteren Aspekt stellt das Inventar der Montage-Bausteine dar. Die Montage habe ich zuvor als Verfahren, *fremde Textsegmente in einen eigenen Text aufzunehmen*, bezeichnet. Diese Definition ist zwar richtig, sie verfolgt aber nur die Oberfläche dieses Verfahrens. Das Problem steckt nämlich im Begriff "fremdes Textsegment". Was lässt sich in der literarischen Montage als fremdes Segment bestimmen? Ist das nur ein direkt abgeschriebener Textausschnitt bzw. die Transkribierung einer Aufnahme, oder auch eine Floskel, ein Automatismus, Spruch, Klischee etc., also ein Ausdruck, den zwar jeder Mensch in seinem eigenem Kopf hat, der aber in seiner Funktion und Wirkung dem Fremdelement gleicht oder wenigstens ähnelt? Wo liegt die Grenze zwischen dem Fremdsegment und dem eigenen Text? Die Konkrete Dichtung der 50er und 60er Jahre löst diese Grenze völlig auf: Als Quelle der Fremdelemente dient hier nicht direkt die Zeitung, Buch, Bedienungsanleitung etc., sondern die *Sprache* an sich, gesellschaftskritisch betrachtet. Hinter der sprachkritischen Absicht dieser Literatur stand auch neue Sensibilität in bezug auf Sprache und Politik. (vgl. Vietta, 168). Helmut Heißenbüttel schreibt: *Mit der Relaisstation der Imagination versinkt die des selbständigen und autonomen Subjekts. Es reduziert sich, überspitzt ausgedrückt, zu einem Bündel Redegewohnheiten* (1966: 434), *Wie wird geredet? Formelhaft. Wie reagiert? Wie auf Signale. Der Unterschied, was ich als mich bezeichne, und dem, was ich nicht bin, verwischt.* (1966: 213). "Dieser Erwägung nach kann man behaupten, dass - wenigstens was die Konkrete Dichtung angeht - nicht der Gegensatz zwischen dem Fremden und Eigenen, sondern eher der paradigmatische Aufbau entscheidend ist. Adorno geht sogar noch weiter: "der Mikrostruktur nach dürfte alle neue Kunst Montage heißen. (1976: 233)".

6. Ausblick

In diesem Abriss habe ich nur einige Probleme der Montage/ Collage eröffnet und angedeutet. Ich setze mir zum Ziel, mich weiter mit diesem Literaturbereich auseinanderzusetzen. Was ich für besonders erweiterungsfähig halte, ist das Thema der Beziehung *Autor - Konsument* bzw. der Dichotomie *Verfahren - Ergebnis*; weiter die Frage nach der Struktur und Dynamik der Montage und die Problematik der Realitätsbezogenheit der Montage.

Zum Schluss ist noch zu erwähnen, dass das Thema meiner Arbeit nicht nur meinen wissenschaftlichen Interessen entspringt, sondern auch völlig mit meinen persönlichen kreativen Interessen des Lesenden und Schreibenden korrespondiert. Ich weiß, dass die Verbindung von eigener "künstlerischer Begeisterung" und "trockener Wissenschaft" viele Stolpersteine, die sich z.B. aus der mangelnden Distanz ergeben können, bieten kann; auf der anderen Seite kann eine solche Motivation auch fruchtbar wirken.

Literatur

- [1] Adorno, Th.: Ästhetische Theorie. Darmstadt 1970.
- [2] Bürger, P.: Theorie der Avantgarde. Frankfurt am M. 1974.
- [3] Döhl, R.: Collage und Realität. Historische Aspekte zum Thema Collage. In:

<http://www.uni-stuttgart.de/ndl1/collreal.htm>.

- [4] Enzensberger, H., M.: Einzelheiten II. Poesie und Politik. Frankfurt am M. 1962.
- [5] Enzensberger, H., M.: Die Entstehung eines Gedichtes. Frankfurt am Main. 1967.
- [6] Halfordt, M.: Stichworte zu einer subversiven Geschichte der Collage. In:
<http://www.netzliteratur.net/experiment/>.
- [7] Heißenbüttel, H.: Über Literatur. Olten und Freiburg 1966.
- [8] Hiršal, J., Grögerova, B.: Trojcestí. Praha 1991.
- [9] Kolář, J.: Dílo Jiřího Koláře. Černá lyra, Čas, Očitý svědek. Praha 1997.
- [10] Kreuzer, H.: Zur Avantgarde- und Montage-Diskusion. In: LiLi 13 (1982). H. 46.
- [11] Riha, K.: Tatü Dada. Dada und nochmals Dada bis heute. Hofheim 1987.
- [12] Rühm, G. (Hg.): Die Wiener Gruppe. Hamburg 1985.
- [13] Vietta, S.: Die literarische Moderne. Stuttgart 1992.
- [14] Zmegac, V.: Moderne Literatur in Grundbegriffen. Tübingen 1994.

Rezension

Annette Krieger, M.A., Pedagogická fakulta, katedra německého jazyka a literatury Masarykovy univerzity v Brně

NASZKICOWANIE PROBLEMATYKY MONTAŻĘ LITERERACKIEJ

Głównym zadaniem tej pracy jest naszkicowacowanie problematyki montażę literackiej. Montaż literacka jest tutaj traktowana jak ogólna strukturalna zasada twórcza sięgająca poza granicy epók literackich. Wyżej wymienione pojęcie jest w ogólnych zarysach określone i w tym sensie analizowaną są jego główne znaki i właściwości.

K PRINCIPU LITERÁRNÍ MONTÁŽE

Úkolem práce je nastínit problematiku literární montáže. Literární montáž je zde pojednána jako obecný strukturní a tvůrčí princip přesahující hranice literárních epoch. Výše uvedený pojem je v základních rysech definován a v tomto smyslu jsou rozebírány i jeho hlavní znaky a vlastnosti.

ABOUT SOME PRINCIPLES OF LITERARY ASSEMBLY

This essay provides an overview of some aspects of literary assembly, and describes literary assembly as a general principle which is not necessarily limited in application to the context of literary epochs. Although the treatment of the subject is generally basic, the main characteristics and attributes of assembly are covered adequately.

JACOB BÖHME - A SHOEMAKER AND PHILOSOPHER IN GÖRLITZ

A. Płachciak

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Zarządzania Środowiskiem i Jakością
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
KGP@oscar.ae.jgora.pl

Abstract

The paper presents a draft of life and philosophical thought of Jacob Böhme - a shoemaker in Görlitz. His philosophy grew on the ground of some religious crisis in the orthodox Lutheranism at that time. Although Böhme did not officially leave the Church, his religious authorities recognized him as a heretic. Böhme's thought was obviously an extension of some earlier philosophical ideas but also had a remarkable inspiration on the intellectual activities of some later philosophers.

Jacob Böhme was one of the greatest Lusatian philosophical mystics¹ of the seventeenth century who had profound influence on such later intellectual movements as Idealism and Romanticism. He was born to a peasant family in Alt Seidenberg, a village near Görlitz, in 1575. His grandfather had probably immigrated from Bohemia along with a group of persecuted Protestants who settled in different parts of Lusatia.² Böhme's parents were rather poor villagers, who were only able to arrange a usual religious school for their son, where he got rudimentary education with some instruction in reading and writing. At early age he was obliged, with other boys, to tend the cattle in the fields. At the age of 24, he became a citizen of Görlitz and entered into business as a shoemaker. In May 1599 he married the local butcher's daughter, Catharina Kuntzschmann, with whom he lived in happy union for thirty years, and who bore him four children.

1. The historical background of Böhme's philosophical thought

In the second part of the sixteenth and the seventeenth century the society of Görlitz was under a strong influence of different religious controversies. *Here crypto – Calvinists (Lutherans charged with maintaining Calvinist views), Anabaptists (radical Protestants), Schwenckfeldians (the followers of the Reformer Schwenckfeld), Paracelsian physicians (the followers of the occultic physician Paracelsus), and humanists vied with orthodox Lutherans.*³ At that time Lutheran Church became more doctrinal, and even orthodox, which caused discontent among church people. That situation prepared a susceptible ground for coming of some new religious ideas and made vast con-

¹ For more informations - read: K. Mazurski, *Jakub Böhme: mistyk ze Starego Zawidowa*, "Informator Krajoznawczy", Wrocław IX – XII 1981 s. 36 – 42; Test H., *Mystiker und Philosoph*, München, Delp 1976.

² J. Kosian, *Mistyka śląska. Mistrzowie duchowości śląskiej. Jakub Boehme - Anioł Ślązak - Daniel Czepko*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001, p. 9.

³ *The New Encyclopedia Bratanica*, Ed. by Encyclopedia Britanica Inc., USA 1991, p. 329.

versions into Catholicism. It took place especially in Silesia. The tragic spread of the Thirty Years' War additionally urged people to look for some new spiritual experiences and divine comfort.

The spark that ignited a spiritual upheaval of the religious life at Görlitz was provided by arrival of Martin Möller who came to the town as a Lutheran first pastor. Immediately with his arrival, he established meetings called *Conventicle of God's Real Servant* which provided a kind of religious revival and gave great opportunities for various people to study early Christian literature and contemporary humanist writings. At that time Böhme, probably stimulated by Möller, had remarkable mystical experience which had significant impact not only on Böhme's life but also on lives of his later followers. *Sitting one day in his room - as Martensen notes - his eye fell upon a burnished pewter dish, which reflected the sunshine with such marvelous splendor that he fell into an inward ecstasy, and it seemed to him as if he could now look into the principles and deepest foundations of things.*⁴

Right after that experience he did not believe that something serious had happened, and he even wanted to banish it from his mind going out to a green meadow. But there he realized that he had really gazed into the very heart of things and the very heart of nature. The pewter dish, which had reflected the sunshine with such marvelous splendor, let Böhme define his basic thesis concerning his philosophy. He discovered that simple things, like a pewter dish, could mirror something immeasurably big and beautiful. That unusual experience became the cornerstone of his all-explaining principle. *That principle - as M. Heller comments - can't consist of any part of the world, because it supposes to explain all things in the world, and on the other hand, it has to consist of all parts of the world, because its role is to explain all things out of the world. Basically all explanations of things are reduced to opposite contradictions.*⁵ It became the foundation of Böhme's thought that all things depended on "Yes" and "No" - *In Ja und Nicht bestehen alle Dinge.*

Actually it was in 1612 when he felt inward yearning to write down his famous *Aurora - Morning Redness (Morgenröthe im Aufgange)* In *Theosophical Writings (Theosophische Sendbriefe)* he wrote: *When I think, why I am writing this, why I do not leave it to those more educated, I realize that my spirit was sparked by the Being who I am writing about, and a flame that burns and penetrates inside of my spirit.*⁶ Basically he wished to write down a memorial for his own use, but one day a nobleman, Carl von Erden Serch, happened to see the manuscript at Böhme's house and after reading it all he decided to make some copies of it, which finally came into circulations. One copy also fell into the hands of the parish clergyman at Görlitz - Pastor Georgius Richter - who finally, with great arrogance, started the attack against Böhme, even on private grounds. On Sunday, in a sermon on false prophets, Richter accused Böhme of being a heretic and invoked the action of the authorities against him. The next day the magistrates summoned him immediately and ordered him to leave the town. In a reply, Böhme, being known as a man of a deep reverence for the authority, wrote: *Yes, dear sirs, it shall be done; since it can't be otherwise, I am content.*⁷ After that, when the magistrates started to reflect that they had gone too far, they called him back and ordered him not to write down books any more. As a consequence of that event a pause came on Böhme's literary activity. But *Aurora*, because of earlier persecutions on Böhme's life, became more famous, and a lot of knowledgeable people sought personal relationships with its author. Finally Böhme gained some learned and influential men who tried to get his acceptance, because they felt to be attracted by his thought. Among those people were some chemists and physicians, especially Dr. Walter - the director of the Chemical Laboratory in Dresden - who once spent three weeks in Böhme's little cottage, in order to have opportunities of undisturbed conversation with

⁴ H. L. Martensen, *Jacob Boehme - his life and teaching or studies In theosophy*, Hodder & Staughton, 27 Paternoster Row., London 1885, p. 7.

⁵ M. Heller, *Filozofia przyrody*, Zak, Kraków 2004, p. 132.

⁶ J. Kosian, *op. cit.*, p. 61.

⁷ H. L. Martensen, *op. cit.*, p. 9.

the philosopher, and Dr. Tobias Kobler - the physician of Görlitz - belonged to his closest friends. On 12 March 1613, under the suggestion of Carl von Erden Serch, Böhme left his shoe-making business in order to have more time for philosophical activity.

Five years during which Jacob Böhme was obliged to obey the injunction of the magistrates were very sad and grievous years for him. He often fell into a severe melancholy. His friends continually reminded him not to put his light under a bushel, but upon the candlestick, that it might give light to all who are in the house. Finally he got the courage to break the silence. One day he said to himself: *I had resolved to do nothing in future, but to be quiet before God in obedience, and to let the devil, with all his host, sweep over me. But it was with me as when a seed in the earth, it grows up in storm and rough weather, against all reason. For in winter-time all is dead, and reason says: it is all over with it! But the precious seed within me sprouted and grew green, obvious of all storms, and amid disgrace and ridicule, it has blossomed forth into a lily!*⁸

Between 1619 and his death in 1624, Böhme wrote a series of works, which however were not published by himself. Amongst his most remarkable writings were the following ones: *Concerning three principles (Die drei Principen göttlichen Wesen)*; *Three-fold Life of Man (Vom dreifachen Leben das Menschen)*; *Concerning the Birth and Designation of all Existences (Signatura Rerum)*; *On Election of Grace (Von der Gnadenwahl oder Von dem Willen Gottes über die Menschen)*; *Mysterium Magnum* and others. During the period of silence Böhme's ideas matured, he could read "high masters" and other books that were lent to him by the circle of his friends.

Before his death Böhme once again was subjected to a new ordeal. His book, *The way to Christ (Der Weg zu Christo)* had been printed by his friends, and the acceptance with which it was widely received stirred up again his opponent - G. Richter. This time Reverend Richter did not only condemn him from the pulpit, but he also published an Invective, full of accusations and anathema. Among other things he wrote: *There are as many blasphemies in this shoemaker's book as there are lines; it smells of shoemaker's pitch and filthy blacking. May this insufferable stench be far from us. The Arian poison was not so deadly as this shoemaker's poison.*⁹ In this situation Böhme did not remain silent; he published a written defense to the magistrates, adding to it a special controversial pamphlet against Georgius Richter in which he explained his libel. The magistrates being again under a strong influence of Richter, did not accept Böhme's defense, but let him know that he should go into a voluntary exile.

Böhme stayed in Görlitz for another two months, and then proceeded to the Electoral Court in Dresden where a conference took place between him and several well educated theologians. Finally those learned and upright men, after listening to what Boehme had said, declared themselves incompetent to judge him. When the Elector wanted their opinion, they asked for indulgence and patience until the accused man would express himself more plainly.

In August 1624 Pastor Richter died. At that time Böhme who was being invited to Silesia, fell into a burning fever, which developed into mortal gastric disease, and at his own request he was carried back to Görlitz, where he could be attended by Dr. Kober. On Sunday, 21 November 1624, at about six in the morning he called his household members and said: *Now I go into Paradise*¹⁰, and after that he died. His friends placed upon his grave a cross with the significant symbols: a lamb ("veni"), an eagle ("vidi"), a lion ("vici"). The inscription was: *Here rests Jacob Boehme, born of God, died in Christ, sealed with the Holy Spirit.*¹¹

⁸ *Op. cit.*, p.11.

⁹ *Op. cit.*, p.13.

¹⁰ *Op. cit.*, p.15.

¹¹ *Op. cit.*, p. 16.

2. The concept of Boehme's philosophy

Godhead: Jacob Böhme, as many philosophers before him, tried to answer the question concerning the essence of God, man, and nature. He started his philosophical (or rather theosophical) system from the Godhead, the Abyss (*Ungrund*), out of which all being issues¹². The Godhead is the primordial condition of all being, actually without substance, natures, or qualities, the eternal silence, the All and the No-thing. *Man can't say of God, that He is this or that, evil or good, which hath distinction in Him, for He is in Himself naturalness as also affectionless and creatureless. He hath no inclination to anything, for there is nothing before Him to which He should incline either any evil or good. He is in Himself the Abyss [or Chaos]. <...> He is the nothing and all things; and is one only will which lieth the world and the whole creation*¹³. There is no diversion in God as a source of everything. Beside the Will, which is the inner-strength of God and which actually is God, there is “*No-thing*” outside of God. Because there is only the Will which is the same as God, God can manifest Himself under the condition of self-separation.

When God desires to become manifest Himself, opposite elements must appear. There is an eternal contrariety in God's own hidden nature. The contradiction, as a result of self-manifestation of God, comes from the scriptural idea of divine elements of Love and Wrath. God can not come into being without facing an opposition which emerges out of His own existence¹⁴. All later development and creation depend on this contradiction. It might happen only as a result of functioning of seven organizing spirits or forms. The first three of those spirits, representing God's Wrath, bring nature out of Chaos and darkness to the point where contact with light is possible. Those principles are called: harshness, attraction, and anguish; they might also be named: contraction, expansion, and rotation. The first two are absolutely antagonistic forces; brought into collision, they form an endless whirling movement, and in fact, they represent three laws of motions - centripetal and centrifugal forces resulting in rotation. They are the base of the manifestation of nature, the power of Loveless God. The next three of the seven organizing spirits or forms represent God's Love. Boehme names them light or love, sound and substance. They are recognized as the spiritual forces and in them contraction, expansion, and rotation are repeated on a different dimension. The first three forms produce the strength of being and the next three ones - the quality. The first three forces - harshness, attraction, and anguish - constitute the first triune that belongs to the Father (Wrath of God), and the second three - light or love, sound and substance - are the parts of the second triune, which is under the control of the Son (Love of God)¹⁵. The seventh form plays the pivot-point of both realms, common to the wrath or the darkness and to the love or the light; it is the fire or the Spirit which creates the harmony between Wrath and Love. So there are those three omnipotent spirits or forms of life located in two forces and their resultant effect. As the expansion of Abyssal Will which makes “*No-thing*” change into “*Something*”, now the expansion of the Spirit tends towards a corporal manifestation. The point is that the Spirit which pursues self-manifestation faces the same situation as the *Ungrund* before - there is *No-thing* outside of it. Thus the Spirit must return into self. It is a special kind of return. Again the Spirit has a desire of self-comprehension and self-expression. At this time the Spirit must stand in front of itself as in front of a mirror. The picture in the “mirror” is the *Wisdom of God* or *Sofia*, the archetype of the eternal Nature, the prefiguration of the created world. *Therein* - writes Boehme - *lie all things as a divine Imagination, wherein all ideas of angels and souls are seen eternally in divine likeness, not as creatures, but as reflection, as man beholds himself in a mirror.*¹⁶ Now the Spirit utters the Word which contributes

¹² Masson, H.: Słownik herezji w Kościele katolickim, Wydawnictwo „Książnica”, Katowice 1993, p. 89.

¹³ Bailey, M. L.: Milton and Jacob Boehme - A study of German mysticism in seventeenth - century England, Oxford University Press - American Branch, New York 1914 (loc. in the library of Wrocław University), p. 143.

¹⁴ Religia - encyclopedia, edited by T. Gadacz, B. Milerski, PWN, Warszawa 2001, p. 190.

¹⁵ Masson, H., *op. cit.*, p. 90.

¹⁶ Bailey, M. L., *op. cit.*, p. 144.

the material; the Spirit as third principle of the Trinity comes to reality and activity only in the creation of the world and is that *in which seven principles of nature, or seven forming spirits, introduce themselves into a substance* - that is, corporal nature.¹⁷

Nature: Boehme believes that the entire creation depends upon this assumption: *if everything were one, that one could not be revealed to itself.*¹⁸ When there is to be light, there must first be a fire; fire bears the light and the light reveals the fire to itself. Thus wrath can become apparent only through love, and love only through wrath. So in God there is contradiction or opposition of forces, through the incarnation of which the universe evolves. *All things consist in Yes or No, whether Godly, Devilish, earthly, or whatsoever it might be called. The No, as the Yes <...> is the truth of God or God himself. But God would be unknowable to himself, and would have in himself no joy, or exaltation without the No. The No is opposite to the Yes or the truth. In order that the truth may be manifest as something, there must be a contrariety therein.*¹⁹ The fire and the light, the wrath and the love were balanced until Lucifer exalted self, opposed God and become shut up in the principle of fire-wrath. Lucifer and his angels had free-will before their fall; afterward they were obliged by their nature to do only evil. Lucifer, exalting his own beauty and power, drove its free-will towards the exclusiveness. He tended to glorify himself over God and expose his self-love beyond the love of God. It woke up God's love from a blissfulness, igniting His wrath. So here we have first kingdom or rather principle - where God revealed Himself as God of wrath and vengeance, God who spoke in the Old Testament: *"My vengeance belongs to me"*.²⁰ This world is a field of fire, the fire that burns and devours, but never shines, it is a hell. In the second principle God reveals Himself as God of grace, love and compassion; it is the world of charitable fire, the world of light. We have still the same God, revealed from different points of view, manifesting Himself in different ways. Thus the collision of those two worlds appoints third principle - the temporal world, the earth. There is a constant battle between elements of those two worlds happening upon the earth. In other words the existence of heaven and hell helps Böhme to explain the visible world. Heaven and hell are not different and independent places divided by an impassible vast gap, but those two principles exist in this temporal reality being available to a human race.

Those three principles are three modifications of being. The first two principles have an ideal character which means they belong to the eternity; in the third one, temporal and eternal elements are combined together. The temporal character of this world depends on the battle. The life of all kinds is a severe battle. All things depend on "Yes" or "No". A will without an opposite will (*Widerwille*) is a barren and dead will. The creative will requires an opposite force.

Man: In Böhme's philosophy there is also special place for the man in the world. The human race living on the earth faces a constant force of the two principles. The state of man's will makes the state of his life. Evil is an assertion of self, a turning away from God to independence apart from Him. It appears first as pride in the archangel Lucifer, in his selfish desire to be more than others. Man, created as a perfect being, was higher than the angels and greater than the fallen Lucifer, because he was complete. But he lost inner divine wisdom from his nature by imitating Lucifer in his desire for separateness from his origin, lost therefore his completeness and was separated into two sexes, under the form of Adam and Eve. This explanation of the origin of evil does not accord very closely with the Biblical narration which notes the fact that Eve was tempted by a serpent. In Boehme's teaching strong emphasis is laid upon the fact that it was Lucifer's fall, however, evil had not yet become an autonomous force. Boehme believed that God had planned to make evil serve good, out of evil to create good. According to his interpretation, when Lucifer fell he was

¹⁷ *Op. cit.*, p. 145.

¹⁸ *Op. cit.*, p. 147.

¹⁹ *Op. cit.*, p. 146.

²⁰ Garewicz, J.: Jakuba Böhme spotkanie z Bogiem, „Znak” 1988 (403), s. 56.

he was thrust out into the first principle; and then the throne in the second principle was empty. In the same principle God created man, who should continue therein.

3. Influences

Böhme's philosophy, without doubts, was the extension of such earlier ideas developed by thinkers as: the Master Eckhart, J. Tauler, H. Suzo, M. Luther, S. Franck, C. von Schwenckfeld, Paracelsus, W. Weigel, Cabala, and obviously the Bible was the main inspiration of his philosophical thought. Boehme's thought had also great impact on the intellectual activity of philosophers in Germany, Holland and England. Under his inspiration remained: Angelus Silesius, J. G. Gichtel, F. H. Ötinger, F. X. B. von Baader who called himself Böhemius *redivivus*. For a long time Böhme had been forgotten in philosophy. Thanks to G. Lessing, Böhme's thought again become serious inspiration to philosophers. Under his influence were thinkers such as: G. W. F. Hegel, F. W. J. Schelling who called Böhme a miraculous phenomenon in human history, E. Swedenborg, L. Feuerbach, A. Schopenhauer, N. Bierdiaiev, W. Soloviov. Böhme had profound impact on the writers of belles lettres, among others were: J. Milton, J. W. Goethe, L. Tieck, Novalis, in Poland - A. Mickiewicz.

Literature

- [1] Bailey M. L.: Milton and Jacob Boehme - A study of German mysticism in seventeenth century England, Oxford University Press - American Branch, New York 1914.
- [2] Garewicz J.: Jakuba Böhme spotkanie z Bogiem, „Znak” 1988 (403).
- [3] Heller M.: Filozofia przyrody, Znak, Kraków 2004.
- [4] Kosian J.: Mistyka śląska. Mistrzowie duchowości śląskiej. Jakub Boehme - Anioł Ślązak - Daniel Czepko, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001.
- [5] Martensen H. L.: Jacob Boehme - his life and teaching or studies in theosophy, Hodder & Staughton, 27 Paternoster Row., London 1885.
- [6] Masson M.: Słownik herezji w Kościele katolickim, Wydawnictwo „Książnica”, Katowice 1993.
- [7] Mazurski K.: Jakub Böhme: Mistyk ze Starego Zawidowa, „Informator Krajoznawczy”, Wrocław IX - XII 1981, s. 36 - 42.
- [8] Religia - encyclopedia, edited by T. Gadacz, B. Milerski, PWN, Warszawa 2001.
- [9] Tesh H.: Mystiker und Philosoph, München, Delp 1976.
- [10] The New Encyclopedia Britannica, Ed. by Encyclopedia Britannica Inc., USA 1991.

Review

Prof. dr hab. Krzysztof R. Mazurski, Politechnika Wrocławska we Wrocławiu.

JAKOB BÖHME - SCHUHMACHER UND PHILOSOPH AUS GÖRLITZ

In dem Artikel wurde die Geschichte des Lebens und der philosophische Gedanke des Schuhmachers aus Görlitz - Jakob Böhme skizziert. Die Konzeption seiner Philosophie ist auf der religiösen Krise aufgebaut, welche als unmittelbare Ursache die Gründung der protestantischen Orthodoxie um die Jahrhundertwende des 16./17. Jahrhunderts war. Obwohl Böhme seine Kirche offiziell nie verlassen hat, hat ihn seine Religion zum Ketzer erklärt. Der Gedanke von Böhme war zweifellos die Fortsetzung gegebener vorher formulierter philosophischen Ideen. Er hat aber die intellektuelle Aktivität der späteren Philosophen entscheidend inspiriert.

JAKUB BÖHME - ZGORZELECKI SZEWC I FILOZOF

W artykule została naszkicowana historia życia oraz filozoficzna myśl zgorzeleckiego szewca - Jakuba Böhme. Koncepcja jego filozofii wyrosła na gruncie religijnego kryzysu, którego bezpośrednią przyczyną było pojawienie się ortodoksji protestanckiej na przełomie szesnastego i siedemnastego stulecia. Chociaż Böhme oficjalnie nie opuścił swego Kościoła, to jednak jego religijni przywódcy uznali go za heretyka. Myśl Böhme'go niewątpliwie była kontynuacją pewnych wcześniej sformułowanych pomysłów filozoficznych, ale też w sposób znaczący inspirowała intelektualną aktywność późniejszych myślicieli.

JAKUB BÖHME - ZHOŘELECKÝ OBUVNÍK A FILOSOFO

V článku je krátká zmínka o působení zhořeleckého obuvníka a jeho filosofickém smýšlení - Jakuba Böhme. Jeho filozofie se objevila v době náboženské krize, která zasáhla církev mezi šestnáctým a sedmnáctým stoletím. Jeho smýšlení bylo považováno v církevních kruzích za kacířské, ale na vzdor všemu Jakub Böhme z církve nevystoupil. Jeho filosofické smýšlení bylo v pozdějších letech inspirací pro mnohé následovníky.

DER FÜRST KARL ALOIS LICHNOWSKY UND ADAM GEORG FORSTER

I. Rucková

Technická univerzita v Liberci
Fakulta pedagogická, katedra německého jazyka
Hálkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
iveta.ruckova@email.cz

Abstrakt

Der Akzent der vorliegenden Studie liegt in der Skizzierung der Kontakte Karl Alois Lichnowskys zu Adam Georg Forster. Sie wird vom biografisch orientierten Subkapitel eingeleitet, das das kulturelle Engagement dieses Fürsten näher bringt. Die Einsicht in die Kontakte Lichnowskys zu Forster wird durch die Analyse des Briefwechsels Wilhelmine Thuns mit Adam Georg Forster präzisiert, die weitere Informationen über den Wiener Aufenthalt Forsters 1784 vermittelt.

1. Der Fürst Karl Alois Lichnowsky im Spiegel seiner kulturellen Betätigung

Die Biografie Karl Alois Lichnowskys (23. 6. 1761 Wien - 15. 4. 1814 Wien) ist durch die Beziehung dieses Fürsten zur Literatur und Musik geprägt. Zur Zeit seines Studiums in Göttingen 1778 lernte er Adam Georg Forster kennen, mit dem er vor allem im Sommer 1784 verkehrte. Seit 1778 war Lichnowsky mit Joseph Franz Haydn¹ befreundet, 1794 - 1814 unterhielt er Kontakte mit Ludwig van Beethoven² 1789 taucht sein Name in der Korrespondenz Wolfgang Amadeus Mozarts³ auf. Der Fürst Karl Alois Lichnowsky gehörte ebenso wie sein Bruder der Graf Moritz Lichnowsky zu Schülern Mozarts und war kompositorisch tätig.

Nach dem Tode seines Vaters Jan Karl Lichnowsky 1778 belebte der Fürst Karl Alois Lichnowsky die in Grätz bei Troppau unter Karl Wolfgang Tomagnini-Nefzern gepflegte musikalische Tradition wieder. Zu dieser Zeit wurden auf dem genannten Schloss zahlreiche Konzerte veranstaltet und die Lichnowskys standen wahrscheinlich mit den Schlossorchestern aus der Umgebung⁴ in Kontakt⁵. In der zweiten Hälfte des 18. Jh. besuchte wahrscheinlich der Komponist und der Jo-

¹ Der Fürst Lichnowsky hat Haydn wahrscheinlich Ende des Jahres 1792 kennen gelernt, als Joseph Franz Haydn Ludwig van Beethoven nach Wien brachte. 1797 begann Haydn am Oratorium „Schöpfung“ zu arbeiten, dessen Erstaufführung der Fürst Lichnowsky zum Teil finanziell unterstützte. Vgl.: Pohl, Carl: Joseph Haydn. Bd. III. Leipzig 1927, S. 73, 126.

² Vgl.: Marx, Bernhard: Ludwig van Beethoven. Bd. I. Berlin 1901; Beethoven, Ludwig van: Briefwechsel Gesamtausgabe. Bd. 1. München 1996; Schindler, Anton: Beethoven - Biographie. Münster 1860; Ries, Franz: Biographische Notizen über Ludwig van Beethoven. Koblenz 1938; Frimmel, Theodor: Ludwig van Beethoven. Berlin 1903; Stachelin, Martin: Beethoven-Bildnis des Isidor Neugaß und die Familie Lichnowsky. Bonn 1983.

³ Vgl.: Mozart, Wolfgang Amadeus: Mozart-Briefe. Bd. III. Frankfurt am Main 1991, S. 148, 152 ff.

⁴ Vgl.: Racek, Jan: Z hudební minulosti zámku Hradce u Opavy. Příspěvek k hudebním dějinám Slezska. In: Časopis Slezského muzea, B, Nr. 22, 1973, S. 6.

⁵ Vgl.: Ebenda.

hannisberger Kappelmeister Carl Ditters von Dittersdorf das Schloss der Lichnowskys und 1799 weilte Wilhelm Renner von Johannisberg⁶ in Grätz bei Troppau.

Darüber hinaus war der Fürst Karl Alois Lichnowsky am Wiener Hof unter Franz I. tätig. In der Zeit 1810 - 1812 unterstützte er nicht nur die Unterhaltung der Kontakte Johann Wolfgang Goethes mit der Kaiserin Maria Ludovica, sondern er besaß auch sein eigenes Streichorchester. Von diesem Orchester wurden einige Kompositionen Beethovens uraufgeführt, bei deren Proben oft Joseph Franz Haydn anwesend war. Der Fürst Karl Alois Lichnowsky verkehrte wahrscheinlich auch mit den mährischen, in Wien lebenden Komponisten František Krommer-Kramář und Antonín Vranický, die er finanziell unterstützte⁷.

Die Kontakte des Fürsten Karl Alois Lichnowsky bereicherten die schlesische Kulturentwicklung und eröffneten die mit der deutschsprachigen Literatur und Musik verbundene Tradition seines Adelsgeschlechtes.

2. Persönliche Kontakte des Fürsten Karl Alois Lichnowsky zu Adam Georg Forster

Die Kontakte des Fürsten Karl Alois Lichnowsky zu Adam Georg Forster sind mit den Jahren 1778 und 1784 verknüpft. Diese freundschaftliche Beziehung wird nicht nur im Kontext der gesellschaftlich-kulturellen Atmosphäre im Wien Josephs II. betrachtet, sondern ihre Erforschung konzentriert sich auch auf die Widerspiegelung dieser Kontakte Forsters in dessen Korrespondenz aus der Zeit seines Wirkens in Wilna.

Lichnowsky hat Forster drei Jahre nach der Teilnahme dieses Autors an der Weltumsegelung James Cooks⁸ kennen gelernt. Forster beschäftigte sich in dieser Zeit nicht nur mit Völkerkunde, Naturwissenschaften, Philosophie etc., sondern er ist vor allem durch die sog. künstlerischen Reisebeschreibungen⁹ berühmt geworden.

Im Unterschied zu anderen Reisebeschreibungen¹⁰ sind die Werke Forsters nicht nur für Gelehrte bestimmt, sondern auch für das ganze Lesepublikum. Forster richtet seine Aufmerksamkeit einerseits auf die detailliert aufgefassten Beschreibungen der fremden Länder, andererseits drückt er seine kritischen Meinungen aus und vertieft die ganze Problematik auf eine weltanschaulich-philosophische Weise. „Mit diesen [...] Werken begründete Forster nichts Geringeres als eine neue und sehr wichtige Gattung in der deutschen Literatur, die bis heute eine riesige Rolle in der Weltliteratur spielt: die künstlerische Reisebeschreibung.“¹¹

Die ersten belegten Kontakte zwischen dem Fürsten Lichnowsky und Forster fallen in die gemeinsame Studienzeit in Göttingen 1778¹², wo Forster in demselben Jahr den Magistertitel gewann, ein Jahr bevor er am Collegium Carolinum in Kassel zum Professor ernannt wurde. Dem Aufenthalt Forsters in Kassel folgte sein Wirken in Wilna, wo er 1784 eine Professur antrat.

⁶ Ebenda, S. 7.

⁷ Ebenda, S. 6.

⁸ Vgl.: „Reise um die Welt Seiner Britischen Majestät Schaluppe 'Resolution' geführt von Kapitän James Cook, während der Jahre 1772 bis 1775“. In: Forster, Georg: Georg Forsters Werke. Sämtliche Schriften, Tagebücher, Briefe. Bd. 2, Bd. 3. Berlin 1965 - 1966.

⁹ Es handelt sich um die Werke „Ansichten vom Niederrhein 1791 - 92“ und „Reise um die Welt Seiner Britischen Majestät Schaluppe 'Resolution' geführt von Kapitän James Cook, während der Jahre 1772 bis 1775“.

¹⁰ Vgl.: Nikolais, Friedrich: Beschreibung einer Reise durch Deutschland und die Schweiz im Jahre 1781. Berlin 1783.

¹¹ Höhle, Thomas: Georg Forsters Bedeutung als Schriftsteller. In: Hybner, Hans (Hg.): Georg Forster. Ein Leben für den wissenschaftlichen und politischen Fortschritt. Wittenberg 1981, S. 45.

¹² Forster, Georg: Sämtliche Schriften, Tagebücher, Briefe. Bd. 12. Berlin 1973, S. 105.

Während seiner Reise in diese Stadt verbrachte er sieben Wochen in Wien, mit denen seine persönlichen Kontakte zum Fürsten Lichnowsky verbunden sind.

Die Wiener Kontakte Forsters zu „seinem alten Göttinger Freund“¹³ umfassen die Zeitspanne vom 30. Juli bis zum Oktober 1784. In Tagebuchaufzeichnungen vom 30. Juli 1784 kommen sowohl der Name des Fürsten Karl Alois Lichnowsky als auch Informationen über den Grafen Harrach, Gräffer, Plink, Mr. de Lozannbrunne u. a. vor. Aus diesen Tagebuchnotizen geht hervor, dass die erste Begegnung Forsters mit dem Fürsten Lichnowsky an demselben Tag in der Wiener Gesellschaft der Freimaurer stattfand: „Zurück zu Gräffer, und mit Hr. von Wöber zum Traiteur in eine Freimaurergesellschaft, wo ich unter anderem fand [...] Hrn. Grafen Lichnowsky meinen alten Göttinger Freund.“¹⁴

Die Tagebucheintragungen Forsters vom 2. August 1784 bestätigen, dass der Autor die Kontakte zu Lichnowsky während seines Wiener Aufenthaltes nicht nur weiter unterhielt, sondern der Fürst Lichnowsky machte ihn auch mit der Familie Thun bekannt. Diese Tatsache wird durch die folgenden Worte belegt: „Nach dem Schauspiel mit Lichnowski [...] ins Thunsche Haus.“¹⁵ Dieselben Angaben tauchen in der Forschungsliteratur über Wolfgang Amadeus Mozart¹⁶ auf: „Mit ihm [mit dem Fürsten K. A. Lichnowsky] ging er [A. G. Forster] in die Oper, und anschließend nahm ihn Lichnowsky zum erstenmal in das Thunsche Haus mit.“¹⁷ Die Kontakte Forsters zu der Adelsfamilie Thun wurden auch nach seiner Abreise aus Wien durch die Korrespondenz mit der Gräfin Wilhelmine Thun fortgesetzt, die weitere Informationen über die freundschaftliche Beziehung Forsters zu Lichnowsky vermittelt und eine Einsicht in das spätere Wirken Forsters bietet.

Nachdem Forster die Familie Thun kennen gelernt hatte, waren seine Kontakte zum Fürsten Lichnowsky noch intensiver¹⁸. Laut den Tagebuchaufzeichnungen Forsters traf sich der Autor mit dem Fürsten Lichnowsky nicht nur am 6. August 1784 in seinem Wiener Haus, sondern er besuchte in seiner Begleitung auch die Gräfin Wilhelmine Thun am 7. August 1784. In der Gesellschaft der Gräfin Thun befanden sich Forster sowie die Grafen Sternberg, Marochall und der Fürst Lichnowsky ebenfalls am 17. und am 19. August 1784.

Am 1. September 1784 unternahm Forster gemeinsam mit der Gräfin Thun und dem Fürsten Lichnowsky einen Ausflug¹⁹ nach Dornbach, wo sie den Landsitz des Feldmarschalls Grafen von Lascy besuchten. Dem Tagebuch Forsters ist in diesem Zusammenhang Folgendes zu entnehmen: „Ich fuhr mit Lichnowskis Chaise und 4 Postpferden und er las mir aus Petzelts eben herausgekommenen 'Bayrischen Briefen' vor. - In etwas über eine Stunde waren wir zu Dornbach.“²⁰

¹³ Ebenda.

¹⁴ Ebenda.

¹⁵ Ebenda, S. 108.

¹⁶ Im Tagebuch Forsters tauchen keine Informationen über seine Kontakte zu Wolfgang Amadeus Mozart auf. Diese Tatsache hängt wahrscheinlich mit einer plötzlichen Erkrankung des Komponisten zusammen, deren Anfang mit dem 23. August 1784 verbunden ist. Vgl.: Braunbehrens, Volkmar: Mozart in Wien. München 1986, S. 173.

¹⁷ Ebenda, S. 171.

¹⁸ Aus dieser musikalischen, mit Wolfgang Amadeus Mozart befreundeten Familie stammte Christiane Thun, die Lichnowsky 1788 heiratete. Das Leben Christiane Thuns wurde von Musik geprägt. Sie kannte nicht nur Wolfgang Amadeus Mozart, sondern sie gewann auch Ludwig van Beethoven lieb. Christiane Thun gehörte zu seinen Subskribenten und nach eigenen Worten Beethovens sorgte sie für ihn wie für ihren eigenen Sohn. Die gute gegenseitige Beziehung belegen unter anderem einige Widmungen der musikalischen Werke Beethovens an diese Frau. Vgl.: Wertheimer, Eduard: Geschichte Österreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jh. Leipzig 1889, S. 94.

¹⁹ Der Fürst Lichnowsky und der Graf Clary haben Forster auch während seines Ausflugs in die Umgebung Wiens am 29. August 1784 begleitet. Vgl.: Forster, Georg: a. a. O. Bd. 12. Berlin 1973, S. 128.

²⁰ Ebenda, S. 132.

An demselben Tag fuhr Forster mit dem Fürsten Lichnowsky in die Gesellschaft der Freimaurer, die als „Loge zur wahren Eintracht“ bekannt war. Seine Anwesenheit belegt das Logengedicht Blumauers „Gesundheit auf Bruder Forster“²¹, mit dem die Teilnahme Forsters an der Weltumseglung gefeiert wurde.

Obwohl sich Forster in der Zeit vom 6. bis 11. September 1784 noch einige Mal mit dem Fürsten Lichnowsky²² traf, wurden diese Kontakte weder in der Primär- noch in der einschlägigen Forschungsliteratur näher beschrieben. In dieselbe Zeit fallen die Audienz bei Joseph II. und das Zusammentreffen Forsters mit dem Kanzler Kaunitz-Rietberg, die ihn für Österreich gewinnen wollten. Dennoch ist Forster am 16. September 1784 nach Wilna abgereist²³, wo später seine berühmte, von der zu dieser Zeit aktuellen Kontroverse zwischen Kant und Herder ausgehende Polemik „Noch etwas über Menschenrassen“ entstand.

Vor der Abreise aus Wien verzeichnet Forster in seinem Tagebuch Worte, die seine Eindrücke von der in dieser Stadt verlebten Zeit näher bringen: „Gute, liebe, herzliche Kinder! Warum? O, warum Euch kennen gelernt, um Euch wieder und wer weiß auf wie lange zu verlieren?“²⁴

Obwohl Forster seit dem Herbst 1784 an der Universität Wilna tätig war, wurden weitere Informationen über seine Freundschaft mit dem Fürsten Lichnowsky durch den Briefwechsel des Autors mit der Gräfin Wilhelmine Thun vermittelt.

3. Das Bild des Fürsten Karl Alois Lichnowsky im Kontext der Briefe Adam Georg Forsters an die Gräfin Wilhelmine Thun

Der Briefwechsel Forsters mit der Gräfin Thun umfasst die Zeitspanne vom 24. August 1784 bis zum Januar 1786²⁵ und ist durch fünf Briefe belegt. Der Name des Fürsten Lichnowsky taucht in drei Briefen²⁶ auf²⁷, die zugleich die politische, soziale und wirtschaftliche Situation im Polen unter Stanislaw August II. Poniatowski widerspiegeln²⁸.

²¹ Vgl.: Forster, Georg: a. a. O. Bd. 14, S. 166 f.

²² Forster traf sich mit dem Fürsten Lichnowsky am 6., 7., 8., 9. Oktober 1784. Vgl.: Forster, Georg: a. a. O. Bd. 12, S. 134 ff.

²³ Vgl.: Ebenda, S. 141. Nicht am 16. Oktober 1784, wie es der Monografie Gerhard Steiners über Adam Georg Forster zu entnehmen ist. Vgl.: Steiner, Gerhard: Georg Forster. Stuttgart 1977, S. 36.

²⁴ Forster, Georg: a. a. O. Bd. 12. Berlin 1973, S. 141.

²⁵ Die von Adam Georg Forster an die Gräfin Wilhelmine Thun gerichteten Briefe tragen die folgenden Daten: den 24. August 1784. (vgl.: Forster, Georg: Sämtliche Schriften, Briefe, Tagebücher. Bd. 14. Berlin 1973, S. 168 f.), den 12. Oktober 1784. (vgl.: ebenda, S. 191 – 197), den 24. - 26. November 1784 (vgl.: ebenda, S. 215 - 223), den 6. März 1785 (vgl.: ebenda, S. 297 – 304), die Mitte Januar 1786 (vgl.: ebenda, S. 416 - 423).

²⁶ Der Brief vom 12. Oktober 1784. Vgl.: Forster, Georg: a. a. O., S. 191 - 197. Der Brief vom 24. - 26. November 1784. Vgl.: Ebenda, S. 215 - 223. Der Brief vom 6. März 1785. Vgl.: Ebenda, S. 297 - 304.

²⁷ Im Brief Forsters an die Gräfin Wilhelmine Thun vom 12. Oktober 1784 taucht der Name Charlotte Lichnowskys, geb. Althann (1741 - 1800), der Mutter Karl Alois Lichnowskys, auf. Vgl.: Forster, Georg: a. a. O. Bd. 14. Berlin 1973, S. 191 - 197.

²⁸ Hans Thomas Krause führt in diesem Zusammenhang Folgendes an: „Forsters Briefe und Tagebuchnotizen sind zugleich zu werten als eine Quelle der Geschichte Polens aus der Sicht eines deutschen Zeitgenossen.“ Vgl.: Krause, Hans Thomas: Georg Forster und Polen. In: Hybner, Hans (Hg.): Ein Leben für den wissenschaftlichen und politischen Fortschritt. Wittenberg 1981, S. 80.

Im ersten Brief Forsters an die Gräfin Thun²⁹ vom 12. Oktober 1784 dominieren Erinnerungen dieses Autors an die in Wien 1784 verbrachten Tage. Forster schreibt über seine letzte zufällige Begegnung mit Lichnowsky, der die Gräfin Hohenfels begleitete.

Danach setzte Forster seine Reise weiter über Brünn nach Krakau fort, wo er sich mit einigen Krakauer Professoren und mit einem Professor aus Frankreich traf. Während seines Aufenthaltes in Warschau lernte er die Fürstin Lubomirska und ihren Bruder, den Fürsten Adam Czartoryski, kennen. Am Ende des Briefs wird der Wiener Aufenthalt Forsters mit Worten skizziert, die seine Begeisterung von den in dieser Stadt aufgenommenen Kontakten wiederholt näher bringen: „Ist es wohl gewiss wahr, daß ich dort unter Menschen gelebt habe; unter jener Gattung von Menschen, von denen Nathan sagt, daß es ihnen genügt Menschen zu seyn!“³⁰

Als die Gräfin Thun den nächsten Brief Forsters³¹ erhielt, in dem die Angaben über den Fürsten Lichnowsky vorkommen, war Forster schon an der Universität Wilna tätig. Das Schreiben bringt die überwiegend kritische Einstellung Forsters zu den gesellschaftlichen Verhältnissen nach der ersten Teilung Polens 1773 näher³². Zur angeführten Zeit besuchte Forster Grodno, wo der Reichstag tagte. Er traf hier mit dem polnischen König Stanislaw II. August Poniatowski zusammen, dem er einen Brief von der Gräfin Thun übergab.

Der Brief Forsters an die Gräfin Thun vom 24. - 26. November 1784 ist neben der Einsicht in die Wilnauer Wirkung und die politischen Meinungen des Autors um 1784 durch die Vermittlung der Angaben über seine freundschaftliche Beziehung zu Lichnowsky gekennzeichnet. Forster erinnert sich nicht nur an seinen Wiener Aufenthalt in der Gesellschaft Karl Alois Lichnowskys, sondern er hebt auch seine Hochschätzung dieses Fürsten hervor³³.

Der Name des Fürsten Lichnowsky taucht im nächsten Brief Forsters an die Gräfin Thun vom 6. März 1785 lediglich im Zusammenhang mit der Bestellung von Grüßen an den Bekanntenkreis Forsters auf.

Die von den Briefen und Tagebüchern Forsters ausgehenden Betrachtungen belegen, dass die Freundschaft zwischen Lichnowsky und Forster durch gegenseitige Hochschätzung gekennzeichnet war. Der Fürst Lichnowsky machte Forster mit der Familie Thun bekannt, wodurch die in Wien aufgenommenen Kontakte schriftlich fortgesetzt wurden.

Die Erforschung des Briefwechsels zwischen Forster und der Gräfin Thun trägt nicht nur zur Präzisierung der Angaben über die freundschaftliche Beziehung zwischen Lichnowsky und Forster bei, sondern sie bringt auch das Wilnaer Wirken Forsters um 1784 sowie seine Meinungen über die gesellschaftlich-politischen Veränderungen im Polen des letzten Viertels des 18. Jahrhunderts näher.

Literatur

- [1] Beethoven, Ludwig van: Briefwechsel Gesamtausgabe. Bd. 1. München 1996.
- [2] Braunbehrens, Volkmar: Mozart in Wien. München 1986.

²⁹ Laut der einschlägigen Forschungsliteratur hat die Gräfin Thun einige Briefe an Forster gerichtet, die jedoch nicht überliefert wurden. Vgl.: Braunbehrens, Volkmar: Mozart in Wien. München 1986, S. 173.

³⁰ Forster, Georg: a. a. O. Bd. 14. Berlin 1973, S. 197.

³¹ Dieser Brief wurde vom 24. - 26. 11. 1784 geschrieben. Vgl.: Forster, Georg: a. a. O. Bd. 14. Berlin 1973, S. S. 215 - 223.

³² Vgl.: Der Brief Forsters an die Gräfin Wilhelmine Thun vom 24. - 26. November 1784. In: Forster, Georg: a. a. O. Bd. 14. Berlin 1973, S. 215 - 223.

³³ Ebenda, S. 221.

- [3] Forster, Georg: Georg Forsters Werke. Sämtliche Schriften, Tagebücher, Briefe. Bd. 2, Bd. 3. Berlin 1965 - 1966.
- [4] Forster, Georg: Sämtliche Schriften, Tagebücher, Briefe. Bd. 12, Bd. 14. Berlin 1973.
- [5] Frimmel, Theodor: Ludwig van Beethoven. Berlin 1903.
- [6] Höhle, Thomas: Georg Forsters Bedeutung als Schriftsteller. In: Hybner, Hans (Hg.): Steiner, Georg Forster. Ein Leben für den wissenschaftlichen und politischen Fortschritt. Wittenberg 1981.
- [7] Krause, Hans Thomas: Georg Forster und Polen. In: Hybner, Hans (Hg.): Ein Leben für den wissenschaftlichen und politischen Fortschritt. Wittenberg 1981.
- [8] Marx, Bernhard: Ludwig van Beethoven. Bd. I. Berlin 1901.
- [9] Mozart, Wolfgang Amadeus: Mozart-Briefe. Bd. III. Frankfurt am Main 1991.
- [10] Pohl, Carl: Joseph Haydn. Bd. III. Leipzig 1927.
- [11] Racek, Jan: Z hudební minulosti zámku Hradce u Opavy. Příspěvek k hudebním dějinám Slezska. In: Časopis Slezského muzea, B, Nr. 22, 1973, S. 1 – 21.
- [12] Ries, Franz: Biographische Notizen über Ludwig van Beethoven. Koblenz 1938.
- [13] Schindler, Anton: Beethoven - Biographie. Münster 1860.
- [14] Stachelin, Martin: Beethoven-Bildnis des Isidor Neugaß und die Familie Lichnowsky. Bonn 1983.
- [15] Steiner, Gerhard: Georg Forster. Stuttgart 1977.
- [16] Wertheimer, Eduard: Geschichte Österreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jh. Leipzig 1889.

Rezension

Dr. Libuše Spáčilová, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra germanistiky

KSIAŻE KAREL ALOIS LICHNOWSKY I ADAM GEORG FORSTER

Punkt centralny tej pracy polega na naszkicowaniu przyjacielskich stosunków Karola Aloisa Lichnowskiego i Adama Georga Forstera. Rozdział pierwszy jest kierowany biograficznie i pokazuje działalność kulturalną księcia Lichnowskiego. Pogląd do stosunków Lichnowskiego i Forstera jest uzupełniony analizą korespondencji Vileminy z Thunu i Adama Georga Forstera, która oferuje dodatkowe informacje o pobytu Forstera we Wiedniu 1784 r.

KNÍŽE KAREL ALOIS LICHNOWSKY A ADAM GEORG FORSTER

Těžiště této studie spočívá v nastínění přátelských kontaktů Karla Aloise Lichnowského a Adama Georga Forstra. Úvodní kapitola je orientována biograficky a přibližuje kulturní činnost knížete Lichnowského. Vhled do kontaktů Lichnowského a Forstra je doplněn analýzou korespondence Vilémíny Thunové a Adama Georga Forstra, která zprostředkovává další informace o Forstrově pobytu ve Vídni roku 1784.

PRINCE KARL ALOIS LICHNOWSKY AND ADAM GEORG FORSTER

This Article deals with contacts between Prince Karl Alois Lichnowsky and Adam Georg Forster. The first part of the article is a biography of Prince Lichnowsky and an introduction to his involvement in cultural activities. The examination of contacts between Lichnowsky and Forster is supported by an analysis of correspondences between Wilhemine Thun and Forster, providing specific information about Forster's stay in Vienna in 1784.

ASPEKTE „EUROPÄISCHER DIMENSIONEN“ IM ÖSTERREICHISCHEN BILDUNGSWESEN

R. Seebauer

Pädagogische Akademie des Bundes in Wien
Ettenreichgasse 45a, A-1100 Wien, Österreich

Abstrakt

Im vorliegenden Beitrag werden zwei Komponenten der sog. „Europäischen Dimension“ skizziert: Die Europäische Dimension mit ihrer - vor allem - kognitiven Komponente und die Europäische Dimension mit ihren primär affektiven Aspekten. Zu jeder Komponente werden Beispiele guter Durchführungspraxis aus unterschiedlichen Ausbildungsbereichen des österreichischen Bildungswesens angeführt. Es wird darauf hingewiesen, dass die Umsetzung der Europäischen Dimension im Bildungswesen auf Grund von Verordnungen nur zum Teil erfolgen kann; ihre Umsetzung bedarf vielmehr eines besonderen persönlichen Engagements aller Akteure im Bildungsbereich.

1. Die „Europäische Dimension“ im engeren Sinn - die kognitive Komponente

Die Vorstellung von Europa als einer politischen Einheit ist in der nationalen und übernationalen Perspektive präsent. Die „Europäische Dimension im weiteren Sinne“ impliziert gemeinsame und bewahrens-werte politische und kulturelle Werte und tritt insbesondere in Gestalt der Europäischen Union, der NATO sowie als das Gesamteuropa des Europarates und der Konferenz über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa (KSZE). - Die „Europäische Dimension im engeren Sinne“ fußt auf der Beratung der EG-Bildungsminister vom Juni 1980 und skizziert folgende Hauptbereiche, welche die gesamte Schulzeit umfassen sollten:

- Die Gemeinschaft in ihrem europäischen Zusammenhang: historische und politische Zusammenhänge, die zur Gründung der Gemeinschaft führten; Ziele der Gründer, die Rolle der Gemeinschaft im Verhältnis zu anderen Regierungsebenen (kommunal, regional, national); die Gemeinschaft als Rahmen für gemeinsame Aktionen, bei denen die menschlichen, kulturellen und nationalen Eigenheiten gewahrt bleiben; Beziehungen zu anderen Ländern und Gebieten Europas;
- Tätigkeiten der Gemeinschaft, ihre Befugnisse und Entscheidungsmechanismen, institutionelle Entwicklungen und ihre Auswirkungen; wichtigste Leistungen und Probleme der Gemeinschaft; Auswirkungen auf das Leben der Bürger; Probleme ihrer künftigen Entwicklung;
- Die Gemeinschaft im weltweiten Rahmen; Beziehungen zu den Supermächten, anderen Industriestaaten und Entwicklungsländern; ihre Rolle im Bezug auf die Vereinten Nationen und sonstige internationale Organisationen.

Das verabschiedete Papier spricht auch von einer gemeinsamen Handlungsstrategie auf einzelstaatlicher Ebene und Gemeinschaftsebene, die Folgendes umfassen sollte: Die systematische Förderung der Einbeziehung des Unterrichts über die Europäische Gemeinschaft in die Lehrpläne aller Schulen und Mitgliedstaaten - Ein gemeinschaftliches Lehrplanentwicklungsprogramm

mit dem Ziel, für den Unterricht über die Europäische Gemeinschaft an den Schulen neue Methoden auszuarbeiten und sie Modellversuchen zu erproben - Förderung und Entwicklung von Programmen für die grund- und berufsbegleitende Lehrerbildung zur Vorbereitung auf den Unterricht über die Gemeinschaft in allen Mitgliedstaaten - Versorgung mit Hilfseinrichtungen und Lehr- und Lernmitteln, um Lehrer, die über die Gemeinschaft unterrichten, mit dem nötigen Rüstzeug auszustatten.

Erwähnenswert sind ferner die Weißbücher¹ und Grünbücher², die u.a. für die europäische Bildungspolitik und Schwerpunktsetzung in einzelnen Bildungsbereichen relevant sind. So ist beispielsweise im Weißbuch zur allgemeinen und beruflichen Bildung „Lehren und Lernen - Auf dem Weg zur kognitiven Gesellschaft“ (1995)³ unter den Aktionsleitlinien die Forderung „Jeder sollte drei Gemeinschaftssprachen beherrschen“ ausdrücklich formuliert.

1.2 Ausgewählte Aspekte der europäischen Fremdsprachenpolitik am Beispiel Österreich

Frühes Fremdsprachenlernen wird als zentrale Grundlage für lebenslanges Sprachenlernen angesehen. Der frühe Aufbau einer Mehrsprachenkompetenz, die das Potenzial vorhandener Sprachressourcen berücksichtigt (z.B. die Sprachen von MigrantInnen oder Angehörigen österreichischer Volksgruppen) hat positive Auswirkungen auf andere Verhaltensbereiche (vgl. Seebauer 1998) und bietet die Basis für eine lebenslange Beschäftigung mit Sprachen und Kulturen.

Die Entwicklung flexibler Konzepte im Bezug auf das Sprachenangebot/ die Sprachenwahl und die Abstimmung auf die jeweiligen Bedürfnisse stellen dabei eine Herausforderung dar. Dabei kommt den weniger häufig gelernten Sprachen, den regional bedeutsamen Sprachen, den Nachbar- und Minderheitensprachen, besondere Bedeutung zu.

Insgesamt zeichnen sich für die diversen Ebenen des österreichischen Bildungssystems für die kommenden Jahre folgende Prioritäten ab⁴:

- Die Einbindung des *Europäischen Referenzrahmens für Sprachen* (entwickelt durch den Euro-parat) und des *Europäischen Sprachenportfolios* als wesentliche Bestandteile des Sprachunterrichts. Für den Schulbereich tangiert dies auch die Diskussion der zu erreichenden Kompetenz-niveaus in der ersten, zweiten und dritten Fremdsprache.
- Die optimale *Nutzung von Mobilitätsprogrammen* sollte auf allen Ebenen des Bildungssystems angestrebt werden. Dabei kommt den Gast- bzw. AustauschlehrerInnen aus anderen Sprachgemeinschaften besondere Bedeutung zu. Die notwendigen legislativen Änderungen (z.B. Anerkennung von Qualifikationen) und die daraus resultierenden sozialpolitischen Konsequenzen (Umgang mit einem Überangebot an Lehrkräften) bedürfen noch einer eingehenden Diskussion.

¹ Die Kommission kann von sich aus aktiv werden, wenn sie irgendwo Handlungsbedarf sieht. Sie bittet zunächst die Mitgliedstaaten und die betroffenen Interessensverbände und Unternehmen um Stellungnahme, daraus entsteht dann als Aktionsplan ein Weißbuch. Weißbücher enthalten förmliche Vorschläge für ein Tätigwerden der Europäischen Kommission in einem bestimmten Politikbereich und dienen dazu, diese Bereiche in Europa zu entwickeln. Das Weißbuch definiert also politische Richtungen und Maßstäbe, an denen die Mitgliedsländer ihre jeweilige nationale Politik auszurichten haben.

² Ein Grünbuch ist die Zusammenfassung einer vorangegangenen Diskussion. Herausgegeben wird es von der Europäischen Kommission. Behandelt werden in ihm bestimmte politische Fragestellungen der EU. Ein Grünbuch der EU-Kommission ist Grundlage einer Art von EU-Konsultationsprozess, an dem „Unternehmer, Arbeitnehmer und Bürger (...) über ihre Organisationen und ihre Vertreter“ teilnehmen sollen. Nach Abschluss der Beratungen wird dann aus dem Grünbuch ein Weißbuch.

³ Europäische Kommission (Hg.) (1995): Weißbuch zur allgemeinen und beruflichen Bildung. Lehren und Lernen - Auf dem Weg zur kognitiven Gesellschaft. Brüssel-Luxemburg.

⁴ Österreichisches Sprachen-Kompetenz-Zentrum (Hg.): Förderung des Sprachenlernens und der Sprachenvielfalt: Aktionsplan 2004-2006 der EK. Prioritäten und Umsetzung in Österreich. ÖSZ Fokus 1. Graz: ÖSZ, 2004.

- Beim fremdsprachlichen *Frühbeginn* liegen die größten Chancen im Aufbau einer Mehrsprachenkompetenz und einer nachhaltigen Sensibilisierung für die sprachlich-kulturellen Herausforderungen in späteren Lebensphasen. Dem österreichischen Modell des integrativen Lernens einer Fremdsprache ab der 1. Schulstufe, das seit dem Schuljahr 2003/2004 flächendeckend eingeführt wurde, kommt besondere Bedeutung zu.
- Auf der Sekundarstufe kommt der Förderung verschiedener Formen bilingualen Lernens besondere Bedeutung zu. *Content and Language Integrated Learning (CLIL)* ist in Österreich weit verbreitet und sollte durch den Abbau legislativer Hürden (Einsatz von *native speaker*) und die Schaffung geeigneter Rahmenbedingungen (curriculare Richtlinien) unterstützt werden.
- Die *Förderung grenzüberschreitender Kooperationen* im Bereich von Schulen, Akademien und Universitäten sowie im Bereich der Forschung stellen wesentliche qualitätssichernde Maßnahmen dar.
- Dem Ziel der *Schaffung institutioneller Sprachenpolitiken an Hochschulen bzw. Universitäten* ist man in Österreich durch die vom BMBWK im Europäischen Jahr der Sprachen 2001 eingerichteten regionalen Sprachenzentren an vier österreichischen Universitäten (Wien, Salzburg, Innsbruck, Graz) bereits näher gekommen.
- Eine besondere Herausforderung betrifft die *Erwachsenenbildung*; hier sind Möglichkeiten und Angebote zu schaffen, die sozial benachteiligten Bevölkerungsgruppen durch sprachliche Weiterbildung den Zugang zum Arbeitsmarkt erleichtern bzw. deren berufliche Situation verbessern.

Die Voraussetzung für eine Optimierung des Sprachunterrichts ist eine qualitativ hoch stehende Ausbildung der LehrerInnen, in der fundiertes Fachwissen und didaktische Fähigkeiten eng ineinander greifen. Dem *Language Awareness-Ansatz* kommt beim Ausbau einer Mehrsprachenkompetenz besondere Bedeutung zu. Die Anwendung des Europäischen Referenzrahmens und des Europäischen Sprachenportfolios sollte im Zusammenhang mit der Überprüfung und transparenten Darstellung von Sprachenkenntnissen ein Grundelement für das Sprachenlernen und die entsprechende Zertifizierung werden.⁵ Die Schaffung eines „sprachfreundlichen Umfelds“ durch den weit verbreiteten Einsatz fremdsprachiger elektronischer audiovisueller Mittel in der Alltagswelt (Fernsehen, Video/ DVD, Computer/ Internet) ist ein erstrebenswertes Ziel. Die europäischen Maßnahmen verstehen sich dabei als Impulsgeber und Unterstützung der Maßnahmen, die auf nationaler Ebene erfolgen⁶.

2. Die „Europäische Dimension“ im weiteren Sinn - die affektive Komponente

Wenngleich davon auszugehen ist, dass die „Europäische Dimension“ auf allen Bildungsebenen in den sozialwissenschaftlichen, sprachlichen und künstlerischen Fächern präsent sein sollte,

⁵ Heyworth, F., Innovative approaches to the set-up and organisation of language education. A preliminary study for the European Centre for Modern Languages. Graz: European Centre for Modern Languages, 1999. Kettemann, B., de Cillia, R. und Haller, M.: Innovation im Fremdsprachenunterricht - Am Beispiel der im Rahmen der Aktion „Europasiegel für innovative Sprachenprojekte“ in Österreich von 1998-2000 eingereichten Projekte. Graz, 2002 [unveröffentlichter Forschungsbericht].

⁶ Vgl. dazu auch: Europäische Kommission, Förderung des Sprachenlernens und der Sprachenvielfalt. Aktionsplan 2004-2006. Brüssel: Kommission der Europäischen Gemeinschaften, 2003 [Mitteilung der Kommission an den Rat, das Europäische Parlament, den Wirtschafts- und Sozialausschuss und den Ausschuss der Regionen, KOM (2003) 449 endgültig]; auch abrufbar unter: http://europa.eu.int/comm/education/doc/official/keydoc/actlang/act_lang_de.pdf
Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaften, Detailliertes Arbeitsprogramm zur Umsetzung der Ziele der Systeme der allgemeinen und beruflichen Bildung in Europa. Ausgabe C142/1 (14. Juni 2002).

reichen ein bloßes „Verstehen“ und „Information“ über die Ziele und Einrichtungen der Europäischen Union nicht aus. Neben der kognitiven Komponente inkludiert die „Europäische Dimension“ daher auch eine affektive Komponente, die mit entscheidend ist für die Bewusstseinsbildung und die Handlungsmotivation zur kritischen Analyse der Einigungspolitik und einer praktisch politischen Beteiligung der Bürger am Einigungsprozess, wobei der Intensität der Bewusstmachung eines Problems (*levels of processing*) größte Bedeutung zukommt.

Die Tatsache, dass man sich beispielsweise mit europäischer Literatur befasst, dass man eine Fremdsprache lernt oder im Geografieunterricht die Länder Europas behandelt, besagt noch nicht, dass sie von den Lernenden (i.w.S.) in einem europäischen Handlungskontext perzipiert werden; beide können durchaus isolierte Ereignisse darstellen - es sei denn, es wird ein Zugang unter sozialwissenschaftlichem und zeitkritischem Aspekt bei deutlicher Relativierung nationaler Wahrnehmungsmuster gewählt. Der adäquate Zugang wäre jener einer multiperspektivischen Analyse, der deutlich auf eine Beantwortung unter dem Aspekt des Perspektivenwechsels abzielt.

Die Europäische Dimension im Bildungswesen bzw. im Verlauf des lebenslangen Lernens sollte daher möglichst viele der genannten Aspekte⁷ inkludieren:

Anthropologischer und existentieller Aspekt: Förderung des persönlichen Glücks auf Grund der Auswahl zur Teilnahme am Projekt und der damit verbundenen vermehrten Teilhabe an Bildung - *Kultureller Aspekt:* durch die aktive Teilhabe an Bildung und Kultur in einem anderen Land der EU, des EWR oder der am SOCRATES-Programm teilnahmeberechtigten assoziierten Staaten - *Kognitiver und emazipatorischer Aspekt:* zusätzliches Bildungsangebot, vermehrte Einsichten in menschliches Handeln auf Grund des Bildungserwerbs im multikulturellen Kontext; Erweiterung des eigenen Verhaltensrepertoires - *Partizipatorischer und effektiver Aspekt:* aktive Teilnahme an aktuellen gesellschaftlichen Entwicklungen - *Philosophischer Aspekt:* durch Verbesserung der Welteinsicht eines jeden einzelnen Projektteilnehmers - *Irenischer Aspekt:* Einüben von Toleranz, Aufbau von größerer Bereitschaft zur Friedfertigkeit im nationalen und internationalen Rahmen - *Ökonomischer Aspekt:* Multiplikatorenfunktion der Teilnehmer im Hinblick auf die Heimat-Universität und zukünftig - *Sekuritätsaspekt:* Reduktion von Risiken, z.B. Arbeitsplatzverlust, Umweltrisiko... - *Mobilitätsaspekt:* mehr Flexibilität, Spontaneität, Kreativität, Beschreiten unkonventioneller Wege, Ermöglichung des Arbeitsplatzwechsels durch bessere Ausbildung ... - *Politischer Aspekt:* demokratische Lehr- und Lernstrukturen, Eigenverantwortlichkeit, Vermehrung von persönlicher Freiheit und Gleichheit ... - *Qualitativer Aspekt:* Verbesserung der Berufsqualifikation ... - *Sozialer Aspekt:* Team-Zugehörigkeit; gemeinsame Entwicklung von Lösungsstrategien, Erhöhung des Sozialprestiges, Angleichung der Lebensverhältnisse ... - *Kommunikativer Aspekt:* Ermöglichung vermehrter Kommunikation; Einsicht in die Notwendigkeit fremdsprachlicher Kommunikation ... - *Freizeit aspekt:* sinnvolle Gestaltung von Freizeit an der Gastuniversität, im Ausland ... - *Egalitärer Aspekt:* Reduzierung sozialer Unterschiede, Herstellung von Chancengleichheit...

Im Rahmen „Europäischer Gemeinschaftsprogramme“ können EuropäerInnen erfahren und erleben, was es bedeutet, EuropäerIn zu sein - nämlich auf kulturelle Errungenschaften von unerreichter Vielfalt zurückgreifen zu können: auf das Europa der Sprachen, das Europa der Religionen, das Europa der Baustile, das Europa des Wissens ... Die Umsetzung der „Europäischen Dimension“ im Bildungswesen kann zwar über Lehr- und Ausbildungspläne initiiert werden, ihre Integration in die Gesamtpersönlichkeit des Lernenden ist jedoch im Rahmen herkömmlicher Prüfungsgewohnheiten - von der Elementarklasse bis hinein in die Erwachsenenbildung - kaum oder nicht erfassbar. Die Umsetzung der „Europäischen Dimension“ im Bildungswesen basiert auf einer Grundhaltung, einer Lebenseinstellung, die allen Verantwortlichen ein hohes Ausmaß an Identifikation mit den Zielen europäischer Bildungspolitik abverlangt, ebenso auf Sachkompetenz, Handlungskompetenz, kommunikativer und sozialer Kompetenz, vor allem benötigt die Umsetzung einer „Europäischen

⁷ Adaptierung der „Aspekte“ frei nach: Mickel, Wolfgang W., Perspektiven für die Entwicklung eines europäischen Bildungssystemes, in: Europahaus Eisenstadt (Hg.), Europa im Unterricht, Eisenstadt 1994.

Dimension“ im Bildungswesen ein hohes Ausmaß an persönlichem Engagement bei allen Beteiligten.

2.1 Die „Europäische Mittelschule“ in Wien - als Beispiel einer „gelebten Europäischen Dimension“ im weiteren Sinn

Durch die Neugestaltung Europas gewann Wien in den letzten 15 Jahren als kultureller, politischer und wirtschaftlicher Treffpunkt zwischen Ost und West immer mehr an Bedeutung. Insbesondere durch die sog. „Ostöffnung“ haben sich neue Möglichkeiten zur Intensivierung der kulturellen und wirtschaftlichen Kontakte zu den östlichen Nachbarländern Österreichs, Ungarn, Tschechische Republik und Slowakische Republik ergeben. Es war daher ein Anliegen des Stadtschulrates für Wien, einen effizienten Beitrag im schulischen Bereich zu leisten und für die Jugend dieser Länder ein Bildungsangebot zu schaffen, das den neuen Möglichkeiten Rechnung trägt. Die offizielle Beschreibung des Schulversuchs charakterisiert die grenzübergreifende Kooperation folgendermaßen: Die politische und wirtschaftliche Entwicklung Europas fordert ein vermehrtes Ausmaß an Fremdsprachenkenntnissen, um in einer immer kleiner werdenden Welt persönliche und berufliche Kontakte zu Menschen mit anderer Muttersprache knüpfen zu können. Im Jahr 1984 stellte die EG fest, „One modern language in addition to the mother tongue should be studied in depth.“ In einer neuerlichen Resolution des Ministerkomitees wurde diese Empfehlung erweitert, „... to promote the study and use wherever appropriate of less widely spoken languages, both those spoken by linguistic minorities within their national boundaries and those of the smaller European nations. ...“ Im Sinne dieser Feststellung bietet der multilinguale Unterricht im Schulversuch „Europäische Mittelschule“ Wien (EMS) die Möglichkeit, dass eine andere Sprache als die Muttersprache der SchülerInnen zur Arbeitssprache wird und man eine Drittsprache aus dem europäischen Raum so weit beherrscht, um in ihr handlungsfähig zu sein. Zusätzlich bietet diese Schulform die einmalige Chance, bei SchülerInnen der oben genannten Länder ein tieferes Verständnis für ein europäisches, grenzübergreifendes Miteinander-Leben und Arbeiten zu entwickeln. Ausgehend von einer Schülerpopulation von multilingualen SchülerInnen (z.B. SchülerInnen mit der Muttersprache Deutsch oder Englisch, Slowakisch, Tschechisch, Ungarisch) wurde ein Bildungsangebot sichergestellt, das einerseits den SchülerInnen eine, dem österreichischen Lehrplan des Realgymnasiums bzw. den ungarischen, tschechischen und slowakischen Lehrplänen entsprechende Grundbildung gewährleistet, das andererseits aber auch Möglichkeiten bietet, Fertigkeiten in einer zweiten und dritten Sprache zu erwerben, die im Rahmen des herkömmlichen, schulischen Fremdsprachenunterrichts kaum vermittelt werden können.

Die „Europäische Mittelschule“ Wien (EMS) ist durch drei Schwerpunkte gekennzeichnet:

- Die nationalen Lehrplanforderungen werden im Rahmen der nationalen Studien (*National Studies*) erfüllt: Der lehrplanmäßige Unterricht in der jeweiligen Muttersprache (Deutsch, Slowakisch, Tschechisch bzw. Ungarisch) wird von muttersprachlichen LehrerInnen durchgeführt,
- Verstärkter Sprachunterricht (Fremdsprachen, Europäische Studien, Kreative Studien, Sport, Unverbindliche Übung Deutsch),
- Europäische Studien/*European Studies*: mit dem Ziel, Englisch als Arbeitssprache auf natürliche Weise zu entwickeln und den SchülerInnen ein Bewusstsein für den europäischen Raum in verschiedenen Aspekten zu vermitteln (historische Hintergründe, geographische und umweltbedingte Zusammenhänge, Kultur und Kunst).

Die pädagogische Arbeit an der „Europäischen Mittelschule“ Wien (EMS) leisten folgende Kategorien von LehrerInnen: HauptschullehrerInnen, LehrerInnen allgemein bildender höherer Schulen, muttersprachliche LehrerInnen aus der Slowakischen Republik, aus der Tschechischen Republik und aus Ungarn sowie englischsprachige LehrerInnen des jeweiligen Fachbereichs. Die

„Europäische Mittelschule“ Wien (EMS) nahm im Schuljahr 1997/98 aufsteigend mit den 1. Klassen ihre Tätigkeit auf. Der Schulversuch als solcher endete mit dem Schuljahr 2003/04. Nach Möglichkeit bestand eine Klasse jeweils zur Hälfte aus SchülerInnen mit deutscher Muttersprache, die im Einzugsbereich des Schulstandortes wohnen sowie aus SchülerInnen mit slowakischer, mit tschechischer oder mit ungarischer Muttersprache, die entweder in Wien oder im Grenzgebiet (bis zu ca. 80 - 100 km im Landesinneren) wohnen. Die SchülerInnen müssen Vorkenntnisse aus Englisch und Deutsch aus der Volksschule (1. Stufe der Grundschule) mitbringen, um dem Unterricht in den „*European Studies*“ auf Englisch folgen zu können. Die sprachliche Flexibilität der SchülerInnen sowie eine besondere Kooperationsbereitschaft seitens der Eltern werden im Rahmen des Aufnahmeverfahrens durch ein Gespräch mit den SchülerInnen und den Eltern festgestellt.

Der Schulversuch wurde durch die Autorin des vorliegenden Beitrags evaluiert⁸: Die Ergebnisse sind in der Folge thesenartig kurz zusammengefasst:

- Gute Fremdsprachenkenntnisse“ zu erwerben stellt den vorrangigen Grund für den Besuch der EMS dar.
- Organisationsform und spezifische Lernangebote an der EMS befähigen die AbsolventInnen zur Handlungsfähigkeit in mehreren europäischen Sprachen.
- LehrerInnenverhalten, das einerseits von Achtung, Wärme und Rücksichtnahme sowie von einfühlendem Verstehen, andererseits von deutlichen Grenzen gekennzeichnet ist, bildet die unabdingbare Voraussetzung für die gedeihliche Arbeit in sprachlich und national heterogenen Klassen.
- Der sehr gute Kontakt zu den MitschülerInnen, die zahlreichen FreundInnen ... sowie die erlebte „Anregung und Vielfalt“ bilden eine wesentliche Einflussgröße dafür, dass der Schulbesuch von den Kindern der EMS emotional höchst positiv besetzt ist und die „Klassengemeinschaft“ positiv erlebt wird.
- Die positiv erlebten Freundschaftsbeziehungen der Kinder aus den Nachbarstaaten Tschechische Republik, Slowakische Republik und Ungarn federn allfällige (anfängliche, temporäre ...) Beeinträchtigungen der emotionalen Befindlichkeit der Kinder ab.
- Lernerfahrungen in multilingualen Settings und der Gebrauch mehrerer Fremdsprachen beeinflussen das Selbstbild (akzeptierendwertschätzende Aspekte) und die Entwicklung von Selbstkonzeptfaktoren (z.B. Kontakt- und Umgangsfähigkeit, Problembewältigung ...) günstig.
- Die positiv erlebten sozialen Beziehungen (zu LehrerInnen und zu den Peers) sowie die Möglichkeit Fremdsprachen zu lernen begründen die Weiterempfehlung der EMS durch die Kinder aus den Nachbarstaaten Tschechische Republik, Slowakische Republik und Ungarn, bzw. die Wiederwahl der EMS, wenn sie vor der Wahl stünden.

Wie gezeigt werden konnte, ist es dem *CERNET School Network* an der EMS in Wien gelungen, SchülerInnen ... Möglichkeiten zu bieten, Kooperationen mit SchülerInnen aus den Partnerregionen aufzubauen. Die intendierten Ziele: Entwicklung freundschaftlicher Beziehungen, gegenseitigen Verständnisses und Achtung zwischen den Menschen in den Partnerregionen - Pflege bilateraler Kontakte als Möglichkeit zur interkulturellen Bildung, zur Entwicklung von Toleranz und wachsendem Interesse für Europa - Erweiterung des Wissens der beteiligten SchülerInnen über die jeweils andere Region - Förderung der Persönlichkeitsbildung durch neue, transnationale, sprachliche und kulturelle Erfahrungen bei der Teilnahme an Aufenthalten in den Partnerländern - Förderung des Interesses an der Sprache des Partners und die Verbesserung der Fremdsprachenkompetenz bei SchülerInnen - Realisierung bi- oder multilateraler Projektarbeit als Möglichkeit zur

⁸ Eine Gesamtdarstellung der Forschungsergebnisse ist nachzulesen bei: Seebauer, R. (2004): Die EMS Wien - Eine Schule für die Kinder Europas. Brno: Paido-Verlag.

pädagogischen Schulentwicklung, zur Weiterentwicklung der Curricula und der Unterrichtsmethoden; ... wurden in den Jahren der Projekt-durchführung voll erreicht.

2.2 ERASMUS Intensivprogramme - Schaffung von Terrains interkultureller Kommunikation in der Ausbildung von LehrerInnen in Europa

ERASMUS ist jener Programmteil von SOKRATES, der die Zusammenarbeit im Hochschulbereich auf europäischer Ebene noch weiter ausbauen und fördern will. Diese Initiative existiert bereits seit 1987 als eigenständiges Programm; für Österreich ist es seit dem Studienjahr 1992/93 offen; für die Tschechische Republik seit den Studienjahr 1998/99. Im Zuge der Neugestaltung der EU-Aktionsprogramme im Bildungsbereich wurde ERASMUS mit Beschluss des Rates vom 14. März 1995 in das SOKRATES-Programm integriert. SOKRATES basiert auf Artikel 149 und 150 des EG-Vertrags. Gemäß Artikel 149 trägt die Gemeinschaft „zur Entwicklung einer qualitativ hochstehenden Bildung dadurch bei, dass sie die Zusammenarbeit zwischen den Mitgliedstaaten fördert“, und zwar durch Maßnahmen, wie Förderung der Mobilität, Informationsaustausch und Erlernen der Sprachen der Europäischen Union. Der Vertrag enthält ferner die Verpflichtung, das lebensbegleitende Lernen für alle Unionsbürger zu fördern. Die Gemeinschaft unterstützt und ergänzt dabei die Maßnahmen der Mitgliedstaaten im Bereich der Bildung und spielt eine ergänzende Rolle, indem sie der Bildung eine „europäische Dimension“ verleiht, zur Entwicklung einer qualitativ hochstehenden Bildung beiträgt und zum lebensbegleitenden Lernen anregt. Verwiesen sei im Kontext der Diskussion der „Europäischen Dimension“ auf das Zehn-Jahres-Arbeitsprogramm⁹ des Bildungsrates und der Kommission, das drei übergeordnete Ziele formuliert, die bis zum Jahr 2010 zum Nutzen aller Bürger und der EU insgesamt erreicht werden sollten: Erhöhung der Qualität und Wirksamkeit der Bildungssysteme in der EU, leichter Zugang zur allgemeinen und beruflichen Bildung für alle, Öffnung der Systeme der allgemeinen und beruflichen Bildung gegenüber der Welt.

Hinsichtlich der Integration einer „Europäischen Dimension“ in die Ausbildung von LehrerInnen bietet das Subprogramm „Intensivprogramme“¹⁰ schon auf Grund seiner Struktur (Studierende aus unterschiedlichen europäischen Ländern arbeiten über einen Zeitraum von 10 Tagen bis maximal 3 Monaten gemeinsam zu einem bestimmten Studien- und Themenbereich an einer *Higher Education Institution* in Europa). Neben sechs bis acht täglichen Unterrichtseinheiten, die einer speziellen Organisation und Konzeption bedürfen, findet bedeutsames „interkulturelles Lernen“ unter den StudentInnen durch den permanenten kulturellen und sozialen Austausch in der multinationalen Gruppe statt. Der „informelle Lernanteil“ erscheint hier ebenso wichtig wie das Lernen in den formalen Settings, wobei jedoch beide Anteile nicht exakt voneinander getrennt werden können.

Die Europäische Dimension scheint in der Organisationsform des Intensivprogramms am besten verwirklicht werden zu können. Verwiesen sei in diesem Zusammenhang auf Maletzke (1996), der „Strukturmerkmale“ von Kulturen benennt, die dem jeweiligen Individuum erst in der Begegnung mit Menschen anderer Kulturen bewusst werden; plötzlich werden Formen des Erlebens, Denkens und Verhaltens erkannt, die anders sind als die eigenen eingefahrenen Schemata. Er bezeichnet insgesamt zehn „Strukturmerkmale“ („Nationalcharakter und Basispersönlichkeit, Wahrnehmung, Zeiterleben, Raumerleben, Denken, Sprache, nichtverbale Kommunikation, Wertorientierungen, Verhaltensmuster: Sitten, Normen, Rollen, soziale Gruppierungen und Beziehun-

⁹ Weitere Details unter: http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/et_2010_de.html.

¹⁰ Es sei auf die von der Autorin des vorliegenden Beitrags koordinierten Intensivprogramme verwiesen: RADIATION PROTECTION, ENERGIZE, CURIOUS (Current Trends in Education in Europe); EUROTRAIN; QUALIHEAD (Heading For Quality In Education); BRIDGES (From Theory To Practice in Education); N-LARGE EUROPE (Open Doors To A Broader European Dimension). Bis zum Ende des Studienjahres 2004/05 werden ca. 760 europäische Studierende in den Genuss der Teilnahme an einem IP gekommen sein.

gen“), die als Komponenten zu verstehen sind, „die untereinander funktional verbunden sind und ihren Stellenwert erst im Gesamtzusammenhang, in der Struktur des Ganzen, finden.“¹¹

Zukünftige LehrerInnen müssen schon im Rahmen der Erstausbildung die Chance erhalten, im Rahmen solcher Europaprojekte Bereitschaften zu interkultureller Interaktion und Kommunikation trainieren zu können; diese betreffen u.a.: die Empathie für das fremdkulturelle Individuum, die Sensibilisierung für andere Sprach- und Verhaltensformen; das Verständnis für soziale, wirtschaftliche und politische Ursachen von Ethnozentrismus und kulturelle Konflikte, Stresstoleranz, die Fähigkeit, Widersprüchlichkeit ertragen zu können und kulturadäquat mit Widersprüchen und Konflikten umgehen zu können; aber auch kulturelle Selbstsicherheit ...¹² Gerade für die LehrerInnenbildung bieten ERASMUS-Intensivprogramme¹³ durch ihre multinationale Zusammensetzung neben den jeweiligen fachspezifischen Schwerpunkten ein hervorragendes Terrain dafür, dass zukünftige LehrerInnen eigene und fremde „Strukturmerkmale“ bewusst wahrnehmen und oben skizzierte „Bereitschaften“ trainieren.

In jedem Fall bedarf die Realisierung einer „Europäischen Dimension“ im Bildungswesen der Aktivität und Einsatzbereitschaft aller im Bildungswesen Beteiligten und aller Partner in europäischen Bildungsprojekten. Ein falsch aufgefasstes Verständnis von TEAM-Arbeit (im Sinne von „Toll, ein Anderer macht`s“) wird auf Dauer nicht zielführend sein!

Rezension

Doc. Ing. Jiří Vacek, CSc., Fakulta pedagogická, Technická univerzita v Liberci
Prof. PA, OSTR. Dipl.Ing. Margarete Grimus, Pädagogische Akademie Wien

¹¹ Maletzke, G. (1996): Interkulturelle Kommunikation, Opladen: Westdeutscher Verlag. S. 42.

¹² Krumm, H.-J. (1995): Interkulturelles Lernen und interkulturelle Kommunikation. In: K.-R. Bausch/H. Christ/ H.-J. Krumm (Hg.): Handbuch Fremdsprachenunterricht. Tübingen/Basel, 156-161. S. 159f.

¹³ Vgl. dazu die Ausführungen in: Seebauer, R. (Hg.) (2001): Vom Europa-Projekt zu Projekt Europa. Empirische Studien in ERASMUS-Intensivprogrammen und aktuelle Trends europäischer Bildungslandschaften. Mandelbaum. Wien; sowie: Seebauer, R. (Hg.) (2004): Europäische Dimensionen neu denken. Identität, Mobilität, Werte und Solidarität, Zukunftsaspekte und Konturen der europäischen Bildungsszene. Mandelbaum. Wien.

ASPEKTY „DYMENSJI EUROPEJSKIEJ” W KSZTAŁCENIU W AUSTRII

Artykuł pokrótce opisuje dwa komponenty tzw. „Dymensji europejskiej” w kształceniu. Przede wszystkim jest to komponent kognitywny i potem komponent przeważnie emocjonalny. Każdy z tych komponentów opisany jest na dobrych przykładach z różnych zakresów kształcenia w Austrii. Na podstawie analizi wydaje się, że osiągnięcie implementacji wymiaru europejskiego w kształceniu za pomocą przepisów jest tylko częściowe, wielokrotnie lepszych efektów osiągniemy przez szczególne personalne zaangażowanie wszystkich pracowników w szkołach.

ASPEKTY „EVROPSKÉ DIMENZE” VE VZDĚLÁVACÍM SYTĚMU V RAKOUSKU

V příspěvku jsou stručně naznačeny dvě složky tzv. Evropské dimenze. Je to především složka kognitivní a dále složka emocionální. Každá z nich je popsána na příkladech z praxe z různých oblastí rakouského školství. Bylo zjištěno, že součástí evropské dimenze je možno získat jen částečně cestou předpisů a nařízení, ale rozhodující je osobní angažovanost a postoje všech pracovníků ve výchově a vzdělávání.

ASPECTS OF THE „EUROPEAN DIMENSION,, IN THE FIELDS OF EDUCATION IN AUSTRIA

The contribution in hand outlines two components of the so-called “European Dimension”: The European Dimension with its - above all - cognitive component and the European Dimension with its affective aspects. Each component will be described by means of examples of good practice from different fields of education in Austria. It must be said that the European Dimension can be implemented only partially on account of regulations and decrees; its implementation is rather a question of a special personal commitment of all actors in the area of education.

VOM „MEHRWERT“ INTERNATIONALER STUDIENGÄNGE

P. Schmidt

Hochschule Zittau/Görlitz (FH)
Fachbereich Sprachen
Theodor-Körner-Allee 16, 02763 Zittau, Deutschland
peter.schmidt@hs-zigr.de

Abstrakt

Mit der Erklärung von Bologna hat die Internationalisierung von Studienangeboten nennenswerte Fortschritte gemacht. Wenn Internationalisierung nicht Selbstzweck sein soll, muss der „Mehrwert“ solcher Studiengänge im Verfahren einer möglichst internationalen Akkreditierung ausgewiesen werden.

1. Die Strukturierung des Mehrwertes

Mit der Erklärung von Bologna 1999 wurde der Weg für einen gemeinsamen europäischen Hochschulraum eröffnet. Gegeben ist er bis heute nur stellenweise. Ziel dieser mittlerweile von mehr als 40 europäischen Staaten unterzeichneten Willenserklärung ist die Steigerung der Wettbewerbsfähigkeit des europäischen Hochschulsystems. Dabei stoßen wir auf einen fatalen - weil verhängnisvollen - Anachronismus: Wir sprechen von gemeinsamen europäischen Hochschulraum und haben in Deutschlands Hochschullandschaft als einendes Merkmal Diversifikation. Das wirkt störend, zumal dann, wenn internationale Partner mit dieser Unterschiedlichkeit konfrontiert werden. Es ist Mode geworden, internationale Studiengänge anzubieten. Die Studenten wechseln die Studienorte gleich Nomaden auf der Suche nach dem bestausgestatteten High-Tech-Labor. Außer der Lehrsprache Englisch spielen Landessprachen keine Rolle.

Das Projekt „Neisse University“ basiert auf der Nutzung vorhandener personeller, materieller und finanzieller Ressourcen der beteiligten Einrichtungen. Vor allem durch die Beteiligung von Hochschullehrern aller drei Hochschulen wird ein nennenswerter Zugewinn an Sachkompetenz erzielt. Es ist aber auch für die Studenten aus den drei Ländern eine wichtige Erkenntnis, zu sehen, dass Lehrkräfte ihrer Landeseinrichtung in der Lage sind, im internationalen Netzwerk mitzuwirken.

Ein derart organisiertes Studium muss notwendigerweise differenzierte Ziele im Vergleich zu binnenländischen Studiengängen verfolgen. Auf drei dieser Spezifika sei hier verwiesen:

- Durch Einbeziehung von Lehrkräften aller drei Hochschulen werden die Studenten mit unterschiedlichen wissenschaftlichen Schulen, mit anderen Denkmodellen und verschiedenen methodischen Herangehensweisen vertraut gemacht. Die Folge ist eine höhere geistige Flexibilität der Studenten, die auch in der späteren Konfrontation mit weiteren und neuen Denkansätzen wirksam wird.
- Durch den Aufenthalt der Studenten in fremdkultureller Umgebung (je ein Studienjahr an jeder Landeseinrichtung) erwerben die Studenten interkulturelle Verhaltensmuster, die sie auch befähigen, sich auf nicht vertraute Gegebenheiten außerhalb der Studienregion einzustellen. Auf-

grund ihrer Fremdheitserfahrung sind sie in hohem Maße in der Lage, sich mit Andersartigkeit/Fremdheit auseinanderzusetzen.

- Im Curriculum sind für jeden Studenten Lehrveranstaltungen in den beiden Landessprachen vorgesehen, die für ihn Fremdsprachen sind. Damit erwerben sie neben der fundierten Beherrschung des Englischen (Lehrsprache an allen drei Einrichtungen) Grundkenntnisse in zwei weiteren Fremdsprachen, wobei Tschechisch und Polnisch als Landessprachen neuer EU-Mitglieder innerhalb der EU wenig bekannt sind und damit eine marktrelevante Zusatzqualifikation der Absolventen darstellen.

2. Vorbereitung der Akkreditierung

Dabei ist klar, dass eine derart internationale Projekt auch ein internationales Akkreditierungsverfahren durchlaufen sollte. In allen drei landeseigenen Studiendokumenten wird der Studiengang jeweils als Ganzes dargestellt, obwohl er an keiner der beteiligten Hochschulen als Ganzes angeboten wird und nur im Zusammenwirken existiert.

Deshalb war die Einbeziehung von Vertretern der Akkreditierungsagenturen der Nachbarländer eine notwendige Konsequenz. Damit war der ideale Partner auf deutscher Seite mit ACQUIN gegeben. Über das Central und Eastern European Network (CEEN) von Akkreditierungsagenturen arbeitet ACQUIN mit der tschechischen und den polnischen Agenturen zusammen. Für die Umsetzung des Zieles, die Ergebnisse des Verfahrens in allen drei Ländern anzuerkennen, waren somit wichtige Voraussetzungen erfüllt.

Fragen der Qualitätssicherung im Studium spielten vom ersten Tage an eine wichtig Rolle: In jeder Präsidiumssitzung wurde der jeweils abgelaufene Studienabschnitt evaluiert. So war es nur logische Konsequenz, Vertreter aller Hochschulen in die Erarbeitung der Selbstdokumentation einzubeziehen.

3. Durchführung der Akkreditierung

Auch für die Agenturen war mit diesem Verfahren eine besondere Herausforderung verbunden: Es galt einen Studiengang in einem Netzwerk an drei Studienorten in drei Ländern zu akkreditieren. Das bedeutete, dass die Peer Group bei ihrem Vor-Ort-Besuch Gespräche an drei Orten mit Angehörigen von drei Lehrkörpern zu führen hatte. Konzeptionelle Fragen, Besichtigungen der laborativen Ausstattung und vor allem das Zusammenwirken im Netzwerk Neisse University wurden diskutiert. Die Beteiligung der ausländischen Kollegen (der Universitäten und der Agenturen) trug wesentlich zur Transparenz bestimmter Festlegungen innerhalb des Studienganges und des Netzwerkes bei. Das betraf Erläuterungen der unterschiedlichen Rechtsgrundlagen (Notensysteme, Zugangsregelungen, Wiederholbarkeit von Prüfungen u. ä.) Dabei zeigte es sich, dass Alleingänge einzelner deutscher Projekte bezüglich der Schematisierung und Formalisierung des ECTS oft mit Eingriffen in die Spezifik von Wissenschaftsdisziplinen gleichzusetzen sind und für das Ziel der Ausgestaltung des europäischen Hochschulraumes kontraproduktiv sind. Originäres Ziel der Einführung des ECTS ist es, eine Voraussetzung für die Anerkennung von an ausländischen Hochschulen erbrachten Leistungen zu schaffen. Es ist nicht zielführend, wenn extrem unterschiedlich gebrochene Skalen angewendet werden. Das führt gerade zu Problemen bei der Anerkennung der erworbenen Credit Points und ist für die betroffenen Studenten kontraproduktiv.

4. Der Mehrwert für den Bologna Prozess

Zusammenwirken in gemeinsamen Akkreditierungsverfahren führt zu besserer Vergleichbarkeit in der Akkreditierungspraxis der beteiligten Agenturen.

Ein notwendiges „benchmarking“ ist als Mehrwert für den europäischen Akkreditierungsprozess positives Nebenprodukt. Gemeinsam durchgeführte Verfahren fördern das gegenseitige Verständnis, können zur gegenseitigen Anerkennung von Akkreditierungsentscheidungen führen und bringen uns dem Ziel eines gemeinsamen europäischen Hochschulraumes näher. Das oben skizzierte benchmarking wirkt im doppelten Sinne: es setzt Normen für ein internationales Curriculum design und es ist Messlatte für damit verbundene Akkreditierungsverfahren. Damit kann die Frage: „Wieviel Akkreditierung erfordern internationale Studiengänge?“ zu einer effizienten Antwort geführt werden: eine gemeinsame!

Literatur

- [1] Schmidt, P.: Möglichkeiten virtueller Hochschulen bei der multikulturellen Ausbildung. In: Wissenschaftliche Abhandlungen VI-2/2000.
- [2] Schmidt, P.: Neisse University zwischen Bologna und Prag. In: Wissenschaftliche Abhandlungen VII-1/2001.
- [3] Schmidt, P.: „Neisse-University“ - gemeinsamer Hochschulraum in der Euroregion. In: Bildungslandschaften. Hoyerswerda, Nr. 23 2001, S. 58.
- [4] Schmidt, P.: Neisse University in trilingualen Raum. In: Dokumentation eines Symposiums vom 06.05.2002, Leipzig, S. 32f.
- [5] Schmidt, P.: „Neisse University“ - gemeinsamer Hochschulraum in der Euroregion. In: Wissenschaftliche Abhandlungen des Akademischen Koordinierungszentrums, VIII/2002, Liberec S. 58 ff.
- [6] Schmidt, P.: Neisse University als Traditionslinie der Höheren technischen Bildung. In: 1. Umgebendehauskolloquium, Wissenschaftliche Berichte der Hochschule Zittau/Görlitz, Heft 78, 2003 S., 1 f.
- [7] Schmidt, P.: Von der Peripherie ins Zentrum – zur Entwicklung einer Bildungsregion. In: Okraj a střed v jazyce a v literaturě, Usti nad Labem 2003, S. 292 ff.
- [8] Schmidt, P.: Vom Projekt zum gemeinsamen Hochschulraum. In: Proceedings of the Conference „University Networks in Multilingual and Multicultural Regions, Liberec 2004, S. 7 ff.
- [9] Qualitätssicherung im Zuge des Bologna Prozesses, Bonn 2003
- [10] Evaluation - ein Bestandteil des Qualitätsmanagements an Hochschulen, Bonn, Beiträge zur Hochschulpolitik 9/2004.
- [11] Bologna - Reader. Texte und Hilfestellungen zur Umsetzung der Ziele des Bologna- Prozesses, Bonn, Beiträge zur Hochschulpolitik 8/2004.
- [12] Evaluation und Akkreditierung: bluffen - vereinheitlichen - profitieren?, Bonn, Beiträge zur Hochschulpolitik 1/2004.

Rezension

Prof. RNDr. D. Lukáš, CSc., Fakulta textilní, katedra netkaných textilií,
Technická univerzita Liberec

O „WARTOŚCI DODANEJ“ MIĘDZYNARODOWYCH KIERUNKÓW STUDIÓW

Po ogłoszeniu Deklaracji Bolońskiej internacjonalizacja ofert studiów uczyniła znaczne postępy. Jeśli internacjonalizacja nie ma być celem samym w sobie, to „wartość dodana” takich kierunków studiów musi się wykazać w procesie akredytacji o jak najszerszej skali międzynarodowej.

O PŘIDANÉ HODNOTĚ MEZINÁRODNÍCH STUDIJNÍCH OBORŮ

Boloňská deklarace přispěla významným způsobem k internacionalizaci studijní nabídky. Nemá-li být internacionalizace samoúčelná, musí být „přidaná hodnota“ takových studijních oborů potvrzena v procesu mezinárodní akreditace.

ON THE SURPLUS VALUE OF INTERNATIONAL STUDIES

Thanks to the Declaration of Bologna, the internationalization of study offers has made considerable progress. If internationalization is not supposed to be an end in itself, the "surplus value" of such degree courses must be disclosed in the course of an international accreditation.

DETERRITORIALISIERTE SPRECH UND SCHREIBWEISEN
GEDANKENSPIELE IM HINBLICK AUF VARIETÄTEN
INTERKULTURELLER LITERATUR IN DEUTSCHLAND, AUSGEHEND
VON DEN KAFKA-ANALYSEN GILLES DELEUZES UND FÉLIX
GUATTARIS

Gregor Schröer

Technická univerzita v Liberci
Fakulta pedagogická, Katedra německého jazyka
Hájkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
gregor.schroer@vslib.cz

Abstrakt

Ausgehend von den Analysen der Prager deutschen Literatur als einer Minderheitenliteratur (*littérature mineure*) und insbesondere der Werke Franz Kafkas, die Deleuze und Guattari vorge­nommen haben, werden die von den beiden Franzosen skizzierten Varietäten solcher „kleinen Lite­raturen“ auf die interkulturelle Literatur jüngeren Datums (der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts) in Deutschland projiziert. Die Betrachtung dieser Literatur und ihrer unterschiedlichen Stile, so die Hauptthese, ermöglicht einen Einblick in die interkulturellen Interaktionsverhältnisse ethnischer Minoritäten mit dem soziokulturellen Umfeld der BRD.

1. Das soziokulturelle Umfeld Kafkas und der Prager deutschen Literatur

Um einen Zugang zur Prager deutschen Literatur und zum Werk Kafkas, sowie zum Thema dieser Abhandlung zu finden, ist es, trotz allem bereits Geschriebenen, unumgänglich, noch einmal auf das Prag um 1900 zu sprechen zu kommen. Mitunter wird es als eine Art „multikulturelle Idylle“ mit einem ungemeinen kulturellen Reichtum, in dem sich Deutsches und Tschechisches verband, beschrieben. Hier ist ein genauerer Blick erforderlich.

Zwei Dinge sind beachtenswert: Zum einen, daß das 19. Jahrhundert in Europa eine Zeit aufkeimender Nationalismen war, die sich auch in Prag aneinander rieben; zum anderen, daß Prag sich im ausgehenden 19. Jahrhundert in sozialer Hinsicht rasant veränderte.¹ Die „alte Reichsstadt“ der Donaumonarchie wandelte sich zu einer tschechischen Großstadt, was vor allem mit der Industrialisierung zusammenhing. Durch den Zuzug nach Arbeit suchender, tschechischer Landbevölkerung wuchs die Stadt, während die Zahl der Prager deutscher Herkunft mit etwa 30000 relativ konstant blieb. Dieser Wandel ließ die Prager deutscher Herkunft, die in die Rolle einer Minderheit gerieten, manchemteils nach einem Fixpunkt suchen, der ihnen eine Art Heimstätte bot. Man fand eine solche mitunter in der deutschen Sprache, die so zu einer deterritorialen, kulturellen Insel wurde.

Diese Insel war allerdings kein friedliches Elysium. Die politische Lage in Europa war am Ende des 19. Jahrhunderts allzu sehr durch eine auch aggressive Großmachtspolitik, man denke nur

¹ Vgl. zu den folgenden Ausführungen: Wagnerová 2004

an den „Wilhelminismus“, bestimmt, wobei Prag sich zwischen den Stühlen wiederfand. Prag war am Ende des 19. Jahrhunderts immer noch ein Teil des Habsburger Vielvölkerstaats, der sich angesichts der vielfältigen Nationalbewegungen in seinem Inneren jedoch das Schimpfwort des „Völkerkerkers“ gefallen lassen mußte. Generell läßt sich feststellen, daß die Sprache am Ende des 19. Jahrhunderts „auch zu einem Kampfinstrument der rivalisierenden Völker in Österreich-Ungarn“ (ebd., S. 35) wurde.

Aber es wäre vereinfachend, Prag im frühen 20. Jahrhundert nur als ein Kraftfeld widerstreitender Nationalismen zu beschreiben. Es zeichnete sich eben auch dadurch aus, daß die kulturelle Vielfalt der Stadt täglich gelebt wurde, weil sie eben gelebt werden mußte, wenn auch nicht nur konfliktfrei und idyllisch.

Die Prager deutsche Literatur und auch Franz Kafkas deutschsprachiges Schreiben entspringt eben diesem interkulturellen² Kontext. Daß sich die einzelnen, kulturellen Lebenswelten gegenseitig durchdrangen, läßt sich beispielhaft an den Angaben ablesen, die Kafkas Vater bei der Prager Volkszählung im Jahre 1910 bezüglich der in der Familie gesprochenen Sprachen machte: Die Umgangssprache aller Familienmitglieder sei Tschechisch, die Umgangssprache seines Sohnes Franz sei jedoch Deutsch (ebd., S. 34).

Ist Kafkas Wahl des Deutschen als Sprache also eine Vergewisserung deutscher kultureller Identität gewesen? Auch dies wäre zu kurz gedacht. Bezüglich Kafka, so wurde eingewendet, scheint diese These, sich durch Literatur der deutschen Sprache und Kultur zu vergewissern, zwar nicht grundfalsch, aber sie übergeht einen weiteren, wichtigen, Aspekt. „Sie schenkt nämlich einem spezifisch Pragerischen Phänomen zu wenig Beachtung: der Tatsache nämlich, daß - mit Ausnahme Rilkes, Gustav Meyrinks und Paul Leppins - die deutschschreibenden Autoren dieser Stadt aus jüdischen Elternhäusern kamen.“ (Born 2000, S. 164 f). Es wäre auch zu schematisch, hier eine Generalaussage zu treffen, denn die Motivationen der Deutsch schreibenden Autoren Prags waren, zumal sie eben alle Individuen waren, „unterschiedlich“ (ebd., S. 165). Gleichwohl stellte sich für Kafka die Frage, welchen Halt ihm das Judentum als „Volksgemeinschaft“ bieten könne (ebd.). „Daher forderte er seine in Berlin lebende Verlobte auf, als freiwillige Helferin im Volksheim³ mitzuwirken, schickte ihr neben pädagogischer Literatur (Wilhelm Foerster) als Lektüretexte für ihre Schüler u. a. Chamissos *Peter Schlemihl*...; den Verlust des Schattens deutete man damals... als Verlust des Glaubens, des Volkstums“ (ebd.). Auch Kafka arbeitete sich an diesen Verlustängsten ab und er ist ein Stück weit in doppelter Hinsicht ein Exponent kultureller Minderheiten. Es gibt also Gründe, zu vermuten, daß er geradezu Halt in seinem Schreiben suchte.

2. Wörterflucht: Deleuzes und Guattaris Kafka-Analysen

Kafka nimmt innerhalb der Prager deutschen Literatur eine Sonderstellung ein, die sich, wie ich nun darlegen möchte, in der Wahl seiner sprachlichen Mittel zeigt. Deleuze und Guattari haben

² Ich benutze bewußt den Terminus „interkulturell“, und nicht die Begriffe „multikulturell“ oder „transkulturell“. Ersterer suggeriert, daß es sich um ein bloßes Nebeneinander von Kulturen handeln würde, letzterer wird gemeinhin dahingehend interpretiert, daß sich kulturelle Differenzen mehr und mehr ineinander auflösen würden. Beide Beschreibungen sind m. E. für Prag zu Beginn des 20. Jahrhunderts unzutreffend. Ich verstehe das Prag zu dieser Zeit eher als eine „interkulturelle“ Metropole, in der es eine Vielzahl unterschiedlicher kultureller Strömungen gab, die sich einerseits zwar voneinander separierten, gleichzeitig aber auch in täglicher Interaktion standen. Zu den drei Begriffen, vgl. Welsch 2000. Seiner durchweg positiven Wertung des Begriffs „Transkulturalität“ folge ich allerdings nicht.

³ 1916 wurde in Berlin ein „Jüdisches Volksheim“ mit dem Ziel gegründet, die durch den Krieg in die Großstadt verschlagenen ostjüdischen Jugendlichen vor dem Verlust des Judentums, ihrer Religion, ihres Volkstums, ihrer Kultur zu bewahren, vgl. auch hierzu Born (ebd.).

in Kafka den Vertreter einer Literatur gesehen, die sie im Französischen „littérature mineure“ nannten.⁴ Im Deutschen läßt sich diese Bezeichnung nur ungenau mit „kleine Literatur“ übersetzen.

Deleuze und Guattari definieren diese Literatur so: „Eine kleine oder mindere Literatur ist nicht die Literatur einer kleinen Sprache, sondern die einer Minderheit, die sich einer großen Sprache bedient. Ihr erstes Merkmal ist daher ein starker Deterritorialisierungskoeffizient, der ihre Sprache erfaßt“ (ebd., S. 24).

Deleuze und Guattari beziehen dieses Merkmal insbesondere auf die deutschsprachigen jüdischen Autoren in Prag zur Zeit Kafkas: „Anders als deutsch zu schreiben war für die Prager Juden unmöglich, weil sie zu ihrer ursprünglichen, tschechischen Territorialität eine unüberwindbare Distanz empfanden. Und deutsch zu schreiben war gleichfalls unmöglich, weil die deutsche Bevölkerung in Prag selbst deterritorialisiert war: eine herrschende Minderheit mit einer elitären, von den Massen getrennten, künstlich gepflegten, einer ‚papiernen‘ Sprache. Dies galt erst recht für die Juden, die dieser Minderheit angehörten und zugleich von ihr ausgeschlossen waren. Mithin war das sogenannte ‚Pragerdeutsch‘ eine deterritorialisierte Sprache“ (ebd., S. 24 f).

Was aber sind die Gestaltungsmöglichkeiten einer solchen deterritorialisierten Sprache? Deleuze und Guattari machen zwei mögliche Wege aus: „Entweder wir bereichern dieses papierne Deutsch artifiziell, blähen es auf, indem wir sämtliche Ressourcen eines Symbolismus, einer Hellseherei, einer esoterischen Sinngebung, eines verborgenen Signifikanten ausbeuten - damit sind wir bei der Prager Schule, bei Gustav Meyrink und bei vielen anderen, auch bei Max Brod. Kafka entschied sich schnell für den anderen Weg - oder besser, er *erfand* einen anderen: das Pragerdeutsch nehmen, wie es ist, mit all seiner Armut; die Deterritorialisierung weiter vorantreiben, in aller Nüchternheit; den ausgetrockneten Wortschatz in der Intensität vibrieren lassen; dem symbolischen oder bedeutungsschwangeren oder bloß signifikanten Gebrauch der Sprache einen rein intensiven Sprachgebrauch entgegenstellen; zu einem perfekten und nicht geformten, intensiv-materialen Ausdruck gelangen“ (ebd., S. 28).

Wie weit aber läßt sich diese Verfahrensweise treiben? In letzter Konsequenz ist Kafkas Sprache für Deleuze und Guattari „ein deterritorialisierter musikalischer Klang, ein Schrei, der sich ebenso der Bedeutung entzieht wie der Komposition, der Melodie und dem Wort, eine Klanglichkeit im Bruch, im Bestreben, sich von einer noch viel zu signifikanten Fessel zu lösen. Im Klang zählt allein die Intensität, die in der Regel monoton und stets a-signifikant ist, so der eintönige Schrei des geprügelten Wächters im Proceß: ‚ungeteilt und unveränderlich, er schien nicht von einem Menschen, sondern von einem gematerten Instrument zu stammen““ (ebd., S. 11).⁵

Kafkas Schreiben, seine „Selbstversicherung“ in Sprache, mündet in eine „Wörterflucht“ (ebd., S. 38). Diese „Wörterflucht“ ist keine ästhetische Gegenwelt, sondern die in Sprache geronnene Pein eines haltlosen Individuums in einem mitunter exkludierenden Prag, einer ebensowenig Halt spendenden Umwelt also. Man kann gegen diese Haltlosigkeit anrennen, aber bei Kafka geht das nur um den Preis der Selbsterniedrigung. Eben davon ist im „Proceß“ zu lesen. Nach Libuše Moníková umkreist Kafkas Prosa die „raffiniertesten Labyrinth der Selbstbestrafung“ (Moníková 1990, S. 139). Der in der obigen Textstelle geprügelte Wärter, den die Hauptfigur „K.“ beobachtet, heißt sicherlich nicht zufällig „Franz“.

Die fortwährende Pein des Lebens, die der „Proceß“, wie in der obigen Szene, die geradezu autoaggressiv anmutet, beschreibt, ist nichts als eine Reihe von „Verschleppungen“ (Kafka 1990, S. 160). Die Hauptfigur K. ist in diesen Lebensproceß involviert, sie kann nicht heraus. K. mag noch so sehr nach einer sinngebenden Instanz suchen, die ihm zumindest klar machen könnte, warum über ihn gerichtet wird, diese ist niemals greifbar. Solange das Leben gelebt wird, solange ein

⁴ Vgl. zu den folgenden Ausführungen: Deleuze & Guattari 1976.

⁵ Die von Deleuze und Guattari angeführte Textstelle befindet sich in der mir vorliegenden Ausgabe des „Processes“ auf S. 91.

„Endurteil“ gegen das Leben, was wohl dem Selbstmord gleichkäme,⁶ trotz aller Pein nicht gefällt ist, bleiben die „Verschleppungen“. Nur der Tod als „Verweigerung“ könnte das vielleicht ändern. Aber: „Diesseits der Verweigerung stellt sich das Leben als unausweichlicher Handlungszwang dar, als Zwang, sich immer wieder einzulassen, gegen den Kafka Schrift und Schreiben als einzige Fluchtmöglichkeit entwirft“ (Kremer 1995, S. 427).

„Wörterflucht“: Der Prozeß des Lebens, die „raffiniertesten Labyrinth der Selbstbestrafung“, vergegenwärtigt in einer deterritorialiserten Minderheitensprache, die aus dem für den Schreibenden unzugänglichen und haltlosen Leben flieht, aber gleichermaßen an ihm hängt und dessen Pein evoziert, indem sie sie in letzter Konsequenz als kargen, entmenschlichten Schmerzensschrei artikuliert. Bei Kafka braucht das Schreiben das Leben und das Leben das Schreiben. Das eine erhält mühselig das andere. Beides ist ein Spießbrutenlauf, und als ein solcher verdichtet sich beides im „Prozeß“.

3. Interkulturelle Gegenwartsliteratur in Deutschland – eine Skizze

Die obige, durchaus kanonische, Kafka-Analyse wurde auch vorgenommen, um sich an die Argumentation Deleuzes und Guattaris heranzutasten. Sobald man sich auch aus der Perspektive einer „kleinen Literatur“ äußert, werden innerhalb einer solchen, grob vereinfacht, zwei Varietäten von „kleinen Literaturen“ beschrieben. Einerseits die karge, schmucklose Sprache Kafkas, andererseits die artifizielle sprachliche Ausschmückung, wie sie bei anderen Vertretern der Prager deutschen Literatur vorzufinden ist. Ich möchte nunmehr der Frage nachgehen, inwiefern diese stilistischen Pole auch bei interkultureller Literatur in Deutschland, die jüngeren Datums ist, vorzufinden sind.

Wenn hier nun von interkultureller Literatur in Deutschland, die jüngeren Datums ist, gesprochen wird, dann sei damit implizit auf die Tatsache verwiesen, daß die deutsche Literatur, wie jede andere, von jeher eine interkulturelle Literatur gewesen ist, zumal keine Literatur von ausländischen Einflüssen frei geblieben sein dürfte.⁷ Die Literatur, die nun stichpunktartig ins Auge gefaßt werden soll, wurde von Migrantinnen und Migranten, die im Laufe der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts nach Deutschland kamen, auf Deutsch verfaßt. Es handelt sich also um eine im Wortsinne interkulturelle Literatur, die sich insbesondere dadurch auszeichnet, daß sich fremdsprachige Autoren die deutsche Sprache angeeignet haben, um sich literarisch auszudrücken. Nicht die deutsche Sprache an sich ist in dieser Literatur also das deterritoriale Moment, sondern die Herkunft der Autorinnen und Autoren, die vor einem fremdsprachlichen Hintergrund, mit jeweils unterschiedlichen stilistischen Mitteln, auf Deutsch schreiben. Die jüngere Geschichte dieser Literatur und die Varietäten ihrer Stilistik sollen nun grob skizziert werden.

Einen wesentlichen Impuls erhielt die interkulturelle Literatur in Deutschland durch die schriftlichen Äußerungen von sogenannten „Gastarbeitern“, die u. a. aus Italien, Portugal Griechenland, dem damaligen Jugoslawien, sowie aus arabischen Ländern und insbesondere aus der Türkei stammten. Sie wurden von der Bundesrepublik für den Arbeitsmarkt angeworben, wobei man ursprünglich nicht davon ausging, daß sie in Deutschland seßhaft werden würden.⁸ Diese „Gastarbeiterliteratur“ entwickelte sich vor allem seit den sechziger Jahren.

⁶ Kafka spielt im „Prozeß“ scheinbar mit der Möglichkeit des Selbstmordes, für den er im berühmten „Türhütergleichnis“ den Begriff „Endurteil“ wählt, vgl. ebd., S. 233.

⁷ Vgl. Chiellino 2000, S. 51, der diesen Punkt explizit erwähnt. Allerdings dürfte eine genaue Studie literaturgeschichtlicher Fachbücher zum Beleg dieser These genügen.

⁸ Bis heute sind die Türken die größte ethnische Minderheit in der Bundesrepublik, es handelt sich um über zwei Millionen Menschen. Insbesondere nach der Wiedervereinigung hat sich die Struktur ethnischen Minderheiten allerdings durch Migration aus Mittel- und Osteuropa verschoben. Die einzelnen Zahlen können hier nicht ausführlich dargelegt

Anfang der achtziger Jahre wurde erstmals ein Sammelband einer Edition namens „gastarbeiterdeutsch“ herausgegeben.⁹ Die dort behandelten Themen umfaßten vor allem die Situation, in der sich diese „erste Generation“ von „Gastarbeitern“ befand. Die oftmals vorkommende wirtschaftliche Ausbeutung, Anfeindungen seitens der Deutschen, Heimweh etc.. Der Stil ist schon in diesem Band sehr vielfältig. Er reicht von knapper Prosa, die an die Tradition von Sozialreportagen erinnert (Rafik Schami: „Zwischen Traum und Straßenbahn“, ebd., S. 33 ff), über polemisierende und ironische Kritik (Gino Chiellino: „Der hausgemachte Gastarbeiter“, ebd., S. 30 ff), bis hin zu poetischer, mit Elementen der Herkunftssprache angereicherter Lyrik (Suleman Taufiq: „Segel der Sehnsucht“, ebd., S. 121 ff).

Aufsehen erregte am Anfang der neunziger Jahre die aus der Türkei stammende Emine Sevgi Özdamar, die in den siebziger Jahren aus politischen Gründen nach Deutschland kam und dort u. a. am Berliner Ensemble arbeitete. Ihr Romanerstling „Das Leben ist eine Karawanserei“¹⁰ behandelt in deutscher Sprache ihre Kindheit in der Türkei und verbindet äußerst poetisch die deutsche Sprache mit verfremdenden Elementen des Türkischen. Überhaupt steht die Reflexion über Sprache im Mittelpunkt ihres Schreibens. Schon im 1990 erschienenen Band „Mutterzunge“,¹¹ in dem kurze Erzählungen zu finden sind, thematisiert die Titelgeschichte die Entfremdung von der türkischen Muttersprache und den Versuch der Wiederannäherung, der nicht mehr gelingen will. Schriftstellerisch geht Özdamar letztlich einen anderen Weg: Sie eignet sich die deutsche Sprache vefremdend schreibend an und findet auf diesem Wege zu einem äußerst poetischen und sehr eigenwilligen, jedenfalls unverwechselbaren Stil, der ihr mitunter auch das Etikett des „orientalischen Erzählta-lents“ eingebracht hat.¹²

Gegen solche Etiketten begehrte 1995 wiederum der deutschtürkische Schriftsteller Feridun Zaimoglu auf. Im Hinblick auf eine allzu friedlich daher kommende „Multikulti-Idylle“, die nur von der Oberflächlichkeit eines „faulen ‚exotischen‘ Zaubers“ (Zaimoglu 1995, S. 12) zehre, zog er durch das deutschtürkische Migrantenmilieu und transkribierte dort Interviews, insgesamt „24 Miß-töne vom Rande der Gesellschaft“, die er unter dem Namen „Kanak Sprak“ herausbrachte. Auch die dortige Sprache ist keine klassische Literatursprache, sie ist vielmehr ein restringierter Sprachcode, der die immer noch vorhandene Ausgrenzung und die daraus resultierende Benachteiligung und Zerrissenheit der Migranten der zweiten und dritten Generation drastisch widerspiegelt, die die Metapher von der Bereicherung der „zwei Kulturen“ und der Poetisierung der „Mutterzunge“ nicht mehr hören können. „Diese scheiße mit den zwei kulturen steht mir bis hier, was soll das, was bringt mir’n kluger schnack mit zwei fellen, auf denen mein arsch kein platz hat“ (ebd., S. 96), so gibt Zaimoglu den dreizehnjährigen Streuner Hasan wieder.

Zaimoglu wettet gegen eine festgelegte „Opferrolle“ (ebd., S. 12) für die „Kanaken“, wie er sie selber nennt. Er verwendet diesen Ausdruck keineswegs abwertend, im Gegenteil, er ist für ihn Ausdruck eines kulturellen Bewußtseins, das sich keinen „kulturhegemonialen Ansprüchen“ (ebd., S. 17) mehr unterwirft. Zaimoglu überspitzt bewußt, aber grundsätzlich spricht er ein Kernproblem interkultureller Aushandlungen an, die gerade im Zuge der vielzitierten „Globalisierung“, aber auch im Hinblick auf ein wachsendes Europa, immer wichtiger werden. In einer immer stärker interkulturell durchdrungenen Welt wird sich mehr und mehr die Frage stellen, wie man sich auf interkulturelle Kontakte einzustellen haben wird und wie mit dem vormals „Fremden“, das nun vor jeder Haustür als Bestandteil der eigenen Lebenswelt vorzufinden ist, umzugehen ist. Mit kulturellen Hegemonieansprüchen wird man dabei jedenfalls nicht unbedingt weiterkommen.

werden. Insgesamt leben derzeit etwa sieben Millionen Menschen ausländischer Herkunft in Deutschland, vgl. Yano, in: Chiellino 2000, S. 1 ff.

⁹ Vgl. Biondi u. a. 1980.

¹⁰ Vgl. Özdamar 1992.

¹¹ Vgl. Özdamar 1998.

¹² Vgl. den Beitrag über „Literatur der türkischen Minderheit“, in: Chiellino 2000, S. 152.

Die harsche Rhetorik Zaimoglus ist ein Weg, sich kulturhegemonialer Zuschreibungen zu erwehren. Wiederum einen anderen Weg hat der aus Rußland stammende Wladimir Kaminer gewählt: den Humor. Kaminer ist mit der Migrationswelle nach Deutschland geschwemmt worden, die nach dem Ende des „kalten Krieges“ aus Mittel- und Osteuropa erfolgte. Er selbst kam als sogenannter „Kontingentflüchtling“ nach Deutschland,¹³ was die eine große Gruppe dieser Zuwanderer ausmachte. Zu ihnen zählten andererseits eine große Menge sogenannter „Rußlanddeutscher“. Deren Verbindung mit Deutschland reicht bis in das achtzehnte Jahrhundert zurück, als unter der Zarin Katharina der Großen, die eine gebürtige Prinzessin von Anhalt-Zerbst war, Deutsche in Rußland angesiedelt wurden. Vor allem an der Wolga und in der Ukraine entstanden so deutsche Sprachinseln, in denen noch zu kommunistischen Zeiten deutschsprachige Literatur kursierte.¹⁴ Diese „Rußlanddeutschen“ befinden sich nach ihrer Aussiedlung in die BRD eigentlich in einer schizophrenen Situation. Sie verfügen zwar über den Rechtsanspruch, als „deutsche Staatsbürger“ anerkannt zu werden, gleichzeitig aber befinden sie sich sozial, kulturell und mental in einer echten Einwanderungssituation, da der Kontakt mit Deutschland zu Sowjetzeiten oftmals abriß.¹⁵

Das interkulturelle Spannungsfeld, das sich in diesem Migrantenmilieu in bezug auf die deutsche Alltagswelt ergibt, nutzt Kaminer in seinem Erstling „Russendisko“¹⁶ äußerst produktiv. „Russendisko“ ist eine Sammlung von kurzen, skurrilen Alltagsskizzen, in denen er genüßlich sämtliche Klischees, die über Migranten jeglicher Herkunft im Umlauf sind, auflistet, übertreibt und somit ironisch hintertreibt. Gerade das ironische Spiel mit den starren Klischees führt ihre Überkommenheit vor, die darauf beruht, eindeutige kulturelle Zuschreibungen vornehmen zu wollen.

In der Kurzgeschichte „Geschäftstarnungen“ (ebd., S. 97 ff) schildert Kaminer, wie er mit einem Freund in einem türkischen Imbiss von Bulgaren bedient wird, die sich dennoch als Türken ausgeben. Deren Begründung klingt folgendermaßen: „Berlin ist zu vielfältig. Man muss die Lage nicht unnötig verkomplizieren. Der Konsument ist daran gewöhnt, dass er in einem türkischen Imbiss von Türken bedient wird, auch wenn sie in Wirklichkeit Bulgaren sind“ (ebd., S. 97 f). Kaminer begibt sich daraufhin auf einen Streifzug durch die Berliner Ethno-Gastronomie und kommt diversen weiteren „Geschäftstarnungen“ auf die Spur. So entpuppten sich zum Beispiel die Kellner in einem italienischen Restaurant als Griechen. „Nachdem sie den Laden übernommen hatten, waren sie zur Volkshochschule gegangen, um dort Italienisch zu lernen, erzählten sie mir. Der Gast erwartet in einem italienischen Restaurant, dass mit ihm wenigstens ein bisschen Italienisch gesprochen wird. Wenig später ging ich zu einem ‚Griechen‘, mein Gefühl hatte mich nicht betrogen. Die Angestellten erwiesen sich als Araber“ (ebd., S. 98). Die letzte Wahrheit erwartet Kaminer nun von den deutschen Kneipen. „Wenn jemand wirklich weiß, was sich hinter der schönen Fassade einer ‚Deutschen‘ Kneipe verbirgt, der melde sich. Ich bin für jeden Tipp dankbar“ (ebd., S. 99). Kaminers Überspitzungen bis hin zu der Frage werfen letztlich, wenn auch auf eine andere Art und Weise, die Frage auf, was eigentlich noch „typisch deutsch“ sein soll und welchen Sinn eindeutige kulturelle Abgrenzungen in einem de facto interkulturellen Umfeld noch haben.

4. Ausblick

Die hier skizzierten Stile und Strömungen interkultureller Literatur in Deutschland sind unterschiedliche Ausdrucksweisen, die kulturelle Kontaktsituationen jeweils stilistisch unterschiedlich widerspiegeln. Sie bewegen sich tatsächlich mehr oder weniger zwischen den von Deleuze

¹³ Als „Kontingentflüchtlinge“ werden Menschen jüdischer Abstammung aus Staaten der ehemaligen Sowjetunion bezeichnet, für die in Deutschland besondere Einwanderungsregeln gelten.

¹⁴ Vgl. Engel-Braunschmidt, in: Chiellino 2000, S. 153 f.

¹⁵ Vgl. Yano, in: Chiellino 2000, S. 13 f.

¹⁶ Vgl. Kaminer 2000.

und Guattari benannten Polen von einem nahezu restringiertem und gleichermaßen ethnisch aufgeladenem Sprachcode (z. B. Zaimoglu) einerseits, und einer, ebenfalls ethnisch aufgeladenen, aber dabei äußerst artifiziellen Sprache (z. B. Özdamar).

Was alle zitierten Beispiele eint, ist das, was Gilles Deleuze und Félix Guattari den „Deterritorialisierungskoeffizienten“ nannten. Aber sie sind dennoch verschieden und gerade auch deshalb ein Abbild eines kulturell keineswegs mehr homogenen, sondern vielmehr von Migration gekennzeichneten Landes, in dem man die Tatsache der Migration lange nicht wahrhaben wollte. Vielmehr verbarrikadierte man sich recht hartnäckig hinter kulturellen Hegemonieansprüchen oder tat die kulturellen Einflüsse der Migration nur als etwas „Exotisches“ ab, ohne zu erkennen, daß dieses „Exotische“ längst Bestandteil der eigenen Gesellschaft geworden ist.

Gerade um die Anerkennung dieser Verschiedenheiten werden sich die, im Zuge von „Globalisierung“ weltweit nötigen Diskussionen und interkulturellen Aushandlungen wohl zukünftig drehen müssen. Um die Darstellung, nicht um die Bewertung, solcher Verschiedenheiten, vermittelt über die literarischen Stile, ging es mir in dieser Skizze, die mit Kafka anfing und auch mit Kafka enden soll. Bei einer Reise in die Schweiz und nach Frankreich im Spätsommer 1911, die er mit Max Brod unternahm, schrieb Kafka einen Satz in sein Reisetagebuch, über den er, wie der Kontext des Eintrags vermittelt, mit Brod diskutiert haben muß: „Verwirrung der Sprachen als Lösung nationaler Schwierigkeiten. Der Chauvinist kennt sich nicht mehr aus“ (Kafka 1983, S. 442).

Literatur

- [1] Biondi, F. u. a. (Hrsg.): „Im neuen Land“, Bremen 1980.
- [2] Born, J.: „Die strafenden Blicke eines vergehenden Glaubens‘ – Judentum und Prager deutsche Literatur“, in: Ehlers u. a. (Hrsg.): „Brücken nach Prag. Deutschsprachige Literatur im kulturellen Kontext der Donaumonarchie und der Tschechoslowakei. Festschrift für Kurt Kroplop zum 70. Geburtstag“, Frankfurt a. M. 2000, S. 163 ff.
- [3] Chielino, C. (Hrsg.): „Interkulturelle Literatur in Deutschland. Ein Handbuch“, Stuttgart 2000.
- [4] Deleuze, G. & Guattari, F.: „Kafka. Für eine kleine Literatur“, Frankfurt a. M. 1976.
- [5] Kafka, F.: „Der Proceß“, Frankfurt a. M. 1990.
- [6] Kafka, F.: „Tagebücher 1910-1923“, Frankfurt a. M. 1983.
- [7] Kaminer, W.: „Russendisko“, München 2000.
- [8] Kremer, D.: „Die endlose Schrift. Franz Kafka und Robert Musil“, in: Grimminger u. a. (Hrsg.): „Literarische Moderne. Europäische Literatur im 19. und 20. Jahrhundert“, Hamburg 1995, S. 425 f.
- [9] Moníková, L.: „Schloß, Aleph, Wunschtorte. Essays“, München 1990.
- [10] Özdamar, E. S.: „Das Leben ist eine Karawanserei“, Köln 1992.
- [11] Özdamar, E. S.: „Mutterzunge“, Köln 1998.
- [12] Wagnerová, A.: „Der bunte, ineinandergewebte Teppich...‘ – Aspekte Prager Multikulturalität“, in: Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland (Hrsg.): „Nähre und Ferne. Deutsche, Tschechen und Slowaken“, Leipzig 2004, S. 32 ff.
- [13] Welsch, W.: „Transkulturalität. Zwischen Globalisierung und Partikularisierung“, in: Wierlacher u. a. (Hrsg.): „Jahrbuch DaF. Band 26“, München 2000, S. 327 ff.
- [14] Zaimoglu, F.: „Kanak Sprak. 24 Mißtöne vom Rande der Gesellschaft“, Hamburg 1995.

Rezensio

Annette Krieger, M.A.; Pedagogická fakulta, katedra německého jazyka a literatury Masarykovy univerzity v Brně

DETERYTORIZACJA JĘZYKOWYCH I LITERACKICH STYLÓW

Praca ta opiera się na analizach Gilla Deluxa i Felixa Guattariego dotyczących literatury mniejszości etnicznych, przede wszystkim dzieła Franza Kafki i rozwija problematykę literatury interkulturalnej pisanej w Niemczech i drugiej połowie XX wieku. Zgodnie z Deleuzem i Guattarim prezentuje dzieło Kafki jeden z możliwych sposobów twórczości w kontekście mniejszości etnicznej. Według głównego twierdzenia tej studii dzięki badaniom różnych stylów współczesnej literatury interkulturalnej możliwy jest wgląd do stosunków interkulturalnych pomiędzy minorytami etnicznymi oraz ramą socjokulturalną RFN.

DETEROLIALIZACE JAZYKOVÝCH A LITERÁRNÍCH STYLŮ

Práce vychází z analýz Gilla Deleuze a Felixe Guattariho týkajících se literatury etnických menšin, především díla Franze Kafky, a rozvíjí problematiku interkulturní literatury psané v Německu druhé poloviny 20. století. V souladu s Deleuzem a Guattarim představuje Kafkovo dílo jeden z možných způsobů tvorby v kontextu etnické menšiny. Podle výchozí teze této studie, je zkoumáním rozdílných stylů současné interkulturní literatury Německa umožněn vhléd do interkulturních vztahů mezi etnickými minoritami a sociokulturním rámcem SRN.

DETERRITORIALIZED WAYS OF SPEAKING AND WRITING

This essay deals with the analytic categories developed by Gilles Deleuze and Félix Guattari in their studies of Kafka's works, and explores some examples of intercultural literature written in Germany during the second half of the 20th century. According to Deleuze and Guattari, Kafka represents one possible manner of writing in a "deterritorialized context" in which an ethnic minority lives. In view of the varieties of contemporary intercultural literature in Germany, this essay asks whether the categories of Deleuze and Guattari are still valid and what conclusions can be drawn with regard to intercultural interactions of ethnic minorities within their sociocultural environment in Germany today.

ZU ENTWICKLUNG UND STRUKTUR DER ZEITUNGEN IN LIBEREC IN DER ZWEITEN HÄLFTE DES 19. JAHRHUNDERTS

A. Syrovátková

Technická univerzita v Liberci
Fakulta pedagogická, Katedra německého jazyka
Hálkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
adela.syrovatkova@vslib.cz

Abstrakt

Im Mittelpunkt des vorliegenden Artikels steht die stürmische Entwicklung des Pressewesens in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts unter Berücksichtigung der Organisation, der inneren Struktur und des Stils der Periodika, die zu der Zeit in Liberec erschienen.

Das 19. Jahrhundert und besonders dessen zweite Hälfte ist ein Markstein in der Entwicklung des Pressewesens in der Habsburgermonarchie. Ausgehend von der frühen Formen der Zeitungen im 17. und 18. Jahrhundert machte die Presse keinen kontinuierlichen Verlauf durch, vielmehr erfuhr sie mehrere Brüche.¹

Die Herausgabe von Zeitungen in Böhmen blieb beinahe bis zum Jahre 1848 nur auf die Landeshauptstadt beschränkt. Vor diesem Jahre erschienen nur wenige periodische Blätter außerhalb Prags. Nach der Gewährung der Pressefreiheit² im Jahre 1848 erlebte auch die Provinzpresse ihren ersten Höhenpunkt und die Zahl der regionalen Blätter nahm allmählich zu.

¹ Da in diesem Rahmen nicht in Einzelheiten auf die Problematik des Pressewesens in den böhmischen Ländern näher eingegangen werden kann, sei auf folgende Arbeiten verwiesen: [3], [4], [5], [7].

² Die Zensur wurde durch das Kaiserliche Patent vom 15. März 1848 abgeschafft. Die Regierung hatte dadurch die Kontrolle über die Presse vorläufig verloren, doch in den staatlichen Instanzen wurden bald neue Kontrollmaßnahmen und Einschränkungen ein- und durchgeführt. Mit dem Erlass des Ministeriums des Inneren vom Dezember 1848 wurde wieder die Präventivzensur eingeführt. Ein weiteres Hindernis für die Entwicklung des Zeitungswesens lag in der Inseratensteuer, die 1850 eingeführt und auf 10 Kronen gesetzt wurde. Durch die neue Presseordnung vom Mai 1852 wurde die Repression noch verschärft, indem für alle politischen Blätter - mit Ausnahme der amtlichen Blätter wie die „*Wiener Zeitung*“ und die „*Prager Zeitung*“ - eine Kautionspflicht eingeführt wurde (Paupié 1960: 2ff.). Obgleich die Kautionspflicht keineswegs zu hoch gesetzt schien (in Orten von mehr als 30.000 Einwohner mit 7.350 fl., in Orten unter dieser Zahl mit 5.250 fl.), machte schon allein diese Verpflichtung einer ganzen Menge der Blätter ein Ende. Im Zusammenhang mit der Verfassung vom Oktober 1860 folgten neue Pressegesetze, aber erst mit dem Pressegesetz von 1863 wurde die Abkehr vom Repressivsystem der fünfziger Jahre vollzogen. Das neue Pressegesetz vom März 1863 bedeutete eine Erleichterung hinsichtlich der bisherigen politischen Gebundenheit der Presse, indem die Presse nicht mehr den politischen Behörden untergeordnet war, sondern den Gerichten unterstellt wurde. In den siebziger Jahren gab es Bemühungen, den Zeitungsstempel und die Inseratensteuer zu beseitigen, denn beide stellten für die Zeitungsunternehmer eine hohe materielle Belastung dar. 1874 wurde die Inseratensteuer abgeschafft und erst Anfang des Jahres 1900 wurde auch der Zeitungsstempel gesetzlich aufgehoben.

Unmittelbar ab Mitte März 1848 begann für die Presse Österreichs eine neue Epoche. Das einzigartige Aufleben der Presse betont folgendes Zitat, das zahlenmäßig verdeutlicht, welche Konsequenzen die Zensurabschaffung hatte: „Eine Schar neuer Blätter schoß in der ganzen Monarchie empor und von 79 vor dem 15. März [in Zisleithanien] bestehenden [meistens politischen] Blättern wuchs die Zahl derselben bis zum Ende dieses Jahres [1848] auf 388. Prag stand mit 31 Blättern in beiden Landessprachen obenan.“ (Przedak 1904: 182). Die Pressemaßnahmen der folgenden Jahre lähmten zwar die Unternehmungslust sehr³, aber nicht ganz. Die Lokalpresse wurde im Gegenteil durch die rechtlichen Einschränkungen angeregt, denn sie befand sich nicht unmittelbar im Blickwinkel der pressepolitischen Maßnahmen. Dank der rigorosen Beschränkungen, bzw. der neuen Pressegesetzgebung in den fünfziger Jahren (vgl. Anmerkung 2) wurde das Entstehen einer unpolitischen Presse begünstigt. Es begann nun eine Art der Berichterstattung, die sich vorwiegend mit lokalen Themen beschäftigte, es kristallisierte sich die Lokalpresse heraus. Die Zeitungen verbreiteten sich nach und nach in zahlreiche Städte und Gemeinden. Neben der überregionalen sog. Großpresse entstanden auch regionale Zeitungen, so dass das Netz der Zeitungen schon bald recht dicht war. Den zahlenmäßigen Zuwachs der periodischen Presse untermauert die Tabelle 1., die nach den Statistiken der k. k. Statistischen Zentral-Kommission erstellt wurde, die Gesamtzahlen der erscheinenden Zeitungen in Böhmen der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts berücksichtigt sind.

Stand zu Ende	Böhmen		
	Gesamtzahl der Blätter	in tschechischer Sprache	in deutscher Sprache
1863	45		
1871	83		
1879	122		
1885	216		
1890	418	253	157
1893	472	292	167
1896	544	329	206
1897	589*	368	211
1898	618	384	220

Tabelle 1: Die Presse in Böhmen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts.

Quelle: Statistiken der k. k. Statistischen Zentral-Kommission.

* Weiter sind in Böhmen in diesem Jahre 1 englischsprachiges Blatt, 7 deutsch-tschechische Periodika, 1 kroatisch-slovenisches und 1 tschechisch-volapük Blatt erschienen. (Volapük ist eine im 19. Jahrhundert geschaffene Welt-hilfssprache).

Die Pressefreiheit des Jahres 1848 zeigte auch in Liberec/Reichenberg Auswirkung. So wurde dort im Revolutionsjahr 1848 die Zeitung „*Reichenberger Wochenberichte aus der Nähe und Ferne*“ gegründet. Die erste Nummer erschien am 1. April 1848 und der erste Redakteur setzte sich das Ziel „in Reichenberg und seiner Umgebung den freisinnigen Nachrichtendienst zu verbreiten und die politische Lage zu erläutern“. In der Nationalitätenfrage sah er die Aufgabe des Blattes darin, „die Rechte der Deutschböhmen zu wahren und zu schützen“ und in politischer Hinsicht „die

³ Diese neoabsolutistischen Zensurmaßnahmen schränkten also die Tätigkeit der meisten Journale schwerwiegend ein - im Jahre 1852, das den tiefsten Verfall seit 1848 aufweist, waren von ursprünglich 388 existierenden Zeitungen und Zeitschriften nur mehr 72 übriggeblieben (Urbanitsch 1980: 104f., Roubík 1936: 268). Das war weniger als vor dem März 1848, als es bereits 79 Periodika gab. Abgesehen von dieser kurzen Stagnation in der Reaktionszeit ließ die neoabsolutistische Ära Bachs doch noch genug Spielraum, um das journalistische Leben aufrechtzuerhalten. So beginnt nach 1848 ein stetiges Wachstum der Presse sowohl der Quantität auch der Qualität nach.

gegenseitigen Beziehungen mit Deutschland zu pflegen“ (Karpaš 1996: 113). Mit Beginn des Jahres 1849 erschien dieses Blatt, nun umbenannt in „*Reichenberger Berichte aus der Nähe und Ferne*“ zweimal wöchentlich. Wegen der Zensurmaßnahmen ging das Blatt im März 1849 wieder ein. In den Jahren 1848-1864 erschien das Wochenblatt „*Reichenberger Anzeiger für commercielle und locale Interessen*“, dessen Aufgabe aus dem Namen, der sich mehrmals änderte, ersichtlich ist. Dieses Blatt konzentrierte sich also erstrangig auf die regionalen Nachrichten aus dem Geschäftsbe- reich.

Die stärkste Position und überregionale Anerkennung gewann die „*Reichenberger Zeitung*“, die nach einer Probeausgabe vom 8. September 1860 seit dem 16. September 1860 täglich, mit Ausnahme der Montage, erschien. Diese im Verlag der Gebrüder Stiepel erscheinende Zeitung nahm neben den Prager Tagesblättern „eine durchaus gleichberechtigte Stellung“ ein (Przedak 1904: 221). Die Richtungsbestimmtheit der politischen Blätter in der zweiten Hälfte des 19. Jahr- hunderts wurde auch in diesem Blatt spürbar. Die Reichenberger Zeitung wurde zu einem Partei- blatt und stand seit 1881 unter einem Einfluss der Deutschnationalen Partei in Böhmen. Ihre An- hänger hatten ein wachsendes Gewicht in der Stadtverwaltung. So konnten sie mittels der Zeitung Einfluss auf die Stadtbevölkerung - und dank der umfangreichen Verbreitung der Zeitung auch auf die breiteren Kreise der Bürger in Nordböhmen - ausüben. Vor allem die unkritische Bewunderung der großdeutschen Ideen und die Wortattacken gegen die Tschechen verursachten, dass der Staats- anwalt, in dessen Kompetenz die Überwachung der Presse fiel, manchmal sogar zehnmal in einem Monat die unpassende Ausgabe konfiszierte. Nachdem aber die Deutschnationalen in Libe- rec/Reichenberg 1885 ein eigenes Blatt - „*Deutsche Volkszeitung*“ - gegründet hatten, besaß die Reichenberger Zeitung keine so feste Bindung mehr an die Deutschnationalen Partei und wurde ein wenig liberaler. Im Kopf der Reichenberger Zeitung stand aber nach wie vor: „*Reichenberger Zei- tung. Organ für die deutsch-nationale Partei in Böhmen.*“

Die Reichenberger Zeitung kam sechsmal wöchentlich heraus und als erstes deutsches Blatt überhaupt in ganz Böhmen erschien sie seit dem 14. September 1885 auch mit einer Abendausgabe. Nach zwanzig Jahren regelmäßigen Erscheinens, d.h. im Jahre 1880 betrug die Auflagenhöhe 3.300, 1890 schon 4.500 und im Jahre 1900 sogar 13.000 Exemplare, die Zahl der Abonnenten nahm weiter zu.⁴ In den Jahren 1886-1938 wurde die Redaktion von Wilhelm Feistner unter dem Gesichtspunkt, die Reichenberger Zeitung zu einem Organ für die Interessen der deutschen Bürger- schaft Böhmens zu machen, geleitet. Die Reichenberger Zeitung zählte mit ihrem ausgeprägt über- regionalen Charakter zu den größten deutschgeschriebenen Blättern Böhmens, und das nicht nur im Rahmen von Provinzblättern. Das Verbreitungsgebiet, in welchem die Reichenberger Zeitung vor- herrschend war, reichte von Teplice/Teplitz im Westen bis nach Trutnov/Trautenau im Osten. Au- ßer in der Expedition war die Reichenberger Zeitung in den „*frequenteren hiesigen k. k. Tabaktrafi- ken und im Zeitungsverschleiß*“⁵, weiter dann bei Verkaufsstellen in den nördlichen Regionen Böhmens, aber auch in Prag „*im Zeitungsverschleiß am Graben*“ und in Wien im „*Zeitungs-bureau Goldschmidet*“ erhältlich (vgl. den Kopf der Reichenberger Zeitung). Die Schnelligkeit, mit der die Abonnenten ihre Zeitung erhielten, hing von den neuen Verkehrsmitteln ab. Die Zustellung in der Stadt selbst geschah durch Austräger. Die Zustellung an die auswärtigen Bezieher erfolgte zuerst durch einen Fuhrunternehmer, der mit Pferden die Zeitungen über Land brachte. Die Lieferung be- schleunigte sich durch die Bahn, dann Anfang des 20. Jahrhunderts durch das Lieferauto.

Das Zeitungsprofil der Reichenberger Zeitung war, was das Themenangebot betrifft, recht bunt und entsprach den für die damalige Zeit üblichen Maßstäben. Die Beiträge stammten nicht von einem Verfasser, sondern von mehreren, die zum größten Teil anonym blieben. Die Artikel gehör-

⁴ Mit der Auflagenhöhe von 70.000 Exemplare der Sonntagsausgabe im Jahre 1934 stellte die Reichenberger Zeitung das meist verbreitete deutsche Blatt in Böhmen dar. Die letzte Ausgabe kam am 5. November 1938 heraus. Vgl. Karpaš 1996 235f.

⁵ „Zeitungsverschleiß“ - Begriff österreichischer Amtssprache, bedeutet im Kleinhandel verkaufen.

ten natürlich unterschiedlichen Textsorten an. Die ersten beiden Seiten waren immer der Politik vorbehalten. Sehr oft wurden die Verhandlungen im Parlament unter dem Titel „*Aus dem Abgeordnetenhaus*“ in Form eines Telegramms geschildert. Die Nachrichten „*Aus dem böhmischen Landtag*“ wurden entsprechend der Wichtigkeit der Verhandlungen recht häufig gebracht, meistens auch in telegrafischer Form mit genauen Zitaten. Neben den Berichten traten auch **meinungsbetonte Textsorten** auf, wie Kommentare, in denen die parteibezogenen Interessen besonders zum Tragen kamen, bzw. bei Lesern bestimmte Einstellungen fördern sollten. Die meinungsbildende Funktion der Presse setzte sich im 19. Jahrhundert besonders durch. Informationen aus dem Ausland wurden von Korrespondenten - häufig aus Preußen - ebenso wie die anderen Berichte aus aller Welt überwiegend in der Rubrik „*Original-Telegramme*“ vermittelt. Neben den überregionalen politischen Berichten folgten auf der dritten Seite sog. „*Local- und Provinzial-Chronik*“ und sog. „*Tagesneuigkeiten*“, die sich wiederum den lokalen („*Aus dem Gerichtssaal*“), oft auch sozialen Fragen (wie etwa „*Neue Berufsarten*“) widmeten.

Die Aufgabe der Zeitung lag nicht nur in der Informationsvermittlung. Die Zeitungen waren oft die einzige Lektüre (neben der Bibel und Gebetbüchern) in den Familien, und so wollten die Zeitungsmacher ihre Leser auch unterhalten und unterrichten. Die Ursache dafür lag natürlich in erster Linie darin, dass die Zeitungsmacher allgemein ihren Gewinn haben wollten, und deshalb ein möglichst großes Publikum ansprechen mussten. Das Feuilleton zum Beispiel hatte einen festen Platz in der Reichenberger Zeitung schon seit ihrer Gründung. In einer der ersten Ausgaben äußerte sich die Reichenberger Zeitung folgendermaßen: „*Die Redaktion wird fernhin bestrebt sein [...] durch ein sorgfältig gewähltes Feuilleton das Interesse der Leser zu befriedigen.*“ (Reichenberger Zeitung, Liberec 30. 9. 1860). Einen Bestandteil der Reichenberger Zeitung bildete seit 1882 der Zeitungsroman. Er wurde oft schon auf der ersten Seite, unter dem die politischen Nachrichten abtrennenden Strich, abgedruckt, was sicherlich auch die Anziehungskraft der Zeitung stärkte. Bald kamen Reiseskizzen und Kurzgeschichten dazu. Es folgten weitere Informationen über Bücherneuerscheinungen, manchmal sogar mit literarischer Kritik. In den Kulturinformationen durften Reportagen aus dem Stadttheater nicht fehlen. Zur Anziehungskraft der Zeitung trugen auch verschiedene Ratgeber aus Bereichen wie Mode, Tourismus oder Gastronomie bei.

Wirtschaftliche Beiträge wie „*Montanistische Mittheilungen*“, oder „*Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums*“ bildeten mehr oder weniger selbständige Beilagen des Blattes. Einige davon, wie zum Beispiel das „*Industrie- und Gewerbeblatt der Reichenberger Zeitung*“, wurden später ganz selbständig. Die wirtschaftlichen Nachrichten wurden um eine „*Cours-Tabelle*“ ergänzt. Der Annoncen- und Werberubrik wurde im Blatt verhältnismäßig viel Platz eingeräumt. Die Anzeigen selbst füllten manchmal bis zu sechs Seiten der Reichenberger Zeitung.

Die typografische Form der Zeitung war relativ schlicht. Die Zeitung war vierspaltig gedruckt und wurde durch kein Bild, keine Zeichnung, auch keine Karikatur, die zu den üblichen „Waffen“ der Zeitungen bereits im 19. Jahrhundert gehörte, belebt. Die Meldungen und Berichte folgten nacheinander. Auch die Titel und Textüberschriften, die meistens schon die heute übliche Form von Nominalsätzen hatten, waren typografisch nüchtern und hoben sich nur wenig vom übrigen Text ab. Diese Artikel-Überschriften oder Zwischenüberschriften - die sog. **Schlagzeilen** - spielten eine sehr wichtige Rolle. Sie beinhalteten teilweise schon eine Kurzinformation und dienten vor allem zur Hervorhebung. Die Schlagzeile gehört zu den Stilformen, die durch die Presse im späten 19. Jahrhundert geschaffen wurden. Erst die Zeitungen im 19. Jahrhundert benutzten Überschriften, die der Gliederung und als Selektionshilfe für den Leser dienten. Die Überschriften, bzw. die Schlagzeilen wurden in der Regel typographisch vom anderen Text abgehoben. Dabei handelte es sich zum Teil noch um bloße Rubrikbezeichnungen (etwa „*Aus dem Abgeordnetenhaus*“, „*Tagesneuigkeiten*“, „*Neueste Nachrichten*“, „*Local- und Provinzial-Chronik*“, „*Aus Stadt und Land*“), oder um die Etikettierung der Nachrichtenart (etwa „*Original-Telegramme*“, „*Geschäftsbericht*“). Wo aber bereits Themenüberschriften auftraten, geschah dies häufig schon in der Form von Nominalsätzen (zum Beispiel „*Graf Badeni und 'die böhmische Frage'*“, „*Der deutsche Kai-*

ser in Wien“, „*Verhaftung eines Großgrundbesitzers*“), wie wir sie auch heute von Schlagzeilen kennen.⁶ Für die kurze Zeit von 1881 bis 1883 hatte die Reichenberger Zeitung im „*Reichenberger Tagblatt*“ einen Konkurrenten.

Im Jahre 1885 entstand, begünstigt durch innere örtliche Zwistigkeiten, im Verlag von R. Gerzabek das Tagblatt „*Deutsche Volkszeitung*“, die erste Zeitung der damals sich eben bildenden Deutschen Volkspartei in Böhmen (Przedak 1904: 221). In Prag zum Beispiel besaßen die Deutschen nationalen (d.h. die Deutsche Volkspartei) ein eigenes Presseorgan erst seit 1890. Die Deutsche Volkszeitung war ein extremes Organ der Deutschen Volkspartei, ihre Auflagenzahlen nahmen jedoch im Vergleich zur Reichenberger Zeitung ab. Ein Jahr nach ihrer Gründung, also in 1886 betrug die Auflagenhöhe 2.200 Exemplare, 1890 waren es nur 1.460 Stück (vgl. Karpaš 1996: 236), also ungefähr ein Drittel der Auflage der Reichenberger Zeitung. Nach der Gründung der Tschechoslowakischen Republik ging die Deutsche Volkszeitung im Jahre 1919 ein. Sie überschritt zwar die Grenzen der nordböhmischen Region, doch ihre Reichweite war nicht so groß wie die der Reichenberger Zeitung.

Auch für die Deutsche Volkszeitung, die sich durch ähnliche Struktur wie die Reichenberger Zeitung auszeichnete, war eine schlichte Form charakteristisch. Die Zeitung war dreispaltig gedruckt und umfasste acht Seiten, wovon die ersten zwei der Politik gehörten. Wenn die politischen Artikel nicht unter eigenen Titeln bzw. Überschriften veröffentlicht wurden, wurden sie in die Rubrik „*Zur politischen Lage*“ oder „*Politische Rundschau*“ eingegliedert. Kürzere Berichte aus Liberec/Reichenberg und seiner Region erschienen meistens in der Rubrik „*Aus der Stadt und Land*“, solche aus dem Ausland in der Rubrik „*Drahtnachrichten*“. Größere Aufmerksamkeit wurde kleindeutschen Themen gewidmet, oft wurden ganze Artikel aus den deutschen Zeitungen wörtlich übernommen. Das war allerdings übliche Praxis. Um alle Rubriken einer Zeitung abzudecken, war man im 19. Jahrhundert in den Redaktionen auf Zulieferung von außen angewiesen und bezog deshalb einen Teil der Beiträge von Korrespondenzbüros. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts entstanden als Produkte der technischen Neuerungen und Erfindungen telegraphische **Nachrichtentagenturen**. So sind die Nachrichten zur Ware geworden (vgl. Voigt 2002).

Ende des 19. Jahrhunderts war es kaum vorstellbar, dass eine Zeitung ausschließlich der Politik gewidmet gewesen wäre. So gehörten zu weiteren Spalten der Deutschen Volkszeitung „*Bücherschau*“, „*Kunst, Wissenschaft und Schriftenthum*“. Selbstverständlich bildeten auch Feuilletons und Zeitungsroman einen festen Bestandteil der Deutschen Volkszeitung.

Die Sozialdemokraten begründeten in Liberec/Reichenberg ebenfalls relativ früh ein Parteiorgan. Zunächst erschien 1874-1882 die Halbmonatsschrift „*Der Arbeiterfreund*“. Dieser wurde hauptsächlich in die umliegenden Dörfer geliefert. Seine Auflagenhöhe betrug etwa 1.000 Exemplare. Die Ausgaben wurden sehr oft konfisziert, bzw. die Redaktion wurde zu einer Ausbesserungsaufgabe gezwungen. Bald wurde „die weiße Farbe der Unschuld“ - anstelle der konfiszierten Artikel wurden nur leere, unbedruckte Stellen gelassen - ein typisches Zeichen für dieses Blatt. 1883 begann „*Der Radicale*“ als Organ der Sozialdemokraten Nordböhmens zu erscheinen, das Blatt konnte sich aber nur bis 1885 behaupten. Seit 1889 erschien „*Der Freigeist*“, der 1890 die Auflagenhöhe von 7.000 Stück erreichte.

Neben den politischen Blättern wurden in Liberec/Reichenberg zahlreiche Fach- und Vereinszeitschriften herausgegeben, wie zum Beispiel „*Österreichs deutsche Jugend*“ - eine auch außerhalb Böhmens weit verbreitete illustrierte Monatsschrift für die Jugend, „*Deutsche Apothekenzeitung*“, „*Nordböhmische Gastwirtezeitung*“ oder „*Reichenberger Familienfreund. Illustrierte Blätter für Unterhaltung und Aufklärung, Literatur und Kunst*“ (Przedak 1904: 222f.).

Eine regelmäßig erscheinende tschechischsprachige Zeitung gab es in Liberec erst an der Jahrhundertwende. Bis dahin erschienen nur gelegentlich einige Schriften. Das erste tschechische

⁶ Alle genannten Beispiele entstammen der Reichenberger Zeitung, Jahrgang 1897.

Blatt, die Halbmonatsschrift „*Proletář*“ (*Proletarier*) erschien 1896 bis 1897. In seinem Kopf stand: „*Časopis hájící zájmy lidové*“ („Für Volksinteressen eintretende Zeitschrift“) und weiter das Motto: „*Volnost a svobodu chceme, neboť patří nám všem!*“ („Wir wollen Freiheit, denn sie gehört uns allen!“). Es handelte sich um ein anarchistisches Blatt, dessen Niveau ähnlich wie bei anderen anarchistischen Blättern nicht besonders hoch war und den Tschechen im Grenzgebiet zu keinem besonders guten Ruf verhalf. Das Augenmerk wurde in dieser Zeitung vorrangig auf soziale und erst dann auf politische Fragen gelenkt. So fanden zum Beispiel die Badenischen Sprachenverordnungen in der Ausgabe vom April 1897 überraschenderweise keine Beachtung. Einige Fragen waren aber mit so großer Vehemenz thematisiert, dass auch für dieses Blatt bald die „weiße Farbe der Unschuld“ charakteristisch war. Die Herausgabe des *Proletář* wurde erst 1906 wieder aufgenommen.

Die in Liberec/Reichenberg lebenden Tschechen waren auf die Presse von anderswo angewiesen. Am Ende des Jahres 1889 ging aber das in Litoměřice/Leitmeritz erscheinende Blatt „*Český sever*“ (*Der tschechische Norden*) - ein Blatt tschechischer Minderheiten in Landschaften und Städten mit deutscher Mehrheit ein, das die Tschechen aus Liberec/Reichenberg gelesen hatten. Anstatt dieses Blattes begann 1890 V. Šamánek - ein Arzt aus Liberec/Reichenberg, der sich für die Tschechen im Grenzgebiet einsetzte - ein Wochenblatt „*Česká stráž*“ (*Die tschechische Wache*) in Prag herauszugeben. Das Blatt behauptete sich bis 1901. Außerdem gelangten nach Liberec/Reichenberg Zeitungen aus dem unweiten Turnov, wo seit 1887 zweimal im Monat „*Stráž severu*“ (*Die Wache des Nordens*) erschien. Das Blatt verschmolz 1889 mit „*Mladoboleslav*“ (*Jungbunzlauer*). Das politische Blatt „*Český Dub*“ (*Böhmisch-Eiche*), das seine Aufgabe in der Unterstützung nationaler und gewerblicher Interessen in der Landschaft um den Ještěd/Jeschken sah, erschien seit 1892 (Karpaš 1996: 236f.).

Die Zeitung „*Liberecké listy*“ (*Reichenberger Blätter*) erschien in Liberec/Reichenberg seit dem 11. Oktober 1898 nur ein halbes Jahr lang. Sie wird von R. Karpaš als apolitisch charakterisiert. In diesem Punkt kann ich ihm aber nicht völlig zustimmen. Die Zeitung war zwar nicht direkt ein Sprachrohr einer Partei, doch schon der Zeitungskopf - „*Liberecké listy. Časopis hájící zájmy českého lidu v severních Čechách se zvláštním zřetelem na Liberec a okolí.*“ (*Reichenberger Blätter. Eine für die Interessen des tschechischen Volkes in Nordböhmen, unter besonderer Berücksichtigung Reichenbergs und seiner Umgebung, eintretende Zeitschrift.*), sowie der Blick auf die Themen und ihre Darstellung lassen vermuten, dass auch diese Zeitung, genauso wie die anderen, nicht ohne jegliche feste politische Orientierung gewesen wäre. Die Zeitung erschien dreimal im Monat und beschäftigte sich vor allem mit Themen der tschechischen Minderheit in Liberec/Reichenberg. Die politischen Nachrichten wurden hier in der Rubrik „*Politický pozorovatel*“ (*Politischer Beobachter*) gebracht. Die größte Aufmerksamkeit wurde jedoch den Nachrichten aus dem Vereinsleben der Tschechen in Liberec/Reichenberg gewidmet. Die Ursache dafür liegt darin, dass die Tschechen in Liberec/Reichenberg sich erstrangig im Vereinsleben voll realisierten und da eine große gegenseitige Unterstützung fanden, denn politisch konnten sie sich in der ausschließlich deutsch verwalteten Stadt nicht durchsetzen.

Erst seit 1907 verfügten die Tschechen in Liberec/Reichenberg über eine tschechischsprachige Zeitschrift, das Wochenblatt „*Ještědský obzor*“ (*Jeschken-Rundschau*), das das Standardniveau der damaligen Zeitungen erreichte.

Seit 1848 war die Anteilnahme der Bevölkerung am öffentlichen Leben stetig gestiegen, denn sie wollte informiert und gleichzeitig unterhalten werden. Gegen Ende des 19. Jahrhunderts war die Zeitung zum Massenkommunikationsmittel im heutigen Sinne des Wortes geworden: für jedermann verfügbar, täglich erhältlich, rasch und weltweit informierend. Die Zeitung war umfangreich, vielseitig und vor allem billig. Die Presse war die meist verbreitete Druckschrift, sie bildete neben Kalendern und den Erzeugnissen der Trivialliteratur (abgesehen von Gebetbüchern und der Bibel) den Hauptteil des Lesestoffs jener Bevölkerungsschichten, die überhaupt etwas lasen. Eine wichtige neue Tatsache war, dass die Zeitungen zum ersten Mal Teile der unteren Bevölkerungs-

schichten, und zwar auch in ländlichen Gegenden, erreichten. Politische Ereignisse und Interessen setzten rechtliche Maßnahmen in Bewegung, die in Verbindung mit wirtschaftlichen Verhältnissen und technischen Neuerungen bewirkten, dass aus der Zeitung ein alltägliches, allgegenwärtiges Phänomen wurde.

Literatur

- [1] Beránková, M.: Český periodický tisk do roku 1918. Praha 1981. [Die tschechischen Periodika bis zum Jahre 1918].
- [2] Karpaš, R.: Kniha o Liberci. Liberec 1996. [Das Buch über Liberec].
- [3] Paupié, K.: Handbuch der österreichischen Pressegeschichte. Bd. I: Wien. Wien 1960.
- [4] Paupié, K.: Handbuch der österreichischen Pressegeschichte. Bd. II: Die zentralen pressepolitischen Einrichtungen des Staates. Wien 1966.
- [5] Przedak, A.: Geschichte des deutschen Zeitschriftenwesens in Böhmen. Heidelberg 1904.
- [6] Püschel, U.: Zeitungsstil und Öffentlichkeitsprache. In: Sprache und bürgerliche Nation: Beiträge zur deutschen und europäischen Sprachgeschichte des 19. Jahrhunderts. Hrsg. von D. Cherubim - S. Grosse - K. J. Mattheier. Berlin 1998, New York: de Gruyter, 360-383.
- [7] Roubík, F.: Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863 - 1895. Praha 1936. [Bibliographie des Zeitschriftenwesens in Böhmen in den Jahren 1863-1895].
- [8] Voigt, I.: Korrespondenzbüros als Hilfsgewerbe der Presse. In: Wilke, J. (2002) (Hrsg.): Unter Druck gesetzt. Vier Kapitel deutscher Pressegeschichte. Köln, Weimar, Wien 2002. S. 69-127.
- [9] Vošahlíková, P., Řepa, M. (Hrsg.): Bratři Grégrové a česká společnost v druhé polovině 19. století. Praha 1997. [Gebrüder Grégr und die tschechische Gesellschaft in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts.].
- [10] Wilke, J. (Hrsg.): Unter Druck gesetzt. Vier Kapitel deutscher Pressegeschichte. Köln, Weimar, Wien 2002.
- [11] Wilke, J.: Auf dem Weg zur „Großmacht“: Die Presse im 19. Jahrhundert. In: Das 19. Jahrhundert: Sprachgeschichtliche Wurzeln des heutigen Deutsch. Hrsg. von R. Wimmer. IdS Jahrbuch 1990, Berlin 1991, New York: de Gruyter, 73-94.
- [12] Wandruzska, A., URBANITSCH, P. (Hrsg.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Bd. III. - Die Völker des Reiches. Wien 1908.

Rezension

Dr. Franziska Münzberg, Dudenverlag Mannheim

K PYTANIU ROZWOJU ORAZ STRUKTURY GAZET W LIBERCU W DRUGIEJ POŁOWIE XIX WIEKU

Przyczynek ten zwraca uwagę na burzliwy rozwój prasy w drugiej połowie XIX wieku ze względu na organizację, strukturę wewnętrzną oraz styl gazet periodycznych, które pojawiali się w tym okresie w Libercu.

K OTÁZCE ROZVOJE A STRUKTURY NOVIN V LIBERCÍ V DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Příspěvek sleduje prudký rozvoj tisku v druhé polovině 19. století se zřetelem na organizaci, vnitřní strukturu a styl periodických novin, které vycházely v této době v Liberci.

EXPANSION AND STRUCTURE OF THE NEWSPAPER IN LIBEREC IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

This article focuses on the rapid expansion of newspaper publishing in the second half of the 19th century, with an emphasis on the organization, structure, and style of the periodic newspapers, which were published in Liberec during this time.

WIELOWYMIAROWA ANALIZA PORÓWNAWCZA W OCENIE OCHRONY (JAKOŚCI) ŚRODOWISKA (NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH PAŃSTW EUROPEJSKICH)

A. Zielińska

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Zarządzania Jakością i Środowiskiem
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra
zielinska@ae.jgora.pl

Abstrakt

Człowiek jest bardzo silnie uzależniony od środowiska przyrodniczego. Oddziaływanie człowieka na środowisko (antropopresja) prowadzi do eksploatacji i degradacji środowiska przyrodniczego. Należy wykorzystać metody badań ilościowych, w celu zmierzenia tych zagrożeń oraz wskazać obiekty np. państwa, które mają „problem” z ochroną środowiska.

Badania za pomocą wielowymiarowej analizy porównawczej przeprowadzono w oparciu o zmienne opisujące ochronę środowiska: gęstość zaludnienia, struktura użytkowania gruntów, zużycie środków ochrony roślin, zużycie wody (obsługiwanie ludności przez oczyszczalnie ścieków), dostawy energii pierwotnej, zanieczyszczenia powietrza, odpady i ochrona przyrody i zasobów leśnych. Natomiast w analizie poziomu ochrony środowiska zbiorem obiektów były państwa: 15-tka Unii Europejskiej i Polska.

1. Wprowadzenie

Człowiek jest silnie uzależniony od środowiska przyrodniczego i nie może jednoznacznie zerwać tych więzi. Oddziaływanie człowieka na środowisko (antropopresja) zwiększyło się od momentu rewolucji neolitycznej (powstania rolnictwa), a szczególnie na przełomie XVIII i XIX wieku, kiedy to nastąpiła rewolucja przemysłowa. To przyczyniło się do coraz wyraźniejszego naruszania równowagi między różnymi formami aktywności gospodarczej i społecznej człowieka a jakością środowiska przyrodniczego i wyrażało się narastającym procesem eksploatacji i degradacji środowiska przyrodniczego.

Ciekawym problemem jest zbiorczy pomiar ochrony (jakości) środowiska w poszczególnych krajach. Należy się przede wszystkim zastanowić, jakie można wykorzystać w tym zakresie metody badań oraz wskazać obiekty np. państwa, w których ten poziom jest najwyższy i cechy opisujące wpływy na badane zjawisko?

Jedną z takich metod może być wielowymiarowa analiza porównawcza, która pozwala na ocenę poziomu ochrony (jakości) środowiska w badanych obiektach (np. państwach). Tego typu wiedza może w pewnej mierze przyczynić się do podejmowania właściwych decyzji społeczno-gospodarczo-środowiskowych. Celem artykułu jest przeprowadzenie wielowymiarowej analizy porównawczej dla wybranych państw europejskich według określonych zmiennych, które mają wymierny wpływ na ochronę (jakość) środowiska.

2. Zjawiska wpływające na ochronę (jakość) środowiska przyrodniczego

Istotnymi wielkościami (zjawiskami) wpływającymi na jakość (ochronę) środowiska przyrodniczego są między innymi:

- gęstość zaludnienia,
- struktura użytkowania gruntów,
- zużycie środków ochrony roślin,
- zużycie wody,
- dostawy energii pierwotnej,
- zanieczyszczenia powietrza,
- odpady,
- ochrona przyrody i zasobów leśnych.

Wymienione wyżej zjawiska wywierają znaczący wpływ na oddziaływanie czyli antropopresję środowiskową we wszystkich badanych krajach. Nie wyczerpują one oczywiście problemu związków między gospodarką i społeczeństwem a środowiskiem przyrodniczym. Te zjawiska, które nie znalazły się na powyższej liście, a można byłoby je uznać za równie ważne, zostały opuszczone z prozaicznego powodu niedostatku informacyjnego [4].

Gęstość zaludnienia jest zróżnicowana w poszczególnych państwach, w przekrojach średnich wartości dla kraju, jak i w wymiarze przestrzennym. Można ją w pewnym sensie uznać za wskaźnik odzwierciedlający poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. W Europie obserwujemy bowiem dość wyraźne dodatnie relacje między gęstością zaludnienia a industrializacją i serwicyzacją oraz urbanizacją. Oznacza to, że gęstość zaludnienia jest z jednej strony wskaźnikiem odzwierciedlającym poziom zagospodarowania przestrzeni społeczno-ekonomicznej, z drugiej destymulantą jakości życia, zwłaszcza jeżeli potraktujemy samą jakość jako kategorię powiązaną z „czystym” środowiskiem przyrodniczym.¹

Na jakość, sposoby wykorzystania i ochronę środowiska przyrodniczego wpływ ma także struktura użytkowania gruntów (ziemi). Tu również występują istotne rozbieżności w sposobach liczenia wskaźników strukturalnych oraz różnice w wartości tych wskaźników. Systemy statystyki społeczno-ekonomicznej w poszczególnych krajach różnie interpretują na przykład pojęcie gruntów ornych i użytki trwałe, łąk i pastwisk czy lasów i zadrzewienia. A są po przeciwieństwie informacje niezbędne do oceny możliwości rozwoju rolnictwa w danym państwie, jego chemizacji czy bazy bonitacyjnej.

Drugim, obok struktury użytkowania gruntów, zjawiskiem określającym jakość i sposoby wykorzystania środowiska przyrodniczego przez rolnictwo jest zużycie środków chemicznej ochrony roślin. Wskaźniki z tego zakresu wyrażają w dobie industrialnej produkcji rolnej również stosunek do ochrony środowiska przyrodniczego.

Produkcja i wykorzystanie energii pierwotnej jest ważnym z punktu widzenia współczesnej cywilizacji wymiarem korzystania ze środowiska przyrodniczego. Rozmiary tej produkcji i sposoby (w tym efektywność) korzystania, a także rodzaje użytkowanych nośników energii wyrażają również akceptowaną „filozofię” ochrony środowiska przyrodniczego i jego komponentów, a w efekcie finalnym wpływają na jakość tego środowiska. Potwierdzają to doświadczenia związane z najpoważniejszym aktualnie globalnym problemem ekologicznym - zmianami klimatycznymi.

¹ Sama kategoria „czystego” środowiska przyrodniczego wzbudza wiele kontrowersji. Nie ma jednoznacznych kryteriów czy poziom „czystości” wyznaczają parametry ekologiczne, zdrowotne czy akceptowane społeczne lub być może jeszcze inne. We współczesnej ekonomii problem ten dostrzeżono zwłaszcza w keynesowskiej teorii wzrostu gospodarczego uwarunkowanego ekologicznie. Jego dyskusja i próby rozstrzygnięcia wykraczają poza ramy niniejszego artykułu.

Nr. elementu	Gęstość zaludnienia na 1 km ² w 2002 r.	Udział gruntów i użytków rolnych w % powierzchni ogółem w 2001 r.	Udział łąk i pastwisk w % powierzchni ogółem w 2001 r.	Udział lasów i zadrzewień w % powierzchni ogółem w 2001 r.	Powierzchnia lasów i zadrzewień w km ² na 1000 mieszkańców w 2001 r.	Udział powierzchni użytków rolnych gospodarstw ekologicznych w % użytków rolnych ogółem w 2003 r.	Zużycie środków ochrony roślin w t. na km ² powierzchni w 2002 r.	Udział poboru wody na gospodarkę komunalną w % ogółu w 2002 r.	Udział poboru wody na działalność produkcyjną w % ogółu w 2002 r.
Państwo									
Niemcy	231,0	34,4	14,4	30,2	1,3	3,70	29531	14,2	4,5
W. Brytania	246,0	23,7	45,7	11,6	0,5	3,96	32815	48,4	6,5
Francja	108,3	34,3	21,9	31,6	2,9	1,40	82456	19	11,7
Włoch	192,7	32,8	11,6	23,3	1,2	8,00	76346 ^{d)}	18	17
Hiszpania	80,1	35,9	22,9	33,3	4,1	1,66	40727	14,6	2,8
Holandia	387,8	30,7	26,6	9,5	0,2	1,94	8029	14,1	1,4
Grecja	80,7	29,9	36,1	22,8	2,9 ^{e)}	0,60	11852	9,9	1,3
Belgia	335,8	28,3	17,6	22,4	0,7	1,61	9544 ^{e)}	9,8	5,1
Portugalia	112,8	27,0	15,2	36,9	3,4	1,80	15501 ^{e)}	6,8	3,3
Szwecja	19,8	6,6	1,1	73,5	32,8 ^{e)}	6,30	1711	34,3	27,6
Austria	97,1	17,9	23,3	41,6	4,2	11,60	3132 ^{e)}	17	36,1
Dania	124,7	54,0	8,4	12,7	1,0 ^{e)}	6,51	2868	59,3	7,8
Finlandia	15,4	8,5	0,4	75,5	44,3	7,00	1621	17,2	66,9
Irlandia	55,4	15,7	48,5	9,4	1,7	0,68	2209 ^{e)}	40	21,3
Luksemburg	171,7	24,5	25,3	34,6	2,2	1,71	521 ^{b)}	62,6	23,2
Polska	124,5	47,5	13,4	30,0	2,4	0,30	10395	18,5	3,8

Tabela 1: Wartości liczbowe elementów wpływających na ochronę środowiska w wybranych państwach europejskich

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [4].

a) dane za 1990, b) dane za 1999, c) dane za 2000, d) dane za 2001, e) nie uwzględniono ludności obsługiwanej przez komunalną sieć kanalizacji bez oczyszczania ścieków.

cd. Tabela 1.

Nr. elementu	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
	Produkcja energii pierwotnej w Mtoe na 1000 mieszkańców w 2002 r.	Udział dostawy energii pierwotnej z paliw stałych w % całkowitej dostawy energii w 2002 r.	Udział dostawy energii pierwotnej z gazu ziemnego w % całkowitej dostawy energii w 2002 r.	Udział dostawy energii pierwotnej z energii wodnej, geotermalnej i słonecznej w % całkowitej dostawy energii w 2002 r.	Calkowita emisja tlenków siarki w tys. ton na 1000 mieszkańców w 2000 r.	Calkowita emisja tlenków azotu w tys. ton na 1000 mieszkańców w 2000 r.	Calkowita emisja tlenku węgla w tys. ton na 1000 mieszkańców w 2000 r.	Wytworzone odpady w tys. ton na 1000 mieszkańców w 2002 r.	Udział powierzchni obszarów chronionych według I-VI klasyfikacji IUCN w % ogółu powierzchni w 2003 r.
	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
Państwo									
Niemcy	0,0016	24,6	21,8	3,7	0,008	0,019	0,058	0,158	35,7
W. Brytania	0,0043	15,8	37,8	1,2	0,020	0,029	0,067	0,071	10,9
Francja	0,0023	5,0	14,1	6,2	0,011	0,024	0,113	0,063	13,3
Włoch	0,0005	7,9	33,4	5,6	0,013	0,024	0,090	0,060	12,1
Hiszpania	0,0008	16,4	14,2	5,4	0,039	0,036	0,073	0,026	9,6
Holandia	0,0037	10,8	46,0	1,9	0,006	0,026	0,043	0,131	25,3
Grecja	0,0010	31,0	6,2	4,8	0,046	0,030	0,144	0,035	5,2
Belgia	0,0013	11,8	23,6	1,8	0,016	0,032	0,107	0,187	3,4
Portugalia	0,0003	13,3	10,2	13,6	0,028	0,040	0,107	0,027	7,3
Szwecja	0,0036	5,5	1,6	27,6	0,006	0,028	0,094	0,145	8,0
Austria	0,0012	11,8	21,7	22,7	0,005	0,024	0,106	0,130	36,4
Dania	0,0054	21,3	23,4	13,2	0,005	0,039	0,108	0,144	37,2
Finlandia	0,0031	18,5	10,4	22,5	0,014	0,046	0,102	0,144	9,1
Irlandia	0,0004	17,0	24,2	2,0	0,035	0,033	0,074	0,079	2,4
Luksemburg	0,0002	2,5	27,5	2,5	0,007	0,039	0,112	0,002	17,1
Polska	0,0021	61,5	11,3	5,2	0,039	0,022	0,090	0,003	23,6

cd. Tabela 1.

Nr. elementu	Powierzchnia obszarów chronionych według I-VI klasyfikacji IUCN w ha na 1000 mieszkańców w 2003 r.	Zagrozone rośliny naczyniowe w % ogółu roślin naczyniowych	Zagrozone ssaki w % ogółu ssaków	Zagrozone ptaki w % ogółu ptaków	Zagrozone ryby w % ogółu ryb
Państwo	20.	21.	22.	23.	24.
Niemcy	154,4	26,8	41,8	29,2	31,3
W. Brytania	44,3	9,0	21,9	14,2	11,1
Francja	122,6	6,4	19,5	13,9	7,2
Włoch	63,0	4,8	40,7	18,4	29,0
Hiszpania	119,6	5,5	26,3	25,5	52,9
Holandia	65,3	22,0	15,6	26,2	31,1
Grecja	64,6	3,1	36,4	13,0	24,3
Belgia	10,2	18,6	26,5	12,8	51,2
Portugalia	64,9	8,2	17,7	13,7	22,9
Szwecja	403,4	14,3	22,4	19,1	16,4
Austria	374,7	33,4	22,0	26,0	41,7
Dania	298,4	10,0	22,0	14,5	15,8
Finlandia	590,2	5,6	11,9	13,3	11,8
Irlandia	42,9	0,7	6,5	21,8	33,3
Luksemburg	99,6	12,2	51,6	50,0	27,9
Polska	191,3	11,2	15,7	14,5	14,5

Innym istotnym problemem są zasoby i sposoby wykorzystania wody. Wiadomo, że ten surowiec determinuje szeroko rozumianą działalność gospodarczą. Państwa różnią się między sobą rozmiarami zasobów wody, wielkością poboru na potrzeby komunalno-bytowe, rolnicze czy przemysłowe, a to z drugiej strony wpływa na wielkość wytwarzanych ścieków. Zanieczyszczenia wód prowadzą do niekorzystnych zmian jakości zasobów wód powierzchniowych i podziemnych, powodując między innymi zubożenie dostępnych użytkowych zasobów wodnych i ograniczenia w ich użytkowaniu. Ściekami są również wprowadzane do wód lub do ziemi substancje pyłowe i gazowe oraz energia (np. w formie wód chłodniczych). Mogą one powodować szkodliwą degradację wody, w tym jej eutrofizację [1].

Zanieczyszczenia powietrza, pochodzące zarówno ze źródeł naturalnych (np. procesy biologiczne, pożary, opady pyłu kosmicznego, wybuchy wulkanów), jak i antropogenicznych (np. przemysł, transport, rolnictwo, energetyka) wpływają negatywnie na rozwój i życie roślin, zwierząt oraz ludzi, a także kapitał antropogeniczny [2]. Polutanty te przyczyniają się między innymi do zmiany składu powietrza atmosferycznego. Największe znaczenie mają tu zanieczyszczenia gazowe, a zwłaszcza: ditlenek węgla, ditlenek siarki, tlenki azotu oraz tlenek węgla.

Znacznym zagrożeniem dla środowiska przyrodniczego są odpady. Odpady są to zużyte przedmioty oraz substancje stałe, a także nie będące ściekami substancje ciekłe, powstające w związku z bytowaniem człowieka lub działalnością gospodarczą, nieprzydatne w miejscu lub czasie, w którym powstały i uciążliwe dla środowiska [1]. Ich zakres oddziaływania środowiskowego jest złożony i niedostatecznie rozpoznany. Odpady zajmują przestrzeń, zanieczyszczają poszczególne komponenty, zwłaszcza gleby, wody powierzchniowe i podziemne oraz poszczególne organizmy.

Ochrona przyrody i zasobów leśnych wpływa na zachowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej. Wymieranie gatunków na Ziemi oraz redukcja różnorodności krajobrazowej w ostatnich dziesięcioleciach jest procesem o niepokojącym tempie, na który wpływ ma między innymi cywilizacja przemysłowa i narastająca antropopresja. Jego konsekwencje są bardzo złożone i przekładają się na jakość środowiska przyrodniczego, jego walory ekonomiczne i pozaekonomiczne i możliwe zakresy wykorzystania. W tabeli nr 1 przedstawiono wartości liczbowe wybranych wskaźników dla powyższych zjawisk w określonych krajach europejskich. Kryterium doboru oparte zostało na dostępności porównywalnych wskaźników.

3. Istota wielowymiarowej analizy porównawczej

Opisane zjawiska wpływające na jakość (ochronę) środowiska opierają się na obszernym materiale statystycznym. Są to jednak informacje przedstawiane za pomocą wielu jednostek pomiarowych, o różnych mianach. Uniemożliwia to porównywanie sytuacji na różnych obszarach lub na tym samym obszarze przy zmieniającym się nasileniu występowania poszczególnych rodzajów elementów. Celowym jest zatem wykorzystanie takich metod, które pozwoliłyby na obiektywizację procedury ogólnej oceny ochrony środowiska [3]. Jedną z takich metod jest wielowymiarowa analiza porównawcza (WAP). W prezentowanym badaniu została ona wykorzystana do oceny ochrony środowiska w zbiorowości 16 państw, w których poszczególne jednostki są opisane przez zespół 24 zmiennych.

Pierwszym krokiem wielowymiarowej analizy porównawczej jest ujednoczenie charakteru zmiennych (wartości elementów wpływających na jakość środowiska). Ujednoczenia charakteru zmiennych nie przeprowadzamy w sytuacji, gdy wszystkie zmienne mają charakter stymulant, czyli pozytywnie wpływają na badane zbiorcze zjawisko. W przypadku pojawienia się w zestawie zmiennych, które mają charakter destymulant lub nominant zachodzi konieczność przekształcenia ich na stymulanty². Następną czynnością w procesie WAP jest pozbawienie badanych zmiennych (wartości elementów wpływających na ochronę środowiska) mian i ujednoczenie rzędów wielkości w celu doprowadzenia ich do porównywalności (tzw. normalizacja). Po przeprowadzeniu tych dwóch czynności można przejść do obliczenia wybranej miary WAP.

Jedną z klasyfikacji stosowanych w wielowymiarowej analizie porównawczej jest klasyfikacja hierarchiczna, która polega na liniowym uporządkowaniu zbioru obiektów (państw) według określonego problemu badawczego, jakim jest poziom ochrony środowiska. Następuje porządkowanie obiektów (państw) od „najlepszego” do „najgorszego” (lub odwrotnie) w oparciu o syntetyczny miernik rozwoju (SMR). SMR jest agregatem informacji zawartych w poszczególnych zmiennych (wartości elementów wpływających na ochronę środowiska) wyznaczonych dla klasyfikowanych obiektów (państw). Syntetyczny miernik rozwoju można

² W zbiorze zmiennych opisujących ochronę środowiska mogą wystąpić: stymulanty, destymulanty i nominanty. Stymulantami są takie zmienne, których wyższe wartości liczbowe implikują pożądane zmiany danego zjawiska. Destymulanty to te zmienne, których wyższe wartości oznaczają niepożądane zmiany badanego zjawiska. Cechy nominanty charakteryzują się określonym poziomem nasycenia, od którego wszelkie odchylenia implikują negatywne zmiany zjawiska [5].

wyznaczyć między innymi w oparciu o formułę bezwzorcową, która jest średnią arytmetyczną znormalizowanych wartości badanych zmiennych. Za „najlepszy” obiekt (państwo) przyjmujemy ten, który ma najwyższą wartość SMR, natomiast za „najgorszy” - ten, który ma najniższą wartość SMR [6]. W analizie ochrony środowiska przyrodniczego zbiorem obiektów są państwa 15-ki Unii Europejskiej i Polska (dane do 2003 r.):

1.	Niemcy	9.	Portugalia
2.	Wielka Brytania	10.	Szwecja
3.	Francja	11.	Austria
4.	Włoch	12.	Dania
5.	Hiszpania	13.	Finlandia
6.	Holandia	14.	Irlandia
7.	Grecja	15.	Luksemburg
8.	Belgia	16.	Polska

Natomiast zbiorem zmiennych są wymienione w tabeli 1 wartości 24 elementów wpływających na zakres ochrony środowiska przyrodniczego.

Do dalszych rozważań należy przeprowadzić klasyfikację zmiennych z uwagi na kierunek ich oddziaływania na ochronę środowiska. Stymulantami w badaniu będą następujące zmienne (według wymienionych numerów elementów w tab.1.): 2, 3, 4, 5, 6, 10, 13, 14, 19 i 20 a pozostałe zmienne w badaniu zaliczamy do destymulant. W badaniu nie występują nominanty. Określenie przynależności zmiennych do zbioru stymulant i destymulant odbyło się na podstawie merytorycznej oceny.

Po zestawieniu zmiennych opisujących ochronę środowiska przeprowadza się ujednoczenie charakteru zmiennych i normalizację, po czym wyznacza się syntetyczny miernik rozwoju (tab. 2.).

Lokata	Państwo	SMR (uporządkowany od „najlepszego” do „najgorszego” państwa) według poziomu ochrony środowiska
1.	Finlandia	0,450
2.	Austria	0,424
3.	Luksemburg	0,417
4.	Szwecja	0,415
5.	Holandia	0,393
6.	Dania	0,383
7.	Francja	0,351
8.	Niemcy	0,350
9.	Polska	0,345
10.	Irlandia	0,344
11.	Portugalia	0,328
12.	Włoch	0,328
13.	W. Brytania	0,328
14.	Grecja	0,314
15.	Hiszpania	0,289
16.	Belgia	0,263

Tabela 2: Rezultaty syntetycznego miernika rozwoju badanych państw europejskich według elementów wpływających na ochronę środowiska.

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie rezultatów syntetycznego miernika rozwoju według formuły bezwzorcowej najbardziej pożądanym poziomem ochrony środowiska odnotowała Finlandia a najmniej korzystny poziom zjawiska przypisany został Belgii. Dziewiątą lokatą Polski, tuż za Niemcami, może zostać

uznana za osiągnięcie. Stan ochrony środowiska w Polsce nie jest jednak idealny, budzi wiele zastrzeżeń i kontrowersji (co potwierdziła przeprowadzona analiza). To pobudza konieczność prowadzenia dalszych badań dotyczących ochrony środowiska przyrodniczego. W wyniku tych badań możliwe będzie zapewne podjęcie odpowiednich decyzji dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczo-środowiskowego naszego państwa.

4. Wnioski

Ocena poziomu ochrony środowiska dla wybranych 16 państw przeprowadzona została w oparciu o syntetyczny miernik rozwoju. Uzyskane rezultaty upoważniają do sformułowania pewnych wniosków i postulatów:

- analizę przeprowadzono jedynie dla wybranych zmiennych (elementów wpływających na ochronę środowiska),
- należałoby wykorzystać inne zmienne dla obiektów (państw), które pełniej oddawałyby specyfikę badanych państw i samego zjawiska zbiorczego (ochrony-jakości środowiska przyrodniczego),
- należy zastanowić się nad możliwością szacowania brakujących danych, co umożliwiłoby wykorzystanie większej liczby zmiennych,
- należy przypisać odpowiednie rangi dla poszczególnych zmiennych - elementów wpływających na ochronę środowiska, ponieważ nie wszystkie badane elementy w takim samym stopniu wywierają wpływ na ochronę środowiska,
- uzyskane rezultaty potwierdzają przydatność syntetycznego miernika rozwoju w ocenie poziomu ochrony środowiska.

Literatura

- [1] Definicje pojęć z zakresu ochrony środowiska. GUS: Warszawa 1993, s. 62, 85.
- [2] Dobrzański G., Dobrzańska B. M., Kielczewski D.: Ochrona środowiska przyrodniczego. Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko: Białystok 1997, s. 43.
- [3] Mazurski, K., R.: Nasilenie zanieczyszczenia środowiska Polski w ocenie ilościowej. W: Problemy terenów zanieczyszczonych w Europie Środkowej i Wschodniej. Katowice: Race News Special Issue 1999, s. 29.
- [4] Ochrona Środowiska 2004. Główny Urząd Statystyczny: Warszawa 2004, s. 463-504.
- [5] Pluta, W.: Wielowymiarowa analiza porównawcza w modelowaniu ekonometrycznym. PWN: Warszawa 1986.
- [6] Sej-Kolasa, M., Zielińska, A.: Excel w statystyce, materiały do ćwiczeń. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu: Wrocław 2004, s. 97.

Recenzja

prof. dr hab. Stanisław Czaja, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Legnicy

MEHRDIMENSIONALE VERGLEICHANALYSE BEI DER BEWERTUNG DES UMWELTSCHUTZES AM BEISPIEL AUSGEWÄHLTER STAATEN

Der Mensch ist sehr stark von seiner Umwelt abhängig. Seine Auswirkungen auf die Umwelt führen zu ihrer Ausbeutung und Degradierung. Man soll dabei eine quantitative Forschungsmethode gebrauchen, die zum Ziel hat, die Gefahr zu vermessen und Objekte wie z. B.: einzelne Staaten zu zeigen, die das Problem des Umweltschutzes vor sich haben. Die Untersuchung mit Hilfe von der mehrdimensionalen Vergleichsanalyse basierte auf den variablen Faktoren, die den Umweltschutz beschreiben: Bevölkerungsdichtheit, Grundstücksbebauungsstruktur, Pflanzenschutzmitteln, Wassergebrauch (Nutzung der Abwasserreinigungsanlagen), Energielieferung, Luftverschmutzung, Abfälle und Umwelt- und Wälderschutz. Bei der Umweltschutzanalyse wurden die 15 EU-Staaten und Polen zum Untersuchungsobjekt.

MULTIROZMĚRNÁ KOMPARAČNÍ ANALÝZA V HODNOCENÍ OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ VE VYBRANÝCH ZEMÍCH

Lidský život je velmi ovlivňován přírodním prostředím. Lidská působnost na životní prostředí (antropoprese) vede k vytížení a degradaci přírodního prostředí. Pro změření těchto rizik je nezbytné využívat metody kvantitativních průzkumů. Nutná je také identifikace objektů, např. států, které mají problém s ochranou životního prostředí.

Pro průzkum pomocí Multirozměrné komparační analýzy byly využity proměnné popisující ochranu životního prostředí, jako jsou: hustota obyvatelstva, struktura užívání pozemků, spotřeba prostředků pro ochranu rostlin, spotřeba vody (služby pro občany při využití čistíren odpadních vod), dodávky prvotní energie, znečištění ovzduší, odpady, ochrana přírody a lesů.

Pro analýzu úrovně ochrany životního prostředí skupinu objektů tvořilo Polsko a státy bývalé (15-tičlenné) Evropské unie.

THE MULTIDIMENSIONAL COMPARATIVE ANALISES IN THE EVALUATION OF NATURE PROTECTION IN THE PERSPECTIVE OF THE SELECTED COUNTRIES

The man is strongly connected with his natural environment. The human influence on the environment (anthrop-pressure) leads to the exploitation and degradation of the natural environment. It is necessary to use the quantitative methods of an investigation in case to measure those threats and points the objects e.g. those countries which have environmental problems.

The investigations according to the Multidimensional Comparative Analyses were explored on the base of the variables which describe the environmental protection: the population density, the soil usage structure, the usage of herbicides and pesticides, the consumption on the water (sewage purification supplied to the society), the supply the prime energy, the oxygen pollution, the waste products, the protection of the nature and forest areas.

The countries which were considered as the objects of the analyses concerning the level of the environment protection were: Poland and 15 countries of the European Union.

STOSUNKI GOSPODARCZE POLSKI Z NIEMCAMI W WARUNKACH INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ I GLOBALIZACJI GOSPODARKI ŚWIATOWEJ

F. Adamczuk

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i turystyki w Jeleniej Górze
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
adamczuk@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

Celem opracowania jest ukazanie głównych obszarów współpracy polsko-niemieckiej oraz czynników stymulujących i hamujących ten rozwój. Wykorzystano w nim zarówno polskie jak i niemieckie materiały oraz raporty specjalistycznych instytucji zajmujących się stosunkami gospodarczymi obu krajów i inne opracowania publikowane okresowo dla potrzeb oceny stanu tych stosunków w obu krajach. Końcowa część opracowania zawiera liczne oceny dotychczasowej współpracy obu krajów w warunkach integracji europejskiej i globalizacji gospodarki światowej, a także propozycje ich aktywizacji w przeszłości.

1. Charakterystyka polsko-niemieckich stosunków gospodarczych - geneza i podstawy traktatowe

Postępuje proces integracji europejskiej. Unia Europejska ma 25 członków i kolejne kraje chcą być w tej grupie. Każdy kraj poszukuje na progu XXI wieku swojego miejsca w gospodarce i społeczności światowej. Dotyczy to także Polski i Niemiec, dwóch krajów bardzo ważnych uczestników europejskiego i także światowego porządku.

Współpracę i korzyści jakie płyną ze współpracy dwóch sąsiadujących ze sobą krajów uzasadniają wszystkie współczesne teorie stosunków międzynarodowych., w szczególności teorie syntetyczne, uwzględniające elementy popytu i podaży jako czynniki wzrostu. Wiadomo, że korzyści te mogą uzyskiwać nawet ci partnerzy którzy różnią się i to nawet istotnie potencjałem gospodarczym, zasobami czynników produkcji i stopniem konkurencyjności. W takiej sytuacji są właśnie Polska i Niemcy. Kraje różnią się pod względem tych czynników zasadniczo, a to co ich wyróżnia to tzw. asymetria potencjałów gospodarczych, poziomu rozwoju gospodarki i warunków życia ludności. W roku 1990 w momencie zjednoczenia Niemiec i pierwszych miesiącach transformacji ustrojowej w Polsce PKB w Polsce sięgał 29% średniego poziomu UE.(UE=100), na początku 2004 roku było to ok. 47-49%. Gospodarka polska obiektywnie rzecz ujmując rozwija się szybciej niż UE w tym i Niemiec. Różnica pozostaje znaczna, choć ulega powolnemu zmniejszaniu. Miejsce obu krajów w gospodarce światowej zmienia się, choć zmiana ta nie jest zasadniczo widoczna z dnia na dzień.

Trwa proces transformacji ustrojowej w Polsce. Proces ten wymaga czasu i podejmowania trudnych decyzja także sporych środków finansowych. Nowe landy niemieckie są w zasadniczo odmiennej (bardzo korzystnej) sytuacji gospodarczej. Płyną do nich od lat ogromne środki na rozwój gospodarczy, infrastrukturę a mimo to nie udaje się wyrównać warunków i poziomu

życia mieszkańców. Bogate tzw. stare landy RFN ponoszą ogromne koszty rozwoju całych Niemiec w tym w szczególności obszarów b. NRD. Proces przemian w Polsce oparty jest przede wszystkim o środki własne, źródła zewnętrzne jak MFW, BS i UE w okresie przedakcesyjnym wspierały szereg inicjatyw, główny ciężar restrukturyzacji spoczywał na polskim społeczeństwie.

Dlatego min. wstąpienie RP do UE otworzyło etap szerokiego korzystania ze środków zewnętrznych i rozwiązywania wielu problemów. Stosunki Polski z Niemcami jeszcze w okresie przedakcesyjnym uległy pewnemu ochłodzeniu, a zewnętrznymi przejawami tego stały się np. okresy przejściowe dla niektórych rozwiązań np. ochrona rynku pracy min. w Niemczech przed pracownikami z Polski i innych nowoprzyjętych krajów. Nie bez znaczenia było także odmienne stanowisko Polski i Niemiec wobec wojny w Iraku czy procesu tworzenia konstytucji europejskiej.

RFN jest naszym największym partnerem gospodarczymi ok. 1/3 obrotów Polski dotyczy właśnie tego kraju. Biorąc pod uwagę poziom i strukturę tych obrotów należy wyrażać zadowolenie z tego stanu. Wzrost wymiany gospodarczej z Niemcami wpływa na poprawę konkurencyjności gospodarki polskiej., na co wskazują liczne opracowania na ten temat min. IKiCHZ w Warszawie. Udział Polski w obrotach gospodarczych Niemiec wynosi średnio ok. 4-5% i jest to znaczenie mało istotne. Stan ten jest jednym z przejawów wspomnianej asymetrii w obrotach. Zachodzą jednak korzystne zmiany w polityce gospodarczej ob. Krajów, w szczególności korzystny wkład dla rozwoju tych kontaktów ma współpraca przygraniczna [1, s. 96-100].

2. Obszary współpracy i ich ocena

Zasadniczymi obszarami współpracy, które podlegać będą ocenie są:

- wymiana towarowa,
- współpraca kapitałowa,
- joint ventures,
- transfer technologii,
- kooperacja produkcyjna,
- ochrona środowiska,
- tworzenie nowych podmiotów gospodarczych,
- udział w międzynarodowych przedsięwzięciach marketingowych,
- uczestnictwo w tworzeniu nowego ładu gospodarczego w Europie i na świecie.

W zakresie wymiany towarowej w ostatnich latach zachodzą bardzo korzystne zmiany. Dotyczy to zarówno eksportu jak i importu. Wzrasta udział wyrobów wysokoprzetworzonych, a spada udział surowców. Po 1 maja 2004 wzrósł zasadniczo eksport wyrobów przemysłu spożywczego i żywności, co dla Polski jest bardzo korzystne. Opinie na temat polskiej żywności są bardzo dobre i sprzyjają aktywizacji sprzedaży. Jeśli chodzi o bilans handlowy to ulega on także poprawie. Bardzo dobrze odebrano w Polsce inicjatywy w zakresie eksportu szeregu towarów na rynki krajów trzecich.

Współpraca kapitałowa jest zadowalająca. Udział kapitału niemieckiego na rynku polskim jest bardzo znaczący (3-4 miejsce). Inwestycje polskie w Niemczech są raczej niewielkie i wynika to z braku nadwyżek kapitałowych naszego kraju. Bardzo korzystnie odebrano w Polsce pozytywną decyzję Niemiec z początku 2005 roku, odnośnie wcześniejszej spłaty części długów zaciągniętych przez nasz kraj jeszcze w latach 70-tych XX wieku i renegotjowanych w latach 80-tych.

Tworzenie joint - ventures (polsko-niemieckich) jest w Polsce dość powszechne, najczęściej z udziałem innych partnerów. W Niemczech tego typu jednostki występują rzadziej, ale zjawisko ma charakter rozwojowy.

Transfer technologii pomiędzy dwoma krajami jest w zasadzie jednokierunkowy, Dopływ nowych technologii z Niemiec do Polski dotyczy albo przedsiębiorstw typowo niemieckich

na rynku polskim albo joint-ventures. Proces ten jest rozwojowy i sprzyjają temu procesowi specjalne jednostki zajmujące się transferem technologii np. Wrocławskie Centrum Transferu Technologii, czy ETB Neisse.

Kooperacja produkcyjna w klasycznej postaci jest słabszym punktem stosunków gospodarczych pomiędzy Polską i Niemcami. Mimo iż przebiega współpraca kooperacyjna wewnątrzgałęziowa to jej zakres jest niezadowalający. Szereg produktów wytwarzanych w Polsce jest sprzedawanych do Niemiec i ten rodzaj sprzedaży można zaliczyć do tej grupy. Dotyczy to w szczególności np. części dla przemysłu motoryzacyjnego. Firma Volkswagen Polska w roku 2003 był największym eksporterem polskim na rynek niemiecki, co wydaje się niewiarygodne.

Ochrona środowiska jest obszarem gdzie współpraca gospodarcza podmiotów polskich i niemieckich ma miejsce. Firmy polskie dostarczają wiele podzespołów i wyposażenia dla obiektów niemieckich, także eksportowanych na rynki krajów trzecich, są to np. konstrukcje mechaniczne o niskim zaangażowaniu najnowszych technologii.. Nie udaje się zapoczątkować współpracy w zakresie rozwiązywania problemów ekologicznych np. w ramach programu czysta i żeglowna Odra. W tej sprawie oba kraje mają odmienne interesy i stanowiska. W skali lokalnej są przykłady budowy wspólnych oczyszczalni ścieków czy budowy wspólnych obiektów infrastrukturalnych.

Tworzenie nowych podmiotów gospodarczych przebiega zgodnie z możliwościami i potrzebami rynkowymi. Sprzyjają temu instytucje lokalne i regionalne, a także specjalistyczne. Zaliczyć do tego można w skali międzypaństwowej: Polsko-Niemiecką Izbę Przemysłowo - Handlową w Warszawie czy Polsko-Niemieckie Towarzystwo Wspierania Gospodarki S.A. w Gorzowie Wielkopolskim.

Występowanie w skali międzynarodowej w zakresie marketingu regionalnego czy politycznego przebiega znacznie gorzej. Wynika to z braku doświadczeń ale i traktowania siebie jako swoistych konkurentów. W płaszczyźnie politycznej idea Trójkąta Weimarskiego wydaje się być w sferze teorii. Ma miejsce niezrozumienie interesów drugiej strony i to zarówno interesów niemieckich w Polsce jak i interesów polskich w Niemczech. Hamulcem wydaje się brak struktur integrujących społeczność polską w RFN i nie uznawanie jej za mniejszość polską, mimo iż istnieje mniejszość niemiecka w Polsce i ma nawet swoich reprezentantów w polskim Sejmie.

Uczestnictwo Polski i Niemiec w tworzeniu nowego ładu gospodarczego w Europie i świecie jest widoczne. Aktywność obu krajów w WTO jest tego przykładem. Efekty tej aktywności nie zawsze są satysfakcjonujące. W UE rola Niemiec w kształtowaniu więzi gospodarczych jest nieporównywalnie większa niż Polski. Sprzeczności interesów są jednak zjawiskiem normalnym [3,s. 144-174].

3. Główne stymulatory i hamulce rozwoju współpracy gospodarczej pomiędzy Polską i Niemcami

W bogatej literaturze przedmioty, przede wszystkim z zakresu gospodarki, ale także innych nauk wskazuje się na następujące stymulatory współpracy:

- sąsiedztwo bezpośrednie,
- tradycje historyczne współpracy gospodarczej,
- członkostwo w Unii Europejskiej,
- asymetria w rozwoju gospodarczego w obu krajów,
- pogłębianie się integracji europejskiej,
- zainteresowanie w obu krajach poszukiwaniem nowego - korzystniejszego niż dotychczas miejsca w gospodarce światowej,
- presja zewnętrzna (przede wszystkim polityczna) na korzystny rozwój stosunków dwustronnych i rozwój dobrosąsiedzkich kontaktów gospodarczych.

W tej samej literaturze przedmioty dostrzega się liczne destymulatory tej współpracy, które umownie zostaną określone jako hamulce jej rozwoju. Zalicza się do nich bardzo często te same lub zbliżone czynniki w odmiennych uwarunkowaniach [3, s. 34-76].

Po pierwsze, sąsiedztwo bezpośrednie - relatywnie długa granica państwowa traktowana jest jako stymulator o ile występuje jej wysoka przepuszczalność i ma miejsce wspólne rozwiązywanie np. problemów przygranicznych. Na obecnym etapie granica ta spełnia w ograniczonym zakresie tę funkcję, a przykładowo rzeka graniczna tj. Odra i Nysa Łużycka ma odmienne znaczenie dla gospodarki Polski i Niemiec i to zarówno obecnie jak i w perspektywie. Przełamanie tego stanu jest możliwe ale bardzo trudne.

Po drugie, tradycje historyczne współpracy gospodarczej historycy gospodarczy traktują jako silny stymulator współpracy - z czym trzeba się zgodzić. Tylko, że tradycje w tym względzie były w naszej historii bardzo różne od korzystnego wpływu na rozwój szeregu regionów - np. części Śląska wchodzącego w stosunkowo niedalekiej historii do Niemiec i ekspansji kapitałowej na obszarach, które dziś są integralną częścią Polski. Kapitał niemiecki w literaturze gospodarczej od niedawna postrzegany jest jako kapitał przyjazny wobec interesów Polski, a obawy przed jego ekspansją w Polsce są nadal bardzo poważne. Kapitał polski w Niemczech traktowany jest jako marginalny i wyłącznie peryferyjnych funkcjach rozwojowych.

Po trzecie, członkostwo w Unii Europejskiej jest w obu krajach traktowane formalnie tak samo. Praktyka dowodzi jednak, w Niemczech Polska traktowana jest jako kraj o skromnym potencjale gospodarczym i ogromnych oczekiwaniach - przede wszystkim finansowych. W Polsce nie zawsze pamięta się że udział Niemiec w budżecie Unii Europejskiej jest podstawowy i tym samym pozycja Niemiec w UE jest funkcją tego stanu, przy wielu decyzjach wewnątrzspółnotowych. Przykładem może tu być problem deficytu budżetowego, czy polityki rozwoju regionalnego. Stan ten nie sprzyja w praktyce współpracy dwustronnej.

Po czwarte, asymetria w rozwoju jest postrzegana w obu krajach, co jest zjawiskiem obiektywnym. W Niemczech traktuje się ją jako stan który ulegać będzie obniżaniu, w Polsce podobnie, tyle, że mechanizm tego procesu jest postrzegany inaczej. Rozwój RP jako kraju nadrabiającego wieloletnie, a nawet wielowiekowe zaniedbania i pogoń Niemiec jako lidera światowej gospodarki, są celami o zróżnicowanym gatunku, mimo iż nie są celami konkurencyjnymi.

Integracja i poszukiwanie nowego miejsca w gospodarce światowej wynikają ze stanu umawianego poprzednio. Inne są ambicje i możliwości obu krajów. Polska poszukuje silnej, trwałej pozycji w Europie, międzynarodowej pozycji godnej pozycji naszego kraju. Niemcy poszukują nowego miejsca w stosunkach międzynarodowych czego przykładem jest ubieganie się o miejsce stałego członka w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Uzasadnia się je min. znaczeniem gospodarczym kraju i jego pozycją międzynarodową przede wszystkim w Europie.

Ostatnia kwestia to rola presji zewnętrznej na kształt stosunków dwustronnych pomiędzy Polska i Niemcami, członkami UE. W tej sprawie jest szereg problemów spornych lub też odmiennie interpretowalnych. Dotychczasowi stali członkowie np. Rady Bezpieczeństwa ONZ postrzegają ten problem różnie, generalnie nie sprzeciwiając się ambicjom Niemiec, ale stawiając ONZ i Radzie Bezpieczeństwa nowe miejsce i zadania. Polska uczestniczy w tym procesie jako rzecznik członkostwa Niemiec w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, dostrzegając więcej korzyści niż zagrożeń z takiego stanu rzeczy. Podobna sytuacja ma miejsce w innych strukturach międzynarodowych gdzie zarówno Polska jak Niemce chcą coraz pełniej uczestniczyć w podejmowaniu decyzji międzynarodowych w tym gospodarczych. W UE występuje zasadnicza asymetria pomiędzy stanowiskami i instytucjami kierowanymi przez obywateli obu krajów na korzyść Niemiec. W instytucjach międzynarodowych asymetria ta jest jeszcze bardziej widoczna [6, s. 267-303].

Uwagi końcowe

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, a także studiów dostępnej bibliografii w najbliższej współpracy można mówić o następującym kształcie stosunków pomiędzy oboma krajami.

1. Stosunki bilateralne będą rozwijać się w duchu stosunków dobrosąsiedzkich, zgodnie z zasadami traktatowymi. Specjaliści wskazują, że nie należy oczekiwać specjalnego ich rozwoju do roku 2011, który to okres wynika z procedury realizacji naszych zobowiązań jako nowego członka Unii Europejskiej,
2. Stosunki gospodarcze rozwijać się będą w niektórych branżach: po okresie rozwoju tych relacji w przemyśle meblarskich, motoryzacyjnym, handlu, chemii gospodarczej, pojawia się nowe obszary gdzie widoczniejsza będzie ta współpraca w sferze usług: usługi biznesowe, transportowe, logistyka itp.
3. Współpraca przygraniczna, w szczególności euroregionalna będzie ustępować miejsca współpracy międzyregionalnej; współpraca krajów związkowych RFN i województw, współpraca miast, współpraca na rynkach trzecich,
4. Współpraca gospodarcza silnie powiązana zostanie z realizacją ogólnounijną polityki regionalnej i strukturalnej,
5. Utrwał się będzie model współpracy polskich podmiotów gospodarczych (produkcyjnych, handlowych, i innych) z partnerami w tzw. starych landach niemieckich. Współpraca z landami przygranicznymi tzw. nowymi landami będzie rozwijała się niezbyt dynamicznie i ulegnie dynamizacji po pełnej integracji tych obszarów z gospodarką niemiecką jako całość, co wydaje się zadaniem na najbliższe kilkanaście, a może kilkadziesiąt lat.

Literatura

- [1] Adamczuk, F., Obszary i formy współpracy gospodarczej na pograniczu polsko-niemieckim, w: Współczesne problemy polityki ekonomicznej, (red. Z. Przybyła, J. Sokołowski), Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 1033, Wrocław 2004.
- [2] Polacy - Niemcy, Sąsiedztwo z dystansu, (red.) A.Wolf-Powęska i D.Bingen), Instytut Zachodni, Poznań 2004.
- [3] Polen und Deutschland. Nachbarn in Europa. Sachsische Landeszentrale f. politische Bildung, Dresden 2000.
- [4] Procesy integracyjne we współczesnej gospodarce światowej, (red.) E. Oziewicz, Wyd. Naukowe PWN Warszawa 2001.
- [5] Współczesna gospodarka światowa, (red.) B.Kisiel-Łowczyk, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1999.
- [6] Zjednoczone Niemcy. Bilans przemian ekonomicznych, społecznych i politycznych (1990-2002), (red.) P.Kalka, J. Kiwerska, Instytut Zachodni, Poznań 2004.

Recenzja

Prof. dr hab. Jerzy Rymarczyk, Uniwersytet we Wrocławiu

WIRTSCHAFTSBEZIEHUNGEN VON POLEN UND DEUTSCHLAND IN DEN VERHÄLTNISSEN DER EUROPÄISCHEN INTEGRATION UND GLOBALISIERUNG DER WELTWIRTSCHAFT

Das Ziel des Beitrags ist, Hauptbereiche der deutsch - polnischen Kooperation und ihre Faktoren darzustellen, die diese Entwicklung stimulieren und aufhalten. Man hat hier sowohl polnische als auch deutsche Informationsmaterialien und Fachberichte der Institutionen gebraucht, die sich mit den Wirtschaftsbeziehungen beider Länder beschäftigen. Darüber hinaus hat man auch Fachzeitschriften zur Beurteilung des Standes dieser Beziehungen in beiden Ländern angewendet. Der Schlussteil des Beitrags enthält zahlreiche Bewertungen der bisherigen Zusammenarbeit beider Länder in den Verhältnissen sowohl der europäischen Integration, als auch Globalisierung der Weltwirtschaft, es enthält auch Aktivierungsvorschläge der künftigen Kooperation.

HOSPODÁŘSKÉ VZTAHY POLSKA A NĚMECKA V PODMÍNKÁCH EVROPSKÉ INTEGRACE A GLOBALIZACE SVĚTOVÉ EKONOMIKY

Cílem příspěvku je ukázat hlavní oblasti polsko-německé spolupráce a faktory, které tento rozvoj podporují a také omezují. Byly využity polské i německé podklady a zprávy odborných institucí, které věnují pozornost hospodářským vztahům obou zemí, a další zpracování vycházející pravidelně pro potřeby hodnocení stavu těchto vztahů v obou zemích. Závěrečná část příspěvku obsahuje řadu hodnocení dosavadní spolupráce obou států v podmínkách evropské integrace a globalizace světové ekonomiky, a to i s návrhy její aktivizace v budoucnosti.

POLISH ECONOMIC ATTITUDES WITH GERMAN IN THE CONDITIONS OF THE EUROPEAN INTEGRATION AND GLOBALIZATION OF THE WORLD'S ECONOMY

The goal of this publication is showing the main areas of the polish - germane cooperation and factors witch stimulate or inhibit this development. In this publication uses both polish and germane files and technical reports of the institutions which occupy economic attitudes these bosh countries. There use others publications witch are periodically published for assessment needs of the state these attitudes in both countries. Latest part of this compilation includes many marks of the cooperation so for in Poland and German. It should be in the European integration and global world's economy and also propositions of the activisation in the future.

DECENTRALIZACJA FINANSÓW PUBLICZNYCH W POLSCE, NIEMCZECH I REPUBLICIE CZESKIEJ - ANALIZA PORÓWNAWCZA

B. Bal-Domańska

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Gospodarki Regionalnej
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenie Góra, Polska
balb@oscar.ae.jgora.pl

Abstract

W artykule podjęto tematykę decentralizacji finansów publicznych. Artykuł obejmuje dwie części. W pierwszej określono zakres pojęciowy i wskazano na znaczenie decentralizacji finansów publicznych dla jakości i efektywności wykorzystania środków publicznych oraz wskazano sposoby mierzenia zaawansowania procesów decentralizacyjnych. Druga część poświęcona jest analizie porównawczej stopnia decentralizacji finansów publicznych w Polsce, Niemczech i Republice Czeskiej.

1. Kilka słów o decentralizacji finansów publicznych

Finanse publiczne, ich struktura, stopień zrównoważenia są jednym z priorytetowych elementów, które decydują o wykorzystaniu szans rozwojowych gospodarki i poziomie życia społeczeństwa, a w konsekwencji stanowią o zdolności do sfinansowania podstawowych funkcji państwa oraz współfinansowania unowocześnienia gospodarki.

Wiele miejsca w literaturze przedmiotu poświęca się zagadnieniom decentralizacji. Ogólnie wskazuje się, że wzrost procesów decentralizacyjnych prowadzi do lepszego, bardziej efektywnego, wykorzystania środków. Jak zauważa w swojej pracy M. Hopej „centralizacja jest negatywnie skorelowana ze sprawnością, czyli wzrostowi centralizacji towarzyszy spadek sprawności; inaczej mówiąc sprawność rośnie ze wzrostem stopnia decentralizacji. Istnienie takiego związku uzasadnia się tym, że delegacja uprawnień i przekazywanie odpowiedzialności za uzyskiwane rezultaty działania niższym szczeblom hierarchii¹ organizacyjnej prowadzi do wzrostu motywacji w działaniu oraz przyspiesza proces podejmowania decyzji²”. Podejście takie jest także adekwatne w stosunku do problematyki administracji i finansów publicznych.

Istnieje wiele określeń decentralizacji w odniesieniu do administracji i finansów publicznych i tak, E. Kornberger-Sokołowska przez decentralizację administracji i finansów publicznych rozumie „przekazywanie zadań, kompetencji oraz narzędzi i instrumentów, w tym finansowych służących ich realizacji³”. Zgodnie z tym ujęciem decentralizacja traktowana jest

¹ W przypadku jednostek samorządu terytorialnego nie występuje podporządkowanie hierarchiczne, które jest typowe dla procesów dekoncentracji.

² Hopej, M.: Struktura organizacyjna a sprawność organizacji, „Przegląd Organizacji” nr 1/1992, s. 14-16.

³ Kornberger, E., Sokołowska: Realizacja zasady adekwatności w procesach decentralizacji finansów publicznych, Samorząd terytorialny 3/2001, s. 3-14.

dynamicznie, jako proces przekazywania obowiązków i uprawnień administracji rządowej jednostkom niższych szczebli, które dysponują środkami finansowymi dla realizacji własnej polityki, są wyposażone w odpowiedni majątek i uprawnienia gwarantujące im samodzielność oraz możliwość decydowania o sprawach terenu. W ujęciu statycznym pojęcie decentralizacji obejmuje stan opisujący podział zadań i kompetencji pomiędzy administrację rządową a samorząd terytorialny.⁴

Można też powiedzieć, że decentralizacja to sposób organizacji i wykonywania władztwa administracyjnego państwa, w którym organy działające na niższym szczeblu nie pozostają w stosunku hierarchicznej podrzędności do organów szczebla wyższego. W ujęciu tym zwraca się uwagę na samodzielność jednostek lokalnych, którym przekazywane są określone zadania i kompetencje. Taką formę decentralizacji określa się mianem terytorialnej. Oprócz niej można mówić o decentralizacji funkcjonalnej, która ma ograniczony charakter i obejmuje przekazanie jedynie niektórych rodzajowo określonych funkcji na rzecz jednostek niższego szczebla (np. regionalnych kas chorych).⁵ W dalszej części artykułu będzie mowa jedynie o decentralizacji terytorialnej.

Decentralizacja władzy publicznej następuje w trzech płaszczyznach: ustrojowej, administracyjnej i finansowej. Aby można mówić o pełnej decentralizacji odpowiednie procesy muszą zachodzić w każdym z wymienionych obszarów.

Następstwem decentralizacji administracji publicznej jest decentralizacja finansów publicznych. Główną przesłanką decentralizacji finansów publicznych jest nieracjonalne wykorzystanie środków publicznych w państwie wysoce scentralizowanym. Ta nieefektywność gospodarowania wymusiła odejście od struktur zbudowanych według hierarchicznej podległości i układów działowo-branżowych na rzecz struktur terytorialnych (poziomych).

Pojęcie decentralizacji finansów publicznych nie jest jednorodne i swoim zasięgiem obejmuje następujące obszary:

- wydatki - poprzez przekazywanie ze szczebla centralnego jednostkom samorządu terytorialnego zasobów finansowych na finansowanie przekazanych im zadań,
- dochody - poprzez wyposażenie jednostek samorządu terytorialnego we własne źródła finansowania oraz możliwości kształtowania ich wysokości,
- aspekt proceduralno-organizacyjny - poprzez przyznanie jednostkom samorządu terytorialnego uprawnień do samodzielnego kształtowania form organizacyjnych i planów finansowych ich realizacji.

Stopień zaawansowania procesów decentralizacyjnych w każdym z wymienionych obszarów może być różny.

2. Mierniki decentralizacji finansów publicznych

Decentralizację finansów publicznych można rozpatrywać w dwóch ujęciach. Szeroko pojęta decentralizacja sektora finansów publicznych będzie określana przez stopień zaangażowania budżetów jednostek samorządu terytorialnego w redystrybucję środków publicznych. Pomiar tak zdefiniowanej decentralizacji można wyrazić poprzez strukturę redystrybucji - rozpatrywanej w odniesieniu do układu oraz wzajemnych relacji pomiędzy wydatkami poszczególnych jednostek sektora publicznego w redystrybucji PKB lub rozpatrując od strony dochodów przez strukturę fiskalizmu. Tak, określona struktura będzie obrazować stopień decentralizacji państwa. Natomiast

⁴ Ruśkowski, E.: *Finanse lokalne w dobie akcesji*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2004, s. 23-25; N. Gail, *Finanse i gospodarka lokalna na świecie*, PWE, Warszawa 1993, s. 12.

⁵ Ruśkowski, E.: *Finanse lokalne w dobie akcesji*, Dom wydawniczy ABC, Warszawa 2004, s. 35.

stopień decentralizacji finansów publicznych można wyrazić przez udział wydatków jednostek samorządu terytorialnego w wydatkach publicznych.⁶

W ujęciu wąskim decentralizację sektora finansów publicznych można rozpatrywać z punktu widzenia przekazanych samorządom uprawnień do prowadzenia samodzielnej gospodarki finansowej w zakresie środków, którymi dysponują, oraz uprawnień do ich pozyskiwania i redystrybuowania poprzez budżety. W tym podejściu decentralizacja oznacza przekazanie ze szczebla centralnego na rzecz jednostek samorządu terytorialnego części władztwa finansowego i jest wyrazem samoograniczenia się państwa w tym zakresie. Kluczowe znaczenie odgrywa tu element samodzielności organów samorządowych w dysponowaniu instrumentami finansowymi dla prowadzenia własnej, lokalnej lub regionalnej polityki społeczno-gospodarczej.⁷ Miarą tak pojętej decentralizacji jest struktura rodzajowa dochodów i wydatków budżetów jednostek samorządu terytorialnego, uzupełniona analizą towarzyszących im kompetencji.

Miary	Interpretacja
$\frac{\text{wydatki jednostek sektora finansów publicznych}}{PKB}$	<ul style="list-style-type: none"> • obrazuje stopień redystrybucji PKB przez jednostki sektora publicznego
$\frac{\text{dochody jednostek sektora finansów publicznych}}{PKB}$	<ul style="list-style-type: none"> • obrazuje stopień fiskalizacji jednostek sektora publicznego
$\frac{\text{wydatki JST}}{PKB}$	<ul style="list-style-type: none"> • obrazuje stopień redystrybucji PKB przez jednostki samorządu terytorialnego, • odzwierciedla stopień decentralizacji państwa
$\frac{\text{dochody JST}}{PKB}$	<ul style="list-style-type: none"> • obrazuje stopień fiskalizacji jednostek samorządowych
$\frac{\text{wydatki JST}}{\text{wydatki publiczne ogółem}}$	<ul style="list-style-type: none"> • obrazuje udział wydatków jednostek samorządu terytorialnego w wydatkach sektora publicznego, • odzwierciedla zakres decentralizacji finansów publicznych
$\frac{\text{dochody JST}}{\text{dochody publiczne ogółem}}$	<ul style="list-style-type: none"> • odzwierciedla zakres decentralizacji środków publicznych

Tabela 1: Miary zakresu decentralizacji.

Źródło: Opracowanie własne.

3. Organizacja terytorialna i ustrój Polski, Republiki Czeskiej i Niemiec

Idea decentralizacji jest szeroko znana i dyskutowana na całym świecie. Niemniej jednak rozwiązania przyjęte w poszczególnych krajach różnią się znacznie. Dlatego dyskusje o decentralizacji należy rozpocząć od ogólnej charakterystyki organizacji danego kraju.

Ze względu na rozmiar niniejszego opracowania nie ma możliwości omówienia wszystkich istotnych kwestii z zakresu decentralizacji w rozpatrywanych państwach, dlatego poniżej wskazano jedynie na najistotniejsze elementy i różnice pomiędzy rozwiązaniami przyjętymi w tych krajach.

Podstawowe charakterystyki rozwiązań ustrojowych jak i z zakresu organizacji terytorialnej w Republice Czeskiej, Niemczech i Polsce zawarto w tab. 2. Rodzi to określone konsekwencje dla problematyki decentralizacji. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na federacyjny charakter

⁶ Ruśkowski, E.: *Finanse lokalne w dobie akcesji*, Dom wydawniczy ABC, Warszawa 2004, s. 35.

⁷ Kornberger, E., Sokołowska: *Realizacja zasady adekwatności w procesach decentralizacji finansów publicznych*, Samorząd Terytorialny 3/2001, s. 3-14.

państwowości w Niemczech, który w dużym stopniu determinuje sposób zorganizowania władz samorządowych, jak i podział finansów publicznych pomiędzy poszczególne szczeble organizacji terytorialnej. W Niemczech powiaty i gminy w zakresie prawa konstytucyjnego, ustaw określających prawne podstawy organizacji i funkcjonowania podporządkowane są krajom związkowym. Istnieją jednakże ściśle powiązania również ze szczeblem federalnym. Zasadniczą różnicą pomiędzy państwami federalnymi i unitarnymi jest zakres finansów lokalnych oraz autonomii finansowej władz lokalnych wobec władz centralnych. Natomiast z niektórych badań wynika, że podział na państwa federalne i unitarne nie ma większego znaczenia, dla samych finansów komunalnych⁸.

Wyszczególnienie	REPUBLIKA CZESKA ¹	NIEMCY	POLSKA
Ustrój państwa	unitarne	federalne	unitarne
Liczba szczebli samorządu terytorialnego	6254 gminy 14 regiony	13490 gmin 117 miast na prawach powiatu 323 powiaty	2413 gmin 65 miast na prawach powiatu 314 powiatów 16 województw
Przeciętna liczba mieszkańców gminy	1,6 tys. osób	6,1 tys. osób	15, 4 tys. osób
PKB per capita w USD (wg PPS)²	15102	25917	10708

Tabela 2: Podstawowe dane o ustroju i organizacji terytorialnej Polski, Republiki Czeskiej i Niemiec.

Źródło: Opracowanie własne.

¹ stan w 2003 roku, Polska, Niemcy stan w 2004 roku

² Mały Rocznik Statystyczny Polski 2003.

Należy zwrócić również uwagę na różną liczbę szczebli i jednostek samorządowych w omawianych państwach. Ogólnie wskazuje się, że w dużej części przypadków wielość szczebli podziału terytorialnego sprzyja rozszerzeniu zakresu finansów lokalnych i decentralizacji finansów publicznych.

Widoczne różnice pomiędzy rozwiązaniami obowiązującymi w omawianych państwach są widoczne w wielkości podstawowych jednostek samorządu terytorialnego. W Republice Czeskiej funkcjonuje relatywnie dużo małych jednostek samorządu terytorialnego, stąd mówi się o modelu niezintegrowanym (*nonintegrated system*). Natomiast w Polsce obowiązuje system, w którym wielkość jednostki samorządu terytorialnego nie jest zdeterminowana granicami miejscowości, a jedynie większymi możliwościami świadczenia usług publicznych na rzecz społeczności lokalnych (model zintegrowany - *integrated system*). Na podstawie prowadzonych badań w krajach Europy Zachodniej wskazuje się, że w krajach o większej fragmentaryzacji terytorialnej mniejszy jest zakres decentralizacji funkcjonalnej. Stwierdzenie to nie znajduje potwierdzenia dla krajów Europy Środkowo-Wschodniej⁹, co zostanie pokazane w dalszej części pracy.

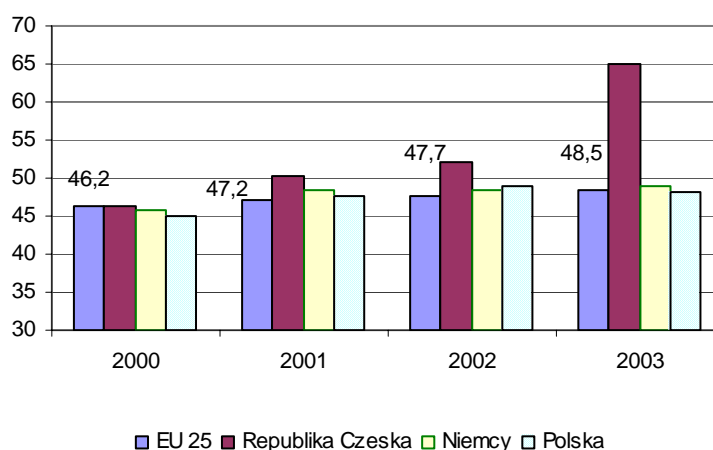
⁸ Friedrich, F., Gwiazda, J., Woon Nam, Ch.: Development of local public finance in Europe, CESifo Working Paper No. 1107, December 2003.

⁹ Swianiewicz, P.: Wpływ instytucji samorządowych na politykę i demokrację lokalną w Europie Środkowo-Wschodniej, „Samorząd Terytorialny” 2004 nr 10, s. 5-47.

4. Analiza porównawcza stopnia zaawansowania procesów decentralizacji finansów publicznych w Polsce, Republice Czeskiej i w Niemczech

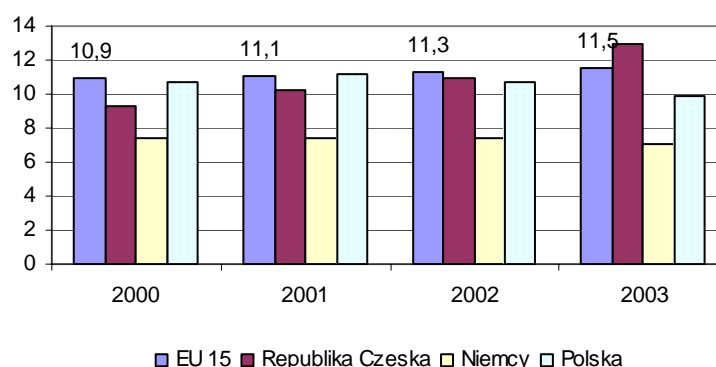
W podpunkcie 3. postawiono szereg hipotez, które stanowiły uogólnienie badań prowadzonych w różnych państwach nad zagadnieniami decentralizacji w kontekście samorządu terytorialnego. Poniżej zweryfikowano te tezy w odniesieniu do sytuacji panującej w Niemczech, Polsce i Republice Czeskiej.

Spośród wymienionych w podpunkcie 2. wskaźników wykorzystywanych w określaniu zakresu decentralizacji - w tym w odniesieniu do jednostek samorządu terytorialnego - najczęściej wykorzystywany jest wskaźnik redystrybucji mierzony udziałem wydatków publicznych / jednostek samorządu terytorialnego w PKB. Na rys. 1 i 2 przedstawiono kształtowanie się tych dwóch wskaźników w krajach Unii Europejskiej, Republice Czeskiej, Niemczech i Polsce w latach 2000-2003.

Rys 1: Udział wydatków sektora *general government* w PKB (w %).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych EUROSTATU.

Rys 2: Udział wydatków jednostek samorządu terytorialnego w PKB (w %).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych EUROSTATU.

Jak wynika z analizy danych przedstawionych na rys. 1 i 2 w skali całej Unii Europejskiej widoczny jest wzrost znaczenia finansów sektora *general government* w redystrybucji PKB. Spośród badanych państw największy wzrost znaczenia finansów sektora *general government*

widoczny jest w Republice Czeskiej. O ile, w 2000 roku udział wydatków sektora *general government* w PKB wynosił około 46% to w 2003 roku wyniósł 65%. Tendencje wzrostowa obserwuje się również, jeśli wziąć pod uwagę udział wydatków jednostek samorządu terytorialnego w PKB. W badanym okresie ich udział w PKB wzrósł o około 4 pkt. procentowe do poziomu 13%. Tym samym był to najwyższy poziom zjawiska spośród badanych państw. Wzrost wskaźnika jest wyrazem rosnącej roli samorządów terytorialnych. Znajduje to potwierdzenie w świetle przeprowadzonych w Republice Czeskiej reform mających m.in. na celu wprowadzenie regionalnego szczebla samorządu terytorialnego (okręgi).

W przypadku Polski do 2002 roku (48,9%), obserwowano wzrost wskaźnika redystrybucji dla całego sektora *general government*. Natomiast w 2003 roku był on nieznacznie niższy (48,2%). Dla sektora samorządowego począwszy od 2000 roku następował jego stały spadek, z wyjątkiem 2001 roku¹⁰. W efekcie udział wydatków samorządów w relacji do PKB spadł w 2003 roku w porównaniu z 2000 rokiem o 0,8 pkt. procentowego.

Oceniając sytuację w Niemczech należy wziąć pod uwagę ich federacyjny charakter państwowości. W niniejszym opracowaniu mówiąc o finansach lokalnych będą brane pod uwagę tylko środki w dyspozycji samorządów terytorialnych z wyłączeniem landów.

Zakres decentralizacji w Niemczech mierzony udziałem wydatków sektora *general government* w PKB zwiększał się w badanym okresie, osiągając w 2003 roku poziom 48,8%. Natomiast w odniesieniu do samorządów przez pierwsze trzy lata kształtował się on na poziomie 7,4%, a w 2003 roku spadł do poziomu 7,1%.

Kolejną kwestią w ocenie zakresu decentralizacji jest poziom decentralizacji źródeł dochodów. Istotne znaczenie będzie miał zakres przekazanych samorządom uprawnień do prowadzenia samodzielnej gospodarki finansowej w zakresie środków, którymi dysponują, oraz uprawnień do ich pozyskiwania i redystrybuowania poprzez budżety. W takim ujęciu decentralizacja będzie wiązała się z przekazaniem ze szczebla centralnego na rzecz jednostek samorządu terytorialnego części władztwa finansowego i jest wyrazem samoograniczenia się państwa w tym zakresie. Kluczowe znaczenie odgrywa tu element samodzielności organów samorządowych w dysponowaniu instrumentami finansowymi dla prowadzenia własnej, lokalnej lub regionalnej polityki społeczno-gospodarczej.

Z uwagi na znaczenie dochodów własnych w strukturze dochodów jednostek samorządu terytorialnego można wyróżnić następujące modele¹¹:

- model oparty na znacznej decentralizacji źródeł dochodów,
- model oparty na znacznej centralizacji źródeł dochodów,
- model pośredni.

Dokonując takiego rozróżnienia warto zwrócić uwagę na fakt, że podatki lokalne są w dużej mierze oddane do dyspozycji gminom, a jednostki samorządowe wyższych szczebli w większym stopniu czerpią dochody z innych źródeł. Jest to szczególnie widoczne na przykładzie Polski, gdzie jedynie gminom przysługują wpływy z podatków lokalnych, a powiaty i województwa partycypują jedynie w podatkach centralnych.

Chcąc określić model finansów samorządowych w omawianych krajach należy przeanalizować strukturę ich dochodów. I tak, w Republice Czeskiej udział dochodów podatkowych i quasi-podatkowych kształtuje się na poziomie około 46%, w Niemczech około 35%, a w Polsce około 37%¹². Jak z tego wynika dochody samorządów w Republice Czeskiej

¹⁰ Do 2000 roku obserwowano wzrost znaczenia finansów samorządowych mierzony ich udziałem w PKB.

¹¹ Sochacka, H., Krysiak: *Finanse lokalne*, Poltext, Warszawa 1993.

¹² 37% dotyczy wielkości po trzech kwartałach 2004 roku, po wejściu w życie nowej ustawy o finansowaniu jednostek samorządu terytorialnego; do 2003 roku udział ten kształtował się na poziomie 30%.

w największym stopniu oparte są na wpływach podatkowych. Natomiast wszystkie trzy państwa można zaliczyć do pośredniego modelu finansowania gospodarki lokalnej.

5. Podsumowanie

Wydaje się, że nie wszystkie tezy postawione w rozdziale 2 znajdują potwierdzenie w wynikach analizy przeprowadzonej dla Polski, Republiki Czeskiej i Niemiec. Pomimo federacyjnej struktury Niemiec, udział wydatków samorządowych w redystrybucji PKB jest wyższy w Republice Czeskiej i Polsce. Przyczynę takiego stanu rzeczy można upatrywać w determinacji tych dwóch państw w realizacji reform samorządowych. W Polsce i Republice Czeskiej w ostatnich latach przeprowadzono szereg reform mających na celu wzmocnienie pozycji samorządu. Jest to szczególnie widoczne w przypadku Czech, gdzie odnotowano znaczny wzrost udziału wydatków samorządowych w PKB. Natomiast w przypadku Polski o działaniach mających na celu pogłębienie procesów decentralizacyjnych może świadczyć wzrost znaczenia dochodów podatkowych w strukturze dochodów ogółem.

Rezensja

Prof. zw. dr hab. Eugeniusz Wojciechowski, kierownik Katedry Samorządu Terytorialnego, Uniwersytetu Łódzkiego

DEZENTRALISATION DER ÖFFENTLICHEN FINANZEN IN POLEN, DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND UND IN DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK - VERGLEICHSANALYSE

Im Artikel wurde die Thematik der Dezentralisation öffentlicher Finanzen behandelt. Der Artikel besteht aus drei Teilen. Im ersten Teil wurde der Bereich von Begriffen bestimmt und es wurde auf die Bedeutung der Dezentralisation öffentlicher Finanzen für die Qualität und Effektivität der Nutzung öffentlicher Mittel hingewiesen. Im zweiten Teil wurden die Methoden der Messung fortgeschrittener Dezentralisationsprozesse beschrieben.

Der letzte Teil ist der Vergleichsanalyse des Dezentralisationsgrades öffentlicher Finanzen in Polen, Deutschland und Tschechien gewidmet.

DECENTRALIZACE VEŘEJNÝCH FINANČÍ V POLSKU, NĚMECKU A ČESKÉ REPUBLICE - KOMPARACE

Příspěvek je věnován otázkám decentralizace veřejných financí. Článek je rozdělen do tří tématických částí. V první je definován pojem a je zdůrazněn význam decentralizace veřejných financí pro kvalitu a účinnost využití veřejných prostředků. V druhé části jsou popsány způsoby měření pokročilosti decentralizačních procesů. Poslední část je věnována komparaci míry decentralizace veřejných financí v polsku, německu a české republice.

DECENTRALIZATION OF PUBLIC FINANCES IN POLAND, GERMANY AND THE CZECH REPUBLIC - COMPARATIVE ANALYSIS

The article touches upon the problem of public finances decentralization. It covers three thematic sections. The first defines the discussed concepts and points to the significance of public finances decentralization for the quality and effectiveness of public means utilization. The second describes methods for measuring decentralization processes advancement. The last part presents comparative analysis of the level of public finances decentralization in Poland, Germany and the Czech Republic.

DETERMINANTY ROZWOJU RYNKU UBEZPIECZENIOWEGO W POLSCE

E. Hajduga

Akademia Ekonomiczna im. O. Langego we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
hajdugae@wp.pl

Abstract

1. Uwarunkowania historyczne jako przesłanka determinująca rozwój rynku ubezpieczeniowego w Polsce

Rozwój ubezpieczeń na świecie oraz w Polsce wiązał się ściśle z ubezpieczeniami morskimi, a nieco później również z ogniowymi. Nie można oczywiście ustalić jednej daty, kiedy to po raz pierwszy zastosowano umowę ubezpieczenia. Należy pamiętać, że rozwój zorganizowanej działalności ubezpieczeniowej był uzależniony od rozwoju stosunków społecznych i gospodarczych. Mając na uwadze to kryterium można wyodrębnić cztery okresy w rozwoju rynku ubezpieczeniowego, które zostały ujęte w poniższej tabeli 1.

Okres	Charakterystyka
Okres pierwszy	Od czasów starożytnych poprzez średniowiecze aż do pierwszej połowy XIV wieku - są to tzw. ubezpieczenia wzajemne przedkapitalistyczne.
Okres drugi	Przypada na drugą połowę XIV wieku aż do wieku XVII - wyodrębniają się instytucje ubezpieczeniowe oraz kształtuje się ustrój kapitalistyczny.
Okres trzeci	Obejmuje wiek XVIII oraz pierwszą połowę wieku XIX - powstają ubezpieczenia już w rozwiniętym i zakorzenionym kapitalizmie.
Okres czwarty	Obejmuje drugą połowę XIX wieku i trwa do czasów obecnych - zaobserwować można w tym etapie gwałtowny rozwój ubezpieczeń dostosowywanych do nowych warunków w rozwijającej się gospodarce rynkowej.

Tabela 1: Etapy rozwoju ubezpieczeń.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Banasiński, A.: Ubezpieczenia gospodarcze, Poltext, Warszawa 1996r., s.19, Ubezpieczenia gospodarcze, Red. T. Sangowski, Poltext, Warszawa 2001r., s. 320, Vademecum ubezpieczeń gospodarczych (pośrednika ubezpieczeniowego), Red. T. Sangowski, Saga Printing, Poznań 1998r., s. 12.

Pierwszy okres obejmujący czasy starożytne oraz średniowiecze charakteryzował się przede wszystkim tworzeniem tzw. wspólnot ryzyka, których celem było zabezpieczenie się przed negatywnymi skutkami niebezpieczeństw zagrażających danej grupie osób. Ponadto należy zwrócić tutaj uwagę na pożyczkę morską. Była typową transakcją kredytowo - handlową, ale z wyraźnymi elementami ubezpieczeń, przeznaczoną na sfinansowanie wyprawy morskiej. Spłata tej pożyczki uzależniona była od przebiegu wyprawy morskiej. Jeżeli wyprawa nie udała się (statek zatonął lub był porwany), wówczas pożyczkobiorca zwolniony był od zwrotu pożyczki. W tym samym okresie w Rzymie istniały tzw. rzymskie kolegia wojskowe, których głównym zadaniem było pokrycie

kosztów pogrzebu członków kolegium, a także wypłacano zasiłki w przypadku choroby, podróży, zwolnienia ze służby wojskowej oraz awansu. W średniowieczu natomiast działały zrzeszenia kupieckie i cechy rzemieślnicze, które organizowały pomoc wzajemną w ranie choroby, niezdolności do pracy i śmierci.

Okres drugi charakteryzuje się intensywnym rozwojem ubezpieczeń morskich. Najstarszą zachowaną umową ubezpieczenia morskiego jest umowa pochodząca z 1347 r. z Genui, kolejne pochodzą z 1384 r. z Pizy i z 1397 r. z Florencji.¹ W tym też okresie pojawiają się pierwsi pośrednicy ubezpieczeniowi - brokerzy. Również w tym drugim etapie rozwoju ubezpieczeń zaczęto stosować praktyki reasekuracyjne i koasekuracyjne. W drugiej połowie XVII wieku powstała korporacja Lloyd's, która do dzisiaj odgrywa znaczącą rolę w rozwoju ubezpieczeń. Wiek XV to również początki ubezpieczeń majątkowych, ze szczególnym uwzględnieniem ogniowych. Społeczności lokalne organizowały się w różne kasy ogniowe, powodziowe itp., które przekształcały się następnie w organizacje o szerszym zasięgu w celu wyrównania ryzyka. Bardzo często ubezpieczenia ogniowe opierały się na tzw. przymusie ubezpieczenia. Wiek XVII to również początek rozwoju ubezpieczeń na życie, jednak ich rozkwit przypada już na okres trzeci.

Okres trzeci obejmuje rozwój ubezpieczeń na życie oraz rozwój matematyki ubezpieczeniowej. rozpoczęto badania nad śmiertelnością, powstaje nauka rachunku prawdopodobieństwa. W tym okresie pojawiają się organizacje ubezpieczeniowe o szerszym zakresie niż dotychczas (nie tylko lokalnie) w formie towarzystw ubezpieczeń wzajemnych i spółek akcyjnych. Pojawiły się również pierwsze publiczne zakłady ubezpieczeń. Powstają wyspecjalizowane podmioty zarówno ubezpieczeniowe, jak i reasekuracyjne. Wraz z rozwojem zakładów ubezpieczeniowych następuje rozbudowa i powstanie nowych działów i grup ubezpieczeniowych. Występują znane już ubezpieczenia typu morskiego, ogniowego, czy ubezpieczenia na życie, ponadto wprowadzono ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków, ubezpieczenia kredytów, ubezpieczenia rolne, od odpowiedzialności cywilnej itp. W tym okresie obserwujemy również rozwój ubezpieczeń społecznych.

Pojawienie się wielu nowych zakładów ubezpieczeń i rodzajów ubezpieczeń pozwala na stwierdzenie, że w tym okresie powstał rynek ubezpieczeniowy. Można zaobserwować zwiększony popyt na ochronę ubezpieczeniową, walkę konkurencyjną między zakładami ubezpieczeń oraz ingerencję państwa w tę dziedzinę gospodarki.

Okres czwarty charakteryzował się pojawieniem ubezpieczeń socjalistycznych. Wynikało to oczywiście z ustroju gospodarczego danego kraju. Na tym etapie obserwujemy również szybki rozwój ubezpieczeń społecznych.

W krajach socjalistycznych działalność ubezpieczeniowa została całkowicie upaństwowiona. Nie było już kilkunastu czy kilkudziesięciu prywatnych zakładów ubezpieczeń. W ich miejsce powstał jeden (ewentualnie kilka) państwowy wyspecjalizowany zakład ubezpieczeń. W krajach kapitalistycznych natomiast wciąż można obserwować intensywny rozwój ubezpieczeń gospodarczych i społecznych.

W Polsce po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu przez Polskę niepodległości nastąpił rozwój ubezpieczeń. Wcześniejsze różnice występujące na ziemiach polskich zanikały wraz z tworzeniem jednolitego prawa ubezpieczeniowego.

2. Otoczenie prawne jako przesłanka determinująca rozwój rynku ubezpieczeniowego w Polsce

Na rozwój rynku ubezpieczeniowego mają wpływ nie tylko uwarunkowania historyczne, ale również prawne. W Polsce już w 1921 r. została wydana ustawa w sprawie uregulowania działal-

¹ Vademecum ubezpieczeń gospodarczych (pośrednika ubezpieczeniowego). Red. T. Sangowski, op. cit. s. 15.

ności ubezpieczeniowej.² Kolejne akty prawne pojawiły się dopiero po zakończeniu II wojny światowej w styczniu 1947 roku. Dotyczyły one organizacji i zakresu ochrony ubezpieczeniowej oraz wytyczały kierunki rozwoju ubezpieczeń w Polsce.³ Niestety szybki rozwój ubezpieczeń w Polsce spowodował, że przepisy z 1947 roku były już niewystarczające. W 1952 roku wydano ustawę o ubezpieczeniach państwowych.⁴ Na jej mocy Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych przekształcono w Państwowy Zakład Ubezpieczeń, który nadal posiadał monopol z zakresie wszystkich ubezpieczeń krajowych. Ubezpieczenia zagraniczne powierzono w dalszym ciągu TUR „Warta”. Rozwój społeczny i gospodarczy, a także wzrost świadomości ochrony ubezpieczeniowej wymusił niejako kolejne zmiany w prawodawstwie. Zmiany te zostały wprowadzone w 1958 roku.⁵ Na mocy tej ustawy powołano radę ubezpieczeniową PZU, wprowadzono obowiązek ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej z ruchu środków komunikacji, ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków komunikacji. Ponadto rozszerzono działalność TUR „Warta” na bezpośrednią działalność ubezpieczeniową (zmieniono też nazwę na Towarzystwo Ubezpieczeń i Reasekuracji „Warta” S.A.), dopuszczono udział pośredników ubezpieczeniowych.⁶ Ogromne znaczenie dla rozwoju ubezpieczeń w Polsce miało pojawienie się umowy ubezpieczenia w Kodeksach: morskim⁷ (reguluje umowę ubezpieczenia morskiego) oraz cywilnym⁸ (reguluje umowę ubezpieczenia).

W latach 1984 - 1990 nastąpiło reformowanie polskiego rynku ubezpieczeniowego. Zapoczątkowała to ustawa z 1984 roku o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych.⁹ Ustawa ta wprowadzała możliwość powstania nowych zakładów ubezpieczeń w formie zakładów państwowych, spółdzielczych i spółek akcyjnych z większościowym udziałem Skarbu Państwa. Ustawa wykluczała natomiast powstawanie nowych zakładów ubezpieczeń z kapitałem prywatnym. W 1989 roku znowelizowano ustawę z 1984 roku¹⁰, co jednak niewiele zmieniło na polskim rynku ubezpieczeniowym. Dopiero rok 1990 i ustawa o działalności ubezpieczeniowej¹¹ wprowadza zasadnicze zmiany w funkcjonowaniu polskich ubezpieczeń gospodarczych.

3. Integracja z Unią Europejską jako przesłanka determinująca rozwój rynku ubezpieczeniowego w Polsce

Polska stała się formalnym członkiem Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku. Proces integracji rozpoczął się już w 1991 roku, kiedy to w Brukseli podpisano „Układ Europejski”, który następnie był ratyfikowany przez Polskę i przyjęty przez państwa członkowskie Wspólnot Europejskich. Układ ten wszedł w życie 1 lutego 1994 roku i nakładał na Polskę pewne obowiązki w różnych dziedzinach społecznych i gospodarczych (dostosowanie przepisów prawnych do norm UE). Dotyczyło to również ubezpieczeń.

² Banasiński, A.: Ubezpieczenia gospodarcze. op.cit. s. 53.

³ Akty prawne pochodziły z 30 stycznia 1947 roku - pierwszy był to dekret o uregulowaniu ubezpieczeń rzeczowych i osobowych (Dz. U. Nr 5, poz. 23), drugi, również dekret, dotyczył Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych (Dz. U. Nr 19, poz. 79) Za: Ubezpieczenia gospodarcze. Red. T. Sangowski, op.cit. s. 363.

⁴ Ustawa z dnia 28 marca 1952 r. o ubezpieczeniach państwowych (Dz. U. Nr 20, poz. 130).

⁵ Ustawa z dnia 2 grudnia 1958 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych (Dz. U. Nr 72, poz. 357).

⁶ Przepisy ustawy w tym zakresie uregulowano dopiero w 1972 roku rozporządzeniem Rady Ministrów i dotyczyły wyłącznie pośredników PZU (Rozporządzenie Rady Ministrów z 10 marca 1972 r. w sprawie pośrednictwa ubezpieczeniowego. Dz. U. Nr 9, poz. 59).

⁷ Ustawa z dnia 1 grudnia 1961 r. Kodeks morski (Dz. U. Nr 58) Tekst jedn. Dz. U. z 1986 r. Nr 22, poz. 122 z późn. zm.

⁸ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93).

⁹ Ustawa z dnia 20 września 1984r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych (Dz. U. Nr 30, poz. 160).

¹⁰ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o nowelizacji ustawy o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych (Dz. U. Nr 45, poz. 242).

¹¹ Ustawa z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz. U. Nr 59, poz. 944).

Powołanie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG), a później Unii Europejskiej (UE) skłaniały państwa członkowskie do wypracowania wspólnych standardów funkcjonowania europejskiego rynku ubezpieczeniowego. Uporządkowanie nastąpiło za pomocą Dyrektyw Rady Unii Europejskiej¹². Pierwsza dyrektywa w zakresie ubezpieczeń powstała w 1973 roku i stopniowo tworzone były następne. Dyrektywy dotyczą między innymi:

1. jednolitych warunków podejmowania i prowadzenia działalności przez zakłady ubezpieczeń,
2. zabezpieczeń finansowych funkcjonowania zakładów ubezpieczeń (dotyczy kapitału gwarancyjnego, marginesu wypłacalności),
3. obowiązkowego rozdziału ubezpieczeń majątkowych i ubezpieczeń na życie.

Pozwala to na funkcjonowanie wielu zakładów ubezpieczeń na wspólnym europejskim rynku na tych samych zasadach, co prowadzi do zwiększenia konkurencyjności. Regulacje europejskie wpływają na prawodawstwo państw członkowskich UE lub wstępujących¹³.

Dyrektywy dzieli się na trzy zasadnicze grupy: pierwszej, drugiej i trzeciej generacji. W ramach każdej z grup wymienia się kilka dyrektyw. Charakterystykę dyrektyw w ramach generacji przedstawia poniższa tabela 2.

Generacja	Dyrektywa	Charakterystyka
Dyrektywy pierwszej generacji - wprowadzenie zasady swobody osiedlania się ¹⁴	<ul style="list-style-type: none"> • dyrektywa z dnia 27. 07. 1973 r. w sprawie koordynacji ustaw, rozporządzeń i przepisów administracyjnych dotyczących podejmowania i prowadzenia bezpośredniej działalności ubezpieczeniowej poza ubezpieczeniami na życie (73/239/EWG), • dyrektywa z dnia 5. 03. 1979 r. w sprawie koordynacji ustaw, rozporządzeń i przepisów administracyjnych dotyczących podejmowania i prowadzenia działalności w dziedzinie bezpośrednich ubezpieczeń na życie (79/267/EWG), 	<ul style="list-style-type: none"> • możliwość prowadzenia działalności ubezpieczeniowej w innych krajach członkowskich, • zakaz prowadzenia w jednym zakładzie ubezpieczeniowym ubezpieczeń na życie i majątkowych, • wprowadzono regulacje dotyczące nadzoru w poszczególnych krajach, • ujednolicono warunki rozpoczęcia działalności ubezpieczeniowej na podstawie zezwolenia wydanego w kraju macierzystym, • określono grupy i rodzaje ubezpieczeń oraz ustalono wysokość kapitału gwarancyjnego dla każdej grupy, • obowiązek posiadania odpowiedniego marginesu wypłacalności w odniesieniu do całości działalności ubezpieczeniowej danego przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego, • określono zakres i możliwości działalności w zakresie koasekuracji.
Dyrektywy drugiej generacji swoboda	<ul style="list-style-type: none"> • dyrektywa z dnia 22. 06. 1988 r. o koordynacji uregulowań prawnych dotyczących ubezpieczeń bezpośrednich innych niż 	<ul style="list-style-type: none"> • wprowadzona została zasada swobodnego świadczenia usług, • wprowadzono nowe kategorie ryzyk - duże i masowe. Ryzyka duże (np. morskie, lotnicze).

¹² należy pamiętać, że dyrektywy są to wytyczne sugerujące stan prawny, jaki powinien powstać w państwach członkowskich, a nie bezpośrednie przepisy wykonawcze.

¹³ miało to też wpływ na prawodawstwo polskie. Wyrazem założeń wynikających z Dyrektyw Rady UE była uchwalona Ustawa z 28 lipca 1990 r., o działalności ubezpieczeniowej.

¹⁴ Swoboda osiedlania się pozwala zakładowi ubezpieczeń, który ma siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, na otwarcie na terenie innego kraju członkowskiego tzw. firmy - córki, przedstawicielstwa lub oddziału na takich samych warunkach, jak zakłady ubezpieczeń tego państwa.

<p>świadczenia usług¹⁵</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ubezpieczenia na życie (88/357/EWG), • dyrektywa z dnia 8. 11. 1990 r. o koordynacji ustaw, rozporządzeń i przepisów administracyjnych dotyczących podejmowania i prowadzenia działalności w dziedzinie bezpośrednich ubezpieczeń na życie (90/61/EWG), • dyrektywa z dnia 19. 12. 1991 r. o rocznych bilansach i skonsolidowanych bilansach firm ubezpieczeniowych (91/674/EWG), 	<ul style="list-style-type: none"> • transportowe, handlowe) wymagały nadzoru ze strony kraju macierzystego ubezpieczyciela. Ryzyka masowe natomiast podlegały kontroli władzom kraju, w którym świadczone usługi, • dyrektywa z 1990 r. wprowadziła zasadę wzajemności, • ujednolicono zasady sprawozdawczości finansowej zakładów ubezpieczeń.
<p>Dyrektywy trzeciej generacji – jednolita licencja europejska</p>	<ul style="list-style-type: none"> • dyrektywa z dnia 18. 06. 1992 r. o koordynacji uregulowań prawnych dotyczących ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie (92/49/EWG), • dyrektywa z dnia 10. 11. 1992 r. o koordynacji ustaw, rozporządzeń i przepisów administracyjnych dotyczących podejmowania i prowadzenia działalności w dziedzinie bezpośrednich ubezpieczeń na życie (92/96/EWG). 	<ul style="list-style-type: none"> • wprowadzenie jednolitego systemu wydawania zezwoleń na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej - tzw. jednolita licencja, • umożliwienie ubezpieczycielom z siedzibą główną w jednym kraju członkowskim UE prowadzenia działalności na terenie wszystkich państw Unii za pośrednictwem agencji, oddziałów, filii bez konieczności uzyskiwania dodatkowych zezwoleń, • zakłady ubezpieczeń podlegają wyłącznie kontroli kraju swego pochodzenia (w poprzednich dyrektywach uprawnienia kontrolne były podzielone między kraj macierzysty a kraj działalności), • wprowadzono obowiązek posiadania wystarczających rezerw techniczno - ubezpieczeniowych w odniesieniu do działalności całego zakładu ubezpieczeń, • pojawia się możliwość tworzenia zakładów (po uzyskaniu zezwoleń) działających zarówno w dziedzinie ubezpieczeń na życie, jak i ubezpieczeń wypadkowych i chorobowych, należących do działu ubezpieczeń innych niż na życie.

Tabela 2: Charakterystyka dyrektywy Unii Europejskiej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Monkiewicz, J.: Ubezpieczenia w Unii Europejskiej W: Podstawy ubezpieczeń. T.I - mechanizmy i funkcje, Red. J. Monkiewicz, Poltext, Warszawa 2000r., s. 384 – 392 oraz Müller, H.: Wspólny rynek ubezpieczeniowy w Europie W: Ubezpieczenia w Unii Europejskiej, Red. J. Monkiewicz, Poltext, Warszawa 2002r., s. 51 - 86.

¹⁵ Swoboda świadczenia usług pozwala zakładowi ubezpieczeń, który ma siedzibę lub oddział w jednym z krajów członkowskich UE, na prowadzenie działalności na terenie innego kraju członkowskiego bez konieczności posiadania w nim siedziby na takich samych warunkach, jak zakłady ubezpieczeń tego państwa.

4. Tendencje na europejskich rynkach ubezpieczeniowych jako przesłanka determinująca rozwój rynku ubezpieczeniowego w Polsce

Sytuacja na europejskich rynkach ubezpieczeniowych ma duży wpływ na rynek polski. Wiele rozwiązań i mechanizmów doskonale sprawdzających się na tych właśnie rynkach, w szczególności na rynku europejskim, przyjmuje się również na rynku polskim. Proces integracji Polski z Unią Europejską wymusił niejako zastosowanie niektórych rozwiązań, nie tylko w zakresie regulacji prawnych, ale na przykład w zakresie nowych technologii, czy struktury rynku. Tendencje występujące na międzynarodowych rynkach ubezpieczeniowych mają odzwierciedlenie na rynku polskim. Do najważniejszych tendencji występujących na rynkach międzynarodowych można zaliczyć: liberalizację przepisów prawnych, deregulację, globalizację i internacjonalizację działalności, zmiany w dystrybucji produktów finansowych, wdrożenia nowych technologii, rosnące znaczenie marki, wprowadzenie euro i rozwój alternatywnych metod transferu ryzyka.¹⁶

Liberalizacja w zakresie przepisów prawnych prowadzi do zwiększonej konkurencyjności między firmami ubezpieczeniowymi, wymusza zmniejszenia kosztów i prowizji, a to z kolei prowadzi do racjonalności i produktywności działalności ubezpieczeniowej.¹⁷

Deregulacja działalności ubezpieczeniowej polega na odejściu od rozwiązań szczegółowych obowiązujących w danym państwie Unii Europejskiej i zastosowaniu zasad zgodnych z prawodawstwem unijnym.

Globalizacja i internacjonalizacja działalności. Globalizacja określana jako pewien proces łączenia gospodarek różnych krajów na różnych płaszczyznach nie ominęła również rynku ubezpieczeniowego i reasekuracyjnego. Poziom globalizacji rynku ubezpieczeniowego i reasekuracyjnego zależy od wielu czynników, na przykład od struktury czy rozwiązań legislacyjnych. Głównymi przesłankami globalizacji rynku ubezpieczeniowego i reasekuracyjnego są:¹⁸ wysoki potencjał wzrostu rynków ubezpieczeniowego i reasekuracyjnego w krajach rozwijających się, podążanie za klientem, dywersyfikacja ryzyka działalności, korzyści skali. Globalizacja na rynku ubezpieczeniowym i reasekuracyjnym doprowadziła w ostatnim dziesięcioleciu do wielu przejęć i fuzji. W ostatnim okresie obserwuje się również powoływanie do życia tzw. *captiv – u*. Jest to spółka zależna tworzona przez wielkie przedsiębiorstwo bądź grupę przedsiębiorstw dla ubezpieczenia własnych ryzyk. *Captiv* uważa się za wyszukaną formę samoubezpieczenia. Częściej spotykany jest *captiv reasekuracyjny* niż ubezpieczeniowy.

Kanały dystrybucji. W ostatnich latach obserwuje się wykorzystywanie nowych kanałów dystrybucji, do których można zaliczyć m.in. internet, telefon, placówki poczty, sieci sklepów handlowych, biura podróży, dealerów samochodowych. Firmy ubezpieczeniowe coraz częściej wykorzystują w swojej działalności „okienko bankowe”. Procesy integracyjne działalności ubezpieczeniowej i bankowej określane są mianem *bancassurance*. Występująca na europejskim rynku ubezpieczeniowym tendencja do tworzenia powiązań z rynkiem finansowym ma nie tylko aspekt podmiotowy, ale i funkcjonalny.¹⁹

Nowe technologie łączą się przede wszystkim z rosnącą popularnością internetu i rozwojem technologii informatycznych. Poprzez internet istnieje możliwość kontaktu zakładu ubezpieczeń z potencjalnym klientem. Klient może zapoznać się z ofertą firmy ubezpieczeniowej i porównać ją z ofertami innych firm, ponadto jest możliwość zakupu polisy i obsługi tej polisy.

¹⁶ Przegląd tendencji na międzynarodowym rynku ubezpieczeniowym. Tekst wygłoszony na Konferencji Ubezpieczeniowej, zorganizowanej m.in. przez Towarzystwo Usług Ubezpieczeniowych i Obsługi Ryzyka TUR, „Prawo, ubezpieczenia, reasekuracja” 2002 nr 7 – 8, s. 71.

¹⁷ Ślipierski, M.: Jednolity rynek ubezpieczeniowy w Europie, „Przegląd ubezpieczeń społecznych i gospodarczych” 2000 nr 11, s. 44 - 45.

¹⁸ Ślipierski, M.: Globalizacja w ubezpieczeniach, „Wiadomości ubezpieczeniowe” 2001 nr 1-2, s. 11.

¹⁹ Jonczyk, B., Ogrodnik, H.: Tendencje występujące na europejskim rynku ubezpieczeń, „Wiadomości ubezpieczeniowe” 1999 nr 3 - 4, s. 25.

Marka ma ogromne znaczenie i to nie tylko na rynku ubezpieczeniowym, ale i w całej gospodarce. Znaczenie marki wynika m.in. z rosnącej liczby zakładów ubezpieczeń, które uczestniczą w „walce konkurencyjnej” kosztami i ceną oferowanych produktów. Znaczenie marki wynika także z segmentacji klientów na rozwiniętych rynkach ubezpieczeniowych. Dla klientów istotne są: jakość obsługi, przywiązanie do marki, osobisty kontakt i profesjonalne doradztwo.

Strefa euro. Wprowadzenie euro jako jednolitej waluty ma duże znaczenie dla europejskiego rynku ubezpieczeniowego. Po pierwsze istnieje możliwość porównania ofert różnych zakładów ubezpieczeń (pochodzących z różnych krajów), po drugie porównanie wyników finansowych tych zakładów ubezpieczeń i po trzecie porównanie wyników działalności lokacyjnej i obniżenie kosztów tej działalności.

5. Podsumowanie

Do najważniejszych przesłanek determinujących rozwój rynku ubezpieczeniowego w Polsce można zaliczyć: uwarunkowania historyczne, otoczenia prawne, integrację z Unią Europejską, tendencje na światowych rynkach ubezpieczeniowych. Na rozwój polskiego rynku ubezpieczeniowego ma wpływ również rosnąca świadomość ubezpieczeniowa Polaków, zwiększająca się liczba zakładów ubezpieczeń czy przyrost składki ubezpieczeniowej.

Tendencje występujące na międzynarodowym rynku ubezpieczeniowym i reasekuracyjnym znajdują odzwierciedlenie na polskim rynku, a ich wpływ będzie bardziej widoczny, gdy Polska wejdzie do strefy euro. Ponadto polskie firmy ubezpieczeniowe i reasekuracyjne muszą odwoływać się do nowych strategii działania, aby mogły konkurować z firmami zagranicznymi.

Literatura

- [1] Banasiński, A.: Ubezpieczenia gospodarcze, Poltext, Warszawa 1996.
- [2] Jonczyk, B., Ogrodnik, H.: Tendencje występujące na europejskim rynku ubezpieczeń, „Wiadomości ubezpieczeniowe” 1999 nr 3 – 4.
- [3] Monkiewicz, J.: Ubezpieczenia w Unii Europejskiej W: Podstawy ubezpieczeń. T.I - mechanizmy i funkcje, Red. J. Monkiewicz, Poltext, Warszawa 2000.
- [4] Müller, H.: Wspólny rynek ubezpieczeniowy w Europie W: Ubezpieczenia w Unii Europejskiej, Red. J. Monkiewicz, Poltext, Warszawa 2002.
- [5] Przegląd tendencji na międzynarodowym rynku ubezpieczeniowym. Tekst wygłoszony na Konferencji Ubezpieczeniowej, zorganizowanej m.in. przez Towarzystwo Usług Ubezpieczeniowych i Obsługi Ryzyka TUR, „Prawo, ubezpieczenia, reasekuracja” 2002 nr 7 – 8.
- [6] Śliperski, M.: Globalizacja w ubezpieczeniach, „Wiadomości ubezpieczeniowe” 2001 nr 1 - 2.
- [7] Śliperski, M.: Jednolity rynek ubezpieczeniowy w Europie, „Przegląd ubezpieczeń społecznych i gospodarczych” 2000 nr 11.
- [8] Ubezpieczenia gospodarcze, Red. T. Sangowski, Poltext, Warszawa 2001.
- [9] Vademecum ubezpieczeń gospodarczych (pośrednika ubezpieczeniowego), Red. T. Sangowski, Saga Printing, Poznań 1998.

Akty prawne:

- [10] Ustawa z dnia 28 marca 1952 r. o ubezpieczeniach państwowych (Dz. U. Nr 20, poz. 130).

- [11] Ustawa z dnia 2 grudnia 1958 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych (Dz. U. Nr 72, poz. 357).
- [12] Ustawa z dnia 1 grudnia 1961 r. Kodeks morski (Dz. U. Nr 58) Tekst jedn. Dz. U. z 1986 r. Nr 22 , poz. 122 z późn. zm.
- [13] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.).
- [14] Ustawa z dnia 20 września 1984r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych (Dz. U. Nr 30, poz. 160).
- [15] Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o nowelizacji ustawy o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych (Dz. U. Nr 45, poz. 242).
- [16] Ustawa z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz. U. Nr 59, poz. 944).
- [17] Dekret z dnia 30 stycznia 1947r. o uregulowaniu ubezpieczeń rzeczowych i osobowych (Dz. U. Nr 5, poz. 23).
- [18] Dekret z dnia 30 stycznia 1947r. dotyczący Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych (Dz. U. Nr 19, poz. 79).
- [19] Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 marca 1972 r. w sprawie pośrednictwa ubezpieczeniowego (Dz. U. Nr 9, poz. 59).
- [20] Dyrektywa z dnia 27. 07. 1973 r. w sprawie koordynacji ustaw, rozporządzeń i przepisów administracyjnych dotyczących podejmowania i prowadzenia bezpośredniej działalności ubezpieczeniowej poza ubezpieczeniami na życie (73/239/EWG).
- [21] Dyrektywa z dnia 5. 03. 1979 r. w sprawie koordynacji ustaw, rozporządzeń i przepisów administracyjnych dotyczących podejmowania i prowadzenia działalności w dziedzinie bezpośrednich ubezpieczeń na życie (79/267/EWG).
- [22] Dyrektywa z dnia 22. 06. 1988 r. o koordynacji uregulowań prawnych dotyczących ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie (88/357/EWG).
- [23] Dyrektywa z dnia 8. 11. 1990 r. o koordynacji ustaw, rozporządzeń i przepisów administracyjnych dotyczących podejmowania i prowadzenia działalności w dziedzinie bezpośrednich ubezpieczeń na życie (90/61/EWG).
- [24] Dyrektywa z dnia 19. 12. 1991 r. o rocznych bilansach i skonsolidowanych bilansach firm ubezpieczeniowych (91/674/EWG) dyrektywa z dnia 18. 06. 1992 r. o koordynacji uregulowań prawnych dotyczących ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie (92/49/EWG).
- [25] Dyrektywa z dnia 10. 11. 1992 r. o koordynacji ustaw, rozporządzeń i przepisów administracyjnych dotyczących podejmowania i prowadzenia działalności w dziedzinie bezpośrednich ubezpieczeń na życie (92/96/EWG).

Rezenzja

Dr. Hab.Bożena Mikołajczyk prof. nadzw. Uniwersytetu Łódzkiego,
Katedra Finansów i Bankowości, Uniwersytet Łódzki

ENTWICKLUNGSVORAUSSETZUNGEN DES VERSICHERUNGSMARKTES IN POLEN

Zu den wichtigsten Voraussetzungen, die in Polen den Versicherungsmarkt determinieren, kann man zählen: historische Bedingungen, Rechtumgebung, Integration mit Europäischer Union, die in der Welt des Versicherungsmarktes herrschenden Tendenzen.

Einen Einfluss auf dem polnischen Versicherungsmarkt haben ebenso der ständig wachsender Versicherungsbewusstsein der Polen als auch wachsende Zahl der Versicherungsunternehmen und Steigerung des Versicherungsbetreges. Diese Bedingungen werden später in meiner Arbeit besprochen. Tendenzen, die in dem internationalen Rück- und Versicherungsmarkt eintreten, werden auch im polnischen Markt wiedergespiegelt, und wird Ihr Einfluss mehr sichtbar beim Zutritt des Polens zur Eurozone.

Außerdem polnische Rück- und Versicherungsunternehmen müssen sich auf neue Organisationsstrategien berufen um mit anderen ausländischen Unternehmen zu konkurrieren.

PŘEDPOKLADY PRO ROZVOJ TRHU POJIŠŤOVNICTVÍ V POLSKU

Mezi nejdůležitější předpoklady ovlivňující rozvoj trhu pojišťovnictví v Polsku lze započítat: historické faktory, legislativní rámec, integraci s Evropskou unií, trendy na světových pojišťovnických trzích. Rozvoj polského trhu pojišťovnictví ovlivňuje i rostoucí uvědomění Poláků v oblasti pojištění, zvyšující se počet pojišťoven a nárůst pojistného.

Trendy pozorované na mezinárodním trhu pojišťovnictví a zajišťovnictví mají svůj odraz na polském trhu a jejich vliv bude citelnější, až Polsko vstoupí do eurozóny. Kromě toho se musí polské pojišťovny a zajišťovny odvolávat k novým akčním strategiím, aby byly konkurenceschopné vůči zahraničním firmám.

FACTORS OF THE INSURANCE MARKET DEVELOPMENT IN POLAND

The most important factors determining the development of the insurance market in Poland can be enumerated as follows: historical circumstances, legal (law) context, integration with the European Union and trends on the world insurance market. Other factors that influence the Polish insurance market are: increasing insurance awareness among Poles, a growing number of insurance companies and an increase of an insurance premium. These factors will be discussed in the next part of the study.

The trends that appear on the international insurance and reinsurance market are reflected on the Polish market and their influence will be more visible when Poland enters the Euro zone. Moreover, Polish insurance and reinsurance companies must refer to new operation strategies to be able to compete with foreign companies.

VYUŽÍVÁNÍ ALTERNATIVNÍCH ZDROJŮ FINANCOVÁNÍ PODNIKATELSKÝMI SUBJEKTY A JEJICH MEZINÁRODNÍ POROVNÁNÍ

H. Jáčová

Technická univerzita v Liberci
Fakulta hospodářská, Katedra financí a účetnictví
Hálkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
helena.jacova@vslib.cz

Abstrakt

Příspěvek se zabývá problematikou a využíváním factoringu, rizikového a rozvojového kapitálu (venture kapitálu), jako alternativního zdroje financování provozní činnosti podnikatelských subjektů. Obě formy financování se stávají nejen v České republice, ale i ve světě oblíbenou formou financování.

V příspěvku je uvedeno porovnání využívání factoringu podle jednotlivých teritorií (kontinentů) v letech 2001 a 2002 a obrat factoringových operací realizovaných českými factoringovými společnostmi v letech 2001 a 2002. V další části příspěvku jsou uvedeny hlavní aspekty vývoje rizikového a rozvojového kapitálu po roce 1990 v České republice, včetně přehledu uskutečněných investic (transakcí) do českých firem.

1. Úvod

Klíčovým problémem, se kterým se potýká nejen většina malých a středních firem v Evropě, ale i v ČR, je nedostatek kapitálu. Zakladatelé podnikatelských subjektů zpravidla nemají dostatek vlastních zdrojů, aby mohli financovat veškeré potřeby svých firem. Pro banky a další standardní finanční instituce jsou pak příliš riskantními partnery. Za situace, kdy banky jsou při poskytování úvěrů více než opatrné, se alternativní zdroje financování pro mnohé podnikatele mohou stát zajímavou formou financování. Avšak i tato možnost financování se může stát pro řadu firem nedostupnou, neboť ne každý podnikatelský subjekt splní náročné podmínky výběru.

2. Využívání factoringu a jeho vymezení

Factoring se v poslední době stává i v České republice jednou z moderních metod, která se používá pro financování provozní činnosti podniku. I když factoring není nijak novou službou, je světově uznávanou metodou zajištění financí a správy pohledávek. Cílem factoringu je stav, kdy dodavatel není odkázán na mnohdy několikaměsíční doby splatnosti svých faktur a může svými zdroji disponovat téměř ihned. Z praktického hlediska se jedná o určitý druh překlenovacího úvěru a zároveň toto financování není navíc omezeno žádným limitem.

Pokud bychom chtěli vymezit pojem factoring, zjednodušeně lze říci, že se jedná o jednu z možných forem krátkodobého alternativního zdroje financování provozní činnosti společnosti, založeném na odkupu krátkodobých pohledávek (obvykle se splatností od 30 do 90 dnů)

z obchodního styku před dobou jejich splatnosti bez postihu jejich původního majitele (prodávajícího pohledávku). Dodavatelé zboží nebo služeb postupují na factoringovou společnost (factora) své pohledávky za odběrateli. Factoringová společnost se zavazuje, že na postoupené pohledávky poskytne klientovi zálohy v dojednané výši (od 60 do 90% z hodnoty pohledávky, podle kvality a možných rizik ve vztahu k odběrateli) bezprostředně po převzetí příslušných faktur. Tímto factoringová společnost vlastně poskytuje dodavateli provozní prostředky a stává se novým a výhradním majitelem pohledávky včetně jejího příslušenství s cílem zabezpečit řádné a včasné inkaso a tím zamezit vzniku problémových pohledávek. Po úhradě pohledávek odběratelem na účet factoringové společnosti bude proveden klientovi doplatek postoupených pohledávek ponížených o finanční náklady. V případě nedodržení termínů splatnosti dlužníkem zajišťuje factor vůči němu upomínkové řízení a případně i právní (soudní) vymáhání.

Při porovnání s bankovním úvěrem představuje factoring jednodušší a rychlejší finanční, resp. finančně úvěrovou službu. Factor se od okamžiku žádosti o odkup pohledávek soustředí na analýzu podrobností obchodních vztahů a analýzu bonity odběratelů. Vlastní proces zhodnocení a schválení odkupu pohledávky je zpravidla otázkou dnů, kdežto u úvěru se někdy jedná i o měsíce. Dále factor nevyžaduje zajištění tohoto finančního vztahu, ale při poskytnutí bankovního úvěru banka vyžaduje zajištění poskytnutého úvěru.

Financování podnikatelských subjektů pomocí factoringu není zadarmo. Náklady, které klient vynaloží na využívání factoringových služeb, jsou tvořeny jednak factoringovým poplatkem a jednak úrokovým nákladem za poskytnuté peníze.

3. Vývoj objemu factoringových transakcí podle světových kontinentů a v České republice

Factoring je ideálním produktem pro většinu odvětví ekonomiky. Řeší finanční krytí dodávek výrobních a obchodních firem, jejichž výrobky vykazují rychlou obrátku, a z toho vyplývající vysoké nároky na provozní kapitál. Pro dodavatele je factoring jednodušší a rychlejší forma získání provozních peněžních prostředků než jiné formy financování. Takto získané finanční prostředky nejsou účelově vázány, tzn. že factor neprověřuje způsob jejich použití.

O popularitě factoringu svědčí i rostoucí objemy uskutečněných transakcí factoringových společností.

Kontinent	Celkový obrat factoringu v roce 2001		Celkový obrat factoringu v roce 2002		Obrat mezinárodního factoringu v roce 2001		Obrat mezinárodního factoringu v roce 2002	
	v mil. EUR	v %	v mil. EUR	v %	v mil. EUR	v %	v mil. EUR	v %
Evropa	474.175	65	529.998	71	37.501	78	39.837	78
Amerika	155.066	22	132.678	18	5.736	12	5.413	11
Afrika	5.801	1	6.203	1	139	0	193	0
Asie	76.832	12	70.890	9	4.793	10	5.622	11
Austrálie	8.320	0	9.992	1	120	0	80	0
Celkem	720.194	100	749.761	100	48.289	100	51.145	100

Tabulka 1: Podíl jednotlivých kontinentů na celkovém obratu factoringových transakcí a podíl jednotlivých kontinentů na obratu mezinárodního factoringu v letech 2001 a 2002 (v mil. EUR).

Zdroj: Kudelová, M.: Popularita factoringu roste. Bankovníctví, č. 2/2004., s. 16.

Pozn: Celkový obrat factoringu zahrnuje obrat tuzemského a zahraničního factoringu.

Z tabulky 1 je zřejmé, že Evropa má nejvíce uskutečněných factoringových transakcí, tj. transakce představují 65% z celkového objemu a zaznamenávají nárůst. Z hlediska druhu factoringu převládá v Evropě tuzemský factoring, v roce 2001 byl obrat transakcí ve výši 436.674 mil. EUR, tj. 92% z celkového obratu. V roce 2002 byl obrat tuzemského factoringu ve výši 490.161 mil. EUR, tj. 93% z celkového obratu.

Vybrané factoring společnosti	Factoring ČS		Factoring KB		LB Factoring CZ		O.B. Hellet		Transfinance		Celkem
		v %		v %		v %		v %		v %	
Celkový obrat factoringu:	5.016	10,8	8.094	17,6	2.025	4,4	16.782	36,5	14.120	30,7	46.037
z toho:											
Domácí	3.848	12,4	7.483	24,0	1.625	5,2	10.773	34,6	7.423	23,8	31.152
Exportní	946	12,3	601	7,8	357	4,6	907	11,8	4.901	63,5	7.712
Improtní	102	9,6	10	0,9	26	2,5	0	0	915	87,0	1.053
Ostatní	120	1,9	0	0	17	0,3	5 102	83,4	881	14,4	6.120

Tabulka 2: Celkový obrat českých factoringových společností v roce 2001, jež jsou členy Asociace factoringových společností ČR (v mil. Kč).

Zdroj: Vlastní vypracování podle www.ufs.cz/factoring.htm.

Factoringový trh představuje v České republice poměrně úzce specializovaný trh. Vedle pěti členů Asociace factoringových společností uvedených v tabulce 2 a 3, se poskytováním této služby zabývají okrajově banky nebo i privátní společnosti.

Vybrané factoring společnosti	Factoring ČS		Factoring KB		LB Factoring CZ		O.B. Hellet		Transfinance		Celkem
		v %		v %		v %		v %		v %	
Celkový obrat factoringu:	9.760	18,6	8.064	15,4	4.387	8,4	14.528	27,6	15.733	30,0	52.472
z toho:											
Domácí	7.513	18,6	7.506	18,5	3.123	7,7	12.321	30,5	9.999	24,7	40.462
Exportní	1.839	23,6	500	6,4	680	8,7	1.031	13,2	3.752	48,1	7.802
Improtní	239	15,5	58	3,7	18	1,2	0	0	1.228	79,6	1.543
Ostatní	169	6,3	0	0	566	21,2	1.176	44,2	754	28,3	2.665

Tabulka 3: Celkový obrat českých factoringových společností v roce 2002, jež jsou členy Asociace factoringových společností ČR (v mil. Kč).

Zdroj: Vlastní vypracování podle www.ufs.cz/factoring.htm.

Pokud bychom však chtěli zjistit, která odvětví využívají nejvíce tuto službu, bude odpověď velmi těžká. I když factoringové společnosti zveřejňují údaje o výši obratu tuzemského a mezinárodního factoringu, na druhé straně nepovažují za nutné zveřejňovat detaily o složení objemu uskutečněných transakcí, považují to za svoji „chráněnou informaci“. Přesto se dá říci, že existují určitá odvětví, kde je factoring velmi využíván, jedná se např. o farmaceutický průmysl, lehké strojírenství, maloobchodní řetězce apod..

4. Vymezení rizikového a rozvojového kapitálu v České republice a v Polské republice)

A) Vymezení pojmů rizikový a rozvojový kapitál v České republice

Termín rizikový kapitál vznikl jako překlad anglického výrazu “venture capital”, což znamená odvážení se, riziko, hazardní podnik, spekulace, ale také odvázat se, riskovat, podniknout a podobně. Termín “venture capital” je třeba vysvětlovat jako kapitál, který se zaměřuje na financování projektů, pro něž je získávání prostředků klasickými zdroji, zejména v podobě bankovních nebo jiných úvěrů, nemožné, nevýhodné nebo je spojeno s velkými problémy. Rizikový kapitál není rizikový sám o sobě, jeho riziko spočívá v tom, že financuje velké projekty, nebo naopak projekty malých a středních firem, které nemají snadný přístup na kapitálový trh, anebo financuje projekty zaměřené na moderní technologie apod. Tento kapitál si vybírají firmy, pro které jsou ostatní formy financování z hlediska rizik obtížně dostupné nebo příliš drahé. Venture capital - rizikový kapitál můžeme chápat jako velkou kapitálovou investici, kdy specializovaná instituce vstupuje do podniku, který má určitý pro ni podnětný podnikatelský záměr, anebo který z jiného důvodu potřebuje finanční prostředky. V praxi se taková investice nejčastěji uskutečňuje navýšením základního kapitálu formou podílové účasti rizikového investora, anebo poskytnutím úvěru rizikovým investorem za běžnou komerční sazbu. Nejen finančními prostředky, ale i svými odbornými znalostmi napomáhá rizikový kapitál rozvoji firmy. Rizikový kapitál pak firmě, do které vstupuje, přináší tzv. synergický efekt daný spojením investice a odborných znalostí.

Každý investor rizikového kapitálu se rozhoduje, zda do firmy vstoupí či nikoliv. Jeho rozhodnutí je založeno na zhodnocení následujících kritérií: zda firma předkládá přitažlivý a reálný podnikatelský záměr; na schopnosti managementu firmy tento záměr v praxi prosadit; na schopnosti firmy zajistit informace o trhu, na němž firma působí, a uzavřít vhodné kontakty; na posouzení, zda vstup rizikového investora vyvolá podněty, které povedou ke změnám ve firmě; zda vedení firmy přijme i kritické hodnocení od rizikového investora; jestli firmy přistoupí na finanční poradenství; posléze závisí také na možnosti podílet se s rizikovým investorem na vypracování firemní a marketingové strategie.

B) Vstup rizikového a rozvojového kapitálu (venture capitalu, private equity) do Polské republiky a jeho vymezení

Fondy venture capital a private equity vstupovaly na polský trh počátkem devadesátých let 20. století. Jako první v roce 1990 byl založen Polsko-americký podnikatelský fond, který disponoval s kapitálem 240 mil. USD. Na jeho podkladě byla založena firma Enterprise Investors (EI), která založila další 4 fondy a investovala v Polsku 600 mil. USD. Vznik tohoto fondu byl umožněn díky programu pomoci Střední Evropě. V roce 1990 zahájil investiční činnost také Dánský fond pro Centrální a Východní Evropu financovaný prostřednictvím vládních kapitálů. Jeho úkolem bylo podporovat investice v Polsku. O rok později vzniklo Sdružení společensko ekonomických iniciativ (TISE) a v roce 1992 Care Small Business Assistance Corporation (USA - Společnost pro podporu a pomoc drobnému podnikání), Fond spolupráce, Fond ve prospěch rozvoje polského zemědělství a EBRD vytvořily tzv. Caresbac - Polska.

V Polsku jsou fondy rizikového kapitálu (venture capitalu) rozdělovány do tří základních organizačních forem, a to následovně:

První skupinu představují nezávislé firmy tvořené manažerskými skupinami, které nejsou spojeny s bankovními ani ostatními finančními institucemi. K těmto fondům patří instituce globálního nesvětového dosahu, jako např. Advent International, ale i firmy, které se zaměřují na investování v regionu střední a východní Evropy, jako jsou Enterprise Investors či Innova Capital. Tyto fondy (subjekty) získávají kapitál na zahraničních trzích, především od západních penzijních fondů,

pojišťovacích a bankovních institucí. Do této skupiny lze zahrnout i polský fond MCI Management, který funguje jako burzovní společnost.

Druhou skupinu představují závislé firmy. Jedná se o fondy rizikového kapitálu, které jsou zakládány jako dceřiné společnosti bank, pojišťovacích společností nebo penzijních fondů. V Polsku jsou do této skupiny zahrnovány následující fondy: AIG, Raiffeisen nebo Dresdner Kleinwort. Kromě toho jsou do této skupiny zařazovány také agentury spojené s polskými bankami: BRE Private Equity nebo AIB WBK Fund Management.

Třetí skupinu tvoří fondy rizikového kapitálu podporující rozvoj územních (místních) podnikatelských aktivit, které jsou často zakládány a podporované státem. Jako příklad těchto fondů lze uvést Regionální investiční fondy, které vznikly v rámci programu PHARE a působí ve středním Polsku, v sektoru malých podniků.

5. Porovnání vývoje a využívání rizikového a rozvojového kapitálu v České republice s Polskou republikou

Rizikový kapitál se uplatňuje v ČR od počátku 90. let, kdy jeho fondy poskytovaly investice malým a středním podnikům. Nyní zde působí zhruba šedesát firem, které mají v obchodním rejstříku jako společníka investora fondu rizikového kapitálu. Přesto v ČR nelze situaci na trhu rizikového kapitálu označit za stabilizovanou.

Ačkoliv již v ČR je založena Asociace rizikového kapitálu (Czech Venture Capital Association - CVCA), nelze získat přesné údaje o počtu investorů fondů, které na území ČR působí. Investice, které lze označit jako rizikové, na počátku ekonomické transformace probíhaly značně živelně, řada investic rizikového charakteru byla realizována bankami nebo investičními společnostmi a ne

Název fondu	Rok realizované investice v mil. Kč								Název společnosti, kam fond investoval
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
Baring Communicatons Equity						200			Samba Digital Media, Netcentrum
GIMV Czech and Slovak SME Fund							34		Schemantix s.r.o.
Erste Bank Private Equity				777,7					Fezko,a.s., Later Chrudim,a.s.
CSPEF						63,5	62		SkyNet a.s.; Kernel a.s., Globalis
ARGUS Capital Partners Fund						345			SVOBODA Grafické Závody
CASH REFORM							5		IQA,s.r.o.
Winslow Partners/ERSTE			410			270			Jihlavské sklárny Bohemia a.s., Gramof. závody,a.s.
MA Management						37,5			Kovohutě Povrly, a.s.
Fond rizikového kapitálu		9,7	32,8	82,7					Apolen, a.s., Stapso, s.r.o.
Českomoravský podnikatelský fond					54,5			34,5	MIUS Trading s.r.o., Refravit s.r.o., Stell tile, s.r.o.
Regionální podnikatelský fond	105,7	119,5						40,1	Refravit s.r.o., Minerál, s.r.o., Talpa, s.r.o.

Tabulka 4: Přehled fondů rizikového kapitálu a výše jejich investic v České republice v letech 1995 až 2002.

Zdroj: www.cvca.cz a Ekonom 19/1999.

speciálními fondy.

Z výše uvedené tabulky 4 vyplývá, že fondy rizikového kapitálu na území České republiky nenašly vhodné investiční příležitosti. V České republice se tyto fondy více orientovaly na investování do průmyslových odvětví, která nezaznamenávají tak expanzivní rozvoj.

Název fondu	Částka proinvestovaná fondem v Polsku	Obory a odvětví, kde bylo investováno daným fondem
Advent International	119 mil. USD	Média, IT, telekomunikace
AIB WBK Fund Management	85 mil. EUR	Bez preferencí
Argus Capital International Ltd	27 mil. USD	Všechna odvětví mimo nemovitostí
Baring Communications Equity Emerging Europe Capital	6,55 mil. USD	Média, telekomunikace
Baring Private Equity Partners	20 mil. EUR	Bez preferencí
BMP Polska	5 mil. EUR	IT, Internet, telekomunikace, biotechnologie, média
BRE Private Equity	172 mil. USD	Bez preferencí
Caresbac - Polska	17,2 mil. USD	Bez preferencí
Copernicus Capital Manangement	35 mil. USD	Telekomunikace, informatika, Internet, služby pro průmysl
DBG Eastem Europe (Polska)	16,872 mil. EUR	Média, IT, produkce služeb, telekomunikace, doprava
Dresdner Kleinwort Capitla Central & Easten Europa	17 mil. USD	Telekomunikace, média, IT, medicínské služby, přeprava, služby outsourcingové
E.I.P.	6 mil. EUR	Ochrana životního prostředí
Enterprise Investors	600 mil USD	IT,telekomunikace, lékařství a zdravotní péče, produkty a služby pro průmysl
E-Katalyst	2 mil. USD	Internet, IT
European Direct Capital Manangement	9,3 mil. USD	Služby
Innova Capital	120 mil. USD	Média, telekomunikace, služby, IT
MCI Manangement	47,104 mil. PLN	IT, Internet
Raiffeisen Private Equity Management	8,5 mil. EUR	Produkty a služby pro průmysl, průmysl potravinářský
Regionálně Fundusze Inwestycyjne	1,2 mil. EUR	Nedostatečné preference
Renaissance Partners	23,2 mil. USD	Nedostatečné preference mimo průmyslu těžkého a lehkého
Riverside	10,5 mil. USD	Nedostatečné preference mimo zbrojní průmysl, výrobu lihovin, přepravu
Trinity Management LTD	128,6 mil. EUR	Telekomunikace, chemie

Tabulka 5: Přehled fondů rizikového kapitálu a výše jejich realizovaných investic v Polské republice v roce 2002.

Zdroj: Krawiec, W.: Fundusze Venture capital w Polsce. In. Podmínky řízení podnikatelských subjektů v tranzitivní ekonomice, Liberec 2003, s. 110.

Polsko je, vzhledem k velikosti svého trhu a vzhledem k velkému počtu soukromých podniků, hlavním odběratelem rizikových (venture) investic v regionu. Je třeba podotknout, že počet fondů, které v Polsku investují, je vyšší než v ČR. Ne všechny fondy však mají v Polsku svá sídla a ne všechny fondy jsou členy PPEA (Polská asociace private equity).

Jedním z kritérií diferenciacie firem, do kterých vstupuje rizikový kapitál, jsou odvětví preferovaná; a tak v roce 2002, jak vyplývá z tabulky 5, dosáhly největšího úspěchu firmy těchto odvětví: Informačních technologií, Internetu, telekomunikací, médií. Investoři měli velký zájem

i o firmy, které poskytují služby a vytvářejí spotřební předměty, včetně značkových výrobků. Společnosti rizikového kapitálu se skoro vůbec nezajímaly o investice do nemovitostí, těžkého průmyslu, zbrojního průmyslu a průmyslu lihovin. Většina firem měla ve svých portfoliích současně společnosti z různých průmyslových odvětví. Ale byly i takové venture společnosti, jejichž projekty byly spojeny výlučně s jedním odvětvím.

6. Shrnutí

Factoring je ideálním produktem pro většinu odvětví ekonomiky. Zásadně řeší finanční krytí výrobních a obchodních firem, jejichž výrobky vykazují rychlou obrátku a z toho vyplývající vysoké nároky na provozní kapitál. Především je to viditelné v mezinárodním obchodu, kde země vyrábějící jistý druh zboží, jsou silnými exportéry a jiné země jsou kupujícími. V mezinárodních obchodních řetězcích jsou dodavatelé při prodeji svého zboží vystaveni nejen extrémnímu cenovému prostředí, ale i tlaku na splatnost faktur za dodané zboží, které se proplácí až po okamžiku prodeje konečnému zákazníkovi. V tomto případě má dodavatel při využívání factoringu jistotu, že získá své peníze vázané ve zboží dříve, než bude zboží prodáno. Z tohoto pohledu lze přínos factoringu spatřovat především v tom, že dochází ke zlepšení hospodaření společnosti využitím moderní a světově uznávané finanční služby.

Pozitiva factoringové služby nelze spatřovat pouze jen v rychlém a bezproblémovém zajištění financování. Velice důležitým aspektem factoringu je i samotné zajištění správy postoupených pohledávek. Většina factoringových společností dnes již disponuje on-line modulem, ve kterém lze velmi rychle identifikovat pohledávky před splatností i po termínu splatnosti.

Pokud bychom chtěli porovnat factoring s úvěrem, určitě by ve srovnání obstál. Klient na rozdíl od úvěru si potřebné zdroje nepůjčuje, ale jen prodává své pohledávky za svými odběrateli. Tím factoring nabízí další výhodu, a to nekonečnou flexibilitu této služby a zároveň zajištění financování bez zatížení úvěrem.

Fondy rizikového a rozvojového kapitálu vstupují do firem většinou jako spoluvlastníci, avšak jen na omezenou dobu, kdy se podílejí na všech závažnějších rozhodnutích. Rizikový a rozvojový kapitál je jedním z mnoha prostředků financování zahájení podnikatelské činnosti firmy, respektive jejího rozvoje a expanze. Jeho investor se snaží být skutečným obchodním partnerem, který zpravidla poskytuje praktické rady, při nichž využívá své odborné znalosti, a obvykle se aktivně podílí na řízení firmy. Je odměňován podle úspěchu firmy z podílu na zisku. Větší část svých zisků ovšem realizuje až při odchodu z firmy, při prodeji svého podílu. K odchodu investora z firmy dochází zpravidla tehdy, kdy firma dosáhla stavu, že dodatečné finanční zdroje může získat prostřednictvím standardních investorů, např. bank a dalších subjektů finančních trhů. V případě hospodářského úspěchu firmy se podíl rizikového a rozvojového kapitálu zhodnocuje, jestliže společnost začne expandovat a produkovat zisk, investoři fondu rizikového a rozvojového kapitálu svůj náležitě zhodnocený podíl prodají. Pokud ale je firma neúspěšná, ztrácí rizikový a rozvojový investor vložené prostředky.

Literatura

- [1] Kudelová, M.: Popularita factoringu roste. Bankovníctví č. 2/2004. s. 16.
- [2] Čížková, J.: Peníze, které se nebojí recese, Ekonom 18/1999.
- [3] Dvořák, I., Procházka, P.: Rizikový a rozvojový kapitál. Management Press, Praha 1998.
- [4] Krawiec, W.: Fundusze venture capital w Polsce. In. Podmínky řízení podnikatelských subjektů v tranzitivní ekonomice. Liberec 2003.
- [5] Machala, K.: Trvalý nárůst zákazníků factoringu. Bankovníctví 8/2002, s. 36.

- [6] Navrátil, T.: Rizikový kapitál - úvod do problematiky. Účetnictví 5/2001. str. 47-48.
- [7] Navrátil, T.: Rizikový kapitál II. Účetnictví 9/2001. str. 32.
- [8] Wawrosz, P: Partner není spasitel. Ekonom 46/1999.
- [9] Wawrosz, P: Rizikový kapitál. Ekonom 36/1999.
- [10] Factoring a moderní financování. Ekonom 42/2004. s. 9.
- [11] www.cvca.cz.
- [12] www.ufs.cz/factoring.htm.

Recenze

Doc. Ing. Věra Košteková, CSc., Filosofická fakulta, katedra ekonomie, Univerzita Karlova v Praze

DIE AUSNUTZUNG DER ALTERNATIVEN QUELLE DER FINANZEN DER UNTERNEHMENS SUBJEKTEN UND IHRE INTERNATIONALER VERGLEICH

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Problematik und der Ausnutzung Factoring, Risk und Venture Capital, als der alternativen Quelle der Finanzen der Betriebstätigkeit der Unternehmenssubjekten. Beide Formen der Finanzen geschehen nicht nur in der Tschechischen Republik, sondern auch in der Welt der beliebten Forme der Finanzen.

In dem Beitrag ist der Vergleich der Ausnutzung des Factorings gemäß der einzelnen Kontinenten in der Zeit 2001 und 2002 und der Umsatz der Factoringsoperationen, die durch tschechische Factoringsunternehmen in der Zeit 2001 und 2002 realisieren waren. In weiterem Teil des Beitrages sind hauptliche Aspekten der Entwicklung des Risk und Aufschwungskapital nach dem Jahr 1990 in Tschechische Republik, einschlieslich des Überblickes der realiesierten Investizionen (Transaktionen) in der tschechischen Firmen.

WYKORZYSTANIE ALTERNATYWNYCH ŹRÓDEŁ FINANSOWANIA JEDNOSTEK PRZEDSIĘBIORCZYCH I ICH PORÓWNANIE MIĘDZY-NARODOWE

Przedmiotem opracowania jest problematika i wykorzystanie factoringu a kapitału rozwojowego (venture capital), jako źródła alternatywnego finansowania działalności operatywnej jednostek przedsiębiorczych. Obie te formy finansowania są w Republice Czeskiej i w świecie bardzo wykorzystywane.

Opracowanie jest zamierzone na komparację wykorzystania factoringu według poszczególnych obszarów terytoryalnych w latach 2001 i 2002 i na poziom operacji factoringowych zrealizowanych spółkami factoringowymi w latach 2001 i 2002. W ciągu dalszym opracowania znajdują się główne aspekty rozwoju kapitału ryzikowego i rozwojowego w Republice Czeskiej po roce 1990, prokazane są i dane o inwestycjach zrealizowanych do przedsiębiorstw czeskich.

THE USE OF ALTERNATIVE SOURCES OF FINANCING BY ENTERPRISES AND THEIR INTERNATIONAL COMPARISON

The article focuses on the question and use of factoring and venture capital as alternative sources of financing operational activities of enterprises. Both forms of financing are becoming very popular not only in the Czech Republic but also worldwide.

The article provides the comparison of their use by particular territories in 2001 and 2002 and the comparison of the turnover which was realized by the Czech factors in 2001 and 2002. In the second part of the article, there are also mentioned the main aspects of the venture capital's developments in the Czech Republic after 1990. The article also includes a list of investments into the Czech enterprises which were already realized with the help of venture capital funds.

FORMY PRZEJĘĆ MENEDŻERSKICH W POLSCE

H. Jagoda

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra nauk o Przedsiębiorstwie
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
henryk.jagoda@ae.wroc.pl

Abstrakt

Przejęcia menedżerskie przedsiębiorstw (MBO) są trwałym i narastającym elementem zmian własnościowych w gospodarkach rynkowych. W Polsce cechują się one dotychczas specyfiką wynikającą ze ścisłych związków przejęć i prywatyzacji przedsiębiorstw. W artykule, bazując na badaniach empirycznych, przedstawiono formy i subformy przejęć menedżerskich w polskiej gospodarce.

1. Wprowadzenie

W artykule opublikowanym w Zeszytach Jubileuszowym Prac Naukowych¹ przedstawiono podstawy teoretyczne, zamierzenia badawcze i syntetyczne wyniki wstępnych badań nad przejęciami menedżerskimi przedsiębiorstw w polskiej gospodarce. W kolejnym etapie badań rozpoznano szczegółowo 25 przypadków przejęć menedżerskich, co wraz z wcześniej uzyskaną wiedzą i innymi doniesieniami pozwoliło m.in. na próbę stworzenia typologii form przejęć menedżerskich w Polsce².

Badane przedsiębiorstwa należały do wszystkich grup wielkościowych, przy czym za kryterium klasyfikacyjne przyjęto liczbę zatrudnionych: w przedziale do 50 osób - małe przedsiębiorstwa, powyżej 50 do 300 - średnie, a powyżej 300 - duże. Według przyjętego kryterium badaniami objęto 2 małe przedsiębiorstwa - (29 i 50 zatrudnionych), 14 średnich (od 57 do 295 osób) i 9 dużych (od 334 do 820, a w tym 6 powyżej 530 pracowników).

Widać z tego, że będąca przedmiotem naszego zainteresowania badawczego problematyka dotyczyła przedsiębiorstw o bardzo zróżnicowanej wielkości; inaczej, że wielkość przedsiębiorstwa - przynajmniej w wyznaczonych badaniach granicach - nie stanowi przeszkody w zaistnieniu przejęcia menedżerskiego.

Przeprowadzone badania bezpośrednie pozwoliły na zidentyfikowanie szeregu zróżnicowanych sposobów i mechanizmów przejęć przedsiębiorstw, określanych dalej jako formy i subformy przejęć menedżerskich, których ogólną charakterystykę przedstawiono poniżej.

¹ Jagoda, H.: Przejęcia menedżerskie w Polsce, Akademickie Centrum Koordynacyjne w Euroregionie Nysa, Prace Naukowe VIII/2002, s. 151-156

² Program badawczy KBN Przejęcia menedżerskie - Formy, zakres i skutki w sferze zarządzania. Kierownictwo tematu: H. Jagoda.

2. Przejęcia menedżerskie w następstwie likwidacji i upadłości przedsiębiorstw

Przejęcie menedżerskie ma w tych przypadkach charakter radykalnie odmienny od klasycznego MBO, jako że przejęciu podlega nie przedsiębiorstwo w znaczeniu podmiotowym, ale rzeczowym (zespół składników mienia) przejmowanych od syndyka czy likwidatora przedsiębiorstwa. Przejmowany jest zorganizowany fragment mienia (wydział, zakład produkcyjny, zestaw maszyn i urządzeń) na bazie którego kontynuowana jest dotychczasowa i podejmowana nowa działalność produkcyjna. Charakterystyczne jest przy tym, iż przejmującymi nie są menedżerowie najwyższego lecz drugiego szczebla zarządzania (dyrektorzy/szefowie produkcji) i kierownicy jednostek produkcyjnych.

3. Prywatyzacja pośrednia - kontrakt menedżerski

Wyodrębnienie tej formy, pomimo braku zidentyfikowanego przypadku objętego badaniami wynika z oglądu członków zespołu badawczego, dotyczącego wcześniejszych (pierwsza połowa lat 90-tych) przypadków prywatyzacji, gdzie wielkość pakietów menedżerskich obejmowanych w wyniku realizowanej strategii prywatyzacji przedsiębiorstwa (w połączeniu z obejmowanymi przez menedżerów akcjami pracowniczymi i ewentualnie nabywanymi w ramach emisji publicznej), niekiedy okazywała się wystarczającą dla kontroli przedsiębiorstwa przy braku aktywności pozostałych wspólników (inwestorzy finansowi, załoga).

4. Prywatyzacja pośrednia - kontrakt menedżerski

W zidentyfikowanym przypadku przejęcie menedżerskie było celem zawarcia kontraktu menedżerskiego (umowy o zarządzanie 1 - osobową spółką Skarbu Państwa) i zostało przewidziane umową jako jedna z opcji jej zakończenia. Jest to jeden z nielicznych przypadków pełnej realizacji kontraktu menedżerskiego. Pośrednim etapem przejęcia było utworzenie spółki z udziałem menedżera kontraktowego i inwestorów zewnętrznych, od których następnie menedżer odkupił udziały.

5. Prywatyzacja bezpośrednia - kupno przedsiębiorstwa

W ramach realizacji projektu nie zdołano uzyskać zgody na przeprowadzenie badań zidentyfikowanych przypadków tej grupy. Skądinąd wiadomo, że w relatywnie niewielkiej ilości przypadków tej metody prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych dość istotne miejsce zajmują transakcje z istotnym udziałem menedżerów prywatyzowanych przedsiębiorstw „towarzyszących” pasywnym inwestorom zewnętrznym.

6. Prywatyzacja bezpośrednia - oddanie do odpłatnego korzystania

Oddanie do odpłatnego korzystania (leasing przez spółki pracownicze) jest jak wiadomo najbardziej rozpowszechnioną co liczby przypadków metodą prywatyzacji w Polsce. Objęta badaniami próba pozwala na wyróżnienie kilku subform przejęć związanych z oddaniem do odpłatnego korzystania, które przedstawiamy poniżej. Wartą podkreślenia cechą omawianej próby (a można sądzić, że większości przypadków przejęć menedżerskich związanych z oddaniem do odpłatnego korzystania) jest występowanie różnych wyodrębnionych niżej form przejęć

w stosunku do tego samego podmiotu gospodarczego. Właśnie w tej grupie przypadków (czy szerzej: przejęć menedżerskich) wyraźnie zauważalny jest obok faktu przejęcia (stan) także proces przejmowania, z wykorzystaniem różnych form przejęcia w różnym czasie. Przykładami mogą tu być: powiększanie pakietów większościowych menedżerów poprzez przejmowanie udziałów/ akcji od pracowników ale także (w tym samym podmiocie) nieproporcjonalne obejmowanie przez menedżerów akcji/udziałów w drodze podniesienia kapitału zakładowego; występowanie pracowników po odejściu z pracy jako pasywnych inwestorów zewnętrznych; podział grup menedżerskich na „czynny” menedżment i formalnie zewnętrzny element grupy menedżerskiej w postaci menedżerów trwale/ czasowo zatrudnionych poza badanym podmiotem; powiększanie udziałów mniejszościowych (ale umożliwiających kontrolę przedsiębiorstwa) zarówno poprzez przejmowanie udziałów/ akcji od pracowników jak obejmowanie udziałów/ akcji w drodze dodatkowej emisji kapitału itd., itp.

Badania pozwoliły na wyodrębnienie następujących subform przejęć związanych z oddaniem do odpłatnego korzystania:

- udziały większościowe w spółce leasingującej przy jej założeniu - udziały większościowe menedżerów

W badanych przypadkach menedżerowie (najczęściej zarząd przedsiębiorstwa + ewentualnie najbliżsi współpracownicy) obejmowali od 56 do 90 % akcji (udziałów) w spółce przejmującej do korzystania mienia Skarbu Państwa już na etapie jej utworzenia. Podstawowymi warunkami umożliwiającymi tego rodzaju przejęcie była zgoda załogi na „niesprawiedliwy” (w kontekście różnych głosów i opinii o prywatyzacji) rozkład akcji/ udziałów, której podstawowymi przesłankami w badanych przypadkach były: zaufanie do menedżmentu, utrwalane faktem jego istotnego zaangażowania finansowego oraz słabość finansowa szeregowych pracowników.

- udziały większościowe w spółce leasingującej przy jej założeniu - udziały większościowe menedżerów i pasywnych inwestorów zewnętrznych

Dla tej subformy przejęć istotne okazują się (obok wymogów prawnych uczestnictwa podmiotów zewnętrznych w kapitale spółek występujących o odpłatne korzystanie z mienia Skarbu Państwa) finansowe uwarunkowania przejęć. Takie przesłanki jak słabość kapitałowo - finansowa menedżmentu w obliczu trudności (zabezpieczenia, stopa procentowa, itd.) uzyskania kredytu powodują poszukiwanie - najczęściej wśród odbiorców - zewnętrznych inwestorów, którzy uzupełniając kapitał spółki do wymaganej prawem wysokości jednocześnie deklarują zachowania pasywne; składając de facto (nie de iure) wykonywanie praw z udziałów/akcji w ręce menedżerów.

- udziały większościowe objęte drogą przejmowania udziałów od pracowników - udziały większościowe objęte w drodze podniesienia kapitału zakładowego

Przypadki należące do tej grupy można uznać (w przekroju innych badań) za typowe co do mechanizmu uzyskiwania kontroli menedżerów nad spółką leasingującą. Mechanizm wyznaczający tę formę przejęć występuje jako mechanizm pomocniczy w zasadzie we wszystkich przypadkach przejęć związanych z występowaniem udziałów/ akcji w posiadaniu pracowników. Udziały/ akcje te są z reguły przedmiotem wewnętrznego obrotu, sprzedawane są w związku z trudną sytuacją materialną, wydatkami losowymi, odejściem z pracy itd. (szczególnie w sytuacjach gdy nie przynoszą zadawalającej dywidendy), a menedżment jest z powodu lepszej sytuacji finansowej naturalnym ich nabywcą.

Podobnie jest w przypadku podniesienia kapitału, gdzie słabość finansowa szeregowych pracowników w zasadzie odsuwa ich od możliwości istotnego zwiększenia posiadanego przez nich udziału w kapitale, co w efekcie powoduje wzrost udziału menedżerskiego.

- udziały mniejszościowe umożliwiające kontrolę przedsiębiorstwa przy braku aktywności pozostałych wspólników - pracowników

Przypadki należące do tej grupy są ciekawym przykładem przejęcia menedżerskiego nie w kategoriach ilościowych (udział większościowy menedżerów, względnie „koalicji” menedżerów

i zewnętrznych inwestorów pasywnych) ale jakościowych: realne przejęcie kontroli nad przedsiębiorstwem bez większościowego udziału w kapitale.

Podstawowego mechanizmu kontroli menedżerskiej w omawianej sytuacji należy - jak wskazują wyniki badań - upatrywać w swoistym zaufaniu pracowników do menedżmentu (by nie powiedzieć w paternalizmie a rebours), który przeprowadził przedsiębiorstwo przez proces przekształceń własnościowych, i z mniejszym lub większym powodzeniem zapewnia funkcjonowanie przedsiębiorstwa, a tym samym stabilność miejsc pracy i dochodów pracowniczych.

7. Prywatyzacja poprzez Narodowe Fundusze Inwestycyjne

Przejęcia menedżerskie przedsiębiorstw, które w swoim czasie weszły do programu Narodowych Funduszy Inwestycyjnych nie były dotychczas przedmiotem szerszych doniesień, czy też badań. W poddanej badaniom próbie mają one istotny udział (7 przypadków). Z formalnego punktu widzenia można by te przypadki traktować jako klasyczne MBO polegające na przejmowaniu przez menedżerów przedsiębiorstw prywatnych, jako że Narodowe Fundusze Inwestycyjne w okresie wystąpienia tych przejęć były spółkami z istotną przewagą kapitału prywatnego.

Za ich odmiennym traktowaniem przemawiają jednakowoż dwie istotne przesłanki: po pierwsze ewidentny związek z problematyką przekształceń własnościowych, po drugie specyficzny układ na linii sprzedający (NFI) - kupujący (menedżerowie w różnych konfiguracjach z innymi inwestorami) wpływający na charakter transakcji, cenę itd. odbiegające z reguły od „normalnych” warunków rynkowych. Upodabnia te transakcje do opisanych wyżej i pozwala to na wyodrębnienie kilku subform przejęć od NFI:

- udziały większościowe objęte drogą kupna udziałów przez spółkę „pracowniczą” - udziały mniejszościowe menedżerów umożliwiające kontrolę przedsiębiorstwa przy braku aktywności pozostałych wspólników - pracowników,
- udziały większościowe objęte drogą kupna przez menedżera (ów) i pasywnego inwestora zewnętrznego,
- udziały większościowe objęte drogą kupna udziałów przez menedżerów, pracowników i spółki zależne przejmowanego przedsiębiorstwa - udziały mniejszościowe menedżerów umożliwiające kontrolę przedsiębiorstwa przy braku aktywności pozostałych wspólników,

Ostatni przypadek to wręcz pokazowy przykład możliwości wykorzystywanych do przejmowania kontroli nad przedsiębiorstwami przez menedżerów. Mamy tu do czynienia zarówno z relatywnie małym, acz pozwalającym na kontrolowanie przedsiębiorstwa udziałem menedżerów we własności, udziałem pracowników, którzy wedle uzyskanych opinii (poza menedżerskich) byli swego rodzaju osłoną transakcji przejęcia, i decydującym dla przejęcia udziałem spółek zależnych powstałych w procesie restrukturyzacji przedsiębiorstwa, bez których przejęcie było niemożliwe. Udział tych spółek był de facto swego rodzaju dźwignią finansową dla menedżmentu, który nie był w stanie zgromadzić odpowiedniej wielkości środków a przy tym nie chciał (nie mógł) korzystać z kredytu czy pożyczki.

- udziały większościowe objęte drogą kupna udziałów przez menedżerów (osoby fizyczne lub spółka menedżerska)

Wymieniony wyżej mechanizm i objęte nim przypadki okazują się najbardziej zbliżone do klasycznego MBO. Partnerami w procesie przejęcia są wiodący Narodowy Fundusz Inwestycyjny jako sprzedający oraz grupa menedżerska ustrukturyzowana w postaci spółki kapitałowej. Ponieważ forma ta - przynajmniej w badanej próbie - dotyczyła większych przedsiębiorstw, a menedżerowie pozbawieni byli wsparcia kapitałowego pracowników i/ albo inwestorów zewnętrznych to ich zaangażowanie finansowe w proces przejęcia jest w tej formie

największe. Powoduje to konieczność korzystania ze wsparcia kredytowego (najczęściej pod zastaw akcji przejmowanego przedsiębiorstwa), przejęcie nabiera więc charakteru LMBO.

8. „Klasyczne” MBO - przejęcia menedżerskie przedsiębiorstw prywatnych

W czasie realizacji projektu nie udało się zidentyfikować, a tym samym poddać badaniu ani jednego przypadku przejęcia menedżerskiego prywatnego przedsiębiorstwa (nie będącego wcześniej przedsiębiorstwem państwowym czy też spółką Skarbu Państwa). Jest to niewątpliwie wyzwanie badawcze, którego urzeczywistnienie powinno m.in. pozwolić na zderzenie specyfiki przejęć „prywatyzacyjnych” z „klasycznymi” we wszelkich możliwych obszarach.

9. Podsumowanie

Nie jest zaskoczeniem, że wśród wyróżnionych form i subform przejęć dominują przejęcia menedżerskie byłych przedsiębiorstw państwowych w ramach różnego rodzaju dróg i ścieżek prywatyzacyjnych w szczególności w obszarze prywatyzacji bezpośredniej i co ciekawe prywatyzacji poprzez Narodowe Fundusze Inwestycyjne. Można to traktować jako specyfikę przejęć w Polsce i innych krajach postsocjalistycznych. W miarę upływu czasu można - jak się wydaje - oczekiwać dwóch tendencji: wzrostu liczby przejęć w ogóle i zaniku przejęć związanych z prywatyzacją gospodarki.

Recenzja

Prof. dr hab. Mieczysław Moszkowicz, Politechnika Wrocławska,
Wydział Informatyki i Zarządzania

DIE FORMEN DER MANAGERIAL ÜBERNAHMEN IN POLEN

Die Managerial Übernahmen der Unternehmen (MBO) sind das dauernden Element der Eigentumsänderung in der Marktwirtschaften. In Polen sie kennzeichnen die Eigenart, die aus der dichte Verbindung der Übernahmen und der Privatisierung der Unternehmen ergeben. In dem Artikel wird auf die Basis der empirischen Forschungen die Formen und die Subformen der Managerial Übernahmen in der polnische Wirtschaft.

FORMY MANAŽERSKÝCH AKVIZIC V POLSKU

Odkoupení společnosti managementem (MBO) je trvalou a stále častěji se objevující součástí vlastnických změn v tržních ekonomikách. V Polsku jsou akvizice doposud charakteristické specifikou, která vyplývá z jejich úzkých asociací a privatizace podniků. V příspěvku jsou, na základě vědeckého zkoumání, prezentovány formy a subformy manažerských akvizic v polské ekonomice.

MANAGERIAL ACQUISITIONS IN POLAND

Enterprise's acquisitions (MBO - Management Buy Out) are persistence and increasing element of ownership changes in the market economies. In Poland, up to the present, they are characteristic of specific, which result from the close relationship between acquisitions and privatization of enterprises. In the article, based on empirical studies author presents forms and subforms of managerial acquisitions in polish economy.

SOLVENCY II - II FAZA PROJEKTU

R. Kurek

Akademia Ekonomiczna im. O. Langego we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
rkurek@poczta.onet.pl

Abstrakt

Istotą artykułu jest przedstawienie prac związanych z realizacją projektu Solvency II w jego II-giej fazie. Faza pierwsza, związana z ustanowieniem koncepcji i opracowaniem głównych założeń, zaprezentowana została w ogólnym zarysie. Szerzej przedstawione zostały szczegółowe propozycje i rozwiązania związane z wprowadzaniem w życie propozycji z pierwszej fazy. Omówieniu podlegały takie zagadnienia, jak: maksymalna harmonizacja (w odniesieniu do reguł nadzorczych na płaszczyźnie UE); koncepcja standardowego modelu oceny ryzyka, kwestie pomiaru ryzyka, zagadnienia związane z jakościowymi regułami nadzoru; aspekty zarządzania aktywami i adekwatności aktywów i pasywów oraz uprawnienia organów nadzoru i poziomy interwencji organów nadzoru.

1. Wprowadzenie

Ocena wypłacalności zakładów ubezpieczeń ściśle wiąże się z ryzykiem, które dana firma jest skłonna na siebie przyjąć. Dziś już wiadomo (co potwierdzają doświadczenia z innych podmiotów sektora finansowego, a także z samego sektora ubezpieczeniowego), że proste narzucenie reguł wypłacalności stanowiących odzwierciedlenie wartości księgowych, nie zawsze prowadzi zagwarantowania bezpieczeństwa podmiotów, które korzystają z usług tych firm. Jest to jedna z wielu przyczyn (obok tych o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym, które miały wpływ na sektor ubezpieczeniowy w ostatnich latach), która zmobilizowała unijne organy stanowiące prawo do zweryfikowania dotychczasowego podejścia do oceny wypłacalności zakładów ubezpieczeń. Celem tego opracowania jest charakterystyka nowej koncepcji oceny wypłacalności zakładów ubezpieczeń, którą jako wiodącą przyjęła Komisja Europejska opracowując projekt Solvency II w jej drugiej fazie.

2. Projekt Solvency II a Solvency I

Ustalone przed ok. 25 laty zasady wypłacalności zakładów ubezpieczeń z początkiem XXI w. poddane zostały gruntownej przebudowie. Pierwszym krokiem w tym kierunku było przyjęcie dyrektyw z 2002 r. dokonujących zmian w dotychczasowych istniejących przepisach (Solvency I) z mocą obowiązującą od 2004 r. Zmiany te obejmowały trzy obszary oceny wypłacalności zakładów ubezpieczeń: zaliczania elementów środków własnych na pokrycie marginesu

wypłacalności; zwiększenia minimalnych wymogów kapitałowych oraz zmian w kompetencjach organów nadzoru.

Modernizacja dotychczasowych przepisów w zakresie Solvency I stanowiła jedynie etap przejściowy do zapoczątkowanego przez Komisję Europejską w 2001 r. projektu wprowadzającego zupełnie nową koncepcję oceny wypłacalności opartą na „całkowitej wypłacalności”, zwanego Solvency II. Założenia nowej koncepcji stanowią odpowiedź na szereg zmian zachodzących zarówno w otoczeniu sektora ubezpieczeniowego, jak i w nim samym, a ich głównym celem jest oparcie systemu oceny wypłacalności na bazie koncepcji „zorientowanej na ryzyko”, tzn. z uwzględnieniem rzeczywistego ryzyka zagrażającego zakładowi ubezpieczeń.

Projekt Solvency II podzielony został na dwie fazy. Pierwsza, w której poszukiwano stosownych rozwiązań oraz wypracowano zarys nowej koncepcji oceny wypłacalności zakończona została w 2003 r. Prace nad drugą fazą projektu, analizujące konkretne, szczegółowe rozwiązania wciąż trwają, a propozycje złożone w tym zakresie są właśnie przedmiotem tego opracowania.

Nowopowstała koncepcja oceny wypłacalności zakładów ubezpieczeń na bazie „ryzyka” lub „całkowitej wypłacalności” (Solvency II) ma się opierać na uzupełnieniu kryteriów ilościowych (Solvency I) czynnikami jakościowymi, do czego wykorzystana została wypracowana przez Komitet Bazylejski koncepcja III filarów. W odniesieniu do sektora ubezpieczeniowego jej podstawowe założenia kształtują się następująco:

Filar 1 (minimalne wymogi kapitałowe) - w filarze tym nadzorcze wymogi kapitałowe, oprócz kreślonego minimum, mają być liczone za pomocą zorientowanej na ryzyko formuły standardowej lub też za pomocą zastosowanych w przedsiębiorstwie wewnętrznych modeli oceny ryzyka, które wcześniej uzyskały akceptację organu nadzoru. Zastosowanie przez nadzór wymogu zorientowania na ryzyko ma wyzwolić w zakładach ubezpieczeń wprowadzenie procesu aktywnego zarządzania ryzykiem, jako istotnego składnika ochrony przed niewypłacalnością. Ponadto określona została w nim struktura wyposażenia kapitałowego oraz reguły szacowania rezerw techniczno-ubezpieczeniowych i zasady działalności inwestycyjnej zakładów ubezpieczeń.

Filar 2 (proces analizy nadzorczej; tryb postępowania nadzoru) - oprócz aspektów ilościowych działalność nadzoru ma się skupiać na jakościowej ocenie zarządzania ryzykiem zakładu ubezpieczeń. Zdefiniowane zostały także cele nadzoru, przepisy dotyczące możliwości interwencji nadzoru (kompetencje i instrumenty działania) oraz uregulowana została międzynarodowa współpraca organów nadzoru.

Filar 3 (dyscyplina rynkowa) - celem wprowadzenia zwiększonych wymagań publikacyjnych ma być osiągnięcie większej przejrzystości rynku. Zasady III filara określają podstawowe wymogi dotyczące publicznego udostępniania przez zakłady ubezpieczeń informacji na temat poziomu kapitału, jego struktury, profilu ryzyka oraz wskaźników adekwatności kapitałowej. Siły rynkowe w założeniu mają stanowić „czynnik korygujący” działalność zakładów ubezpieczeń, tzn. zwiększone wymagania publikacyjne mają pozwolić innym uczestnikom rynku na odpowiednio wczesną reakcję (np. w przypadku jakichkolwiek nieprawidłowości).

Przedstawione 3 filary ustanawiają ogólną koncepcję Solvency II. Wśród szczegółowych celów należy jednak wyróżnić dwa podstawowe:

- spełnienie ustanowionych w pierwszej fazie projektu jakościowych kryteriów, które spełniać powinien projekt Solvency II¹, tzn.: wystarczająca ochrona ubezpieczonych (poprzez przyznanie organom nadzoru wystarczającego czasu dla stwierdzenia i usunięcia problemów zakładu ubezpieczeń); gwarancja porównywalności i przejrzystości (tak, aby ustanowione zostały równe warunki konkurencji); przyjęcie takich gwarancji wypłacalności, które faktycznie odpowiadać będą przyjętym przez zakłady ubezpieczeń ryzykom; jak najdalej idące uproszczenie procedur związanych z oceną wypłacalności; uwzględnienie rozwoju i postępu na rynku ubezpieczeniowym; ustalenie zasad i równoczesne opracowanie takich regulacji, które

¹ „Solvency II – Presentation of the proposed work”; MARKT/2027/01 z dnia 13.03.2001 r., s. 6-7.

zagwarantują powodzenie projektu; jak najdalej idące oparcie systemu wypłacalności na istniejących systemach rachunkowości, ażeby ograniczyć podwójne lub wielokrotne sporządzanie różnych sprawozdań finansowych oraz ograniczenie zbędnie wysokich kosztów utrzymywania środków własnych i związanych z ryzykiem, które zagrażają konkurencyjności europejskiego rynku ubezpieczeniowego,

- ustanowienie takich zasad nadzorczych, które organom nadzoru umożliwiłyby realizację jego zadań, co zostało określone w ten sposób, że nowy system w ujęciu szczegółowym powinien²: zapewnić organowi nadzoru zarówno ilościowe, jak i jakościowe narzędzia oceny kompleksowej wypłacalności zakładu ubezpieczeń; uwypuklić znaczenie kontroli organu nadzoru (nowa architektura nadzoru oparta na koncepcji trzech filarów szczegółowo określać ma możliwości kontrolne nadzoru zawarte w II filarze); ustanowić minimum dwa poziomy kontrolne kapitałów gwarancyjnych (*absolute minimum margin* oraz *target capital*); zmobilizować i zmusić zakłady ubezpieczeń do lepszej kontroli ryzyk towarzyszących ich działalności (modele wewnętrzne); zbliżyć system oceny wypłacalności zakładów ubezpieczeń do uregulowań w sektorze bankowym (produkty, które są powiązane z porównywalnym ryzykiem powinny być w podobny sposób nadzorowane i podlegać takim samym wymogom w zakresie wymaganego wyposażenia kapitałowego); skupić się na nadzorze nad działalnością grup ubezpieczeniowych i konglomeratów finansowych (w pierwszym rzędzie powinien być zbudowany system nadzoru nad pojedynczymi podmiotami, gdzie jednak powinny znaleźć się formy współpracy i koordynacji pomiędzy różnymi organami nadzoru); prowadzić do większej harmonizacji jakościowych i ilościowych metod nadzoru oraz przyczynić się do równoczesnego stworzenia warunków konkurencji zarówno w obrębie sektora ubezpieczeniowego, jak i całego sektora finansowego oraz uwzględnić stanowisko międzynarodowych instytucji powiązanych z sektorem ubezpieczeniowym (IAIS - Międzynarodowe Stowarzyszenie Organów Nadzoru, IAA - Międzynarodowe Stowarzyszenie Aktuariuszy, CEA - Europejski Komitet Ubezpieczeń oraz IASB - Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości oraz innych organizacji mniej lub bardziej powiązanych z sektorem ubezpieczeniowym).

Ponadto przyszłe uregulowania i ramy działań nadzoru powinny być elastyczne, tzn. powinny być dopasowane do możliwych zmian w działalności ubezpieczeniowej, uwzględniać rozwój produktów ubezpieczeniowych, a także rozwój różnych modeli i metod działań.

Przedstawione powyżej założenia stanowiły element wyjściowy i swego rodzaju bazę do przygotowania projektu dyrektyw, przepisów wykonawczych i rozwiązań szczegółowych dotyczących realizacji projektu Solvency II, które znajdą swoje odzwierciedlenie w II fazie projektu.

3. Druga faza projektu Solvency II – pierwsze propozycje i ustalenia

Pierwsze opracowania w ramach drugiej fazy projektu Solvency II wciąż jeszcze mają głównie charakter propozycji otwartych (do dalszej dyskusji), mimo wprowadzenia propozycji niektórych szczegółowych zapisów w dotychczas istniejących dyrektywach. Jednak niektóre aspekty projektu nabierają już ostatecznego kształtu, co wiąże się ze sprecyzowaniem (zawężeniem) konkretnych obszarów badawczych branż pod uwagę w dalszych pracach nad projektem.

² “Design of a future prudential supervisory system in EU - Recommendations by the Commission Services”; MARKT/2509/03 z dnia 03.03.2003 r., s. 3-5.

We wrześniu 2003 r. został opublikowany pierwszy dokument II-giej fazy projektu³. Zawierał on pierwszą serię propozycji szczegółowych zmian (propozycje konkretnych przepisów) w dotychczas istniejących dyrektywach na życie i nie na życie (w odniesieniu do rezerw techniczno-ubezpieczeniowych w ubezpieczeniach na życie i nie na życie, wprowadzenia pojęcia target capital i modeli wewnętrznych), a także obszary dalszych prac (funkcjonowanie nadzoru, kontrola wewnętrzna i zarządzanie ryzykiem, tryb postępowania nadzoru, nadzór nad konglomeratami finansowymi), które stanowią zarys problemów niezbędnych dla przyjęcia określonych rozwiązań w tych dziedzinach.

Jedną z najważniejszych kwestii zawartych w tym opracowaniu było zaproponowanie podziału dalszych prac nad projektem w związku ze zmianą systemu regulacyjnego i nadzorczego nad działalnością sektora finansowego. Decyzją Komisji Europejskiej z dnia 5 października 2003 r. powołany został Europejski Komitet ds. Ubezpieczeń i Emerytur Pracowniczych (EIOPS) spełniający funkcje regulacyjne oraz Komitet Europejskich Organów Nadzoru Ubezpieczeń i Emerytur Pracowniczych (CEIOPS) odpowiadający za nadzór nad rynkiem ubezpieczeniowym i funduszy emerytalnych. Ten ostatni stanowi trzeci poziom procedury Lamfalussy'ego, i w związku z tym miałyby przejąć część zadań Komitetu Ubezpieczeń i pracującej w jego ramach Podkomisji ds. Wyplacalności, która zajmowała się przygotowaniem projektu Solvency II⁴. W ramach CEIOPS, jako organu przygotowującego akty prawne, powołano pięć grup roboczych, ściśle związanych z projektem Solvency II: ubezpieczenia na życie, ubezpieczenia nie na życie, II filar (analiza nadzorcza), III filar (dyscyplina rynkowa) oraz grupę zajmującą się kwestiami powiązań sektora ubezpieczeniowego z innymi podsektorami sektora finansowego. Zadaniem tych grup (składających się z przedstawicieli organów nadzorów krajów członkowskich) jest w porozumieniu z EIOPS (drugi poziom procedury Lamfalussy'ego) przygotowanie szczegółowych rozwiązań technicznych i zmian w przepisach prawnych oraz przedstawienie ich Komisji Europejskiej. W tym zakresie CEIOPS współpracuje także ze specjalnym ciałem doradczym (rynkowy panel konsultacyjny), które reprezentowane jest przez 13-osobową grupę przedstawicieli różnych organizacji powiązanych z sektorem ubezpieczeniowym. Na trzecim poziomie procedury Lamfalussy'ego, CEIOPS jako komitet organów nadzoru, aktywny jest także w innym obszarze. Jego zadaniem jest wypracowanie jednolitego stanowiska, co do zaleceń i założeń rozporządzeń wykonawczych, a także opracowanie wspólnych standardów. Poza tym na tym poziomie porównywane będą praktyki nadzorcze różnych krajów - w związku z tym zadaniem CEIOPS jest koordynacja współpracy pomiędzy narodowymi organami nadzoru i opracowanie ujednoczonych standardów prawnych.

W lutym i w kwietniu 2004 r. ukazały się kolejne dokumenty fazy II⁵. Wiązały się one ściśle z poprzednim i zawierały propozycje uzupełnienia powstających zapisów w dyrektywach dotyczących nadzoru, a także określały pojedyncze obszary dalszych prac drugiej fazy projektu. Zawarte w tych dokumentach zagadnienia obejmują następujące tematy: uszczegółowienie systemu stanowienia prawa zgodnie z procedurą Lamfalussy'ego (omówione wcześniej); zagadnienia związane z jakościowymi regułami nadzoru; dalsze kwestie dotyczące rezerw techniczno-ubezpieczeniowych w ubezpieczeniach na życie i nie na życie oraz problemy dyskusyjne, dotyczące

³ Reflektions on the general outline of framework directive and mandates for further technical work; MARKT/2539/03 z 19 września 2003 r.

⁴ Więcej na temat procedury Lamfalussy'ego można znaleźć w opracowaniu: Pawłowicz L.: Proces Lamfalussy'ego w praktyce. W: Liberalizacja i integracja rynku usług finansowych w Unii Europejskiej, Niebieskie Księgi 2003 Nr 5 - Polskie forum Strategii Lizbońskiej, IBNR, Gdańsk 2003, s. 84-87 lub w odniesieniu bezpośrednio do sektora ubezpieczeniowego na stronach internetowych KNUiFE: Współpraca w ramach instytucji wspólnotowych - Serwis informacyjny KNUiFE – <http://www.knuife.gov.pl/komisja/zafranica/instytucje.shtml>.

⁵ Solvency II - Organization of work, discussion on pillar I work areas und suggestions of further work on pillar II for CEIOPS; MARKT/2543/03 z 11 lutego 2004 r. oraz Solvency II - Further issues for discussion and suggestions for preparatory work for CEIOPS; MARKT /2502/04 z 2 kwietnia 2004 r.

kształtu przyszłego nadzoru (maksymalna harmonizacja, opracowanie standardowego modelu oceny ryzyka, pomiar ryzyka)⁶. Sprecyzowane zostały także zagadnienia badawcze dla trzech z pięciu grup roboczych pracujących w ramach w ramach CEIOPS (zajmujących się Solvency II): ubezpieczenia na życie, ubezpieczenia nie na życie (pracujące nad kwestią rezerw techniczno-ubezpieczeniowych w ramach I filara) oraz grupy zajmującej się analizą nadzorczą (II filar). Ponadto ponownie wprowadzone zostały zagadnienia, które z punktu widzenia Solvency II mogą okazać się problematyczne i wymagają dalszych prac: zarządzanie aktywami (Assets Management), adekwatność aktywów i pasywów (Asset Liability Management), zdefiniowanie minimalnego kapitału gwarancyjnego, uprawnienia organów nadzoru i poziomy interwencji organów nadzoru⁷.

Zagadnienia omówione w tych dokumentach były już wcześniej poruszane (I faza projektu), jednak w związku z tym, że wcześniej nie wypracowano jednolitego stanowiska, „powrócono” do nich lub nabrały one nowego wymiaru, dlatego też zainteresowane strony⁸ poproszone zostały o ustosunkowanie się do nich:

- **maksymalna harmonizacja** - w stosunku do zaprezentowanych wcześniej minimalnych wymogów kapitałowych (filar I) przedstawione zostały do dyskusji wady i zalety maksymalnej harmonizacji przepisów w zakresie reguł nadzorczych. Przedstawiona została propozycja zastosowania ujednoliconych wymogów standardowych dla wszystkich krajów europejskich, a także wspólne wymogi odnośnie akceptowania przez nadzór modeli wewnętrznych. Alternatywą dla takiego rozwiązania mogłyby być ogólne przepisy związane z wymogami kapitałowymi, gdzie odpowiedzialność za szczegółowe rozwiązania spadłaby na narodowe organy nadzoru,
- **koncepcja standardowego modelu oceny ryzyka** - ponownie zaprezentowane zostały różne koncepcje stosowania modelu standardowego dla określenia minimalnych wymogów kapitałowych: model oparty na współczynnikach oraz model oparty na scenariuszach rozwoju (w stosunku do prac I-szej fazy kwestia ta została zawężona tylko do tych dwóch obszarów). Zgodnie ze stanowiskiem Komisji za zastosowaniem modelu opartego na scenariuszach przemawiają ich logika i łatwość stosowania, natomiast trudności w ich zastosowaniu wynikają z wyważenia ich dokładności i praktycznego wykorzystania, szczególnie przy opracowywaniu założeń wyjściowych. Dlatego też Komisja Europejska bardziej skłania się do przyjęcia modelu opartego na współczynnikach, który dla „biorcy” ryzyka uwzględniłby odpowiednie współczynniki ryzyka, i który w przeciwieństwie do modelu opartego na scenariuszach daje się łatwiej opracować na poziomie wyjściowym. Poza tym zastosowanie tego modelu byłoby tańsze dla zakładów ubezpieczeń i prostsze w ocenie przez nadzór (za zastosowaniem modelu opartego na współczynnikach jest m.in. IAA),
- **pomiar ryzyka** - do pomiaru ryzyka zaproponowana została koncepcja Value at Risk (VaR) oraz koncepcja Częściowego Value at Risk. Zaletą tej ostatniej jest uwzględnianie także skrajnych sytuacji. Samo VaR wydaje się być łatwiejsze do zastosowania ze względu na swoją prostotę i zapewnienie poziomu bezpieczeństwa odpowiadającego rzeczywistości, w której „obraca się” dany zakład ubezpieczeń, czego (zgodnie z opinią KE) nie można powiedzieć o Częściowym

⁶ Schubert, T., Griessman, G.: Solvency II - Die EU treibt die zweite Phase des Projekts voran, „Versicherungswirtschaft“ Heft 2004 Nr 7, s. 470.

⁷ Schubert, T., Griessman, G.: Solvency II - Die EU treibt die zweite Phase des Projekts voran (II), „Versicherungswirtschaft“ Heft 2004 Nr 10, s. 738-739.

⁸ Realizacja projektu Solvency II jest szeroko konsultowana z tzw. „środowiskiem ubezpieczeniowym”. Strony, których projekt ten dotyczy (reprezentacji zakładów ubezpieczeń, reprezentanci organów nadzoru, reprezentanci klientów firm ubezpieczeniowych - organizacje konsumentów, aktuariusz, pośrednicy ubezpieczeniowi, itd.) mają prawo wypowiedzieć się, zająć stanowisko lub zaproponować własne rozwiązania związane z realizacją tego projektu. Wszelkie propozycje zgłaszane przez Komitet Ubezpieczeń, a później przez CEIOPS są opiniowane lub podlegają publicznej wręcz dyskusji, a strona prowadząca projekt prosi, a nawet wymaga zajęcia stanowiska w stosunku do zgłaszanych propozycji.

VaR. W praktyce istotnym jest także, że VaR daje się łatwo agregować przy wprowadzeniu odpowiednich założeń. Ponadto VaR jest dokładniejszy w odniesieniu do danych historycznych, aniżeli Częściowy VaR, który wymaga wielu skrajnych obserwacji,

- **zagadnienia związane z jakościowymi regulami nadzoru** - w tym zakresie przedstawiona została koncepcja uwzględnienia w dalszych pracach Solvency II opracowanych przez IAIS tzw. *Insurance Core Principles*⁹. Za pomocą tych zasad mają być identyfikowane obszary, w których aktywne powinny być organy nadzoru. Równocześnie zasady te dają wskazówki jak organy nadzoru powinny postępować w określonych obszarach. Zaletą ich wykorzystania w Solvency II miałyby także dodatkowy wymiar, bowiem zasady te stosowane są na całym świecie,
- **zarządzanie aktywami (Asset Management)** - w tym obszarze zaproponowane zostały jakościowe założenia dla lokat kapitałowych zgodnie z tzw. „*Prudent Person Rule*” (indywidualna reguła ostrożnościowa), która miałaby zastosowanie, zgodnie ze stanowiskiem Komisji, do środków własnych kryjących rezerwy techniczno-ubezpieczeniowe oraz do środków własnych utrzymywanych na potrzeby wymogów wypłacalności. Wśród propozycji Komisji znalazła się także kwestia związana z obowiązkiem opracowywania na żądanie organu nadzoru przez każdy zakład ubezpieczeń planu inwestycyjnego (kwestia ta także była sygnalizowana w pierwszej fazie projektu). Nie sprecyzowane zostało jednak jak bardzo szczegółowy miałby być ten plan,
- **adekwatność aktywów i pasywów (Asset Liability Management)** - z punktu widzenia Komisji w przyszłości ALM miałby być stosowany nie tylko w ubezpieczeniach na życie, ale także w ubezpieczeniach nieżyciowych. Jednak konkretna definicja ALM i zasady, które miałyby być z nim związane nie zostały jeszcze sprecyzowane, co w przyszłości miałyby znaleźć miejsce raczej w wymogach filaru II,
- **uprawnienia organów nadzoru i poziomy interwencji organów nadzoru (Solvency Control Levels)** - to zagadnienie wciąż pozostaje otwarte do dyskusji z zainteresowanymi stronami (m.in. kwestia, czy nadzór powinien być wyposażony w większe uprawnienia jak dotychczas), jednak krokiem naprzód jest propozycja ujednoczenia i sformułowania wszystkich uprawnień nadzoru w jednym przepisie prawnym, co miałoby dodatkową zaletę z punktu widzenia przejrzystości działań nadzoru. Z zagadnieniem uprawnień nadzoru ściśle wiąże się kwestia poziomów interwencji, czyli jakie granice muszą być przekroczone przez zakład ubezpieczeń (w zakresie wypłacalności lub jej braku), aby doszło do potrzeby interweniowania przez nadzór. Komisja rozważa dwie sytuacje, w których niespełnienie obowiązku posiadania środków własnych w wysokości minimalnego kapitału gwarancyjnego (AMM) i kapitału ekonomicznego (TC) uprawniałoby do takich działań. Kwestią do rozważenia i dyskusji pozostaje, czy obszary pomiędzy tymi dwoma poziomami powinny także stanowić granicę uprawniającą organ nadzoru do interwencji (np. tak jak obowiązujący w UE próg 1/3 marginesu wypłacalności). Zagadnienie to powinno być dokładnie uregulowane, ażeby, z punktu widzenia przejrzystości, zakłady ubezpieczeń mogły przewidzieć możliwości interwencyjne organu nadzoru.

4. Zakończenie

Wraz z pierwszymi dokumentami fazy II-giej Komisja Europejska podjęła kroki konkretyzujące ustalone w pierwszej fazie założenia. Opracowane zostały w nich kolejne aspekty harmonizacji reguł nadzorczych w Europie, sprecyzowane zostały dalsze elementy dyskusji, co

⁹ “Insurance core principles and methodology” z października 2003 r. dostępne na stronach www.iaisweb lub też wcześniejsza wersja z października 2000 r. na stronach KNUiFE: www.knuife.gov.pl/komisja/zagranica/struktury.shtml (w j. polskim).

do całego projektu, wyraźnej uwzględniono postępowanie w ramach procedury Lamfalussy'ego i powiązano prace na projektem dokumentów założeniami opracowywanymi przez IAS/IASB oraz IAIS. Dokumenty te także uwzględniły niektóre aspekty szczegółowe, jak np.: czy w związku z przyszłymi przepisami w ramach Solvency II nie powinno się bardziej orientować na zamknięty katalog lokat stanowiący pokrycie rezerw i minimalnych wymogów wypłacalności, czy też ukierunkować się bardziej na aspekty jakościowe, zgodne np. z „prudent person rule”. Wciąż jednak wiele kwestii pozostało otwartych: np., co należy rozumieć pod pojęciem ALM (i jak jego stosowanie miałyby być oceniane przez nadzór: mierniki jakościowe czy ilościowe) lub, jakie miałyby być poziomy interwencji przez organy nadzoru w przypadku nie spełniania podstawowych wymogów kapitałowych.

Same prace nad projektem uległy lekkiemu wyhamowaniu (wg stanu na koniec 2004 r.), co zapewne związane jest z organizowaniem się grup roboczych w ramach CEIOPS oraz oczekiwaniem na stanowisko zainteresowanych stron w stosunku do przedstawionych zagadnień. Kolejnych dokumentów można spodziewać się już wkrótce. I wprawdzie pierwotnie planowany termin wejścia w życie przynajmniej części przepisów związanych z projektem Solvency II od roku 2006 r. wydaje się być mało realistyczny, to należy oczekiwać, że już niedługo dalsze prace nabiorą wyraźnego tempa.

Mimo złożonych konkretnych propozycji (II faza) projekt Solvency II wciąż jeszcze można uznać za raczkujący. Praktycznie w żadnym obszarze nie opracowano konkretnych rozwiązań, a prace nad szczegółowymi elementami nie wydają się mieć końca. Nie jest to oczywiście wadą w dłuższym okresie, bo im więcej oparte zostanie na wspólnych stanowiskach, tym mniej „kłopotów” na etapie funkcjonowania projektu. Jednak oczekiwania rynku, który świadom jest nieuchronności proponowanych zmian koncepcyjnych doprowadzają do sytuacji, w której „...wiadomo, że będzie inaczej, ale jak?” nie jest w stanie nikt powiedzieć. Te zakłady ubezpieczeń, które z wyprzedzeniem planują swoje działania są właśnie w takiej sytuacji: od kilku lat pewnym jest, że ocena wypłacalności ulegnie zmianom, jednak zakres tych zmian i ich szczegółowość nie jest do końca znana, a sam proces ich ustalania zwiększa ryzyko ich funkcjonowania - ryzyko niepewności.

Literatura

- [1] „Solvency II - Presentation of the proposed work”; MARKT/2027/01 z dnia 13.03.2001 r.
- [2] “Design of a future prudential supervisory system in EU - Recommendations by the Commission Services”; MARKT/2509/03 z dnia 03.03.2003 r.
- [3] Reflektions on the general outline of framework directive and mandates for further technical work; MARKT/2539/03 z 19 września 2003 r.
- [4] Pawłowicz, L.: Proces Lamfalussy'ego w praktyce. W: Liberalizacja i integracja rynku usług finansowych w Unii Europejskiej, Niebieskie Księgi 2003 Nr 5 - Polskie forum Strategii Lizbońskiej, IBNR, Gdańsk 2003, s. 84-87 lub w odniesieniu bezpośrednio do sektora ubezpieczeniowego na stronach internetowych KNUiFE: Współpraca w ramach instytucji wspólnotowych - Serwis informacyjny KNUiFE
<http://www.knuife.gov.pl/komisja/zafranca/instytucje.shtml>
- [5] Solvency II - Organization of work, discussion on pillar I work areas und suggestions of further work on pillar II for CEIOPS; MARKT/2543/03 z 11 lutego 2004 r. oraz Solvency II - Further issues for discussion and suggestions for preparatory work for CEIOPS; MARKT /2502/04 z 2 kwietnia 2004 r.
- [6] Schubert, T., Griessman, G.: Solvency II – Die EU treibt die zweite Phase des Projekts voran, „Versicherungswirtschaft“ Heft 2004 Nr 7, s. 470.

- [7] Solvency II - Organization of work, discussion on pillar I work areas und suggestions of further work on pillar II for CEIOPS; MARKT/2543/03 z 11 lutego 2004 r. oraz Solvency II - Further issues for discussion and suggestions for preparatory work for CEIOPS; MARKT /2502/04 z 2 kwietnia 2004 r.
- [8] Schubert, T., Griessman, G.: Solvency II - Die EU treibt die zweite Phase des Projekts voran, „Versicherungswirtschaft“ Heft 2004 Nr 7, s. 470.
- [9] Schubert, T., Griessman, G.: Solvency II - Die EU treibt die zweite Phase des Projekts voran (II), „Versicherungswirtschaft“ Heft 2004 Nr 10, s. 738-739.
- [10] “Insurance core principles and methodology” z października 2003 r. dostępne na stronach www.iaisweb lub też wcześniejsza wersja z października 2000 r. na stronach KNUiFE: www.knuife.gov.pl/komisja/zagranica/struktury.shtml (w j. polskim).

Recenzja

dr hab. Bożena Mikołajczyk, prof. nadzwyczajny Uniwersytetu Łódzkiego

SOLVENCY II - 2. PROJEKTPHASE

Das Wesen des Beitrags ist die Darstellung der mit der Durchführung des Projektes Solvency II in seiner zweiten Phase verbundenen Arbeiten. Die erste mit Festlegung der Konzeption verbundene Phase wurde im Allgemeinen präsentiert. Umfangreicher wurden eingehende Vorschläge und Lösungen dargestellt, die mit der Inkraftsetzung der Vorschläge aus der ersten Phase verbunden sind. Besprochen wurden ebenfalls solche Themen, wie: maximale Harmonisierung (in Bezug auf die Aufsichtsregeln auf der EU-Ebene); Konzeption eines Standardmodells der Risikobeurteilung, Fragen der Risikomessung, mit Qualitätsaufsichtsregeln verbundene Fragen, Aspekte der Verwaltung über Aktiva und der Aktiva- und Passivaadäquanz, Befugnisse der Aufsichtsorgane und Interventionsstufen der Aufsichtsorgane.

SOLVENCY II - 2. FÁZE PROJEKTU

Podstatou příspěvku je prezentace prací spojených s realizací projektu Solvency II v jeho 2. fázi. První fáze, spojená se zpracováním konceptu a hlavních předpokladů, je popsána všeobecně. Podrobněji jsou uvedeny detailní návrhy a řešení spojené s implementací první fáze. Jsou popsány následující otázky: maximální harmonizace (z hlediska dozorčích pravidel na úrovni EU); koncept standardního modelu hodnocení rizika, otázky měření rizika, otázky spojené s kvalitativními pravidly dozoru; otázky řízení aktivity a přiměřenosti aktiv a pasiv a také oprávnění dozorčích orgánů a různé úrovně zasahování dozorčími orgány.

SOLVENCY II - PHASE II OF THE PROJECT

The objective of the article is to present the research connected with carrying out the Solvency II project in its second phase. The first phase related to the establishment of the concept and elaborating main assumptions has been presented in the form of a general outline. Particular proposals and solutions, connected with introducing into practice the first phase proposals, have been presented in more detail. The described issues are: maximum harmonization (with reference to supervision regulations on the level of the European Union); standard model risk assessment concept, risk measurement problems, issues related to supervision quality regulations; assets management aspects, as well as the adequacy of assets and liabilities and supervisory organs' capabilities, including supervisory bodies intervention levels.

WYBRANE ASPEKTY PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ NA POGRANICZU POLSKO-CZESKIM PO AKCESJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

K. Kurková

Akademia Ekonomiczna im. O. Langego we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
karinakurek@poczta.onet.pl

Abstrakt

W dobie obowiązywania swobód jednolitego rynku europejskiego zainteresowanie również w gronie małych i średnich przedsiębiorstw zakładaniem przedsiębiorstw w innych krajach rośnie. Polska i Czechy należą już od kilku lat do krajów atrakcyjnych dla inwestorów zagranicznych. Stąd rośnie również zainteresowanie analizą czynników wpływających na obciążenia finansowe przedsiębiorstw w nowym potencjalnym otoczeniu.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono finansowe obciążenia przedsiębiorstw prowadzących działalność w Polsce i Czechach wg stanu na 2004 rok. Zasygnalizowano również zmiany legislacyjne przygotowane na 2005 rok.

1. Wstęp

Niniejszy artykuł jest kolejnym z cyklu [patrz 1, 2, 3, 4] poświęconego prowadzeniu działalności gospodarczej na terenie dwóch krajów Euroregionu Nysa – Polski i Czech.

W dobie jednolitego rynku europejskiego i swobód z tym związanych rośnie zainteresowanie prowadzeniem działalności w innych krajach unijnych. Dla małych i średnich przedsiębiorstw atrakcyjne stają się zwłaszcza kraje sąsiednie. Inwestorów od kilku lat przyciągają kraje Europy Środkowo-Wschodniej, takie jak Polska, Czechy i Węgry. Napływ inwestycji zagranicznych do tych trzech spośród dziesięciu nowych członków Unii jest największy. Te trzy kraje należą do najbardziej rozwiniętych i atrakcyjnych inwestycyjnie w tej części Europy.

Będący w kręgu zainteresowania autora Euroregion Neisse-Nisa-Nysa tworzą trzy kraje: Niemcy, Czechy i Polska. Z powyżej wymienionych powodów to właśnie też Republika Czeska i Rzeczpospolita Polska stają się w nowej Europie potencjalnymi największymi odbiorcami inwestycji. O atrakcyjności inwestycyjnej danego kraju z podatkowego punktu widzenia brane są pod uwagę między innymi daniny publiczne: podatek dochodowy i składki na ubezpieczenia społeczne. Wszystkie państwa prześcigają się w tworzeniu środowiska przyjaznego dla przedsiębiorczości, by przyciągnąć kapitał zagraniczny, jak też promować i wspomagać własne przedsiębiorstwa.

W niniejszym opracowaniu poddano analizie te elementy otoczenia przedsiębiorców obowiązujące w 2004, które decydują o ich obciążeniach finansowych, co może stanowić istotną barierę w zakładaniu i rozwijaniu działalności gospodarczej. Szczególną uwagę poświęcono obciążeniom podatkowym i parafiskalnym przedsiębiorców, sygnalizując również planowane

zmiany legislacyjne w kolejnych latach. Wskazano również finansowe skutki zatrudnienia pracowników. Artykuł uwieńczyła analiza porównawcza.

2. Wybrane zagadnienia związane z prowadzeniem działalności gospodarczej w Polsce

Działalność gospodarczą w Polsce mogą prowadzić osoby fizyczne, podlegające rejestracji w ewidencji działalności gospodarczej prowadzonej przez właściwe gminy, albo spółki (spółka akcyjna, spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, komandytowo-akcyjna, komandytowa, partnerska, jawna, oddziały przedsiębiorstw zagranicznych) podlegające wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego.

Koncentrując w pierwszym rzędzie uwagę na osobach fizycznych prowadzących działalność gospodarczą należy przyrzeć się tym obciążeniom, które mają charakter stały. Są to obciążenia wynikające z tytułu ubezpieczeń zdrowotnych i społecznych.

Obciążenia z tytułu ubezpieczenia zdrowotnego¹ dotyczą wszystkich przedsiębiorców. Składka na ubezpieczenie zdrowotne wynosi 8,25%² zadeklarowanego dochodu, jednak nie niższego aniżeli minimalna podstawa wymiaru, którą stanowi 75% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w poprzednim kwartale. Wartość minimalnej składki zmienia się więc co kwartał i w okresie wrzesień, październik i listopad 2004 roku wynosiła 148,46 PLN.

Obciążenia z tytułu ubezpieczeń społecznych są obowiązkowe tylko dla tych przedsiębiorców, którzy nie mają innego tytułu naliczania i odprowadzania składek. Wśród tych obciążeń są składki na ubezpieczenia społeczne i Fundusz Pracy, które opłaca się za każdy miesiąc od podstawy wymiaru, która minimalnie wynosi 60% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w poprzednim kwartale. Składka na ubezpieczenie emerytalne wynosi 19,52% podstawy wymiaru, składka na ubezpieczenie rentowe - 13%, składka na ubezpieczenie chorobowe - 2,45%, przy czym opłacanie składki na ubezpieczenie chorobowe nie jest obowiązkowe. W ramach systemu ubezpieczeń społecznych występuje również ubezpieczenie wypadkowe, ustalone samodzielnie przez pracodawców, czyli płatników tych składek. Płatnicy podlegający wpisowi do REGON, zgłaszający do ubezpieczenia wypadkowego maksymalnie 9 osób, oraz pracodawcy-płatnicy nie podlegający wpisowi do REGON opłacać muszą składkę na ubezpieczenie wypadkowe w wysokości 1,93% podstawy wymiaru. Natomiast w przypadku zgłoszenia większej liczby osób wysokość stopy procentowej składki ustala się odpowiednio do stopy procentowej określonej dla grupy działalności, do której pracodawca należy według Polskiej Klasyfikacji Działalności (np. najwyższa składka wynosi 3,86% i dotyczy górnictwa oraz kopalnictwa surowców energetycznych, najniższa wynosi 0,97% i dotyczy m.in. handlu hurtowego i detalicznego).

Kolejnym wydatkiem jest składka na Fundusz Pracy w wysokości 2,45% podstawy wymiaru na ubezpieczenie emerytalne i rentowe.

Bardzo istotne dla przedsiębiorców są informacje dotyczące obciążeń finansowych wynikających z zatrudnienia pracownika. Podstawowymi pozawynagrodzeniowymi kosztami są obciążające pracodawcę składki na ubezpieczenia społeczne płacone za pracowników. Pracodawca partycypuje w połowie w składce na ubezpieczenie emerytalne (tj. 9,76% podstawy wymiaru³) i rentowe (tj. 6,5% podstawy wymiaru) oraz opłaca w pełnym zakresie składkę na ubezpieczenie wypadkowe, przy czym jej wysokość liczona jest wg wcześniej opisanych zasad.

¹ Ze względu na ograniczone warunki dotyczące objętości artykułu pominięto akty prawne regulujące opisywane zagadnienia. W celu zapoznania się z aktami prawnymi autor pozwała sobie odesłać czytelnika do innych swoich opracowań powołanych w tekście.

² W 2005 roku składka będzie wynosić 8,50% podstawy wymiaru. Por.: art. 19 ustawy z dnia 6 lutego 1997 r. o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym (Dz. U. nr 28, poz. 1530) z późn. zm. oraz art. 10 ustawy z 20 lipca 2001 r. o zmianie ustawy o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym oraz niektórych ustaw (Dz. U. nr 88, poz. 961).

³ Podstawę wymiaru stanowi generalnie wynagrodzenie brutto pracownika.

Pracodawca odprowadza również składkę na Fundusz Pracy w wysokości 2,45% podstawy wymiaru oraz składkę na Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych w wysokości 0,15% podstawy wymiaru.

Jeżeli polski pracodawca zatrudnia powyżej dwudziestu pracowników, w przeliczeniu na pełny wymiar czasu pracy, ma on obowiązek tworzenia Zakładowego Funduszu Świadczeń Socjalnych. Podstawowy odpis na ZFŚS wynosi na jednego pełnoetatowego zatrudnionego pracownika 37,5% przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej w roku poprzednim lub w drugim półroczu roku poprzedniego, jeżeli przeciętne wynagrodzenie z tego okresu stanowiło kwotę wyższą. Według stanu na rok 2004 podstawowy odpis wynosi 695,68 PLN rocznie. Warunkiem zaliczenia tego kosztu do kosztów uzyskania przychodu jest przelanie tej kwoty na odrębny rachunek bankowy środków funduszu⁴.

Pracodawcy zatrudniający minimum 25 pracowników w przeliczeniu na pełny wymiar czasu pracy obciążeni są dodatkowo wpłatami na rzecz Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych Funduszu.

Działalność gospodarcza jako działalność prowadzona w celach zarobkowych, czyli nastawiona na zysk, obciążona jest obciążeniem generowanych nadwyżek finansowych, w postaci opodatkowania. W Polsce podstawowe obciążenie podatkowe zyskowych przedsiębiorstw stanowi podatek dochodowy od osób fizycznych oraz podatek dochodowy od osób prawnych.

Podatek dochodowy od osób fizycznych od 1 stycznia 2004 roku można opłacać w dwojaki sposób. Podstawowym sposobem są tzw. na zasady ogólne, gdzie podatek nalicza się od faktycznie osiągniętego dochodu. Miesięcznie zaliczki wylicza się zgodnie z progresywną skalą podatkową przedstawioną w Tabeli 1, czyli w pierwszym progu podatkowym mnożąc dochód przez stawkę podatku 19% i odejmując następnie kwotę wolną od podatku, czyli 530,08 PLN.

W roku 2005 wprowadzony będzie jeszcze jeden próg podatkowy, powyżej 600.000 PLN, gdzie stawka będzie wynosiła 50%.

Podstawa obliczenia podatku w złotych polskich		Podatek wynosi
Ponad	do	
	37.024	19% podstawy obliczenia minus kwota 530,08 PLN
37.024	74.048	6.504,48 PLN + 30% nadwyżki ponad 37.024 PLN
74.048		17.611,68 PLN + 40% nadwyżki ponad 74.048 PLN

Tabela 1: Skala podatkowa dla osób fizycznych obowiązująca w 2004 roku w Polsce.

Źródło: Art. 27 Ustawy z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (j.t. Dz. U. z 2000 r. Nr 14, poz. 176 z późn. zm.).

Kwota wolna od podatku w wysokości 530,08 PLN powoduje, że dopóki dochód nie przekroczy kwoty 2789,68 PLN, nie ma obowiązku wpłacania zaliczek na podatek dochodowy. Od kwoty naliczonych zaliczek odejmuje się zapłaconą składkę na ubezpieczenie zdrowotne w wysokości 7,75% podstawy wymiaru.

⁴ Pracodawcy, którzy zatrudniają ilościowo przynajmniej 20 osób, ale na mniejszej od dwudziestu liczbie przeliczeniowych pełnych etatów, mają obowiązek wypłacania pracownikom (w takiej samej wysokości) świadczenia urlopowego. Oczywiście z własnej woli mogą tworzyć sam fundusz. Dla pozostałych pracodawców, tj. zatrudniających ilościowo i przeliczeniowo poniżej dwudziestu pracowników tworzenie funduszu lub wypłacanie świadczeń urlopowych jest dobrowolne. Należy w tym momencie zauważyć, że podmioty niezobowiązane do tworzenia ZFŚS nie muszą środków funduszu gromadzić na wyodrębnionym rachunku bankowym. Por.: Ustawa z dnia 04.03.1994 r. o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych (Dz. U. z 1996 r. Nr 70, poz. 335 z późn. zm.).

Drugim, nowym od 2004 roku, sposobem opłacania podatku dochodowego przez osoby fizyczne prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą, jest opodatkowanie stawką liniową w wysokości 19%. Prawo wyboru opodatkowania jednolitą stawką podatku mają podatnicy wykonujący działalność gospodarczą, za wyjątkiem tych, którzy przed rozpoczęciem działalności w danym lub poprzednim roku podatkowym wykonywali w ramach stosunku pracy lub spółdzielczego stosunku pracy czynności odpowiadające rodzajom usług, które obecnie mają być świadczone na rzecz byłych pracodawców w ramach prowadzonej działalności.

Podatek dochodowy od osób prawnych wynosi w 2004 roku 19% i na takim poziomie najprawdopodobniej pozostanie. Istotne obciążenia spółek związane z kosztami pracy kształtują się w taki sam sposób, jaki przedstawiono w przypadku osób fizycznych.

3. Wybrane zagadnienia związane z prowadzeniem działalności gospodarczej w Czechach

Działalność gospodarczą w Czechach mogą prowadzić osoby fizyczne albo spółki (spółka akcyjna, spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, komandytowa, jawna spółka handlowa, oddziały, przedstawicielstwa i filie przedsiębiorstw zagranicznych), podlegające wpisowi do rejestru handlowego prowadzonego przez sądy gospodarcze. Zarówno osoby fizyczne jak osoby prawne uzyskują odrębne zezwolenie na prowadzenie działalności gospodarczej, tzw. *živnostenský list*, które wydaje i których ewidencję prowadzi specjalny urząd, tzw. *Živnostenský úřad*.

Ze względu na zmiany prawne wprowadzane w 2004 roku i przewidywane w dalszych latach należy wpieryw przyjrzeć się obciążeniom podatkowym przedsiębiorców. Bowiem pewne rozwiązania przyjęte do celów podatku dochodowego od osób fizycznych obowiązują również w zakresie składek na ubezpieczenia społeczne opłacanych przez przedsiębiorców.

Do końca 2003 r. podatnicy, którzy zamknęli rok obrotowy stratą, nie mieli obowiązku uiszczania podatku. Rok 2004 jest pierwszym, za który przy rozliczeniu rocznym składanym w 2005 roku należny będzie podatek bez względu na poniesioną stratę⁵. Fikcyjny dochód⁶, czyli minimalna podstawa opodatkowania, dla wyliczenia minimalnego podatku wynosi dla całego 2004 roku 101.000 KCZ, co oznacza minimalny podatek w wysokości 9.444 KCZ⁷. Na 2005 rok kwoty te odpowiednio mają wynosić 107.300 KCZ i 10.389 KCZ.

W przypadku podatku dochodowego od osób prawnych w 2004 roku stawka liniowa wynosi 28%. W następnych latach stawka ma być obniżana - w 2005 roku do 26% i w 2006 roku do 24%.

⁵ Wprowadzenie minimalnego podatku dochodowego w skali roku wg szacunków ma zwiększyć wpływy budżetowe o 0,7 mld KCZ. Przy czym głównym celem wprowadzenia tej instytucji jest przeciwdziałanie zjawisku ucieczki przed podatkiem niektórych podatników. Wg informacji Biura Prasowego Ministerstwa Finansów RCZ liczba przedsiębiorstw wykazujących, wg danych z 2004 roku, stratę wynosi około 140 tysięcy.

⁶ Jest to połowa iloczynu ogólnej podstawy wymiaru (którą stanowi przeciętne wynagrodzenie ustalone na rok poprzedzający o dwa lata rok, dla którego obowiązuje) i przeliczeniowego współczynnika (który stanowi stosunek przeciętne wynagrodzenia w 1. półroczu w stosunku do przeciętne wynagrodzenia w 1. półroczu roku poprzedniego) dla celów zabezpieczenia emerytalno-rentowego i ilości miesięcy kalendarzowych prowadzenia działalności zarobkowej. Iloczyn pierwszych dwóch wielkości stanowi zwaloryzowane przeciętne wynagrodzenie. Por.: § 7c Ustawy o podatkach dochodowych z 1992 r. z późn. zm. (ost. zm. nr 562/2004).

⁷ Wynik obliczenia: podstawa wymiaru pomniejszona o podstawowe odliczenie od dochodu x najniższa stawka podatku dochodowego od osób fizycznych 15% → [(101.000 KCZ - 38.040 KCZ) x 15%] = 9.444 KCZ. Od minimalnej podstawy opodatkowania przysługują odliczenia od dochodu [szerzej patrz 5], np. podstawowe odliczenie w wysokości 38.040 KCZ na podatnika, zaś od kwoty minimalnego podatku można odliczyć na przykład tzw. bonus podatkowy na każde dziecko w wysokości 6.000 KCZ.

Przy czym należy zauważyć, że zaliczki na podatek dochodowy nie są opłacane od faktycznej bieżącej wysokości dochodu, ale w wysokości 40% ostatniego znanego zobowiązania podatkowego⁸, jeżeli mieści się ono w granicach 30.000 do 150.000 KCZ. Zaliczkę w takiej wysokości opłaca się dwukrotnie, przed upływem 15. dnia szóstego miesiąca i 15. dnia dwunastego miesiąca roku podatkowego. Wysokość zaliczek może wynosić też ¼ ostatniego znanego zobowiązania podatkowego, gdy przekroczyło ono wysokość 150.000 KCZ i płatne są one w czterech ratach, to jest do 15. dnia trzeciego, szóstego, dziewiątego i dwunastego miesiąca roku podatkowego. Zaliczek na podatek dochodowy nie opłacają zaś podatnicy, których ostatnie zobowiązanie podatkowe nie przekraczało 30.000 KCZ [3, s.74-75].

Skala podatkowa obowiązująca w 2004 r. osoby fizyczne przedstawiona jest w Tabeli 2.

Podstawa obliczenia podatku w koronach czeskich		Podatek wynosi
Ponad	Do	
	109.200	15%
109.200	218.400	16.380 KCZ + 20% nadwyżki ponad 109.200 KCZ
218.400	331.200	38.220 KCZ + 25% nadwyżki ponad 218.400 KCZ
331.200		66.420 KCZ + 32% nadwyżki ponad 331.200 KCZ

Tabela 2: Skala podatkowa obowiązująca osoby fizyczne w 2004 roku w Republice Czeskiej.

Źródło: § 16 Ustawy o podatkach dochodowych z 1992 r. z późn. zm. (ost. zm. nr 562/2004).

W przypadku osób fizycznych prowadzących działalność pojawiają się również obowiązkowe wpłaty na rzecz ubezpieczeń społecznych i ubezpieczenia zdrowotnego.

Składki na ubezpieczenia społeczne kształtują się następująco⁹:

- ubezpieczenie emerytalne i rentowe (28% podstawy wymiaru),
- państwowa polityka zatrudnienia (1,6% podstawy wymiaru),
- dobrowolne ubezpieczenie chorobowe (4,4% podstawy wymiaru)¹⁰.

Minimalną miesięczną podstawę wymiaru w 2004 roku stanowi 40% z połowy zwaloryzowanego przeciętnego wynagrodzenia, w 2005 roku - 45%. Minimalna miesięczna zaliczka z tytułu powyżej wymienionych składek wynosi w 2004 roku 1.146 KCZ (bez składki na ubezpieczenie chorobowe 997 KCZ), w roku 2005 będzie wynosiła odpowiednio 1.370 KCZ (1.192 KCZ).

Osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą podlega również ubezpieczeniu zdrowotnemu a składka z tego tytułu wynosi 13,5%. Minimalną podstawą wymiaru zaliczek na ubezpieczenie zdrowotne w roku 2004 jest połowa przeciętnego wynagrodzenia ogłoszonego przez Ministerstwo Zdrowia¹¹ w poprzednim roku za rok 2002, która stanowi 7.928,50 KCZ, czyli zaliczka miesięczna wynosi 1.071 KCZ.

W 2005 roku minimalna miesięczna zaliczka z tytułu składki na ubezpieczenie zdrowotne będzie wynosiła 1.143 KCZ.

W momencie zatrudnienia pracownika pojawiają się oczywiście koszty pracy w postaci składek na ubezpieczenia społeczne. Składki te wynoszą 26% podstawy wymiaru¹², w tym 3,3%

⁸ Ostatnie zobowiązanie podatkowe z poprzedniego okresu podatkowego, za który złożono roczne zeznanie podatkowe.

⁹ Por.: Zákon č. 589/1992 Sb. o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti z późn. zm.

¹⁰ Z dniem 1 stycznia 2004 r. dokonano zmiany w strukturze obciążeń z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne, zwiększając składkę na ubezpieczenie emerytalne i rentowe z 26% do 28% i obniżając składkę na państwową politykę zatrudnienia z 3,6% do 1,6%.

¹¹ A nie jak dla celów podatku dochodowego i składek na ubezpieczenia społeczne przez Radę Ministrów.

¹² Podstawa wymiaru jest pochodną wynagrodzenia brutto.

na ubezpieczenie chorobowe, 21,5% na ubezpieczenie emerytalne i rentowe oraz 1,2% na państwową politykę zatrudnienia. Czeski pracodawca opłaca również na rzecz pracownika 9% z tytułu ubezpieczenia zdrowotnego.

Czeski przedsiębiorca ma również obowiązek opłacania składki na ubezpieczenie odpowiedzialności pracodawcy za szkody powstałe przy wypadku w pracy lub chorobie zawodowej. Podstawę wymiaru składki ubezpieczeniowej stanowi suma podstaw wymiaru określonych na ubezpieczenia społeczne w poprzednim kwartale kalendarzowym wszystkich zatrudnionych pracowników. Dla wyliczenia składki są stosowane współczynniki w zależności od przeważającej działalności pracodawcy (przykładowo 50,4 ‰ podstawy wymiaru dla kopalni węgla czarnego, 4,2 ‰ dla biur podróży, jednostek prowadzących działalność w zakresie gastronomii, doradztwa prawnego i podatkowego, 2,8 ‰ dla działalności reklamowej).

4. Zakończenie

Przepisy prawne nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej przeszły fazę harmonizacji i w sposób ciągły ulegają nowelizacjom. Podstawowym celem harmonizacji prawodawstwa unijnego jest zlikwidowanie konkurencji między państwami członkowskimi i stworzenie zbliżonych warunków dla funkcjonowania podmiotów gospodarczych na jednolitym rynku europejskim. Sensem wprowadzanych w poszczególnych krajach indywidualnych rozwiązań nie zaburzających ten podstawowy cel jest między innymi stworzenie bardziej przyjaznych przedsiębiorczości warunków prawno-ekonomicznych. Przede wszystkim rozwój małych i średnich przedsiębiorstw, stanowiących istotny udział w gospodarce każdego kraju, wpływa korzystnie na rozwój danego państwa i poprawę warunków życia. A rozwojowi temu sprzyjają niewątpliwie korzystne rozwiązania prawne.

Trudno wprawdzie dokonać oceny otoczenia przedsiębiorców na podstawie informacji zawartych w niniejszym artykule, gdyż ze względu na konieczność ograniczenia objętości opracowania, wymieniono tylko pewne aspekty związane z prowadzeniem działalności. Jednak dla przedsiębiorców, obok możliwości dostępu do programów wspierających, przychylnego nastawienia organów państwowych i innych czynników decydujących o sprzyjającym (bądź niesprzyjającym) otoczeniu biznesowym, niezbędne są informacje na temat codziennych obowiązków związanych z wydatkowaniem środków pieniężnych.

Po zaprezentowaniu we wcześniejszych rozdziałach ogólnych informacji związanych z obciążeniami przedsiębiorców, w Tabeli 3 przedstawiono porównanie tych wielkości w obu prezentowanych krajach, które dotyczą osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.

Z przedstawionych informacji wynika, że prowadząc działalność osoba fizyczna sama za siebie miesięcznie na rzecz ubezpieczeń społecznych i zdrowotnego w Polsce odprowadza 675,09 PLN (5.193 KCZ) a w Czechach ponad dwukrotnie mniej, bo 2.217 KCZ (288 PLN).

Należy jednak pamiętać, że czeski przedsiębiorstwa bez względu na ponoszone straty przy rozliczeniu rocznym za rok 2004 będzie musiał zapłacić minimalny podatek dochodowy. W Polsce strata zaś nie powoduje powstania obowiązku podatkowego. Dla rzetelnych drobnych przedsiębiorców z pewnością będzie to stanowiło barierę rozwojową. Bo kwota w przeliczeniu 1.228 PLN jest mimo wszystko niebagatelna.

W zakresie obciążeń przedsiębiorstw zatrudniających pracowników, w Polsce z tytułu ubezpieczeń społecznych obciążenie pracodawcy wynosi od 19,83% do 22,72% ponad kosztem wynagrodzenia brutto (z tytułu ubezpieczenia emerytalnego, rentowego, wypadkowego, funduszy związanych z ochroną pracownika), w Czechach zaś dodatkowe koszty pracodawcy wynoszą 35% (z tytułu ubezpieczenia chorobowego, emerytalnego i rentowego, zdrowotnego i państwowej

polityki zatrudnienia). Pod kątem wysokości narzutów na wynagrodzenia czeskie firmy plasują się w czołówce europejskiej¹³.

W Polsce jednak przedsiębiorca powinien w określonych przypadkach zadbać jeszcze o fundusz socjalny lub świadczenia urlopowe oraz zasilić fundusz rehabilitacji niepełnosprawnych.

Wyszczególnienie	Wysokość składki (w %)		Wartość składki w 2004 roku ^a			
			Polska		Czechy	
	Polska	Czechy	w PLN	w KCZ ^b	W PLN ^b	w KCZ
Składka na ubezpieczenie zdrowotne	8,25	13,5	148,46	1.142	139	1.071
Składki na ubezpieczenia społeczne:						
Składka na ubezpieczenie emerytalne	19,52	28,0	261,24	2.009	123	947
Składka na ubezpieczenie rentowe	13		173,98	1.338		
Składka na ubezpieczenie chorobowe	2,45	4,4	32,79	252	19	149
Składka na ubezpieczenie wypadkowe	0,97 do 3,86		12,98 do 51,66	100 do 397		
Składka na Fundusz Pracy (na Państwową Politykę Zatrudnienia)	2,45	1,6	32,79	252	7	50
Minimalny podatek dochodowy ^c	-	15	-	-	1.228	9.444
RAZEM obciążenia z tytułu składek			675,09^d	5.193	288	2.217

Tabela 3: Zestawienie porównawcze minimalnych wartości miesięcznych obowiązkowych obciążeń polskich i czeskich przedsiębiorców - osób fizycznych (stan na 2004 rok).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie aktów prawnych.

^a dla Polski dane wg stanu na okres wrzesień, październik, listopad 2004 roku.

^b wartości przeliczono po kursie 1 KCZ = 0,13 PLN i zaokrąglono.

^c roczny.

^d składkę na ubezpieczenie wypadkowe przyjęto na poziomie 1,93%.

Nominalne opodatkowanie podatkiem dochodowym od osób fizycznych prowadzących działalność na pograniczu polsko-czeskim nie jest aż tak diametralnie różne, stawki wynoszą 19% i 15% w pierwszym progu podatkowym. Istotna jest różnica w stawce nominalnej osób prawnych, na korzyść Polski 19%, w Czechach aż 28%, przy czym ma zostać obniżona w ciągu dwóch lat o cztery punkty procentowe. Bardziej istotne jest jednak efektywne opodatkowanie, a to szacowane jest na 2006 rok dla Polski na poziomie 17,46% a dla Czech 16,85% [6].

Istotna różnica istnieje w opłacaniu zaliczek. Polski przedsiębiorca opłaca zaliczki dopiero za miesiąc, w którym osiągnął on dochód przekraczający kwotę 2.789,68 PLN (wg stanu na 2004 rok). W przypadku Czech, zaliczki na podatek dochodowy są pochodną dochodu z poprzedniego okresu¹⁴.

Sygnalizowaną również różnicą z zakresu opodatkowania polskich i czeskich przedsiębiorców jest wprowadzenie minimalnego podatku w Czechach, co z pewnością wyłoni podatników dotychczas unikających w różny sposób opłacania podatków. Wydaje się to być

¹³ Pod naciskiem firm Ministerstwo Pracy i Spraw Społecznych m. in. opracowało projekt, zgodnie z którym te 35% narzutów na wynagrodzenia brutto, dotyczących zatrudnionych absolwentów szkół średnich i wyższych opłacać ma początkowo państwo.

¹⁴ W Polsce również przewidziana jest możliwość wpłacania zaliczek zależnych od dochodów wcześniejszych, ale jest to forma fakultatywna, stanowiąca uproszczony tryb opłacania zaliczek, z czego podatnik nie musi korzystać. Od 1 stycznia 2003 r. zaliczki miesięcznie można odprowadzać w wysokości 1/12 kwoty podatku wykazanego w zeznaniu o wysokości osiągniętego dochodu złożonym w roku podatkowym poprzedzającym dany rok podatkowy, lub w roku poprzednim. Jednak, gdy wykazana jest strata lub dochód niepowodujący powstania obowiązku podatkowego, z tej formy wpłacania zaliczek skorzystać nie można. Por.: art. 44 Ustawy z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (j.t. Dz. U. z 2000 r. Nr 14, poz. 176 z późn. zm.).

rozwiązanie rozsądne. Choć bez wątplenia wielu będzie przedsiębiorców, dla których obowiązek zapłaty podatku, przy faktycznie poniesionej stracie, okaże się niesprawiedliwy.

Tak jak wspomniano w artykule, o atrakcyjności inwestycyjnej danego kraju, regionu decyduje wiele czynników. Traktują o tym między innymi teorie lokalizacji. Wydaje się jednak, co potwierdzają również niektóre badania, że oprócz infrastruktury, warunków socjokulturowych, logistyki, dostępnych programów wspierania przedsiębiorczości i innych czynników, dla wielu przedsiębiorców istotną przesłanką prowadzenia i rozwoju firmy pozostają stałe miesięczne obciążenia z różnych tytułów. O ile dla dużych przedsiębiorstw są pewne kwestie bardziej marginalne, to w przypadku małych i średnich przedsiębiorstw jest to często odpowiedź na pytanie „być czy nie być”.

A żeby „być” konieczna jest świadomość obowiązków, które związane są z wyborem miejsca prowadzenia działalności gospodarczej, z wyborem określonej formy jej prowadzenia czy sposobu opodatkowania.

Literatura

- [1] Kurková, K.: Obowiązkowe obciążenia osoby fizycznej prowadzącej działalność w 2002 roku (na przykładzie Polski i Czech), Prace Naukowe IX/2003, Akademickie Centrum Koordynacyjne w Euroregionie Nysa, Liberec 2003.
- [2] Kurková, K.: Skutki finansowe zatrudnienia pracownika na tle polskich i czeskich rozwiązań legislacyjnych (wg stanu na rok 2003), „Zarządzanie finansami firm - teoria i praktyka”, red. W. Pluta, Wrocław 2003, Prace Naukowe AE nr 974, s. 415-424.
- [3] Kurková, K.: Wydatki towarzyszące polskiemu i czeskiemu przedsiębiorcy po 1 stycznia 2003, „Finanse, Bankowość, Rachunkowość”, red. T. Misińska, Wrocław 2003, Prace Naukowe AE nr 1012, s. 66-79.
- [4] Kurková, K.: Wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw w Republice Czeskiej - wybrane zagadnienia, „Formy wspomagania przedsiębiorczości we współczesnej gospodarce”, red. E. Janowicz i D. E. Giętkowska, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2004, s. 151-164.
- [5] Kurková, K.: Konstrukcja ulg podatkowych w podatku dochodowym od osób fizycznych w Republice Czeskiej, „Finanse i rachunkowość - teoria i praktyka”, red. G. Borys, Wrocław 2003, Prace Naukowe AE nr 982, s. 65-73.
- [6] Usnadňujeme podnikání a podporujeme vědu. <http://www.mfcr.cz.tiskzpravy.php?id=98>.
- [7] <http://www.infoportal.cz> - portal informacyjny dla przedsiębiorców.
- [8] <http://www.du.cz> - strony z zakresu podatków i rachunkowości.
- [9] Akty prawne.

Recenzja

Dr. Hab. Bożena Mikołajczyk prof. nadzw. Uniwersytetu Łódzkiego
Katedra Finansów i Bankowości, Uniwersytet Łódzki.

AUSGEWÄHLTE ASPEKTE DER WIRTSCHAFTLICHEN BETÄTIGUNG NACH DEM BEITRITT POLENS UND DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK IN DIE EUROPÄISCHE UNION

Angesichts der geltenden Freiheiten des einheitlichen europäischen Marktes wächst auch in kleinen und mittleren Unternehmen das Interesse an Gründung neuer Unternehmen in anderen Ländern. Polen und Tschechien gehören seit einigen Jahren nicht mehr zu den für ausländische Investoren attraktiven Ländern. Daher wächst auch Interesse an Analyse der Faktoren, die finanzielle Belastungen der Unternehmen in neuer potentieller Umgebung beeinflussen.

Im vorliegenden Beitrag wurden finanzielle Belastungen der in Polen und Tschechien tätigen Unternehmen nach dem Stand fürs Jahr 2004 dargestellt. Angesprochen wurden auch für 2005 vorbereitete Gesetzgebungsänderungen.

VYBRANÉ ASPEKTY PODNIKÁNÍ V POLSKO - ČESKÉM POHRANIČÍ PO VSTUPU DO EVROPSKÉ UNIE

V době, kdy platí svobody jednotného evropského trhu, zájem o podnikání v jiných státech projevují stále více malé a střední podniky. Polsko a Česko jsou již několik let ve středu zájmů zahraničních investorů. A proto také roste zájem o analýzu faktorů ovlivňujících finanční zátěž podniků v novém potencionálním prostředí.

V tomto příspěvku autorka prezentuje odvodové povinnosti podnikatelů dle legislativy platné v těchto státech v roce 2004. Nejsou opomenuty i legislativní změny připravené pro rok 2005.

SELECTED ASPECTS OF CONDUCTING BUSINESS ACTIVITIES WITH THE EUROPEAN UNION COUNTRIES FOLLOWING POLISH AND CZECH EU ACCESSION

In the times of enjoying the benefits of the uniform European market there has been observed a growing interest of small and medium size enterprises in starting up business activities also abroad. Both Poland and the Czech Republic have been, for a few years, perceived as attractive business partners for foreign investors. Therefore the analysis of factors influencing financial charges of enterprises in the potentially new surroundings has been in the centre of interest.

The hereby study presents financial encumbrances of enterprises conducting their business activities in Poland and the Czech Republic in accordance to the data of 2004. Legislative changes prepared in the following period have also been touched upon.

WYBRANE ASPEKTY INNOWACYJNEJ POLITYKI GOSPODARCZEJ POLSKI

F. Mroczko

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Nauk o Przedsiębiorstwie
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
fmroczko@ae.jgora.pl

Abstract

Innowacje są współcześnie słusznie postrzegane jako nieodzowny czynnik stanowiący o nowoczesności i konkurencyjności przedsiębiorstw. W artykule została przedstawiona istota innowacyjności przedsiębiorstw oraz sposób postrzegania i prowadzenia polityki innowacyjnej przez Unię Europejską. Na tym tle oceniono innowacyjność polskich przedsiębiorstw oraz przedstawiono wybrane aspekty innowacyjnej polityki gospodarczej Polski.

1. Wprowadzenie

O sukcesie komercyjnym polskiej gospodarki teraz i w najbliższej przyszłości będzie decydować jej zdolność do szybkiego wytwarzania i adaptacji nowoczesnych rozwiązań technicznych, technologicznych, organizacyjnych i zarządczych. Dobrze przemyślana i konsekwentnie realizowana innowacyjna polityka gospodarcza państwa stwarza przyjazne warunki dla przedsiębiorstw w zakresie podejmowania trudnych i wysoce ryzykownych innowacyjnych wyzwań rynkowych. Na sukces gospodarki składa się suma osiągnięć pojedynczych przedsiębiorstw a właśnie innowacje stanowią podstawowe źródło konkurencji i sukcesu firm. Zatem innowacyjność przedsiębiorstw będzie decydować nie tylko o ich pozycji konkurencyjnej ale także o pozycji gospodarczej naszego państwa na świecie i konkurencyjności całej gospodarki. Wspieranie zatem przedsiębiorstw innowacyjnych oraz stwarzanie dla nich korzystnych warunków dalszego rozwoju, to niezwykle ważny aspekt polityki gospodarczej państwa.

2. Istota innowacyjności przedsiębiorstw

Przez innowację należy rozumieć tworzenie lub modyfikację procesów, wyrobów, technik i metod działania, które są postrzegane przez daną organizację jako nowe oraz postępowe w danej dziedzinie i prowadzą do zwiększenia efektywności wykorzystania posiadanych zasobów [7, s. 143]. Zatem innowacyjność przedsiębiorstw będzie oznaczać ich zdolność do permanentnego generowania i poszukiwania nowej wiedzy, ciekawych wyników prac badawczych i rozwojowych, nowych idei, koncepcji i pomysłów. W szerokim rozumieniu tego pojęcia będzie także oznaczać ciągły monitoring zachodzących zmian technologicznych i ich adaptację, zdolność do tworzenia nowych produktów, tworzenia kultury zdobywania wiedzy w przedsiębiorstwie, a także stosowania nowych rozwiązań z zakresu organizacji i zarządzania. Należy zgodzić się także z określeniem, iż

przedsiębiorstwo innowacyjne jest to inteligentna organizacja, permanentnie generująca innowacje i realizująca projekty innowacyjne w celu wytworzenia produktów i usług znajdujących uznanie u odbiorców ze względu na wysoki poziom nowoczesności i konkurencyjności [10, s. 7].

Najbardziej widoczną warstwę innowacyjności przedsiębiorstw stanowią innowacje technologiczne: produktowe i procesowe. Innowacje produktowe to wprowadzenie przez przedsiębiorstwo na rynek nowego (lub ulepszanego) produktu o większej marketingowej wartości, którego cechy przynoszą wyższe usatysfakcjonowanie klienta. Z tego rodzaju innowacjami bardzo ściśle wiążą się innowacje procesowe które oznaczają wprowadzenie nowych (ulepszonych) metod produkcji albo dystrybucji produktów.

3. Innowacyjność w polityce Unii Europejskiej

Innowacyjność gospodarki w polityce UE znajduje bardzo wysoką pozycję. Od innowacyjności zależy konkurencyjność przedsiębiorstw na współczesnych wymagających rynkach światowych. W marcu 2000 roku w Lizbonie przyjęto jako cel strategiczny wyprowadzenia gospodarek krajów UE, do 2010 roku, na pozycję najbardziej konkurencyjną na świecie, gdzie kluczową rolę odgrywać będzie gospodarka innowacyjna, oparta na wiedzy i zdolna do zrównoważonego rozwoju. To wysokie tempo innowacyjności zostało szczęśliwie narzucone także naszej gospodarce. Zatem nasza polityka gospodarcza powinna stymulować rozwój firm opartych na zaawansowanych technologiach, o wysokim potencjale absorpcji prac badawczo-rozwojowych, zdolnych do wprowadzania nowoczesnych rozwiązań technicznych, technologicznych, menedżerskich i rynkowych. Zgodnie z założeniami UE poziom wydatków na badania i rozwój wszystkich krajów członkowskich powinien osiągnąć 3% PKB do roku 2010. Jest to chyba jedyna dla nas szansa pokonania licznych luk technologicznych ale oznacza ona dynamikę naszych nakładów na poziomie 22% rocznie. Niestety w Polsce, cierpiącej na chroniczny brak kapitału, nakłady na naukę są bardzo niskie w porównaniu z potencjałem sektora nauki i potrzebami kraju. Powszechna jest ocena, iż nakłady te (na poziomie 0,5 - 0,7% PKB) odpowiadają potencjałowi gospodarki znajdującej się w głębokim kryzysie i grożą zapaścią sektora nauki. Jednakowoż Polska musi się włączyć do ścisłej współpracy z Unią Europejską co wymaga współrealizacji pięciu priorytetowych celów europejskiego systemu innowacji do których należy zaliczyć: spójność polityki innowacji, zmiany w prawodawstwie sprzyjające innowacyjności, zachętę do tworzenia oraz rozwoju innowacyjnych przedsiębiorstw, poprawę przepływu informacji w systemie innowacji oraz budowa społeczeństwa otwartego na innowacje.

4. Innowacyjność polskich przedsiębiorstw

Niestety, poziom innowacyjności naszych przedsiębiorstw jest niski a w ostatnich latach uległ dalszemu pogorszeniu. Zjawiskiem niepokojącym jest ciągle zmniejszanie nakładów na działalność innowacyjną a sektor MSP zaledwie w śladowych ilościach (6%) tych przedsiębiorstw deklaruje współpracę z ośrodkami naukowymi, instytucjami badawczymi czy też uczelniami. Sektor ten znacząco zmniejszył nakłady na zakup gotowych technologii (patenty, licencje, *know-how*), spadła wielkość nakładów na nowoczesny park maszynowy a jednocześnie nie zajmuje się produkcją w zakresie zaawansowanych technologii czy nowoczesnymi usługami. Niewielkie zainteresowanie nabyciem nowych technologii świadczy o braku otwartości na innowacyjność. Większość polskich przedsiębiorstw wydaje coraz mniej środków na inwestycje w nowe technologie - w 1991 roku 1% PKB, a w 2003 roku zaledwie 0,06% PKB. Jednocześnie trudno dostrzec zacieśnioną współpracę partnerów działalności innowacyjnej takich jak: instytucje badawczo - rozwojowe, MSP, duże firmy i podmioty publiczne oraz instytucje statutowo

zobowiązane do wspierania tej działalności. Brak współpracy w sieci (brak sieci) oraz innych formalnych płaszczyzn wymiany informacji powoduje, że ośrodki te wzajemnie się izolują a przepływ informacji następuje tylko w drodze nieformalnych kontaktów. Niski poziom finansowania, niskie zaangażowanie przedsiębiorstw w dziedzinę badań i rozwoju powoduje drastyczne pogorszenie warunków i degradację zaplecza naukowo - badawczego naszego przemysłu, a przecież Polska stoi przed wyzwaniem likwidacji luk technologicznych w bardzo wielu dziedzinach.

Zauważa się spadek zainteresowania zdobywaniem nowej wiedzy i szkoleniem podległego personelu związanego z wprowadzeniem innowacji technicznych. Niski jest także w Polsce wskaźnik trendu innowacyjności rozumiany jako ilość zgłoszonych patentów na 10 tys. mieszkańców. Wskaźnik ten drastycznie zmalał z poziomu 1,4 w 1998 roku do 0,6 w 2000 [9, 11]. Tylko trzy wynalazki patentujemy rocznie na każde 10 tys. zgłoszonych w Europie. Zaledwie 3% naszego eksportu to wyroby zaawansowane technologicznie. Niezbędne są zatem inwestycje, napływ obcego kapitału i nowoczesnych technologii. Niestety i tutaj nie możemy pochwalić się osiągnięciami. Często zbyt wielki dystans technologiczny, duża zmienność i komplikacja prawa, słabo rozwinięta infrastruktura drogowa (brak autostrad), częste afery korupcyjne, niskie notowania organów władzy itd., tworzą niekorzystny klimat i zniechęcają do inwestycji firmy zagraniczne. Należy wszakże pamiętać, że inwestycje zagraniczne zmniejszają lukę technologiczną w stosunku do przodujących krajów, są dla nas ważnym źródłem innowacji, mają bowiem charakter kompleksowy i przynoszą nie tylko nowe techniki i technologie ale także nową myśl techniczną, wiedzę, szkolenia kadr oraz wiele czynników kreujących kulturę innowacyjną w przedsiębiorstwie. Takie przedsiębiorstwa promieniują na zewnątrz, powodując przenikanie nie tylko nowoczesnych rozwiązań technologicznych ale także organizacyjnych, zarządczych, kulturowych itd. powodując wzrost poziomu produkcji naszych przedsiębiorstw.

5. Kierunki zmian polityki gospodarczej Polski

Przełamanie negatywnego trendu w zakresie innowacyjności polskich przedsiębiorstw wymaga szerokiego dostępu do nowych oryginalnych wyników prac naukowo-badawczych, nowoczesnych technologii oraz *know-how*. Transfer wiedzy z różnorodnych podmiotów zajmujących się badaniami do przedsiębiorstw powinien być rozumiany jako proces – podobnie jak realizacja całej strategii wprowadzania innowacji. Niestety wymaga to poniesienia wysokich nakładów związanych z zakupem licencji i/lub finansowaniem własnych prac badawczo-rozwojowych. Sektor MSP nie jest w stanie udźwignąć tak wysokiego i jednocześnie ryzykownego obciążenia finansowego [Zob. 4, 5, 6]. Łatwo zauważyć brak w Polsce przyjaznej polityki z zakresu finansowania badań oraz fiskalnej, rozwiniętej infrastruktury wspierającej komercjalizację wyników prac badawczo-rozwojowych realizowanych ze środków publicznych i prywatnych co powoduje, że inwestowanie w nowe technologie jest rzadko podejmowane przez przedsiębiorców. Do rozwiązań stymulujących współpracę MSP z instytucjami badawczo-rozwojowymi, które w Polsce należałoby uwzględnić w polityce innowacyjnej, można zaliczyć:

- tworzenie zachęt finansowych do prowadzenia badań na rzecz MSP,
- budowa systemu refundacji kosztów wdrożeniowych w MSP,
- rozwinięcie rynku kapitałowego finansującego wdrożenia nowych technologii,
- ułatwienie dostępu krajowych instytucji B+R do unijnych programów wspierania MSP,
- budowę systemu informacji o ofercie dla MSP,
- budowę systemu monitoringu potrzeb technologicznych MSP [3, s. 15].

Dużą nadzieję dla innowacyjności naszych przedsiębiorstw wzbudził program rządowy podjęty w 2000 roku *Zwiększenie innowacyjności gospodarki Polski do 2006 roku*. Przytoczę najważniejsze zamierzenia strategiczne z zakresu poprawy innowacyjności gospodarki ujęte w tym dokumencie, ponieważ dają one obraz z ogromu różnorodnych, a jakże niezbędnych przedsięwzięć wynikających z tego dokumentu. Do najważniejszych priorytetów zaliczono:

1. Tworzenie mechanizmów i struktur sprzyjających działalności innowacyjnej poprzez:
 - włączenie Polski w europejski system monitorowania i prognozowania trendów rozwojowych i technologii,
 - opracowanie i wdrożenie ustawy o działalności badawczo-rozwojowej,
 - utworzenie instytucji promujących i wspomagających powstawanie nowych firm innowacyjnych,
 - promowanie wzornictwa jako integralnego składnika gospodarki i kultury,
 - promowanie „innowacyjnych segmentów lokalnych”,
 - budowa parków technologicznych,
 - wsparcie tworzenia i działalności sieci regionalnych centrów innowacji i transferu technologii,
 - wsparcie tworzenia parków przemysłowych,
 - rozszerzenie działalności ośrodków doradztwa rolniczego o doradztwo w zakresie wdrażania innowacji.
2. Kształtowanie postaw innowacyjnych poprzez:
 - wspieranie i rozwój zainteresowań i wiedzy dzieci i młodzieży w zakresie techniki, technologii i nauk ścisłych,
 - permanentną edukację w zakresie przedsiębiorczości innowacyjnej,
 - instrumenty wsparcia MSP w V i VI Programie ramowych badań, rozwoju technicznego i prezentacji Unii Europejskiej.
3. Zwiększenie sprawności wdrażania nowoczesnych rozwiązań w gospodarce poprzez:
 - promowanie technologii informacyjnych,
 - rozwój kooperacji w regionie,
 - przyciąganie inwestycji zagranicznych do sektorów innowacyjnych i zaawansowanych technologicznie,
 - tworzenie warunków do rozwoju venture capital w Polsce.
4. Zmiana wzorców konsumpcji i modeli produkcji w Polsce na bardziej korzystne dla trwałego, zrównoważonego rozwoju poprzez:
 - wsparcie dla programów czystej produkcji,
 - utworzenie bazy danych o krajowych technologiach ochrony środowiska,
 - rozwój certyfikacji efektywnego użytkowania energii,
 - rozwój inicjatyw lokalnych w zakresie odnawialnych źródeł energii [2, s.540].

Przyjęta przez Radę Ministrów w styczniu 2002 roku strategia gospodarcza Rządu *Przedsiębiorczość - rozwój - praca* wytyczyła także kierunki działań w zakresie tworzenia warunków wprowadzania innowacji i wzrostu innowacyjności gospodarki w rozdziale *Strategia wzrostu gospodarczego*. Strategia ta przewidywała potrzebę głębokiej przebudowy systemu tworzenia i wdrażania innowacji, w tym dokonania przekształceń w zapleczu badawczym gospodarki. Podstawową przesłanką tych zmian było przekonanie, że wiedza i umiejętności są kategoriami ekonomicznymi, zaś transfer technologii następuje przy wykorzystaniu mechanizmów rynkowych. Jednym z ważniejszych zadań była realizacja programu przygotowania zaawansowanej

infrastruktury informatycznej dla potrzeb gospodarki, nauki i edukacji, administracji rządowej i samorządowej oraz dla indywidualnych użytkowników. W programie tym oceniono, iż obecny system tworzenia postępu technicznego i technologicznego jest niewydolny, a znaczny potencjał zaplecza naukowo - badawczego źle lub nie w pełni wykorzystany. Stwierdzono brak skutecznych powiązań nauki z praktyką i systemu odpowiedzialności za ryzyko przedsięwzięć innowacyjnych oraz wadliwy jest system finansowania zaplecza naukowego gospodarki. Zakładano ograniczenie form podmiotowego finansowania bezpośredniego zaplecza badawczo - rozwojowego gospodarki na rzecz finansowania przedmiotowego i komercjalizacji badań. Ponadto zakładano stworzenie warunków dla powstania konsorcjów celowych integrujących działania i środki finansowe nauki, biznesu i przemysłu, a także zachęt dla organizowania prywatnych firm badawczo - rozwojowych. Ważnym elementem było także położenie nacisku na potrzebę tworzenia na szeroką skalę parków technologicznych, wykorzystujących bazę likwidowanych przedsiębiorstw oraz likwidowanych lub ograniczanych w swej działalności placówek zaplecza badawczego. Parki technologiczne powinny stać się miejscem prezentacji i transakcji wymiany (rodzaj giełdy) między prywatnymi firmami badawczo - rozwojowymi, instytucjami pośredniczącymi oraz instytucjami zajmującymi się promocją i doradztwem [8].

Przyjęte bardzo ciekawe założenia i cele strategii wydają się być bardzo trafne, niestety trudne do wdrożenia i w dużej mierze niezrealizowane a zatem nadal aktualne. Istotnym problemem staje się skuteczne pozyskiwanie na realizację tych celów unijnych funduszy strukturalnych. Między innymi z tego też względu obecnie został opracowany projekt Narodowego Planu Rozwoju (NPR) na lata 2007 - 2013, którego horyzont czasowy jest tożsamy z najbliższym okresem programowania i finansowania projektów z budżetu Unii Europejskiej¹. W NPR duży nacisk kładzie się na osiągnięcie celów wytyczonych w Strategii Lizbońskiej ale także na koncepcję modernizacji naszej gospodarki. Na podkreślenie zasługuje kierunek rozwoju polityki gospodarczej skierowanej na rozwój regionów naszego kraju. Punktem wyjścia realizacji NPR na lata 2007 - 2013 jest 16 programów operacyjnych, zarządzanych przez samorządy województw. Po okresie konsultacji prace nad końcową wersją tego projektu zaowocują formalnym przyjęciem kilkunastu strategii sektorowych i horyzontalnych oraz 16 strategii regionalnych i Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego. Bardzo ważnym zamierzeniem jest upodmiotowienie samorządów wojewódzkich w realizacji programów wydatkowania środków gdyż wojewoda będzie dysponował kilkakrotnie większymi środkami niż dotychczas.

6. Podsumowanie

Wobec dużych zmian zachodzących w otoczeniu przedsiębiorstwa, istotnego znaczenia nabiera wspieranie przez państwo przedsiębiorstw wysokiej technologii oraz przejęcie większej odpowiedzialności za transfer technologii i finansowanie (kreowanie) prac B+R. Państwo powinno bezpośrednio organizować badania poprzez tworzenie i finansowanie odpowiednich placówek badawczych a także wspierać przedsiębiorstwa wdrażające postęp naukowo - techniczny. Bez znaczącego wsparcia państwa niewiele przedsiębiorstw posiada możliwości odpowiedniego sfinansowania prac B+R. Na szczególne podkreślenie zasługuje konieczność wprowadzania nowych form finansowania działalności innowacyjnej (np. *venture capital*, czy fundusze *seed* i *start-up*) na etapie przedkomercyjnych rozwiązań. Należałoby także opracować mechanizmy ułatwiające dostęp MSP do zdobywania informacji i szerszego korzystania z funduszy pomocowych UE - w szczególności z programu *Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw*.

¹ Wstępny projekt Narodowego planu Rozwoju na lata 2007 - 2013 został przyjęty przez Radę Ministrów 11 stycznia 2005r. Ostateczny NPR 2007 - 2013 ma zostać przedłożony Radzie Ministrów w maju 2005r., a końcowa wersja NPR zostanie zatwierdzona do końca 2005 r. [1].

W naszych uwarunkowaniach sędzę, że w polityce wspierania działalności innowacyjnej, powinniśmy poszukiwać szans uczestnicząc w wybranych specjalizacjach badawczych, w realizacji określonych projektów. Jednakowoż takie podejście wymaga ścisłej współpracy wszystkich uczestników działalności innowacyjnej w kraju oraz nawiązania roboczych kontaktów z dużymi przedsiębiorstwami międzynarodowymi.

Atutem naszych przedsiębiorstw może być efektywniejsze wykorzystanie zasobów naturalnych, ludzkich oraz finansowych. Państwo powinno posiadać odpowiednią strategię przemysłową i badawczo-rozwojową stymulującą wzrost gospodarczy. Strategia taka jest niezbędna ponieważ w ramach przyjętej polityki przemysłowej państwo może dokonywać zmiany struktury produkcji. Uważam, że niestety nasze państwo zbyt często wykorzystuje politykę gospodarczą (pod naciskiem opinii publicznej) do zaspokojenia bieżących preferencji społecznych nie zaś do alokacji zasobów w rozwiązania innowacyjne. Dobra polityka gospodarcza państwa powinna sprzyjać szybkiemu rozwojowi gospodarki, tworzyć odpowiednie warunki funkcjonowania przedsiębiorstw, rozwoju innowacji i zmniejszania ryzyka destabilizacji. Powinniśmy mieć wszyscy na uwadze fakt, iż brak konkurencyjności przedsiębiorstw i całej gospodarki jest równoważne z wykluczeniem z rynku.

Literatura

- [1] Konferencja „Polskie Regiony w Europie Regionów”. Warszawa 2005. [<http://www.npr.gov.pl>], (21.02.2005).
- [2] Marciszewska, A.: Innowacyjność polskich przedsiębiorstw wobec członkostwa w Unii Europejskiej. W: Jagoda H., Lichtarski J.: Nowe kierunki w zarządzaniu przedsiębiorstwem - między teorią a praktyką. Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 1014, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, 2004.
- [3] Matusiak, K.: Potencjał innowacyjny sektora badań i rozwoju w województwie śląskim. Katowice 2003.
- [4] Mroczko, F.: Ryzyko innowacji opartej na wiedzy. W: E. Urbańczyk, Strategie wzrostu wartości przedsiębiorstwa. Wydawnictwo Kreos. Szczecin 2004.
- [5] Mroczko, F.: Wybrane uwarunkowania i problemy zarządzania innowacjami w przedsiębiorstwie. W: Jagoda H., Lichtarski J.: Nowe kierunki w zarządzaniu przedsiębiorstwem - między teorią a praktyką. Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 1014, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, 2004.
- [6] Mroczko, F.: Zarządzanie ryzykiem innowacji. W: Stankiewicz J., Organizacja w warunkach nasilającej się konkurencji. Uniwersytet Zielonogórski 2004.
- [7] Penc, J.: Innowacje i zmiany w firmie. Placet Warszawa 1999.
- [8] Przedsiębiorczość - rozwój - praca. Strategia Gospodarcza Rządu przyjęta przez Radę Ministrów w styczniu 2002. [http://www.kprm.gov.pl/3585_3910.htm], (18.02.2005).
- [9] Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2001 - 2002, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości. Warszawa 2003.
- [10] Sosnowska, A., Łobejko, S., Kłopotek, A.: Zarządzanie firmą innowacyjną. Difin, Warszawa 2000.
- [11] Wskaźnik innowacyjności przedsiębiorstw w Polsce, Raportu z badania. Ipsos-Demoskop, Warszawa 2001 www.parp.gov.pl/innowacje.php (17.02.2005).

Recenzja

Prof. UZ dr hab. inż. Józef Kochanowski, Wydział Zarządzania. Uniwersytet Zielonogórski.

DIE GEWÄHLTE ASPEKTEN DER INNOVATIONSPOLITIK DER POLNISCHEN WIRTSCHAFT

Heute sind die Innovationen richtig als der notwendigen und bestimmend über die Modernität und die Konkurrenzüberwicht der Unternehmen gewahren. In dem Artikel wird das Innovationwesen der Unternehmen und die Bemerkung und die Leitung der Innovationspolitik in EU. Auf dieser Basis wird die Innovation der polnischen Unternehmen beurteilen und wird die gewählte Aspekten der Innovationspolitik der polnischen Wirtschaft vorgestellt.

VYBRANÉ ASPEKTY INOVAČNÍ EKONOMICKÉ POLITIKY POLSKA

Inovace jsou v současnosti považovány za neodlučitelný faktor rozhodující o tom, zda je podnik novodobý a konkurenceschopný. V příspěvku autor prezentuje podstatu inovací v podnicích a způsob chápání a realizace inovační politiky Evropskou unií. Na tomto pozadí je hodnocena inovační schopnost polských podniků. Dále jsou prezentovány i vybrané aspekty inovační ekonomické politiky Polska.

SELECTED ASPECTS OF POLISH INNOVATIVE ECONOMICAL POLICY

Innovation are in modern times rightly perceived as indispensable factor, which decides modernity and the competitive advantage of enterprises. In the article is presented the essence of enterprises innovation and way of perception and lead of innovative policy in UE. This gave rise is estimated the innovation of polish enterprise and presented selected aspects of polish economical policy.

REZERWY OBOWIĄZKOWE W POLSKIM SYSTEMIE BANKOWYM

T. Orzeszko

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
tterressa@poczta.onet.pl

Abstract

Przedmiotem artykułu są rezerwy obowiązkowe, które będąc instrumentem polityki pieniężnej banków centralnych, stanowią jednocześnie jeden z typów rezerw charakterystycznych dla instytucji kredytowych na całym świecie.

Celem artykułu jest analiza i prezentacja aktualnych zasad funkcjonowania wspomnianych rezerw w polskim systemie bankowym. Badaniom poddano podstawy prawne rezerw obowiązkowych oraz obowiązki i uprawnienia instytucji tworzących polski system bankowy w związku z tworzeniem i utrzymywaniem tych rezerw, a także podmiot, przedmiot i formułę wyceny rezerw obowiązkowych, jak również ich oprocentowanie i kary za ich niedobór.

1. Wstęp

Chociaż rezerwy obowiązkowe (RO) definiowane bywają rozmaicie (tabela 1), to jednak powszechny jest pogląd, że są one jednocześnie:

- jednym z instrumentów polityki pieniężnej banku centralnego, obok stóp procentowych oraz operacji otwartego rynku, kredytowo - depozytowych i refinansowych,
- jednym z typów rezerw występujących w instytucjach kredytowych, obok rezerw na ryzyko kredytowe, oraz pozostałych rezerw korygujących aktywa, kapitałowych, na zobowiązania i rezerw na koszty.

Zasady funkcjonowania RO, stosowanych w wielu systemach bankowych na całym świecie, nie zostały, jak dotąd, zharmonizowane w skali globalnej, co zresztą z różnych względów nie wydaje się celowe. Nie oznacza to jednak, że nie podejmuje się prób ich ujednoczenia w ramach grup państw, czego udanym przykładem jest strefa euro, do której należy 12 państw UE. W pozostałych 13 państwach Wspólnoty (3 „starych” i 10 „nowych”) RO normowane są przepisami wewnątrz krajowymi, które, co prawda ewoluują w kierunku jednolitych rozwiązań obowiązujących w instytucjach kredytowych w strefie euro, ale nadal pozostają nieco od nich odmienne.

Celem artykułu jest analiza i prezentacja aktualnych zasad funkcjonowania RO w polskim systemie bankowym.

2. Podstawy prawne rezerw obowiązkowych

Do RO, stosowanych w Polsce od 1989 roku, odnoszą się aktualnie 3 akty prawne o różnej randze, a mianowicie ustawa z 29.08.1997 r. o Narodowym Banku Polskim¹ (art. 12, 38 - 41) oraz akty wykonawcze do niej:

- uchwała nr 8/2004 Rady Polityki Pieniężnej z 30.03.2004 r. w sprawie stóp rezerwy obowiązkowej banków i wysokości oprocentowania rezerwy obowiązkowej²,
- uchwała nr 15/2004 Zarządu NBP z 13.04.2004 r. w sprawie zasad i trybu naliczania oraz utrzymywania przez banki rezerwy obowiązkowej³.

Definicja rezerw obowiązkowych	Źródło
„ Rezerwy obowiązkowe ... - wyrażone w procentach zasobów depozytowych rezerwy banków komercyjnych, utrzymywane w postaci zasobów gotówkowych, pozostających w ich własnych skarbcach lub w postaci depozytów w banku centralnym, które nie mogą być wykorzystywane do tworzenia pieniądza przez udzielanie pożyczek. ...”	Olzacka B., Pałczyńska - Gościński R.: Leksykon zarządzania finansami. Gdańsk: ODDK 1998, s. 248.
„ Rezerwy obowiązkowe. Pierwotnie rezerwy obowiązkowe były pomyślane jako rezerwy na pokrycie ryzyka bankowego. Obecnie są one ważnym instrumentem regulującym płynność. ...”	Pomykało W. (red.): Encyklopedia biznesu. Tom I. Warszawa: Fundacja Innowacja 1995, s. 61.
„ Rezerwa obowiązkowa. Instrument banku centralnego wymagający od instytucji finansowych (najczęściej banków) utrzymywania środków odpowiadających określonym pozycjom ich bilansu jako części pieniądza rezerwowego banku centralnego. ...”	Głuchowski J. (red.): Leksykon finansów. Warszawa: PWE 2001, s. 258.
„ Rezerwy obowiązkowe. Wielkość wkładów banków handlowych deponowanych w banku centralnym na jego żądanie, w wysokości określonej normą, której wysokość może się zmienić w zależności od polityki pieniężnej państwa w danym okresie. ...”	Dowgiałło Z. (red.): Słownik ekonomiczny przedsiębiorcy. Szczecin: Wydawnictwo Znicz 1998, s. 227.
„ Rezerwy obowiązkowe, rezerwy utrzymywane przez instytucje bankowe w banku emisyjnym w wysokości określonej procentowo w stosunku do zgromadzonych przez nie wkładów i lokat. ...”	Jaworski W. (red.): Leksykon finansowo - bankowy. Warszawa: PWE 1991, s. 387.

Tabela 1: Przykładowe definicje rezerw obowiązkowych.

Źródło: Opracowanie własne.

Ustawa o NBP, jako akt najwyższy rangą spośród wymienionych, wskazuje cel utrzymywania RO, którym jest kształtowanie podaży pieniądza i działalności kredytowej. Oprócz tego wspomniane unormowanie:

1. określa uprawnienia i obowiązki instytucji tworzących polski system bankowy w odniesieniu do RO, ich przedmiot oraz przeznaczenie środków z tytułu ich oprocentowania,
2. sankcjonuje możliwość utrzymywania RO przez pośredników, co dotyczy zrzeszonych banków spółdzielczych oraz możliwość różnicowania stopy RO w zależności od umownego okresu, waluty i rodzaju zobowiązań stanowiących ich przedmiot,
3. wprowadza ograniczenia co do maksymalnej kwoty RO i maksymalnej stawki odsetek karnych z tytułu ich niedoboru, a także obowiązek pomniejszania naliczonych (RO) o określoną ustawowo kwotę.

W odróżnieniu od ustawy o NBP, w przypadku której RO stanowiły tylko jeden z elementów jej zakresu merytorycznego, pozostałe dwa akty prawne odnoszą się wyłącznie do RO, a ich nazwy dokładnie odzwierciedlają zakres zagadnień będących ich przedmiotem.

¹ Tj.: Dz.U. z 2005 r. nr 1, poz.2.

² Dz.Urz. NBP z 2004 r. nr 2, poz. 2.

³ Dz.Urz. NBP z 2004 r. nr 3, poz. 4 z późn. zm.

3. Uprawnienia i obowiązki instytucji tworzących polski system bankowy w odniesieniu do rezerw obowiązkowych

W skład polskiego systemu bankowego, jak powszechnie wiadomo, wchodzi:

- Narodowy Bank Polski, pełniący funkcje banku centralnego oraz,
- banki operacyjne, obejmujące swoim zakresem banki komercyjne i banki spółdzielcze.

Zgodnie z przepisami ustawy o NBP obowiązek gromadzenia tworzonych i utrzymywanych przez banki operacyjne RO spoczywa na banku centralnym, który ma również prawo pobierania odsetek karnych z tytułu ich niedoboru.

Rada Polityki Pieniężnej, pełniąca funkcje jednego z organów NBP, zobowiązana jest do ustalania stopy RO oraz wysokości ich oprocentowania.

Do kompetencji Zarządu NBP należy natomiast:

- zwalnianie banków operacyjnych z obowiązku utrzymywania RO w okresie realizacji programu naprawczego,
- ustanawianie zwolnień przedmiotowych od obowiązku tworzenia RO,
- ustalanie zasad i trybu naliczania i utrzymywania RO oraz zasad naliczania oprocentowania RO i przekazywania środków pieniężnych z tego tytułu,
- określanie wysokości zapasu gotówki w walucie krajowej, którego utrzymywanie w kasach bankowych uznaje się za równoznaczne z utrzymywaniem RO (bezpośrednio lub pośrednio) na odpowiednich rachunkach w NBP,
- uchwalanie stopy odsetek karnych z tytułu niedoboru RO w ustawowo określonych granicach,
- wyrażanie zgody na nieuiszczanie przez bank operacyjny odsetek z tytułu niedoboru RO, gdy jest on w stanie zawieszenia, likwidacji lub upadłości.

W związku z realizacją swoich ustawowych obowiązków i uprawnień w odniesieniu do RO, które przedstawiono powyżej, NBP wykonuje szereg czynności, których wykaz przedstawiono w tabeli 2.

Podobnie, jak w przypadku NBP, również obowiązki i uprawnienia banków operacyjnych można podzielić na ustawowe (wynikające z przepisów ustawy o NBP) oraz szczegółowe, tj. takie, których spełnienie lub niespełnienie warunkuje realizację tych pierwszych (tabela 2).

Do ustawowych obowiązków banków operacyjnych należy tworzenie i utrzymywanie RO⁴ oraz uiszczanie odsetek karnych z tytułu ich niedoboru.

Podstawowym uprawnieniem banków operacyjnych, związanym z RO, jest natomiast prawo do otrzymywania odsetek z tytułu ich utrzymywania, które obowiązuje od niedawna, bo od maja 2004 roku.

4. Podmiot rezerw obowiązkowych

Podmiotem RO są instytucje, które na mocy stosownych przepisów zostały zobowiązane przez bank centralny do ich tworzenia i utrzymywania.

Z brzmienia obowiązujących w Polsce przepisów wynika, że w polskim systemie bankowym podmiotami RO są, jak już wspomniano, spełniające określone warunki banki operacyjne. Ich pojęcie zostało zdefiniowane w artykule 2 ustawy z 29.08.1997 r. Prawo bankowe⁵. Wynika z niego, że banki, o których mowa, to osoby prawne utworzone zgodnie z przepisami

⁴ Miejscami przeznaczonymi do utrzymywania RO banków operacyjnych są: w przypadku zrzeszonych banków spółdzielczych - odpowiednie rachunki w banku zrzeszającym, a w pozostałych przypadkach – rachunki bieżące lub rezerw obowiązkowych w NBP.

⁵ Tj.: Dz.U. z 2002 r. nr 72, poz. 665 z późn. zm.

ustaw, działające na podstawie zezwoleń uprawniających do wykonywania czynności bankowych obciążających ryzykiem powierzone im środki pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym.

Podmiot zobowiązany	Czynność	Termin wykonania
BO	złożenie „Deklaracji” w Departamencie Operacji Krajowych NBP (ZBS w BZ)	nie później niż do 25 dnia miesiąca następującego po miesiącu, za który nalicza się RO (ZBS odpowiednio wcześniej, w terminie określonym przez BZ)
BZ* NBP**	sprawdzenie zgodności stanu środków wykazanego przez BO w „Deklaracji” ze średnim stanem tych środków, wliczonym w oparciu o „Informację”, w tym także sprawdzenie prawidłowości zastosowanych przez BO wyłączeń z podstawy naliczania RO	
NBP	powiadomienie BO o nieprawidłowościach w „Deklaracji”, jeżeli takie stwierdzono; brak powiadomienia oznacza wstępne zatwierdzenie „Deklaracji”	w ciągu 2 dni roboczych po obowiązującym terminie złożenia „Deklaracji”
BO	skorygowanie „Deklaracji” i złożenie nowej „Deklaracji” z adnotacją „Korekta”	najpóźniej w następnym dniu roboczym po otrzymaniu powiadomienia o nieprawidłowościach w „Deklaracji”
BO	zgłoszenie do NBP z własnej inicjatywy korekty wysokości RO, w przypadku zmian w księgach rachunkowych	najpóźniej do 15 - go dnia okresu rezerwowego włącznie
NBP	przyjęcie zgłoszenia BO odnośnie korekty wysokości RO i jego akceptacja	najpóźniej do 15 - go dnia okresu rezerwowego włącznie
BZ* NBP**	naliczenie odsetek należnych BO z tytułu RO	
NBP	przekazanie należnych odsetek z tytułu RO na rachunki bieżące BO (w przypadku BS za pośrednictwem BZ), a w latach 2004 - 2006 w określonej części także na wyodrębniony rachunek w NBP z przeznaczeniem na zasilenie FPU	najpóźniej w 2 - im dniu roboczym po zakończeniu okresu rezerwowego
BZ* NBP**	naliczenie odsetek karnych z tytułu niedoboru RO oraz powiadomienie BO o wysokości niedoboru RO i wysokości odsetek karnych	
BO	uiszczenie odsetek karnych z tytułu niedoboru RO na rzecz NBP	w terminie 7 dni od dnia otrzymania powiadomienia o wysokości niedoboru RO i wysokości odsetek karnych

BO - bank operacyjny, BZ - bank zrzeszający banki spółdzielcze, ZBS - zrzeszone banki spółdzielcze, NBP - Narodowy Bank Polski;
 * w odniesieniu do ZBS,
 ** w odniesieniu do BO z wyjątkiem ZBS;
 „Deklaracja” - „Deklaracja w sprawie wysokości rezerw obowiązkowych banku”, sporządzona według wzoru stanowiącego załącznik do uchwały nr 15/2004 Zarządu NBP;
 „Informacja” - „Informacja o stanach dziennych wybranych składników pasywów i informacja uzupełniająca o stanach dziennych wybranych składników pasywów banku oraz dane miesięczne” - sprawozdania przygotowywane przez BO dla NBP zgodnie z uchwałą nr 23/2003 Zarządu NBP.

Tabela 2: Terminarz czynności związanych z tworzeniem i utrzymywaniem rezerw obowiązkowych oraz podmioty zobowiązane do ich wykonania.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie uchwały nr 15/2004 Zarządu NBP.

Chociaż nie wynika to bezpośrednio z treści przepisów, to istnieją podstawy do tego, by twierdzić, że podmiotami RO są w Polsce również spełniające stosowne warunki oddziały instytucji kredytowych⁶. Pod pojęciem instytucji kredytowej należy rozumieć podmiot mający swoją siedzibę poza granicą Polski na terytorium jednego z państw członkowskich UE, prowadzący we własnym imieniu i na własny rachunek, na podstawie zezwolenia właściwych władz nadzorczych, działalność polegającą na przyjmowaniu depozytów lub innych środków powierzonych pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym i udzielaniu kredytów lub na wydawaniu pieniądza elektronicznego⁷. Oddziałem instytucji kredytowej jest natomiast jej jednostka organizacyjna wykonująca w jej imieniu i na jej rzecz wszystkie lub niektóre czynności, wynikające z zezwolenia udzielonego tej instytucji kredytowej⁸. Wszystkie jednostki organizacyjne danej instytucji kredytowej odpowiadające powyższym cechom, utworzone na terytorium Polski, uważane są za jeden oddział.

Jeśli chodzi o warunki, które determinują objęcie banku operacyjnego (w tym także oddziału instytucji kredytowej) obowiązkiem tworzenia i utrzymywania RO, to są nimi:

- posiadanie przez bank prawa do prowadzenia działalności na terenie Polski, potwierdzonego stosowną licencją,
- brak podstaw do zwolnienia banku z tego obowiązku.
- Polskie prawo przewiduje zwolnienia podmiotowe z obowiązku tworzenia i utrzymywania RO o charakterze automatycznym i warunkowym.

Automatycznie, tj. bez konieczności ubiegania się o stosowne zezwolenie, z obowiązku tworzenia i utrzymywania RO wykluczone są banki operacyjne postawione w stan upadłości lub likwidacji, od pierwszego dnia okresu rezerwowego, w którym zostały wydane postanowienie o upadłości lub decyzja o likwidacji. Warunkowe zwolnienia, uzależnione od zgody Zarządu NBP, odnoszą się natomiast do banków realizujących programy naprawcze.

5. Przedmiot rezerw obowiązkowych

Przedmiotem RO są składniki majątku banku operacyjnego, których wartość stanowi podstawę ich wyceny. Przedmiot RO jest w Polsce unormowany ustawowo. Z treści art. 38. ust. 2 ustawy o NBP wynika, że w jego zakres wchodzi nieobjęte wykluczeniami:

1. środki pieniężne w złotych i walutach obcych zgromadzone na rachunkach bankowych,
2. środki uzyskane ze sprzedaży papierów wartościowych oraz,
3. inne środki przyjęte przez banki i podlegające zwrotowi.

Wykluczenia, o których wspomniano, mogą mieć charakter ustawowy i pozaustawowy.

Na mocy ustawy o NBP z przedmiotu RO wyłączone są:

- środki ze sprzedaży dwóch rodzajów papierów wartościowych o okresie wykupu powyżej 5 lat, a mianowicie papiery zabezpieczone hipotecznie i listy zastawne,
- środki przyjęte od innego banku krajowego,
- środki przyjęte od banku zagranicznego na podstawie umów zawartych do końca 1997 roku,
- środki pozyskane z zagranicy na co najmniej 2 lata,
- środki pozyskane na podstawie umów o prowadzenie indywidualnych kont emerytalnych.

⁶ W oficjalnych statystykach NBP oddziały instytucji kredytowych są ujmowane jako rodzaj banków i traktowane na równi z nimi.

⁷ Art. 4 ust. 1 pkt 17) ustawy z 29.08. 1997 r. Prawo bankowe.

⁸ Art. 4 ust. 1 pkt 18) ustawy z 29.08. 1997 r. Prawo bankowe.

Poza tym, przedmioty RO nie stanowią również, tym razem jednak na mocy uchwały Zarządu NBP, podlegające zwrotowi środki zgromadzone na odrębnych rachunkach, przeznaczone na zasilenie Krajowego Funduszu Mieszkaniowego.

Omawiając zagadnienie przedmioty RO należy zauważyć, że język przepisów odnoszących się do niego jest bardzo nieprecyzyjny i w związku z tym treść tych przepisów nie jest jednoznaczna - operowanie pojęciami „środki pieniężne” i „środki” sugeruje, że chodzi o składniki aktywów, gdy tymczasem wartość RO ustalana jest na podstawie danych o stanach wybranych składników pasywów⁹, co jednoznacznie dowodzi, że rzecz dotyczy pasywów, a dokładniej pewnych kategorii zobowiązań banków operacyjnych z tytułu pozyskanych przez nie środków pieniężnych lub też innych środków o charakterze płynnym.

6. Formuła wyliczania wartości rezerw obowiązkowych

Banki operacyjne tworzące polski system bankowy, począwszy od 30.09.2003 r., ustalają wartość wymaganych RO według formuły, która w uproszczonej formie przedstawia się następująco: $N_t = M \cdot s - B$, przy czym $N_t \leq W$, gdzie:

- N_t - wymagane RO dla okresu rezerwowego t (w zł),
- t - okres rezerwy,
- M - podstawa naliczania RO (w zł),
- s - stopa RO (w %),
- B - pozycja korygująca wartość naliczonej RO dla okresu rezerwowego t (w zł),
- W - maksymalna wartość RO w okresie rezerwowym t (w zł).

Pod pojęciem okresu rezerwowego t należy rozumieć przedział czasu:

- w którym RO muszą być utrzymywane na odpowiednim, tj. ustalonym zgodnie z przepisami prawa, poziomie,
- w ramach którego dokonuje się oceny zgodności wartości wymaganych z wartością faktycznie utrzymywanych RO.

W Polsce każdy okres rezerwy rozpoczyna się w ostatnim dniu miesiąca kalendarzowego (jeśli jest to dzień wolny od pracy, to w najbliższym dniu roboczym), a kończy w dniu poprzedzającym dzień rozpoczynający kolejny okres rezerwy (czyli w przedostatnim dniu kolejnego miesiąca kalendarzowego)¹⁰, np. okres rezerwy rozpoczęty 31.03. kończy się 29.04.

Zgodnie z § 3 uchwały nr 15/2004 Zarządu NBP podstawę naliczania RO M stanowi średnia arytmetyczna sald zobowiązań, stanowiących przedmiot RO, ustalonych na koniec każdego dnia miesiąca kalendarzowego poprzedzającego miesiąc, w którym rozpoczyna się okres rezerwy (jeżeli pierwszy dzień okresu rezerwowego przypada na 31. maja, to M oblicza się w oparciu o dane za kwiecień). Podstawę naliczania RO ustala się odrębnie dla poszczególnych rodzajów zobowiązań stanowiących ich przedmiot, wyodrębnionych w zależności od wysokości przypisanej im stopy procentowej RO s . Od 30.06.2004 r. obowiązują w Polsce dwie stopy:

- 0% - dla zobowiązań z tytułu operacji papierami wartościowymi z udzielonym przyrzeczeniem odkupu,
- 3,5% - dla pozostałych zobowiązań stanowiących przedmiot RO¹¹.

⁹ Objasnienia do Załącznika do uchwały nr 15/2004 Zarządu NBP.

¹⁰ § 5 uchwały nr 15/2004 Zarządu NBP.

¹¹ § 1 uchwały nr 1/2004 RPP.

Od 30.09.2003 r. banki operacyjne będące podmiotami rezerw obowiązkowych mają obowiązek pomniejszania naliczonej dla danego okresu rezerwowego wartości RO o kwotę stanowiącą równowartość 500 tys. euro B , obliczoną według kursu średniego ogłaszanego przez NBP z ostatniego dnia tego miesiąca, w oparciu o dane z którego obliczono podstawę naliczania RO dla okresu rezerwowego.

Łączna wartość wymaganych do utrzymania przez bank operacyjny w okresie rezerwowym RO nie jest nieograniczona. Ustawowo ustalono bowiem jej górną granicę, którą stanowi iloczyn określonej przepisami stopy procentowej i zobowiązań stanowiących przedmiot RO W . Stopa, o której mowa jest zróżnicowana i wynosi 30% - dla zobowiązań płatnych na żądanie i 20% - dla zobowiązań terminowych.

7. Oprocentowanie rezerw obowiązkowych

Za bardzo istotną i korzystną dla banków operacyjnych zmianę w zasadach funkcjonowania RO, obowiązującą od 01.05.2004 r., należy uznać usankcjonowanie ich oprocentowania.

Wartość należnych bankowi operacyjnemu odsetek z tytułu oprocentowania RO jest obliczana według formuły¹²:

$$O_t = \frac{R_t \cdot n_t \cdot r_t}{100 \cdot 365}, \text{ gdzie:}$$

O_t - należne odsetki z tytułu utrzymywania RO w okresie rezerwowym t (w zł),

t - okres rezerwowy,

R_t - średnie dzienne saldo RO rzeczywiście utrzymywanych w okresie rezerwowym t (w zł),

n_t - liczba dni kalendarzowych w okresie rezerwowym t ,

r_t - wskaźnik oprocentowania RO właściwy dla okresu rezerwowego t , którego wartość od maja 2004 roku utrzymuje się na poziomie 0,9 stopy redyskontowej weksli, która z kolei od sierpnia 2004 roku wynosi 7%.

Należne odsetki z tytułu oprocentowania RO naliczane są przez bank prowadzący rachunki, na których utrzymywane są RO i przekazywane przez NBP (tabela 2):

- zasadniczo, na rachunki bieżące banków operacyjnych (w NBP lub w bankach pośrednikach, w zależności od tego, gdzie są prowadzone),
- przejściowo, w latach 2004 - 2006, w określonej części także na specjalny wyodrębniony rachunek w NBP z przeznaczeniem na zasilenie Funduszu Poręczeń Unijnych¹³.

8. Kary za niedobór rezerw obowiązkowych

Jeżeli w okresie rezerwowym wartość RO rzeczywiście utrzymywanych przez bank operacyjny na przeznaczonym do tego celu rachunku jest niższa od ich wymaganej wartości, to bank jest zobowiązany do uiszczenia odsetek karnych z tytułu niedoboru. Ich wartość naliczana jest przez NBP lub banki zrzeszające banki spółdzielcze (tabela 2) według formuły¹⁴:

$$G_t = \frac{K_t \cdot n_t \cdot p_t}{100 \cdot 365}, \text{ gdzie:}$$

¹² § 13 uchwały nr 15/2004 Zarządu NBP.

¹³ NBP przekazuje na wyodrębniony rachunek: w 2004 r. - 80%, w 2005 r. - 60%, a w 2006 r. - 50% należnych bankom operacyjnym odsetek z tytułu oprocentowania RO.

¹⁴ § 11 uchwały nr 15/2004 Zarządu NBP.

G_t - odsetki karne z tytułu niedoboru RO w okresie rezerwowym t (w zł),

t - okres rezerwowy,

K_t - różnica między kwotą wymaganych i rzeczywiście utrzymywanych RO w okresie rezerwowym t (w zł),

n_t - liczba dni kalendarzowych w okresie rezerwowym t ,

p_t - stopa odsetek karnych właściwa dla okresu rezerwowego t (w %), która została ustalona w wysokości dwukrotności stopy oprocentowania kredytu lombardowego (od sierpnia 2004 r. - 8%), obecnie kształtuje się na poziomie 16%.

9. Zakończenie

Na podstawie przeprowadzonej analizy obowiązujących w Polsce aktów prawnych odnoszących się do zagadnienia RO oraz wynikających z nich zasad funkcjonowania wspomnianego typu rezerw można stwierdzić, że:

1. RO normowane są w Polsce aktami prawnymi o zasięgu krajowym, inaczej niż w strefie euro, gdzie przepisy tego rodzaju mają charakter ponad krajowy, ponieważ zostały ujednolicone dla wszystkich krajów wchodzących w jej skład. Jak z powyższego wynika, planowane w perspektywie 2009 roku wejście naszego kraju do strefy euro oznacza konieczność dostosowania się w pełni do obowiązujących tam standardów, także w omawianym zakresie.
2. Zasady funkcjonowania RO w polskim systemie bankowym są w znacznym stopniu podobne do tych, które są stosowane w strefie euro, do czego przyczyniły się stopniowo dokonywane w nich zmiany, polegające m.in. na wprowadzeniu kwoty korygującej naliczone RO i ich oprocentowania, a także zerowej stopy RO, obok funkcjonującej podstawowej, która powoli, ale konsekwentnie jest obniżana. Usankcjonowane prawnie zmiany, o których mowa, świadczą o liberalizacji przepisów w odniesieniu do RO i wpływają jednocześnie na złagodzenie obciążeń banków związanych z ich utrzymywaniem.
3. Pomimo dokonanych zmian, proces harmonizacji zasad funkcjonowania RO w Polsce z regułami charakterystycznymi dla strefy euro nie został zakończony, ponieważ pewne kwestie nadal pozostają uregulowane nieco odmiennie. Dotyczy to m.in.:
 - zakresu zobowiązań stanowiących przedmiot RO oraz zakresu zobowiązań objętych poszczególnymi stopami RO (podstawową i zerową),
 - wysokości kwoty korygującej naliczone RO oraz wysokości podstawowej stopy RO,
 - pewnych szczegółów w formułach liczenia należnych odsetek z tytułu RO oraz odsetek karnych z tytułu niedoboru RO (np. różna liczba dni roku kalendarzowego, różny sposób ustalania stopy oprocentowania),
 - zasad ustalania oraz wynikających z nich terminów początku i końca poszczególnych okresów rezerwowych.

Kończąc, wypada też zauważyć, że zasady funkcjonowania RO obowiązujące w strefie euro są unormowane bardziej precyzyjnie niż w Polsce, co dotyczy zwłaszcza zagadnienia przedmiotu i podstawy RO, a także bardziej szczegółowo (min. w przypadku sankcji za uchybienia związane z tworzeniem i utrzymywaniem RO).

Literatura

- [1] Ustawa z 29.08.1997 r. o Narodowym Banku Polskim (tj.: Dz.U. z 2005 r. nr 1, poz.2).
- [2] Ustawa z 29.08.1997 r. Prawo bankowe (Tj.: Dz.U. z 2002 r. nr 72, poz. 665; zm.: Dz. U. z 2002 r. nr 126, poz. 1070, nr 141, poz. 1178, nr 144, poz. 1208, nr 153, poz. 1271, nr 169, poz. 1385 i 1387 i nr 241, poz. 2074, z 2003 r. nr 50, poz. 424, nr 60, poz. 535, nr 65, poz. 594, nr 228, poz. 2260 i nr 229, poz. 2276, z 2004 r. nr 64, poz. 594, nr 68, poz. 623, nr 91, poz. 870, nr 96, poz. 959, nr 121, poz. 1264, nr 146, poz. 1546 i nr 173, poz. 1808).
- [3] Uchwała nr 8/2004 Rady Polityki Pieniężnej z 30.03.2004 r. w sprawie stóp rezerwy obowiązkowej banków i wysokości oprocentowania rezerwy obowiązkowej (Dz.Urz. NBP z 2004 r. nr 2, poz. 2).
- [4] Uchwała nr 23/2003 Zarządu NBP z 25.07.2003 r. w sprawie trybu i szczegółowych zasad przekazywania przez banki do NBP danych niezbędnych do ustalania polityki pieniężnej i okresowych ocen sytuacji pieniężnej państwa oraz oceny sytuacji finansowej banków i ryzyka sektora bankowego (Dz.Urz. NBP z 2003 r. nr 16, poz. 26; zm.: Dz.Urz. NBP z 2004 r. nr 1, poz. 1, nr 5, poz. 11).
- [5] Uchwała nr 15/2004 Zarządu NBP z 13.04. z 2004 r. w sprawie zasad i trybu naliczania oraz utrzymywania przez banki rezerwy obowiązkowej (Dz.Urz. NBP z 2004 r. nr 3, poz. 4; zm.: Dz.Urz. NBP z 2004 r nr 7, poz. 13, nr 11, poz. 20).

Recenzja

dr hab. Bożena Mikołajczyk, Katedra Finansów i Bankowości, Uniwersytet Łódzki

MINDESTRESERVEN IM POLNISCHEN BANKENSYSTEM

Der Gegenstand des Artikels sind Mindestreserven, die als Geldpolitikinstrument der Zentralbanken gleichzeitig einen von den Reservetypen bilden, die für Kreditinstitute in der ganzen Welt charakteristisch sind.

Das Ziel des Artikels ist die Darstellung der aktuellen Funktionierungsprinzipien oben erwähnter Reserven im polnischen Bankensystem. Die Präsentation wurde auf Basis der Ergebnisse einer Analyse durchgeführt, in deren Rahmen einer Untersuchung die Rechtsgrundlagen der Mindestreserven, Pflichten, Berechtigungen der Kreditinstitute in Bezug auf ihre Gründung und Erhaltung, Subjekt, Gegenstand, Abschätzungsformel der Mindestreserven, ihre Verzinsung und Strafen für ihr Mangel unterzogen wurden.

POVINNÉ MINIMÁLNÍ REZERVY V POLSKÉM BANKOVNÍM SYSTÉMU

Příspěvek je věnován povinným rezervám, které jsou nástrojem peněžní politiky centrálních bank a zároveň patří k rezervám charakteristickým pro úvěrové instituce na celém světě.

Cílem článku je prezentovat aktuální pravidla fungování uvedených rezerv v polském bankovním systému. Prezentace je znázorněna na základě analýzy, v jejímž rámci byly prozkoumány legislativní základy povinných rezerv a povinnosti a oprávnění institucí tvořících polský bankovní systém ve spojení s tvorbou a udržováním těchto rezerv, a také subjekt, objekt a způsob oceňování povinných rezerv a v neposlední řadě i jejich zúročení a penále za jejich nedostatek.

MINIMUM RESERVES IN POLISH BANKING SYSTEM

Minimum reserves are the subject matter of the hereby article and as the instrument of central banks' monetary policy they are simultaneously one of the types of reserves characteristic for credit institutions all over the world.

The article's objective is to present the mentioned reserves current functioning principles in Polish banking system. The presentation was performed on the basis of conducted analysis, which involved the study of minimum reserves legal basis and also the rights and obligations of institutions which constitute Polish banking system with reference to creating and holding these reserves, as well as their subject, object, valuation formula and finally their interest rates and sanctions for their shortage.

PODATNOŚĆ RYNKÓW WSCHODZĄCYCH NA RYZYKO WYSTĄPIENIA KRYZYSU FINANSOWEGO

A. Ostalecka

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
a.ostalecka@ae.jgora.pl

Abstrakt

W związku z procesami zachodzącymi na międzynarodowych rynkach finansowych obserwować możemy gwałtowne zmiany w warunkach ich funkcjonowania. Pomimo niekwestionowanego pozytywnego wpływu tych przemian, ich skala i tempo przyczyniły się do większej podatności poszczególnych rynków na szoki zewnętrzne i kryzysy finansowe. Szacuje się, że krajami, które w największym stopniu narażone są na pojawienie się kryzysu finansowego są rynki wschodzące, a więc kraje takie jak Polska i Czechy. Wynika to między innymi ze strukturalnych cech tych gospodarek, ich nieustabilizowanych systemów bankowych, niewłaściwie przeprowadzonych procesów liberalizacji obrotów kapitałowych, czy mniejszych możliwościach absorbowania szoków zewnętrznych.

1. Zmiany na międzynarodowych rynkach finansowych

Lat dziewięćdziesiąte przyniosły głębokie zmiany na międzynarodowych rynkach finansowych, które w zasadniczy sposób przyczyniły się do zmiany warunków ich funkcjonowania. Najważniejszymi źródłami tych przemian były procesy globalizacji, liberalizacji, deregulacji finansowej a także gwałtowny postęp techniczny i technologiczny w tym rozwój i upowszechnienie Internetu.

W ostatnim ćwierćwieczu obserwuje się gwałtowny postęp w integracji rynków finansowych. Stają się one najbardziej otwartymi systemami gospodarki światowej [11, s. 106]. Proces globalizacji jest jednym z decydujących czynników powodujących istotne zmiany gospodarcze, wpływającym na tempo wzrostu gospodarczego, poziom bezrobocia, a więc wywołującym nie tylko skutki gospodarcze, ale i społeczne oraz w istotny sposób zmieniającym funkcjonowanie rynków finansowych [8, s. 67]. Przyczynami intensyfikacji powiązań międzynarodowych według J. C. Tricheta [15, s. 1] są:

- liberalizacja i deregulacja finansowa, wzmocniona w Europie ustanowieniem Unii Gospodarczej i Walutowej, która umożliwia swobodny przepływ kapitału, prowadzi do stworzenia konkurencyjnego rynku finansowego oraz,
- innowacje finansowe i technologiczne, które torowały drogę tworzeniu głębokiego, płynnego i spójnego rynku finansowego.

Pierwszy z tych czynników polega na znoszeniu przez władze ograniczeń w funkcjonowaniu rynków finansowych, co umożliwia swobodny przepływ kapitału. W skali globalnej swobodny

przepływ kapitałów pomiędzy poszczególnymi krajami stwarza możliwość skierowania oszczędności tam, gdzie mogą być one najefektywniej wykorzystane. Z punktu widzenia pojedynczego kraju korzyści te to przede wszystkim możliwość pozyskiwania oraz lokowania przez rezydentów danego kraju (zarówno podmioty prowadzące działalność gospodarczą, jak i władze publiczne) środków finansowych na międzynarodowych rynkach finansowych na warunkach bardziej korzystnych niż na rynku krajowym. W ten sposób krajowy system finansowy poddany zostaje silnej presji konkurencyjnej ze strony zagranicznych rynków finansowych, która powinna korzystnie oddziaływać na jego efektywność i jakość świadczonych usług. Wszystko to daje szansę na bardziej racjonalne wykorzystanie oszczędności i inwestycji, stwarzając tym samym możliwość przyspieszenia wzrostu gospodarczego i zwiększenia dobrobytu społecznego [1, s. 148].

Drugi czynnik wymieniony przez Tricheta tj. innowacje finansowe i technologiczne przyczyniają się do rozwoju nowych, innowacyjnych produktów bankowych, nowoczesnych kanałów ich dystrybucji i metod zarządzania ryzykiem. Główną przyczyną intensywności tych zmian był szybki rozwój informatyki i telekomunikacji oraz bardziej wszechstronne wykorzystanie Internetu, co pozwoliło na znacznie szybszy i tańszy dostęp do informacji i dotarcie do szerokiego kręgu odbiorców usług finansowych. Miało to pozytywny wpływ na pogłębienie rynku finansowego i zwiększenie jego płynności. Ponadto znacząco zmalały koszty transferu zasobów kapitałowych między krajami. Obniżenie kosztów transakcji finansowych spowodowało natomiast zwiększenie obrotu na międzynarodowych rynkach finansowych.

2. Podatność na kryzysy finansowe

Rynki finansowe uległy głębokim przeobrażeniom, które przyniosły im wiele korzyści w postaci łatwiejszego dostępu do kapitału, lepszej alokacji zasobów czy poprawie jakości świadczonych usług. Jednakże skala tych zmian, a także ich siła i szybkość przyczyniły się do większej podatności krajów na szoki zewnętrzne i kryzysy finansowe. Ponieważ globalizacja rynków finansowych, wspomagana przez innowacje technologiczne, gwałtownie zwiększyła ilość i wartość transakcji przeprowadzanych pomiędzy różnymi krajami oraz nasiliła stopień współzależności poszczególnych rynków, sytuacja kryzysowa nie pozostaje tylko w obrębie kraju, w którym się pojawiła. To właśnie intensyfikacja powiązań pomiędzy rynkami poszczególnych krajów umożliwia łatwiejsze przenoszenie i rozprzestrzenianie się kryzysów finansowych. W związku z tym w ostatnich dwóch dekadach obserwować możemy wyraźne zwiększenie częstotliwości występowania kryzysów finansowych. Stały się one coraz bardziej powszechne i dotkliwe oraz z coraz większą łatwością przenoszą się na inne kraje za pomocą efektu domina.

Zjawisko „zarażania się” (*contagion*) często tłumaczone jako efekt domina, oznacza, że kryzys w jednym kraju może być przyczyną kryzysu w innym kraju. Zjawisko to przybiera na sile, ponieważ w wyniku postępującej globalizacji, systemy finansowe poszczególnych krajów są coraz mocniej powiązane ze sobą poprzez przepływy kapitału, wzajemną współpracę oraz międzynarodowe korporacje finansowe powstające w wyniku fuzji i działające na coraz szerszą skalę. Można wyróżnić trzy główne kanały zarażenia [10, s. 20]:

- za pośrednictwem powiązań handlowych - najbardziej tradycyjny kanał przenoszenia się niestabilności i kryzysów, polegający na przenoszeniu się problemów niewypłacalności przedsiębiorców w danym kraju na zagranicznych kontrahentów metodą reakcji łańcuchowej;
- za pośrednictwem wzajemnych powiązań między bankami i instytucjami finansowymi - co wynika z ich wzajemnych powiązań np. za pośrednictwem systemów płatniczych czy rynku międzybankowego;
- za pośrednictwem rynków finansowych - dużą rolę odgrywa tu korelacja poszczególnych rynków i zachowanie inwestorów, cechujące się tzw. instynktem stadnym (*herding*); zmiany cen na jednym rynku mają wpływ na wartość aktywów na innym rynku, a wycofywanie się kilku

inwestorów powoduje reakcję pozostałych, nie tylko na danym rynku, ale również na innych rynkach (podobnych lub skorelowanych).

Efekt domina jest zjawiskiem, który może powodować bardzo poważne skutki dla całej gospodarki. Jeżeli bowiem upadłość jednej instytucji powoduje wywołane poprzez efekt domina przeniesienie niestabilności na inne instytucje finansowe, może to skutkować utratą zaufania do całego systemu finansowego i w konsekwencji wywołać panikę i run na banki.

Kryzysy finansowe szczególnie mocno i często dotyczą rynków wschodzących (*emerging market economies*), czyli gospodarek charakteryzujących się niskim lub też średnim dochodem narodowym w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Kraje te często odnotowują dość wysoki wzrost gospodarczy a ich systemy finansowe przechodzą zasadnicze przemiany. Pomimo tych przemian a także obserwowanego na świecie zjawiska dezintermediacji, w gospodarkach wschodzących system bankowy nadal stanowi podstawowe źródło pozyskiwania kapitału i jest trzonem pośrednictwa finansowego. Dlatego też źródłem problemów w systemach finansowych tych krajów są głównie problemy tkwiące w ich systemach bankowych.

Procesy zachodzące na rynkach wschodzących związane z transformacją systemu ekonomicznego i finansowego powodują pewne zachwianie stabilności, w efekcie którego rynki wschodzące uznawane są za bardziej ryzykowne. Ponadto, według Raportem Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego [7] rynki wschodzące są bardziej podatne na znaczące wahania cyklu koniunkturalnego, nagłe korekty cen aktywów oraz są mniej zdywersyfikowane i mniej zdolne do absorpcji szoków zewnętrznych w porównaniu do gospodarek rozwiniętych. To powoduje, że rynki wschodzące są bardziej podatne na ryzyko wybuchu kryzysu finansowego, w tym bankowego i walutowego, niż kraje rozwinięte.

Typ kryzysu i kraju	Liczba kryzysów	Skumulowana strata w produkcji przypadająca na kryzys w % ¹	Udział kryzysów ze stratą w produkcji w % ²
Kryzys bankowy:	54	11,6	82
• kraje rozwinięte	12	10,2	67
• rynki wschodzące	42	12,1	86
Kryzys walutowy:	158	4,3	61
• kraje rozwinięte	42	3,1	55
• rynki wschodzące	116	4,8	64
Kryzys walutowy i bankowy łącznie³:	32	14,4	78
• kraje rozwinięte	6	17,6	100
• rynki wschodzące	26	13,6	73

Tabela 1: Liczba kryzysów finansowych oraz wynikające z nich straty w produkcji latach 1975-1997.

Źródło: [6, s. 79].

¹Jest to suma różnic między stopą wzrostu wynikającą z trendu a osiągniętą faktycznie dla okresu od rozpoczęcia kryzysu do powrotu rocznej stopy wzrostu do linii trendu, którą podzielono przez liczbę kryzysów.

²Jest to relacja liczby kryzysów, w przypadku których poziom produkcji był po rozpoczęciu kryzysu niższy, niż wynikałoby to z linii trendu, do liczby kryzysów.

³Sytuacja, w której kryzys bankowy pojawia się w przeciągu roku od wystąpienia kryzysu walutowego.

Jak wynika z tabeli 1, zarówno kryzysy bankowe, jak i walutowe pojawiają się zdecydowanie częściej na rynkach wschodzących niż w krajach rozwiniętych. Prawie 78% kryzysów bankowych i ponad 73% walutowych w okresie 1975-1997 wybuchło właśnie w krajach określanych jako *emerging markets*. Te liczby zdają się potwierdzać tezę, iż rynki wschodzące są

mniej stabilne, mają bardziej „kruche” i wrażliwe systemy finansowe, co sprawia, że są bardziej podatne na ryzyko wybuchu kryzysu finansowego. Co więcej koszty wyjścia z kryzysu są zdecydowanie wyższe niż w przypadków krajów uprzemysłowionych.

Według P. Martina and H. Rey’a [12, s. 3] większość rynków wschodzących doświadcza wzrostu częstotliwości występowania kryzysów finansowych po zliberalizowaniu swoich systemów finansowych, a więc po otwarciu swojej gospodarki na przepływy finansowe. Przytoczona poniżej tabela ukazuje średnioroczną częstotliwość występowania kryzysów finansowych dla krajów rozwiniętych oraz *emerging markets* przed oraz po dokonaniu liberalizacji finansowej.

Częstotliwość kryzysów finans.	kraje rozwinięte	rynk wschodzące
gospodarki zamknięte	8,8%	25,1%
gospodarki otwarte	9,7%	61,6%

Tabela 2: Wpływ liberalizacji finansowej na występowanie kryzysów finansowych.

Źródło: [12, s. 3].

Dane w tabeli 2 wyraźnie wskazują, że otwarcie się na swobodne przepływy finansowe ma zdecydowanie bardziej niekorzystny wpływ w przypadku krajów wschodzących niż rozwiniętych. W związku z tym zagrożeniem prowadzone są w tym zakresie liczne badania poszukujące związku pomiędzy liberalizacją przepływów kapitałowych a ryzykiem wystąpienia kryzysów finansowych. Wyniki badań przeprowadzonych przez G. Mehreza z Georgetown University i D. Kaufmanna z Banku Światowego [por. 13] na grupie 56 krajów w latach 1977 - 1997 potwierdzają te obawy dowodząc, że prawdopodobieństwo wystąpienia kryzysu bankowego jest wyższe w przypadku zliberalizowania przepływów kapitałowych, szczególnie w krajach o niskiej przejrzystości rynku (*countries with poor transparency*). Również badania prowadzone przez A. Demirgüç-Kunt z Banku Światowego i E. Detragiache z Międzynarodowego Funduszu Walutowego [por. 3] potwierdzają, że kryzysy bankowe częściej występują w zliberalizowanych systemach finansowych, podkreślając przy tym, że ryzyko wystąpienia kryzysu jest mniejsze, gdy otoczenie instytucjonalne jest bardziej solidne, co wyraża się przestrzeganiem zasad prawa, niskim poziomem korupcji i dotrzymywaniem warunków kontraktów.

Skala międzynarodowego przepływu kapitału do rynków wschodzących wzrosła znacząco w ostatnich latach, co przysporzyło wiele korzyści nie tylko samym rynkom wschodzącym, ale także innym krajom. Dla inwestorów zwiększenie ryzyka całkowitego portfela globalnego w efekcie włączenia do niego charakteryzujących się znacznie większą zmiennością aktywów pochodzących z rynków wschodzących jest stosunkowo niewielkie, w zamian za co pojawia się możliwość wygenerowania bardzo wysokich zwrotów. Z kolei z perspektywy gospodarki wschodzącej, inwestycje zagraniczne oznaczają wzrost poziomu zatrudnienia, okazję do podniesienia kwalifikacji kadry pracowniczej oraz możliwość transferu technologii. W długim horyzoncie czasu inwestycje zagraniczne powinny zaowocować zwiększeniem poziomu produkcji, wzrostem PKB oraz zmniejszeniem luki dzielącej gospodarki wschodzące oraz kraje wysoko rozwinięte.

Z drugiej jednak strony za tą możliwość napływu kapitału zagranicznego rynki wschodzące muszą czasem płacić bardzo wysoka cenę. Międzynarodowe przepływy kapitałowe, pomimo niekwestionowanego pozytywnego wpływu na bardziej efektywną alokację oszczędności i inwestycji, mogą być przyczyną destabilizacji rynków finansowych [2, s. 7], a tym samym zwiększenia podatności tych krajów na szoki zewnętrzne i kryzysy finansowe. Co więcej, zależność od tak dużych przepływów kapitałowych powoduje większą ekspozycję tych krajów na ryzyko zmiany percepcji danego kraju przez inwestorów oraz zmiany ich oceny dotyczącej ryzyka kraju wschodzącego. Takie nagłe zmiany nastrojów inwestorów związane zazwyczaj z wycofywaniem przez nich kapitału, czyli utratą źródła zewnętrznego finansowania dla rynków wschodzących,

mogą powodować recesję oraz poważne problemy z obsługą zadłużenia rynków wschodzących. To z kolei może być pierwszym krokiem do destabilizacji gospodarki i wybuchu kryzysu finansowego.

Generalnie długookresowo liberalizacja obrotów kapitałowych jest nie tylko korzystna, ale także staje się w obecnych warunkach koniecznością - jest bowiem logicznym krokiem na drodze rozwoju gospodarki krajowej [4, s. 21]. Raport opracowany przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy [7] na temat stabilności finansowej na rynkach wschodzących podkreśla, że liberalizacja przynosząc długookresowo wiele istotnych korzyści przejściowo może przyczyniać się do niestabilności finansowej poprzez wzrost ryzyka kredytowego i kursowego, w szczególności w warunkach niestabilnego środowiska makroekonomicznego. W niedawno zliberalizowanych systemach finansowych, gdzie instytucje finansowe nie mają jeszcze odpowiedniego doświadczenia z zarządzaniem tymi rodzajami ryzyka, często presja konkurencji sprawia, że są one skłonne do podejmowania większego ryzyka. Ponadto, pomimo tego, iż właściwe regulacje prawne i nadzór pozwalają w znaczący sposób przyczynić się do lepszego zarządzania ryzykiem finansowym, to w wielu krajach regulacje ostrożnościowe i nadzorcze nie nadążają za zmianami w otoczeniu rynków finansowych, narażając tym samym instytucje finansowe na zaburzenia związane z kursem walutowym i stopą procentową. Często podkreśla się również konieczność wzmocnienia regulacji ostrożnościowych i zwiększenia efektywności nadzoru nad pośrednictwem finansowym jeszcze przed zliberalizowaniem systemu finansowego.

3. Skutki kryzysów finansowych dla rynków wschodzących

Wybuch kryzysu finansowego, w tym bankowego czy walutowego, niesie wiele bardzo negatywnych konsekwencji nie tylko dla systemu bankowego, ale także dla całej gospodarki.

Poważną konsekwencją pojawienia się kryzysu bankowego są straty, jakie ponoszą wszyscy uczestnicy rynku finansowego. Poza niebezpieczeństwem utraty przez deponentów całości lub części zdeponowanych środków, ponoszą oni także koszty powtórnej alokacji swoich zasobów. Ponadto straty mogą ponieść inni wierzyciele upadłego banku, którzy mogą nie odzyskać swoich środków a także pożyczkobiorcy uzależnieni od finansowania swojej działalności przez ten bank, którzy mogą mieć problemy w szybkim znalezieniu alternatywnego źródła finansowania. Akcjonariusze upadłego banku także odczuwają w dużym stopniu skutki jego upadłości, gdyż może to oznaczać gwałtowne zmniejszenie wartości posiadanego przez nich kapitału, a nawet jego całkowitą utratę. I wreszcie wszyscy podatnicy, którzy muszą partycypować w kosztach przywracania zachwianej stabilności systemu finansowego. Koszty pojawienia się kryzysu mogą więc dotyczyć tylko wybranych sektorów gospodarki, ale często „odbijają” się na sytuacji całej gospodarki. Fala upadłości banków może wywołać ostre i niespodziewane „skurczenie się” podaży pieniądza i w rezultacie przyczynić się do recesji. Dzieje się tak dlatego, że upadłości banków powodują zmniejszenie podaży kredytów, co w rezultacie zmusza gospodarstwa domowe do ograniczenia wydatków. Również zmniejsza się aktywność firm, ponieważ ich możliwości inwestycyjne są osłabione ograniczeniem dostępu do kredytu, co przekłada się na spadek aktywności gospodarczej [5, s. 148].

W takiej sytuacji może nastąpić gwałtowny odpływ kapitału, co w pierwszej kolejności powoduje spadek kursu walutowego i/lub gwałtowne topnienie rezerw dewizowych banku centralnego. Może to prowadzić do kryzysu walutowego, a następnie do załamania na giełdzie i rynku nieruchomości. Gwałtownym spadkiem kursów walutowych często towarzyszą poważne wzrosty stóp procentowych (napędzane masowo zaciąganiem krótkoterminowymi kredytami spekulacyjnymi), które prowadzą do kryzysu złych długów. Ogromne straty kursowe banków i przedsiębiorstw z reguły wywołują poważne kryzysy płynności i straty kapitałowe, co może prowadzić do pojawiania się kryzysu bankowego [10, s. 19]. Jak widać kryzys bankowy może

wywoływać kryzys walutowy i odwrotnie, jak też kryzysy te mogą występować łącznie i określane są wtedy jako kryzysy bliźniacze (*twin crises*).

Ponadto kłopoty w sektorze finansowym nie pozostają bez wpływu na stan gospodarki. Dzieje się tak dlatego, że osłabieni pośrednicy finansowi (przede wszystkim banki) zaprzestają udzielania kredytów, straty w systemie finansowym mają negatywny efekt na przychody państwa, ogólna niepewność hamuje inwestycje i spada poziom aktywności gospodarczej [2, s. 10]. Ponadto w sytuacji pojawiania się kryzysu finansowego występują problemy z realizacją polityki monetarnej. Kryzysy finansowe komplikują prowadzenie polityki monetarnej, gdyż destabilizują one popyt na pieniądz, obniżają skuteczność instrumentów monetarnych, ostatecznie zaś zmniejszają zdolność rządu do osiągnięcia założonych celów inflacyjnych [14, s. 2].

4. Wnioski z kryzysów finansowych

Procesy zachodzące na międzynarodowych rynkach finansowych takie jak globalizacja, deregulacja i liberalizacja finansowa czy postęp techniczny i technologiczny, przyniosły wiele niekwestionowanych korzyści krajom wschodzącym w postaci dostępu do kapitału, transferu technologii, poprawy jakości i różnorodności świadczonych usług finansowych oraz bardziej efektywnej alokacji zasobów. Jednakże skala oraz gwałtowane tempo tych zmian spowodowały, że rynki te są szczególnie podatne na pojawienie się kryzysu finansowego. Ta „upośledzona” odporność rynków wschodzących w porównaniu z krajami rozwiniętymi, wynika m. in. z immanentnych cech gospodarek wschodzących, ich mniejszych możliwościach absorbowania szoków zewnętrznych czy nie w pełni ukształtowanych i ustabilizowanych systemów finansowych.

W literaturze przedmiotu przypisuje się szczególne znaczenie liberalizacji finansowej jako jednemu z potencjalnych źródeł kryzysu finansowego. Jak pokazały doświadczenia wielu państw, niewłaściwie przeprowadzony proces liberalizacji zwiększał bowiem ryzyko wystąpienia szoków i poważnych kryzysów. Specyfika warunków gospodarczych i systemów finansowych znacznie utrudnia stworzenie uniwersalnej recepty na przeprowadzenie liberalizacji, która pozwalałaby zminimalizować ryzyko destabilizacji systemu finansowego [9, s. 24]. Niemniej jednak w literaturze można się spotkać z pewnymi zaleceniami dotyczącymi sposobu wprowadzania liberalizacji finansowej [por. 7]. Po pierwsze, proces liberalizacji musi być dokładnie przemyślany i wprowadzany jako część spójnej strategii, która obejmowałaby działania władz także w innych obszarach rynku, tak aby zapewnić bodźce do właściwych zachowań uczestników rynku i efektywną dyscyplinę rynkową - liberalizacja wymaga więc stabilnego środowiska makroekonomicznego. Po drugie, liberalizacja stanowi wyzwanie dla władz nadzorczych i wprowadzanych przez nich regulacji ostrożnościowych - polityka władz nadzorczych, włączając w to politykę wyjścia z sektora finansowego oraz proces konstrukcji sieci bezpieczeństwa (*safety net*), musi być więc dostosowana i zmodernizowana oraz pozostawać w zgodzie z warunkami i praktykami rynku finansowego. Po trzecie wreszcie, proces liberalizacji powinien być wprowadzany sekwencyjnie i musi być dostosowany do tempa rozwoju rynku.

Tak jak nie ma jednolitego sposobu na przeprowadzenie procesu liberalizacji finansowej, tak samo nie ma sposobu aby uchronić się przed kryzysem finansowym. Można jedynie zmniejszyć ryzyko jego pojawienia się. Ale biorąc pod uwagę ogrom strat, jakie przynosi wybuch kryzysu bankowego czy walutowego, sięgające kilku a niekiedy nawet kilkunastu czy kilkudziesięciu procent PKB, wydaje się, że warto podjąć to wyzwanie i stosować się do zaleceń międzynarodowych instytucji finansowych w zakresie działań wspomagających utrzymywanie długookresowej stabilności finansowej.

Literatura

- [1] Chrabonszczewska, E., Oreziak, L.: Międzynarodowe rynki finansowe, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2000.
- [2] Crockett, A.: Why Is Financial Stability a Goal of Public Policy? [w:] Maintaining Financial Stability in a Global Economy, Federal Reserve Bank of Kansas City, "Symposium series" 1997.
- [3] Demirgüç-Kunt, A., Detragiache, E.: Financial Liberalization and Financial Fragility, "World Bank Working Papers" No. 1917, Washington 1998.
- [4] Gruszczyński, M.: Kryzysy walutowe a liberalizacja obrotów kapitałowych, PWN, Warszawa 2002.
- [5] Hoggarth, G., Saporta, V.: Costs of banking system instability: some empirical evidence. Financial Stability Review, June 2001.
- [6] International Monetary Fund, Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability, "World Economic Outlook", May 1998.
- [7] International Monetary Fund - World Bank, Financial Stability in Emerging Market Economies. A strategy for the Formulation, Adoption and Implementation of Sound Principles and Practices to Strengthen Financial Systems, Report of the Working Party on Financial Stability in Emerging Market Economies, April 1997.
- [8] Jaworski, W., L., Zawadzka, Z. [red.]: Bankowość. Podręcznik akademicki, Poltext Warszawa 2002.
- [9] Kiedrowska, M., Marszałek, P.: Stabilność finansowa - pojęcie, cechy i sposoby jej zapewnienia, Cz. I, „Bank i Kredyt” Nr 3, 2002.
- [10] Kiedrowska, M., Marszałek P.: Stabilność finansowa - pojęcie, cechy i sposoby jej zapewnienia, cz. II, „Bank i Kredyt”, 2002, nr 4.
- [11] Liberska, B. [red.]: Globalizacja. Mechanizmy i wyzwania, PWE, Warszawa 2002.
- [12] Martin P., Rey H.: Financial Globalization and Emerging Markets: With or Without Crash?, NBER Working Paper Series, 2002, No. 9288.
- [13] Mehrez, G., Kaufmann, D.: Transparency, Liberalization and Banking Crises, "World Bank Working Papers" No. 2286, Washington 2000.
- [14] Soledand, M., Peria M.: The Impact of Banking Crises on Money Demand and Price Stability, "World Bank Working Paper" 2000, No. 2305.
- [15] Trichet, J., C.: World-wide tendencies in financial systems, Speech at the Bundesbank/ BIS conference Recent Developments in Financial Systems and their Challenges for Economic Policy: a European Perspective, Frankfurt 2000.

Recenzja

dr hab. Bożena Mikołajczyk, Katedra Finansów i Bankowości, Uniwersytet Łódzki

EMPFÄNGLICHKEIT DER WACHSTUMSMÄRKTE FÜR DAS RISIKO DES ENTSTEHENS EINER FINANZKRISE

Im Zusammenhang mit den Prozessen, die auf den internationalen Finanzmärkten vorkommen, kann man die heftigen Abänderungen in Bedingungen ihres Funktionierens beobachten. Trotz des zweifellos positiven Einflusses von solchen Abänderungen, ihr Maßstab und Tempo haben eine größere Empfänglichkeit der einzelnen Märkte für externe Schocks und Finanzkrisen verursacht. Es wird geschätzt, dass dem Auftauchen einer Finanzkrise vor allem die Wachstumsmärkte ausgesetzt sind, also solche Länder wie Polen und Tschechien. Dies folgt unter anderem aus den Strukturmerkmalen von diesen Wirtschaften, ihren instabilen Banksystemen, unrichtig durchgeführten Prozessen der Kapitalumsatzliberalisierung, oder geringeren Möglichkeiten der Absorption von externen Schocks.

„VZRŮSTAJÍCÍ” TRHY A JEJICH NÁKLONNOST K RIZIKU VÝSKYTU FINANČNÍ KRIZE

V souladu s procesy vyskytujícími se na mezinárodních finančních trzích lze pozorovat prudké změny podmínek jejich fungování. Jednotlivé trhy, přes nezpochybňovaný kladný vliv těchto proměn, mohou z důvodu jejich rozsahu a tempa rychleji reagovat na vnější šoky a finanční krize. Odhaduje se, že v největším měřítku jsou na výskyt finanční krize vystaveny „vzrůstající” trhy, to znamená země jako jsou Polská a Česká republika. Je to mimo jiné důsledek strukturálních vlastností těchto ekonomik, jejich nestabilizovaných bankovních systémů, nesprávného průběhu liberalizačních procesů kapitálových obchodů a v neposlední řadě i menších možnosti absorpce vnějších šoků.

THE VULNERABILITY OF EMERGING MARKETS TO THE RISK OF FINANCIAL CRISIS OCCURRENCE

In connection with the processes occurring at international financial markets, there can be observed sudden changes in conditions of their functioning. Despite an unquestioning positive impact of these changes, their scale and pace contribute to increasing vulnerability of individual markets to external shocks and financial crises. It is estimated that countries which are the most subject to financial crisis occurrence are the emerging market economies, to which we can include such countries as Poland and the Czech Republic. It results, among other things, from structural features of these economies, their unstable banking systems, improperly conducted of capital account liberalization processes or lower capabilities of absorbing external shocks.

STRUCTURE AND SIZE OF THE EU EXPENDITURE POLICY: DO ENLARGEMENTS AND FINANCIAL PERSPECTIVES REAL MATTER?

I. Šimíková

Technical University in Liberec
Faculty of Economics, Department of Finance and Accounting
Hájkova 6, 461 17 Liberec, Czech Republic
ivanasimikova@seznam.cz

Abstract

Paper analyzes the EU budgetary and expenditure policy in relation to particular budget perspectives and enlargement waves. The principles and rules of the budgetary policy are characterized as the first ones then the institutions of the financial perspectives and financial ceiling are introduced. The enlargement waves didn't coincide with the periods of the financial perspectives so the enlargement induced significant decline of the average expenditures. The last 4th FP (2007 - 2013) proposed in enlarged EU represents the largest total expenditure size. On the other hand the average expenditures are the second lowest in the whole FP history (1988 - 2013). In the case of the "Letter of six" proposal acceptance the average expenditures are even lower.

1. Introduction

The Czech Republic became the EU member state in May 2004. Since the accession the Czech Republic join the EU budgetary policy as the ordinary member not in the within the scope of the pre-accession funds. The budgetary policy is the main instrument of the Union objectives and strategy fulfillment. Purpose of this paper is to analyze mainly the budget expenditure side and the fact how the individual enlargement waves have been reflected on the EU expenditure policy structure and size. The last enlargement, so called Eastern Enlargement, has been the largest one in the EU history. We can assume that it will demand really huge expenditures. We can't omit another important facts those will represents other budget expenditures demands: ongoing deepening economic integration (demand for central coordination), EMU performing (demand for central redistribution and stabilization policy). Paper is divided into following chapters: the second chapter briefly characterizes the EU budgetary policy, introduces mainly the institutions of the financial ceiling and financial perspectives; the third chapter is focused on the empirical analysis of the EU expenditure policy in particular financial perspectives (1988 - 2013). The main expenditure items and the periods of the expenditures growth are identified in the third chapter. The relation of the total and average expenditure growth on the particular enlargement waves is closely analyzed too. The comparison of the total and average expenditures in the case of the "Letter of six" acceptance and the Commission proposal is made here. The last chapter provides conclusion.

2. Theoretical aspects of the EU budget

The EU budget represents the main instrument of the EU fiscal policy. EU fiscal policy can be said to coincide with EU budgetary policy. **Financial perspective** is very important instrument providing the continuity and stability of the budgetary policy. Financial perspective represents mid-term financial framework. Within the financial perspective the individual year's budgets are approved. The financial perspective specifies:

- maximum amount of the annual Union (Community) expenditures,
- expenditure structure of the particular year's budget - the structure can be changed before start of the financial year, nevertheless changes can be made especially in the field of the facultative expenditures or after agreement on the change of the Union strategy.

Financial perspective (FP) is proposed by the Commission, approved by the Council and Parliament (the same institutions like in the budget case. Participation of these institutions ensures the involvement of all sides - the Union (the Commission), the member states (the Council and Parliament). In the case of the budget there is even the institution of the independent control - the Court of Auditors). The first financial perspective was approved for the period of 1988-1992, it means only for five years. Other financial perspectives were proposed for 7-year period: 1993-1999 (2nd FP), 2000-2006 (3rd FP) and 2007-2013 (4th FP).

The EU budget includes revenues and expenditures. Budget revenues create so called a system of own resources, including only own resources; any external resources are forbidden (loans, credits, foreign bond issuing). Structure of the own resource system has been changed several times during the EU history. The most important changes were done in June 1988 when four fundamental budgetary resources were defined. Agenda 2000 modified this system to a present form. Own budgetary revenues are:

- natural own resources - custom duties and agricultural levies,
- VAT- based resources - unified VAT rate for the member states in accordance to the Community rules; this rate steadily decrease, since 2004 the maximum call-in rate for the VAT resource was reduced to 0.50 %,
- GNI-based balancing resources - derived from the uniform rate of the gross national income (GNI) of the member state; the rate is fixed during whole FP and represent the rate and limit of the financial ceiling; this resource create the largest part of the budget revenues (assumption for 2004 is 73.4 % of the budget revenues).

Agenda 2000 created following rules for the system of own resources. There are five basic rules: adequacy, equity in gross contributions, cost-effectiveness, financial autonomy, and transparency/ simplicity. [3,4]

Budget expenditures are divided into particular areas representing the Union objectives and strategies. In accordance to the change of the Union priorities and the expenditure policy the number and the structure of these areas are changed too¹. Nevertheless, the expenditure structure and size is limited by two important factors:

- budgetary rules - involving the rule of the unity, the universality, the annuality, the equilibrium, the specification, and the unit of account. [3,4],

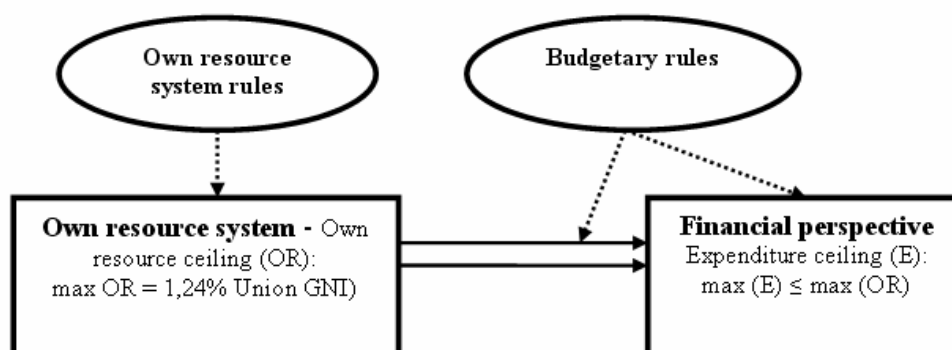
¹ In the 3rd FP there are seven areas: agriculture, structural operations, internal affairs, external affairs, administration, reserves, and pre-accession help. In the 4th FP there are only four areas proposed: sustainable economic growth (including cohesion funds for poorer areas), preservation and management of natural resources (including agriculture), citizenship, freedom, security and justice (home - internal affairs), and EU as a global partner (external affairs). [2]

- financial ceiling - reflecting the own resources size or the own resources ceiling.

There is really close relationship among the budgetary rules, own resources, and financial ceiling. Budget revenues must equal to budget expenditures in order to keep the equilibrium rule. That is the financial ceiling that plays the most important role and keeps them balanced. Both FP expenditures and own resources are determined in accordance to the financial ceiling based on the Community GNI. Nevertheless, some differences still exist here:

- own resource ceiling rate is limited at 1,24 % of the Community GNI since 1995. The ceiling rate is settled by the maximum border rate for whole FP. This rate is used for a calculation of an available budget resource size. The own resource size is then determined relatively, it means that is counted for each individual actual fiscal year in particular FP. It can happen that the actual real Community GNI will be lower than the planned and pre-counted one and so the available budget resources will be lower than budget expenditures (lower than planned expenditures),
- the FP expenditures are similarly determined. In accordance to the financial ceiling rate the Commission counts the expenditure size for future fiscal years within particular FP. Expenditures are determined and approved and by this act they start to exist in absolute amount without any relation to the Community GNI. The FP financial ceiling rate should be lower than own resource ceiling rate in order keep the equilibrium rule (or there should be the some reserves in the FP expenditures)². [4, 7]

Relationship of the own resource ceiling with the FP expenditure ceiling is very tight (see Scheme 1).

Scheme 1: Relationship of the own resource system with the financial ceiling and FP.

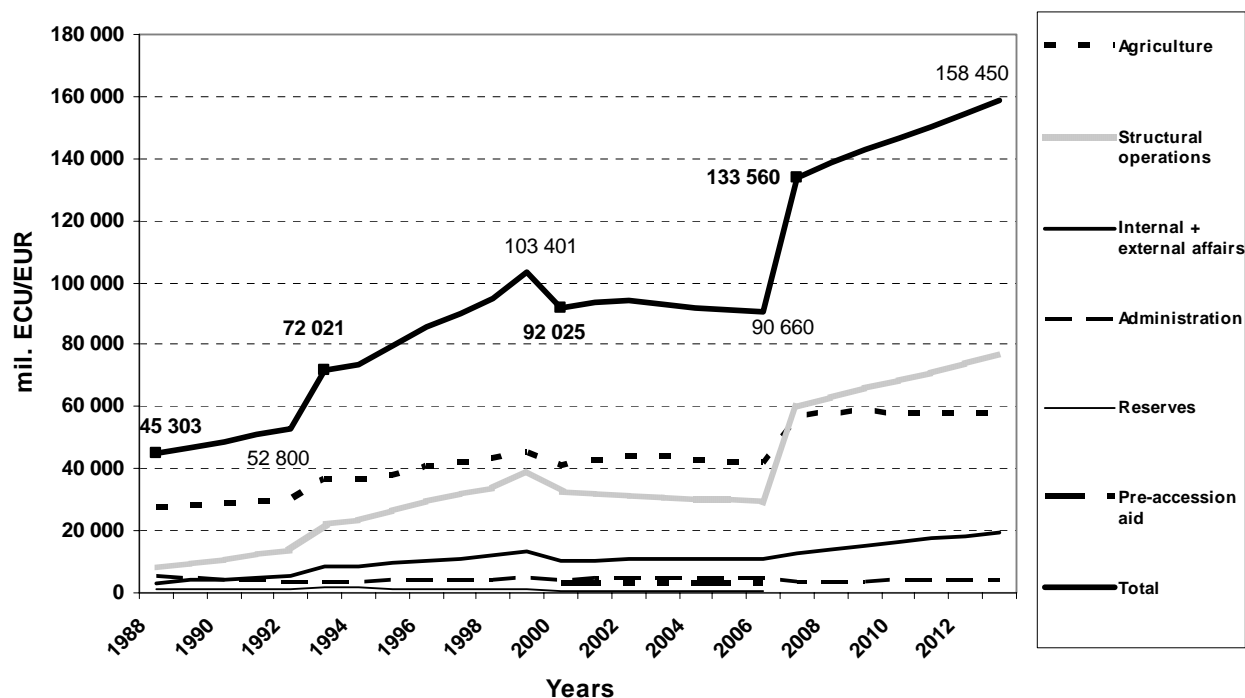
Source: [4, 7]; own.

3. Empirical analysis of the EU expenditure policy and its change in accordance to the particular enlargement waves

Analysis of the total EU expenditures within all FPs (1988 - 2013) will be done as the first (see Graph 1). 4th FP is counted as the Commission proposal, it means with the financial ceiling rate at 1,24 % of Union GNI). We can see that total expenditures are increasing within the 1st, 2nd and 4th FP. 3rd FP is different from them - total expenditures have been constant within the whole FP. Planned expenditures at the end of the 3rd FP are even 1.365 bil. EUR lower than at the start

² Reserves heading was implemented in the 1st, 2nd, and 3rd FP. There is no reserves heading in the 4th FP. Following this fact the expenditures must equal the own resources.

in 2000. Steep increase is submitted for the 4th FP, which is still discussed. We can see that agriculture and structural policies represent the largest budget expenditures.

Graph 1: Comparison of the total expenditures and expenditure priorities in particular FPs (1988-2013), mil. ECU/EUR.

Source: [8]

Note: start of particular FP is in bold style.

The aim of this paper is to analyze the Union expenditures in relation to the individual enlargement waves. The enlargement involves following waves:

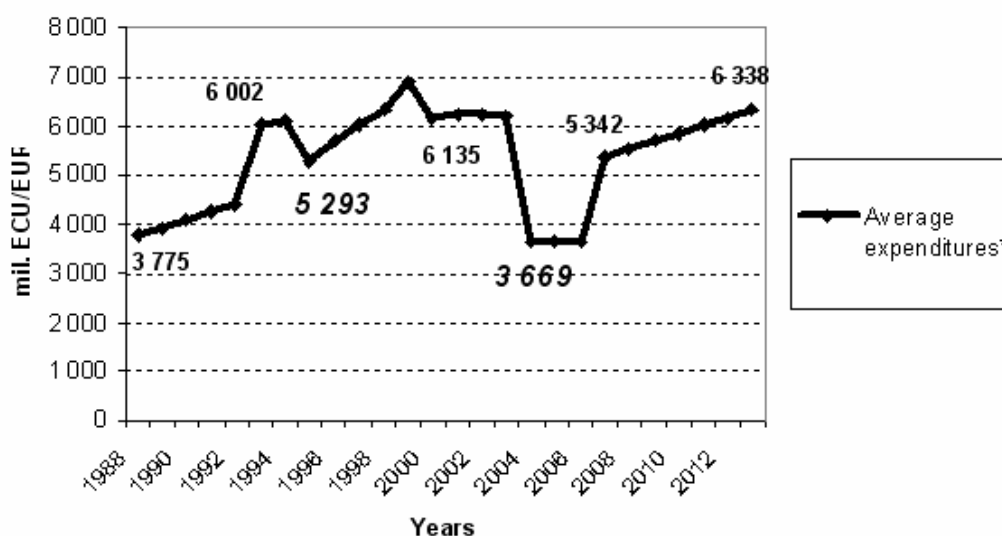
- 1973 - accession of Denmark, Ireland and Great Britain (3),
- 1986 - Spain, and Portugal (2),
- 1995 - Austria, Sweden, and Finland (3),
- 2004 - the Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Malta, Poland, the Slovak Republic and Slovenia (10).

Mutual dependency of the average expenditures on the particular enlargement waves is done within all FPs (1988 - 2013) (see Graph 2).

The average expenditures gradually increased in particular FPs but not so progressively like the total expenditures (see Graph 2). Deep average expenditures decline is always found after the enlargement - both in the 2nd and in the 3rd FP, nevertheless, both of the enlargements had different affect on the EU expenditure policy.

Both the average and the total expenditures grew in the second part of the 2nd FP those reflected the enlargement (1995). Average expenditures started with 6.002 bil. EUR in 1992, the declined on 5.293 bil. EUR in the enlargement year but they increased on the record 6.893 bil. EUR in the end of the 2nd FP (the highest within the whole EU history). The structure of the accession countries can be identified as the main reason of this fact. The accession countries were economically developed states those became the budget contributors as well. Union could provide lots of

resources for expenditure increasing. We can say that the EU enlargement was reflected both in the average and in the total expenditure increase within the 2nd FP.

Graph 2: Relation of the average expenditures on particular FP and enlargement waves.

Source: [8].

Note: The start of the FP are bold, the enlargement years are italic (1995, 2004).

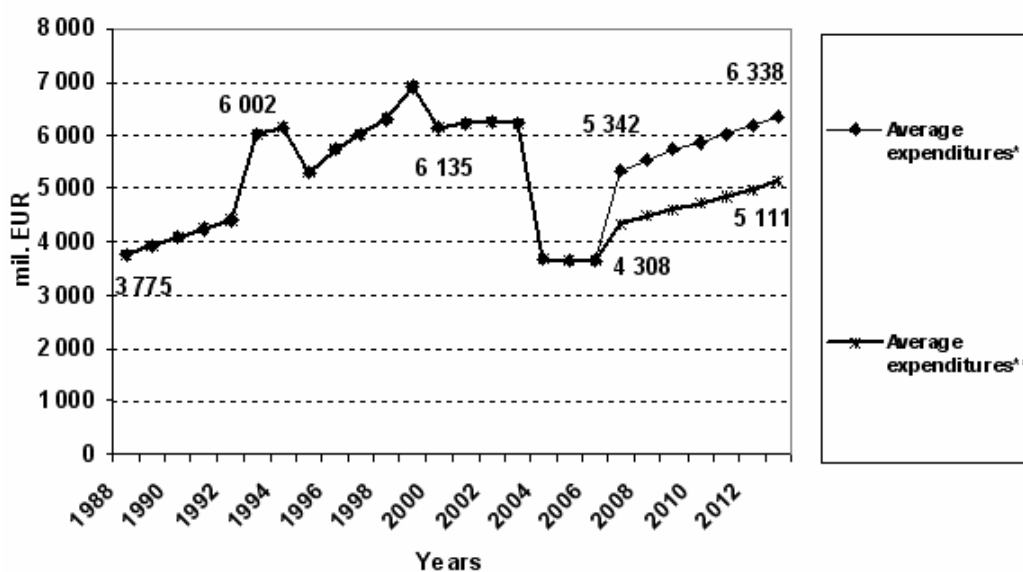
* - average expenditures are defined as the relation of the total expenditures to the number of EU member states (the 4th FP represents the Commission proposal).

Different situation is in the case of the 3rd FP. This FP was proposed as economy one. The average but also the total expenditures were proposed lower than those in the end of the 2nd FP. Total expenditures were planned to decline (92.025 bil. EUR in 2000, 91.735 bil. EUR in 2006). In enlargement year (2004) the total expenditures were 91.735 bil. EUR - even lower than in the start of the FP. The reason likely is the accession state participation on the ongoing pre-accession help programs so any steep expenditure need increase was not taken in to account. The steep decline of the average expenditures is caused by the increase of the member states by the accession states. Nevertheless, in our opinion the last enlargement was proposed not to burden the EU budget by any huge expenses. Majority of the accession countries were assumed to be net EU money receiver. We think that the member state attitude to the Eastern Enlargement was following: if the enlargement comes through, it will burden EU budget as few as possible. It means that the budget contribution will not increase. **We can say that the Eastern Enlargement was not reflected both on the average and on the total expenditure size within the 3rd FP.**

The 4th FP should be proposed to reflect the needs of the enlarged Union or the needs of the accessed countries. Comparing all FPs we can find that the average expenditures in the first part of the 4th FP are lower than the expenditures within the 3rd FP, and lower even the 2nd FP expenditures. They are increasingly growing but they do not reach the 2nd FP size. **Assuming the average expenditures as the decisive criteria we can say that the Eastern Enlargement caused the decline of the average budget expenditures within the 4th FP. On the other hand the 4th FP provides the largest total expenditures.** Which criteria are more important?

Total EU budget expenditures grow (see Graph 1). The question is who and how the expenditure policy is financed. There are still growing expenditure demands of the enlarged Union. On the other side there is limited number of budget contributors. The increasing contribution demands can endanger the national policy of the member state. From that reason six member states,

as well as the biggest budget contributors, sent the Commission a letter, in which they ask total revenues to be limited at 1,00 % of the (**enlarged**) Union's GNI at start of 2004. Contrary the Commission submitted a proposal for the 4th FP with the financial ceiling rate at 1,24 % of Union's GNI. The Commission proposed the rate in accordance to previous agreement and with regard to the Lisbon strategy objectives. The letter was signed by France, Germany, the UK, Sweden, the Netherlands, and Austria. The letter is known as "the Letter of six". [1] The representatives of the Letter of six and the Commission are discussing about the ceiling rate now. The question of the ceiling rate represents the highest risk of the 4th FP. If the signatories of the Letter of six insist on their requirement, there is real risk that the Union will not have enough resources to fulfill its objectives and priorities. There is an illustration how the "Letter of six" demand acceptance would change the average expenditures size (see Graph 3). Comparing the average expenditures we can see that the "Letter of six" proposal acceptance would decrease the average budget expenditures even under the 2nd FP size. Regarding the fact that the 1st FP was proposed before the economic and monetary integration we can talk about the historically lowest average expenditures. The Union objectives would be really threatened. On the other hand we should not oversee the "Letter of six" arguments. The only one solution is temporary agreement and future reform of the EU budget financing. The question is how long will take when the accession countries transform into budget contributors. Some of them can transform in very short period.

Graph 3: Comparison of the average expenditures.

Sources: [8]

Note: The start of the FP are bold

* - average expenditures in accordance to the Commission proposal (1.24 % Union GNI),

** - average expenditures in accordance to the „Letter of six“ proposal (1.00 % Union GNI).

4. Conclusion

The EU expenditure policy is designed to fulfill main Union targets and objectives. The institutions of the own resources system, budgetary rules and the financial ceiling are used. Expenditure policy is proposed within financial perspectives those represent medium-term financial framework. There has been the main research question: How have particular enlargement waves affected the increase of the EU average and total expenditures? We found that the particular enlargement did

not coincide with the starts of the FPs. Regarding this fact the enlargements immediately decreased average expenditures in the 2nd and the 3rd FP. Nevertheless, the enlargement was reflected both in the average and in the total expenditure increase within the 2nd FP. Contrary the Eastern Enlargement (2004) was reflected in the decline both of the average and of the total expenditures. The 4th FP is proposed as a compromise - comparing the other FPs the average expenditures are lower than the 2nd and 3rd FP but the total expenditures are historically the largest ones. The representatives of the "Letter of six" react on the total expenditure growth. We found that the acceptance of their proposal would decline the average expenditures even under the 2nd FP. The size of the average expenditures would look like those from the 1st FP, the period before any close economic and monetary integration. The Union targets and objectives would be in risk.

Literature

- [1] Carter, R.: Commission considers compromise in EU budget row. Euroobserver, 16.1.2004.
- [2] Carter, R.: Budget plans pleas parliament but enrages member states. Euroobserver, 10.2.2004.
- [3] COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES: Technical Annex; Financing the European Union; Commission report on the operation of the own resources system. Brussels, 2004.
- [4] EUROPEAN COMMISSION: European Union, Public Finance. Luxemburg: European Communities, 2002. 360 s. ISBN 92-894-1620-3.
- [5] EUROPEAN COMMISSION: Administrative conditions in the Area of the European Communities' own resources. Dec. 2003. <http://europa.eu.int/comm/budget>.
- [6] EUROPEAN COMMISSION: Financial framework of the European Union. <http://europa.eu.int/comm/budget>, 5.4.2004.
- [7] EUROPEAN COMMISSION: Financing of the European Union's budget. <http://europa.eu.int/comm/budget>, 7.1.2005.
- [8] Financial perspectives. www.europe.eu.int.

Review

Ing. Tomáš Pavelka, Ph.D., Česká zemědělská univerzita v Praze

ENTWICKLUNG DER AUSGABENPOLITIK UND KOSTEN IN DER EU IN BEZUG AUF FINANZPERSPEKTIVEN UND AUF DIE EINZELNEN WELLEN IHRER VERBREITUNG

Der Artikel analysiert die Budget- und Ausgabenpolitik in der Europäischen Union in Bezug auf die einzelnen Ausgabenperspektiven und ihre Verbreitung. Zuerst werden die Prinzipien und Grundsätze der Budgetpolitik vorgestellt und die Institutionen im Zusammenhang mit ihren Finanzperspektiven und Zielen präsentiert. Die Wellen ihrer finanziellen Verbreitung haben mit der Länge der Finanzperspektiven nicht übereingestimmt, was das Sinken der Durchschnittskosten zur Folge hatte. Die letzte, vierte vorgeschlagene Finanzperspektive (2007 - 2013) stellt in der Europäischen Union den bisher größten absoluten Umfang der Ausgaben dar. Die Durchschnittskosten auf ein einziges Mitglied der EU nehmen im Rahmen der vierten Finanzperspektive und zugleich in der Gesamtgeschichte der Zusammenstellung von Finanzperspektiven (1988 - 2013) die zweitniedrigste Position ein. Falls der Vorschlag von den Vertretern von „Letter of six“ akzeptiert wird, werden die Durchschnittskosten noch niedriger.

ROZWÓJ POLITYKI DOTYCZĄCEJ WYDATKÓW NAKŁADOWOŚCI W STOTUNKU DO BUDŻETOWYCH PERSPEKTYW I POSZCZEGÓLNYCH FAL ROZSZERZENIA

Artykuł ten analizuje budżetową oraz wydatkową politykę EU w stosunku do poszczególnych perspektyw budżetowych dotyczących pojedyncze fale rozszerzenia. Najpierw charakteryzowano zasad i reguł polityki budżetowej, dalej zostały prezentowane instytucje perspektyw i zmierzania finansowego. Fale rozszerzenia nie zgadzały się z długością perspektyw finansowych, dlatego spowodowały w ich ramie wyraźny spadek średnich kosztów. Ostatnia czwarta perspektywa finansowa (2007 - 2013) zaproponowana w rozszerzonej EU reprezentuje do tej pory największą wielkość wydatków. Natomiast średnie koszty dla jednego członka są w ramach czwartej perspektywy finansowej drugie najniższe w całym istnieniu składania PF (1988 - 2013). W przypadku akceptacji propozycji przedstawicieli „Letter of six“ będą średnie koszty jeszcze nieco niższe.

VÝVOJ VÝDAJOVÉ POLITIKY A NÁKLADOVOSTI EU VE VZTAHU K ROZPOČTOVÝM PERSPEKTIVÁM A JEDNOTLIVÝM VLNÁM ROZŠÍŘENÍ

Článek analyzuje rozpočtovou a výdajovou politiku EU ve vztahu k jednotlivým rozpočtovým perspektivám a vlnám rozšíření. Nejdříve jsou charakterizovány principy a zásady rozpočtové politiky, představeny instituce finanční perspektivy a finančního cílení. Vlny rozšíření se neshodovaly s délkou finančních perspektiv, proto v jejich rámci způsobovaly výrazný pokles průměrných nákladů. Poslední 4. FP (2007 - 2013) navržená v rozšířené EU představuje dosud největší absolutní objem výdajů. Průměrné náklady na jednoho člena jsou ale ve 4. FP druhé nejnížší za celou existenci sestavování FP (1988 - 2013). V případě akceptace návrhu představitelů „Letter of six“ jsou průměrné náklady ještě o něco nižší.

ZAKRES PROBLEMOWY I PODSTAWY INFORMACYJNE MIĘDZYNARODOWYCH BADAŃ MARKETINGOWYCH

E. Sobczak

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Gospodarki Regionalnej
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
sobczak@ae.jgora.pl

Abstrakt

Celem tego opracowania jest identyfikacja i charakterystyka potencjalnych obszarów zastosowań międzynarodowych badań marketingowych oraz związanych z nimi potrzeb informacyjnych. Omówiono zakres problemowy badań, w znacznym stopniu uwarunkowany charakterem decyzji (strategicznym lub taktycznym), których proces podejmowania wspomaga badanie marketingowe. Określono również wymagania informacyjne, w znacznym stopniu zdeterminowane rodzajem prowadzonych badań.

1. Wstęp

W złożonym i zróżnicowanym środowisku międzynarodowym szczególnie utrudnione jest kierowanie działalnością marketingową przedsiębiorstwa. Stąd też doniosłą rolę odgrywają międzynarodowe badania marketingowe wspomagające proces podejmowania decyzji, poprzez dostarczanie informacji o otoczeniu zagranicznym.

Problematyka międzynarodowych badań marketingowych nabiera współcześnie ogromnego znaczenia ze względu na postępujący wzrost zainteresowania przedsiębiorstw ekspansją na rynki zagraniczne oraz złożoność i tempo zmian otoczenia zewnętrznego. Efektywne badania rynków zagranicznych wspomagają proces opracowania i późniejszego wdrażania strategii internacjonalizacji. Ułatwiają również przedsiębiorstwom funkcjonującym na rynku międzynarodowym poprawę pozycji konkurencyjnej.

Nasilające się współcześnie procesy globalizacji, integracji i współzależności gospodarek krajowych, jak również postępująca internacjonalizacja wielu przedsiębiorstw narodowych, powodują wzrost zainteresowania problematyką badań rynków zagranicznych.

Międzynarodowe badania marketingowe można zdefiniować jako złożone, kompleksowe i skoordynowane badania realizowane w sposób obiektywny i systematyczny na rynkach zagranicznych, w celu wspomagania procesów decyzyjnych w marketingu międzynarodowym; obejmują one gromadzenie i przetwarzanie informacji oraz analizę i interpretację uzyskanych wyników, z wykorzystaniem metod ilościowych i jakościowych¹.

¹ Sobczak, E.: Międzynarodowe badania marketingowe - zakres pojęciowy i specyfika. W: Zarządzanie i marketing, pod red. nauk. T. Orzeszko. Prace Naukowe AE Wrocław 2003 nr 997, s.152-157; Craig, C., S., Douglas, S. P.: International Marketing Research. Englewood Cliffs: Prentice-Hall 1983; E. Duliniec: Badania marketingowe w zarządzaniu przedsiębiorstwem. Warszawa: PWN 1994; Pomykański, A.: Nowoczesne strategie marketingowe. Warszawa: Infor 2001; Schroeder, J.: Badania marketingowe rynków zagranicznych. Poznań: Wyd. Akademii Ekonomicznej 2002; Decyzje marketingowe w przedsiębiorstwie. Pod red. J. Mazur. Warszawa: Difin 2002.

Międzynarodowe badania marketingowe stanowią kategorię bardzo zróżnicowaną i złożoną. Obejmują swym zakresem szeroki wachlarz problemów, implikując znaczne wymagania w sferze informacyjnej.

Celem tego opracowania jest identyfikacja i charakterystyka potencjalnych obszarów zastosowań międzynarodowych badań marketingowych oraz związanych z nimi potrzeb informacyjnych przedsiębiorstwa.

2. Typologia międzynarodowych badań marketingowych a zakres potrzeb informacyjnych

Międzynarodowe badania marketingowe stanowią kategorię bardzo zróżnicowaną i złożoną. Ich systematyzacja nie jest prosta, występuje bowiem pokaźna liczba wzajemnie przenikających się kryteriów klasyfikacyjnych². Typologia badań stanowi podstawę do określenia zakresu potrzeb informacyjnych. Szczególne znaczenie przypisuje się poniższym kryteriom klasyfikacji międzynarodowych badań marketingowych:

1. Zakres przestrzenny - określający środowisko badań jako pojedynczy rynek zlokalizowany poza granicami kraju, w którym znajduje się siedziba zleceniodawcy, region geograficzny lub gospodarczy obejmujący kilka krajów lub kontynentów.
2. Stopień szczegółowości - określający skalę badań jako makroekonomiczną tzn. mającą na celu poznanie całokształtu zjawisk i stosunków w danym zakresie przestrzennym lub mikroekonomiczną, dotyczącą selektywnego rynku zbytu i zakupu określonego przedsiębiorstwa w ujęciu branżowym lub przestrzennym.
3. Możliwość stosowania ilościowych skal pomiarowych (badania ilościowe i jakościowe).
4. Zakres przedmiotowy badań - uwarunkowany przede wszystkim charakterem decyzji - strategicznym lub taktycznym, której proces podejmowania będzie wspomagany poprzez badanie.

Każde z wymienionych kryteriów klasyfikacji międzynarodowych badań marketingowych identyfikuje w sposób bezpośredni odpowiedni zakres potrzeb informacyjnych. Są one zróżnicowane i całkowicie uzależnione od typu badania. Powinny być zatem określane odrębnie dla każdego indywidualnego przypadku, tak aby ich zakres przestrzenny, czasowy, przedmiotowy jak również stopień szczegółowości oraz ilościowy lub jakościowy charakter był adekwatny do rodzaju badania.

3. Obszary zastosowań i wymagania informacyjne międzynarodowych badań marketingowych

Podstawowym celem badań rynków zagranicznych jest wspomaganie procesów decyzyjnych w marketingu międzynarodowym. Charakter podejmowanych decyzji implikuje w znacznym stopniu zakres problemowy badań marketingowych. Decyzje strategiczne podejmowane przez przedsiębiorstwo dotyczą jego długofalowych, podstawowych celów, których skutki występują w ciągu długiego okresu. Taki charakter mają decyzje dotyczące:

² Kwiatkowski, P.: Międzynarodowe badania rynku. „Marketing w Praktyce”, No 1; 1996, E. Duliniec: Badania marketingowe w zarządzaniu przedsiębiorstwem. Warszawa: PWN 1994; Kaczmarczyk, S.: Badania marketingowe. Metody i techniki. Warszawa: PWE 2002; Schroeder, J.: Badania marketingowe rynków zagranicznych. Poznań: Wyd. Akademii Ekonomicznej 2002; Sobczak, E.: Typologia przestrzennych badań marketingowych. W: Gospodarka przestrzenna VI pod red. nauk. Z. Przybyły. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Oddziału Wrocławskiego PTTK 2003, s.105-112.

- ekspansji zagranicznej przedsiębiorstwa,
- selekcji rynków zagranicznych,
- strategii wejścia na nowe rynki zagraniczne,
- strategii segmentacji rynków zagranicznych.

Warunkują one alokację zasobów przedsiębiorstwa w przekroju krajów, rynków produktowych i segmentów. Oddziałują na pozostałe sfery funkcjonowania przedsiębiorstwa jak zarządzanie finansami i produkcją, planowanie produkcji itp³.

Decyzja o ekspansji zagranicznej powinna opierać się na wcześniejszych badaniach marketingowych dotyczących możliwości funkcjonowania przedsiębiorstwa na rynku międzynarodowym. Związane jest to z gromadzeniem informacji umożliwiających ocenę zarówno poziomu konkurencyjności produktu jak i zasobów finansowych, rzeczowych i kadrowych przedsiębiorstwa. Ten zakres badań można określić jako analizę i ocenę czynników wewnętrznych przedsiębiorstwa.

Kolejną decyzją strategiczną, w obliczu której staje przedsiębiorstwo jest wybór odpowiednich rynków zagranicznych. Badania marketingowe wspomagające podejmowanie tej decyzji powinny bazować na informacjach dotyczących ogólnych warunków działania przedsiębiorstwa na poszczególnych rynkach krajowych, regionalnych, bądź produktowych. Można je określić jako:

- badanie stopnia ryzyka związanego z działaniem podmiotów zagranicznych,
- badanie poziomu atrakcyjności rynków (dotyczących określonych grup produktów),
- badanie możliwości osiągnięcia przewagi konkurencyjnej.

Wymagają one danych, które można zidentyfikować jako⁴:

1. Informacje dotyczące ogólnej sytuacji polityczno-gospodarczej - stabilność polityczna i finansowa, poziom i dynamika PKB, wskaźnik inflacji, stopa bezrobocia, stabilność kursu walutowego, bilans płatniczy i handlowy, ograniczenia w handlu zagranicznym (taryfowo-celne i pozataryfowe), system ubezpieczeń eksportowych, restrykcje dotyczące przepływu kapitału.
2. Informacje dotyczące sytuacji rynkowej produktów wytwarzanych przez przedsiębiorstwo, umożliwiające ocenę wielkości i chłonności rynku, cen produktów oraz zależności występujących między nimi - wskaźniki demograficzne (liczba ludności, wskaźnik urbanizacji, gęstość zaludnienia, struktura wiekowa, przyrost naturalny), wskaźniki ekonomiczne (wolumen i struktura asortymentowa produkcji, eksportu i importu, wielkość sprzedaży określonych grup produktów, poziom konsumpcji, poziom dochodów ludności, struktura i poziom cen).
3. Informacje o strukturze podmiotowej rynku - liczba i wielkość przedsiębiorstw konkurencyjnych funkcjonujących na rynku, stosowane przez nie technologie, sprzedaż produktów komplementarnych i substytucyjnych.

Decyzje dotyczące sposobów wchodzenia przedsiębiorstwa na rynek zagraniczny ze względu na formę działalności (eksport, licencjonowanie, franchising, joint venture, inwestycje bezpośrednie itp.) wspomagane są przez badania dotyczące kosztów produkcji i marketingu. Podstawę do ich realizacji stanowią m.in. informacje dotyczące kosztów energii elektrycznej, wody, kosztów i poziomu kwalifikacji siły roboczej, kosztów transportu, wskaźników rentowności, stopy zwrotu inwestycji itp.

³ Craig, C., S., Douglas, ., P.: International Marketing Research. Englewood Cliffs: Prentice-Hall 1983.

⁴ Duliniec, E.: Marketing międzynarodowy. Warszawa: PWE 2004; Schroeder, J.: Badania marketingowe rynków zagranicznych. Poznań: Wyd. Akademii Ekonomicznej 2002.

Decyzje dotyczące wyboru strategii segmentacji rynków zagranicznych (ukierunkowanej na rynek międzynarodowy jako całość, uprofilowanej na jeden lub kilka segmentów międzynarodowych, ukierunkowanej na klienta indywidualnego) wymagają przeprowadzenia badań segmentacyjnych, opartych o⁵:

- informacje niezbędne do segmentacji - dotyczące sytuacji rynkowej i zachowania konsumentów na rynku (wzorce zakupów, gusty i preferencje, zwyczaje konsumpcyjne, miejsca zakupu, itp.),
- informacje umożliwiające ocenę atrakcyjności wyodrębnionych segmentów - dane o sytuacji rynkowej w przekroju segmentów,
- informacje umożliwiające ocenę konkurencyjności przedsiębiorstwa w poszczególnych segmentach.

Decyzje taktyczne podejmowane przez przedsiębiorstwo działające na rynkach zagranicznych dotyczą celów częściowych związanych z krótszymi okresami, których skutki występują zazwyczaj w ciągu jednego cyklu gospodarczego. Związane są one z procesem zarządzania poszczególnymi elementami marketingu mix (polityką produktu, cen, dystrybucji i promocji), pozycjonowaniem produktu, dopuszczalnym stopniem standaryzacji produktu na rynkach zagranicznych itp. realizowanymi w poszczególnych krajach lub rynkach produktowych.

Podejmowanie decyzji taktycznych w marketingu międzynarodowym umożliwiają⁶:

1. badania produktu,
2. badania dystrybucji,
3. badania promocji,
4. badania cen.

Wyniki tych badań warunkują m.in. podejmowanie decyzji związanych z wprowadzaniem nowych lub modyfikacją istniejących produktów, kształtowaniem marek, wyborem typu kanału dystrybucji, kształtowaniem instrumentów promocyjnych, intensywnością aktywizacji sprzedaży, ustalaniem akceptowalnego przez nabywców poziomu cen itd.

Potrzeby informacyjne w tym zakresie są następujące:

- rodzaj produktu, jego cechy charakterystyczne, sposoby użytkowania, warunki nabycia, pozycjonowanie itp.,
- cechy charakterystyczne sieci handlowej na rynkach zagranicznych (gęstość, przepustowość, lokalizacja, formy sprzedaży i obsługi), koszty dystrybucji,
- charakterystyka środków przekazu reklamy (dostępność, liczba odbierających, częstotliwość pojawiania się informacji), motywy zakupów, skuteczność stosowanych narzędzi promocyjnych, formy promocji stosowane przez konkurentów,
- struktura cen na danym rynku zagranicznym, ceny produktów konkurencyjnych, koszty transportu, marże, cła, podatki graniczne itp.

Wymienione badania wspomagające procesy podejmowania decyzji taktycznych wykorzystują zasadniczo informacje zbliżone do wymaganych w badaniach prowadzonych na rynku krajowym. Jednakże proces badań międzynarodowych jest bardziej skomplikowany ze względu na złożoność i zróżnicowanie rynku międzynarodowego pod względem czynników kulturowych i środowiskowych oraz konieczność zapewnienia porównywalności realizowanych

⁵ MacDonald, M., Dunbar, I.: Segmentacja rynku. Kraków: Oficyna Ekonomiczna 2003.

⁶ Schroeder, J.: Badania marketingowe rynków zagranicznych. Poznań: Wyd. Akademii Ekonomicznej 2002; Garbarski, L., Rutkowski, I., Wrzosek, W.: Marketing. Punkt zwrotny nowoczesnej firmy. Warszawa: PWE 1996; Craig, C., S., Douglas, S., P.: International Marketing Research. Englewood Cliffs: Prentice-Hall 1983.

badania. Znacznie utrudnione jest również gromadzenie wiarygodnych i porównywalnych informacji stanowiących podstawę badań.

Przedsiębiorstwo prowadzące działalność na rynkach zagranicznych powinno sukcesywnie poddawać analizie i ocenie efekty podejmowanych decyzji zarówno strategicznych jak i taktycznych. Umożliwiają to⁷:

- badania wyników sprzedaży bazujące na informacjach o wielkości sprzedaży przedsiębiorstwa w przekrojach terytorialnych, grup produktów, grup konsumentów,
- badania pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstwa na podstawie informacji o bezwzględnym i względnym (w relacji do udziału głównych konkurentów) udziale przedsiębiorstwa w rynku,
- badania wizerunku przedsiębiorstwa wykorzystujące informacje o stopniu znajomości przedsiębiorstwa, jego produktów, sposobach jego postrzegania przez konsumentów, konkurentów i pośredników.

Ten rodzaj badań może służyć kierownictwu przedsiębiorstwa do analizy i ewentualnej weryfikacji strategii marketingowych wdrażanych na rynkach zagranicznych.

4. Zakończenie

Działalność przedsiębiorstwa na rynkach zagranicznych związana jest z niepewnością i ryzykiem znacznie większym niż na rynku krajowym. Międzynarodowe badania marketingowe oparte na rzetelnych i wiarygodnych informacjach mogą je w dużym stopniu ograniczyć jak również stworzyć korzystne warunki do podejmowania trafnych decyzji, poprawiając tym samym efektywność zarządzania przedsiębiorstwem.

Jak wynika z wcześniejszych rozważań zakres problemowy i potrzeby informacyjne międzynarodowych badań marketingowych są niezwykle rozległe i trudne do jednoznacznej klasyfikacji ze względu na wzajemne przenikanie się i uzupełnianie. Obszar problemowy badań w dużym stopniu zależy od charakteru podejmowanej decyzji, a to z kolei determinuje zakres potrzeb informacyjnych. Niezwykle istotne są również zakres przestrzenny, czasowy, przedmiotowy jak również stopień szczegółowości prowadzonych badań.

Literatura

- [1] Craig, C., S., Douglas, S., P.: International Marketing Research. Englewood Cliffs: Prentice-Hall 1983.
- [2] Decyzje marketingowe w przedsiębiorstwie. Pod red. J. Mazur. Warszawa: Difin 2002.
- [3] Duliniec, E.: Badania marketingowe w zarządzaniu przedsiębiorstwem. Warszawa: PWN 1994.
- [4] Duliniec, E.: Marketing międzynarodowy. Warszawa: PWE 2004.
- [5] Garbarski, L., Rutkowski, I., Wrzosek, W.: Marketing. Punkt zwrotny nowoczesnej firmy. Warszawa: PWE 1996.
- [6] Kaczmarczyk, S.: Badania marketingowe. Metody i techniki. Warszawa: PWE 2002.
- [7] Kotler, P., Armstrong, G. i in.: Marketing. Podręcznik europejski. Warszawa: PWE 2002.
- [8] Kumar, V.: International Marketing Research. New Jersey: Prentice-Hall 2000.
- [9] Kwiatkowski, P.: Międzynarodowe badania rynku. „Marketing w Praktyce”, No 1, 1996.
- [10] MacDonald, M., Dunbar, I.: Segmentacja rynku. Kraków: Oficyna Ekonomiczna 2003.
- [11] Pomykalski, A.: Nowoczesne strategie marketingowe. Warszawa: Infor 2001.

⁷ Garbarski, L., Rutkowski, I., Wrzosek, W.: Marketing. Punkt zwrotny nowoczesnej firmy. Warszawa: PWE 1996.

- [12] Schroeder, J.: Badania marketingowe rynków zagranicznych. Poznań: Wyd. Akademii Ekonomicznej 2002.
- [13] Sobczak, E.: Typologia przestrzennych badań marketingowych. W: Gospodarka przestrzenna VI pod red. nauk. Z. Przybyły. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Oddziału Wrocławskiego PTTK 2003, s.105-112.
- [14] Sznajder, A.: Strategie marketingowe na rynku międzynarodowym. Warszawa: PWN 1992.
- [15] Terpstra, V.: International Marketing. Chicago: The Dryden Press 1985.

Recenzja

Prof. dr hab. Eugeniusz Wojciechowski, Uniwersytet Łódzki, Łódź

PROBLEMBEREICH UND INFORMATIONSPRUNDLAGEN DER INTERNATIONALEN MARKETINGFORSCHUNG

Ziel dieser Bearbeitung ist die Feststellung und Charakteristik der potenziellen Bereiche der Anwendung der internationalen Marketingforschung und damit verbundener Informationsgebrauch. Es wurde der Problembereich der Forschung besprochen, der in großen Teil durch den Dezisionscharakter (sowohl strategisch als auch praktisch) bestimmt wird, dessen Prozess bei der Marketingforschung behilflich ist.

Es wurden auch die Informationsbedingungen festgelegt, die in großen Ausmaß durch die geführte Forschung determiniert wird.

PROBLÉMOVÝ OKRUH A INFORMAČNÍ ZÁKLADY MEZINÁRODNÍCH MARKETINGOVÝCH STUDIÍ

Cílem tohoto příspěvku je identifikovat a charakterizovat potencionální aplikační oblasti pro mezinárodní marketingové studie a s nimi spojené informační potřeby. Je popsán problémový okruh, výrazně podmíněn charakterem činěných rozhodnutí (strategickým nebo taktickým), která jsou podporovány marketingovým průzkumem. V článku jsou rovněž vymezeny informační požadavky, ve značné míře determinované druhem uskutečňovaných studií.

THE SCOPE OF PROBLEMS AND INFORMATION BASIS FOR INTERNATIONAL MARKETING RESEARCH

The objective of the hereby study is to identify and characterise potential areas of international marketing research applications and information needs related to them. The discussed scope of problems for research is, to a great extent, conditioned by the nature of taken up decisions (strategic or tactic), which are facilitated by marketing research. Information requirements, mainly determined by the type of conducted research, have also been defined.

ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE CZYNNIKI ODDZIAŁUJĄCE NA EFEKTYWNE ZARZĄDZANIE KAPITAŁEM INTELEKTUALNYM W MAŁYM PRZEDSIĘBIORSTWIE

A. Sokołowska

Akademia Ekonomiczna im. Oskara Langego we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Nauk o Przedsiębiorstwie
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
agnesclass@ae.jgora.pl

Abstrakt

Małe przedsiębiorstwa, dążące do osiągnięcia rynkowego sukcesu, optymalizują swoją działalność na bazie aktywów niematerialnych. Zarządzanie kapitałem intelektualnym jest jednym ze sposobów, by ten cel osiągnąć. Jego efektywność zależy od szeregu czynników. W artykule przedstawiono na podstawie badań empirycznych listę wybranych uwarunkowań efektywnego zarządzania kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie.

1. Wprowadzenie

Rośnie rola kapitału intelektualnego w zarządzaniu przedsiębiorstwem. Również małe firmy, którym co raz trudniej jest dziś kreować swoją pozycję konkurencyjną na gruncie potencjału materialnego zmuszone są do czerpania sił z wewnętrznego potencjału, szczególnie zasobów ludzkich i niematerialnych. Okazuje się, że odpowiednio wykorzystany kapitał intelektualny może stać się strategiczną kompetencją małego przedsiębiorstwa.

Rzeczywistość funkcjonowania polskich małych firm oddała szanse na świadome dostrzeganie wartości aktywów niematerialnych, a uruchomienie i skuteczne przekształcanie kapitału intelektualnego w strategiczną kompetencję małej firmy jest możliwe nie tylko dzięki określonym siłom wewnątrz organizacji, ale i licznym czynnikom spoza niej.

Niniejszy artykuł ma na celu identyfikację zewnętrznych i wewnętrznych czynników mających wpływ na efektywne zarządzanie kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie. Inspiracją dla poniższych rozważań oraz sformułowanych wniosków są przeprowadzone przez autorkę badania empiryczne dotyczące zarządzania kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie.

2. Proces zarządzania kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie - główne założenia

Zarządzanie kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie jest złożonym systemem zależności. W modelowym ujęciu świadomy ważności kapitału intelektualnego¹ w zarządzaniu przedsiębiorstwem i możliwości kreowania na jego podstawie przewagi konkurencyjnej właściciel małej firmy, wśród celów przedsiębiorstwa umieści także cele dotyczące podniesienia efektywności kapitału ludzkiego² i strukturalnego³.

Dążąc do efektywnego zarządzania kapitałem intelektualnym należy zidentyfikować jego składniki. Świadomość funkcjonowania społecznego potencjału wraz z całym bogactwem intelektu jest pierwszym i rozciągającym się na wszystkie działania warunkiem pełnego jego wykorzystania. Orientowanie się w sferze aktywów niematerialnych, wydaje się być dla firmy tak samo ważne jak monitorowanie stanu jej finansów. Prawidłowe wyodrębnienie strategicznych, z punktu widzenia przewagi konkurencyjnej elementów kapitału intelektualnego jest zasadniczą sprawą i decyduje o powodzeniu następnych etapów jego zarządzania. Firma wykorzystuje pokłady swoich intelektualnych walorów w postaci cech charakteru, zdolności, umiejętności, zestawu kodów informacyjnych, doświadczenia, racjonalnej weryfikacji rzeczywistości, intuicji swoich pracowników, dostrzegając różnorodność ich intelektualnych sylwetek oraz zróżnicowanie ich potrzeb. Nadążający za nowymi trendami (a może wręcz koniecznością) właściciel małej firmy, powinien rozumieć, że pracownicy są najważniejsi dla jej działania, a efektywne kierowanie nimi podstawą jej sukcesu. Inwestuje wtedy w kapitał ludzki i wewnętrzne systemy. Dzięki czemu osiąga większą sprawność techniczno-organizacyjną tych systemów, wyższą jakość życia w pracy i silniejszą motywację swoich pracowników.

Na podstawie zidentyfikowanych elementów określi stan kapitału intelektualnego wraz z czynnikami, które określą kierunek postępowania. Chodzi o wybór optymalnych sposobów zarządzania kapitałem intelektualnym. Wymiernej projekcji stanu aktywów niematerialnych pomoże dobór odpowiednich wskaźników do pomiaru. Modele zarządzania kapitałem intelektualnym proponują zestaw wskaźników do pomiaru aktywów niematerialnych, i to zarówno o charakterze ilościowym, jak i jakościowym. Nie ma obecnie żadnego obowiązującego standardu, dotyczącego pomiaru kapitału intelektualnego. Kapitał intelektualny jest z natury trudny do zmierzenia: dotyczy przede wszystkim jakości aktywów, mniej ich ilości, a jego pomiar powinien koncentrować się na badaniu przyszłości przedsiębiorstwa.

Zidentyfikowanie oraz próba oszacowania wartości elementów intelektualnego potencjału niewątpliwie posłuży wzmocnieniu działań na rzecz jego wykorzystania i rozwoju. Efektywne wykorzystanie oraz rozwój kapitału intelektualnego mogą być nie tylko istotnym czynnikiem w kształtowaniu pożądanej konkurencyjności małego przedsiębiorstwa, ale i jego ewolucji w kierunku organizacji uczącej się. Małe przedsiębiorstwo traktując kapitał intelektualny jako

¹ Autorka traktuje kapitał intelektualny jako sumę **kapitału ludzkiego** i **strukturalnego: wewnętrznego i zewnętrznego-relacyjnego**, zaś **zarządzanie kapitałem intelektualny** jako **identyfikację, pomiar** oraz **wykorzystanie i rozwój** ukrytego potencjału. Efektywność zarządzania zależy w dużej mierze od stopnia realizacji wymienionych działań.

² **Kapitał ludzki** to wiedza, doświadczenie, obecność i możliwości działania człowieka w przedsiębiorstwie. Kapitał ludzki składa się z kompetencji i umiejętności pracowników i kadry zarządzającej.

³ **Kapitał strukturalny** jest produktem ukierunkowanych działań ludzi-pracowników, składa się ze wszystkich efektów czynności intelektualnych, które formalnie zarejestrowane, stanowią własność przedsiębiorstwa. Można go podzielić na kapitał strukturalny wewnętrzny i zewnętrzny-relacyjny. **Kapitał strukturalny-wewnętrzny** obejmuje m.in. kulturę organizacyjną, historię firmy, metodologię oceny ryzyka, metody zarządzania sprzedażą, strukturę finansową, bazy danych zawierające informacje o rynku lub klientach, systemy komunikacyjne, systemy komputerowe, patenty, koncepcje, modele, tajemnice handlowe, prawa autorskie, prawa projektowe, znaki handlowe i usługowe. **Kapitał strukturalny zewnętrzny-relacyjny** to m.in.: marki handlowe, klienci i ich lojalność, relacje z klientami, różne kontrakty i umowy, np.: licencyjne, koncesyjne, strategie marketingowe: w tym kształtowanie jakości produktu, strategie cenowe, kanały dystrybucyjne, wykorzystywane środki promocji, reputacja i wizerunek przedsiębiorstwa.

podstawowy zasób może stać się organizacją dynamiczną, permanentnie podwyższająca swoją elastyczność, adaptacyjną i transformującą się do zmian w otoczeniu. Menedżerowie-właściciele powinni zwracać szczególną uwagę na proces ustawicznego uczenia się swoich pracowników, stwarzając im możliwości rozwoju. Możliwe do wykorzystania w tym celu koncepcje, metody, narzędzia dotyczą zarówno kapitału ludzkiego (np.: szkolenia, marketing personalny, nowoczesne systemy motywacyjne, skuteczny system rekrutacji i selekcji pracowników; ocena pracowników, kształtowanie relacji przełożony-podwładny, itd.), jak i strukturalnego (np.: kształtowanie kultury organizacyjnej, kultywowanie zwyczajów, historia firmy, przyjęte rozwiązania strategiczne, zakup patentów, licencji, systemy komunikacyjne, informacyjne, tworzenie baz danych, zakup sprzętu komputerowego, oprogramowania, programy szkoleniowe wspomagane komputerowo (computer-based training); rozwój procesów organizacyjnego uczenia się oraz uczenia się członków przedsiębiorstwa, budowanie relacji z partnerami zewnętrznymi: utrzymywanie lojalności klientów; budowanie zaufania i współpracy z dostawcami, dzielenie się wiedzą z uczestnikami otoczenia; rozwijanie zdolności absorpcji wiedzy (np.: outsourcing); ustawiczne monitorowanie rynku tworzenie wizerunku przedsiębiorstwa, itd.).

Zestawienie oraz analiza wyników pomiaru umożliwi stworzenie karty wyników kapitału intelektualnego, będącą swojego rodzaju normą, wzorcem dla postępowania w przyszłości. Umożliwi także podjęcie próby określenia wpływu kapitału intelektualnego na efektywność przedsiębiorstwa oraz możliwości osiągnięcia przewagi konkurencyjnej.

Efektywność procesu zarządzania kapitałem intelektualnym zależy nie tylko od stopnia realizacji poszczególnych jego elementów: identyfikacji, pomiaru, wykorzystania i rozwoju, ale i od klimatu gospodarczego oraz społecznego, w jakim przychodzi funkcjonować małemu przedsiębiorstwu.

3. Determinanty z zewnątrz

W skali makro można określić wiele czynników pobudzających, ale i ograniczających efektywność działań małych przedsiębiorstw w wykorzystywaniu kapitału intelektualnego.

Pozytywnym przejawem jest fakt, że w skali makro pojawia się gospodarka, w której ekonomia skali przestaje mieć istotne znaczenie, a ranga małych przedsiębiorstw wyraźnie wzrasta. Zauważalny jest także wzrost udziału sektora małych firm w rozwoju gospodarczym i społecznym, tworzeniu nowych miejsc pracy i wzroście produktywności. Z wolna (jeśli rozpatrujemy polskie warunki) pojawia się nowy nurt, „stawiający” na innowacyjność, przedsiębiorczość, dostosowanie do potrzeb klienta, budowanie tożsamości organizacyjnej. Postęp technologiczny, globalizacja, wzrost konkurencyjności wymuszają niejako określone, nowe zachowania, zakładające, iż „twarde” systemy i struktury ustępują miejsca aktywom niematerialnym. Wysoki poziom naukowy i badawczy części jednostek naukowych i badawczo-rozwojowych sprzyja transferowi wiedzy. A rosnący napływ zagranicznych inwestycji bezpośrednich do Polski umożliwi transfer nowych technologii.

Innym czynnikiem przemawiającym za potrzebą wykorzystywania kapitału intelektualnego w małym przedsiębiorstwie jest zwiększający się poziom wykształcenia społeczeństwa świadczący o wzroście poziomu świadomości konieczności poszerzania wiedzy i zdobywania nowych kompetencji, ale i powszechny dostęp do informacji, rozwój sieci informatycznych (internet, poczta elektroniczna), telekomunikacyjnych oraz systematycznie, ale powoli postępująca obniżka kosztów związanych z korzystaniem ułatwia pozyskiwanie, upowszechnianie, powielanie i dzielenie się wiedzą. Stan prawny w zakresie ochrony własności intelektualnej w Polsce jest uznawany pod

względem merytorycznym jako dość dobry i porównywany z krajami Unii Europejskiej⁴, co sprzyja podnoszeniu innowacyjności firm.

Wyższe uczelnie przejawiają chęć współpracy z małymi firmami w zakresie transferu i dostępu do najnowszej wiedzy („dostawcy” wiedzy, wspólne projekty badawcze, analizy ekonomiczne i techniczne, możliwości praktycznej weryfikacji teoretycznych założeń). Także niektóre duże firmy zaczynają traktować małe firmy jako kooperantów, podwykonawców, partnerów w tworzeniu produktu.

Z drugiej strony wykorzystywanie kapitału intelektualnego ogranicza brak nowoczesnej, przemyślanej, wielowymiarowej i sformalizowanej polityki państwa zakładającej promowanie rozwoju kapitału intelektualnego w małych przedsiębiorstwach, jako sposobu na osiągnięcie korzyści. Odczuwalny przez małe firmy jest brak koordynacji przedsięwziętych inicjatyw intelektualnych i społecznych oraz współpracy między poziomem ogólnokrajowym, regionalnym i lokalnym.

Ponadto, inicjatywy samorządów gospodarczych oraz podmiotów promujących wzrost działań przedsięwziętych w zakresie propozycji szkoleń (również z zakresu zarządzania zasobami ludzkimi, inicjatyw innowacyjnych, itp.) nie cieszą się wystarczającym zainteresowaniem właścicieli. Powodem takiego stanu rzeczy jest chęć uzyskiwania przez przedsiębiorców wymiernych efektów szkoleń; oferta szkoleniowa nie zawsze dostosowana jest do faktycznych potrzeb małych firm, popularna staje się niechętna postawa właścicieli wobec takich inicjatyw; mnożą się pytania „po co mi to?”, „co ja będę z tego miał?”

Ograniczające są także niedoskonałości ogólnej polityki gospodarczej, ujawniające się w hołdowaniu polityce standardów, atestów, koncesji i certyfikatów, utrudniające małym przedsiębiorstwom wejście na rynek z nowym produktem, a także słabo rozwinięte regionalne systemy innowacyjne (ośrodki innowacji i przedsiębiorczości, agencje, fundusze pożyczkowe i kapitałowe, ośrodki informacji i szkoleń). Uczelnie wyższe kontaktują się z małymi firmami, ale brak jest systematycznej współpracy ośrodków akademickich z małymi firmami. Dodatkowo programy nauczania szkół średnich i wyższych uczelni nie zakładają promowania przedsiębiorczości opartej na kulturze rozwoju intelektualnych wartości⁵

Programy pomocowe na rzecz rozwoju małych firm nie podejmują kwestii społecznych i intelektualnych ich działalności, skupiając się głównie na tworzeniu sprzyjających warunków dla podejmowania działań przedsięwziętych.

Przepisy regulujące system fiskalny związanych z działalnością innowacyjną są niestabilne. Inwestycje zagraniczne w Polsce rozmieszczenie są nierównomierne, przyczyną czego jest niekompletność infrastruktury gospodarczej oraz brak aktywnej polityki o zabieganiu o inwestorów. Ponadto pojawia się silna konkurencja na rynku (w kontekście integracji z Unią Europejską), a popyt na nowoczesne produkty i usługi jest ograniczony.

Na sferę społeczną i intelektualną małych firm oddziałują także takie elementy jak: system finansowo-podatkowo niesprzyjający dla kształtowania ekonomiki przedsiębiorstwa; niestabilność instrumentów podatkowych; wysokie stopy procentowe kredytów inwestycyjnych, realna stopa opodatkowania zysku; stawka amortyzacji środków trwałych; stawki składek na ubezpieczenie społeczne; graniczone możliwości wsparcia finansowego i pozafinansowego ze strony państwa; regulacje prawne w zakresie windykacji wierzytelności, warunki otrzymania koncesji; dostępność usług bankowych (stopień zbiurokratyzowania czynności wstępnych, wymaganych gwarancji); proces udzielenia kredytu, ocena wiarygodności przedsiębiorstwa, wysokie koszty przygotowania wniosku kredytowego, wymagane przez bank zabezpieczenia; problem chłonności rynku (recesja, rozległe obszary bezrobocia związane z potencjalnym popytem, ubożenie społeczeństwa);

⁴ Stawasz, E.: Innowacje a mała firma, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1999, s.155.

⁵ Realizacja rządowego programu kreowania przedsiębiorczości w szkołach średnich zmusza do przekwalifikowania lub podniesienia kwalifikacji nauczycieli, którzy sami dopiero zdobywają wiedzę z tego zakresu.

zachwianie płynności finansowej (łańcuch zahamowań finansowych), odpisy amortyzacyjne nie zapewniają odnowy środków trwałych, nie ma więc miejsca na pełne odtwarzanie majątku przedsiębiorstwa (co wpływa negatywnie na utrzymanie potencjału w pełnej sprawności wytwórczej i usługowej); obciążenie socjalne w firmie zwiększa koszty pracy (co pośrednio prowadzi do wzrostu cen produktów i usług); brak bazy rozwojowej, zbyt wysoki stopień ryzyka jaki łączy się z wprowadzeniem nowego produktu lub usługi na rynek, itp.

4. Siły wewnętrzne

Na efektywne zarządzanie kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie wpływa szereg **czynników wewnętrznych**. Przedmiot działania firmy, branża, rzeczywista wielkość i czas działania przedsiębiorstwa na rynku z założenia miały silnie determinować wykorzystanie kapitału intelektualnego. Okazuje się, iż nie różnicują najmocniej badanych firm. Większą determinantą stała się świadomość menedżera, jego sposób myślenia, przyzwyczajenia, postępowanie. Innym, niezmiernie ważnym czynnikiem jest wiedza właściciela, głównie na temat pojawiających się możliwości konkurowania na rynku (w tym wykorzystania kapitału intelektualnego). Kolejną determinantą są środki finansowe przeznaczane na wykorzystywane i rozwój kapitału intelektualnego (wielkość środków, ich miejsce w strukturze wydatków oraz możliwości ich angażowania).

Analiza wyników badań⁶ pozwoliła na wnioskowanie, iż zarządzaniu kapitałem intelektualnym w małych firmach może służyć:

- postępująca zmiana struktury zatrudnienia, wyrażona w wyraźnie rosnącym odsetku pracowników z wyższym wykształceniem;
- młody wiek pracowników (ponad połowa pracowników badanych firm nie przekroczyła 35 roku życia) jest szansą na zwiększenie kreatywności i ekspansji działania;
- praca przynosząca zadowolenie większej części pracowników (w obliczu dużego wskaźnika bezrobocia (rynek pracodawcy) stopień ujawnianego zadowolenia może rosnać jeszcze bardziej);
- inwestycje właścicieli w swój indywidualny kapitał intelektualny, uczestniczenie w szkoleniach (głównie specjalistycznych), kursach, podejmując studia (licencjackie, magisterskie, podyplomowe);
- dostrzeganie znaczenia tradycji i historii, wykorzystywanie swojego wieloletniego doświadczenia, dzielenie się w ten sposób wiedzą;
- właściciele widzą sens i możliwość konkurowania na podstawie posiadanej, unikalnej receptury;
- funkcjonowanie przejrzystych systemów komunikacyjnych oraz przewaga komunikacji ustnej;
- możliwość szybkiego dostosowywania się do zmian gustów i potrzeb klientów;
- bliskość rynku, połączona z intensywnymi, wielopłaszczyznowymi kontaktami z partnerami zewnętrznymi;
- wyraźne zindywidualizowanie produkcji i świadczonych usług;

⁶ Zaprezentowane wyniki badań oraz wnioski są częścią większego projektu badawczego, poświęconego zarządzaniu kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie. Badania przeprowadzono w latach 2002/2003. Przedmiotem badań były małe przedsiębiorstwa (zatrudniające do 50 osób), z województwa dolnośląskiego, reprezentanci różnych branż. Proces badawczy składa się z dwóch etapów: pierwszy etap, którego celem było rozpoznanie stopnia świadomości menedżerów co do ważności kapitału intelektualnego w zarządzaniu przedsiębiorstwem (stopnia postrzegania kapitału intelektualnego), został przeprowadzony na 280 małych przedsiębiorstwach, do których została przekazana ankieta za pośrednictwem poczty lub osobiście. Drugi etap był ściśle uzależniony od efektu etapu pierwszego, a jego przewodnim celem jest identyfikacja składników, sposobów pomiaru oraz wykorzystania i rozwoju kapitału intelektualnego za pośrednictwem wywiadów, obserwacji oraz analizy dokumentacji. Ostatecznie badaniami objęto 120 przedsiębiorstw. Więcej na ten temat: Sokołowska A. Zarządzanie kapitałem intelektualnym, praca doktorska, AE Wrocław, 2003.

- poprawnie oceniana większość relacji między właścicielem, a pracownikami
- względna stabilność działalności i funkcjonujących zasad;
- nieformalny charakter powiązań między właścicielem a pracownikami
- nieskomplikowana struktura organizacyjna;
- rosnący poziom informatyzacji;
- dość dobre wyposażenie firm w nośniki wiedzy: oprogramowanie komputerowe, płyty CD, bazy danych, książki, czasopisma;
- wiele sposobów czerpania informacji z rynku;

Ograniczenia tworzy m.in.:

- niska świadomość i wiedza menedżerów z zakresu możliwości budowania sukcesu rynkowego na aktywach niematerialnych;
- niechęć pracowników do zmian (akceptują stabilne warunki);
- niedobór informacji naukowych, technicznych i rynkowych;
- brak odpowiednich zasobów ludzkich i umiejętności w zakresie zarządzania;
- brak przejawów planowania perspektywicznego procesów rozwoju społecznego organizacji,
- nieprofesjonalne zarządzanie zasobami ludzkimi;
- spychanie na dalszy plan spraw pracowniczych;
- trudności w planowaniu kariery;
- oddziałujące demotywująco niskie płace;
- ubogie instrumenty motywacji;
- obniżanie kosztów pracy;
- ograniczona kreatywność, pomysły na innowacje;
- mała skłonność do zmian i związanych z tym nakładów i wysiłków;
- za mało zaangażowanych środków finansowych na działalność rozwojową; brak bazy rozwojowej i zbyt wysoki stopień ryzyka z jakim łączy się wprowadzenie nowego produktu na rynek;
- konserwatywne postawy w wydatkowaniu środków finansowych;
- problemy z wchodzeniem do sieci innowacyjnych (o zasięgu regionalnym, krajowym lub międzynarodowym),
- zatrudnianie rodziny i znajomych determinuje specyficzne zachowania, typu: skrupuły z egzekwowaniem jakości wykonania zadań, pobłażanie, wyręczanie, itp.

Zaprezentowane powyżej czynniki w skali makro, czynniki wewnętrzne oraz podstawy i bariery w małych przedsiębiorstwie dla efektywnego wykorzystania kapitału intelektualnego są ważne z punktu widzenia podejmowania nowych wyzwań związanych z badaniem oraz zarządzaniem kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie, także w kontekście roli i siły oddziaływania otoczenia.

5. Zakończenie

Wyniki badań przeprowadzonych przez autorkę artykułu dowodzą, iż w większości małych przedsiębiorstw nie zarządza się świadomie kapitałem intelektualnym. Dlatego też transformacja małych przedsiębiorstw w organizacje świadomie zarządzające kapitałem intelektualnym jest długim i złożonym procesem, wymagającym oprócz polepszenia infrastruktury gospodarczej, także wzrostu poziomu świadomości i wiedzy o współczesnych czynnikach konkurencyjności właściciel-menedżerów, wyposażenia ich w metody ułatwiające zarządzanie niematerialnymi aktywami przedsiębiorstwa, przesunięcie uwagi z przyziemnych barier funkcjonowania przedsiębiorstwa

do budowania kluczowych kompetencji, głównie na niematerialnych aktywach, tworzenia gospodarczego i społecznego klimatu dla pobudzenia działań skierowanych na aktywa niematerialne, itd.

Literatura

- [1] Sokołowska, A.: Zarządzanie kapitałem intelektualnym, praca doktorska, AE Wrocław, 2003.
- [2] Stawasz, E.: Innowacje a mała firma, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1999.

Recenzja

prof. dr hab. Mieczysław Moszkowicz, Politechnika Wrocławska

AUßERE UND INNERE FAKTOREN, DIE WIRKUNG AUF EFFEKTIVES MANAGEMENT DES INTELLEKTUELLEN KAPITALS IM KLEINUNTERNEHMEN HABEN

Kleinunternehmen, die nach dem Erfolg auf dem Markt streben, optimieren ihre Aktivität auf der Basis der unmateriellen Aktiven. Das Management des intellektuellen Kapitals ist eine der Methoden, dieses Ziel zu erreichen. Seine Effektivität hängt von mehreren Faktoren ab. In dem Artikel wird auf Grund der empirischen Forschungen die Liste der Bedingtheiten des Management des intellektuellen Kapitals in einem Kleinunternehmen dargestellt.

EXTERNÍ A INTERNÍ FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ ÚČINNOST MANAGEMENTU INTELLEKTUÁLNÍHO KAPITÁLU V MALÉM PODNIKU

Malé podniky, jejichž cílem je dosáhnout tržního úspěchu, optimalizují svou podnikatelskou činnost na základě nemotného majetku. Management intelektuálního kapitálu patří ke způsobům, jak tohoto cíle dosáhnout. Jeho účinnost závisí na řadě faktorů. V příspěvku autorka na základě uskutečněného výzkumu prezentuje seznam vybraných předpokladů pro efektivní řízení intelektuálního kapitálu v malém podniku.

EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS INFLUENCING EFFECTIVE INTELLECTUAL CAPITAL MANAGEMENT IN SMALL BUSINESS

Small enterprises direct their activity towards the optimal use of human and non-material resources, which become the basis of conditioning their success. Intellectual capital management is one of way modern enterprise management, which effectiveness depends on many factors. In the article, based of the empirical studies author presents the list of factors influencing effective intellectual capital management in small business.

BANKOWOŚĆ INTERNETOWA DLA KLIENTÓW INDYWIDUALNYCH W OFERTACH CZESKICH I POLSKICH BANKÓW

M. Solarz

Akademia Ekonomiczna im. O. Langego we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
M.Solarz@op.pl

Abstrakt

W dobie rewolucji technologicznej na całym świecie, a zatem także w Czechach i Polsce coraz większego znaczenia nabiera nowa dziedzina bankowości, jaką jest bankowość internetowa. Oznacza ona realizację usług bankowych za pośrednictwem komputera klienta podłączonego do Internetu. Przedstawione w opracowaniu oferty czeskich i polskich banków internetowych cechuje znaczne podobieństwo pod względem funkcjonalności. Internetowy kanał dystrybucji służy do świadczenia podstawowych usług bankowych. Jednak pomimo to cieszy się dużą popularnością. Wynika ona z wielu korzyści (w tym finansowych), jakich bankowość internetowa dostarcza swoim użytkownikom.

1. Istota bankowości internetowej

Dominujące gospodarczo kraje Europy Zachodniej oraz Stany Zjednoczone przodują w tworzeniu nowych usług i produktów bankowych. Przyjęte przez nie zasady działania stają się często de facto standardami rozwiązań w innych systemach bankowych. Bankowość polska czy czeska podobnie jak światowa, podlega podobnym mechanizmom, w tym: globalizacji, konsolidacji, elektronizacji działalności rynków finansowych. Efektem tego jest rosnąca konkurencja, która doprowadziła do powstania i rozwoju bankowości internetowej.

Bankowość internetowa (*internet banking, i-banking, network banking*) oznacza realizację możliwie pełnej oferty usług bankowych z wykorzystaniem komputera klienta oraz medium komunikacyjnego, jakim jest Internet [2, s. 104]. Kontakt pomiędzy klientem a instytucją finansową odbywa się poprzez stronę www banku.

Bankowość internetowa w Stanach Zjednoczonych istnieje od lat dziewięćdziesiątych. Pionierem okazał się kalifornijski La Jolla Bank FSB, który w grudniu 1994 r. otworzył pierwszy oddział internetowy [8, s. 176]. Natomiast w październiku 1995 r. rozpoczął działalność Security First Network Bank - pierwszy bank wirtualny, dostarczający szerokiego zakresu usług finansowych wyłącznie za pośrednictwem Internetu [6, s. 33]. Pierwsza historyczna transakcja w sieci publicznej miała miejsce w czasie konferencji prasowej, zorganizowanej z tej okazji w Palace Hotel w Nowym Jorku. Potem w ślad za wspomnianymi instytucjami finansowymi kolejne zaczęły opierać o sieć www dystrybucję swoich produktów i usług.

W Polsce i Czechach bankowość internetowa pojawiła się w 1998 roku. W pierwszym z wymienionych krajów usługi tego rodzaju zaczął świadczyć swoim klientom Powszechny Bank

Gospodarczy SA - Grupa Pekao SA. Uruchomił on pod adresem <http://www.pbg.pl/oe> Oddział Elektroniczny Banku. Natomiast w Czechach pionierem w tej kwestii okazała się Expandia Banka, obecnie eBanka [7].

2. Oferta czeskich i polskich banków w zakresie bankowości internetowej dla klientów indywidualnych

Banki Internet włączają do swej oferty stopniowo, zaczynając od stworzenia strony www, która służy głównie celom informacyjnym i promocyjnym, poprzez udostępnianie coraz to bardziej złożonych usług, a kończąc na pełnej wirtualizacji oferty [9]. Etapowość ta daje im możliwość przeprowadzenia analizy i rozpoznania celowości wykorzystywania nowego kanału dystrybucji, kosztów z nim związanych, poziomu bezpieczeństwa, czy wreszcie zainteresowania nim ze strony klientów.

Nazwa banku	Nazwa usługi	Sprawdzanie		Polecenie przelewu	Zlecenia stałe			Realizacja polecenia zapłaty	Zakładanie/likwidowanie lokat
		Salda rachunku	Historii operacji		Złożenie	Zmiana	Anulowanie		
Bawag Bank	Ibnet	+	+	+	+	-	-	-	+
Bawag International Bank	Internet Banking	+	+	+	-	-	-	+	+
Citibank	Citibank Online	+	+	+	+	+	+	+	+
Česká spořitelna	Servis24 Internetbanking	+	+	+	+	+	+	+	+
ČSOB	ČSOB Internetbanking 24	+	+	+	+	+	+	+	+
Ebanka	Ebanka	+	+	+	+	+	+	+	+
GE Capital Bank	Internet Banka	+	+	+	+	+	+	+	+
HVB Bank	Online banking	+	+	+	+	+	+	+	+
Komerční banka	Mojebanka	+	+	+	+	+	-	+	+
Raiffeisenbank	Internetové bankovníctví	+	+	+	+	+	+	+	+
Volksbank	Volksbank CZ Internet banking	+	+	+	+	-	-	-	+
WSPK	WSPK Internetbanking	+	+	+	-	-	-	-	+
Živnostenská banka	NetBanka	+	+	+	+	+	+	+	+

Tabela 1: Zestawienie usług oferowanych przez banki internetowe w Czechach (stan na XII 2004 r.).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów dostępnych na stronach internetowych banków.

Z analizy oferty banków internetowych wynika, że każdy z nich umożliwia klientom sprawdzanie salda rachunku bankowego i historii przeprowadzonych operacji oraz składanie polecenia przelewu na rachunki wewnątrz tej samej instytucji, a także na rachunki obce (por. tabela 1 i 2). Możliwości składania drogą internetową zleceń stałych nie oferują: Bawag International Bank, WSPK (Waldviertler Sparkasse von 1842) w Czechach oraz Invest Bank w Polsce. Znacznie mniej spośród analizowanych banków internetowych pozwala swoim klientom zmieniać lub anulować złożone zlecenia stałe przed datą ich realizacji. Dotyczy to ok. 62% czeskich i 85% polskich e-banków. Z porównania tabeli 1 i 2 wynika, że polecenie zapłaty w polskich bankach jest dużo mniej popularne niż w czeskich. Tylko 9 z 20 instytucji bankowych w Polsce oferuje klientom via Internet ten sposób rozliczeń bezgotówkowych. Natomiast w Czechach często

wykorzystywanym sposobem regulowania rachunków za czynsz, prąd, gaz, wodę itd. jest SIPO (Soustředěné inkaso plateb obyvatelstva) - rozliczenie bardzo podobne do znanego w Polsce polecenia zapłaty.

Nazwa banku	Nazwa usługi	Sprawdzanie		Polecenie przelewu	Zlecenia stale			Realizacja polecenia zapłaty	Zakładanie/likwidowanie lokat
		Salda rachunku	Historii operacji		Złożenie	Zmiana	Anulowanie		
Bank Gospodarki Żywnościowej	e-Integrum	+	+	+	+	+	+	-	+
Bank Millennium	Millenet	+	+	+	+	+	+	-	+
Bank Pekao	Pekao24	+	+	+	+	+	+	+	+
Bank BPH	Sez@m	+	+	+	+	+	+	-	+
Bank Zachodni WBK	BZWBK24	+	+	+	+	+	+	+	+
Bank Ochrony Środowiska	BOŚBank24	+	+	+	+	+	+	+	+
Citibank	Citibank Online	+	+	+	+	+	+	+	+
Deutsche Bank PBC	DB24	+	+	+	+	+	+	-	+
Fortis Bank Polska	Pl@net	+	+	+	+	+	+	-	+
GETIN Bank	e-Bank	+	+	+	+	-	-	-	+
ING Bank Śląski	ING BankOnLine	+	+	+	+	+	+	-	+
Invest Bank	SBE Invest-Konto	+	+	+	-	-	-	-	+
Kredyt Bank	KB24	+	+	+	+	+	+	+	+
Lukas Bank	e-Bank	+	+	+	+	+	+	-	+
Mbank – BRE Bank	MBank	+	+	+	+	+	+	+	+
MultiBank – BRE Bank	MultiBank	+	+	+	+	+	+	+	+
Nordea Bank Polska	Solo	+	+	+	+	+	+	-	+
PKO BP	PKO Inteligo	+	+	+	+	+	+	+	+
Raiffeisen Bank Polska	Raiffeisen on-line	+	+	+	+	-	-	-	+
Volkswagen Bank Polska	Volkswagen Bank direct	+	+	+	+	+	+	+	+

Tabela 2: Zestawienie usług oferowanych przez banki internetowe w Polsce (stan na grudzień 2004 r.).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów dostępnych na stronach internetowych banków.

Na koniec czerwca 2004 r. Polacy mieli założone już ponad 2,7 miliona kont w bankach internetowych, co oznacza 75% wzrost w stosunku do czerwca ubiegłego roku. Liderem na rynku bankowości internetowej w Polsce jest mBank, który obsługuje 780 tys. osób (29% posiadaczy e-kont). Kolejne miejsca zajmują Bank Zachodni WBK, z którego usług korzystało w połowie 2004 r. około 343,7 tys. osób (13%) i Inteligo - 311,7 tys. osób (12%) [1]. Natomiast w Czechach w tym samym czasie najwięcej klientów bankowości internetowej obsługiwała Česká spořitelna - 47%, kolejne miejsca zajmowały Komerční banka - 13%, ČSOB - 12% oraz eBanka 11% [4].

3. Korzyści i mankamenty wynikające z posiadania internetowego konta bankowego

Upowszechnienie się bankowości internetowej oraz dynamiczny rozwój jej rynku wynika głównie z korzyści, jakich nowe elektroniczne kanały dystrybucji dostarczają klientom. Dla użytkowników tego typu usług jedną z podstawowych, odczuwalnych korzyści jest wzrost komfortu uzyskiwania kompleksowej informacji o produktach banku oraz wygoda dokonywania ich zakupu. Ze względu na powszechną dostępność sieci internetowej oraz szybkość, z jaką dane są w niej przekazywane (w skali świata są to sekundy) rynek elektroniczny cechuje przejrzystość. Dodatkowo powyższą właściwość wspierają zaawansowane i powszechnie stosowane techniki archiwizacji i wyszukiwania informacji w Internecie. Klient mający dostęp do sieci www może spokojnie zapoznać się i porównać oferty kilku banków w interesującym go zakresie i wybrać ten produkt, który najlepiej spełnia jego oczekiwania, bez potrzeby chodzenia i zbierania informacji po oddziałach. Poza tym może zdecydować się na korzystanie z usług instytucji bankowej, która nie ma siedziby w miejscu funkcjonowania klienta. Z kolei wygoda związana z nabywaniem określonych usług bankowych za pośrednictwem kanałów elektronicznych przejawia się m.in. znacznie mniejszą liczbą formalności, co dla 50,9% ankietowanych klientów bankowości internetowej w Polsce¹ jest jednym z głównych motywów sięgania po tego typu usługi [5, s. 2].

Nazwa banku	Nazwa rachunku	Oprocentowanie	Otwarcie rachunku (Kč)	Prowadzenie rachunku (Kč/mc)	Dostęp do rachunku przez Internet (Kč/mc)	Polecenie przelewu	
						Oddział (Kč)	Internet (Kč)
Bawag Bank	IQ-Net	1,00	0,00	45,00	0,00	20,00	5,00
Bawag International Bank	Běžný účet	0,25	0,00	150,00	50,00	25,00	4,00
Citibank	Citione běžný účet	0,00	0,00	200,00	0,00	6,00	0,00
Česká Spořitelna	Sporožirový účet	0,15	0,00	0,00	25,00	45,00	2,00
ČSOB	ČSOB Osobní konto Plus	0,20*	0,00	50,00	0,00	9,00	3,00
Ebanka	Osobní účet – Plus	0,15	0,00	19,00	75,00	20,00	2,90
GE Capital Bank	Běžný účet GeNius	0,10	0,00	89,00	0,00	30,00	0,00
HVB Bank	Běžný osobní účet	0,00	0,00	60,00	50,00	20,00	3,50
Komerční banka	Ideal konto	0,40	0,00	19,00	44,00	10,00	3,00
Raiffeisenbank	Kompletkonto Klasik	0,70	0,00	45,00	0,00	25,00	3,00
Volksbank	Běžný účet	0,10	0,00	25,00	30,00	12,00	3,00
WSPK	Běžný účet	1,00	0,00	10,00	0,00	2,00	1,00
Živnostenská banka	Osobní Menu Standard	0,10	0,00	99,00	0,00	20,00	0,00

Tabela 3: Zestawienie oprocentowania i wybranych kosztów związanych z posiadaniem internetowych kont osobistych w Czechach (stan na grudzień 2004 r.).

Źródło: Opracowanie własne materiałów dostępnych na stronach internetowych banków.

* Przy saldzie powyżej 25.000Kč oprocentowanie 0,35%.

Klient uzyskuje również wymierne korzyści finansowe, do których można zaliczyć wyższe oprocentowanie kont i lokat bankowych. Analizując oferowane przez banki rachunki terminowe można zauważyć, że ten sam produkt nabywany poprzez kanał elektroniczny jest średnio o 0,1-0,2% korzystniej oprocentowany aniżeli w oddziale stacjonarnym. Ponadto w bankach

¹ Badanie ankietowe przeprowadzone w 2001 r. przez Centrum Badań Marketingowych Indicator wśród klasy średniej na temat korzystania przez jej przedstawicieli z usług bankowych.

internetowych klient obciążany jest często niższymi opłatami i prowizjami pobieranymi od transakcji rozliczeniowych. Najlepiej różnice widać w przypadku składania polecenia przelewu w oddziale i poprzez system bankowości internetowej. W bankach czeskich polecenia przelewu składane w formie papierowej są średnio o 16,50 Kč (0,5496 €) droższe niż w formie elektronicznej, natomiast w polskich e-bankach różnica ta wynosi odpowiednio 2,94 zł (0,7235 €)² (por. tabela 3 i 4). Wiele instytucji bankowych rezygnuje całkowicie z pobierania prowizji np. Citibank, GE Capital Bank, Živnostenská banka w Czechach czy Bank BPH, Volkswagen Bank direct, Raiffeisen Bank Polska czy Lukas Bank w Polsce.

Nazwa Banku	Nazwa rachunku	Oprocentowanie	Otwarcie rachunku (zł)	Prowadzenie rachunku (zł/mc)	Dostęp do rachunku przez Internet (zł/mc)	Polecenie przelewu	
						Oddział (zł)	Internet (zł)
Bank BPH	Sezam	0,25	0,00	5,45	8,00	4,00	0,00
Bank Millennium	Millekonto	0,20	0,00	4,00	0,00	4,00	3,00
Bank Pekao SA	Eurokonto Standard	0,10	0,00	8,50	0,00	3,00	0,00
Bank Ochrony Środowiska	Ekokonto	2,20	0,00	7,00	0,00	0,50	0,00
GETIN Bank	Moje e-konto	2,80	0,00	2,00	0,00	6,00	0,60
Bank Zachodni WBK	Konto24	0,00	0,00	6,00	0,00	4,00	1,50
Bank Gospodarki Żywnościowej	Integrum Plan 1	0,10	0,00	5,00	0,00	4,00	1,00
Citibank	CitiKonto	0,10	0,00	4,99	0,00	4,00	0,00
Deutsche Bank PBC	DB Konto	0,30	0,00	6,50	0,00	4,00	0,00
Fortis Bank Polska	e-Pakiet	3,50	0,00	7,00	0,00	7,00	0,00
ING Bank Śląski	Konto z Lwem Standard	0,10	0,00	3,99	0,00	2,50	1,00
Invest-Bank	Invest-Konto Start	0,50	0,00	2,00	1,00	2,50	0,50
Kredyt Bank	Ekstrakonto S	0,30	0,00	5,00	0,00	3,00	0,99
Lukas Bank	e-Konto	1,00	0,00	0,00	0,00	5,00	0,00
MBank	e-konto	2,00	0,00	0,00	0,00	nd	0,50
MultiBank	MultiKonto ja	3,50	0,00	3,00	0,00	3,00	0,00
Nordea Bank Polska	Nordea	1,50	0,00	3,00	0,00	3,00	0,60
PKO BP	Inteligo	1,98	0,00	4,99*	0,00	4,00	0,99
Raiffeisen Bank Polska	Konto osobiste standard	0,20	0,00	10,00	0,00	0,00	0,00
Volkswagen Bank direct	Pakiet Standard	4,00	0,00	0,00	0,00	nd	0,00

Tabela 4: Tabela 4. Zestawienie oprocentowania i wybranych kosztów związanych z posiadaniem internetowych kont osobistych w Polsce (stan na grudzień 2004 r.).

Źródło: Opracowanie własne materiałów dostępnych na stronach internetowych banków.

*Jeśli miesięczne saldo na rachunku bankowym przewyższa 100 zł to nie są pobierane opłaty.

Następna korzyść dla klienta wiąże się z możliwością wglądu do aktualnej informacji finansowej. Większość banków polskich i czeskich oferuje serwisy finansowo-gospodarcze zawierające kursy walut, notowania giełdowe itp. Bankowość internetowa zapewnia elastyczny i szybki dostęp do usług bankowych, w tym rachunku bankowego klienta. Może on dysponować nim przez 24 godziny na dobę, 7 dni w tygodniu bez względu na miejsce, w jakim się aktualnie znajduje, tj. dom, praca, podróż zagraniczna. Oszczędność czasu i pieniędzy wynika tu z braku konieczności przemieszczania się do placówki i oczekiwania w kolejce na obsługę. Klient nie musi

² Kurs euro z dnia 31 grudnia 2004 r - 1 EUR=30,1327 CZK; 1 EUR=4,0619 PLN.

czekać na reakcję personelu banku, gdyż przez to, że sam zarządza swoim rachunkiem bankowym zawsze zostaje obsłużony w pierwszej kolejności.

Kolejną zaletą elektronicznego kontaktu z bankiem o bardziej doniosłym znaczeniu będzie z pewnością możliwość efektywniejszego zarządzania środkami pieniężnymi zgromadzonymi na rachunku bankowym. Wiąże się to m.in. z bieżącym dostępem do aktualnej informacji o stanie rachunku i możliwością szybkiej reakcji na zaistniałe zmiany. Przykładowo wpływ wynagrodzenia może zostać natychmiast wykorzystany do otworzenia kilkudniowej lokaty, która przyniesie większe odsetki niż gdyby kwota ta pozostała na niżej oprocentowanym rachunku bieżącym. W przypadku tradycyjnego kontaktu z bankiem najprawdopodobniej taka możliwość mogłaby być nie zaobserwowana - otrzymanie wyciągu bankowego z opóźnieniem lub zbagatelizowana - „nie pofatygowanie” się do oddziału, aby podpisać umowę. Poza tym stały wgląd w saldo rachunku bankowego i historię operacji pozwala szybciej wykryć ewentualne nieprawidłowości, nadużycia dokonane np. przy użyciu bankowych kart płatniczych klienta. A wcześniejsze zgłoszenie tego faktu do instytucji bankowej ogranicza straty i zwiększa szansę na szybsze rozpatrzenie reklamacji.

Niestety posiadanie bankowego konta internetowego dostarcza nie tylko korzyści. Oznacza chociażby konieczność ponoszenia kosztów otwarcia e-konta, jego prowadzenia oraz w wielu instytucjach bankowych opłat za możliwość korzystania z internetowego kanału dystrybucji (por. tabela 3 i 4). W Czechach jest to wydatek sięgający średnio 80 Kč, a w Polsce 5 zł miesięcznie. Jednak o tym, że dysponowanie internetowym rachunkiem bankowym w Polsce jest niemal dwukrotnie tańsze niż w Czechach można powiedzieć dopiero odnosząc w koszty do średniej pensji krajowej w analizowanych krajach³.

Klient korzystający z bankowości internetowej napotyka też na szereg jej wad. Internetowy kanał dystrybucji ze względu na swój anonimowy, odpersonalizowany charakter nadaje się jedynie do świadczenia prostych usług bankowych. Użytkownik bankowości internetowej bez problemu poradzi sobie sam ze złożeniem polecenia przelewu, zlecenia stałego czy otwarciem lokaty terminowej. Natomiast w przypadku zarządzania większym portfelem swoich aktywów finansowych będzie znacznie częściej potrzebował doradztwa, a zarazem osobistego kontaktu z pracownikiem banku.

Analizując powyżej korzyści klienta, płynące z używania bankowości internetowej, podkreślono m.in. wygodę, która wiąże się z zapewnieniem całodobowej obsługi rachunku. Wobec tego klient oczekuje, że zlecane przez niego transakcje elektroniczne będą realizowane 24 godziny na dobę przez cały tydzień. W praktyce jednak występują opóźnienia realizacji transakcji oraz aktualność informacji o rachunku bankowym nie odpowiada deklarowanej bezzwłocznej obsłudze. Bankowość internetowa nie zmieniła tradycyjnej organizacji pracy systemów rozliczeniowych. W wielu krajowych rozwiązaniach występuje sobotnio-niedzielne opóźnienie w aktualizacji sald (brak sesji rozliczeniowych KIR-u) [3, s. 199].

4. Podsumowanie

Pomimo, że internetowy kanał dystrybucji nadaje się przede wszystkim do świadczenia podstawowych usług bankowych, pozwala on na pełniejsze zaspokojenie potrzeb i oczekiwań dużej części klientów banków oraz dostosowanie wspomnianych instytucji finansowych do współczesnego stylu życia klientów. Dlatego usługi bankowości internetowej w dość krótkim czasie zdobyły dużą grupę aktywnych klientów zarówno w Polsce jak i w Czechach.

Internetowy kanał dystrybucji usług to przyszłość bankowości. Nie ulega wątpliwości, że dostęp do konta przez Internet jest potrzebny, a możliwość pozyskania nowych klientów jest silnym

³ Średnie wynagrodzenie na koniec III kwartału 2004 r. wynosiło w Polsce 2.269,93 zł, a w Czechach 17.738,00 Kč miesięcznie.

argumentem na rzecz inwestycji w rozwój bankowości internetowej. Tempo rozwoju będzie jednak różne w zależności od segmentu klientów i ich predyspozycji do korzystania z kanałów elektronicznych. Z pewnością duża część klientów sektora bankowego ze względu na swój wiek, wykształcenie, stan posiadania, mniejszą skłonność do innowacji, będzie kontynuowała utrzymywanie tradycyjnych kontaktów z bankami. Pełne wykorzystanie nowoczesnej techniki do kontaktów z instytucjami finansowymi nastąpi w chwili wejścia w dorosłe życie młodego pokolenia, wychowanego na Internecie i telefonach komórkowych.

Literatura

- [1] e-banki (nie)bezpieczne? Raporty, Nowe Technologie. <http://e-biznes.interia.pl/> (08.01.2005).
- [2] Grandys, A.: Wprowadzenie bankowości elektronicznej jako źródła oszczędności kosztów dystrybucji usług finansowych. „Biuletyn Bankowy” 1999 nr 11.
- [3] Kański, R.: Bankowość elektroniczna w Polsce - bariery i kierunki rozwoju. W: „Zastosowania rozwiązań informatycznych w bankowości.” Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 855. Wyd. Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu, Wrocław 2000.
- [4] Louda, P.: Bankovníctví on-line v České republice. <http://www.computerworld.cz/> (10.01.2005).
- [5] Ostrożność i ciekawość. „Gazeta Prawna” 2001 nr 9.
- [6] Pierwszy wirtualny bank w Polsce. „Biuletyn Bankowy” 1998 nr 11.
- [7] Rybková, H.: Bezpečnost internetového bankovníctví v ČR, Materiały konferencyjne, „Finanse i rachunkowość - teoria i praktyka”, Jelenia Góra-Cieplice, 2004.
- [8] Zalewska, A.: Bankowość internetowa - nowy kierunek rozwoju banków w Polsce. W: „Banki na rynku finansowym. Teraźniejszość i przyszłość.” Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2003.
- [9] Zámečník, P.: Internetové bankovníctví „českých“ bank.
- [10] <http://www.mesec.cz/clanky/internetove-bankovnictvi-ceskych-bank/> (03.01.2005).

Recenzja

Dr hab. Bożena Mikołajczyk prof. nadzw. Uniwersytetu Łódzkiego

DAS INTERNETBANKWESEN FÜR INDIVIDUELLE KUNDEN IN ANGEBOTEN TSCHECHISCHER UND POLNISCHER BANKEN

Im Zeitalter technologischer Revolution auf der ganzen Welt, also auch in Tschechien und Polen gewinnt an Bedeutung ein neues Gebiet des Bankwesens- das Internetbankwesen. Das Internetbankwesen bedeutet, dass der Kunde die Dienstleistungen per Computer mit Internet realisieren kann. Die vorgestellten Angebote des tschechischen und polnischen Internetbankwesens sind sehr ähnlich, wenn es um die Funktionierung geht. Distributionsinternetkanal dient zur Durchführung grundlegender Bankdienstleistungen. Trotzdem erfreut es sich einer großen Popularität. Das erfolgt aus vielen Vorteilen, auch finanziellen Vorteilen, die das Internetbankwesen seinen Benutzern bietet.

INTERNETOVÉ BANKOVNICTVÍ PRO INDIVIDUÁLNÍ KLIENTY V NABÍDCE ČESKÝCH A POLSKÝCH BANK

V době technologické revoluce na celém světě, takže i v České republice a v Polsku, stále stoupá význam nového oboru bankovníctví, a to internetového bankovníctví. Znamená totiž realizaci bankovních služeb prostřednictvím zákaznickova počítače napojeného na Internet. V příspěvku jsou prezentovány nabídky českých a polských internetových bank a lze konstatovat, že jsou velmi podobné z funkčního hlediska. Internetový distribuční kanál slouží poskytování základních bankovních služeb. Přesto je o něj velký zájem. Je to důsledek řady výhod (včetně finančních), které internetové bankovníctví poskytuje svým uživatelům.

INTERNET BANKING FOR INDIVIDUAL CUSTOMERS IN CZECH AND POLISH OFFERS

In this day and age of technological revolution all over the world, so also in Czech republic and Poland a new branch of banking services is become more important - it is internet banking. This mean realization banking services via customer's personal computer connected to internet. Presented Czech and Polish internet banks offers are very similar in terms of their functionality. Internet distribution channel is set up for basic banking services. In spite of that it is very popular. The popularity is issued from many benefits (also financial) which internet banking provides for its users.

NAPOJE BEZALKOHOLOWE I SOKI OWOCOWO-WARZYWNE - PREFERENCJE KONSUMENTÓW

A. Staworzyńska

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
im. Oskara Langego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław, Polska

Abstrakt

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie preferencji konsumenckich w dwóch byłych miastach wojewódzkich o podobnej wielkości, a mianowicie w Kaliszu i Jeleniej Górze. Autorka za pomocą profili semantycznych podejmuje próbę określenia pozycji rynkowych marek preferowanych przez mieszkańców różnych regionów Polski. Opracowanie ma charakter autorski i opiera się na badaniach przeprowadzonych w miastach w 2004 roku.

1. Wprowadzenie

Rynek napojów bezalkoholowych oraz soków owocowo-warzywnych ulega szybkim przemianom. Rozwój tego sektora spowodowany jest wzrostem świadomości społeczeństwa, co do pozytywnego wpływu spożycia soków i wód mineralnych na zdrowie człowieka. Wzrost spożycia napojów bezalkoholowych i soków warzywno - owocowych stymuluje powstawanie nowych firm i rozwój już istniejących. Bardzo duża konkurencja w tej branży sprawia, że poszczególne firmy prześcigają się we wprowadzaniu nowych produktów i ulepszaniu już istniejących na rynku. Bardzo ważne jest, aby firmy umiały komunikować się z rynkiem i odpowiadać na jego potrzeby. Niestety nie zawsze wykorzystuje się informacje płynące z rynku, które mogłyby przyczynić się do polepszenia pozycji rynkowych poszczególnych przedsiębiorstw i wypełnienia nisz rynkowych.

Dzisiejsze społeczeństwo jest wymagające pod względem jakości produktów. Nie wystarczy już, aby produkt był tani, musi posiadać on wysokie walory smakowe i być bogaty w składniki mineralne, mikroelementy i witaminy. Dużą rolę odgrywa także opakowanie. Powinno przekazywać ono jak najwięcej informacji o produkcie i producencie, być ciekawe i nowoczesne.

Przystąpienie Polski do UE stworzyło duże możliwości rozwoju i ekspansji rynkowej dla polskich producentów. Zwiększyła się również liczba konkurentów z państw byłej UE. Przedsiębiorstwa te podnoszą poziom konkurencji na rynku i w ten sposób podnoszą również motywację do szybkiego rozwoju polskich przedsiębiorstw. Obecne warunki UE spełniają tylko liderzy polskiego przemysłu napojów bezalkoholowych. Mniejsze przedsiębiorstwa, szczególnie małe, regionalne muszą szukać kapitału u inwestorów zagranicznych lub łącząc się tworzyć większe organizmy, które będą w stanie podołać konkurencji i inwestować w swój rozwój.

2. Wyniki badań przeprowadzonych w Kaliszu i Jeleniej Górze

Wielkość próby badawczej określono na 200 osób, po 100 osób w Kaliszu i Jeleniej Górze. Respondenci zostali dobrani losowo.

Po przeprowadzonym badaniu ankietowym napoje bezalkoholowe oraz soki owocowe i owocowo-warzywne zostały podzielone na cztery grypy:

- soki owocowe i owocowo-warzywne,
- napoje gazowane,
- napoje niegazowane,
- wody mineralne i źródlane.

W badaniu na terenie Kalisza brało udział 100 respondentów. Wśród ankietowanych znalazło się 58 kobiet i 42 mężczyzn. Wiek respondentów przedstawiał się następująco:

- 0 - 18 lat - 5 osób;
- 19 - 30 lat - 26 osób;
- 31 - 40 lat - 47 osób;
- 41 - 50 lat - 19 osób;
- powyżej 50 lat - 3 osoby.

W gronie ankietowanych przeważały osoby z wykształceniem średnim - 31 osób, natomiast najmniej było osób z wykształceniem podstawowym - tylko 5 osób.

W ankiecie w Jeleniej Górze brało udział 100 osób. Z czego 62% stanowiły kobiety a mężczyźni 38%. Wiek respondentów był następujący:

- 0 - 18 lat - 6 osób;
- 19 - 30 lat - 25 osób;
- 31 - 40 lat - 42 osób;
- 41 - 50 lat - 22 osób;
- powyżej 50 lat - 5 osoby.

Rysunki 1 - 8 przedstawiają ocenę pięciu najczęściej wymienianych przez respondentów marek pod względem walorów smakowych, dostępności estetyki opakowania, jakości i ceny, przy czym ocena jeden jest oceną najgorszą natomiast 10 najlepszą.

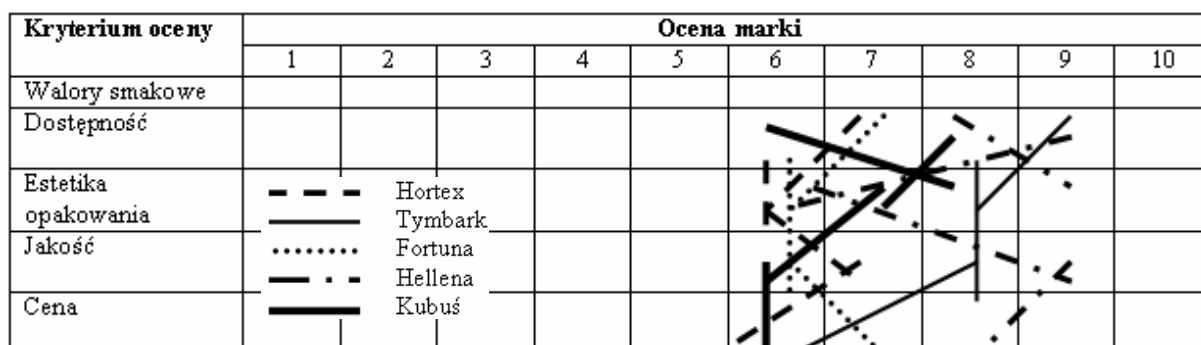
Rysunki 1 i 2 przedstawiają oceny soków owocowych i owocowo-warzywnych. Tymbark w Kaliszu i w Jeleniej Górze został tak samo oceniony. Jest to wysoka ocena pod względem walorów smakowych, dostępności, estetyki opakowania jak i jakości pomimo dość wysokiej ceny. Hellena została wysoko oceniona w Kaliszu. Jest ona na tym terenie dobrze znana, ponieważ siedziba firmy znajduje się niedaleko Kalisza i oddziaływania promocyjne tej firmy są tu wyraźnie zauważalne. Niższą ocenę Hellena otrzymała tylko za opakowanie.

Rysunek 3 i 4 przedstawia oceny napojów gazowanych przez respondentów w grupie napojów gazowanych zarówno w Kaliszu jak i w Jeleniej Górze najwięcej respondentów wyróżniło Coca Colę. Pozostałe napoje uzyskały podobną aprobatę. Jedynie na terenie Kalisza bardziej doceniono produkty Hellena S.A. a w Jeleniej Górze napoje OCH. Poziom akceptacji pozostałych marek znajduje się na tym samym poziomie w obu miastach.

W grupie napojów niegazowanych (rys. 5 i 6) w Kaliszu wyróżnione zostały przez konsumentów napoje marki Hellena i HOOP. Natomiast w Jeleniej Górze marki HOOP i OCH. Pozostałe firmy uzyskały podobne oceny.

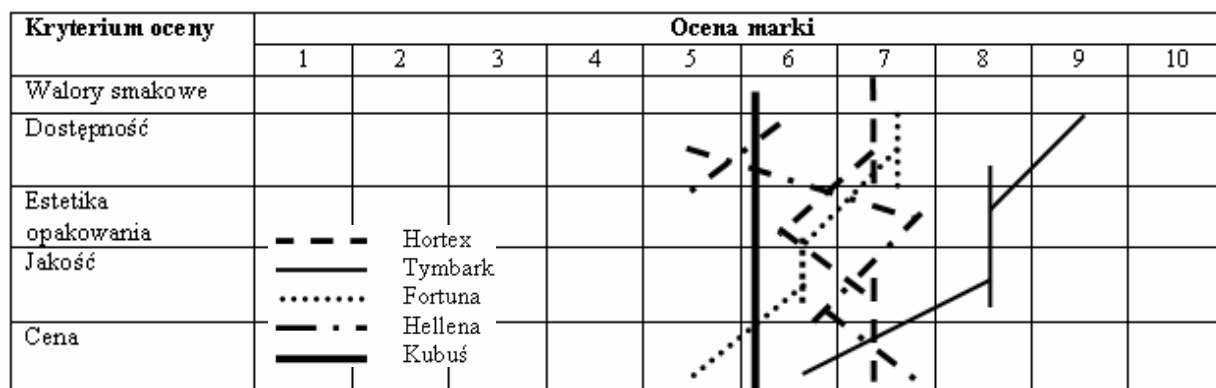
Z rysunków 7 i 8 wynika, że z wód mineralnych najlepiej oceniana przez respondentów była woda Żywiec. Wysoką notę otrzymała również woda Ustronianka. Pozostałe wody uzyskały

podobne oceny. Świadczy to o tym, że producenci wymienionych wód mineralnych oferują swym klientom podobne produkty.

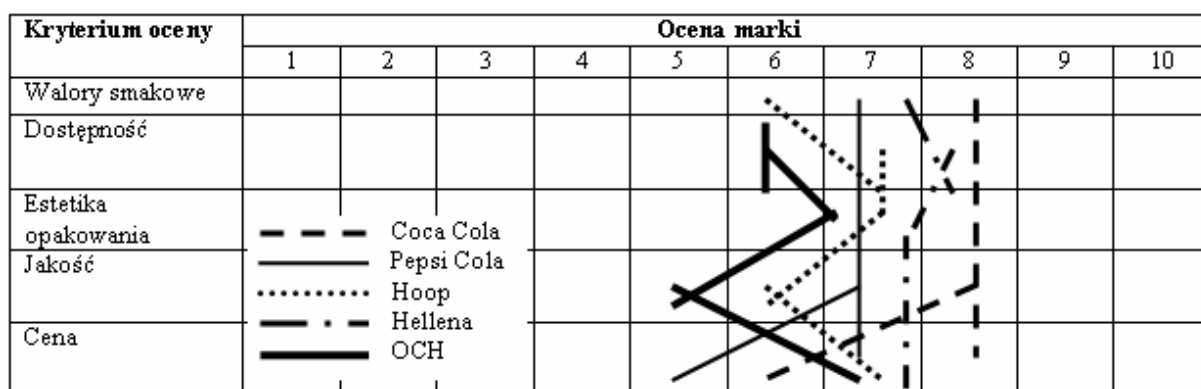
Rysunek 1: Profil semantyczny soków owocowych i owocowo-warzywnych - wyniki badania przeprowadzonego w Kaliszu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

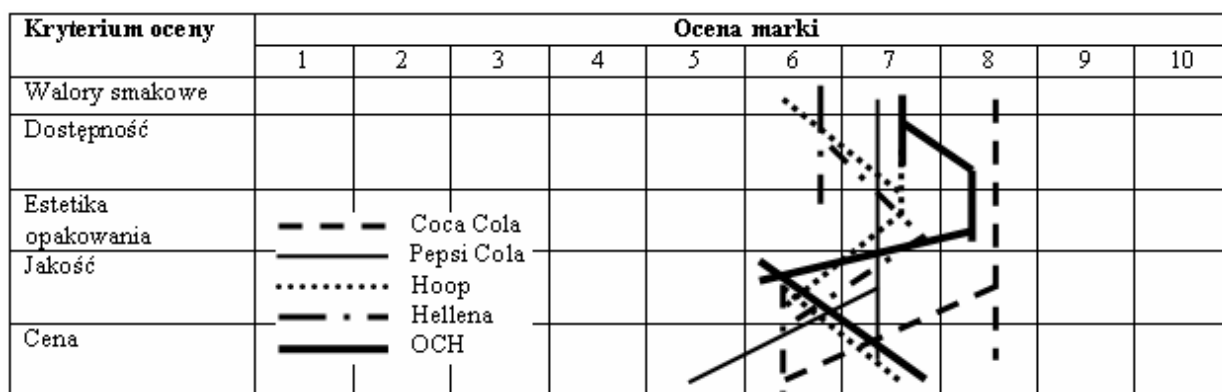
Rysunek 2: Profil semantyczny soków owocowych i owocowo-warzywnych - wyniki badania przeprowadzonego w Jeleniej Górze.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

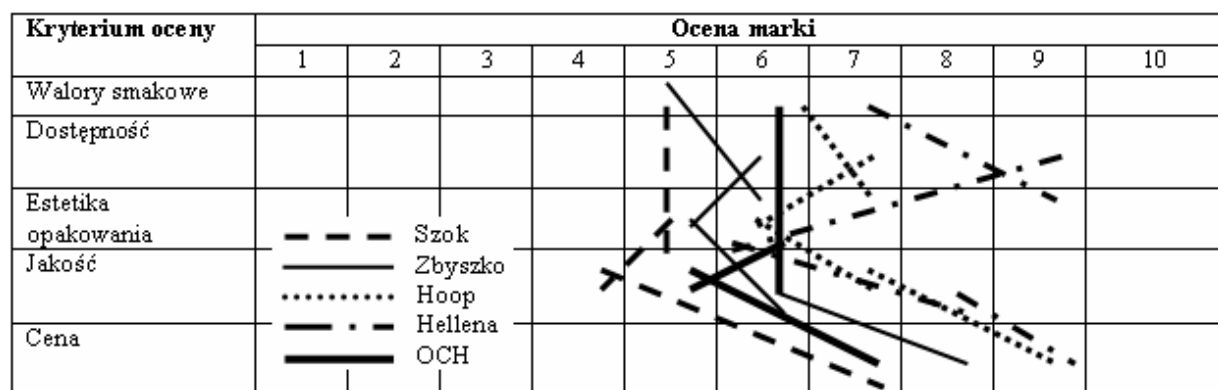
Rysunek 3: Profil semantyczny napojów smakowych gazowanych - wyniki badania przeprowadzonego w Kaliszu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

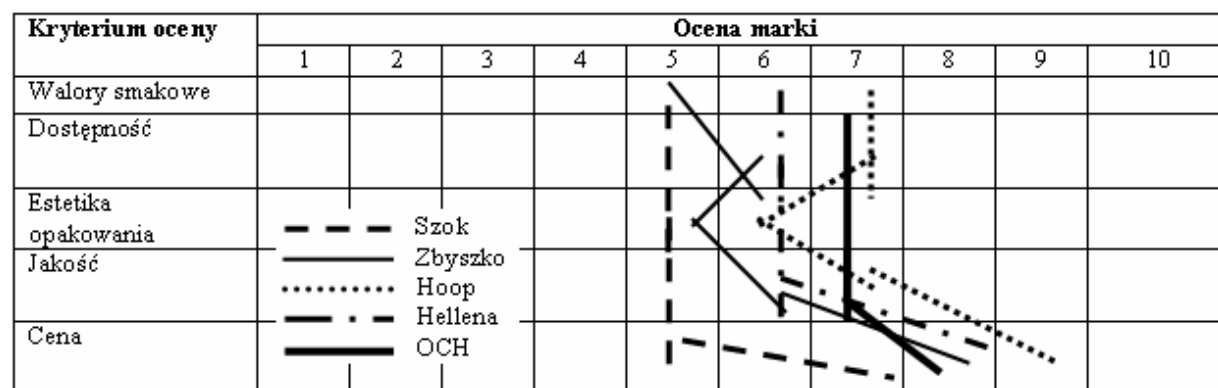
Rysunek 4: Profil semantyczny napojów smakowych gazowanych - wyniki badania przeprowadzonego w Jeleniej Górze.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

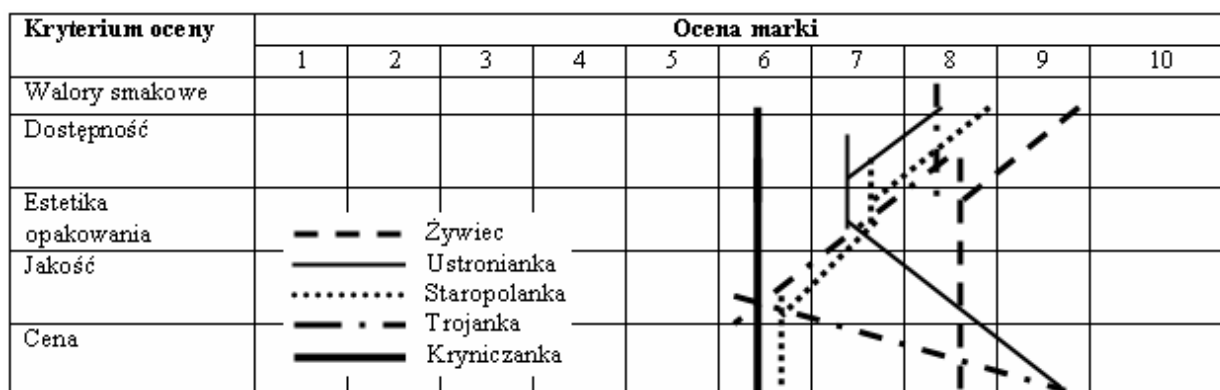
Rysunek 5: Profil semantyczny napojów smakowych niegazowane – wyniki badania przeprowadzonego w Kaliszu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

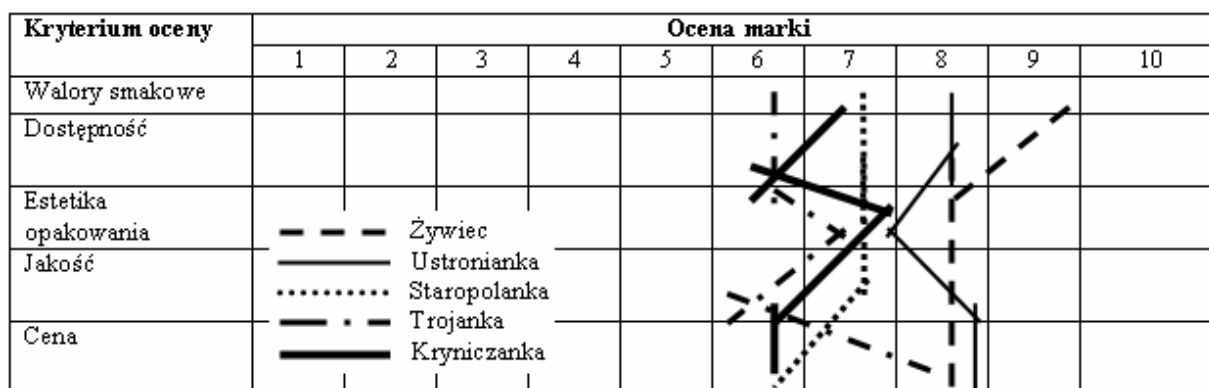
Rysunek 6: Profil semantyczny napojów smakowych niegazowane – wyniki badania przeprowadzonego w Jeleniej Górze.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 7: Profil semantyczny wód mineralnych i źródlanych - wyniki badania przeprowadzonego w Kaliszu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 8: Profil semantyczny wód mineralnych i źródlanych - wyniki badania przeprowadzonego w Jeleniej górze

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

3. Podsumowanie

Jak wynika z analizy przeprowadzonych badań najwyższe oceny otrzymały napoje bezalkoholowe oraz soki owocowo-warzywne firm dobrze znanych w Polsce, które istnieją na rynku już od dawna.

Duże koncerny zagraniczne zawdzięczają swoją pozycję rynkową dużym nakładom środków finansowych na promocję, a zwłaszcza na reklamę telewizyjną. Mniejsze przedsiębiorstwa nie mogą pozwolić sobie na tak duże koszty, dlatego znajdują inne możliwe sposoby do osiągnięcia przewagi konkurencyjnej. Niektóre z przedsiębiorstw osiągają dobre pozycje rynkowe np. poprzez niską cenę i wysoką jakość produktów.

Czerpiąc wiedzę o konsumentach ich potrzebach i upodobaniach firmy mogą wyszukiwać nisze rynkowe nie zauważone przez konkurentów i w ten sposób znaleźć sobie miejsce na rynku jako specjalista rynkowy.

Przedsiębiorstwa w branży napojów bezalkoholowych oraz soków owocowych i owocowo-warzywnych stosują coraz większą dywersyfikację oferty, co pozwala dotrzeć do szerszej grupy konsumentów w różnych grupach wiekowych i o zróżnicowanym poziomie dochodu.

Jak widać z powyższych profili semantycznych żadna z firm nie osiągnęła zdecydowanej przewagi konkurencyjnej w poszczególnych grupach asortymentowych. Z tego wynika, że w najbliższym czasie każda z firm produkujących napoje bezalkoholowe oraz soki owocowe i owocowo-warzywne może osiągnąć pozycję lidera rynkowego lub zejść na drugi plan jako naśladowca rynkowy.

Trend wzrostowy w spożyciu napojów bezalkoholowych, soków owocowych i owocowo-warzywnych we wszystkich grupach wiekowych jest jednak zdecydowanie optymistyczną prognozą dla producentów w tej branży.

Literatura

- [1] Duliniec, E.: „Badania marketingowe w zarządzaniu przedsiębiorstwem”, wyd. PWN, Warszawa 1999 r.
- [2] Górską, Warsewicz, H.: „Soki, napoje, nektary - preferencje konsumenckie” Przemysł spożywczy Nr 6/2000.
- [3] Janota, J.: „Rynek napojów bezalkoholowych”, Marketing w praktyce, Nr 3-4, z 1999 r.
- [4] Kotler, P., Armstrong, G., Saunders, J., Wong, V.: „Marketing. Podręcznik europejski”, PWE, Warszawa 1994 r.
- [5] Kotler, P.: „Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie, kontrola”, Wyd. Gebethner i Ska, Warszawa 1994 r.
- [6] Lichtarski, J.: „Podstawy nauki o przedsiębiorstwie”, Wyd. AE, Wrocław 2001 r.
- [7] Mazurek, Łopacińska: „Badania marketingowe. Podstawowe metody i obszary zastosowań”, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2002.
- [8] Nosecka, B.: „Rynek przetworów owocowych i warzywnych” Przemysł Spożywczy Nr 5/2003.
- [9] Szczepaniak, B., Wigier, M.: „Rozwój rynku napojów bezalkoholowych w Polsce w aspekcie integracji z UE. Cz.I”. Przemysł spożywczy Nr 4/2001 r.
- [10] Szczepaniak, B., Wigier, M.: „Rozwój rynku napojów bezalkoholowych w Polsce w aspekcie integracji z UE. Cz.II”, Przemysł Spożywczy nr 5/2001 r.
- [11] Wygnański, T.: „Ofensywa HOOPA”, MEDIA I MARKETING POLSKA , Nr 6/2003.
- [12] Badania MEMRB - luty 2000 r.
- [13] Badanie PENTOR - sierpień 2000 r
- [14] Własne badania ankietowe przeprowadzone na przełomie marca i kwietnia 2004 r. w Kaliszu i Jeleniej Górze.

Recenzja

Prof. Dr hab. Jan Lichtarski, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu,
Katedra ekonomiki i organizacji przedsiębiorstwa, Wrocław

ALKOHOLFREIE GETRÄNKE UND FRUCHT-GEMÜSESÄFTE - PRÄFERENZEN DER VERBRAUCHER

Das Ziel der vorliegenden Behandlung ist, die Verbraucherpräferenzen der zwei ehemaligen, ähnlichen Wojewodschaftsstädten Kalisz und Jelenia Góra darzustellen. Die Autorin macht mit Hilfe von semantischen Profilen einen Versuch, die Marktposition der von Bürgern aus verschiedenen Regionen Polens bevorzugten Marken zu bestimmen. Diese Behandlung ist eine Verfasserart und stützt sich auf im Jahre 2004 in obengenannten Städten durchgeführte Umfragen.

NEALKOHOLICKÉ NÁPOJE A OVOCNĚZELENINOVÉ DŽUSY – PREFERENCE SPOTŘEBITELŮ

Cílem tohoto příspěvku je prezentovat spotřebitelské preference ve dvou bývalých vojvodských městech s podobným počtem obyvatel, a to v Kaliszi a Jelení Hoře. Autorka se při využití sémantických diferencíálů snaží určit tržní pozici spotřebiteli z různých regionů Polska upřednostňovaných výrobních značek. Zpracování je autorského charakteru a vychází z výzkumů uskutečněných v uvedených městech v roce 2004.

NON-ALCOHOLIC DRINKS AND FRUITY-VEGETABLE JUICES – CONSUMER PREFERENCES

The goal of this article is to show the consumer preferences in the two ex-province cities with comparable size. The cities are Kalisz and Jelenia Góra. The authoress with support of the semantic profiles tries to indicate the position of market brands preferred by the people living in various parts of Poland. The article has an authorship character and depends of the research, which was realized in the cities described above in the 2004.

BEZKAPITAŁOWE FORMY POWIĄZAŃ PRZEDSIĘBIORSTW BANKOWYCH Z FIRMAMI UBEZPIECZENIOWYMI W POLSCE¹

M. Swacha-Lech

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
m.swacha-lech@ae.jgora.pl

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja wszelkich możliwych form, jakie mogą przybierać związki banków z firmami ubezpieczeń w Polsce w ramach współpracy, która nie jest oparta o powiązania kapitałowe pomiędzy tymi instytucjami. W pierwszej części opracowania autorka dokonuje przeglądu różnorodnych układów form współpracy bankowo-ubezpieczeniowej występujących w literaturze przedmiotu. Rozważania te stanowią podstawę dla dalszej części artykułu, w której wyodrębnione zostały już konkretne sposoby powiązań omawianych przedsiębiorstw w ramach podejścia bezkapitałowego.

1. Wprowadzenie

Decyzja o przyjęciu określonej formy powiązań bankowo-ubezpieczeniowych ma istotne znaczenie, przede wszystkim z punktu widzenia korzyści, jakie chcą uzyskać te instytucje w wyniku realizacji strategii bancassurance. Skuteczny dobór przez bank charakteru prowadzonej współpracy z firmą ubezpieczeniową, wymaga precyzyjnej odpowiedzi na pytania: jaki cel chce osiągnąć przedsiębiorstwo, jakie obszary prowadzonej przez siebie działalności chce wzmocnić, dzięki zaangażowaniu w związek z ubezpieczeniowym partnerem. Forma, w jakiej przebiegać będzie integracja aktywności obu instytucji, determinuje bowiem osiągnane w późniejszych etapach efekty współpracy.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie wszelkich możliwych form, jakie mogą przybierać związki banków z firmami ubezpieczeniowymi w Polsce w ramach współpracy, która nie jest oparta o powiązania kapitałowe pomiędzy przedsiębiorstwami. Punktem wyjścia do niniejszych rozważań jest ukazanie wszystkich występujących w praktyce sposobów integracji działalności instytucji bankowych i ubezpieczeniowych, a następnie wyodrębnienie spośród nich bezkapitałowych form współpracy.

¹ Artykuł prezentuje wyniki badań w ramach pracy naukowej finansowanej ze środków Komitetu Badań Naukowych w latach 2004 - 2006 jako projekt badawczy.

2. Formy powiązań banków z firmami ubezpieczeniowymi - przegląd literatury

W literaturze traktującej o problematyce bancassurance można spotkać wiele różnorodnych podejść w zakresie form, jakie mogą przybierać powiązania bankowo-ubezpieczeniowe.

W opracowaniach brytyjskiej agencji analityczno-badawczej **Datamonitor** wyodrębnione zostały trzy zasadnicze rozwiązania strukturalne (formy) bancassurance [1, s. 7, 8]:

- wejście typu *de novo* - zakładanie własnych towarzystw ubezpieczeniowych przez banki;
- fuzje i przejęcia - kombinacja i integracja dwóch oddzielnych instytucji albo poprzez połączenie, albo przez kontrolowane przejęcie oraz nabywanie akcji towarzystwa ubezpieczeniowego przez banki;
- spółki *joint ventures* zakładane przez banki i towarzystwa ubezpieczeniowe - zakładanie nowego, wspólnego podmiotu, zajmującego się ubezpieczeniami;
- porozumienie (alians) dystrybucyjny pomiędzy bankami i towarzystwami ubezpieczeń - umowa o współpracy dotycząca obszaru dystrybucji i, jeśli to możliwe, wsparta wzajemnym posiadaniem akcji.

To samo podejście do form powiązań instytucji bankowych i ubezpieczeniowych stosują w swym opracowaniu **N. Genetay, P. Molyneux**, zastępując jedynie określenie „*de novo*” przez „*start-ups*” [3, s. 39].

W opracowaniach **francuskojęzycznych**, najczęściej wyróżnia się z kolei [4, s. 45 za: 1, s. 8, 9.]:

- porozumienie banku z firmą ubezpieczeniową o dystrybucji usług ubezpieczeniowych w sieci placówek bankowych (często porozumienie to wzmacniane jest krzyżową wymianą udziałów kapitałowych);
- spółkę bankowo-ubezpieczeniową z większościowym udziałem kapitałowym banku;
- spółkę bankowo-ubezpieczeniową z mniejszościowym udziałem kapitałowym banku;
- pełną kontrolę firmy ubezpieczeniowej przez bank.

W polskich opracowaniach, dotyczących problematyki powiązań instytucji finansowych, można także odnaleźć wiele różnorodnych koncepcji i podziałów form związków bankowo-ubezpieczeniowych. **J. K. Solarz** w pozycji książkowej pt. „*Konsolidowanie systemów bankowych*”, w rozdziale poświęconym bancassurance wyodrębnia siedem rodzajów, jakie przybierać może ta działalność [5, s. 81, 82]:

- porozumienie o wspólnym marketingu i zbycie,
- krzyżujące się udziały w kapitale akcyjnym,
- joint ventures,
- holding finansowy,
- bankowa spółka holdingowa,
- ubezpieczeniowa spółka holdingowa,
- zintegrowany bank ubezpieczeniowy.

Kolejny z polskich autorów, **O. Kowalewski**, analizując formy powiązań banków i firm ubezpieczeniowych, za najważniejsze z nich uznaje cztery, które pokrywają się w zasadzie z układem, prezentowanym w opracowaniach autorów, takich jak: T. C. Hochka, N. Genetay, P. Molyneux - z tym, że pojęcie „porozumienie dystrybucyjne” zastępuje on określeniem o szerszym znaczeniu, tj. „alians strategiczny” [6, s. 44].

R. Pajewska proponuje z kolei podział form bancassurance na dwie grupy [8, s. 372]:

1. współpracę w zakresie wspólnych inwestycji - bank zakłada własny zakład ubezpieczeń lub nabywa już istniejący;
2. podejście korporacyjne - umowy kooperacyjne oraz wymiana mniejszościowych pakietów akcji.

M. Śliperski w swych opracowaniach traktujących o bancassurance, także dokonuje podziału form, jakie może przyjmować ta działalność na dwie grupy. Jako kryterium, służące do wyodrębnienia owych grup, autor wybrał rodzaj podejścia banku do współpracy: bezkapitałowe i kapitałowe. Szczegółowy układ form, zaproponowany przez M. Śliperskiego, przedstawia się następująco [9, s. 28]:

I - podejście bezkapitałowe (bezkapitałowe porozumienie o współpracy);

II - podejście kapitałowe:

1. niekonglomeratowe² (mniejszościowe udziały banku w kapitale firmy ubezpieczeniowej);
2. konglomeratowe:
 - a) utworzenie nowej firmy ubezpieczeniowej typu *joint venture*;
 - b) połączenie banku i firmy ubezpieczeniowej (np. w ramach holdingu);
 - c) przejęcie firmy ubezpieczeniowej przez bank;
 - d) założenie własnej firmy ubezpieczeniowej

W oparciu o przegląd różnych koncepcji oraz poglądów dotyczących sposobów, w jaki może być realizowana strategia bancassurance, autorka podjęła próbę dokonania własnego podziału form powiązań bankowo-ubezpieczeniowych. Celem utworzenia nowego układu była chęć ukazania wszelkich możliwych rodzajów integracji banków z partnerami ubezpieczeniowymi, w odróżnieniu od wielu zaprezentowanych powyżej, najpopularniejszych układów form powiązań bankowo-ubezpieczeniowych, które ukazują jedynie główne rodzaje tej współpracy.

Spośród wielu propozycji dotyczących rodzajów omawianych związków, jako najbardziej pełna i spójna z przyjętą w niniejszej pracy interpretacją pojęcia bancassurance, wyłania się koncepcja zaproponowana przez M. Śliperskiego. Dokonując własnego zestawienia form, w jakich może być realizowana współpraca pomiędzy instytucjami bankowymi i ubezpieczeniowymi, autorka pozostawiła stosowany przez M. Śliperskiego, podział na podejście bezkapitałowe i kapitałowe, zmieniając nieco jego ideę.

W praktyce działalności bancassurance, zarówno światowej, jak i prowadzonej w warunkach polskich, długoletnie powiązania banków i firm ubezpieczeniowych w postaci bezkapitałowych porozumień o współpracy, stanowią niejednokrotnie podstawę do zaangażowania kapitałowego banku w partnerskie przedsiębiorstwo, celem wzmocnienia łączących je więzi. W odwrotnej sytuacji, kiedy to bank posiada udziały kapitałowe w danym towarzystwie ubezpieczeń, a nie prowadzi współpracy opartej na bezkapitałowych umowach, podejmując decyzję o rozpoczęciu tego typu działalności bank z dużym prawdopodobieństwem wybierze ten podmiot, z którym jest już powiązany kapitałowo.

Równoczesne występowanie powiązań kapitałowych, jak i bezkapitałowych jest zatem zjawiskiem dość powszechnym. Pamiętając, że przyjęte nazewnictwo w zakresie omawianej problematyki ma charakter czysto umowny, autorka proponuje jednakże - w celu zwiększenia przejrzystości i czytelności podziału - wprowadzenie zagadnienia współpracy o charakterze przedmiotowym oraz podmiotowym, a następnie zmianę kryteriów, stosowanych do wyodrębnienia podejścia kapitałowego i bezkapitałowego. Zgodnie z przyjętą koncepcją:

- podejście bezkapitałowe banku sprowadza się do nawiązania przez bank i firmę ubezpieczeniową współpracy, która nie jest oparta o wzajemne udziały kapitałowe, a zatem ma **charakter przedmiotowy**;

² Za kryterium podziału form na konglomeratowe i niekonglomeratowe autor przyjął kategorię tzw. udziału kwalifikowanego banku. Zgodnie z przepisami prawnymi zawartymi w Drugiej Dyrektywie Bankowej Unii Europejskiej udział kwalifikowany oznaczał bezpośrednie lub pośrednie posiadanie akcji lub udziałów w innym podmiocie, stanowiące 10% lub więcej kapitału tego podmiotu, bądź też dające prawo do 10% lub więcej głosów w tym podmiocie, lub taki udział, który umożliwiał wywieranie znacznego wpływu na zarządzanie tym podmiotem.

- podejście kapitałowe banku sprowadza się do współpracy opartej o zaangażowanie kapitałowe banku w towarzystwie ubezpieczeń i może przyjmować postać wyłącznie powiązań kapitałowych (**współpraca podmiotowa**), bądź też prowadzonej równolegle współpracy o charakterze przedmiotowym (**współpraca podmiotowa i równolegle prowadzona współpraca przedmiotowa**).

Formy związków, które mogą być przyjmowane w ramach współpracy przedmiotowej to:

1. umowy o współpracy w wyodrębnionej dziedzinie:
 - a) umowa promocyjna,
 - b) porozumienie dystrybucyjne,
2. cross-selling.

Wśród form, jakie mogą występować w ramach współpracy podmiotowej znajdują się z kolei:

1. alianse strategiczne:
 - a) mniejszościowe udziały w firmie ubezpieczeniowej,
 - b) joint venture,
2. przejęcie towarzystwa ubezpieczeń przez bank,
3. holding finansowy,
4. utworzenie własnego towarzystwa ubezpieczeń przez bank.

3. Bezkapitałowe formy współpracy banków z firmami ubezpieczeń

Istota powiązań bankowo-ubezpieczeniowych, realizowanych przy zastosowaniu przez bank podejścia bezkapitałowego sprowadza się zatem do nawiązania przez te instytucje współpracy o charakterze przedmiotowym.

Pierwszym, z wyróżnionych przez autorkę sposobów w zakresie realizacji strategii bancassurance, realizowanej w oparciu o współpracę przedmiotową są **umowy o współpracy w wyodrębnionej dziedzinie**. Do najczęściej spotykanych umów o współpracy należą: zwykle umowy o współpracy w wyodrębnionej dziedzinie, umowy licencyjne, umowy franchisingowe, umowy o stowarzyszaniu się przedsiębiorstw [12, s. 87]. W związkach bankowo-ubezpieczeniowych spotyka się wyłącznie tzw. zwykle umowy o współpracy. Umowy te poprzez sformalizowanie ułatwiają partnerom kontrolę nad realizacją aliansu, zabezpieczając je tym samym przed wzajemnymi niepożądanymi zachowaniami czy nadużyciami. Wśród związków instytucji bankowych z ubezpieczeniowymi wyróżnić można dwa rodzaje takich umów:

1. umowę promocyjną,
2. porozumienie dystrybucyjne.

W pierwszym przypadku, na podstawie zawartej **umowy promocyjnej (co-promotion agreement)** bank promuje³ w swoich placówkach wybrane produkty ubezpieczeniowe. Formy działań promocyjnych instytucji bankowej można podzielić na dwie grupy: bierne i aktywne [11, s. 26]. W zamieszczonej poniżej tabeli 1. przedstawione zostały szczegółowe działania banku, jakie mogą być prowadzone w ramach danej formy.

³ S. A. Sztucki definiuje promocję jako: oddziaływanie na klienta i potencjalnych nabywców polegające na dostarczaniu: informacji, argumentacji i obietnic oraz zachęty, skłaniających do kupowania oferowanych produktów, jak również wytwarzających przychylną opinię o przedsiębiorstwach. Wynikiem działań promocyjnych powinien być zakup produktu finalnego [por. 13].

Forma działań promocyjnych banku	Zakres prowadzonych działań
Działania biernie:	<ul style="list-style-type: none"> • rzetelne informowanie klientów banku o produktach partnerskiej firmy ubezpieczeniowej (pracownicy banku mogą w tym celu wykorzystywać takie kanały dystrybucji usług bankowych, jak: bankomat czy bankowość elektroniczna oraz wystawiać w placówkach banku aktualne materiały informujące o produktach ubezpieczeniowych tj. ulotki, plakaty, zawierające także pisemną informację o warunkach ich nabycia)^a
Działania aktywne:	<p>Bank w roli „skrzynki pocztowej”</p> <ul style="list-style-type: none"> • przyjmowanie i sprawdzanie dokumentów, których wymaga zawarcie umowy ubezpieczenia, przedkładanych przez osoby zainteresowane ubezpieczeniem, • sprawdzanie autentyczności danych zawartych w tych dokumentach oraz dokonywanie weryfikacji wniosków ubezpieczeniowych.^b <p>Bank w roli instytucji „aranżującej” spotkania swoich klientów z agentami</p> <ul style="list-style-type: none"> • pobudzanie kontaktu klienta banku z partnerską firmą ubezpieczeniową poprzez wykorzystanie baz danych tworzonych przez bank do rzetelnego informowania określonej grupy klientów o produktach ubezpieczeniowych (np. za pomocą informacji dołączanych do wyciągów bankowych).^c

Tabela 1: Zakres szczegółowych zadań instytucji bankowej w zakresie biernych oraz aktywnych działań promocyjnych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [11, s. 26-28].

^a Firma ubezpieczeniowa zobowiązuje się jednocześnie do wyposażenia banku w komplet aktualnych materiałów reklamowych i informacyjnych, dotyczących promowanych produktów.

^b Bank zobowiązuje się jednocześnie do zachowania staranności i dokładności przy przyjmowaniu, przechowywaniu i przesyłaniu dokumentów.

^c Dzięki analizie informacji zawartych w bazach danych pracownicy banku mogą dowiedzieć się o potrzebach nabycia ochrony ubezpieczeniowej przez klientów.

Do najważniejszych elementów, jakie powinna określać prawidłowo sporządzona umowa promocyjna należą m.in. rodzaj promowanych ubezpieczeń, cel i okres trwania umowy promocyjnej, a także charakter pobudzania kontaktów klienta banku z firmą ubezpieczeniową⁴.

Kolejną formą zwykłych umów o współpracy, stosowanych pomiędzy bankami a firmami ubezpieczeń, są **umowy dystrybucyjne (*distribution agreements*)**. Retrospektywne spojrzenie na procesy dystrybucji pozwala na sformułowanie poglądu, że ewolucja, która nastąpiła w ostatnich dziesięcioleciach dwudziestego wieku na rynkach europejskich, w tym także na rynku polskim, wyznaczyła nowe reguły traktowania dystrybucji jako podstawowego procesu rozwojowego [14, s. 79]. Przedsiębiorstwo, które nie opiera swej działalności na dobrze zorganizowanej kooperacji w procesie dystrybucji może napotkać poważne problemy w zakresie utrzymania silnej pozycji na rynku w dłuższym okresie.

Do produktów ubezpieczeniowych najchętniej obejmowanych zakresem umów dystrybucyjnych należą polisy na życie. Dystrybucja ubezpieczeń życiowych przez instytucję, jaką jest bank, podkreśla oszczędnościowy charakter tego produktu. Do najważniejszych przesłanek wpływających na wybór takiej strategii działania przez banki należy zaliczyć ponadto [8, s. 364]:

⁴ Szerzej na ten temat pisze M. Śliperski w: Promocja sprzedaży polis życiowych przez bank. „Przegląd ubezpieczeń społecznych i gospodarczych” 1999 nr 8, s. 26. Autor prezentuje ponadto czynniki, które wpływają na powodzenie realizacji omawianej formy współpracy, a także możliwe zagrożenia dla banku, które wiążą się z prowadzeniem tego rodzaju działalności.

- dużą atrakcyjność polis życiowych ze względu na preferencje podatkowe dla ich nabywców⁵;
- względną prostotę w stosunku do ubezpieczeń majątkowych,
- fakt, iż ubezpieczenia na życie umożliwiają długoterminowe relacje z klientem.

Nie bez znaczenia pozostaje również poziom substytucji tego rodzaju polis względem produktów bankowych. Ubezpieczenia na życie są bowiem istotnym zagrożeniem dla konkurencyjności usług depozytowych. Poprzez zawarcie umowy dystrybucyjnej banki mogą w pewien sposób zabezpieczyć się przed negatywnymi - z ich punktu widzenia - skutkami finansowymi, związanymi z odpływem wolnych środków społeczeństwa do sektora ubezpieczeń. Prowizje otrzymywane od partnera ubezpieczeniowego mogą przyczynić się do zwiększenia osiągniętych przez bank przychodów pozaodsetkowych.

Kolejną wyróżnioną formą powiązań bankowo-ubezpieczeniowych, realizowaną w oparciu o współpracę przedmiotową jest **cross-selling**. Stosowanymi w literaturze odpowiednikami tego terminu są: **sprzedaż łączna**, **sprzedaż krzyżowa** oraz **sprzedaż wzbudzona**. Cross-selling oznacza sprzedaż jednej usługi, przy równoczesnym oferowaniu innej, najczęściej komplementarnej, we wspólnej, zintegrowanej ofercie. Idea tej formy integracji działalności bankowej z ubezpieczeniową wiąże się w wielu przypadkach ze zjawiskiem popytu łącznego. Przedsiębiorstwa partnerskie tworzą pakiety usług finansowych - wykorzystując niejednokrotnie produkt komplementarny, który jest wówczas uzupełnieniem produktu zasadniczego - w taki sposób, by nabycie podstawowej usługi wzbudziło u klientów popyt na usługę dodatkową. Sprzedaż wzbudzona jest zatem formą pakietyzacji oznaczającej usługi finansowe zawarte w jednej, zintegrowanej ofercie.

Analiza najpopularniejszych przykładów sprzedaży łącznej prowadzi do wniosku, iż pakiet usług bankowo-ubezpieczeniowych sprowadza się z reguły do swoistego wbudowania pokrycia ubezpieczeniowego do produktu bankowego. Do najczęściej występujących wariantów cross-selling należą [15 s. 187] oraz [16]:

- konto osobiste + ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków;
- kredyt konsumpcyjny + ubezpieczenie na życie, zabezpieczające spłatę kredytu w przypadku śmierci ubezpieczonego (kredytobiorcy) lub utraty zdolności do zarobkowania;
- kredyt hipoteczny + jego ubezpieczenie;
- kredyt eksportowy + ubezpieczenie kredytu eksportowego;
- karta płatnicza + ubezpieczenie od zagubienia karty;
- karta płatnicza + ubezpieczenie turystyczne.

Produkty ubezpieczeniowe, wybierane przez banki i towarzystwa ubezpieczeń do tworzenia zintegrowanej oferty mają ściśle określone zadania, do których należy: wzmocnienie lojalności klientów, poprawienie aktywów bądź też pasywów banku⁶.

Prolojalnościowe produkty ubezpieczeniowe adresowane są z reguły do posiadaczy rachunków bankowych. Przyjmują one najczęściej postać klasycznych ubezpieczeń na życie, uzupełnionych o umowy dodatkowe z zakresu szeroko rozumianych *living benefits* (NNW, poważne zachorowania, choroba śmiertelna, itp.) [17, s. 6]. Do konstrukcji tego typu oferty bank może użyć nie tylko produktów substytucyjnych, ale również niezależnych czy komplementarnych

⁵ Zgodnie z ustawą z 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych (IKE) - Dz.U. Nr 116, poz. 1205 - zyski z tej formy oszczędzania na dodatkową emeryturę zwolnione są z podatku od zysków kapitałowych. IKE można założyć w formie rachunku w funduszu inwestycyjnym, w domu maklerskim lub w banku prowadzącym działalność maklerską bądź też w zakładzie ubezpieczeń na życie.

⁶ J. Monkiewicz wśród produktów ubezpieczeń na życie wyróżnia cztery podstawowe grupy, wyodrębnione z punktu widzenia funkcjonowania banków. Są to: produkty wzmacniające lojalność banku, poprawiające aktywa banku, poprawiające pasywa oraz produkty poprawiające przychody banku [por. 17].

względem swoich usług. Zintegrowana oferta skierowana jest wówczas do grupy klientów, która spełnia określone przez instytucję kredytową warunki, opierające się zwykle na kryterium wysokości wpływów środków pieniężnych na rachunek.

Produkty poprawiające aktywa banku związane są z ograniczeniem ryzyka kredytowego, a więc ryzyka niespłacenia oraz nieterminowego spłacenia kredytu z powodu zgonu lub trwałego bądź czasowego - całkowitego lub częściowego - ograniczenia zdolności do pracy. Produkty te mogą przybrać postać, zarówno ubezpieczenia grupowego, jak i indywidualnego [17, s. 6].

W przeciwieństwie do opisanej wcześniej integracji produktów, której celem jest poprawienie poziomu lojalności klientów, konstrukcja oferty **poprawiającej aktywa banku** wymusza już konieczność odpowiednio przemyślanego doboru łączonych usług, wywołującego popyt na dodatkowy produkt. Kierując się tą zasadą banki i firmy ubezpieczeń coraz częściej dodają produkty ubezpieczeń na życie do oferty kredytów przeznaczonych na zakup samochodu czy mieszkania.

Produkty ubezpieczeń na życie poprawiające pasywa banku oddziałują z kolei na wysokość przeciętnego depozytu oraz na termin jego zapadalności. Ich zastosowanie prowadzić więc powinno do wzrostu przeciętnej wielkości depozytu oraz/lub wydłużenia jego okresu. Produkty tego typu przyjmują zazwyczaj formę ubezpieczeń na życie i/lub dożycie - uzupełnionych ewentualnie o umowy dodatkowe - w połączeniu z lokatami bankowymi. Warunkiem ich dostępności jest założenie lokaty o określonym minimalnym poziomie i minimalnym terminie [17, s. 7].

Integracja usług w sprzedaży związanej może przebiegać z różnym nasileniem. Niekiedy nabycie usługi dodatkowej nie jest konieczne - jest to jedynie forma zachęty, nie oznaczająca przymusu, w innych przypadkach występuje zaś ściśle uzależnienie sprzedaży obu produktów. W sytuacji łączenia produktów komplementarnych poziom ich integracji jest zazwyczaj najwyższy. Na świecie coraz częściej konstruowane są pakiety, w których odsetki od depozytu klienta automatycznie pokrywają składki z tytułu jego polisy ubezpieczeniowej.

Poza poruszonymi powyżej zagadnieniami odpowiedniego doboru łączonych produktów oraz poziomu ich integracji, niezwykle istotne znaczenie dla powodzenia tej formy powiązań bankowo-ubezpieczeniowych ma również zagwarantowanie klientom nieskomplikowanej oferty, która nie będzie wymagała realizacji wielu dodatkowych formalności. Receptą na rozwiązanie tego problemu jest **standaryzacja**, pozwalająca na to, aby wspólna oferta bankowo-ubezpieczeniowa pozostała prosta i zrozumiała dla społeczeństwa.

4. Zakończenie

Scharakteryzowane powyżej bezkapitałowe formy powiązań banków i firm ubezpieczeniowych są stosunkowo często wybieranymi sposobami integracji obu podmiotów, przede wszystkim ze względu na wysoki poziom ich elastyczności. Nakłady ponoszone na rozpoczęcie tego rodzaju związków nie są duże, bank może równocześnie z łatwością wycofać się z podjętego już przedsięwzięcia.

Opisane powyżej umowy o współpracy w wyodrębnionej dziedzinie, zawierane pomiędzy podmiotami sektora bankowego i ubezpieczeniowego - umowa promocyjna oraz porozumienie dystrybucyjne - zakładają całkowity brak wzajemnej kontroli czy ingerencji na poziomie wytwarzania produktu. Związki partnerów w przypadku realizacji obu tych form strategii bancassurance, opierają się wyłącznie na współpracy w dziedzinie zbytu. Zakres umów koncentruje się jedynie na promocji bądź dystrybucji produktów firmy ubezpieczeniowej przez bank. Cross-selling, choć oznacza współpracę w zakresie produktu, gwarantuje także duży poziom elastyczności związku, umożliwiając jednocześnie osiągnięcie wielu korzyści poprzez wzbogacenie oferty produktowej i lepsze dopasowanie jej do potrzeb klientów.

Poprzez realizację bezkapitałowych form współpracy z firmą ubezpieczeń, bank przy stosunkowo niewielkim nakładzie może uzyskać wiele różnorodnych korzyści⁷. Należy pamiętać jednakże, że o sukcesie danego związku decydują ściśle określone czynniki, a brak ich uwzględnienia przy działalności bancassurance może doprowadzić nawet do powstania pewnych zagrożeń, które wiążą się z nieprzemysłanym prowadzeniem tego obszaru aktywności przez bank.

Literatura

- [1] Śliperski, M.: Bancassurance w Unii Europejskiej i w Polsce. Warszawa: Biblioteka Menedżera i Bankowca 2001.
- [2] Hoschka, T., C.: Bancassurance in Europe. New York: St. Martin's Press 1994.
- [3] Genetay, N., Molyneux P.: Bancassurance. New York: St. Martin's Press 1998.
- [4] Warth, W., P., le Déroff V.: L'état de la bancassurance. „Banque” 1997 nr 557.
- [5] Solarz, J. K.: Konsolidowanie systemów bankowych. Warszawa: Fundacja Edukacji i Badań Bankowych 1993.
- [6] Kowalewski, O.: Grupy bankowo-ubezpieczeniowe: definicje, historia rozwoju, przyczyny powstawania. „Bank i Kredyt” 1999 nr 10.
- [7] Kalbus, M.: Raczej razem niż osobno. „Asekuracja & Re” 1997 nr 4.
- [8] Pajewska, R.: Sojusze bankowo-ubezpieczeniowe. W: Podstawy ubezpieczeń. Tom I - mechanizmy i funkcje. Red. J. Monkiewicz. Warszawa: Poltext 2000.
- [9] Śliperski, M.: Bancassurance: Związki bankowo-ubezpieczeniowe. Warszawa: Difin 2002.
- [10] Wrześniewska-Wal, I.: Bancassurance w krajach UE. „Prawo, ubezpieczenia, reasekuracja” 2000 nr 12.
- [11] Śliperski, M.: Promocja sprzedaży polis życiowych przez bank. „Przegląd ubezpieczeń społecznych i gospodarczych” 1999 nr 8.
- [12] Romanowska, M.: Alianse strategiczne przedsiębiorstw. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne 1997.
- [13] Sztucki, S., A.: Promocja, reklama, akwizycja sprzedaży. Warszawa: Agencja Wydawniczo-Poligraficzna Placet 1995.
- [14] Strużycki, M.: Stosunki partnerskie w łańcuchu dystrybucji. W: Przedsiębiorstwo partnerskie. Red. Romanowska M., Trocki M. Warszawa: Difin 2002.
- [15] Lisowski, J. i in.: Formy i zakres współpracy banków i towarzystw ubezpieczeniowych. W: Inwestycje finansowe i ubezpieczenia - tendencje światowe a polski rynek. Red. Jajuga K., Ronka-Chmielowiec W. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu 2000.
- [16] www.allianz.pl.
- [17] Monkiewicz, J.: Bankowość i ubezpieczenia na życie. Synergia czy konkurencja? „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2002 nr 3/4.

Recenzja

Dr hab. Bożena Mikołajczyk prof. nadzw. Uniwersytetu Łódzkiego

⁷ Pozytywne efekty poszczególnych rodzajów powiązań bankowo-ubezpieczeniowych szczegółowo omówione zostały w artykule autorki: Rodzaje synergii osiągananej przez banki komercyjne w wyniku prowadzonej działalności bancassurance. W: Finanse, Bankowość, Rachunkowość. Red. Misińska D., Myszkowska M. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu 2004, s. 201-213.

KAPITALLOSE VERBINDUNGSFORMEN DER BANKUNTERNEHMEN MIT VERSICHERUNGSUNTERNEHMEN IN POLEN

Das Ziel des vorliegenden Artikels ist die Darstellung aller möglichen Formen, die durch Verbindungen der Banken mit Versicherungsfirmen in Polen im Rahmen der Zusammenarbeit, die auf keinen Kapitalbeteiligungen zwischen diesen Einrichtungen basiert, angenommen werden. Im ersten Teil dieser Abhandlung gibt die Autorin eine Übersicht über verschiedenartige Formen der Zusammenarbeit zwischen Banken und Versicherungen, die in der Fachliteratur zu finden sind. Diese Überlegungen stellen eine Grundlage für den weiteren Teil des Artikels dar, in dem konkrete kapitallose Verbindungsformen zwischen den besprochenen Unternehmen unterschieden wurden.

BEZKAPITÁLOVÉ FORMY PROPOJENÍ BANKOVNÍCH PODNIKŮ S POJIŠŤOVNAMI V POLSKU

Cílem tohoto příspěvku je prezentace veškerých možných asociačních forem bank a pojišťoven v Polsku v rámci jejich spolupráce, která se nezakládá na kapitálovém propojení těchto institucí. V první části příspěvku autorka popisuje různé formy spolupráce bank s pojišťovny, které jsou uváděny v předemné literatuře. Je to základ pro další část zpracování, kde jsou již vymezeny konkrétní způsoby propojení uvedených podniků v rámci bezkapitálového přístupu.

NON-CAPITAL FORMS OF TIES BETWEEN BANKS AND INSURANCE COMPANIES IN POLAND

The aim of the following article is to present all possible forms that the banks and the insurance companies in Poland can take, in their co-operation which is not based on the capital ties between them. In the first part of her work, the author looks through different systems of forms of co-operation between the banks and the insurers that are present in the relevant literature. These considerations become the foundation for the proceeding part of the article, in which the specific forms of ties between the companies within the non-capital approach have been presented.

KORPORACYJNA BAZA WIEDZY I JEJ ROLA W INTEGRACJI KONCEPCJI ZARZĄDZANIA

E. Tabaszewska

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Nauk o Przedsiębiorstwie
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
Edyta.Tabaszewska@ae.jgora.pl

Abstrakt

Celem artykułu jest przedstawienie pojęcia korporacyjnej bazy wiedzy oraz roli jaką może ona pełnić w zakresie integracji koncepcji zarządzania. Tradycyjny system informacyjny, tworzony głównie w celu zarządzania informacją w przedsiębiorstwie nie jest wystarczający do realizacji zamierzeń firmy. Konieczne jest stworzenie korporacyjnej bazy wiedzy, ściśle związanej z zarządzaniem wiedzą - koncepcją zarządzania bardzo popularną w ostatnim czasie. Baza ta powinna być jednocześnie przydatna do realizacji dowolnych koncepcji zarządzania, przy możliwości ich zintegrowanego stosowania.

1. Wprowadzenie

Coraz częściej można się spotkać ze stwierdzeniem, że informacja jest cenniejsza niż kapitał. Dużo więcej można bowiem osiągnąć dzięki posiadaniu właściwej informacji we właściwym czasie, niż dzięki dysponowaniu nawet ogromnym kapitałem, przy braku odpowiednich danych. O jej znaczeniu w dzisiejszych czasach świadczy między innymi powstawanie firm zajmujących się sprzedażą informacji, a więc zasobu niematerialnego, często trudnego do oszacowania. Same zaś przedsiębiorstwa chronią posiadaną przez siebie wiedzę, szczególnie tą unikatową, gdyż zdają sobie sprawę z kapitału intelektualnego w niej zawartego, decydującego o ich konkurencyjności.

Procesy informacyjne odgrywają w przedsiębiorstwach coraz większą rolę z uwagi na globalizację rynku, wzrost konkurencji, wykorzystywanie jakości do uzyskania przewagi rynkowej, szybki rozwój technologii informacji i komunikacji. W związku z tempem zmian w otoczeniu i wewnątrz samych organizacji, posiadanie właściwych informacji i skuteczność ich wykorzystania ma decydujące znaczenia dla ich przetrwania i rozwoju. Tworzone są systemy informacyjne zorientowane na klientów i innych partnerów biznesowych, jak i zapewniające otwartość i elastyczność struktury organizacyjnej i działań firm. Tempo zmian zachodzących w otoczeniu przedsiębiorstw, jak i w konsekwencji w ich wnętrzu, wymaga przy tym permanentnego nadzoru i aktualizacji posiadanego systemu.

Coraz częściej mówi się także o zarządzaniu wiedzą (Knowledge Management), ponieważ zauważalna jest dominacja na rynku takich przedsiębiorstw, które potrafią skutecznie zarządzać procesami jej powstawania, gromadzenia i wykorzystywania. Zarządzanie informacją zaczyna więc nie wystarczać, ponieważ ogranicza się do tak zwanej wiedzy skodyfikowanej, formalnej, podczas gdy ogromny potencjał firm tkwi także w wiedzy ukrytej w umysłach pracowników. Z tego też

względem tradycyjne systemy informacyjne mogą nie zapewnić sukcesu przedsiębiorstwa i konieczne jest tworzenie tzw. korporacyjnych baz wiedzy.

2. System informacyjny przedsiębiorstwa a korporacyjna baza wiedzy

System informacyjny przedsiębiorstwa, który ma immanentny charakter wobec każdej organizacji, zawiera zasoby informacyjne gromadzone w określony sposób, przetwarzane i dostarczane odpowiednim jednostkom w celu podejmowania decyzji. W jego skład wchodzi także te elementy, które pozwalają na utrzymanie i dostarczanie informacji użytkownikom, a więc nadawcy i techniczno - organizacyjne środki zbierania danych, komunikacji, przetwarzania i ich ochrony. Głównymi miernikami efektywności systemu jest zakres dostępnych informacji oraz czas dostępu do nich pracowników.

Systemem informacyjnym wewnątrz organizacji nazywamy więc *zintegrowany zespół ludzi, środków i metod zbierania, kodowania, dekodowania, przechowywania, przetwarzania, odnajdywania i komunikowania, a także aktualizacji i użytkowania danych potrzebnych kadrze kierowniczej do podejmowania decyzji i kierowania*¹. System taki jest w pewien sposób odzwierciedlony poprzez strukturę organizacyjną, ponieważ wskazuje ona na główne drogi przepływu danych, uwidaczniając przy tym hierarchię potrzebnych informacji na poszczególnych szczeblach organizacyjnych oraz wzajemne relacje między komórkami i generowanymi przez nie danymi.

Jest to tradycyjne rozumienie problemu zarządzania informacją, które *rozumiane jest jako przekształcanie zgromadzonych danych w informacje oraz udostępnianie ich użytkownikom do podejmowania decyzji*². Zakłada bowiem, że głównymi użytkownikami systemu jest kadra kierownicza. W nowoczesnej organizacji konieczne jest zaangażowanie wszystkich pracowników, dlatego system ten powinien być wykorzystywany przez wszystkich zatrudnionych, oczywiście w różnym zakresie, w zależności od potrzeb i uprawnień. Drugim problemem jest fakt pominięcia zasobów wiedzy, tkwiących głównie poza tak sprecyzowanym systemem informacyjnym, a mianowicie w umysłach pracowników.

Przy takim rozumieniu systemu informacyjnego wymaga się, aby między innymi³:

- dostarczał informacji kompleksowych i aktualnych,
- zapewniał selektywne i skuteczne wykorzystanie informacji oraz właściwą ich wymianę pomiędzy komórkami organizacyjnymi, przełożonymi i podwładnymi w obydwu kierunkach,
- był prosty w użytkowaniu i zapewniał stałe, niejako automatyczne metody pozyskiwania informacji z ustalonych źródeł,
- umożliwiał natychmiastowe pozyskanie danych, nawet z najniższego szczebla zarządzania, wyszukiwanie i kojarzenie informacji z różnych źródeł, przedstawienie danych i wyników ich analiz w różnych układach sprawozdawczych,
- przepływ informacji opierał się również na sprzężeniach zwrotnych.

W warunkach globalizacji i konkurencji takie podejście do przepływu i przetwarzania informacji już nie wystarcza, chociaż z pewnością postawione wymagania muszą zostać spełnione. System informacyjny przedsiębiorstwa powinien zostać poszerzony o metody pozwalające także na zarządzanie wiedzą, a więc umożliwiające gromadzenie, tworzenie, upowszechnianie

¹ Pietrzak, S.: Informacyjny system zarządzania przedsiębiorstwem, *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, nr 6, 1998, s. 7.

² Abramowicz, W.: Mobilne filtrowanie informacji, [w:] Kisielnicki J. (pod red.), *Zarządzanie wiedzą we współczesnych organizacjach*, Oficyna Wydawnicza WSHiP, Warszawa 2003, s. 179.

³ Pietrzak, S., op. cit., por. s. 7 - 8.

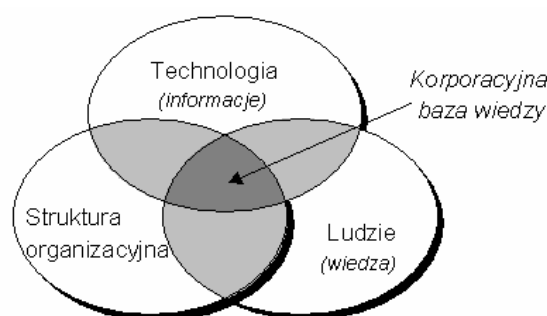
i wykorzystywanie wiedzy do realizacji celów organizacji. Powinien więc ułatwiać nie tylko realizację zadań rutynowych, jasno sprecyzowanych, na co wskazują przytoczone wyżej wymagania wobec systemu, ale także pomagać w uzyskaniu innowacyjnych rozwiązań, dzięki zachowywaniu wiedzy i dzieleniu się nią między pracownikami. W konsekwencji przedsiębiorstwo powinno uzyskać cechy organizacji opartej na wiedzy, *która opiera swoje działania na pewnej sumie wiedzy, którą dysponują poszczególni współpracownicy - wiedzy, która jest wzbogacana i rozwijana, a następnie „udostępniana” przedsiębiorstwu*⁴.

W organizacji opartej na wiedzy konieczne jest stworzenie *zintegrowanego systemu wiedzy obejmującego całą organizację*, czyli tzw. **korporacyjnej bazy wiedzy**⁵. Tradycyjny system informacyjny powinien więc zostać przekształcony w tego rodzaju system wiedzy. Dodatkowe wymagania wobec niego można więc określić jako:

- konieczność zaangażowania wszystkich członków organizacji w proces tworzenia jego zasobów i ich aktualizacji, poprzez zapisywanie zdobytej wiedzy, a to z kolei wpłynie na możliwość dzielenia się nią,
- zapewnienie dostępu do jego zasobów wszystkim pracownikom w zależności od potrzeb,
- zapewnienie odpowiedniej struktury oraz kultury organizacyjnej będących podstawą sprawnego funkcjonowania systemu.

Korporacyjna baza wiedzy tworzona jest w oparciu o trzy podstawowe czynniki (rys. 1):

- technologię informacji,
- strukturę organizacyjną,
- ludzi.

Rysunek 1: Model korporacyjnej bazy wiedzy.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Zaliwski, A.: Korporacyjne bazy wiedzy, PWE, Warszawa 2000, s. 39.

Należy zaznaczyć, że pomiędzy wymienionymi elementami istnieją wyraźne zależności. Wykorzystanie technik informatycznych powoduje powstanie nowych form organizacji pracy. Pracownicy mogą ze sobą efektywnie współpracować tworząc zespoły wirtualne, tworzone do realizacji poszczególnych projektów, nawet bez konieczności bezpośredniego kontaktu. Technologia informacyjna pozwala także na znacznie bliższe kontakty z partnerami gospodarczymi: szybsze pozyskiwanie danych od klientów, czy pełniejsze zaangażowanie dostawców w realizację procesów, także efektywniej nadzorowanych dzięki wykorzystaniu technik informatycznych.

Może się również znacznie zmniejszyć ilość zatrudnionych w przedsiębiorstwie osób, które dzięki szerokiemu dostępowi do posiadanych danych i wiedzy, pełnią większą niż dotychczas rolę i z powodzeniem mogą wypełniać powierzone im obowiązki. Zastosowanie informatyki może przy

⁴ Grudzewski, W., Hejduk, I. (pod red.): Przedsiębiorstwo przyszłości - wizja strategiczna, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2002, por. s. 25 - 26.

⁵ Zaliwski, A.: Korporacyjne bazy wiedzy, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2000, s. 18.

tym uczynić organizację bardziej dostępną dla jej członków, integrując ich dzięki nowoczesnym formom komunikacji i zwiększając ich wiedzę temat jej funkcjonowania⁶.

Główną jednak korzyścią z zastosowania informatyki jest realizacja procesów zarządzania wiedzą. Wspiera ona bowiem:

- pamięć organizacyjną, poprzez zachowywanie wiedzy,
- pozyskiwanie wiedzy z otoczenia przedsiębiorstwa,
- w wyniku interpretacji zgromadzonych danych i współdziałania pracowników tworzona jest nowa wiedza,
- ułatwiona jest szybka lokalizacja posiadanej wiedzy,
- dzięki prostej komunikacji, łatwo dostępnym bazom danych, następuje dzielenie się nią,
- a prosty w obsłudze i dostosowany do potrzeb użytkowników interfejs stosowanego oprogramowania oraz powszechna dostępność do zgromadzonej wiedzy zwiększa jej wykorzystanie.

Wymienione wyżej korzyści można uznać za cele zastosowania technologii informacji w zakresie zarządzania wiedzą. Warto przy tym zaznaczyć, że realizacja procesów organizacyjnego uczenia się jest możliwa także bez zastosowania informatyki, jednak wobec konieczności szybkiej reakcji na zmiany w otoczeniu oraz zapewnienie elastyczności działań, rozwiązania tradycyjne w tym zakresie są diametralnie mniej skuteczne i efektywne. W zasadzie dopiero technologie informacji sprawiają, że zarządzanie wiedzą jest rzeczywiście możliwe. Można bowiem powiedzieć, że zarządzanie wiedzą to fuzja zarządzania zasobami ludzkimi i zarządzania informacją przy wykorzystaniu technologii informatycznych⁷. Przy czym zastosowanie informatyki pozwala na nadzorowanie procesów zarządzania wiedzą jawną - informacjami⁸, przez co wspiera zarządzanie wiedzą cichą, tkwiącą jedynie w umysłach ludzkich.

3. Rola korporacyjnej bazy wiedzy w integracji koncepcji zarządzania

Koncepcje zarządzania przedsiębiorstwem ulegają silnym modyfikacjom na przestrzeni lat. Dodatkowo, stale pojawiają się nowe propozycje, których autorzy zapewniają, że ich zastosowanie zapewni sukces przedsiębiorstwu. Coraz częściej obejmują one swym zakresem całość działań realizowanych w organizacji. Mówimy wówczas o przekrojowych, zintegrowanych koncepcjach zarządzania, których przykłady stanowią: kompleksowe zarządzanie jakością (TQM), reinżynieria procesów biznesowych (BPR), związane z nimi zarządzanie procesami, czy zarządzanie wiedzą.

Integracja systemów zarządzania jest również wynikiem potrzeb praktyki gospodarczej. Pojawiają się bowiem opinie, że stosowane koncepcje, takie jak: logistyka, marketing, controlling, zarządzanie zasobami ludzkimi, czy zarządzanie jakością są rozłączne. Tworzone w ramach ich funkcjonowania systemy zarządzania nie wspierają się nawzajem, co powoduje złą koordynację działań, opóźnienia i w rezultacie dodatkowe koszty. Można również zauważyć chwilową koncentrację firm na zastosowaniu wybranego podejścia, co powoduje odsunięcie na dalszy plan pozostałych zagadnień i w rezultacie osiągnięcie mniejszych efektów. W konsekwencji występuje spadek zainteresowania kontynuacją prac związanych ze stosowaniem danej koncepcji, brak jej doskonalenia i przekonanie kadry kierowniczej o jej niskiej przydatności.

W praktyce mamy więc często do czynienia ze *współistnieniem* w przedsiębiorstwie różnych koncepcji zarządzania. Problem polega na charakterze owego współistnienia. Może ono przybierać

⁶ Zaliwski, A, op. cit., por. s. 40 - 41.

⁷ Szarafin, M.: Knowledge management - słowo (przed)wstępne, Problemy Jakości, 3/99, s. 12.

⁸ Jantóń, Drozdowska, E., Majewska, M.: Organizacja ucząca się w skupisku gospodarczym, [w:] Stabryła A. (pod red.), Zarządzanie firmą w społeczeństwie informacyjnym, Materiały konferencji naukowej, Szczawnica, 26 - 29 września 2002, Wydawnictwo EJB, Kraków 2002, por. s. 269.

postać konkurencji, co znajduje następnie odzwierciedlenie w słabej organizacji pracy i próbie sił komórek organizacyjnych odpowiedzialnych za realizację danego podejścia. Najlepszym jednak sposobem na ich jednoczesne wykorzystanie jest z pewnością *współdziałanie*, tak aby możliwe byłoby czerpanie z proponowanych przez koncepcje zarządzania technik, narzędzi w zintegrowanej formie.

Wydaje się, że można zrealizować ten cel dzięki zarządzaniu wiedzą i korporacyjnej bazie wiedzy, ukształtowanej tak, aby wspomagać realizację procesów tejże koncepcji. Należy bowiem zaznaczyć, że Knowledge Management jest podejściem uniwersalnym do zarządzania przedsiębiorstwem, ponieważ nie podkreśla znaczenia żadnego rodzaju wiedzy. W zarządzaniu wiedzą ważny jest każdy zasób wiedzy. Warto w tym kontekście przytoczyć słowa Petera Druckera, który stwierdza, że nie ma żadnej „królowej nauk”, oraz że wszystkie rodzaje wiedzy są jednakowo wartościowe⁹. Nie powinno się więc uwypuklać znaczenia jakości, kosztów, marketingu, czy nawet zasobów ludzkich dla odniesienia sukcesu przedsiębiorstwa, ale korzystać z każdej możliwej do uzyskania wiedzy. Zarządzanie wiedzą może więc wspomóc proces integracji, bez jednoczesnego nadawania jej roli dominującej, ale raczej służebnej wobec pozostałych koncepcji.

Realizacja procesów zarządzania wiedzą powinna być więc ukierunkowana na wiedzę mogącą posłużyć do realizacji każdej z koncepcji zarządzania, w zależności od potrzeb przedsiębiorstwa w danej sytuacji rynkowej. Postawa sprzyjająca dominacji wybranego podejścia do zarządzania, powoduje koncentrację firmy na wiedzy dotyczącej danego aspektu funkcjonowania firmy, zgodnie z preferencjami danej koncepcji. Przyjmując jednak za słuszną potrzebę ich integracji, należy zadbać o posiadanie map wiedzy wszelkiego rodzaju, zgodnie z wcześniejszym założeniem o ich równoważnej wartości. Mapy te tworzone są w wyniku procesu jej lokalizowania.

Punktem wyjścia do realizacji procesu lokalizowania powinien być audyt zasobów informacji i wiedzy, czyli badanie mające na celu diagnozę stanu posiadanych zasobów i potrzeb w tym zakresie. Audyt powinien być przeprowadzony przez informatyków firmy wspólnie z pracownikami różnych szczebli. Udział pracowników jest tu niezbędny do zlokalizowania posiadanej już przez nich wiedzy, jak również w celu określenia ich potrzeb w tym zakresie. Natomiast zadaniem informatyków jest zbudowanie na tej podstawie *zintegrowanego systemu wiedzy obejmującego całą organizację oraz wszelkie rodzaje wiedzy*. System taki określa się mianem korporacyjnej bazy wiedzy¹⁰ i z pewnością jest istotnym elementem integracji koncepcji zarządzania¹¹. Biorąc pod uwagę trzy wymienione wcześniej elementy tejże bazy niezbędne jest także zaangażowanie kierownictwa firmy, odpowiedzialnego za decyzje w zakresie kształtowania zarządzania zasobami ludzkimi i struktury organizacyjnej firmy.

Aby korporacyjna baza wiedzy spełniła swoje zadania, zarówno w zarządzaniu wiedzą, jak i w zakresie integracji koncepcji zarządzania powinna:

- być na bieżąco uzupełniania - musi być pod stałym nadzorem zainteresowanych pracowników i informatyków, co jest wynikiem realizacji wszystkich procesów zarządzania wiedzą,
- być na bieżąco modyfikowana zgodnie z potrzebami wynikającymi ze zmianami na przykład w strukturze organizacyjnej oraz wynikającymi z nich zmianami w zakresie potrzeb informacyjnych i wiedzy,
- brać pod uwagę zakres zasobów informacji i wiedzy niezbędnych do realizacji poszczególnych koncepcji zarządzania,

⁹ Skrzypek, E.: Zarządzanie wiedzą i informacją jako podstawa zintegrowanego systemu zarządzania przedsiębiorstwem, [w:] Borowiecki R. (pod red.), Zarządzanie wiedzą a procesy restrukturyzacji i rozwoju przedsiębiorstw, AE w Krakowie i TNOiK, Kraków 2000, por. s. 24.

¹⁰ Zaliwski, A, op. cit., por. s. 18.

¹¹ Korporacyjne bazy wiedzy są już z powodzeniem wykorzystywane w praktyce. Przykładem mogą być te tworzone z wykorzystaniem technologii Lotus Notes, najbardziej popularnej wśród wspierających zarządzanie wiedzą.

- zawierać również wiedzę dotyczącą efektywności wdrożeń wybranych koncepcji zarządzania oraz prób w zakresie ich integracji (meta-wiedza dotycząca między innymi samego zarządzania wiedzą).

Udział informatyków w tym procesie jest konieczny, ze względu na oczywistą już potrzebę wykorzystania technologii informatycznych w celu usprawnienia wszelkich procesów realizowanych w przedsiębiorstwie. Warto zwrócić uwagę, iż jest to jeden z głównych czynników decydujących o powodzeniu większości przekrojowych koncepcji zarządzania, ponieważ pozwala na szybki dostęp do informacji, skraca czas realizacji procesów, co w rezultacie pozwala na uproszczenie struktury organizacyjnej oraz elastyczność i integrację działań.

Korporacyjna baza wiedzy pozwalałaby na czerpanie z jej zasobów w dowolny sposób, w zależności od aktualnych potrzeb. Przyjęcie danej koncepcji zarządzania, nie wpływałoby w sposób ograniczający na jej zasoby, co pozwoliłoby na dowolną modyfikację danego rozwiązania, także w celu jego integracji pionowej lub poziomej z innymi koncepcjami. Z pewnością nie we wszystkich przypadkach będzie bowiem możliwe ich jednoczesne wykorzystanie w danym okresie, ale KM może wskazać na ich uzupełniający się charakter lub na możliwość wykorzystania danych koncepcji w pewnej kolejności. Można zatem mówić o integracji poziomej, kiedy całe koncepcje lub ich wybrane elementy stosowane są równocześnie, lub integracji pionowej, kiedy wyniki zastosowania jednej z nich są jednocześnie wykorzystywane do zainicjowania kolejnej.

Po przeprowadzeniu procesu lokalizacji wiedzy i utworzeniu w jego wyniku dynamicznej, korporacyjnej bazy wiedzy, należy przystąpić do dalszych procesów zarządzania wiedzą. Na każdym z etapów zarządzania wiedzą należy wziąć pod uwagę wiedzę konieczną dla przedsiębiorstwa do osiągnięcia obranych celów, jak również wiedzę dotyczącą samego zarządzania, czyli sposobu wykorzystania wiedzy pierwszego rodzaju. Realizacja tych procesów wymuszałaby oczywiście zmiany w korporacyjnej bazie wiedzy, zgodnie z pojawiającymi się potrzebami.

Należy także zwrócić uwagę, że wszystkie trzy elementy korporacyjnej bazy wiedzy, a więc odpowiednie zarządzanie ludźmi, wykorzystanie technologii informatycznych i właściwa struktura organizacyjna, charakterystyczne dla przyjęcia koncepcji zarządzania wiedzą, znajdują także zastosowanie w pozostałych przekrojowych koncepcjach zarządzania. Wszystkie wskazują bowiem na takie elementy jak:

- zaangażowanie wszystkich pracowników,
- upatrywanie w każdym zatrudnionym źródła wiedzy i innowacji,
- oraz
- zespołowe formy pracy,
- podejście procesowe,
- otwartą strukturę przejawiającą się w partycypacyjnym stylu zarządzaniu, czy przywództwie, jak i ścisłych kontaktach z kontrahentami.

Powoduje to, że niezależnie od tego jaką koncepcję zarządzania przedsiębiorstwo wybierze w danym momencie jako dominującą, lub zdecyduje się na integrację podejść w tym zakresie, korporacyjna baza wiedzy będzie sprzyjać realizacji założeń i osiągnięciu postawionych celów. Omawiana baza jest rozwiązaniem uniwersalnym i kompleksowym, mogącym w znacznym stopniu pomóc w przekształceniu organizacji tradycyjnej w opartą na wiedzy.

4. Podsumowanie

Przedsiębiorstwa, które chcą aktywnie wykorzystywać zarządzanie wiedzą, ale także inne koncepcje zarządzania w służbie swoich celów, powinny utworzyć korporacyjną bazę wiedzy. Z pewnością nie jest to proste zadanie, przede wszystkim z uwagi na jej kompleksowość i konieczność stałego nadzoru. Baza ta powinna stanowić trzon organizacji opartej na wiedzy, przy czym pamiętać należy, że chodzi tutaj o wszelką wiedzę dostępną i tworzoną w przedsiębiorstwie.

Literatura

- [1] Abramowicz, W.: Mobilne filtrowanie informacji, [w:] Kisielnicki J. (pod red.), Zarządzanie wiedzą we współczesnych organizacjach, Oficyna Wydawnicza WSHiP, Warszawa 2003.
- [2] Grudzewski, W., Hejduk, I. (pod red.): Przedsiębiorstwo przyszłości – wizja strategiczna, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2002.
- [3] Jantoń, Drozdowska, E., Majewska, M.: Organizacja ucząca się w skupisku gospodarczym, [w:] Stabryła A. (pod red.), Zarządzanie firmą w społeczeństwie informacyjnym, Materiały konferencji naukowej, Szczawnica, 26 – 29 września 2002, Wydawnictwo EJB, Kraków 2002.
- [4] Pietrzak, S., Informacyjny system zarządzania przedsiębiorstwem, Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa, nr 6, 1998.
- [5] Skrzypek, E.: Zarządzanie wiedzą i informacją jako podstawa zintegrowanego systemu zarządzania przedsiębiorstwem, [w:] Borowiecki R. (pod red.), Zarządzanie wiedzą a procesy restrukturyzacji i rozwoju przedsiębiorstw, AE w Krakowie i TNOiK, Kraków 2000, por. s. 24.
- [6] Szarafin, M.: Knowledge management - słowo (przed)wstępne, Problemy Jakości, 3/99.
- [7] Zaliwski, A.: Korporacyjne bazy wiedzy, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2000.

Recenzja

Prof. dr hab. Mieczysław Moszkowicz, Wydział Informatyki i Zarządzania,
Politechnika Wroclawska

DIE KOROPRATIONSBASIS DES WISSENS UND IHRE ROLLE IN DER INTEGRATION DEN FÜHRUNGSKONZEPTIONEN

Das Ziel dieses Beitrages ist die Darstellung des Begriffes der Korporationsbasis des Wissens und der Rolle, die kann sie im Bereich der Integration den Führungskonzeptionen ausüben. Das traditionelle Informationssystem, das zum Behuf der Führung der Information im Unternehmen erstellen, es ist nicht ausreichend, um die Ziele der Firma zu realisieren. Die Erstellung der Korporationsbasis des Wissens, dicht verbunden mit Wissensmanagement- sehr populär letzters - ist notwendig. Diese Basis muss zugleich zur Realisierung der willkürlichen Führungskonzeptionen brauchbar sein, bei der Möglichkeit zu integrieren.

KORPORAČNÍ VĚDOMOSTNÍ ZÁKLADNA A JEJÍ ÚLOHA V INTEGRACI KONCEPTU ŘÍZENÍ

Cílem příspěvku je prezentovat pojem „korporační vědomostní základna“ a úlohu, jakou může splňovat v oblasti integrace konceptu řízení. Tradiční informační systém, vytvářený především pro management informací v podniku není postačující k realizaci firemních záměrů. Je nezbytné vytvořit korporační vědomostní základnu, která bude úzce propojena s managementem vědomostí - velmi populárním v poslední době konceptem řízení. Základna by zároveň měla sloužit realizaci libovolných konceptů managementu, s možností jejich integrované aplikace.

CORPORATION KNOWLEDGE BASE AND ITS ROLE IN INTEGRATION OF MANAGEMENT CONCEPTIONS

The aim of the paper is presenting an idea of a corporation knowledge base and its role in the integration of management conceptions. The traditional information system is not sufficient to realization of firm's purposes. It is necessary to creating the corporation knowledge base, closely connected with knowledge management - in last days the very popular management conception. Simultaneously this base should be useful for the realization of the optional management conceptions, with the possibility of their integrated application.

FRAGMENTACE KRAJINY A METODIKA JEJÍHO HODNOCENÍ

P. Anděl

Technická univerzita v Liberci
Pedagogická fakulta, Katedra primárního vzdělávání
Hálkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika

Abstrakt

Fragmentace krajiny je závažným problémem ochrany přírody. Jednou z možností pro její kvantifikaci je metodika Spolkového úřadu pro ochranu přírody SRN, která vymezuje tzv. nefragmentované oblasti (UAT - unfragmented areas with traffic). Předkládaný příspěvek rozšiřuje tuto metodiku o posouzení kvality vymezených UAT. Hodnocení kvality se skládá: (1) z hodnocení kvality biotopů. Modelovou veličinou je efektivní plocha - EA (km²), která v sobě spojuje velikost polygonu a skladbu přítomných biotopů z hlediska výhodnosti pro daný druh; (2) potenciální riziko další fragmentace polygonu nárůstem intenzity dopravy. Modelovou veličinou je potenciální bariéra - PB (km), jejíž výpočet je založen na hodnocení délky silniční sítě s různou intenzitou dopravy uvnitř UAT. Diskutováno je použití této metody v územním plánování i její zobecnění při hodnocení fragmentace krajiny pro různé druhy živočichů.

1. Úvod

Fragmentace krajiny a s tím související fragmentace populací je závažným a také velmi složitým problémem ochrany přírody. Jedním z hlavních rizikových faktorů vyvolávajících fragmentaci je doprava (např. Hlaváč et Anděl 2001, Trocmé et al. 2003, Iuell et al. 2003). Proto, aby mohla být přijímána praktická opatření již na úrovni koncepcí je ale nezbytné celý proces kvantifikovat a zjednodušit do takového metodického postupu, jehož výsledky budou uchopitelné širší odborné veřejnosti a umožní tak začlenění této problematiky do plánovacích materiálů. Vhodným výchozím přístupem je metodika používaná Spolkovým úřadem pro ochranu přírody v SRN (Bundesamt für Naturschutz), která vymezuje tzv. území nefragmentovaná dopravou. Ta jsou potom dále sledována při návrhu nových silničních a železničních tras. Proto, aby bylo možné navrhnout vhodná ochranná opatření, je třeba znát nejen rozsah, ale i kvalitu daných území. Tento příspěvek popisuje metodický postup, který rozšiřuje výše citovanou metodiku o kvalitativní hledisko.

2. Principy metodiky

2.1 Stanovení nefragmentovaných oblastí

Základem použitého metodického přístupu je metodika používaná Spolkovým úřadem pro ochranu přírody v SRN (Gawlak, 2001; Illman, Lehrke et Schäfer ed. 2000; Binot-Hafke, Illmann, Schäfer et Wolf ed. 2002), která spočívá ve vymezení tzv. oblastí nefragmentovaných dopravou (UAT - unfragmented areas with traffic).

Nefragmentovaná oblast (UAT) je definována jako část krajiny, která splňuje následující podmínky:

- a) je ohraničená silnicemi s intenzitou dopravy vyšší než 1000 vozidel/den, nebo železničními tratěmi (bez rozdílu zatížení)
- b) její velikosti je větší nebo rovná 100 km².

Definice tedy vychází z určení bariéry, která způsobuje fragmentaci (silnice s intenzitou dopravy vyšší než 1000 vozidel/den, nebo železničními tratěmi), a minimální rozlohou areálu, který můžeme považovat pro existenci druhů za dostatečný. Je zřejmé, že jak fragmentační bariéra, tak velikost areálu budou pro různé druhy živočichů různé. Uvedené hodnoty byly stanoveny pro modelovou skupinu velkých savců, náročných na migrační podmínky (rys, jelen, los).

Údaje o silniční síti a intenzitách dopravy je možné získat z výsledků pravidelného sčítání dopravy, které provádí Ředitelství silnic a dálnic ČR v pětiletých intervalech.

2.2 Analýza kvality nefragmentovaných oblastí

Citovaná základní metodika vymezuje polygony hraniční intenzitou dopravy a velikostí. Sama ale nic nevypovídá o kvalitě prostředí, které v sobě polygon UAT obsahuje. Proto jako doplněk byla zavedena analýza kvality polygonu. Skládá se z dvou částí:

1. kvantifikace biotopů vhodných pro existenci daného druhu - hodnotí se rozsah příznivých podmínek,
2. kvantifikace rizik další fragmentace vyplývající z ostatní silniční sítě - jedná se o odhad hrozeb fragmentace do budoucna.

Pro celkovou přehlednost lze uvedená hlediska spojit do celkového hodnocení kvality polygonu, která je vyjádřena ve stupních výborná - velmi dobrá - dobrá.

3. Kvantifikace biotopů

Výhodnost polygonu, tj. jeho pozitivní stránky tvoří dva hlavní faktory:

- a) velikost - tj. prostor, který není omezený migrační bariérou,
- b) přítomnost vhodných biotopů.

Jako modelová veličina, která v sobě spojuje oba tyto faktory, byla zavedena tzv. efektivní plocha - EA (km²). Efektivní plocha reprezentuje plochu uvnitř polygonu, která je pro daný druh skutečně využitelná.

Postup výpočtu:

- polygon UAT se rozdělí podle přítomnosti různých biotopů na dílčí části. Součet ploch jednotlivých dílčích částí dává celkovou plochu polygonu,
- pro každou dílčí část (každý biotop) se provede semikvantitativní odhad její kvality pro existenci hodnoceného druhu. Odhad se provede ve stupnici v intervalu od 0,0 - kvalita zcela znemožňující existenci, do 1,0 - ideální kvalita pro existenci druhu. Provedený odhad je označen jako index kvality (k_i),
- efektivní plocha se vypočítá podle vzorce: $EA = \sum a_i \cdot k_i$, kde
 - a_i - celková rozloha všech ploch i -tého biotopu v UAT (km²),
 - k_i - index kvality i -tého biotopu (ve stupnici v uzavřeném intervalu 0;1).

Pro hodnocení lze použít následující kategorizace biotopů a indexy kvality, které vycházejí ze stupňů ekologické stability (tabulka 1):

4. Hodnocení rizika fragmentace

č.	k	biotopy
1	0,0	sídla, průmyslové areály, těžba nerostných surovin
2	0,1	pole
3	0,5	sady, vodní toky, vodní plochy
4	0,8	louky
5	1,0	les, rašeliniště

Tab. 1: Kategorizace biotopů a indexy kvality.

Uvnitř každého polygonu, který byl vymezen definicí jako prostor ohraničený silnicemi o intenzitě dopravy 1000 vozidel a více, se nachází často rozsáhlá silniční síť. Ta sice nepřekračuje limitní hodnotu, ale představuje ohniska rizika do budoucnosti. To se týká především silnic, u kterých se již dnes intenzita dopravy blíží limitní hodnotě a vzhledem k očekávanému nárůstu se dá brzy předpokládat její překročení.

Jako modelová hodnota pro kvantifikaci budoucího rizika z dopravy byla zavedena veličina potenciální bariéra - PB (km).

Postup výpočtu:

- silnice uvnitř polygonu jsou rozděleny podle intenzity dopravy do 3 kategorií,
- pro každou kategorii je určena váhová hodnota u uzavřeném intervalu 0; 1, která reprezentuje riziko vytvoření bariéry,
- v každém polygonu se sečtou délky silnic jednotlivých kategorií,
- výsledná hodnota PB se vypočítá podle vzorce: $PB = \sum r_i \cdot d_i$, kde
 r_i - celková délka silnic dané kategorie v UAT (km),
 d_i - index rizika dané kategorie.

Pro hodnocení byly použity následující kategorie silnic a jejich indexy rizika (tabulka 2).

č.	intenzita dopravy (voz/den)	index rizika	charakteristika
1	více než 1000	1,0	silnice s nadlimitní intenzitou, zasahující do UAT
2	800 - 1000	0,8	silnice s intenzitou, která se blíží k limitu
3	500 - 800	0,5	silnice s nižší intenzitou, riziko v dlouhém horizontu

Tab. 2: Kategorie silnic a jejich indexy rizika.

Vzhledem k různé velikosti polygonů UAT je z hlediska srovnávání lepším měřítkem relativní délka potenciální bariéry vztažená k ploše polygonu RPB (km/km^2). Udává, jakou délku potenciálních bariér obsahuje v průměru 1 km^2 daného polygonu.

5. Celková kvalita polygonu

Pro stanovení celkové kvality polygonu je navržen následující postup:

- podle hodnot EA byly polygony roztrženy do tří tříd (výborný, velmi dobrý, dobrý),
- podle hodnot RPB byly polygony roztrženy do tří tříd (výborný velmi dobrý, dobrý),
- výsledná kvalita byla stanovena na základě kombinační matice uvedené v následující tabulce 3.

Celková kvalita polygonů			relativní potenciální bariéra (RPB) (km/km ²)		
			výborná	velmi dobrá	dobrá
			méně než 0,04	0,04 - 0,08	více než 0,08
efektivní plocha (EA) (km ²)	výborná	větší než 100	výborná	výborná	velmi dobrá
	velmi dobrá	50 - 100	výborná	velmi dobrá	dobrá
	dobrá	méně než 50	velmi dobrá	dobrá	dobrá

Tab. 3: Kombinační matice pro stanovení výsledné kvality.

6. Diskuse

6.1. Metodika UAT na různých hierarchických úrovních

Metodika UAT včetně doplněného hodnocení kvality polygonů může být aplikována na různých hierarchických úrovních, od evropské přes celostátní, krajskou až po úroveň jednotlivých sídel. Pro dosažení praktických výsledků je třeba řešit problematiku fragmentace ve všech fázích územního plánování. Za rozhodující lze považovat územní plány velkých územních celků (ÚP VÚC) a s nimi související strategické posuzování vlivů na životní prostředí (SEA). V této fázi lze celou problematiku řešit dostatečně podrobně a současně je možné přijímat konkrétní opatření. Zde je možné posoudit koncepčně celé migrační tahy živočichů a ve vazbě na připravované silniční a dálniční stavby navrhovat odpovídající technická řešení (Hlaváč et Anděl 2001).

Metodika ve stupni ÚP VÚC by měla zpřesnit hodnocení prováděné na celostátní úrovni, a to především v následujících směrech:

1. upřesnění intenzit dopravy. Pro stanovení intenzit dopravy (jak limitní intenzity 1000 voz./den, tak dalších pro stanovení potenciální bariéry) je vhodné vycházet z odborného posudku dopravního inženýra. Ten kromě výsledků celostátního dopravního sčítání posoudí místní situaci a provede kvalifikovaný odhad intenzit i na dalších komunikacích,
2. SWOT analýza. Pro každý vzniklý polygon UAT se provede jeho podrobná SWOT analýza. Ta využije nejen definovaných kvantitativních znaků (efektivní plocha, potenciální bariéra), ale ve slovním popisu zhodnotí i další faktory (rozmístění osídlení, příprava dalších komunikací, sídel, průmyslových zón atd.) a celkové podmínky pro ochranu daného polygonu.

Výsledkem musí být:

1. podrobný popis současného stavu,
2. prognóza do budoucna v časovém rozsahu ÚP VÚC,
3. návrh na minimalizaci další fragmentace.

Měla by být snaha, aby hodnocení fragmentace krajiny se stalo pravidelnou součástí všech ÚP VÚC a návazných SEA.

6.2. Zobecnění metodického přístupu

Metodický postup stanovení UAT, doplněný o hodnocení jejich kvality vycházel z posuzování vlivu dopravy a modelovým organismem byli velcí savci. Tento postup lze ale zobecnit pro hodnocení různých typů fragmentací (např. zemědělství, oplocení aj.) i různých modelových organismů (např. obojživelníků).

Obecný algoritmus postupu je uveden v následující tabulce 4:

krok	název	charakteristika
1	určení modelového organismu	stanovení druhu, nebo skupiny druhů, která bude hodnocena
2	určení fragmentačního faktoru	stanovení zásadního vlivu, který vyvolává pro daný druh bariérový efekt a vede tím k fragmentaci území
3	určení intenzity fragmentačního faktoru	stanovení hodnoty fragmentačního faktoru, která bude považována za limitní a povede k vymezení nefragmentovaných oblastí (UA)
4	určení rozlohy minimálního areálu	stanovení minimální rozlohy nefragmentované oblasti, která je pro daný druh dostačující. Hodnota bude použita pro vymezení UA
5	vymezení polygonů nefragmentovaných oblastí (UA)	jako oblast ohraničená fragmentačním faktorem nadlimitní intenzity o rozloze větší než je rozloha minimálního areálu
6	stanovení efektivní plochy	rozdělení polygonu podle biotopů, stanovení relativních preferencí druhu k jednotlivým biotopům a výpočet EA
7	stanovení potenciální bariéry	kvantifikace délek bariér uvnitř polygonu, které se mohou stát do budoucna ohniskem fragmentace, stanovení jejich indexů rizika, výpočet PB a relativní PB
8	celková kategorizace polygonů	kategorizace podle EA, RPB a celková na základě kombinační matice
9	zhodnocení polygonu pomocí SWOT analýzy	pomocí ukazatelů a slovně se hodnotí silné stránky (S), slabé stránky polygonu (W), příležitosti (O) a hrozby (T) pro budoucnost
10	celkový závěr	zhodnocení současného stavu, prognóza do budoucna, návrh opatření na minimalizace fragmentace

Tab. 4: Obecný algoritmus postupu.

7. Závěr

Problematika fragmentace není novým problémem. Snaha o zachování větších celistvých částí krajiny s určitou významnou charakteristikou je společná řadě legislativních a plánovacích opatření, jako jsou např. zvláště chráněná území, územní systémy ekologické stability, přírodní parky, krajinné památkové zóny, oblasti ticha, zóny při územním plánování. Předložený metodický postup stanovení polygonů UAT a jejich kvality přináší další pohled na tento problém. Jeho cílem není v žádné případě vytvoření další kategorie v ochraně přírody, která zakazuje jiné činnosti v krajině. Naopak, jedná se o nástroj, který má pomoci hledat optimální řešení pro dosažení rovnováhy ekonomického, sociálního a environmentálního pilíře udržitelného rozvoje.

Literatura

- [1] Binot-Hafke, M., Illmann, J., Schäfer, H., J., Wolf, D. : Nature Data 2002. - Bundesamt für Naturschutz, Bonn 2002, 284 s.
- [2] Gawlak, Ch., 2001: Unzerschnittene verkehrarme Räume in Deutschland 1999. - Natur und Landschaft, 76, Heft 11, 481-484.

- [3] Hlaváč, V. et Anděl, P.: Metodická příručka pro zajištění průchodnosti dálničních staveb pro volně žijící živočichy. - AOPK ČR, Praha 2001.
- [4] Illmann, J., Lehrke, S., Schäfer, H.J. /ed./: Nature Data 1999. – Bundesamt für Naturschutz, Bonn 2000, 266 s.
- [5] Iuell, B a kol.: Wildlife and Traffic: A european Handbook for Identifying Conflicts and Designing Solutions. KNNV Publishers, Brusel 2003.
- [6] Trocmé, M. a kol.: Habitat fragmentation due to transportation infrastructure. The European review. European Commission. Brussel 2003.

Recenze

Ing. Václav Hlaváč, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR

FRAGMENTIERUNG DER LANDSCHAFT UND DIE METHODIK IHRER BEWERTUNG

Die Fragmentierung der Landschaft ist ein schwerwiegendes Problem des Naturschutzes. Eine der Möglichkeiten für ihre Quantifizierung bietet die Methodik des Bundesamtes für Naturschutz der Bundesrepublik Deutschland, die die sog. „Unzerschnittenen verkehrarmen Räume“ UAT (un-fragmented areas with traffic) abgrenzt. Der vorliegende Beitrag erweitert diese Methodik um die Beurteilung der Qualität der UAT. Die Bewertung der Qualität besteht aus : (1) Bewertung der Biotopequalität. Die Modellgröße ist die effektive Fläche EA (km²), die die Größe des Polygons und die Zusammensetzung der anwesenden Biotope vom Gesichtspunkt der Vorteilhaftigkeit für die gegebene Art beinhaltet. (2) Das potentielle Risiko einer weiteren Fragmentierung des Polygons durch das Anwachsen der Verkehrsintensität. Die Modellgröße ist die potentielle Barriere - PB (km), deren Ausrechnung auf der Länge des Verkehrsnetzes mit unterschiedlicher Verkehrsintensität innerhalb des UAT beruht. Diskutiert wird die Anwendung dieser Methode in der Gebietsplanung und ihre Verallgemeinerung bei der Bewertung der Landschaftsfragmentierung für verschiedene Tierarten.

FRAGMENTACJA KRAJOBRAZU I METODYKA JEJ OCENY

Fragmentacja krajobrazu jest poważnym problemem ochrony przyrody. Jedną z możliwości dla jej kwantyfikacji jest metodyka Urzędu Związkowego Ochrony Przyrody Republiki Federalnej Niemiec, która ogranicza tzw. niefragmentowane obszary (UAT - unfragmented areas with traffic). W artykule metodyka rozszerzona jest o ocenę jakości ograniczonych obszarów UAT. Wycena jakości składa się: (1) z wyceny jakości biotopów. Wielkością modelową jest efektywna powierzchnia EA (km²) która łączy wielkość polygonu i zestawienie obecnych biotopów z punktu widzenia korzyści dla danego rodzaju. (2) z ryzyka potencjalnego dalszej fragmentacji polygonu na podstawie wzrostu intensywności ruchu drogowego. Wielkością modelową jest bariera potencjalna PB (km), wyliczenie której założono na ocenie długości sieci komunikacyjnej o różnej intensywności ruchu drogowego wewnątrz UAT. Zastosowanie owej metody zostało tu dyskutowane przy planowaniu przyrodniczych obszarów i jej uogólnienie przy ocenie fragmentacji krajobrazu dla różnych rodzajów zwierząt.

FRAGMENTATION OF THE LANDSCAPE AND ITS EVALUATION METHODS

Fragmentation of the landscape poses a severe threat to the environmental conservation. One of the possibilities for its quantification is the method issued by the National Environmental Conservation Authority in Germany, which stipulates un-fragmented areas (UAT - un-fragmented areas with traffic). The aim of the presentation is to add quality evaluation of the selected UAT's. The quality evaluation consists of the following: (1) evaluation of biotope quality. As a model unit of measurement, the method uses Effective Area - EA (km²) including both the polygon size and the variety of existing biotopes with regards to advantages for the species; (2) potential risks arisen from further fragmentation of the polygon caused by increase in traffic intensity. As a model unit of measurement, the method uses Potential Barrier - PB (km), which is calculated based on road length with variously intensive traffic located within the UAT. The use of the previously mentioned method is being discussed for the purposes of planning schemes as well as using its general version for landscape fragmentation evaluation concerning various species of animals.

K NÁVRHU KUŽELOVÝCH OZUBENÝCH KOL

M. Bureš

Technická univerzita v Liberci
 Fakulta strojní, Katedra částí a mechanismů strojů
 Hálkova 6, 461 17 Liberec, Česká republika
miroslav.bures@vslib.cz

Abstrakt

Návrhový výpočet podle normy ČSN 01 4686 se blíže nezabývá návrhem ozubeného soukolí pro různoběžné osy - soukolí kuželového. Zavedením součinitele šířky ozubení ke střednímu průměru ψ_d a součinitele šířky ozubení ke střednímu modulu ψ_m , které jsou vázány na součinitel poměrné šířky věnce ψ_L , je možné použít návrhový výpočet i pro soukolí kuželové a usnadnit výpočet jeho rozměrů, které pak budou vyhovovat pevnostní kontrole.

Návrhový výpočet slouží pro předběžné stanovení rozměrů ozubeného soukolí během první fáze návrhu nebo konstrukce převodového ústrojí. Návrhový výpočet platí pro zakrytá čelní a hřebenová soukolí z kovových materiálů, s vnějším evolventním ozubením (zuby přímé, šikmé, dvojité šikmé nebo šípové). Vychází ze základních výpočtových vztahů podle ČSN 01 4686, které zde byly značně zjednodušeny, čímž dochází k výraznému snížení přesnosti výsledků.

Návrhovým výpočtem se stanovuje přibližná hodnota průměru roztečné kružnice pastorku d_1 nebo přibližná hodnota normálního modulu m_n . Při určování d_1 se vychází z namáhání zubů v dotyku, při určování m_n z namáhání zubů v ohybu. Předpokládá se únavové poškození zubů a není uvažován vliv největšího zatížení na případný vznik trvalé deformace nebo křehkého lomu zubu nebo jeho povrchové vrstvy.

Průměr roztečné kružnice pastorku d_1 se vypočte z výrazu

$$d_1 = f_H \cdot 3 \sqrt{\frac{K_H \cdot T_1}{(b_{wH}/d_1) \cdot \sigma_{HP}^2} \cdot \frac{u+1}{u}}, \text{ kde}$$

T_1 - krouticí moment na pastorku,

K_H - součinitel přídatných zatížení pro výpočet na dotyk,

f_H - pomocný součinitel pro výpočet roztečné kružnice pastorku,

σ_{HP} - přípustné napětí v dotyku,

u - převodový poměr,

b_{wH} / d_1 - poměr šířky ozubení k roztečnému průměru.

Normální modul m_n se vypočte z výrazu

$$m_n = f_F \cdot \sqrt[3]{\frac{K_F \cdot T_1}{(b_{wF}/m_n) \cdot z_1 \cdot \sigma_{FP}}}, \text{ kde}$$

T_1 - krouticí moment na pastorku,

K_F - součinitel přidavných zatížení pro výpočet na ohyb,

f_F - pomocný součinitel pro výpočet modulu ozubení,

σ_{FP} - přípustné napětí v ohybu,

z_1 - počet zubů pastorku,

b_{wF}/m_n - poměr šířky ozubení k modulu.

Budeme-li navrhovat rozměry kuželového soukolí s přímými zuby, lze výše uvedené vztahy doporučit s tím, že vypočtený průměr roztečné kružnice a normální modul budou uprostřed šířky navrhovaného ozubení - tedy střední průměr d_{m1} a střední modul m_m ; u bude poměr počtu zubů virtuálních kol z_{v2}/z_{v1} a pro úhel os kuželového soukolí 90° je $u_v = i_2$, kde $i = z_2/z_1$.

V normě doporučené hodnoty b_{wH}/d_1 a b_{wF}/m_n jsou ale pro kuželové soukolí nevhodné. Pro kuželové soukolí s přímými zuby je konstrukční zvyklostí volit šířku ozubení b jako poměrnou část délky površky roztečného kužele L_e , tedy poměrné šířky věnce $\psi_L = b/L_e$, která se obvykle doporučuje v rozmezí 0,25 až 0,35 (někdy 1/6 až 1/3).

Označíme-li součinitel šířky ozubení ke střednímu průměru ψ_d jako poměr šířky ozubení b ke střednímu průměru d_{m1} , tzn.

$$\psi_d = \frac{b}{d_{m1}},$$

pak vhodným dosazením za

$$\begin{aligned} b &= \psi_L \cdot L_e, \\ d_{m1} &= d_{e1} \cdot (1 - 0,5\psi_L), \\ L_e &= \frac{d_{e1}}{2 \cdot \sin \delta_1} \end{aligned}$$

obdržíme součinitel šířky ozubení ke střednímu průměru

$$\psi_d = \frac{b}{d_{m1}} = \frac{\psi_L}{(2 - \psi_L) \cdot \sin \delta_1}$$

nebo pro úhel os kuželového soukolí 90° , kde

$$L_e = \frac{d_{e1}}{2} \cdot \sqrt{1 + i^2}$$

vyjádření ve tvaru

$$\psi_d = \frac{\psi_L \cdot \sqrt{1 + i^2}}{2 - \psi_L}.$$

Potom vztah pro navrhovaný průměr roztečné kružnice ve středním řezu

$$d_{m1} = f_H \cdot \sqrt[3]{\frac{K_H \cdot T_1}{\psi_d \cdot \sigma_{HP}^2} \cdot \frac{u+1}{u}}$$

Označíme-li obdobně součinitel šířky ozubení ke střednímu modulu ψ_m jako poměr šířky ozubení b ke střednímu modulu m_m , tzn.

$$\psi_m = \frac{b}{m_m},$$

pak dosazením za

$$d_{m1} = z_1 \cdot m_m$$

obdržíme vztah pro součinitel šířky ozubení ke střednímu modulu

$$\psi_m = \frac{z_1 \cdot \psi_L}{(2 - \psi_L) \cdot \sin \delta_1}$$

nebo pro úhel os 90°

$$\psi_m = \frac{z_1 \cdot \psi_L \cdot \sqrt{1+i^2}}{2 - \psi_L}$$

Potom vztah pro navrhovaný modul ve středním řezu

$$m_m = f_F \cdot \sqrt[3]{\frac{K_F \cdot T_1}{\psi_m \cdot z_1 \cdot \sigma_{FP}}}$$

Pro výpočet rozměrů kuželového soukolí s přímými zuby pak vypočteme vnější modul klasicky, tzn.

$$m_e = \frac{m_m}{1 - 0,5\psi_L},$$

nebo pro úhel os kuželového soukolí 90° podle vztahu

$$m_e = m_m \cdot \left(1 + \frac{\psi_m}{\sqrt{z_1^2 + z_2^2}} \right) = m_m \cdot \left(1 + \frac{\psi_d}{\sqrt{1+i^2}} \right),$$

nebo pro obecný úhel os kuželového soukolí podle vztahu

$$m_e = m_m \cdot (1 + \psi_d \cdot \sin \delta_1) = m_m \cdot \left(1 + \frac{\psi_m \cdot \sin \delta_1}{z_1} \right).$$

Kuželové soukolí s přímými zuby pak svými parametry bude navrženo optimálně a můžeme provést pevnostní výpočet (kontrolní výpočet) jako kontrolu virtuálního soukolí.

Recenze

Prof. Ing. Jaroslav Homišin, CSc., Technická univerzita Košice, Slovensko

ZUM PROJEKT DES KEGELRADES

Entwurfsberechnung nach dem Standard ČSN 01 4686 befasst sich nicht näher mit dem Projekt der Rädergetriebe für die konvergenten Achsen - des Kegelzahnradgetriebes. Es ist möglich, ein Breiteskoeffizient der Verzahnung zum Mitteldurchmesser ψ_d und Breiteskoeffiziente zum Mittelmodul ψ_m , die auf Koeffizient der relative Breite des Zahnkranzes ψ_L gebunden sind, einzuführen und die Ausbauberechnung auch für das Kegelzahnradgetriebe zu benutzen. Es erleichtert die Dimensionierung, die dann die Festigkeitskontrolle erfüllen werden.

K PROJEKTU KÓŁ ZĘBATYCH STOŻKOWYCH

Proponowane obliczenie podług normy ČSN 01 4686 nie zajmuje się dokładnie propozycją przekładni zębatej dla oś nierównoległych - przekładni stożkowej. Wprowadzeniem współczynnika szerokości zazębienia w stosunku do średnicy środkowej ψ_d i współczynnika szerokości zazębienia w stosunku do modułu środkowego ψ_m , które związane są z porównawczym współczynnikiem szerokości wienca ψ_L możemy proponowane obliczenie wykorzystać i dla przekładni stożkowej. Proponowane wyliczenie ułatwia obliczenie wymiarów przekładni stożkowej i spełnia wymagania kontroli wytrzymałości.

TO PROJECT OF BEVEL GEAR-DRIVE

The project calculation according to the standard ČSN 01 4686 doesn't especially solve gear drive with concurrent axes-bevel gear drive. There is possible to use this design computation for bevel gear drive if we create the coefficient of gearing width of the middle diameter ψ_d and coefficient of gearing width of the middle module ψ_m which are connected to the coefficient of proportional width of rim ψ_L . This system helps to calculate dimensions of gears which will satisfy the strength checking.

MODELOVÁNÍ HYDRODYNAMICKÝCH SIL TLAKOVÉHO VENTILU

E. Englberth

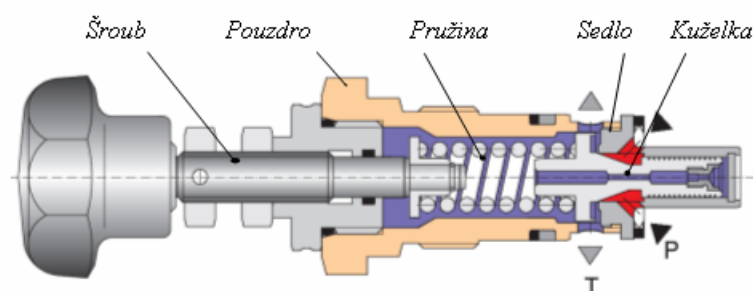
Technická univerzita v Liberci
Fakulta strojní, Katedra výrobních systémů
Hájkova 6, 461 17 Liberec, Česká republika
eduard.englberth@vslib.cz

Abstrakt

Tlakové ventily představují základní prvky, u nichž je tlak na vstupu téměř nezávislý na průtoku. Urychlení a změna směru proudění hydraulické kapaliny ve ventilech vyvolává hydrodynamické síly, které jsou stejně jako síly způsobené třením, síla pružiny a setrvačné síly důležité pro správné statické a dynamické chování. Stacionární složka hydrodynamické síly se využívá ke kompenzaci vlivu pružiny a tím ke zlepšení jeho statické charakteristiky. Článek je věnován úvahám modelování hydrodynamických sil působících v tlakovém ventilu a zviditelnění tlakového a rychlostního pole tlakového ventilu CFD metodami.

1. Úvod

Tlakové ventily představují základní prvky, u nichž je tlak na vstupu téměř nezávislý na průtoku. Jsou součástí každého hydraulického obvodu a jejich funkce v něm může být různá. Nejčastější jsou následující dvě funkce - udržování konstantního tlaku (funkce přepouštěcí) a omezení tlaku (funkce pojišťovací). V obou případech je tlakový ventil zařazen paralelně k hydrogenerátoru a jeho funkce závisí na tlaku, na který je seřízen.

Obr. 1: Přímě řízený tlakový ventil VPP1-06/10, HYTOS a.s. Vrchlabí.

Na obr.1 je znázorněn přímě řízený tlakový ventil VPP1-06/10 fy Hytos a.s. Skládá se z pouzdra, kuželky s tlumicím pístkem a pružiny. Nastavení tlaku se provádí ručně šroubem. Pružina tlačí kuželku do sedla a drží ventil uzavřený. Vzroste-li tlak v kanálu P nad hodnotu nastavenou předpětím pružiny, kuželka se nadzvedne a přepouští kapalinu z kanálu P do kanálu T. Tlumení pohybu kuželky je zajištěno prouděním kapaliny uvnitř kuželky přes dýzu.

Urychlení a změna směru proudění hydraulické kapaliny způsobuje hydrodynamické síly, které jsou stejně jako síly způsobené třením, síla od pružiny a setrvačné síly důležitým faktorem ovlivňující statické i dynamické chování ventilu. Na statickou tlakovou charakteristiku má vliv stacionární složka hydrodynamické síly, která se s výhodou využívá k potlačení (kompenzaci vlivu

tuhosti pružiny) tlakové diference. Proto je kuželka vybavena kompenzátořem pro zachycení hydrodynamické síly tak, aby byl redukován vliv charakteristiky pružiny při vzrůstajícím zdvihu kuželky.

2. Exaktní odvození vztahu pro určení hydrodynamické síly

Na katedře výrobních systémů v části vědecko výzkumného záměru, který je věnován tlakovým ventilům, byla vypracována řada prací popisující jejich statické i dynamické chování [2], [3], [4], [5].

Zabývejme se blíže tlakovým ventilem VPP1-06/10 fy Hytos, jehož schéma je na obr. 1. Pohybová rovnice vyjadřuje funkční vztah mezi silami působícími na kuželku: tlakovou silou F_p - součinem pracovního tlaku a činné plochy kuželky, silou vyvolanou tlumičem F_t , silou od pružiny F_k , silou pasivního odporu F_b , setrvačnou silou pohybujících se hmot F_m a silou hydrodynamickou F_{hd} .

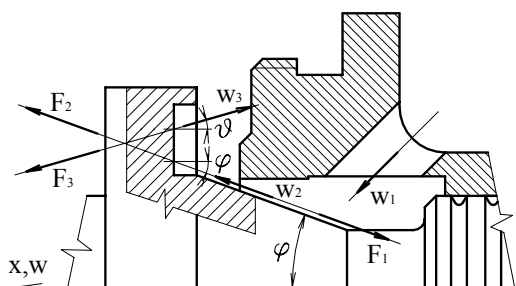
$$F_p + F_t = F_m + F_b + F_k - F_{hd} \quad (1)$$

Síly vyskytující se v rovnici (1), kromě hydrodynamické síly, lze popsat vztahy, které s dostatečnou přesností tyto síly určují. Hydrodynamickou sílu, která významným způsobem ovlivňuje chování ventilu je ovšem obtížné určit. Dále se budeme věnovat určením právě těchto sil.

Při vyšetřování silového působení proudu kapaliny na kuželku vyjdeme ze známé skutečnosti, že impuls síly ($F \cdot dt$) se rovná změně hybnosti ($m \cdot dw$). Vzhledem k malým otevřením kuželky lze počáteční hybnost na vstupu ventilu zanedbat ($w_1 \ll w_2$) a psát pro hydrodynamickou sílu při ustáleném proudění obecně [9], [1]:

$$F_j = \rho \cdot w_2 \cdot Q \quad (2)$$

Působení hydrodynamických sil na kuželku zkoumaného ventilu je znázorněno schématicky na obr.2.

Obr. 2: Hydrodynamické působení sil na kuželku tlakového ventilu.

Pro výslednou hydrodynamickou sílu F_{hd} působící v osovém směru za předpokladu, že rychlost proudu se nemění, resp. její změna je velmi malá ($w_2 \approx w_3$) a při pohybu kuželky rychlostí \dot{x} , můžeme psát :

$$F_{hd} = F_{1x} + F_{2x} + F_{3x} = \rho \cdot Q [-w_2 \cdot \cos \varphi + (w_2 \cdot \cos \varphi - \dot{x}) + (w_2 \cdot \cos \vartheta - \dot{x})]$$

$$F_{hd} = \rho \cdot Q [w_2 \cdot \cos \vartheta - 2 \cdot \dot{x}] \quad (3)$$

Pro rychlost w_2 platí

$$w_2 = \frac{Q}{\alpha \cdot S_x} = \frac{Q_x}{\mu \cdot S_x}, \quad (4)$$

kde S_x je průtočná plocha v místě největšího škrcení, $Q = Q_x$ je průtok ventilem, α součinitel kontrakce, který pro zadaný rozměr ploch S_x / S_0 je roven průtokovému součiniteli μ .

Po substituci (4) do (3) bude

$$F_{hd} = \rho \cdot \frac{Q_x^2}{\mu \cdot S_x} \cdot \cos \vartheta - 2 \cdot \dot{x} \cdot \rho \cdot Q_x. \quad (5)$$

Dosadíme-li nyní za Q_x výraz

$$Q_x = \mu \cdot S_x \cdot \sqrt{\frac{2}{\rho} \cdot (p_p - p_T)} \quad (6)$$

a posléze výraz určující velikost průtočné plochy pro který pro malá otevření nabývá tvaru

$$S_x = \pi \cdot D \cdot \sin \varphi \cdot x = A \cdot x, \quad (7)$$

dostaneme vztah, který určuje za výše uvedených podmínek velikost hydrodynamické síly působící na kuželku a kompenzátor tlakového ventilu

$$F_{hd} = 2 \cdot \mu \cdot A \cdot x \cdot (p_p - p_T) \cdot \cos \vartheta - 2 \cdot \mu \cdot A \cdot \sqrt{2 \cdot \rho} \cdot x \cdot \sqrt{p_p - p_T} \cdot \dot{x}. \quad (8)$$

Ve vztahu (8) je p_p aktuální tlak v systému a p_T tlak v odpadním vedení do nádrže. μ je průtokový součinitel, který zahrnuje veškeré ztráty při průtoku kapaliny ventilem. Jeho hodnoty se pohybují v souvislosti s rozmanitostí konstrukčního i rozměrového řešení funkčních dvojic sedla a kuželky v poměrně širokých mezích $\mu = 0,6 \div 0,9$, jak lze vysledovat z literatury. Parametr A je tzv. gradient průtočné plochy, který závisí na průměru sedla a vrcholového úhlu kuželky φ .

Vztah (8) můžeme dále zjednodušit zavedením parametrů K a K_1 na

$$F_{hd} = K \cdot x \cdot (p_p - p_T) - K_1 \cdot x \cdot \dot{x} \cdot \sqrt{p_p - p_T}, \quad (9)$$

kde

$$K = 2 \cdot \mu \cdot A \cdot \cos \vartheta, \quad (10)$$

$$K_1 = 2 \cdot \mu \cdot A \cdot \sqrt{2 \cdot \rho}. \quad (11)$$

Podívejme se nyní blíže na vztah (9). Jistě si všimneme, že se nechá rozložit na dva členy. První člen, jenž neobsahuje derivaci polohy (rychlost) kuželky je výsledkem stacionární složky hydrodynamické síly. Druhý člen se projeví při pohybu kuželky ventilu a je tedy výsledkem nestacionární složky hydrodynamické síly.

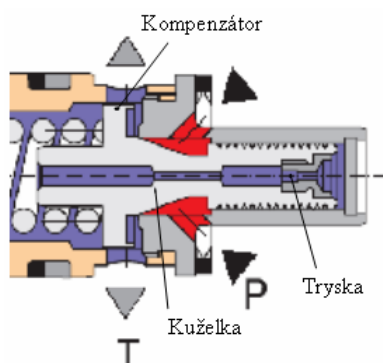
Z hlediska správné funkčnosti matematického modelu do nějž je vztah (9) zaveden je důležité dostatečně přesně určit zavedené parametry K a K_1 . Parametr K stacionární složky hydrodynamické síly se nechá určit je-li kuželka v klidu dvěma způsoby. Experimentální měření je jednou z možností, druhou je využití prostředků CFD, které zohledňuje skutečné rozložení rychlostí a tlaků a tak dovoluje uvedené záležitosti studovat. Stanovení parametru K_1 , který ovlivňuje velikost nestacionární složky je oproti K obtížnější. Pohybuje-li se kuželka ventilu je proudění nestacionární, což značně komplikuje jeho stanovení uvedenými metodami.

Jelikož CFD umožňuje vizualizovat rychlostní a tlakové pole ventilu, což je pomocí měření problematické budeme se nadále věnovat analýze a vizualizaci stacionárního proudění ventilem pomocí CFD.

3. CFD model stacionárního proudění tlakovým ventilem

Při pohybu kuželky je průtok oleje ventilem nestacionární. Jakmile kuželka zaujme rovnovážnou (stabilní) polohu je průtok ustálený. Tento stav uvažujeme pro vizualizaci proudění pomocí CFD. Jestliže je kuželka v klidu, vymizí průtoky tlumicí tryskou a okolo kompenzátoru. Při tomto

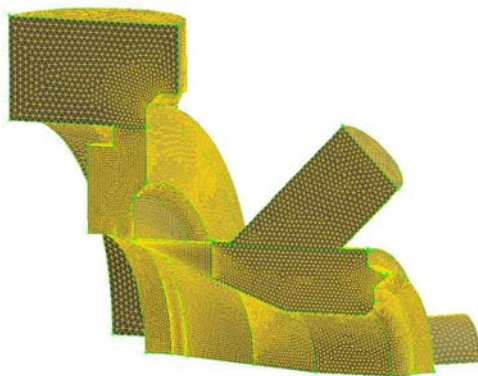
proudění, pokud zanedbáme svodové průtoky kolem tlumícího válečku, se průtok ventilem uskutečňuje jen kanálem ze vstupu P do výstupu T (obr. 3).

Obr. 3: Výřez přímo řízeného tlakového ventilu VPP1-06/10.

Prostor ve kterém se tento průtok uskutečňuje byl vzat jako „kontrolní objem“ a modelován v programu Pro/Engineer pro použití CFD. Z důvodu snížení hardwarových nároků a délky výpočtu byla modelována pouze čtvrtina objemu komory ventilu jak je vidět na obr. 4. Zjednodušení je v tomto případě možné, protože geometrie i proudění je symetrické podél dvou rovin xy a xz (obr. 5).

Síť „konečných objemů“ (obr. 4) byla vytvořena v programu Gambit, do kterého byla importována vytvořená geometrie. Objem byl rozdělen na dílčí objemy jak vidíme z obrázku. Pro vytvoření sítě se použily šestistěnné a čtyřstěnné prvky. Hustá síť se vyžaduje všude tam, kde se předpokládá velký rychlostní gradient, tj. u stěn, v místě největšího škrčení kapaliny a u stěny kompenzátoru.

Obr. 4: Síť konečných objemů komory přímo řízeného tlakového ventil VPP1-06/10.

Simulace proudění byla provedena v programu Fluent. Posun kuželky ventilu byl zvolen $x = 0,35 \text{ mm}$ a to na základě provedených simulací v [2], což odpovídá ustálenému stavu při průtoku $Q = 20 \text{ dm}^3 \cdot \text{min}^{-1}$ a nastaveném tlakovém stupni 10 (ventil udržuje tlak 10 MPa).

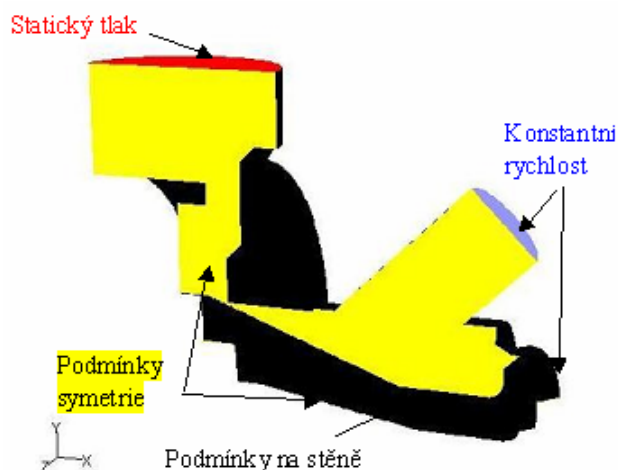
Vstupní požadavky pro výpočet Fluentem lze shrnout do následujících bodů:

- Nestlačitelné viskózní proudění.
- Volba modelu turbulence.

RNG $k-\varepsilon$ model turbulence. Podle práce [10] tento model turbulence vykazuje dobré výsledky při výpočtech CFD metodami v hydraulice.

Nerovnovázné stěnové funkce.

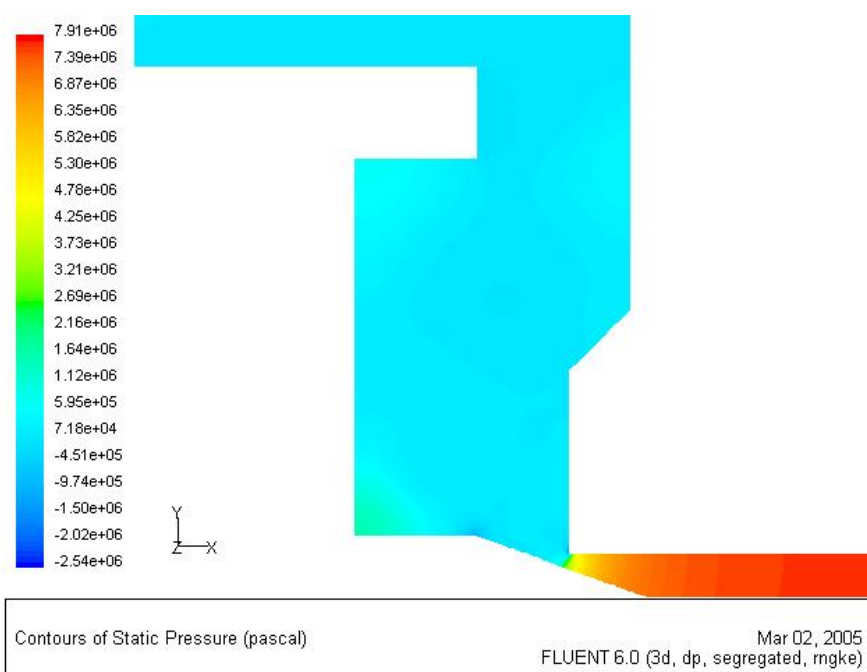
- Okrajové podmínky. Na obr. 5 jsou okrajové podmínky, které jsou zavedeny.
 Na vstupu - průtok $Q = 20 \text{ dm}^3 \text{ min}^{-1}$, což přepočteno na vstupní rychlost je $w_1 = 11,789 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$, uniformní rychlostní profil.
 Na výstupu - statický tlak $p = 0 \text{ MPa}$, rovnoměrné rozložení tlaku.
 Stěny - nepohyblivé, nekluzké.
 Roviny xy, xy - podmínky symetrie.
- Vlastnosti oleje.
 Hustota oleje $\rho = 870 \text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$ při teplotě oleje 40°C .
 Kinematická viskozita $\nu = 32 \cdot 10^{-6} \text{ m}^2 \cdot \text{s}^{-1}$ při teplotě oleje 40°C a hustotě $\rho = 870 \text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$.
 Výsledky CFD simulace jsou ukázány na obr. 6 a obr. 7. Na obr. 6 je zachycen detail rozložení statického tlaku v rovině xy objemu, který vymezuje kompenzátor a sedlo ventilu. Pole statického tlaku ovlivňuje výsledné silové působení (hydrodynamických a tlakových sil) na kuželku,

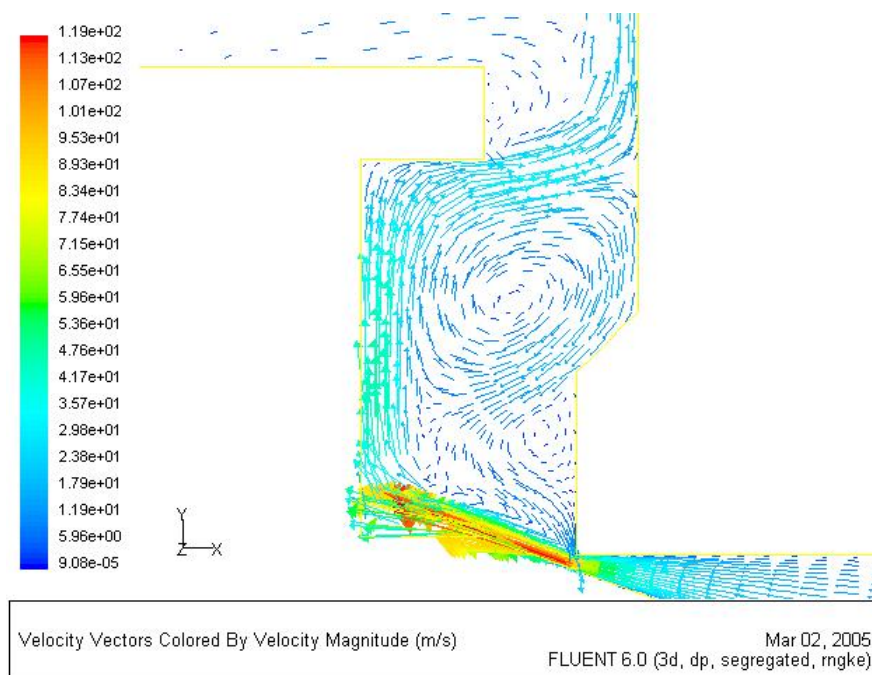
Obr. 5: Okrajové podmínky.

kompenzátor a tlumicí pístek ventilu. Podle očekávání je největší tlak před škrticím otvorem a nízký tlak za tímto místem. V místě sedla a v určitých místech objemu se vyskytuje podtlak, který může způsobovat kavitaci.

Rozložení rychlosti kapaliny je zachyceno na obr. 7. Podíváme-li se na výtok škrticím otvorem zjistíme, že rychlost je přibližně $120 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$. Za tímto místem proud paprsku obtéká kompenzátor, kde jeho rychlost klesá na polovinu. Vlivem stěn kompenzátoru, sedla a proudu vytékajícím do nádrže vzniká ve vymezeném prostoru vír. Tyto skutečnosti jistě ovlivní výslednou velikost součinitele K , který jsme odvodili z úvahy, že rychlost kapaliny vystupující z otvoru je stejná a dále se již nemění.

Obr. 6: Detail rozložení statického tlaku v rovině xy.

Obr. 7: Detail rozložení rychlostního pole v rovině xy

4. Závěr

Článek byl věnován hydrodynamickým silám v tlakovém ventilu. Odvodili jsme vztah, který popisuje tyto síly, ve kterém jsou zavedeny parametry K a K_1 . Úvaha pro získání tohoto vztahu

vycházela z předpokladu, že rychlost kapaliny vystupující ze škrtícího otvoru se za otvorem nemění, nebo se mění málo. Za účelem ověření tohoto předpokladu jsme sestavili CFD model. Geometrii kontrolního objemu jsme vytvořili v programu Pro/Engineer. Programu Gambit jsme využili k tvorbě sítě a vlastní výpočet jsme provedli v programu Fluent. Ukázali jsme si výsledky provedené simulací.

Skutečnosti, které jsou uvedeny dávají představu o stávajícím stavu řešené problematiky na katedře výrobních systémů a dovolují formulovat záměry další práce:

- Vypracovat metody pro získání parametru určujícího velikost stacionární hydrodynamické síly proudění z výsledků CFD modelu. Zachytit funkční závislost velikosti parametru K v závislosti na posunutí kuželky, tj. velikosti průtočného otvoru.
- Sledovat vliv kompenzátoru na chování tlakového ventilu. Pomocí CFD sledovat odlehlost kompenzátoru, či jeho novou geometrii.

Článek vznikl v rámci řešení vědeckovýzkumného záměru „Optimalizace vlastností strojů a procesů, oblast d“.

Literatura

- [1] Brdička, M., Samek, L., Sopko, B.: Mechanika kontinua. 2. vydání. Praha, Academia 2000.
- [2] Brož, J.: Studie vlastností přímořizného tlakového ventilu VPP1-06, HYTOS a.s. Diplomová práce. FS, TU v Liberci, 2004.
- [3] Cerha, J.: Simulační model tlakového ventilu. In: Optimalizace vlastností strojů a procesů. Oblast d. Výzkumná zpráva. TU v Liberci KVS 05/01 Liberec 2001.
- [4] Cerha, J.: Kompenzace tlakových ventilů. In: Optimalizace vlastností strojů a procesů. Oblast d. Výzkumná zpráva. TU v Liberci KVS 04/03 Liberec 2003.
- [5] Cerha, J.: Hydrodynamické síly. In: Optimalizace vlastností strojů a procesů. Oblast d. Výzkumná zpráva. TU v Liberci KVS 04/02 Liberec 2002.
- [6] Fluent Inc.: User's guide. 2001.
- [7] Fluent Inc.: Gambit user's guide. 2001.
- [8] Lisowski, E., – Domagala, M.: Modelling of Hydrodynamic Interaction Forces in Direct Relief Valve by the Use of CFD Method. The 18th International Conference on Hydraulics and Pneumatics, Prague 2003. str. 498-505.
- [9] Merritt, H., E.: Hydraulic Control Systems. J.Wiley & Sons Inc., 1967.
- [10] Ristic, M.: Dreidimensionale Strömungskraftberechnung zur Optimierung von Hydraulikventilen bezüglich der stationären Strömungskraftberechnung. Disertační práce. RWTH, Aachen 2000.
- [11] Versteeg, H., K., Malalasekera, W.: An introduction to computational fluid dynamics. The finite volume method. Longman Scientific & Technical, Longman Group Ltd., 1995.
- [12] Watton, J.: Fluid power systems: modeling, simulation, analog and microcomputer control. Prentice Hall International (UK) Ltd, 1989.

Recenze

Ing. Přemysl Malý, CSc., Parker Hannifin s.r.o, Parkerova 623, 250 67 Klecany

MODELIERUNG VON HYDRODYNAMISCHEN KRÄFTEN EINES DRUCKVENTILES

Druckventile stellen die Basiselemente dar, bei deren der Eingangsdruck fast unabhängig auf dem Durchfluss ist. Beschleunigung und Richtungsänderung der Strömung der hydraulischen Flüssigkeit in den Ventilen erzeugt die hydraulischen Kräfte, deren Kenntnis für das richtige statischen und dynamischen Verhalten des Ventils wichtig ist. Die stationäre Komponente des hydrodynamischen Krafts benutzt man zur Unterdrückung des Federeinflusses und somit zur Verbesserung seines statischen Verhaltens. Der Beitrag widmet sich der Modellierung von hydraulischen Kräften und der Darstellung des Kraft- und Geschwindigkeitsfeldes des Druckventils mit CFD (Computer Fluid Dynamics) Methoden.

MODELOWANIE SIŁ HYDROMECHANICZNYCH ZAWORU TŁOCZĄCEGO

Zawory tłoczące są komponenty napór których na wstępu jest prawie niezawisły od przepływu. Przyspieszenie i zmiana kierunku przepływu płynu hydraulicznego na zaworach powoduje powstanie sił hydromechanicznych, sił równakich jak siły od tarcia, jak siła sprężyny i siła bezwładności, ważnych to czynników dla należytego chowania statycznego i dynamicznego. Stałą składową siły hydromechanicznej wykorzystano na kompensację wpływu sprężyny i tak dla usprawnienia charakterystyki statycznej. Artykuł poświęcony jest zastanowieniu się nad modelowaniem sił hydromechanicznych, które działają w zaworu tłoczącym, dalej i wykorzystaniu metody CFD dla wizualizacji naporowego i szybkościowego pola zaworu.

MODELLING OF HYDRODYNAMIC FORCES IN DIRECT RELIEF VALVES

Relief valves are hydraulic components where the pressure input is almost independent of the flow through the valve. Acceleration and directional change of the flow of a hydraulic fluid causes hydrodynamic interactional forces that are as important as frictional forces, spring forces and inertial forces for static and dynamic behaviour of the valve. To improve the static characteristics of the relief valve, the steady flow force is used to suppress the influence of spring characteristics. This paper deals with modelling of hydrodynamic interactional forces in the direct relief valve and CFD (Computer Fluid Dynamic) visualisation of pressure and velocity fields.

TECHNICKÁ KOMUNIKACE

V. Fliegel

Technická univerzita v Liberci
Fakulta strojní, Katedra částí a mechanismů strojů
Hálkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
vitezslav.fliegel@vslib.cz

Abstrakt

Povědomí o technické komunikaci a technické popisné dokumentaci jako samostatně vyděleném technickém oboru vyvolává potřebu nového studijního zaměření. Proces vytváření a zpracování technických dokumentů nutí výrobce stále více využívat kvalifikovaných vystudovaných odborníků. Mnoho podniků přebírá zpět tyto procesy do své struktury „insourcing“ a vytváří dle vlastních potřeb centra technické komunikace. Např. strojní zařízení se dnes realizují na celosvětovém trhu a na první pohled lze jen ztěžka poznat, co všechno nabízejí za funkce a možnosti. Aby je mohl zákazník dokonale využívat je odkázán na doprovodné informace. Ať jsou tyto informace v tištěné podobě, interaktivní podobě na nosiči dat (CD), nebo součástí výrobku ve formě „on-line“ je jejich tvorbou stále ve větší míře pověřován odborník. Zjevně se v této oblasti začíná projevovat nedostatek speciálně vystudovaných kvalifikovaných sil.

Firmy stále více používají komplexní systémy IT. Do procesu zpracování technické informace (technických datových databází, výstupních dat technických a grafických editorů, transferů dat do různých systémů, vytváření objektivně nezávislých formátů a dokumentů) se zapojuje stále více specialistů a jejich potřeba neustále vzrůstá.

Firemní oddělení technické komunikace musí sladit spolupráci mnoha zúčastněných subjektů (často teritoriálně dost od sebe vzdálených), optimalizovat začlenění interních a externích služeb. Do procesu tvorby technické dokumentace, zpracování technické informace, musí být zahrnuto stále více subdodavatelů, externích poskytovatelů služeb a poradců.

Narůstající potřebě specialistů v technické dokumentaci je nutno vyhovět adekvátní nabídkou vzdělávacích programů. Jen vznikem nových universitních programů je možno doplnit narůstající nedostatek kvalifikovaných odborníků. Výroba je neustále poháněna internacionalizací trhu, mezinárodním srovnáváním, přesunem výrobních míst do zemí s úsporou nákladů, změnou dodavatelských struktur a služeb. Existence překotně se vyvíjejícího globálního obchodu nutí výrobce vytvářet kvalitní a podrobnou technickou dokumentaci ve vlastním jazyce lokálních prodejců ve všech obchodně teritoriálních jazycích, např. hindu, arabština, hebrejščina, číština. Flexibilní konstrukční a výrobní CAD/CAM systémy umožňují efektivní dodávky mnoha variant strojů a zařízení, které je možno vyrobit na přání zákazníka dle jeho přání. S tím souvisí i bezpočet variant technické dokumentace a její archivace. Zhotovování podrobné technické dokumentace ve všech potřebných jazycích v současnosti nejrozšířenějšími metodami je nesmírně časově a finančně náročné, a proto se vyvíjejí systémy na základě CMS (Content Management System), které by tento proces podstatně urychlily. Je samozřejmě jasné, že tyto tendence trvale ovlivňují také situaci ve vzdělávání managerů technické komunikace.

Do připravovaného nového studijního oboru „Inovační inženýrství“ na TU v Liberci je zařazen nový předmět „Technická komunikace“. Předmět bude sloužit studentům navazujícího magisterského programu i všem zájemcům o daný obor.

Výrobky a služby disponují vlastnostmi a funkcemi, které musí zákazník znát, pokud chce produkt plně využívat a ovládat, ale i seřizovat a opravovat. Tyto doprovodné technické dokumenty = technická data, vytváří specialista dnes profesně nazývaný technický redaktor, člen týmu oddělení technické komunikace výrobního podniku. O dobré technické dokumentaci, např. návodu, který má v rukou zákazník rozhoduje také kvalita vzdělání technického redaktora.

Profesní profil technického redaktora je mnohostranný a sdružuje v sobě schopnosti manuální (vedení demontáže a montáže zařízení), konstrukční (porozumění konstrukčním a funkčním principům), didakticko-lexikální (schopnost krátkého a srozumitelného vyjadřování), využití SW (práce s editory, datovými soubory, tisk), grafické (vizualizace a tvorba obrázků), marketingové (náklady na výrobu technické dokumentace), právní (normativy a mediální právo). Také tvorbou technické dokumentace jsou ještě často (mylně) pověřována konstrukční oddělení a často management firem neuznává technickou komunikaci jako nedílnou součást výrobní a obchodní strategie, důsledek nepochopení její marketingové funkce.

Dnes již existuje obsáhlý přehled evropských možností studia technické komunikace. Tak např. Dunajská universita v Kremsu a Dortmundský vzdělávací institut tecteam realizují universitní studium „Technická komunikace“ s možností získání titulu MSc. (Professional Master of Science Technická komunikace). Také společnost pro Technickou komunikaci Tekom nabízí rozsáhlý program vzdělávání a při úspěšném složení zkoušky obdrží absolvent certifikát „Technický redaktor“.

Vytvořením platformy nového studijního oboru na TU v Liberci, s možností nabídky dalšího vzdělávání (např. e-learning, s možností certifikované závěrečné zkoušky) je možné nastartovat vzdělávání managerů technické komunikace, kteří mohou v podnicích vyvíjet koncepty technických řešení, řídit zpracování technických informací, na všech úrovních v různých místech, od různých subdodavatelů a poskytovatelů, kontrolovat právní, etické i technické normy.

Literatura

- [1] Professional Master of Science Technische Kommunikation. Akademischer Grang für TR. Von Hana Risku and Eva Kochling. Technische Kommunikation, 25. Jahrgang 3/2003.
- [2] Mit Bausteinen zum zertifikat. Von Herbert Herzke und Michael Fritz. Technische Kommunikation 25. Jahrgang, 3/2003.
- [3] Dokumentation für 2013. Von Elisabeth Grafe. Technische Kommunikation, 25. Jahrgang, 6/2003.

Recenze

Ing. Antonín Kolář, VAW arvato, Českobratrské nám., CZ -29301 Mladá Boleslav

TECHNISCHE KOMMUNIKATION

Die Kenntnisse über die technische Kommunikation und technische beschreibende Dokumentation als selbstständig stehendes technisches Gebiet rufen den Bedarf an einer neuen Fachrichtung hervor. Der Prozess der Erstellung und Verarbeitung technischer Dokumente zwingt die Hersteller dazu, immer häufiger qualifizierte Fachkräfte zu nutzen. Manche Unternehmen nehmen dann diese Prozesse in ihre Struktur „insourcing“ wieder zurück und schaffen je nach eigenen Bedürfnissen Zentren der technischen Kommunikation. Z. B. Maschinenanlagen werden heutzutage auf dem Weltmarkt verkauft, ohne dass es auf den ersten Blick erkennbar ist, was für Funktionen und Möglichkeiten sie anbieten. Damit sie der Kunde voll nutzen kann, ist er auf begleitende Informationen angewiesen. Mögen diese Informationen in gedruckter Form, interaktiv auf dem Datenträger (CD) oder als Bestandteil eines Produktes „on-line“ sein, werden mit deren Erstellung immer häufiger Fachleute beauftragt. Immer mehr macht sich auf diesem Gebiet der Mangel an speziell qualifizierten Fachkräften bemerkbar.

KOMUNIKACJA TECHNICZNA

Znajomość o komunikacji i dokumentacji technicznej wymaga uruchomienie nowego kierunku przedmiotowego. Proces opracowania dokumentów technicznych obowiązuje producentów więcej do wykorzystania wykwalifikowanych fachowców. Wiele przedsiębiorstw znów te procesy zagarnia do swojej „insourcing” struktury i buduje na podstawie własnych zapotrzebowań ośrodki komunikacji technicznej. Na rynku całoswiatowym są teraz do widzenia maszyny, gdzie na pierwszy wzrok ciężko poznamy jaką mają pełnić funkcję lub ich wykorzystanie. Obecnie każda maszyna musi mieć dla potencjalnego klienta w załączeniu dokumenty informacyjne. Materiały informacyjne, czy już drukowane, w formie CD lub on-line, opracowane będą od fachowców. Jednocześnie wszystko wskazuje na to, że coraz więcej wzmaga się w dziedzinie komunikacji technicznej brak studiowanych specjalistów.

TECHNICAL COMMUNICATION

Awareness about technical communication and technical describe documentation like individual detached technical section create need new educational specialization. The process of creation and producing technical documentation force producers always more use skilled graduated professionals. Much enterprise take over backward this process of into their structure „insourcing” and create accordance with own needs centre of technical communication. For example the mechanical machines realize today on worldwide market and on first look is difficult just know, what they all offer for functions and possibilities. So that could customer perfectly use it he is dependent on follow information. However is this information in printed form or interactive form as date on carrier (CD), or part in product „on - line” is their creation always order from professionals. Always in this area begins display absence special skilled graduate specialist.

PNEUMATIC TORSIONAL VIBRO-ISOLATION OF THE MECHANICAL SYSTEMS

J. Homišin

Technical University Košice, Faculty of Engineering,
The Department of Transportation and Logistic Construction
The Section of Construction and Machine Parts
Letná 9, 041 87 Košice, Slovakia
Jaroslav.Homisin@tuke.sk

Abstract

The aim of every designer is to lower the size of torsional oscillations in any given mechanical system. Presently this task is predominantly secured by suitable adjustment of dynamic properties of flexible shaft clutches to the dynamic of given systems. The liability of dynamic properties of presently applied flexible clutches, caused by aging and wear-off of flexible elements, is the cause of disruption of tune-up of mechanical systems. We are suggesting to apply in the mechanical systems the newly developed pneumatic tuners of torsional oscillations, which are not losing the original characteristic properties and have a positive impact upon the operation of given systems.

Key words: pneumatic tuners of torsional oscillations, constant dynamic properties, tuning of the system in stand-by mode, tuning of the system during the operational mode.

1. Introduction

The mechanical systems with the piston devices are sources of dangerous torsional oscillations. That means, that mechanical systems with the combustible engines, compressors, pumps and fans can be characterized as torsionally oscillating mechanical systems (TOMS). Especially, the piston engines are sources of increased torsional oscillations, which is causing the excessive dynamic wear-off of these systems. The consequence is the damage of shafts, transmissions, clutches, con-rods, bearings and other parts. So, the torsional oscillations have a deep impact upon the life span and function of majority of components of TOMS.

For these reasons, there is a need to control dangerous torsional oscillations of TOMS. The torsional oscillations are possible to decrease by suitable adjustment, or tuning of TOMS. We understand the tune-up of mechanical system as a proper adjustment of dynamic properties of its parts. The most suitable component for tuning of TOMS is properly selected flexible shaft clutch. This component usually shifts the main angle frequency of torsional oscillations of system into the zone of lower frequency of revolutions. As a result, during the rapid start, or slowing, unacceptable torsional oscillations will be suppressed, or eliminated altogether.

The aim of the given paper will be a concise characteristic of presently applied flexible shaft clutches and presentation of pneumatic torsional vibro-isolation via application of pneumatic tuners of torsional oscillations developed by us from the aspect of suitable tune-up of any TKMS.

2. The characterization of presently applied flexible shaft clutches

All the presently used flexible clutches are characterized by linear, or curvature characterization. According to shape of this characterization, we recognize linear and non-linear (progressive) flexible shaft clutches.

In regard to the basic properties, that is, dynamic torsional stiffness and coefficient of shock absorption, it is necessary to emphasize, that clutches are determined by nature applied material in flexible elements (steel, rubber, plastic materials) and shape and type of design of these elements. The selection of material used for manufacturing of flexible element depends on the operational conditions, maximal permitted temperatures, and torque and maximal size of permitted deformations. The temperature of flexible elements of clutch and the number of operational cycles have a maximal impact upon the dynamic properties of flexible clutches [1], [2], [3]. For example, the permitted temperature for rubber (the most frequently used material) is 70°C. Exceeding the temperature will result in change of structural properties of rubber, decrease of dynamic and, consequently, properties of flexible shaft clutch.

The selection of flexible clutch depends on operational regime of mechanical system. According to operational regime, the mechanical systems can be TOMS operating with constant revolutions and TOMS operating with the wide range of revolutions.

In case of TOMS operating with the constant revolutions, the suitable linear clutch is usually the clutch fulfilling the shock absorbing requirement and desired torsional stiffness. In case of TOMS operating with the wide range, it is a difficult task to prevent dangerous torsional oscillations. The manufacturers of flexible clutches presently solve this task with use of flexible shaft clutches with exceedingly low torsional stiffness [2], [3], [4], [5], [6]. The characteristics of these clutches are suitably adjusted to required operational regime of mechanical systems. That means, that the mechanical properties of applied flexible clutch are preliminary suitably adjusted to the dynamic of given system - system is tuned-up.

It is necessary to emphasize, that any given linear, or non-linear flexible clutch dispose with only one characterization, firmly connected to the used flexible element. In case of linear clutches, to one characterization is commensurate only one constant value of dynamic torsional stiffness in the whole range of operational regime. The dynamic torsional stiffness of non-linear clutches is shifting in certain range of its characterization, depending on operational regime. To alter the characteristics of clutch for reason of suitable dynamic tuning of TOMS means to use different flexible element of clutch, or different flexible shaft clutch.

Impacts, such as temperature of flexible elements of clutches and the number of operational cycles are causing the wear-off and aging of flexible element of clutch. This results in alteration of characteristics of clutch (in regard to original characterization and consequently to change of basic properties. The preliminary tuned TOMS are becoming disarranged.

Our department is working on task of solving the control of dangerous torsional oscillations and suitable tune-up of TOMS. We are researching and developing new types of flexible clutches - that is of pneumatic tuners of torsional oscillations [7], [8], [9].

3. Pneumatic tuners of torsional oscillations

A pneumatic tuner of torsional oscillations (fig. 1) is consisting of the moving part (1), moved part (2) and a compression space filled-up by gaseous medium (in our case by air) positioned between them. A compression space is created by three mutually inter-connected differential elements positioned around circumference in one row. Each differential element consists from pressurized (3) and pulled (4) pneumatic-flexible element of outer diameter 130 mm. Mutual inter-

connection of differential elements is secured via connecting hose (5). The filling of compression space of the clutch is effectuated via valve (6), whereof the change of gaseous medium pressure is effected.

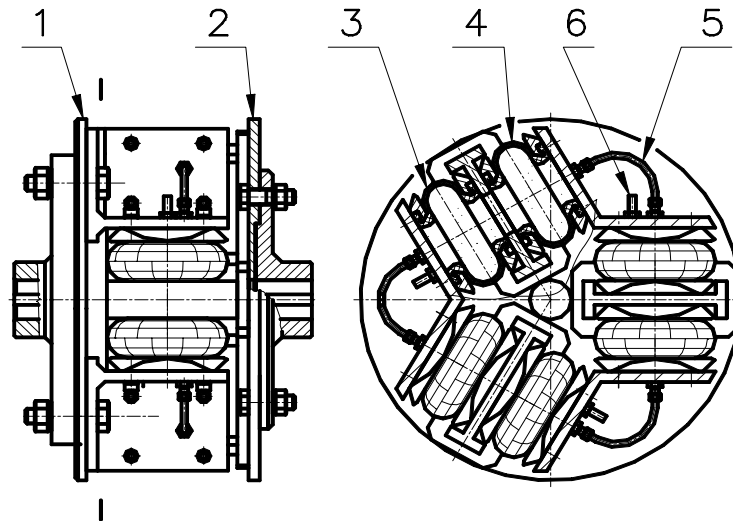

Fig. 1: A pneumatic tuner of torsional oscillations of type 3-1/130-D.

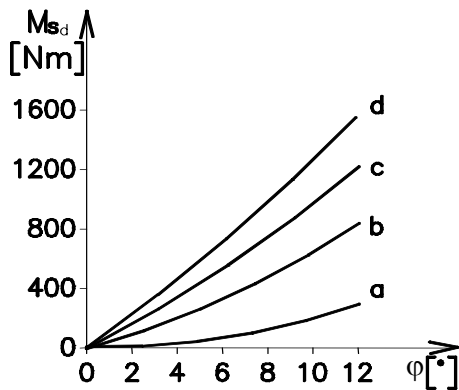

Fig. 2: Courses of dynamic characteristics of pneumatic tuner.

Courses a, b, c, d corresponds to the pressures of gaseous medium $p_s = 100, 200, 300, 500$ kPa .

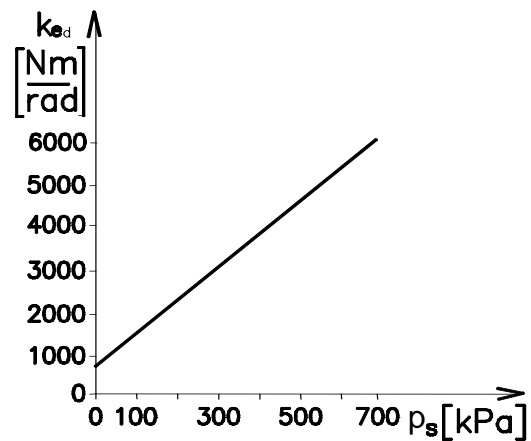

Fig. 3: A course of dependence of equivalent dynamic torsional stiffness k_{ed} upon the pressure of gaseous medium p_s in the pneumatic tuner.

Dynamic properties of the pneumatic tuner of torsional oscillations are characterized by the reaction of given tuner, more precisely, by a size and speed of its torque, during the impact of a dynamic load. For determination of dynamic properties of a pneumatic tuner, a dynamic method of free oscillations with prestress was used. From the records of free oscillations the courses of its resulting dynamic characteristics (fig. 2) were determined, which are defined via an equation (1)

$$M_{sd} = k_0 \cdot \varphi + k_3 \cdot \varphi^3 . \quad (1)$$

On the basis of relation (2) equivalent values of dynamic torsional stiffness k_{ed} of a pneumatic tuner were defined for various pressures of a gaseous medium (fig. 3).

$$k_{ed} = k_0 + \frac{3}{4} k_3 \cdot \varphi^2 . \quad (2)$$

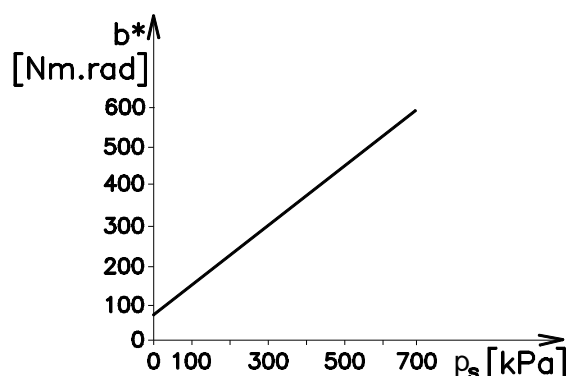

Fig. 4: A course of dependence of absorption constant coefficient b^* upon the pressure of the gaseous medium p_s in the pneumatic tuner.

By further elaboration of records of free oscillations, values of equivalent coefficient of absorption b_e of pneumatic tuner were determined for individual pressures. The results of measurements confirmed, that the values of absorption coefficient are depending in a lesser measure on pre-stress, amplitude and temperature and in higher measure on frequency of oscillations ω . Based on this fact, the influence of frequency upon the coefficient of absorption is possible to express by equation (3), where the coefficient of absorption constant is b^* (fig. 4) is in a given pre-stress, amplitude and temperature approximately constant.

$$b_e = b^* / \omega. \quad (3)$$

4. Basic requirements placed upon the pneumatic tuners of torsional oscillations

The pneumatic tuners of torsional oscillations must in any TKMS fulfill following requirements:

- **Alignments of axial, radial and angle asymmetries of shafts caused by manufacturing inaccuracies.**
 - During the transmission of load torque is alignment of axial, radial and angle asymmetries of shafts and at the same time the angle torque driving to driven part of a pneumatic tuner secured by its flexible compression space.
- **Assurance of constant dynamic properties and constant flexible transfer of load torque during the life-time of a mechanical system.**
 - Via an angle torque of a pneumatic tuner we achieve a compression of the gaseous medium in its compression space commensurate to the load of a tuner, whereby a flexible transmission of a load torque in TOMS is realized. A constant flexible transmission is secured by use of flexible gaseous medium in a tuner, which is wear and fatigue resistant [10], [11], [12], [13]. As a consequence of this, the pneumatic tuner is not losing its original characteristic properties and constancy during the whole life-time of TKMS.
- **The ability of continuous tuning of torsionally oscillating mechanical systems.**
 - On the basis of change of pressure of the gaseous medium p_s in the compression space of the pneumatic tuner, we are hanging, that is, tuning its torsional stiffness k_{ed} , which has a decisive influence upon the frequency of system Ω_0 , when I_{red} is a reduced mass momentum of the inertia of the system.

$$\Omega_0 = \sqrt{k_{ed} / I_{red}}. \quad (4)$$

- The submitted data points to the fact, that the principle of suitable tuning of TOMS via pneumatic tuners, whereof basic property is adjustment of angle frequency of the system Ω_0 to the energizing angle frequency ω in such a way, that in range of the running regime of the system a resonant state ($\Omega_0 = \omega$) and consequently dangerous torsional oscillations are prevented.

5. The modes of tuning of torsionally oscillating mechanical systems

The alteration of torsional stiffness of pneumatic tuners is possible to realize via alteration of pressure of gaseous medium either during operation, or in stand-by state of mechanical systems.

On this fact are based two modes of tuning of torsionally oscillating systems designed by us:

1. **tune-up of torsionally oscillating mechanical systems in stand-by mode**, which would fulfill *the condition of tune-up of given systems*,
2. **tune-up of torsionally oscillating mechanical systems during the operational mode in constant**, which would fulfill *the condition of fluent tuning of given systems*.

5.1. Tuning of torsionally oscillating mechanical systems in stand-by mode

By tuning of TOMS via pneumatic tuners in stand-by mode we understand the filling-up of compressing space by gaseous medium to desired value of pressure, which will stay constant. The desired value of gaseous medium and, consequently, the desired value of dynamic torsional stiffness of tuner is determined on the base of computation of dynamic characteristics of the system from the torsional dynamic point of view.

The aim of dynamic computation of the system is to secure, that the main critical revolutions (the revolutions from main harmonic part of energizing, predominantly single-not oscillations) of the system in operational regime in above-resonance range will be positioned under stand-by revolutions, or minimally in 40% distance from minimal revolutions of operational regime of the system. As a result, in the range of operational regime of the system remains so called secondary critical revolutions with the small value of torsional energizing.

This mode of tuning of mechanical systems can be characterized such as “tune-up of torsionally oscillating mechanical systems”. This approach is suitable only for the systems operating with the constant revolutions.

5.2. Tuning of torsionally oscillating mechanical systems during operational mode

The tuning of TOMS during operational mode in stabile state is based on proper adjustment of dynamic torsional stiffness of a pneumatic tuner to the dynamic of the system and this way to prevent the occurrence of dangerous torsional oscillations. This approach is characterized as “fluent tuning of torsionally oscillating mechanical systems”, which is suitable for all the systems operating with the wide range of operational revolutions.

Fluent tuning is possible to secure by:

- regulatory system for the securement of fluent change of characterization of pneumatic clutches [14],
- regulatory system for the realization of fluent tuning of mechanical system [15],
- application of pneumatic clutch with the added regulatory system [16],
- static optimalization on the base of method of extremal regulation [17], [18],
- application of pneumatic clutch with the auto-regulation [19].

6. Conclusion

On the base of submitted characteristic of presently applied flexible shaft clutches in TOMS from suitable tuning point of view it is clear, that:

- dynamic properties of clutches depends on shape, size and materials used for manufacturing of flexible elements,

- every flexible clutch dispose only with one linear, or non-linear characteristics,
- to change the characteristics of the clutch for reasons of suitable adjustment of its dynamic properties to dynamic of the system, that is its tuning, means to use different flexible element of clutch, or to use different flexible clutch,
- due to impact of external influences, every flexible element is exposed to wear-off and aging,
- consequence of wear-off and aging of flexible elements is the alteration of the characterization of clutch (in regard to the original characterization) and to the alteration of its elementary dynamic properties.

Liability of dynamic properties of flexible clutches, caused by aging and wear-off of flexible elements and at the same time casual failures some another parts of the system (combustible engines, pumps, fans, compressors and others), is causing the disharmony of preliminary tuned-up TOMS. In such a case, the applied flexible shaft clutch is not capable to lower, or eliminate dangerous torsional oscillations.

By application of pneumatic tuners of torsional oscillations developed by us, from the point of view of tuning of the systems, following facts are evident:

- alignment of axial, radial and angle asymmetries of shafts and angle torque driving to driven part of a pneumatic tuner is secured by its flexible compression space filled by a gaseous medium,
- used flexible material in the tuner is a medium, which according to [11] and [13] has a dominant position in regard to a change of characteristic properties of pneumatic tuners,
- a gaseous medium during its whole function is wear and fatigue resistant,
- consequently, a pneumatic tuner is not losing its original characteristic properties and is constant during the whole life-time of TOMS,
- via change of pressure of a gaseous medium in the compression space of the pneumatic tuner we are changing the characteristic of the tuner and this way its characteristic properties, especially its dynamic torsional stiffness,
- via change of a dynamic torsional stiffness we are able to change /tune/ the frequency of the system and this way to secure the basic principle of tuning of TOMS using then pneumatic tuners,
- in regard to abovementioned facts, we are proposing the realization of execution of tuning of TOMS applying to ways: “ *outside the running of the system* or *during the running regime of a system in a stabilized state* “.

We supposing, that modes of tuning designed by us (in operational and stand-by mode) with the help of progressive of pneumatic tuners of torsional oscillations will increase technological level and operational dependability of TOMS and their application will be suitable in cases of need to prevent dangerous torsional oscillations of given systems.

Article arose during solving Grant Project N. 1/0414/03: „Optimalization of the mechanical systems with the accent upon the control of THE size of dangerous torsional oscillation“.

Literature

- [1] Zoul, V.: Některá hlediska vývoje pružných spojek při soustrojí s naftovými motory. Strojírnoství 32/6-7, 1982.
- [2] Zoul, V.: Použití pružných hřídelových spojek s nízkou torzní tuhostí k snížení dynamického torzního namáhání. Informační zpravodaj, č.24-25, 1989, s.14-29.

- [3] Pořákov, Dapbaš, Rjachovskij: Spravočník po muftam. Leningrad 1986.
- [4] Bolek, A., Krejčí, V.: Hřídelové spojky. Praha, SNTL 1967.
- [5] Lunke, M., Beefink, G., B.: Einsatz hochelesterischer Kupplungen in energiesparenden Schiffsantriebsanlagen. Schiff & Hafen. 35/4, 1983.
- [6] Bömer, J.: Einsatz elastischer Vulkan-Kupplungen mit linearer und progressiver Drehfedercharakteristik, MTZ, č.5, 1993.
- [7] Homišin, J.: Pneumatická pružná hřídelová spojka. Patent č. 254180/86.
- [8] Homišin, J.: Pneumatická pružná hřídelová spojka párová. Patent č. 274428/91.
- [9] Homišin, J.: Pneumatická hřídelová spojka s pružno-tlmiacími jednotkami. Patent č. 278750/98.
- [10] Krejčíř, O. a kol. Teorie, konstrukce, zkoušení a charakteristiky pneumatických pružin. Liberec, VŠST 1983.
- [11] Krejčíř, O.: Pneumatická vibroizolácia. DDP, VŠT Liberec, 1986.
- [12] Pešík, L. Variační výpočet efektivní plochy pneumatické pružiny. In.: Sborník vědeckých prací VŠST v Liberci, sv. XX. Liberec, VŠST 1987.
- [13] Homišin, J.: Dominantný vplyv plynného média na zmenu charakteristických vlastností pneumatického ladiča. Inženýrská mechanika, 4/1, 1997, s.51-57.
- [14] Homišin, J.: Regulačným systémom pre zabezpečenie plynulej zmeny charakteristiky pneumatickej spojky. Patent č. 259225/87.
- [15] Homišin, J.: Regulačný systém pre realizáciu plynulého ladenia mechanickej sústavy. Patent č. 276927/92.
- [16] Homišin, J.: Aplikácia diferenčnej pneumatickej spojky s prídavným regulačným systémom. Strojnícky časopis 49/2, 1998, s.106-111.
- [17] Homišin, J.: Príspevok k statickej optimalizácii torzne kmitajúcich mechanických sústav. Strojnícky časopis, 47/4, 1996, s.272-279.
- [18] Homišin, J.: Možnosť realizácie extrémnej regulácie v torzne kmitajúcich mechnických sústavách. Automatizace, 40/5, 1997, s.247-251.
- [19] Homišin, J.: Pneumatická pružná hřídelová spojka so schopnosťou autoregulácie. Patent č. 278025/95.

Review

Doc. Ing. Lubomír Pešík, CSc., Technická univerzita v Liberci, Fakulta strojní,
Katedra částí a mechanismů strojů, Hálkova 6, 461 17 Liberec, ČR.

PNEUMATISCHE TORSIONS-VIBROISOLATION VON MECHANISCHEN SYSTEMEN

Die wichtigste Aufgabe für jeden Konstrukteur ist die Reduktion von Torsionsoszillation in wählbarem System. Eine praktische Möglichkeit wie diese Aufgabe erfolgreich zu erfüllen ist die Übereinstimmung zwischen dynamischen Eigenschaften von elastischen Wellenkupplungen und Dynamik von gegebenen Systemen. Aber dynamische Eigenschaften von elastischen Wellenkupplungen sind nicht unverändert, sie ändern sich in der Zeit. Folgerung von diesem ist die Systemverstimmung. Unser Vorschlag ist eine Applikation von neuentwickelten pneumatischen Stimmmern für die Torsionsschwingungen in mechanischen Systemen da die Stimmmern seine mechanische Eigenschaften nicht verlieren und eine positive Wirkung an den Systembetrieb haben.

PNEUMATYCZNA SKRĘTNA WIBROIZOLACJA UKŁADÓW MECHANICZNYCH

Zadaniem każdego konstruktora jest obniżenie wielkości amplitudy drgań skrętnych w dowolnym mechanicznym układzie. Zadanie to rozwiązuje się obecnie najczęściej, dobierając charakterystyki dynamiczne podatnych sprzęgieł tarczowych odpowiednio do charakterystyk dynamicznych maszyn. Zmienność właściwości stosowanych powszechnie podatnych sprzęgieł tarczowych a tym samym ich charakterystyk dynamicznych spowodowana starzeniem i zmęczeniem elementów sprężystych sprzęgieł, powoduje rozstrojenie napędu i maszyny. Z uwagi na rzeczywistą niezawodność maszyn, proponuje się stosowanie w napędach maszyn nowo opracowanych pneumatycznych wibroizolatorów drgań skrętnych, których charakterystyki dynamiczne podczas eksploatacji maszyn pozostają niezienne, a które dodatkowo korzystnie wpływają na stabilność i równomierność biegu maszyny.

PNEUMATICKÁ TORZNÁ VIBROIZOLÁCIA MECHANICKÝCH SÚSTAV

Snahou každého konštruktéra je znížiť veľkosť torzného kmitania v ľubovoľnej mechanickej sústave. V súčasnej dobe sa tento problém v prevažnej miere zabezpečuje vhodným prispôbením dynamických vlastností pružných hriadeľových spojok dynamike daných sústav. Nestálosť dynamických vlastností súčasne aplikovaných pružných spojok, spôsobená starnutím a únavou ich pružných elementov, zapríčiňuje rozladenie mechanickej sústavy. Berúc do úvahy uvedenú skutočnosť, navrhujeme aplikovať v mechanických sústavách novovyvíjané pneumatické ladiče torzných kmitov, ktoré počas prevádzky nestrácajú svoje pôvodné charakteristické vlastnosti a pozitívne vplyvajú na chod daných sústav.

MÖGLICHKEITEN DER NUTZUNG DER 3D ANIMATION UND DER VIRTUELLEN REALITÄT BEI DER OPTIMIERUNG DER FERTIGUNGSPROZESSE

F. Manlig

Technická univerzita v Liberci
Fakulta strojní, Katedra výrobních systémů
Hájkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
frantisek.manlig@vslib.cz

Abstrakt

Die Rechnerimulation wird gegenwärtig nicht nur bloß in 2D/2,5D durchgeführt. Auch in dieses Gebiet dringt für die Verbesserung der Anschaulichkeit, zur Präsentationszwecken, zur Mitarbeiterschulung, zur Erleichterung der Änderungseinführungen usw. die 3D-Animation und virtuelle Realität sehr schnell. Der Beitrag widmet sich deshalb kurz den Möglichkeiten der Nutzung dieser zwei Phänomene bei der Rechnerimulation und der Optimierung von Betriebsprozessen.

1. Einleitung

Informationstechnologien sind schon ein unabdingbarer Teil des Betriebslebens geworden. Die Betriebsstrategie „digitale Fabrik“ wird langsam Realität. Hier werden die Rechnerapplikationen nicht nur beim Entwurf des digitalen Prototyps in einem CAD-System und bei der Arbeitsplanung, sondern verstärkt auch bei der Gestaltung und Optimierung des Fabriklayouts angewendet. Dabei werden 3D-Modellierung, Rechnerimulation, 3D-Animation und virtuelle Realität zunehmend auch in unseren Betrieben benutzt.

Im Bereich der Fabrikplanung wird die Optimierung immer öfter mit 2,5D- und/oder 3D-Simulation unterstützt. Weiter gibt es Lösungen, die einen Modul „virtuelle Realität“ anbieten (z. B. Simulationssystem Witness von der Firma Lanner Group). In vielen Fällen ist es jedoch nötig oder vorteilhaft, die Verbindung des Simulationssystems mit einem SW-System auszunutzen, der sich auf die 3D-Animation oder virtuelle Realität spezialisiert (z. B. Simulation in Simpro und 3D-Animation im System 3Ds Max).

2. Beispiele der Visualisierung von Simulationsexperimenten

Zur rechnergestützten Gestaltung und Optimierung von Fabrikprozessen werden im Lehrstuhl für Produktionssysteme verschiedene Systeme eingesetzt.

Es handelt sich z. B. um:

- AutoCAD - **2D/3D-Layout**,
- Matflow, Fastdesign - **2D/3D-Layout**, **Analysen** und **Optimierung von Materialflüssen**,
- Witness - **dynamische** Optimierung mit der diskreten **Rechnerimulation**,
- Simcron - **dynamische** Optimierung der **Auftragsreihenfolge** mit der **Rechnerimulation**,

- 3Ds Max - **3D-Animation**,
- Mantra 4D - Präsentation in der **virtuellen Realität**.

Weiterhin wird sich die Aufmerksamkeit auf die Nutzung von der 3D-Animation und virtueller Realität gemeinsam mit diskreter Rechnersimulation verlegt. Einige Beispiele, die im Rahmen einer Diplomarbeit erarbeitet wurden, sind in den Bildern 1 und 2 dargestellt.

Der erste Beispiel zeigt die Verbindung des Simulators Simpro mit dem Visualisierungstool 3Ds Max.

Bild 1: Beispiel der Nutzung der 3D Animation - 3Ds MAX und SIMPRO [4].

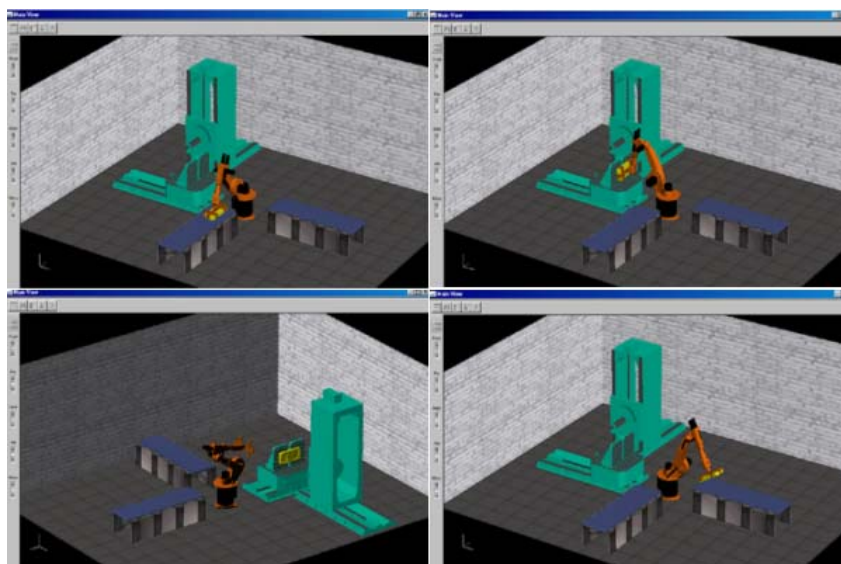

Bild 2: Beispiel der Nutzung virtuellen Realität - MANTRA 4D und Witness [1], [5].

In diesem Beispiel handelt es sich um eine off-line Animation. Zuerst wird ein Simulationsmodell im System Simpro hergestellt. Im System 3Ds Max erzeugt man die Animationswege und das Reallayout. Danach wird im Simpro ein Skript generiert, der die Daten über allen Bewegungen beinhaltet. Dieses Skript wird ins 3Ds Max eingelesen und verarbeitet (s. [4]).

Der zweite Beispiel (s. Bild 2) stellt die Nutzung des Systems für die virtuelle Realität Mantra 4D mit dem Simulationssystem Witness dar. Hier wird zuerst eine „virtuelle Szene“ im System Mantra 4D im Format *.rbs erzeugt. Diese kann ins Simulationssystem Witness eingelesen

und in dem Modul Witness VR (virtually Reality) mit dem Simulationsmodel assoziiert werden. Simulation sowie die Darstellung in der VR werden on-line durchgeführt.

Die genauere Beschreibung dieser beiden Beispiele überschreitet jedoch der Umfang dieses Artikels. Die Interessenten werden deshalb auf den Autor bzw. auf die Literatur [4] und [5] hingewiesen.

3. Schlussfolgerung

Die 3D-Animation und die virtuelle Realität sind viel verständlicher als die Ergebnisse der klassischen Simulation. Wegen ihrer Anschaulichkeit sind sie besonders für Präsentationszwecke geeignet. Weiterhin können diese Systeme vorteilhaft auch bei den Einschulungen des Personals und bei der Erläuterung von Prozessveränderungen benutzt werden.

Bei der Nutzung der 3D-Animation oder virtuellen Realität muss man damit rechnen, dass diese hohe Ansprüche an die Hardware stellen und dass längere Zeit für die Einschulung wegen den speziellen Kenntnissen erforderlich ist.

Trotz dieser Nachteile zeigen 3D-Animation und die virtuelle Realität große Nutzungspotenziale und es lohnt sich, diese nicht zu unterschätzen.

Literatur

- [1] Manlig, F.; Havlík, R.: Witness a jeho pozice ve výuce výrobních systémů. In: Konference Witness 2004. Sborník příspěvků mezinárodní konference, Kozov 03.-04.06.04. Brno: HUMUSOFT s.r.o. & VUT Brno - Fakulta podnikatelská, 2004, ISBN 80-214-2671-3.
- [2] Havlík, R.; Manlig, F.: Vom 2D Layout bis zur virtuellen Realität. In: Priemyselne inžinierstvo. Sborník příspěvků mezinárodní konference, Dolný Smokovec 07.-08.10.04. Košice: TU v Košiciach, 2004, s. 149 – 154.
- [3] Havlík, R.; Manlig, F.: Počítačová podpora výuky na katedře výrobních systémů - Od CAD prototypu až po virtuální podnik. In: Setkání ústavů a kateder oboru výrobní stroje a robotika. Ostrava: VŠB -technická univerzita Ostrava, 2004.
- [4] Vik, P.; Štoček, J.; Manlig, F.; Havlík, R.: Využití 3D animace při návrhu výrobního procesu. In: Modelování a optimalizace podnikových procesů. Plzeň: ZČU v Plzni, 2005 (im Druck).
- [5] Veselý, P.: Využití virtuální reality v počítačové simulaci. TU v Liberci - KVS 2003 [Diplomová práce].

Rezensio

Prof. Dr.-Ing. G. Kretschmar, Hochschule Zittau/ Görlitz (FH),
Fachbereich Maschinenwesen/ Produktionstechnik.

WYKORZYSTANIE ANIMACJI 3D I REALNOŚCI VIRTUALNEJ W OPTYMALIZACJI PROCESÓW PRZEDSIĘBIORCZYCH

Symulacja komputerowa przeprowadza się często tylko w animacji 2D/2,5D. Dla podwyższenia wyobrażenia, lepszej pogładowości i na łatwe zrozumienie procesom przedsiębiorczym coraz więcej zastosowywa się do tej dziedziny animacja 3D i realność virtualna. W artykule są w krótkości opisane i prezentowane na przykładu konkretnym możliwości wykorzystania animacji 3D w optymalizacji procesów przedsiębiorczych.

VYUŽITÍ 3D ANIMACE A VIRTUÁLNÍ REALITY PŘI OPTIMALIZACI PODNIKOVÝCH PROCESŮ

Počítačová simulace se často provádí pouze ve 2D/2,5D. Pro zvýšení představivosti, lepší názornost i snazší pochopení procesů však i do této oblasti stále více proniká i 3D animace a virtuální realita. Příspěvek stručně seznamuje s možnostmi využití 3D animace v této oblasti a prezentuje je na konkrétním příkladu.

USAGE OF 3D ANIMATION AND VIRTUAL REALITY AT OPTIMALIZATION OF COMPANY PROCESSES

Computer simulation is often carried out in 2D and 2.5D only. To increase visualization and better process understanding, the 3D computer simulation and virtual reality is often involved in this filed today. This paper briefly shows possibilities of usage of 3D animation and presents them at specific example.

SIMULATIONGESTÜTZTE OPTIMIERUNG IN KMU

F. Manlig, R. Havlík

Technická univerzita v Liberci
Fakulta strojní, Katedra výrobních systémů
Hájkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
frantisek.manlig@vslib.cz
radek.havlik@vslib.cz

Abstrakt

Die Rechnersimulation hat sich in vielen Unternehmen bei der Entscheidungsfindung durchgesetzt. Mit deren Hilfe werden die Betriebsprozesse komplex und dynamisch optimiert. Jedoch wird die Simulation vorwiegend in den großen Betrieben benutzt. Klein- und mittelständische Unternehmen (KMU) stoßen bei ihrer Nutzung immer noch auf viele Probleme. Der Beitrag befasst sich deshalb mit der Nutzung von modernen Simulationsmethoden bei der Verbesserung von Betriebsprozessen besonders in KMU und zeigt einen möglichen Weg zur Unterbreitung dieser Methoden.

1. Einleitung

Die Anlagen- und Werkstättenplanung, Materialflussoptimierung oder Fertigungssteuerung ist ohne Rechnersimulation in vielen Betrieben nicht mehr denkbar. Die diskrete rechnerunterstützte Simulation hat sich in letzten Jahren zum unabdingbaren und nicht zu übersehendem Werkzeug zur komplexen (globalen), dynamischen Analyse von Fertigungsprozessen, zur realistischen Bewertung des ganzen Spektrums von Parametern und zur Entscheidungsfindung entwickelt (s. z. B. [1]). Durch zunehmende Integration mit den anderen SW Werkzeugen werden alle Prozesse der Fabrikplanung (von der Berechnung der Kapazitäten, über den Entwurf eines 2D/3D Layouts im CAD-System und eine automatisierte Optimierung des Materialflusses bis zur dynamischen Simulation sowie Optimierung und Präsentation mit Hilfe der virtuellen Realität, s. z. B. [3]) entscheidend unterstützt (s. Bild 1).

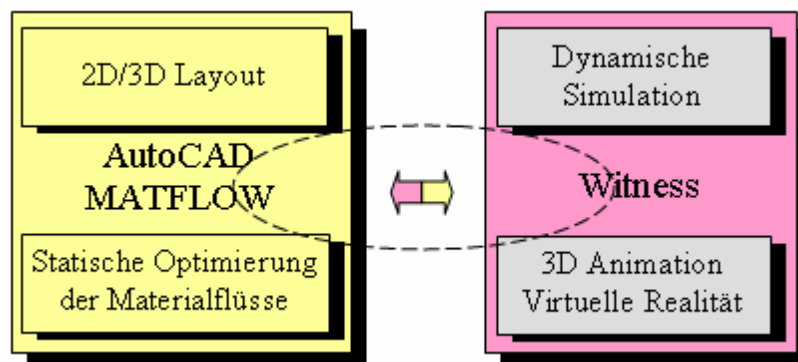

Bild 1: Beispiel einer rechnergestützten Fabrikplanung (vereinfacht).

2. Beispiel einer simulationsgestützten Optimierung in KMU

Die Simulation wird bisher vorwiegend in großen Unternehmen genutzt. In den klein- und mittelständischen Unternehmen (KMU) stößt die Nutzung der Simulation immer noch auf finanzielle, persönliche und organisatorische Probleme. Als wichtigste sind dabei fehlendes Simulations-Know-How und Erfahrungsmangel, Zeitdruck und übertriebene Erwartungen zu nennen. Dieses führt leider oft zur Unterschätzung und mangelhaften Nutzung der Simulation. Der Betrieb vergibt somit eine von den Möglichkeiten, seine Prozesse effektiv zu gestalten und zu optimieren.

Die Möglichkeiten einer simulationsgestützten Optimierung in KMU werden in einem Beispiel kurz vorgestellt.

Das Prinzip der simulationsgestützten Optimierung ist auf dem Bild 2 dargestellt.

Das Office-System Excel dient als „Datenbank der Auftragsdaten“ bzw. als Steuerungsapplikation (s. Bild 2). In dem Simulationssystem wird das Simulationsmodell des Fertigungssystems erzeugt. In diesem Modell können sowohl die technologischen als auch viele organisatorischen Begrenzungen berücksichtigt werden (z. B. die begrenzte Anzahl der Vorrichtungen, Mehrmaschinenbedienung, Serviceteam usw.). Danach werden einzelne „Fertigungsszenarien“ **dynamisch** getestet und die Schlussfolgerungen abgeleitet.

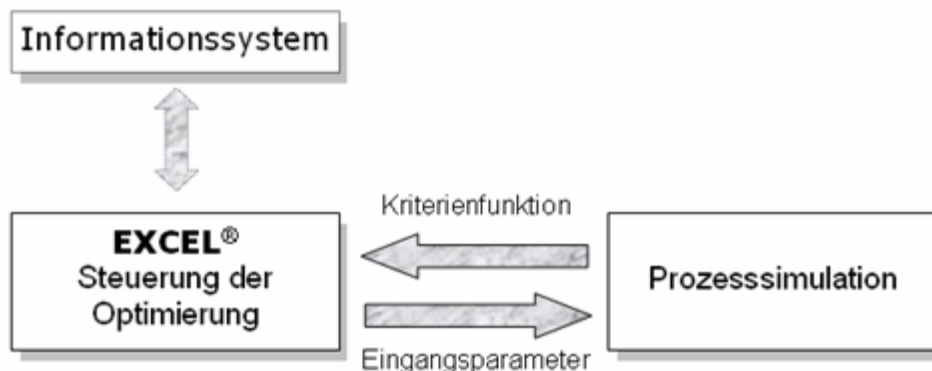

Bild 2: Funktionsprinzip der simulationsgestützten Optimierung.

3. Testbeispiel

In diesem Testbeispiel wurde als zu Grunde liegendes Simulationssystem das Simulationssystem simcron benutzt.

Alle technologischen und Fertigungsauftragsdaten sind im Excel abgespeichert. Das Simulationssystem liest bei der Simulation alle notwendigen Daten automatisch ein.

Als Ergebnisse des Experimentierens können z. B. genannt werden:

- Auftragsreihenfolge in der Form von Ganttogramm,
- Verspätung der Aufträge,
- Auslastung der Arbeitsplätze und Arbeiter,
- Engpässe bzw. Kollisionen,
- Durchlaufzeiten der Aufträge,
- Bestände usw.

Diese Ergebnisse können ziemlich einfach analysiert werden. Danach sind eventuelle Änderungen im Plan vorzuschlagen (s. Bild 3), z. B.:

- Änderung der Auftragsreihenfolge hinsichtlich der Endtermine und Auslastung der Maschinen,
- Verknüpfung der Aufträge mit dem Ziel der Minimierung der Rüstzeiten,
- Verschiebung des Auftrages mit dem Ziel der Auslastungsglättung der Arbeitsplätze, usw.

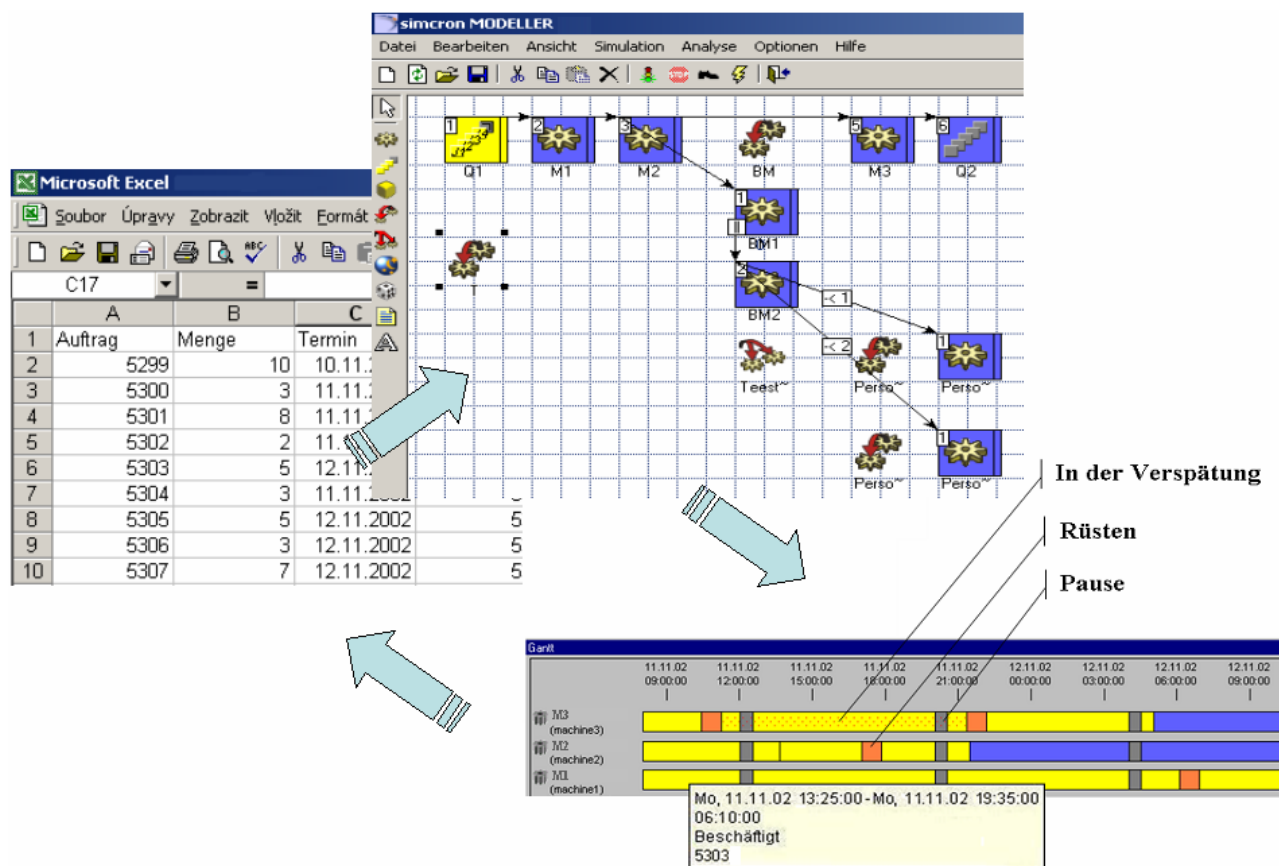

Bild 3: Nutzung des Simulationssystems simcron.

Die realnahe „optimale“ Auftragsreihenfolge kann ziemlich schnell bekommen werden (nur in ein Paar Minuten auch wenn man wiederholte Simulationsexperimente durchführt). Alle Simulationsergebnisse sind problemlos ins Excel zu überspielen. Hier können diese weiter verarbeitet werden (z. B. zu den Präsentationszwecken).

Somit wird der Fertigungsplaner bei seiner täglichen Entscheidungen mächtig unterstützt. Was für ihn besonders wichtig ist, er kann dabei die dynamischen und stochastischen Einflüsse berücksichtigt werden, was viele ERP (Enterprises Resources Planning) und Monitoringsysteme nicht ermöglichen.

3. Schlussfolgerung

Gegenwärtige Ansprüche an die Qualität von Betriebsprozessen erfordern die Benutzung von modernen Optimierungs- und Simulationenmethoden. Auch KMU dürfen nicht mehr abseits stehen. Es lohnt sich, über die Problemlösungsmethoden nachzudenken, welche die Ursachen der mangelnden Verbreitung dieser Optimierungssysteme bewältigen.

Aufgrund dieser angezeigten Tatsachen werden am Lehrstuhl für Produktionssysteme der Technischen Universität in Liberec neue Verfahren gesucht, welche die Simulation auch den KMU zugänglich machen.

Zurzeit wird eine Applikation zur Optimierung von Fertigungsprozessen (Optimierungsszenario zur komplexen Bewertung von Fertigungsprozessen, s. z. B. [2]) entwickelt, welche sowohl das Simulations- als auch das Fertigungsplanungswissen beinhaltet. Diese Lösung basiert auf einer Steuerungs- und Optimierungapplikation in Excel, die mit einem Simulationssystem (Witness, simcron) verbunden ist.

Diese Vorgehensweise zeigt sich als möglicher Weg, der die Nutzung von modernen Optimierungs- und Simulationsmethoden auch in der KMU erleichtert und ermöglicht.

Literatur

- [1] Manlig, F.: „Optimierung“ von Fertigungsprozessen mit Rechnersimulation.
- [2] In: Forschungsergebnisberichte 2001 der Professur für Produktionsautomatisierung/ Steuerungstechnik [Forschungsbericht] TU Dresden, PAS, 2001. S. 45-53.
- [3] Urban, P.; Havlík, R., Manlig, F.: Genetische Algorithmen bei der Optimierung von Fertigungsprozessen. In: Priemyselne inžnierstvo. Sborník príspevků mezinárodní konference, Dolný Smokovec 07. - 08.10.04. Košice: TU v Košiciach, 2004, s. 348-353 ISBN 80-8073-190-X.
- [4] Havlík, R.; Manlig, F.: Vom 2D Layout bis zur virtuellen Realität. In: Priemyselne inžnierstvo. Sborník príspevků mezinárodní konference, Dolný Smokovec 07.-08.10.04. Košice: TU v Košiciach, 2004, s. 149 - 154 ISBN 80-8073-190-X.
- [5] Manlig, F.; Šrámek, M.: Řízení výrobních zakázek s podporou počítačové simulace. In: Průmyslové inženýrství. Sborník príspevků mezinárodní konference, Plzeň 27.11.03. Plzeň: ZČU v Plzni - Fakulta strojní, 2003, s. 119 - 123 ISBN 80-7043-242-X.

Rezensio

Prof. Dr.-Ing. G. Kretschmar, Hochschule Zittau/ Görlitz (FH),
Fachbereich Maschinenwesen/ Produktionstechnik

OPTIMALIZACJA PROCESÓW PRODUKCYJNYCH W OPARCIU O SYMULACJĘ KOMPUTEROWĄ W MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTWACH

Coraz więcej przedsiębiorstw wykorzystuje na podejmowanie decyzji i na optymalizację procesów produkcyjnych w oparciu o symulację komputerową. Praktyki te przeważają teraz głównie w wielkich firmach, natomiast w małych i średnich przedsiębiorstwach zastosowanie symulacji komputerowej przynosi problemy. Artykuł otwiera k tej sytuacji dyskusję i naznacza zastosowanie nowoczesnych metod optymalizacji systemów produkcyjnych i większe wykorzystanie symulacji komputerowej w małych i średnich przedsiębiorstwach.

OPTIMALIZACE PODNIKOVÝCH PROCESŮ V MALÝCH A STŘEDNÍCH PODNICÍCH S PODPOROU POČÍTAČOVÉ SIMULACE

Stále více podniků využívá pro podporu rozhodování a komplexní optimalizaci počítačovou simulaci. Stále se však jedná spíše o velké podniky. V malých a středních podnicích (MSP) naráží počítačová simulace stále na mnoho problémů. Článek diskutuje tuto situaci a naznačuje možnosti využívání počítačovou simulaci i v MSP.

THE FACTORY PROCESSES OPTIMALISATION SME WITH THE SUPPORT OF COMPUTER SIMULATION

More and more companies make use of computer simulation as support for their decision-making and they seek to do complex, dynamic optimisation their processes. However, there are great companies. In small and medium companies (SME) simulation still get at much problems. The report responds on this situation and it deals with possibilities utilization of progressive simulation methods especially in SME.

SIMULATIONSBERECHNUNGEN DER ERSTARRUNG UND DER ABKÜHLUNG DER GUSSSTÜCKE ALS WIRKENDES MITTEL FÜR ERZEUGUNG DER QUALITÄTSGUSSSTÜCKE

I. Nová, I. Nováková

Technische Universität in Liberec
Fakultät für Maschinenbau
Háalkova 6, 461 17 Liberec 1, Tschechische Republik
iva.nova@vslib.cz
iva.novakova@vslib.cz

Abstrakt

Der Beitrag befasst sich mit der Charakteristik der Berechnungsprogramme für die Simulation.

Diese Programme sind gewichtig Instrumente für die Qualitätsproduktion der Gussstücken ohne die Methode: Experiment - Fehler.

Im Beitrag ist die Methodik der Feststellung der wärmephysikalischen Werten für die Gussstücke von dem Gusseisen mit dem Lamellengraphit, die in der Bentonitform abgegossen werden, gebracht. Mit der Hilfe dieser Werte wurde die Berechnung der Erstarrung und Kühlung des Gussstückes eine Scheibenbremse durchgeführt. Auf dem Grund der Simulationsberechnung können die optimalen Bedingungen für die hohe Qualität festgestellt werden.

1. Einleitung

In den letzten 10 Jahren werden im Bereich der Gießereiwesen die Simulationsberechnungsmittel, resp. die komplexen Simulationsprogramme appliziert, die haben einen wirkenden Einfluss auf die Erzeugung von hoch qualitativen Gussstücken ohne die Methode Versuch-Irrtum benutzen zu müssen. Fast schnell und erfolgreich wird folgendes festgestellt: die passende Form des Gusstückes, resp. auch des Aufgusses, das befasst auch die Speisung Gussstück - Aufguss, der Typ der entsprechenden Gussform oder Gusskerne, die optimale Zeit für Abgießen, Feststeifung und Abkühlung des Gussstückes, die Voraussetzung von Entstehung der zusammengezogenen Elemente, die Bestimmung von Struktur und Eigenschaften der Gussstücke, die restliche Spannung in einem Gusstück.

Oben Genannte beiträgt zu: einer schnelleren Lösung von technologischen Problemen gleich im Verlauf der, Konstruktion eines Gussstückes, zur systematischen Eliminierung von technologischen Fehlern, zur Abkürzung der Vorbereitungszeiten, zur Senkung der Erzeugungskosten.

Die Entwicklung dieser Programme still folgt und es gibt schon etwa 20 komplexe simulierende Berechnungsprogramme (Software) [1]. Diese werden immer von neuen mehr komplexen Berechnungsmodellen ergänzt. Diese neuen Programme modellieren z.B. die Entstehung von Kristallisierungskernen, sie beschreiben die Segregation und informieren über die endlichen Eigenschaften.

In unseren Gießereien werden am meisten diese Simulationsprogramme verwendet: WINCAST, MAGMA SOFT, NOVA Flow+Solid, , SOLSTAR, PAM - CAST-SIMULOR. Diese

Programme werden auf der Applikation der Gesetzlichkeit von Mitteilung der Wärme gegründet, das Newtonsche und Fouriersche Gesetz. Sie bearbeiten die Differenzgleichung der Wärmeführung, sie umfassen die Kontinuitätsgleichung und das Navier - Stokes - Gesetz. Es werden am meisten die Finite Elemente Methode der Grundstoffe (FEM - Finite Elements Methode) oder die Methode der Enddifferenzen (FDM - Finite Differences Method) benutzt. Jede von Methoden hat ihre Vorteile und Nachteile. Die Enddifferenzenmethode ist einfach und universal. Die Methode der Endelemente der Grundstoffe erfolgt eine bessere geometrische Beschreibung und Erfassung der Randbedingungen bei den komplizierten Gussformen des Integrationsbereiches, d.h. z.B. bei den Simulationsberechnungen komplizierter dünnwandigen Abgüsse, wo die Dichte des Elementnetzes der Form des Gussstückes angepasst wird. Damit wird zur Genauigkeit der Ergebnisse eines simulierten Ereignis beiträgt.

2. Die Struktur der Simulationsprogramme

Die Struktur von einzelnen Simulationsprogrammen ist ähnlich, im Grunde genommen geht es daran, die Module so zu organisieren, dass die notwendige Simulationsberechnung verlaufen könnte. Der erste Modul dient zum Auflösen der Geometrie sogn. Preprocessing. Der hauptsächliche Berechnungsmodul wird als Mainprocessing bezeichnet, er ausführt die eigene Simulationsberechnung. Auf diesen Modul wird der Modul Postprocessing gebunden, durch diesen Modul werden die Ergebnisse der Simulationsberechnung gezeigt.

Zu den Zuständen von jedem Simulationssoftware gehört eine Datenbasis, es handelt sich um einen Übersicht von wärmephysikalischen Größen der benutzten Materiale von den Gussstücken und Formen. Die Datenbasis der neusten Simulationsprogramme umfasst den Wert mindest einiger physikalischen Größen in der Abhängigkeit von der Temperatur, Wärmeleitfähigkeit, Wärmekapazität, Dichte, Koeffizient des Wärmeübertritts. Fast bei allen Simulationsprogrammen kann die Datenbank durch die Werte von eigenen Materialien und auch durch die Werte nach eigenem Messen erreicht werden. Und da wird auch mit diesen Werten gerechnet.

Zuerst ist es notwendig einen Model des verfolgten Objektes, d.h. des Gussstückes, zu vorbereiten. Die Vorbereitung der Modelle ist zeitlich anspruchsvoll, da handelt es sich nicht nur um die Raummodelle-3 D, sondern auch um die Flächemodelle-2 D. Die Geometrie des Gussstückes wird am meisten aus einem internen oder einen externen CAD-System aufgelesen, d.h. aus einem CAD-Modellierungssystem.

CAD-Computer Aided Design, Computerunterstützung der Konstruktion ermöglicht Ersetzung der Routine in der Arbeit des Konstrukteurs durch moderne Zutritte bei der Gestaltung der Geometrie von Objekten und auch anderen technologischen Parameter. Zu Vorteilen der Computervorbereitung des Körpers der Geometrie gehört die Anknüpfung an andere Computertätigkeiten, z.B. die Gestaltung der Körper auf den programmierbaren Bearbeitungsmaschinen. Die eigene Kapitel ist dann die Computersimulation. Für die Übertragung der geometrischen Daten aus den CAD-Systemen werden meistens drei Type von Formaten benutzt: STL - Stereolithographie, DXF - aus AutoCAD, IGES - aus CAD.

Manche Simulationsprogramme müssen die Geometrie, die im CAD-System vorbereitet wurde, in einem FEM - Generator übertragen. Und dann erst wird ein Format im Simulationssoftware aufgelesen.

Sehr wichtig für eine Simulationsberechnung ist eine korrekte Feststellung der Anfangs- und Randbedingungen. Bei einer Simulationsberechnung der Feststeifung und der Abkühlung der Gussstücke handelt es sich um eine Definition des Wärmefeldes im Augenblick $t = 0$ [$T(x, y, z, 0) = T_0(x, y, z)$] und Überschriften der Wärme aus der Grenze in die Umgebung in beliebiger Zeit - $\lambda(\partial T/\partial n) = \alpha [T_p - T_0]$ (Gussstück-Form-System).

Benutzte Werte: λ - Koeffizient der Wärmeleitfähigkeit; α - Koeffizient der Wärmeübertragung; T_p - Temperatur der Fläche; T_0 - Umgebungstemperatur (die Form).

Allgemein werden diese Bedingungen nicht nur durch die Temperatur, aber auch durch die Giessenhöhe usw. definiert. In manchen Simulationssoftware wird die Angabe der Anfangs- und Randbedingungen vereinfacht.

Der Hauptschritt einer Simulationsberechnung hängt von konkretem Software ab. Es gibt die Programme, die die Simulierung des Gießens, Feststeifung und Abkühlung der Gussstücke umfassen. Sie können auch die Simulierung der Struktur und der Restspannung umfassen, meistens in einem zusammenfassenden Paket. Die Programme können auch in einzelnen spezifischen Modulen eingeordnet werden, z.B. ein Programm für Tief- und Hochdruckabgießen. Die Abbildung der Ergebnisse hängt wieder von konkretem Berechnungsprogramm ab. Die Ergebnisse werden farbig nach dem Bedarf abgebildet, am meisten in einem 3D-Format, wenn es sich um die räumliche Einordnung handelt. Es können Isothermen, Kurven von max. oder min. Temperaturen oder die Restspannungskurven abgebildet werden.

Auf dem Lehrstuhl für Maschinenmetallurgie der Technischen Universität in Liberec arbeiten wir schon ein paar Jahre mit dem Simulationsprogramm SIMTEC /RWP Aachen/, dass auf der Methode der Endelemente gegründet ist. Die Berechnung von Wärmeverhältnissen zwischen dem Gussstück und der Form wird, wie es bei anderen Simulationsprogrammen üblich ist, auf der Fourierschen Differenzgleichung gegründet.

Die Arbeit mit einem Simulationsprogramm ist sehr anspruchsvoll. Nicht nur auf die Computerfähigkeit, sondern auch auf die Fachkenntnisse aus den Bereichen der Giesentheorie und der Giessenpraxis. Unsere Arbeiten, die bis jetzt publiziert worden sind [2, 3, 4], haben die Simulationsberechnungen bei der Feststeifung und der Abkühlung der Gussstücke in Metallformen betroffen. Dieser Beitrag zeigt die Simulation der Feststeifung und der Abkühlung des Gusseisens in einer Sandbentonitform.

3. Wärmeprozesse in Sandgussformen

Die Sandgussformen sind komplizierte Dispersionssysteme - kapillarporige Körper, durch Gas eingefüllt, in denen ein Wärme- und Stoffaustausch existiert. Der Wärmeaustausch werden durch die Führung /Konduktion/ - durch die Leitfähigkeit der Kompakt- und Gasform vermittelt, weiter durch die Strömung /Konvektion/ der Gase und des Wasserdampfes und durch die Strahlung /Radiation/ im Raum der Kerne des Scharfmateriales.

Diese Ereignisse verlaufen in einem bestimmten Verhältnis gleichzeitig. Es wurde festgesetzt:

1. im Bereich der 200 Gr. Temperaturen überwiegt die Wärmeführung;
2. bis cca 600 °C. Überwiegt die Wärmeströmung;
3. und bei höheren Temperaturen (600 °C) überwiegt die Wärmestrahlung, die in näheren Partien der Oberseite der Form ausgeführt wird, in entfernten Partien merken wir die Wärmeführung.

In der Sandform äußern sich die Wasserverdampfung und die Entstehung der Kondenszone. Diese Spezifizierungen merken meistens die Simulationsprogramme fast gar nicht, energetisch werden diese in die Wirkungen der Form umgefasst. Wie unsere Erforschungen zeigen, auch trotz der Mängel an die Geltung der Fouriersche Differenzgleichung für die Beobachtung der Wärmeverhältnisse Gussstück-Form ist diese ausreichend. Das Gussstück ist ein Eisensystem /ein Fest- und Kompaktkörper/, in diesem wird das Wärme durch die Führung ausgetauscht. Die Feststeifung der Gussstücke verläuft relativ langsam. Es gibt Grundfaktoren, die den Wärmeaustausch zwischen

dem Gussstück und der Form beeinflussen. Es handelt sich um Wärmeleitfähigkeit, Wärmekapazität, Dichte des Formmaterials.

4. Feststellung der wärmephysikalischen Eigenschaften für die konkreten Bedingungen

In der Datenbank des SIMTEC - Programms wurden die Konstanten von benutzten Materialien nicht gegeben, desweil wurde zuerst das geprüfte Gussstück - Durchmesser 40 x 200 mm in die Form - 250 x 250, Höhe 260 mm, aus der gleichen Bentonitformmischung gegossen, gleich wie bei der Erzeugung der Scheiben. Es werden die Zeitabhängigkeiten von Temperaturen in der Temperaturachse des Gussstückes und bestimmten Plätzen der Gießform gemerkt (betrifft auch die Vorderseite). Zum Temperaturmessen wurden die Thermoteile NiCr-Ni verwendet. In der Thermoachse des Gussstückes wurde mit Hilfe von Thermoteilen mit einem Leiterdurchmesser 0,1 mm gemessen. Für die Beobachtung der Temperatur in Wänden der Form wurden die Thermoteile mit einem Leiterdurchmesser von 0,2 mm in einer Doppelkapillare aus Korund eingebaut. Den Verlauf der gemessenen Temperaturen in Abhängigkeit von der Zeit sieh auf dem Bild Nr. 1. Auf dem Bild Nr. 2 werden die ähnlichen Abhängigkeiten gezeigt, die durch ein Experiment und eine Simulationsberechnung bei Voraussetzung gleicher Bedingungen wie bei dem Experiment verwendet worden sind. Für eine parallele Simulationsberechnung von einem Gussstück der Zylinderform aus konkreter Bentonitmischungsform werden folgende Größen verwendet:

Gusseisen mit Lamellengraphit:

- Dichte ($\rho = 6950 \text{ kg.m}^{-3}$);

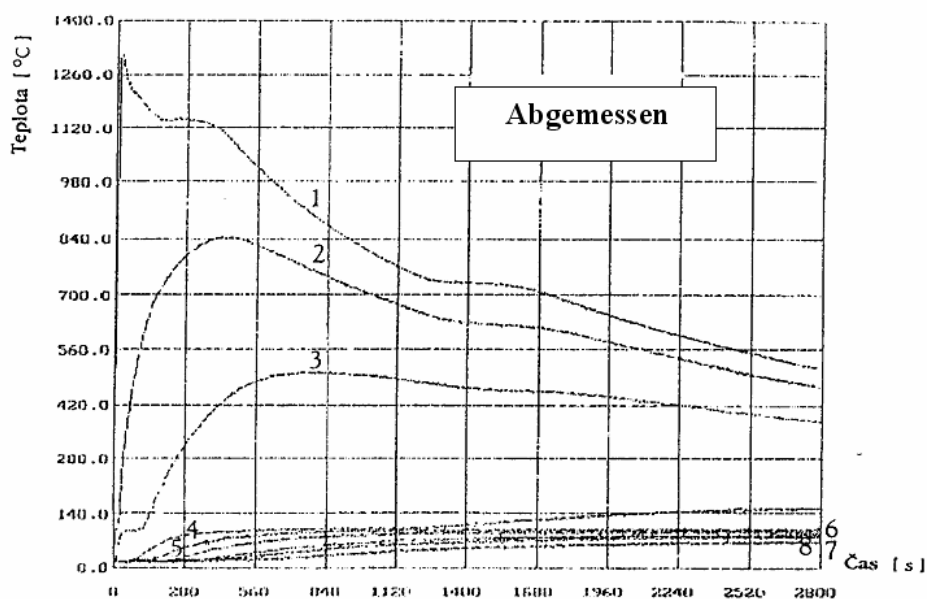

Bild 1: Zeitabhängigkeiten von Temperaturen in Wärmeachse des Gußstückes in einer Bentonitgussform (abgemessen).

- Latentes Kristallisationswärme ($L_{KR} = 299\ 200 \text{ J.kg}^{-1}$);
- Wärmeleitfähigkeit $\lambda = f(T)$, für Temperature 20 °C ist $45 \text{ [W.m}^{-1} \cdot \text{K}^{-1}]$;
- Liquidtemperatur $T_L = 1153 \text{ °C}$;
- Solidtemperatur $T_S = 1147 \text{ °C}$.

Sandbentonitgussform:

- Dichte ($\rho = 1700 \text{ kg.m}^{-3}$);
- Wärmeleitfähigkeit $\lambda = f(T)$, für Temperatur $20 \text{ }^\circ\text{C}$ ist $0,73 \text{ [W.m}^{-1}.\text{K}^{-1}]$;
- Wärmekapazität $c = f(T)$, für Temperatur $20 \text{ }^\circ\text{C}$ ist $950 \text{ [J.kg}^{-1}.\text{K}^{-1}]$.

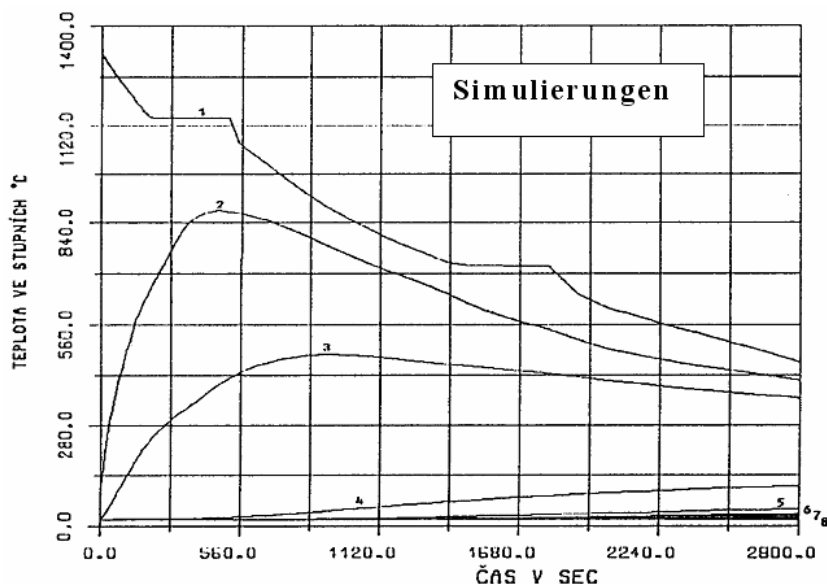

Bild 2: Zeitabhängigkeiten von Temperaturen in Wärmeachse des Gusstückes in einer Bentonitgussform (Simulierungen).

Der Wärmeübertrittskoeffizient ist $\alpha = f(T)$, für die Temperatur $25 \text{ }^\circ\text{C}$ ist $5150 \text{ [W.m}^{-2}:\text{K}^{-1}]$, die übrigen Größen werden aus der Datenbank des WinCast - Programms übernommen, Bilder Nr. 1 und Nr. 2 zeigen ein gutes Zusammentreffen von dem Experiment und der Simulationsberechnung, und dadurch wird eine gute Verwendungsfähigkeit der eingeführten Größen für eine Realgussstückberechnung gezeigt.

5. Simulationsberechnung einer Gusseisensbremsenscheibe

Auf unserer Arbeitsstätte wurde eine Simulationsberechnung einer Gusseisensbremsenscheibe aus einem Blättchengraphitgusseisen in der Bentonitgussform durchgeführt. Bei der Simulationsberechnung wurde folgendes beobachtet: Dislokation der Gussstücke in einer Gusform, Anbringung der Aufgüsse und ihre Einbildung in ein Einflussssystem, Zerlegung der Temperaturfelder bei der Feststeifung der Gussstücke and Struktur.

Für diese Simulationsberechnung durch das WINCAST Simulations- Berechnungsprogramm werden oben genannte Werte von wärmephysikalischen Eigenschaften benutzt. Auf Bild 3 ist eine Zerlegung der Temperatur in einem Gussstück, in Aufgüssen und auch in einem Einfluss-system in der Zeit 190 S nach dem Gießen. Im rechten Teil des Bildes befindet sich eine Farbskala, diese Farbskala entspricht den bestimmten Temperaturen. Die weiße Farbe entspricht den Temperaturen, die höher als die Gusseisenskristallisierungstemperatur ist. Die dunkelste Farbe entspricht den Temperaturen, die niedriger als $1131 \text{ }^\circ\text{C}$ sind.

Auf Grund oben genannten Simulationsberechnungen werden dann die folgenden Verhältnisse eingeordnet: Reziprozitätentfernung der Gussstücke in einer Gussform, Form und Größe erläuteter Kanäle, Einrichtung der Einmündung und die Orientierung der Einschnitte.

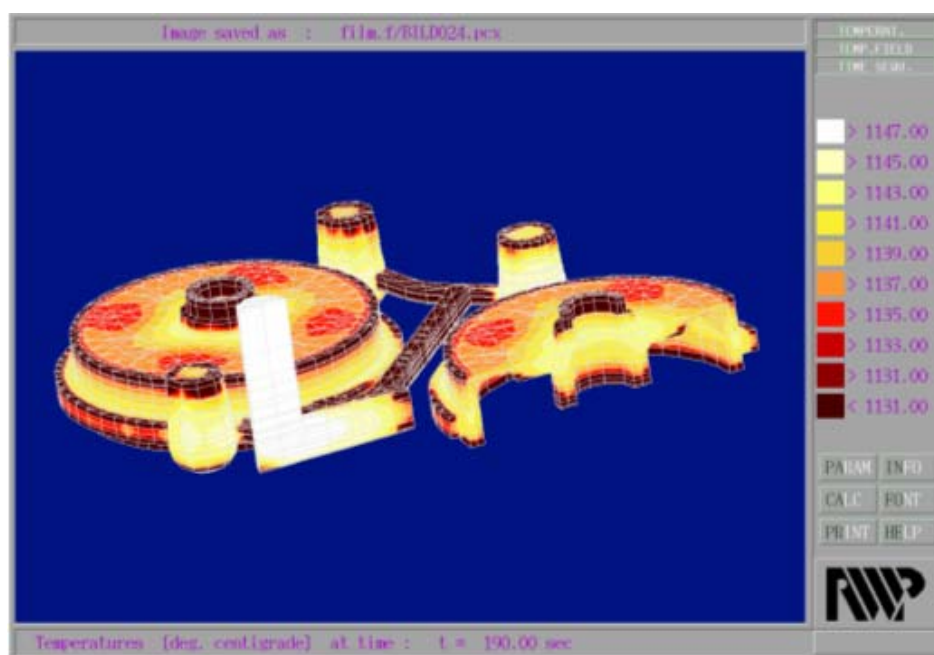

Bild 3: Eine Zerlegung der Temperatur in einem Gussstück.

6. Schlusswort

Dieser Beitrag bringt Teilinformationen über die Möglichkeiten von Simulationsberechnungen der Gussstücke, die in den Sandgussformen erzeugt werden. Die Simulationscomputermethoden werden bis jetzt am meisten auf die Feststeifung und Abkühlung der Gussstücke orientiert, auch auf die Optimierung von technologischen und metallurgischen Bedingungen einer Erzeugung von Gussstücken höher Qualität. Die Ansprüche an die Qualität der Blättchengraphitgussstücke steigen. Das führt zur Notwendigkeit die Datenbasis der Simulationsprogramme weiter zu ergänzen und zu präzisieren. An oben genanntes angeknüpft zeigt sich die relativ einfache Methodik, die auf unserer Arbeitsstätte bearbeitet wurde, sehr positiv orientiert. Diese Methodik betrifft die Abmessung und die Simulation der Feststeifung und der Abkühlung der Gussstücke, die eine einfache Form (Platte, Zylinder) bei Verwendung konkreter Materiale (Gussstück, Gussform) haben. Es wird die Orientierung dargestellt, wie die notwendigen wärmephysikalischen Größen von benutzten Materialien gegeben sind. Damit wird auch gezeigt, wie man bei einer Erzeugungsvorbereitung konkreter Gussstücke optimale Erzeugungsbedingungen erreichen kann. Das betrifft auch die Erreichung von einer optimalen und einer guten Ergebnisgleichung der Simulation mit der Realität. D.h. man kann einen relativ hohen Grad der Sicherheit von guter Qualität des Gussstückes gleich bei der ersten überprüften Serie erreichen.

Dieser Beitrag entstand im Rahmen einer Unterstützung des Programms MSM 4674788501.

Literatur

- [1] Nova, I: Simulační programy tuhnutí a chladnutí odlitků. (Simulationsprogramme der Erstarrung und der Abkühlung der Gussstücke). Slévárenská ročenka 2002 s. 123 až 133. ISBN 80-238-7653-8.

- [2] Nová, I., Exner, J., Rus, J., Truska, J.: Příspěvek k simulování tepelných procesů v kovových formách. (Beitrag zur Simulation der Wärmeprozesse in Eisengußformen). Slévárství XLV, 1997, č. 8 - 9, s. 327 až 330. ISSN 0037-6825.
- [3] Nová, I., Rus, J., Matyášek, P.: Sledování vlivu nástřiku líce formy při modelování tepelných dějů v soustavě odlitek-kokila. (Beobachtung des Einflusses vom Aufspritz der Gußformoberseite bei Modelierung der Wärmeprozesse im System Gussstück-Kokila). Slévárství XLVI 1998, č. 7 - 8, s. 310 až 314. ISSN 0037-6825.
- [4] Exner, J., Nová, I.: Příspěvek k simulaci tepelných procesů při výrobě odlitků ze slitin hliníku. (Beitrag zur Simulation der Wärmeprozesse bei der Erzeugungsvorbereitung der Gussstücke aus einer Aluminiumlegierung - Geisereiwesen). Slévárství XLVII, 1999, č.1, s. 27 až 29. ISSN 0037-6825.
- [5] Nová, I.: Tepelné procesy ve slévárenských formách. (Thermal processes in casting moulds). 1. vyd. TU Liberec 2003. ISBN 80-7083-662-8.

Rezensio

Prof. Ing. Jaroslav Čech, CSc., Vysoké učení technické, FSI, Ústav strojírenské technologie Brno.

SYMULACJA OBLICZENIOWA KRZEPNIĘCIA I CHŁODZENIA JAKO AKTYWNA METODA W PRODUKCJI WYROBÓW O WYSOKIEJ JAKOŚCI

Artykuł ten przedstawia charakterystykę symulacyjnych programów obliczeniowych. Te programy symulacyjne są bardzo ważnym narzędziem zapewnienia jakości w produkcji odlewów z pominięciem metody „eksperyment-wada”. W artykule tym przedstawiono metodę określenia cech termiczno-fizycznych dla odlewów z żeliwa szarego prowadzonych w formach bentonitowych. Wykorzystując te cechy prowadzono obliczenia symulacyjne krzepnięcia i chłodzenia dla tarczy hamulcowej z żeliwa szarego. Na podstawie przeprowadzonych obliczeń symulacyjnych można określić warunki niezbędne dla produkcji odlewów o wysokiej jakości.

SIMULAČNÍ VÝPOČET TUHNUTÍ A CHLADNUTÍ JAKO ÚČINNÝ NÁSTROJ VÝROBY KVALITNÍCH ODLITKŮ

Příspěvek se zabývá charakteristikou výpočtových simulačních programů. Tyto programy jsou významným nástrojem pro kvalitní výrobu odlitků bez metody: pokus - omyl. V příspěvku je uvedena metodika stanovení hodnot tepelně-fyzikálních veličin pro odlitky z litiny s lupínkovým grafitem odlévané do bentonitové formy. S použitím těchto hodnot byl proveden simulační výpočet tuhnutí a chladnutí odlitku litinového brzdového kotouče. Na základě simulačního výpočtu lze stanovit vhodné podmínky pro výrobu odlitků vysoké kvality.

THE SIMULATION CALCULATION OF SOLIDIFICATION AND COOLING AS ACTIVE INSTRUMENT OF THE QUALITY CASTINGS PRODUCTION

This article deals with the characterization of the calculation simulation programs. These simulation programs are very important tool for quality production of the castings without method: experiment - mistake. In the article there is mentioned the method of determination of thermal-physical quantity values for casting irons and the used bentonite mould. With of these values the simulation calculation for solidification and cooling of brake disc cast iron was done. On the basic of the simulation calculation is asked possible conditions for the production of the casting high quality.

VIBROISOLATION OF MACHINES

L. Pešík

Technická univerzita v Liberci
Fakulta strojní, Katedra částí a mechanismů strojů
Hálkova 6, 461 17 Liberec, Česká republika
lubomir.pesik@vslib.cz

Abstract

Many production machines when running are the source of broad band noise and vibrations. One possible way of removing these unfavorable influences on the environment, and especially on human beings, is elastic base. Here elastic elements are inserted between the frame of machine and the floor. Under these conditions, the transmission of vibration going to the floor declines and the level of noise too. The dynamic characteristics of a machine placed on an elastic base differ somewhat from those of a machine fixed to the floor with an usual firm support. Therefore, the design an elastic base has to resolved with respect to the running ability of the machine and to providing a minimum additional load on the parts resulting from the vibration on the elastic base. By measuring vibrations and finding out the operational deflection shapes, it is possible to verify the correctness of elastic base design or to identify the weak spots in the construction and to make corrections in the elastic base design or in the construction of the machine itself.

1. Introduction

One part of the large scientific field Dynamics of machines is the design of vibroisolation systems. In this paper, there are presented some examples of solving the problems regarding this branch. Effective vibroisolation means the supporting of the machine with suitable spring elements. In our case, it concerns air springs, so called pneumatic springs, and rubber springs. The design of the vibroisolation equipment comes out of the mechanical model of the dynamic system of the machine that is described by means of differential equations.

2. Theoretical solution

For the system (Fig. 1) in which the machine moves generally in the space it is suitable to do the solving in the vector form. The effects of the dampers and springs are introduced in the calculation by means of radius vector p of the connection to the machine and by means of the unit vector j in the direction of the axis of the damper or spring.

The equations are calculated from Lagrangian equation of the second order (1)

$$\frac{d}{dt} \left(\frac{\delta E}{\delta \dot{q}} \right) - \left(\frac{\delta E}{\delta q} \right) + \left(\frac{\delta D}{\delta \dot{q}} \right) + \left(\frac{\delta W}{\delta q} \right) = Q. \quad (1)$$

On the left side of the equation, E is kinetic energy of the system, D is dissipation energy of the dampers, W is potential energy of the springs. On the right side of the equation, there is general force Q which originates during the operation.

The calculation of the general coordinate q with concrete values is made with numerical methods. Simulation brings about good imagination about behavior of the machine in operating conditions. At the Department of the Mechanical Engineering was worked out a calculation program based on the Runge-Kutta method.

It is able to estimate the movement of the machine forward and the value of the force transferred into the base. These data enable the optimal designing of the vibroisolation system.

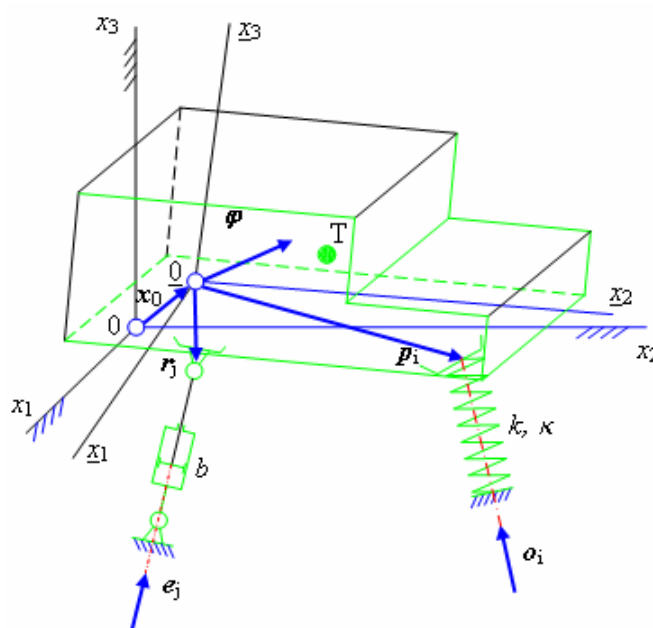

Fig. 1: Mechanical model of system.

In the next part of the paper, there are introduced some solutions which have been realized in practice.

2. Design cases

At first it will be shown a vibroisolation system of the coal crusher (Fig. 2).

This machine is composed of three main parts. These are the engine joined with belt transmission to the crusher itself, and the frame. The total weight of the machine is about thirty-two tons. The coal crusher should have been placed on the third floor of a factory building, in other words, about sixteen meters above the ground. Such machines are usually fixed to the ground of the floor with the help of screw joints of size M30.

In that case, dynamic forces are transferred intensively into the ground and the whole building. In this way, there comes into being strong vibration that affects the building construction and operating staff.

Our task was to stop transmitting dynamic forces from the machine onto the surrounding. We proposed a vibroisolation system formed with pneumatic and rubber springs. Dynamic forces exist on the side of the machine on which coal is crushed with hammers hung on joint pins of the

trommel moving at speed about thousand rotations per minute. The trommel weighs nearly seven tons. It is without any doubt that it has big inertia effects.

For this reason, we placed pneumatic springs under this side of the frame of the crusher and rubber springs under the opposite side. Such a configuration stabilized the movement of the machine in operating conditions. Then the machine oscillates around the axis going through a row of rubber springs. Thanks to such a supporting of the machine, natural frequencies of the whole system are low. This leads to an effective vibroisolation. That was proved by measurements of vibration on both, the machine and the ground. The decrease in acceleration of the ground in comparison with usual fixation of the machine with the screws is enormous.

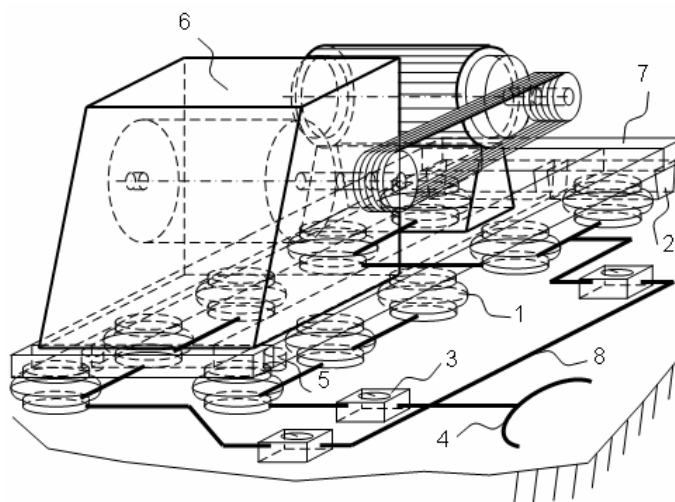

Fig. 2: Vibroisolation system of coal crusher.

1 - pneumatic spring, 2 - rubber spring, 3 - regulator, 4 - pressured air, 5 - elastic stop, 6 - coal crusher, 7 - frame.

The flexible supporting requires a rigid construction of the machine. This condition has to be checked up in the machine run by measuring the operation deflection shapes (Fig. 3). By visualization, it was possible to discover design errors and defects. Thus we found out that in our case the connection of the engine and the frame was very weak so that the relative movement of the engine in face of the frame was too big. Consequently that had to be repaired.

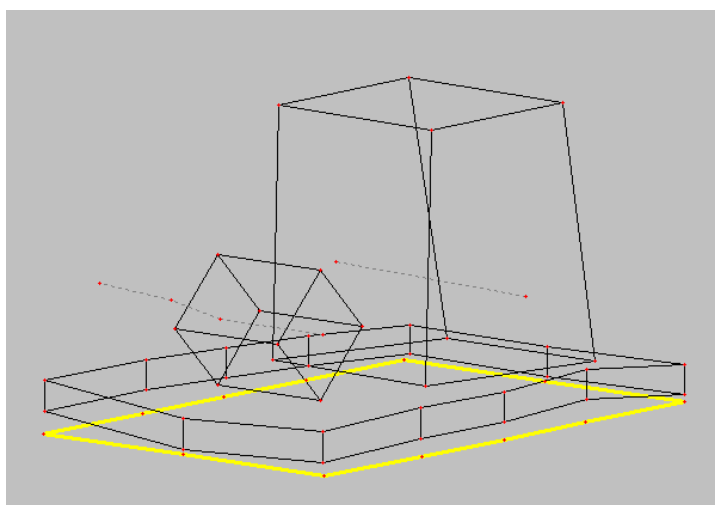

Fig. 3: Operation deflection shapes.

At second, it will be introduced the problem of supporting the foundation block of the hydrodynamic test stand. We solved the task for our major automobile producer. In their test hall, there had been used a foundation block supported only with rubber springs that lost their elastic properties in the period of several years. The transmission of vibration during the dynamic tests was huge. The aim of the task was requiring very low natural frequencies of the foundation block. The lowest natural frequency had to be lower than 1 Hz. The mass of the foundation block was only fifty tons (Fig. 4).

Fig. 4: Elastically supported hydrodynamic test stand.

There we used pneumatic springs in differential connection so that their stiffness was as low as possible. In this way, we reached required natural frequencies. The stability of the foundation block was kept with three regulators of constant static height. Every spring was provided with a pressure tank of relatively big volume. The supporting was equipped with hydraulic dampers of oscillation.

After producing and assembling the vibroisolation system, there followed the measurement of natural frequencies of the system. While the supporting on the rubber springs led to natural frequencies in range from 15 to 20 Hz, our solution reached values in range from 1 to 1.8 Hz.

Then we measured vibration and efficiency of the pneumatic supporting, which you can see in the following pictures (Fig. 5). There is acceleration of the foundation block and ground by supporting on rubber and pneumatic springs. The difference is remarkable. The vibration of the ground by pneumatic supporting nearly disappeared. This solution is a subject of patent procedure.

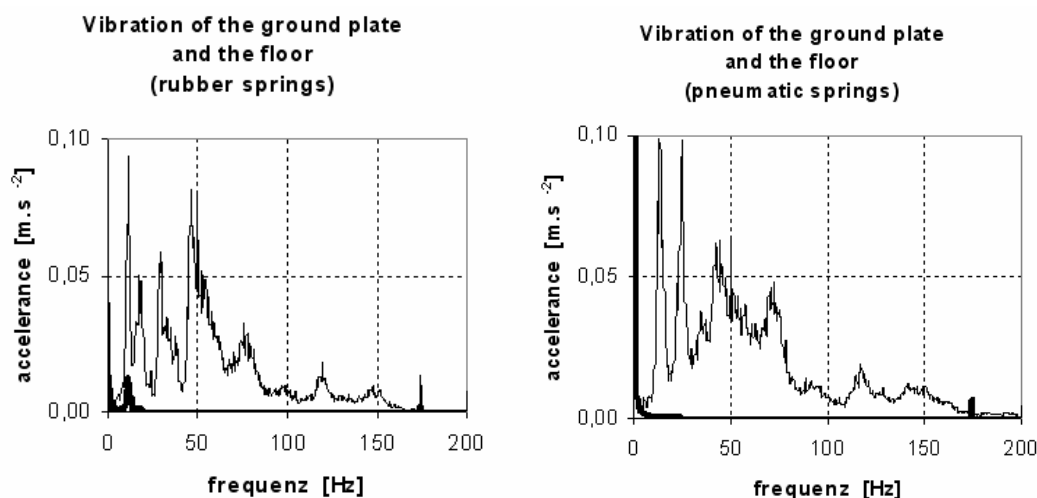

Fig. 5: Efficiency of the pneumatic supporting.

3. Conclusion

Above described vibroisolation systems were used in the industry, in the coal preparation plant and in the automotive company. Based on measured oscillations and operational deflection shapes we can conclude, that elastic mounting can be regulated effectively from the point of view of own frequency of the dynamic system.

This paper (report, lecture) arised by the subvention research project from Ministry of Education of the Czech Republic under contract code MSM 4674788501.

Literature

- [1] Pesik, L.: „Differential equations of motion of machine with elastic base“, Conference of Mechanical Engineering Departments, Kladno, Czech Republic, 1985.
- [2] Pesik, L.: „Design of elastic base of steam hammer with eccentric blow“, Conference of Mechanical Engineering Departments, Ostrava, Czech Republic, 1992.
- [3] Nemecek, P.: „Dynamics of internal combustion engine under differential conditions“, Conference of Technical Diagnostic, Bohumín, 1994.
- [4] Nemecek, P.: „ Objective assessment of speech intelligibility in a lorry cabin“, Proceedings of Condition Monitoring and Diagnostic Engineering Management '96. Editors B.K. N. Rao, R.A. Smith, J.L. Wearing, University of Sheffield, Sheffield Academic Press Ltd, Sheffield, England. pp. 1003-1011. (ISBN 1-85075-635-X).

Review

Prof. Ing. Jaroslav Homišin, CSc., Technická univerzita Košice, Slovensko.

VIBROISOLIERUNG DER MASCHINEN

Viele Herstellungsmaschinen stellen im Betrieb eine Quelle von Lärm und Vibrationen dar. Ein von möglichen Wegen zur Verminderung unangenehmer Wirkungen auf den Menschen und die Umgebung der Maschine ist die elastische Lagerung. Hier werden elastische Elemente zwischen dem Rahmen und dem Boden eingesetzt. Bei diesen Bedingungen vermindert sich die Übertragung der Vibrationen von der Maschinen in den Boden und gleichzeitig senkt auch die Schalldruckpegel. Dynamische Eigenschaften der elastisch gelagerten Maschine sind anders als bei der Maschine, die auf dem Boden wie üblich starr befestigt ist. Der Entwurf der elastischen Lagerung soll mit Hinsicht auf die Betriebszuverlässigkeit der Maschine und auf Minimierung der Zusatzbelastung der Maschinenteile durch die elastische Lagerung durchgeführt werden. Mit Hilfe der Messung von Vibrationen besteht die Möglichkeit die Gerechtigkeit der Konstruktion der Lagerung zu überprüfen oder die Mängel der elastischen Lagerung oder der Maschine selbst zu identifizieren.

WIBROIZOLACJE MASZYN

Wiele maszyn produkcyjnych jest przy pracy źródłem huk i wibracji. Jedną z możliwości usunięcia tego nieestosownego wpływu na człowieka i środowisko jest pasowanie sprężyste. W tym przypadku są elementy sprężyste włożone między ramę maszyny i podłogę. W tych warunkach dochodzi do zmniejszenia przeniesienia wibracji od maszyny na podstawę i zarówno poniżej się poziom huk. Dynamiczne właściwości maszyny z pasowaniem na sprężystej podstawie są inne, niż u maszyn, które na podstawie mają pasowanie pewne, jak jest powszechnie przyjęto. Propozycja maszyny z pasowaniem sprężystym musi być skierowana na pewność pracy maszyny i minimalizację obciążenia dodatkowego z powodu pasowania sprężystego. Z pomocą mierzenia wibracji i kształtu oscylacji maszyny, jest możliwe zrewidować stosowność pasowania sprężystego, lub stwierdzić nieestosowność pasowania i nieestosowność własnej maszyny.

VIBROIZOLACE STROJŮ

Mnoho výrobních strojů je za provozu zdrojem hluku a vibrací. Jedna z možných cest jak odstranit tyto nepříznivé účinky na člověka a jeho okolí je pružné uložení. Zde jsou pružné prvky vloženy mezi rám stroje a podlahu. Za těchto podmínek se snižuje přenos vibrací ze stroje do podloží a zároveň se snižuje i hladina hluku. Dynamické vlastnosti stroje uloženého na pružný základ jsou jiné než stroje připevněné tuhou vazbou k podlaze obvyklým způsobem. Návrh pružného uložení musí být proveden s ohledem na provozní spolehlivost stroje a minimalizaci přídavného zatížení na strojní součásti kvůli pružnému uložení. Pomocí měření vibrací a provozních tvarů kmitů lze ověřit správnost návrhu pružného uložení nebo identifikovat nedostatky pružného uložení nebo stroje samotného.

RAPID PROTOTYPING AT TECHNICAL UNIVERSITY OF LIBEREC

P. Pokorný, P. Keller

Technická univerzita v Liberci
Fakulta strojní, Katedra výrobních systémů
Hálkova 6, 461 17 Liberec1, Česká republika
premysl.pokorny@vslib.cz
petr.keller@vslib.cz

Abstract

The article shows examples of Rapid Prototyping applications of FDM method with Stratasys PRODIGY at the Department of Manufacturing systems at Technical University of Liberec. There are expressed some experiences on various parts and the possibilities of the prototype applications.

There are shown developments of new non-contact scanning head and exploitation.

1. Fuse deposition modeling applications

1.1 Direct modeling

The Department of Manufacturing systems at Technical University of Liberec use for prototype parts a FDM machine PRODIGY from Stratasys USA. This applies material of ABS plastics. The working space is limited to a cubic of dimension 203 x 203 x 305 mm.

With customer co-operation any design alternations are possible. Some larger parts can be splitted into smaller sections and glued together. The building process may take few hours and very little material.

Some examples of built parts are shown on Fig. 1.

Fig. 1: New development of parts.

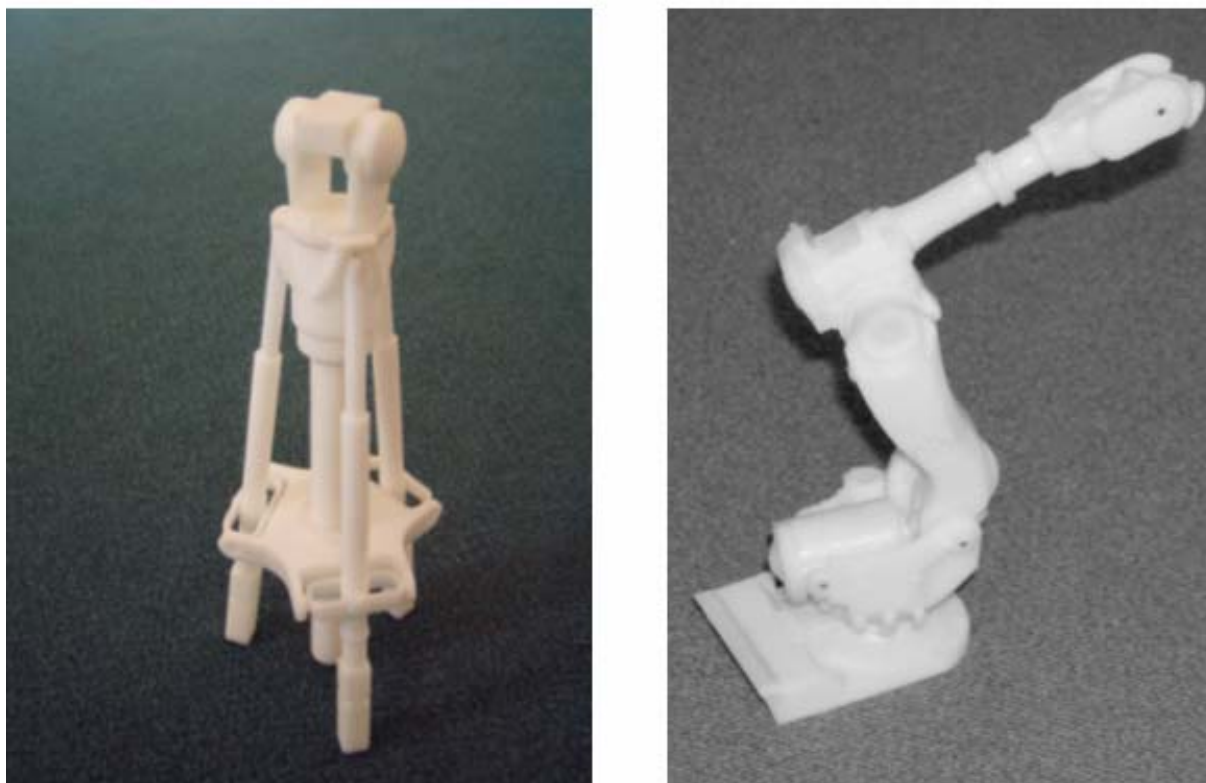

Fig. 2: New Prototype Structures.

These are representing function and structures of Tripoid and Angular Robot.

2. Reverse engineering

For creating data from real model we are able to apply contact method by digitising surface either by MICROSCRIBE - 3D

Coordinate Measuring Equipment or for other scanning of generally shaped surfaces we have developed own scanning laser head. This is projecting laser strip that is moved over measured part by stepping motor and viewed by CCD digital camera as shown on Fig. 3.

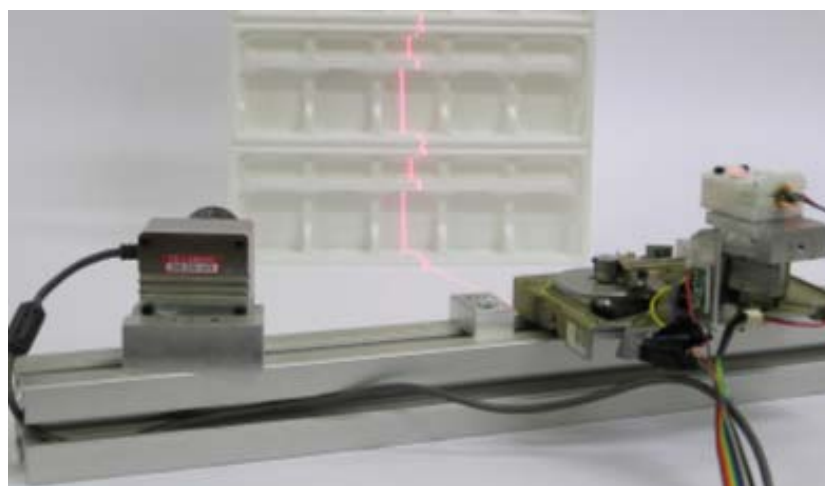

Fig. 3: Scanning Laser Head.

There it is possible to measure object of sizes app. 300 x 300 x 300 mm with precision of point position up to $\pm 0,5$ mm. Some measuring takes approximately 30 s, whereas such record may include 280 thousand point on the surface. An example of application is shown on fig. 4.

Fig. 4: Digitising Head Patern.

Literature

- [1] Pražma, V.: PUR Form - Rychlá výroba vypěňovacích forem, VZ MPO FD-K 013, Modelárna LIAZ Liberec, 2004.

Review

Doc. Ing. Vojtěch Pražma, CSc., Modelárna LIAZ spol. s r.o. Liberec

RAPID PROTOTYPING AUF DER TECHNISCHEN UNIVERSITÄT IN LIBEREC

Der Beitrag gibt einige Beispiele der Nutzung der RP Methode FDM, die am Lehrstuhl für Produktionssysteme der Technischen Universität in Liberec durchgeführt waren. Weiter werden die Vorteile der Nutzung von unterschiedlichen applications. Am Schluss ist kurz auch die Entwicklung im Bereich Reversen Engineering - berührungsloses Messsystem präsentiert.

METODA RAPID PROTOTYPING NA UNIWERSYTETU TECHNICZNYM W LIBERCU

Artykuł demonstruje niektóre przykłady wykorzystania metody RP FDM prowadzonej na urządzeniu PRODIGY na Katedrze Systemów Produkcyjnych Uniwersytetu Technicznego w Libercu. Analizowane są doświadczenia uzyskane przy stwarzaniu różnych części i dyskutowano zastosowanie różnych materiałów i postępów przy produkcji form. Na końcu pokrótce opisany jest rozwój nowoczesnego systemu mierzenia niekontaktowego - rozwój w dziedzinie inżynierstwa rewersowego.

RAPID PROTOTYPING NA TECHNICKÉ UNIVERZITĚ V LIBERCI

Příspěvek demonstruje některé příklady využití metody RP FDM, které byly vytvořeny na Katedře výrobních systémů Technické univerzity v Liberci na zařízení PRODIGY. Seznamuje se zkušenosti získaných při vytváření různých dílů a ukazuje výhody při využívání na různých aplikacích. Závěrem je stručně zmíněn i vývoj v oblasti reversního inženýrství - vývoj bezkontaktního měřicího systému.

LOKÁLNÍ MAGNETICKÁ STRUKTUROSKOPIE - VLIV KVALITY POVRCHU NA VÝSLEDKY

B. Skrbek, V. Nosek

Technická univerzita v Liberci,
Fakulta strojní, Katedra materiálu
Hálkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
bretislav.skrbek@vslib.cz
vladimir.nosek@vslib.cz

Abstrakt

Princip metody magnetické nedestruktivní strukturoskopie, rozsah nasazení v českém průmyslu. Porovnání výsledků na površích obrobených, přírodních, po tepelném zpracování, korodovaných. Stanovení mezních podmínek použitelnosti.

1. Úvod

Současná tvrdá konkurence ve výrobě a zpracování polotvarů (výkovky, odlitky, plechy) vedená přísnými požadavky převážně zahraničních zákazníků (úzké tolerance mechanických vlastností a nezdědká požadavky 100% kontroly) vyžadují aplikace spolehlivých a vysoce produktivních metod nedestruktivní strukturoskopie. Kromě metody vířivých proudů [1] se průmyslově využívají impulsní magnetické metody. Znalost hodnot mechanických vlastností v kriticky namáhaném průřezu u exponovaných dílů je vyžadována častěji jak sdělení integrální informace. Pro řízení jakosti materiálu má informační hodnotu regresní vyjádření výsledku kontroly (přiřazení konkrétních hodnot kontrolované vlastnosti) [2] a nikoliv shlukové (četnost dobrých - špatných měření). Magnetická impulsní strukturoskopie umožňuje jak lokální tak regresní zkoušení feromagnetik [3]. Hodnotí H_r nebo gradient H_r . Příspěvek experimentálně vymezuje použití metody za přítomnosti produktů koroze na povrchu kontrolované součásti.

2. Princip

Charakteristikou feromagnetických ocelí a litin jsou bloky stejně orientovaných atomů - takzvané domény, které tvoří subzrna krystalické struktury. Polarizací vnějším magnetickým polem dochází u domén se shodnou a blízkou polarizací s vnějším polem k růstu posunem Blochových zón, nebo ke skokovým změnám polarizace Barkhausenovými přeskoky. Po zániku vnějšího magnetického pole H_0 se nevrátí všechny domény do původního stavu. Vzniká remanentní polarizace J_r . Zmagnetované místo má vlastní magnetické pole o intenzitě H_r . Vratným změnám brání atomy vázané v molekulách, atomární pnutí a mřížkové poruchy.

$$H_r = H_0 - D_m \cdot J_r / \mu, A/m. \quad (1)$$

Proto složky, které obsahují karbidy, martenzit, dislokace a hranice zrn vykazují vysokou hodnotu J_r .

Demagnetizační činitel D_m charakterizuje vnější i vnitřní geometrické poměry rozhraní feromagnetika. Extrémní hodnoty D_m přísluší tenké desce, štíhlé tyči, poloprostoru z feromagnetika. Vymezení geometrické podmínky impulzní magnetické metody příložných snímačů. Okrajový efekt [4] dovoluje měřit bez významné odchylky až od 25-30mm od okraje ocelových plechů. S rostoucí tloušťkou stěny (0,5 až 15mm) hodnota H_r ostře exponenciálně klesá. Nad 15mm zůstává H_r prakticky beze změny. Oddálení h od povrchu feromagnetika působí stejný relativní pokles dH_r / H_r , jak na tenké desce 0,5 tak na silné 8mm i pro různé magnetizace.

Ocelovému výrobku přísluší konstantní chemické složení feromagnetika. Litiny, které tvoří diamagnetický grafit rozptýlený ve feromagnetické matici mají rezervoár uhlíku pro feromagnetickou matici právě v útvarech grafitu. Matrice litiny téhož odlitku tak může obsahovat od 0% C (feritická měkká matrice) až po 0,8% C (plně perlitická matrice) podle způsobu ochlazování. Lokální magnetická strukturoskopie litin má proto ještě větší význam a účinnost jak u ocelí. Výsledná hodnota měřené veličiny H_r se skládá z jednotlivých příspěvků domén dH_r struktury feromagnetika uložených v různých hloubkách pod povrchem od snímače H_r (Hallowa či Foerstrova sonda). Příspěvek hlouběji položených domén snižuje stínící faktor s .

$$H_r = \sum s_i \cdot dH_{ir} \quad (2)$$

Velikost H_r ovlivněná demagnetizačním činitelem, jehož velikost závisí na tloušťce stěny $N = f(L)$ byla popsána matematickým modelem

$$H_{rL} = (A \cdot L^{-B} + 1) \cdot H_r \quad (3)$$

U litiny s lupínkovým grafitem má konkrétní podobu vzorec pro korigovanou hodnotu H_{r20} silné stěny např. $L = 20$ mm

$$H_{r20} = \frac{H_{rL}}{81 \cdot L^{-2,9} + 1} \quad (4)$$

Konstanty výrazu (4) nezávisí na struktuře matrice.

Při konstantní matici $J_r = \text{konst.}$ a různých tvarech grafitu v matici vyloučených se hodnota H_r mění. Roste se štíhlostí l/d útvarů grafitu. Tvar grafitu mění stínící efekt s [5].

$$s = K \cdot (l/d) + C \quad (5)$$

K, C - obecné konstanty; L - délka, d - tloušťka útvarů grafitu.

Demagnetizační činitel D_m tedy má vnější D_{me} a vnitřní D_{mi} složku.

Obecný výraz pro H_r po odeznění magnetizačního pole H_0

$$H_r = -((f_e(L)) + f_i(l/d)) \cdot \frac{J_r}{\mu}, \text{ kde} \quad (6)$$

f_e, f_i - monotonní funkční závislosti.

2.1. Aplikace

Lokální magnetická strukturoskopie nalézá každodenní uplatnění prostřednictvím přístrojů řady DOMENA v mnoha slévárnách ČR (viz. příloha 1 a obr. 1). Více jak pětileté provozní nasazení potvrzuje spolehlivost metody při měření parametrů matrice (přístroj ukazuje přímo tvrdost

$$HB = A \cdot H_r + B \quad (7)$$

na neupravených površích) litinových odlitků v hromadné výrobě. Měřit lze i na tenkostěnných výrobcích. Pro jednotlivé tloušťky stěn s ohledem na (4) nabývá výraz (7) například pro konkrétní případ odlitků z LLG (litin s lupínkovým grafitem) podob (měřeno přes licí kůru) - tab. 1.

Tloušťka stěn mm	$A \quad HB = A \cdot H_r + B \quad B$		Hodnota etalonu	Koeficient korelace K
20	0,464	87,5	222	0,974
15	0,468	87,5	223	0,965
10	0,462	83,2	217	0,97
7,5	0,448	76,7	207	0,93
6	0,346	93,3	194	0,923
3,7	0,283	83,5	166	0,902

Tab. 1:

Pro tloušťky stěn od 10mm lze použít jednotný výraz pro měření tvrdost. Úpravou výrazu (4) do tvaru $L = f(H_r / H_{r20})$ se získá výraz použitelný pro měření tloušťky stěny magnetickou metodou.

2.2. Účinek koroze

V technické praxi se setkáváme s nutností měřit metodou magnetického pólu na odlitku výkovku zkorodovaném či okujeném, těsně po vytlučení z formy. Kysličníky Fe vykazují silnou magnetickou remanenci. Experimentálně bylo nutno určit mezní podmínky pro použití metody.

2.2.1. Koroze atmosférou při tepelném zpracování

Materiál: Litina EN GJL 250, EN GJS 700-2. Měření na 12ti vzorcích prováděno na identických místech před a po tepelném zpracování, otryskání. Byly simulovány žíhací procesy používané pro LLG a LKG v běžné praxi. Při žíhání do 600°C i po dobu několika hodin vznikají oxidy, jejichž vliv na změnu H_r lze zanedbat. Při vyšších teplotách ruší okuje radikálně výsledek měření struktury - tab. 2.

Žíhání	Teplota [°C]	Výdrž [h]	Růst v % H_r	H_r po otryskání
Na odstranění pnutí	630	3	$5,3 \pm 0,7$	260
Naměkko	730	5	30 ± 13	160
Na rozpad cementitu	950	4	101 ± 5	180

Tab. 2:

Reakcí mezi formou a tuhnoucí litinou vznikají rovněž feromagnetické vrstvy. Jejich rušivý účinek se nejvíce projeví na odlitcích s feritickou maticí. Test na 6ti odlitcích z EN GJV-350 prokázal vyšší hodnoty H_r o 12 až 40% na surovém povrchu (písková forma bez nátěrů) vůči otryskanému povrchu.

2.2.2. Koroze v kondenzační komoře

24 litinových vzorků bylo podrobena korozní zkoušce dle ČSN 67 3094 - postup A (kondenzační komora, SO₂, 35°C). Hmotnostní úbytky g/m² zjištěny dle ČSN 03 8102. Vzorky z legované a nelegované LLG, LČG. Koroze v kondenzační komoře významně mění hodnotu H_r již po 1-3 dnech expozice. Její účinek klesá s podílem perlitu a legujících prvků ve struktuře. Krajní výsledky zkoušky předkládá tab. 3.

Expozice dny		1	3	6	10	14	21
GJV 300 F100	g/m ²	0,67	1,19	2,14	3,39	4,18	5,83
	□Hr%	19	20	123	217	218	205
GJL 250 CrNiCu0,5%	g/m ²	0,6	1,04	2,22	3,14	3,44	4,44
	□Hr%	0,5	11	28	32	44	24

Tab. 3:

2.2.3. Atmosférická koroze

Zkouška vlivu atmosférické koroze proběhla na volném prostranství průmyslové zóny města. Na podobném souboru vzorků (jako korozní zkouška) v měřeném časovém úseku (červen - prosinec) expozice nemá atmosférická koroze významný vliv na měření H_r - viz. tab. 4.

Expoziční dny	0	2	12	32	51	104	170
GJV300 δH_r %	0	0,4	-1,5	0,8	-0,8	-3	-0,8
GJL250 δH_r %	0	0	-0,7	0,7	0,2	-0,6	0,9

Tab. 4:

3. Shrnutí

Metodu magnetického bodového pólu praktikovanou přístroji DOMENA lze využít i na měření tvrdosti tenkostěnných výrobků. S klesající tloušťkou <3;10>mm ale přesnost měření klesá. Povrchy po žíhání do 630°C měření nevadí. Při vyšších teplotách zpracování a po vytlučení odlitku z formy nutno povrch před měřením dobře otryskat. Otryskané odlitky skladované i několik desítek dní venku nemusí být znova přetryskávány před kontrolou tvrdosti přístrojem DOMENA. Agresivní prostředí za zvýšeného obsahu kyslíčnicku siřičitého a teploty však bez očištění povrchu měření znehodnocuje.

Příspěvek vznikl za podpory Výzkumného záměru MSM4674788501.

Obr. 1: Český přístroj DOMENA B3 při měření tvrdosti bezpečnostního odlitku z LKG.

Firma	Využití přístroje	Kontakt
STROJÍRNÝ POLDI a.s. Dubská 243, 272 03 Kladno	Měření hloubky indukčně kalených vrstev čepů klikových hřídelí.	Ing.R.Černohorský,OŘJ, tel.312645162, 101, orj@strojipoldi.cz
SECO TRANS (býv.AGS) a.s. Jungmannova 11, 506 48 Jičín	Měření tvrdosti HB odlitků z litiny s kuličkovým grafitem (LKG)	Ing.Kužel ved.OŘJ, 493 500890, kuzel@slv.ags.cz
Jihomoravská armaturka a.s. Lipová Alej 1, 659 01 Hodonín	Měření tvrdosti HB odlitků z LKG (tvárné litiny).	Ing.Fr.Měchura ved.ŘJ slévárny, 518318314, mechura@jmahod.cz
TRANSTRADE Jan Hanuš s.r.o. Smetanova 1057, 755 01 Vsetín	Separace tvrdých a měkkých odlitků z LKG a LLG (šedé litiny).	TK Juříčka,571412340, mailto:hojgr@mzol.cz
FOUNDEIK (býv. MORA Moravia) slévárna Mariánské Údolí 783 66	Separace tvrdých odlitků z LLG a LKG.	Ing. Jiří Herink TÚ, 587 414430, jiri.herink@foundeik.cz
Moravské Železárny a.s. Řepčinská 86, 779 00 Olomouc slévárna LKG	Měření tvrdosti HB odlitků z LKG.	Ing.Fiala ved.sl., Ing. Marek ŘJ, 575812228, marek@mzol.cz
Moravské Železárny a.s. slévárna fitinků	Měření tvrdosti HB LKG, LLG odlitků.	Ing. J.Hojgr ved.sl., Ing. Langer ŘJ, 585712302, mailto:hojgr@mzol.cz
ANAH s.r.o. Vrahovická 23, 796 21 Prostějov	Měření tvrdosti HB odlitků z LLG.	Ing. Julius Juhas ŘJ 582313765, slevarna-anah@slevarna-anah.cz
TŽ-slévárny a.s. Prmyslová 1001, 739 65 Třinec	Měření tvrdosti HB odlitků z LKG	Ing.Zd. Vladar ved.TÚ a ŘJ, 558533401, zdenek.vladar@trz.cz
TEDOM s.r.o.,divize MOTORY, Belgická 400, 466 01 Jablonec n/N	Přejímka odlitků dle HB z LLG, diagnostika ventilů z austenit.ocelí.	Jindřich Merunka ved. Vst. TK, 483363143, skrbek@motory.tedom.cz
SIGMA Lutín J.Sigmunda 75, 783 50 Lutín	Měření tvrdosti HB odlitků z LLG a LKG.	Ing.Vladimír Šolc ŘJ, 585 651 722, vsolc@mzl.cz
ELITEX slévárna a.s. 517 21 Týniště nad Orlicí	Měření tvrdosti HB odlitků z LLG.	Ing. Dobiáš ředitel, Krejčíř TÚ, 494332513 jiri.krejcir@elitexslevarna.cz
Doc.Ing.B.Skrbek,Csc. TU SF katedra materiálu Hálkova 6, 461 17 Liberec	Aplikační vývoj a osvojení měření přístroji DOMENA.	485353606, 3118, bretislav.skrbek@vslib.cz
SKS Krnov a.s., OMNIA group. Revoluční 77, 794 01 Krnov	Kontrola tvrdosti odlitků z LKG, LLG.	554611534, Ing. A. Jedinák, RJ, laborator@skskrnov.cz

Příloha 1:

Literatura

- [1] Frühauf, Maier: Zerstörungsfreie Qualitätssicherung von randsichtbehandelten Bauteilen. HTM 48, s.92- 96, Carl Hansen Verlag, München 1993.
- [2] Keller, Staněk: Zařízení pro víceparametrové zjišťování strukturněmechanického stavu kovových materiálů. Patent ČR č. 278 755; 20.4.1994.
- [3] Maťuk, Melgij, Piunov: Impulsnyj magnitnyj kontrol izděl'ij čornoj metalurgii i mašinostrojenii. Predikce mechanických vlastností materiálů na základě strukturních charakteristik, sborník z VII. vědecké konference 5/2001 MSVTS a VA, s.311 - 327.
- [4] Skrbek, B.: Perspektiva nedestruktivní strukturoskopie odlitků. Slévárství ve třetím tisíciletí, konference VSZČ, Plzeň, říjen 2001, sborník, str. 79-82.
- [5] Skrbek, B., Nosek, B.: Využití kvantifikace demagnetizačního činitele pro diagnostiku tvaru grafitu litin. Materiálové inženýrstvo, Vol.10, 2003, No.3, pp.87-90, ISSN 1335-0803.

Recenze

Doc. Ing. Jiří Rez,CSc., VUT, Fakulta elektrotechniky a komunikační techniky,
Katedra fyziky, Ústav teoretické a experimentální elektrotechniky, Brno.

ÖRTLICHE MAGNETISCHE STRUKTURUNTERSUCHUNG - WIRKUNG DER OBERFLÄCHEN QUALITÄT AUF DIE ERGEBNISSE.

Prinzip einer neuen Methode von magnetischer zerstörungsfreier Strukturuntersuchung, Verwendungsumfang in der tschechischen Industrie. Vergleich der Ergebnisse auf bearbeiteten, unbehandelten, Wärmebehandelten, angegriffenen Oberflächen. Entschluss von Anwendbarkeitsgrenzenbedingungen.

MIEJSCOWA STRUKTUROSKOPIA MAGNETYCZNA - WPLYW POWIERZCHOWNEJ JAKOSCI DO WYNIKÓW

Podstawa metody niedestrukcyjnej strukturoskopii magnetycznej, stopień wykorzystania w przemyśle czeskim. Porównanie wyników na powierzchniach po obrabiarce mechanicznej, bez obróbki, po obróbce cieplnej, po korozji. Określenie granicznych warunków używania.

LOCAL MAGNETIC STRUCTUROSCOPY - EFFECT OF SURFACE QUALITY ON RESULTS.

Principle of new method of magnetic non-destructive structuroscopy, utilization extent in Czech industry. Comparison of results on machined, untreated, heat-treated, corroded surfaces. Determination of applicability boundary conditions.

NEW METHODS OF OPTIMIZATION OF MACHINE DETAILS

L. Ševčík

Technická univerzita v Liberci
Fakulta strojní, Katedra částí a mechanismů strojů
Hájkova 6, 461 17 Liberec, Česká republika
ladislav.sevcik@vslib.cz

Abstract

New methods covered in contribution describe the behavior of modeling algorithms that can be added to the parts and their assembly in the input data dependents. These input conditions could be of various types - dimensions, forces, moments, temperature and friction. Method includes the setting of requirements, combination of requirements, test of feasibility and test of sensibility. For consideration of user defined conditions geometric and mass optimization can be made. Behavior modeling is a new programming product, which can stay as a part of CAD systems.

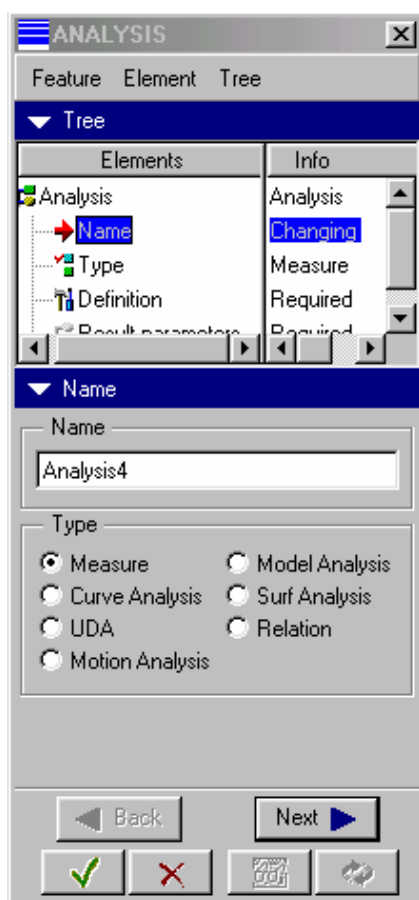

Fig. 1:

1. The description of new method

A model of each element can be supplied with an algorithm, which describes its behavior in accordance with input conditions. Input conditions can be of various types - dimensions, forces, moments, temperature and friction. It involves ability of setting design requirements or of a combination of requirements and the display changes of the effect on the final product, which can be element or a group of elements. Following the user defined requirements on geometric parameters and mass parameters their optimization can be performed. Furthermore a feasibility test of design or tracking influence of specific parameter on the entire model can be made. Modeling conditioned by behavior and functionality is new program package, which becomes a part of CAD systems.

Modeling conditioned by behavior and functionality is included in Pro/ENGINEER system, in which was partially included from version 20 and implemented completely in version 2000i. Similar functionality can be found in AutoDESK Inventor 4 with MechSoft.com plug-in or in CAD program UNIGRAPHICS or SolidWorks with MechSoft-PROFI plug-in.

2. Applications of optimization methods

Modeling is advantageous not only to studies, whose solution will require repeated searching and testing of changes in geometry of model – it means studies leading to maximization or minimization of mass, volume and length parameters, but also for designs, where we search for exact, specific parametric value. Another usage examples are geometric analysis of surface and spline torsion, group collision control and control of kinematics bindings. In connection with relations and parameters it is possible to use these methods in some detail for implementation of analytic dependence into model analysis. Using user defined analysis it is possible to create elements driven by specific parameter, which can be used repeatedly on other models. Modeling conditioned by behavior and functionality of mechanical units means in final consequence for example describe gear unit, starts with gearing and ends with bearing. Once designed modifications can be made by redefining of input parameters. Also by performance, rotations or working load.

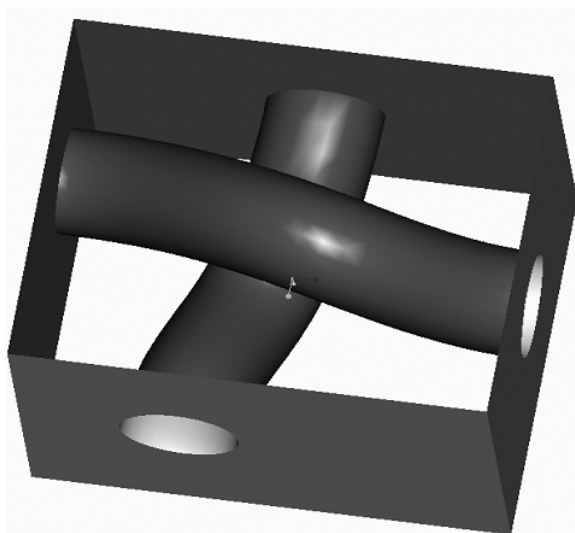

Fig. 2:

3. Principle of new optimization method

The keystone of modeling conditioned by behavior is analysis element feature. Screen dump of Analysis element can be seen on fig. 1. It is an element of type date. Analysis element is composed of one or more parameters or auxiliary elements, which are linked to model analysis. This analysis can be a measurement, model analysis, torsion analysis, surface analysis a relation setting, user defined analysis (UDA). Analysis elements (analysis and dependent parameters) are from that moment dependent elements and will be automatically updated to changes in design.

Analysis element enables to implement designed aims directly to the model in system Pro/ENGINEER. This makes possible to count changes of the effect of design in previously designed models (study of sensibility) and is a base for retrieval of appropriate values for the design change, with the aimed at reaching optimal characteristics (feasibility and optimization). It is possible to use these methods in many areas of design and machine computation. In most cases only one criteria is used in computation. For example: minimal surface of plastic reservoir in dependence on liquid of glass washer for the given liquid volume and change of dimensions. As more difficult case, an example of more criteria will be solved. Complex spatial tasks had to be solved nowadays in automobile industry. Experimental solution is very time wasting and does not necessarily lead

to optimal variant of results. Following what fig. 2 shows, the task was to find optimal tube positioning in engine area of suction and exhaust or tubes in heat exchanger. Positions of input and output tubes are given generally in space, shown on fig. 2. Next given value is type of controlling curves (tube center lines) - general spline vertical in starting points on input walls.

Goal is to optimize the tube shapes to fill these requirements:

- Minimization of tube length.
- Minimization of distance given by tube spacing.
- Minimization of radius of inflexion - as much straight as possible.

These requirements are contradictory and have more than one solution. It is necessary to create five analysis, as follow:

- horizontal tube DH analysis, given by length of spline type curve, connecting facing surfaces,
- vertical tube DV analysis, given by length of spline type curve, connecting the other two facing surfaces,
- length analysis of two points laying on curves, given by Cartesian coordinates
- minimal radius of inflexion on horizontal curve MINR_H analysis,
- minimal radius of inflexion on vertical curve MINR_V analysis.

Considering the repeated computation with different dimensions, it is necessary to render entire model again. To reduce computing time, it is necessary to make the model as simple as possible.

3. Results of study

A table of multi object design study is created, in our case titled "VARIANTY_POLOHY" (POSITION_VARIANTS). The range of model change is to be set in this table. Change range is set on parametrical elevations, point positions are set on the centers of tubes. Next step is to set, which values have to be counted and which to write to table for next variant selection.

Finally a count of computed variants is set for the most precise view of solution. More variants you have, more precise results you get, but take more time to compute. In our cases 200 different range of combination was set. This results in stack of variants. Result values are displayed either in text way or in graphs.

With respect to feasibility of inflexions and denying of tube touch it is necessary to define limitations of stack variants. It means, that only appropriate solutions, according to upper mentioned requirements, from stack are selected, see fig. 3 row labeled C HODNOTY CILE. This reduces the results selection to 33.

Next selection reduction of displayed results is to search for tube axis local minimums. The possibilities of results variant retrieval is lowered to 4, following row labeled P_MINIM_DELKY.

In the lower part of fig.3 is a print-out of tracked values from analysis and coordinates of point positions laying on tube axes. According to given requirements four variants are displayed. It is a task of designer to choose the optimal one.

Study Name
VARIANTY_POLOHY

Table Tree

Table	Records
MASTER_TABLE	200
HODNOTY_CILE	33
MINIM_DELKY	4

Table Data
Name: MINIM_DELKY Records: 4

Record #	Goals	Variables
0	13.132964 11.330272 3.649420 2.642317 1.828912	0.000000 5.000000 5.000000 2.000000 0.000000 -2.000000
13	12.855747 13.027334 3.697350 3.036820 1.014881	0.375000 4.625000 3.125000 3.250000 1.125000 -1.750000
15	13.744351 11.323263 3.308308 2.062082 1.520597	-2.437500 4.812500 7.062500 1.625000 -1.312500 -2.625000
91	14.002421 10.447295 3.382417 1.540622 3.118569	-1.171875 3.078125 4.109375 0.843750 -2.671875 -2.656250

Fig. 3:

4. Results and discussion

Use method speeds up rapidly design process of mechanical parts and is used mainly in automobile industry.

5. Keywords:

CAD system, behavior modeling, computer models, machine parts, optimization.

Literature

[1] Parametric Technology Corporation, Pro/Engineer 2003: User guide - modeling.

Review

doc. Ing. František Borůvka, CSc, LENAM s. s r.o., Liberec, Czech Republic.

NEUE OPTIMALISATIONSMODELLE DES MASCHINENTEILES

Ein Modell jedes Teiles kann mit Algorithmus ergänzt werden. Dieser Algorithmus beschreibt sein Verhalten in Abhängigkeit von der Anfangbedingungen. Diese Anfangbedingungen können von dem beliebigen Charakter sein - Dimensionen, Kräfte, Momente, Temperatur, Reibung. Es enthält die Möglichkeit, die Anforderungen zu setzen, die Kombinationen der Anforderungen des Projektes und Abbildung der Wirkungen von Änderungen für das Folgeprodukt in Gestalt von dem Teil oder von der Baugruppe. Auf Grund der Anforderungen von Benutzer - geometrische Parameter und Masseparameter ist möglich die Optimierung anzustellen, die Machbarkeit des Projektes anzustellen oder die Wirkung des Parameters auf das Verhalten des ganze Modelles verfolgen. Verhaltenbedingte und Funktionfähigkeitbedingte Modellierung ist ein neue Programmpaket, das als Element des CADsysteme geworden wird.

NOWE METODY OPTYMALIZACJI ELEMENTÓW MASZYN

Model każdego elementu maszynowego można dopełnić algorytmem opisującym jego sposób zachowywania w zależności od warunków początkowych. Warunki początkowe mogą mieć dowolny charakter: wymiary, siły, momenty, temperatura, tarcie. Zagarniona jest też możliwość postawienia wymagań, kombinacja wymagań projektu i wyobrażenie czynników zmiany na produkt wynikowy, ukształtowany jako część lub zespół konstrukcyjny. Na podstawie użytkownikiem definiowanych wymagań - parametrów geometrycznych i ciężarowych możliwa jest ich optymalizacja, próba realizacji projektu, czy tylko obserwacja wpływu określonego parametru na sposób zachowywania modelu. Modelowanie zachowywania i funkcjonowania jest nowym produktem programowym, który dopełnia zespół systemu CAD.

NOVÉ METODY OPTIMALIZACE STROJNÍCH SOUČÁSTÍ

Model každé součásti může být doplněn algoritmem popisujícím jeho chování v závislosti na vstupních podmínkách. Tyto vstupní podmínky mohou být libovolného charakteru - rozměry, síly, momenty, teplota, tření. Zahrnuje možnost stanovení požadavků, kombinace požadavků návrhu a zobrazení účinků změn na výsledný produkt v podobě dílu, nebo sestavy. Na základě uživatelem definovaných požadavků na geometrické parametry a hmotové parametry lze provádět jejich optimalizaci, zkoušet proveditelnost návrhu či pouze sledovat vliv určitého parametru na chování celého modelu. Modelování podmíněné chováním a funkčností je nový programový balík, který se stává součástí CAD systémů.

KONSTRUKCE ELEKTRICKÉHO EXTERIÉROVÉHO INVALIDNÍHO VOZÍKU S PÁSOVÝM PODVOZKEM

M. Vančura

Technická univerzita v Liberci
Fakulta strojní, Katedra částí a mechanismů strojů,
Háalkova 6, 461 17 Liberec, Česká republika
obor Konstrukce strojů a zařízení, ročník I.
martin_vancura@email.cz

Abstrakt

Příspěvek se zabývá konstrukcí invalidního vozíku, který je vybaven pásovým podvozkem. Díky tomuto technickému řešení je schopen plnit funkci běžného elektrického vozíku, ale i schodolezu bez nutnosti využívat pomoci dalších osob.

Projekt obsahuje návrh designu, konstrukčního provedení, ergonomický návrh sedačky a některé pevnostní výpočty podvozku.

Výsledky této práce mohou sloužit jako podklad při výrobě prototypu invalidního vozíku, neboť kompletně popisují jeho konstrukci s použitím běžně vyráběných komponentů.

1. Úvod

Třebaže se většina měst snaží o vznik a přestavbu domů s bezbariérovým přístupem, je stále velmi početná skupina míst, kam se vozíčkář dostane jen velmi obtížně. Jedná se především o přírodní parky, pláže, lesy apod.. Z tohoto důvodu se světoví výrobci invalidních vozíků snaží poskytovat ve svém výrobním sortimentu i vozíky, které by byly schopny podobné terény lehce překonávat.

Elektrické invalidní vozíky jsou nejčastěji na našem trhu zastoupeny základními třemi variantami podle umístění pohonu, a to vozíky s pohonem předních kol, se středním a zadním pohonem. Tyto vozíky však nejsou schopny jízdy po schodištích. Pro tento účel jsou určeny schodolezy různých konstrukčních variant. Většina z nich však vyžaduje pro svůj provoz obslužnou osobu.

2. Konstrukce invalidního vozíku

Základem nového vysoce výkonného exteriérového elektrického invalidního vozíku s možností všestranného využití jak na pevné komunikaci, tak i náročném terénu, byla odvážná myšlenka zkonstruovat dopravní prostředek, který by poskytoval uživateli jízdní komfort, snadnou ovladatelnost a bezpečnost.

Řešením je elektrický vozík, který svým výkonem, jednoduchou demontáží, snadným přístupem ke všem montážním celkům, nenáročnou údržbou a minimálními provozními náklady konkuruje hned v několika směrech.

Největší předností a zajímavým řešením vozíku je nevšední stavba nosné konstrukce. Podvozek je plně odpružený s možností přizpůsobení tuhosti odpružení hmotnosti uživatele. Maximální propružení předních kol je až 60 mm a umožňuje jízdu v nerovném terénu bez výrazného přenosu otřesů na sedačku, která je samostatně odpružena. Konstrukce vozíku odpovídá koncepci pro výrobu prototypu, proto jsou rámy ocelovými svařenci z normalizovaných profilů a ohýbaných plechů jednoduchých tvarů apod., neboť jsem nemohl využít možností technologií, které jsou běžné ve velkých průmyslových závodech. Pro malosériovou výrobu by bylo vhodné konstrukci předělat.

Další velkou předností vozíku je jeho flexibilita, modularita, a to nejen řídicí elektroniky, ale i podvozku a sedačky. Vozík má také schopnost velmi jednoduché instalace široké řady volitelného příslušenství, jako např. slunečníku, pláštěnky, držáků nápojů, holí a kyslíkových láhví, bezpečnostního praporku apod.. Konstrukce invalidního vozíku je patrná z obrázku 1.

Obr. 1: Různé polohy nastavení invalidního vozíku.

Zdroj: Vlastní vypracování.

2.1 Podvozek

Na funkci podvozku je závislá výkonnost stroje, jeho průchodnost, manévrovatelnost, mobilnost, tahové vlastnosti atd..

Konstrukci podvozku jsem navrhl podle koncepce, která by zajistila snadnou demontáž při maximální hmotnosti nejtěžšího dílu 30 kg. Z tohoto důvodu se podvozek skládá z pěti hlavních částí, které jsou jednoduchým způsobem spolu smontovány. Jedná se o sestavu centrálního podvozku, levé a pravé bočnice, předních a zadních koleček (obr. 2).

Přední kolečka slouží k jízdě po zpevněných površích, k podpoře stability při jízdě po schodech a při zvedání sedačky. Kolečka jsou ovládána lineárním elektromotorem.

Na vnitřních stranách centrálního rámu se nacházejí elektrické akumulátory. Jejich poloha je vymezena ochrannými lištami a jsou spolu s elektronickými moduly pro ovládání světel, lineárních elektromotorů apod. uschovány pod plastovými kryty v zadní části vozíku, kde jsou také umístěna

zadní kolečka, která se používají při možné poruše na elektrické soustavě, kdy pomáhají při manuálním tlačení vozíku.

Podvozek používá kovopryžové pásy se speciálním systémem zavěšení, který izoluje stroj od nárazů a vibrací, zvyšuje hladkost jízdy a pohodlí uživatele. Díky tomuto uspořádání bude mít vozík vynikající záběr a plynulost jízdy, výbornou stabilitu a měrný tlak¹ na půdu menší než 20 kPa, což je přibližně tlak, který způsobí kráčející dospělý člověk.

Obr. 2: Podvozek invalidního vozíku.

Zdroj: Vlastní vypracování.

Jízda po pásech se využívá v náročném terénu, sněhu, hlubokém písku, bahnitých úsecích a samozřejmě na schodištích, kdy invalidní vozík plní funkci schodolezu a zajišťuje pro vozíčkáře bezpečnou přepravu i ve stísněných prostorových podmínkách. Je určen k použití na schodištích přímých, úzkých, strmých i točitých. Vozík nevyžaduje při jízdě po schodech žádnou pevnou strukturu k upevnění, ani pomoc asistenční osoby, která jinak musí udržovat schodolez ve správné poloze a korigovat nepravidelnosti schodiště, zejména u točitých schodišť. Jednoduchým navolením programu se stane z elektrického vozíku bezpečný a velice stabilní schodolez.

Na každé straně vozíku jsou čtyři pojezdová kola, která přenášejí tíhu vozíku na pásy, po kterých je vedou. Všechna kola na vozíku jsou stejné typové a barevné řady PJP firmy Tente, čímž není narušen design vozíku a vše spolu barevně ladí.

Hnací kola jsou namontována v zadní horní části vozíku a skládají se každé z ozubeného věnce, disku a náboje, které jsou svařeny v jeden celek, jenž je připevněn spolu s hnanou řemenicí pomocí šroubů.

Konečný převod je částí převodového ústrojí se stálým převodovým poměrem. Jeho účelem je trvale zvyšovat točivý moment přiváděný od převodovky elektromotoru na hnací kola vozíku ozubeným řemenem firmy Gates. Řemen je převlečený přes dvě řemenice, z nich hnací je připevněna ke hřídeli převodovky elektromotoru a hnaná je přišroubována k hnacímu kolu. Řemen, spolu s oběma řemenicemi, je z vnější strany vozíku, z důvodu bezpečnosti obsluhy, opatřen ochranným krytem.

¹ Měrný tlak je počítán jako střední hodnota na dosedací plochu pásů s půdou. Dosedací plocha u pásového podvozku má tvar obdélníku a lze ji určit z rozměru pásu.

2.2 Sedačka

Pro prostorové řešení sedačky měly zásadní význam údaje o relativní pohyblivosti jednotlivých segmentů těla a antropometrické parametry, které charakterizují tělo člověka z hlediska jeho rozměrových a funkčních vlastností a souvisí zejména s věkem, pohlavím, zdravotním stavem, fyzickou a psychickou kondicí apod..

Při návrhu sedačky jsem vzal v úvahu takové tvarování a polstrování sedačky, aby byl dodržen fyziologicky správný tvar uživatele při zachování vhodných měrných tlaků mezi sedadlem a povrchem těla.

Sedací i zádová poduška jsou navrženy z materiálu TEMPUR[®], který byl původně vyvinut pro potřeby amerického kosmického programu a je patentově chráněným produktem NASA. TEMPUR[®] je polyuretanová pěna o vysoké hustotě. Díky své otevřené buněčné struktuře a dobré prodyšnosti se nikdy nepříjemně nezahřívá a tělo se nepotí. Materiál TEMPUR[®] byl testován a schválen v EU proti alergiím, neboť je odolný vůči bakteriím, plísním, roztočům a různým zárodkům. Podušky mají antidekubitní vlastnosti a zajišťují komfortní a stabilní sezení pro tělesně postižené osoby. Spodní strana podušky má protiskluzovou úpravu. Povlak je v barvě tmavě šedé z Jersey materiálu, vyrobeného ze syntetického vlákna na bázi PA.

2.3 Područky

Mnoho vyráběných vozíků je vybaveno pouze pevnými područkami, což je velmi neergonomické, proto jsem zkonstruoval područky, které zajišťují v širokém rozsahu možnost nastavení optimální polohy pro uživatele vozíku.

Konstrukční uspořádání područky je patrné z obrázku 3, kde výškové nastavení zajišťuje paralelogram, který je ovládán plynovou pružinou s aretací firmy Stabilus přes ovládací páku. Výškový rozsah nastavení područky je roven 119 mm.

Obr. 3: Varianty nastavení sedačky.

Zdroj: Vlastní vypracování.

Horní díl područky je tvořen deskou, její výztuží a polyuretanovou područkou. Anatomický tvar měkčených područek pomáhá držet loketní kloub tak, aby se zabránilo jeho sklouzávání mimo opěrku, a poskytuje dobrou pozici pro paži s ohledem na ovládání kontroléru. Tento celek je posuvně nastavitelný v drážkách vůči rámu područky v rozsahu od -50 do +50 mm od střední polohy. Úhlové nastavení područek je zajištěno drážkováním v jejich dolních částech a není úhlově omezeno. Pokud bude mít uživatel potřebu si úhlově nastavit područku, tak stačí velmi snadno stlačit boční tlačítko područky, čímž vysune drážkovaný hřídel ze záběru s úchytem područky, a již může područku přestavit do požadované polohy. Poté stačí tlačítko pustit a područka vlivem tlačné pružiny zasune drážkovaný hřídel do záběru.

3. Výbava

- systém zvedání a naklápění sedačky,
- bezúdržbové gelové akumulátory,
- možnost ovládání levou či pravou rukou,
- odnímatelné bočnice, výškově a úhlově nastavitelné podnožky a područky,
- výškově a úhlově nastavitelná opěrka hlavy,
- nastavitelná poloha opěráku sedačky,
- jednoduchá montáž a demontáž při transportu vozíku,
- nízká hmotnost jednotlivých celků (maximálně 30 kg na modul),
- rychlé a snadné nabíjení akumulátorů,
- možnost konfigurace invalidního vozíku dle přání a požadavků zákazníka.

Elektronické vybavení jsem z velké části použil od společnosti Dynamic Controls, a to řídicí jednotku s ovladačem Commando, modul pro ovládání světel DX-LM-TÜV, modul pro ovládání lineárních servomotorů DX-CLAM a power modul DX-PM. Centrální řídicí jednotka je vybavena automatickou diagnostikou, která při jízdě nepřetržitě kontroluje všechny důležité funkce a výsledky v případě potřeby znázorňuje na displeji řídicího panelu.

Technické údaje	
Celková šířka	736 mm
Délka s podnožkou	1100 mm
Délka bez podnožky	956 mm
Hmotnost	170 kg
Max. nosnost	130 kg
Max. výška překonané překážky	173 mm
Poloměr otáčení	295 mm
Akumulátory	4 x 12 V - 32 Ah
Dojezd	cca 20 km
Šířka sedačky	480 mm
Hloubky sedu	440 mm
Výška sedu (k přední hraně sedáku)	580 mm
Úhel sklonu opěráku	-10° až 60°
Úhel naklopení sedačky	-10° až 45°
Zdvih sedačky	270 mm
Světlná výška	115 mm
Rychlost	6 km/h
Maximální sklon schodiště	38° = 84 %

Tab. 1: Technické údaje invalidního vozíku.

Zdroj: Vlastní vypracování.

Pro zvedání a odpružení sedačky je vozík vybaven pneumatickým systémem sestávajícím se z kompresoru, redukčního ventilu, hadicové pružiny a dvou třicestných dvoupolohových ventilů, které jsou elektronicky ovládané hlavním kontrolérem Commando. Technické parametry vozíku jsou patrné z tabulky 1.

4. Závěr

Elektrický vozík pomůže zlepšit kvalitu života mnoha lidí, kteří jsou upoutáni na invalidní vozík, neboť jim umožní se samostatně a bez většího úsilí pohybovat po schodech, dosáhnout na vysoké police a mít možnost konverzace téměř z očí do očí. Důraz byl kladen na ergonomii, bezpečnost, snadnou ovladatelnost a pohodlí uživatele, proto je vozík vybaven celou řadou prvků, jejichž činnost je vyvolávána zcela automaticky. Zajímavý design a celkové uspořádání vozíku jistě zaujme širokou skupinu lidí, kteří touží po něčem novém a neokoukaném.

Projektu vozíku jsem věnoval tisíce hodin a byl bych proto velice rád, pokud by se jednou tento vozík vyrobil, byť jen jako prototyp, na kterém bych si mohl vyzkoušet předpokládané jízdní a uživatelské vlastnosti.

Literatura

- [1] Budík, J., Halaxa, V.: Ergonomie ve strojírenství. 1. vyd. Praha 1984.
- [2] Dermek, F.: Vybrané statě z konstrukce pásových vozidel. Brno 1996.
- [3] Glivický, V. a kol.: Úvod do ergonomie. Praha 1975.
- [4] Kolybelník, I.: Bojová pásová vozidla (Mechanika pohybu). 1. vyd. Brno 1985.
- [5] Kala, M.: Bojová pásová vozidla. Brno 1994.
- [6] Hájek, M., Kabourek, J.: Bojová pásová vozidla. 1. vyd. Brno 1978.
- [7] Kule, L. a kol.: Technika elektrických pohonů. Praha 1983.
- [8] Vančura, M.: Konstrukce elektrického exteriérového invalidního vozíku s pásovým podvozkem. Diplomová práce č. KSD-DP-439. Liberec 2005.
- [9] Vyhláška č.102/1995 Sb. - o schvalování technické způsobilosti a technických podmínkách provozu silničních vozidel na pozemních komunikacích.

Recenze

Prof. Ing. Jaroslav Homišin, CSc., Technická univerzita Košice, Slovensko.

KONSTRUKTION DES ELEKTRISCHEN EXTERNEN ROLLSTUHLS MIT EINEM RAUPENANTRIEB

Der Beitrag befasst sich mit der Konstruktion des Rollstuhls, der mit einem Raupenantrieb ausgerüstet ist.

Diese technische Lösung ermöglicht Funktionen, die für übliche elektrische Rollstühle nicht zu erfüllen sind. Es handelt sich vor allem um die Fahrt im anspruchsvollen Gelände, wie Gras, Schnee, Sand, Wald usw. sind ohne Hilfe von anderen Personen auszunutzen.

Das Projekt enthält Vorschläge für Design, Konstruktionszeichnungen, ergonomische Vorschläge des Sitzes und genauso wie die Berechnungen der Festigkeit des Radgestells.

Ergebnisse dieser Arbeit können als Unterlagen für Hersteller des Prototypes ausgenutzt werden, weil sie komplette Konstruktion mit der Anwendung von hergestellten Bestandteilen beschreiben.

KONSTRUKCJA TERENOWEGO ELEKTROWÓZIKU INWALIDZKIEGO Z PODWOZIEM TAŚMOWYM

Artykuł zajmuje się konstrukcją wóziku inwalidzkiego, wyposażonego podwoziem taśmowym. Dzięki takiej konstrukcji technicznej może wózik pełnić nie tylko funkcję powszechnego elektrowóziku, lecz i bez pomocy kogoś innego leżeć po schodach. Projekt zawiera w sobie wniosek designu, przeprowadzenie konstrukcyjne, ergonomiczną propozycję siedzenia i niektóre obliczenia wytrzymałości podwozia. Wyników pracy można użyć jako podstawy dla realizacji prototypu wóziku inwalidzkiego, ponieważ jest tu całkowicie opisana jego konstrukcja z wykorzystaniem powszechnie wyrabianych komponentów.

THE ENGINEERING DESIGN OF AN ELECTRIC OUTDOOR POWER WHEELCHAIR WITH TRACK UNDERCARRIAGE

The subject of this entry is engineering design and development of a power wheelchair equipped with track undercarriage. This technical solution offers ability to perform duties of an electric power wheelchair as well as climber without additional assistance by other persons.

The project contains appearance study, complete engineering design, ergonomic seat design and some strength analysis of undercarriage.

The results of this work could be used for manufacturing of power wheelchair prototype, because it completely describes its engineering design with common components application.

**XI. MIĘDZYNARODOWE SYMPOZJUM STUDENCKIE SZKÓŁ
WYŻSZYCH W EUROREGIONIE NYSA NT.
Prace badawcze studentów Szkół Wyższych w ERN**

F. Adamczuk

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i turystyki w Jeleniej Górze
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
admczuk@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

W dniu 14.05.2004 na Wydziale Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze odbyło się XI Międzynarodowe Sympozjum Studenckie Szkół Wyższych w Euroregionie Nysa. Sympozjum poświęcone było pracom badawczym studentów z uczelni partnerskich w ERN. Referaty prezentowane były w dwóch sekcjach tematycznych: technicznej i społeczno-ekonomicznej. Celem sympozjum była integracja studentów z Czech, Polski i Niemiec, wymiana doświadczeń i prezentacja ich badań naukowych

XI. Międzynarodowe Sympozjum Studenckie Szkół Wyższych Euroregionu Nysa odbyło się w dniu 14.05.2004 roku w Jeleniej Górze. Utrzymano tradycyjną formę Sympozjum, podczas którego prezentowane były prace studentów uczelni wyższych ERN, w dwóch sekcjach: Sekcja 1 - techniczna, Sekcja 2 - społeczno-ekonomiczna. Utrzymano tradycyjną formę prezentacji referatów według formuły konkursu.

Sympozjum Studenckie zgromadziło tradycyjnie studentów i ich opiekunów naukowych z uczelni wyższych ERN. Celem tej imprezy była wymiana doświadczeń naukowych studentów i prezentacja wyników ich badań, dotyczących przede wszystkim problematyki euroregionalnej. Studenci przedstawili również swoje własne spostrzeżenia i przemyślenia dotyczące Euroregionu Nysa. Uczestnicy zaprezentowali swoje referaty naukowe i projekty badawcze przed międzynarodowym jury.

Dla oceny przedłożonych referatów powołano jury w składzie:

Dr.-Ing. E. Richter - Hochschule Zittau/Görlitz (FH)

Doc. Ing. Jiří Vacek, CSc. - Technická univerzita v Libereci

Dr. Arkadiusz Babczuk - Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu WGRiT Jelenia Góra

Mgr. Maciej Gałęski - Stowarzyszenie Gmin Polskich Euroregion Nysa Jelenia Góra

Do konkursu zgłoszono 9 referatów przygotowanych przez studentów z Czech, Niemiec i Polski:

1. **Diana Steinbrecher - Hochschule Zittau/Görlitz (FH)**

DIE ERMITTLUNG DES SANIERUNGSaufwandes von Umgebendehäusern

2. **Marcin Kaniecki - Uniwersytet Nysa**

THE WEBSITE OF "NEISSE" UNIVERSITY STUDENTS

3. **Petr Hlůže** - Technická univerzita v Liberci
MAPOVE SERVERY PRO DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ
4. **Jitka Vykusová** - Technická univerzita v Liberci
MĚŘENÍ PRŮMĚRU VLÁKEN MIKROSKOPEM A DIFRAKCI LASEROVÉHO ZÁŘENÍ
5. **Jana Sedláčková** - Technická univerzita v Liberci
DISTRIBUCE PESTICIDU V ABIOTICKÝCH SLOŽKÁCH ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ
6. **Kateřina Váhalová** - Technická univerzita v Liberci
NOVÍ ČLENOVÉ EU - IRSKÁ ANALOGIE?
7. **Szymon Kasproski** - Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu WGRiT Jelenia Góra
ROZWÓJ RYNKU BONÓW SKARBOWYCH W POLSCE
8. **Grzegorz Polak** - Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu WGRiT Jelenia Góra
ZADŁUŻENIE JEDNOTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO POLSKIEJ CZĘŚCI
EUROREGIONU „NYSA” W LATACH 1999 - 2002
9. **Dawid Żur, Sebastian Juchniewicz - Kolegium Karkonoskie**
PREZENTACJA INSTYTUTU TECHNIKI - KOLEGIUM KARKONOSKIE PWSZ W JELENIEJ
GÓRZE

Jury postanowiło przyznać trzy równorzędne pierwsze miejsca:

1 miejsce

Marcin Kaniecki - Uniwersytet Nysa
THE WEBSITE OF “NEISSE” UNIVERSITY STUDENTS

1miejsce

Petr Hlůže - Technická univerzita Liberec
MAPOVE SERVERY PRO DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ

1 miejsce

Grzegorz Polak - Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu WGRiT Jelenia Góra
ZADŁUŻENIE JEDNOTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO POLSKIEJ CZĘŚCI
EUROREGIONU „NYSA” W LATACH 1999 - 2002

Formuła prezentacji referatów w dwóch sekcjach odbyła się po raz pierwszy i miała na celu wyraźne rozgraniczenie zainteresowań naukowych i badawczych studentów a także ułatwienie ich oceny przez międzynarodowe jury. Z uwagi na szerokie spektrum prezentowanej problematyki nie było możliwe zrealizowanie zasadniczego celu, jakim była obiektywna gradacja prezentowanych referatów. Formuła ta jednak uświadomiła potrzebę doskonalenia procesu przygotowywania referatów przez studentów oraz ściślejszą współpracę studentów ze swoimi opiekunami naukowymi. W perspektywie zasadne byłoby zapraszanie na tego typu seminaria także opiekunów naukowych, którzy mogliby spełniać rolę kreatorów dyskusji prowadzonych na temat danego referatu a także ekspertów- recenzentów na potrzeby jury.

Po prezentacji referatów i wręczeniu nagród wszyscy uczestnicy oraz goście zaproszeni zostali przez organizatorów sympozjum na tradycyjny polski obiad w Kaczorowie. W czasie tego

**Mezinárodní vědecké konference • Internationale wissenschaftliche Konferenzen •
Międzynarodowe konferencje badawcze • International scientific conferences**

spotkania doszło do wymiany doświadczeń związanych ze studiowaniem w szkołach wyższych w Euroregionie Nysa oraz do nawiązania prywatnych kontaktów pomiędzy studentami.

W ocenie studentów i ich opiekunów naukowych impreza taka, jak Sympozjum Studenckie, stanowi ważny element współpracy transgranicznej, wzmacnia poczucie przynależności do euroregionu, umożliwia wymianę wiedzy i doświadczeń, poszerzenie kręgów zainteresowań i poznanie kraju i mentalności sąsiada. Wszystkie prace nagrodzone i wyróżnione opublikowane są w tym numerze „Prac Naukowych”.

DAS 11. INTERNATIONALE STUDENTENSYMPOSIUM DER HOCHSCHULEN IN DER EUROREGION NEIßE ZUM THEMA: FORSCHUNGSARBEITEN DER STUDENTEN DER HOCHSCHULEN IN DER ERN

Am 14. Mai 2004 fand an der Fakultät für Regionalwirtschaft und Tourismus in Jelenia Góra das 11. Internationale Studentensymposium der Hochschulen in der Euroregion Neisse zum Thema: Forschungsarbeiten der Studenten der Hochschulen in der ERN statt. Die studentischen Beiträge wurden in zwei Fachsektionen präsentiert: Sektion Technik und Sektion Wirtschaft und Sozialwesen.

Das Ziel Des Symposiums war die Integration der Studenten aus Tschechen, Polen und Deutschland, Erfahrungsaustausch und Präsentation der studentischen Forschungsarbeiten.

11. MEZINÁRODNÍ STUDENTSKÉ SYMPOZIUM VYSOKÝCH ŠKOL EUROREGIONU NISA S NÁZVEM VÝZKUMNÉ PRÁCE STUDENTŮ VYSOKÝCH ŠKOL V ERN

Dne 14. května 2004 se na Fakultě regionálního hospodářství a turistiky v Jelení Góře konalo 11. Mezinárodní studentské sympozium vysokých škol Euroregionu Nisa. Toto sympozium bylo věnováno výzkumným pracím studentů z partnerských vysokých škol v ERN. Příspěvky byly prezentovány ve dvou tématických okruzích: technickém a společensko-ekonomickém. Cílem sympozia bylo integrovat studenty z Česka, Polska a Německa, vyměnit jejich zkušenosti a prezentovat jejich vědecká zkoumání.

THE 11TH INTERNATIONAL STUDENTS MEETING OF THE HIGH SCHOOLS IN THE EUROREGION NEISSE „STUDENTS RESEARCHES OF THE HIGH SCHOOLS IN THE ERN

On 14th may of the 2004 year on Faculty of the Regional Economy and Tourism in Jelenia Góra had taken place XI international students meeting of the high schools in the Euroregion Neisse. Meeting was devoted students researches of the domesticated universities in ERN. Papers has been presented in two subject's sections: technical and social-economic. The goal of this meeting was students integration from Czech Republic, Poland and Germany, exchange of experiences and presentation of their own researches.

MAPOVÉ SERVERY PRO DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ

P. Hlůže

Technická univerzita v Liberci
Fakulta pedagogická, Katedra geografie
Hájkova 6, 461 17 Liberec, Česká republika
obor matematika - zeměpis, 4. ročník
petr.hluz@vslib.cz

Abstrakt

Mapové servery představují poměrně novou a dynamicky se rozvíjející technologii sloužící k šíření geografických dat prostřednictvím internetu. Její využití se nabízí v územním rozhodování, krizovém managementu či v informačních službách a jinde. Řada důvodů hovoří pro to, aby bylo pečlivě zvažováno využívání mapových serverů ve vzdělávání, a to na všech stupních. To bude však spojeno se specifickými nároky na celou technologii. Aspekty využití technologie mapových serverů ve vzdělávacím procesu jsou diskutovány v předloženém článku. Příspěvek přibližuje jedno z možných technických řešení vzdělávacího mapového serveru.

1. Úvod, cíl práce

K vizualizaci a prezentaci prostorových (geografických) dat je v rámci geografie vymezen specializovaný obor - kartografie. Po celá staletí zůstával princip kartografie stále stejný, jeho výsledkem byla vždy statická mapa. Přestože se vyvíjela kvalita zpracování map, limity této technologie zůstávaly neměnné. Teprve použití výpočetní techniky ke zpracování a prezentaci geografických dat posunulo hranice možností. Tento pozitivní vývoj byl dále umocněn nástupem internetu, který umožnil šíření elektronických map a další rozvoj jejich možností. Zavedení výpočetní techniky do kartografie neznamenovalo pouze využití nového média pro tvorbu map, ale dalo za vznik nové metodě zpracování prostorových dat označované jako GIS - neboli *Geografické informační systémy*.

Tato práce si klade za cíl vybrat vhodnou technologii pro prezentaci geografických dat prostřednictvím internetu, s ohledem na specifické nároky, vycházející z předpokládaného využití k výuce geografie. Posouzení vhodného softwarového nástroje předcházelo studium problematiky prezentace geografických dat na internetu s ohledem na vlastnosti různých technologií a možnosti jednotlivých produktů. Vzhledem k předpokládanému využití pro didaktické účely byly pro využitelné produkty stanoveny následující podmínky: (1) celý systém by měl být finančně nenáročný, pokud možno složený z volně dostupných produktů, (2) na straně uživatele by měl klást co nejmenší nároky na obsluhu i na programové vybavení. Také na straně administrátora je požadována přiměřená náročnost na obsluhu. Takto definované požadavky stručně vymezují hlavní úkol této práce.

2. Použité metody práce

Ke studiu problematiky byla využita dostupná domácí a zahraniční literatura. Bohužel je k dispozici pouze omezené množství vhodné literatury. Jako velmi užitečné zdroje informací byly využity dokumentační materiály poskytovatelů různých produktů a internetové diskuse uživatelů a administrátorů mapových serverů.

Použitým software pro zadaný úkol byly programy Apache server 1.3.29 a MapServer 4.0, v obou případech s freeware licenci. Jako případová studie k zprovoznění mapového serveru byla zvolena Česká republika - obecně zeměpisná mapa s omezeným množstvím tématických vrstev. Použitými daty GIS byly vybrané vrstvy datového modelu ArcČR500 společnosti ARCDATA Praha. Mapový server je zkušebně zprovozněn v učebně GIS katedry geografie PF TU v Liberci.

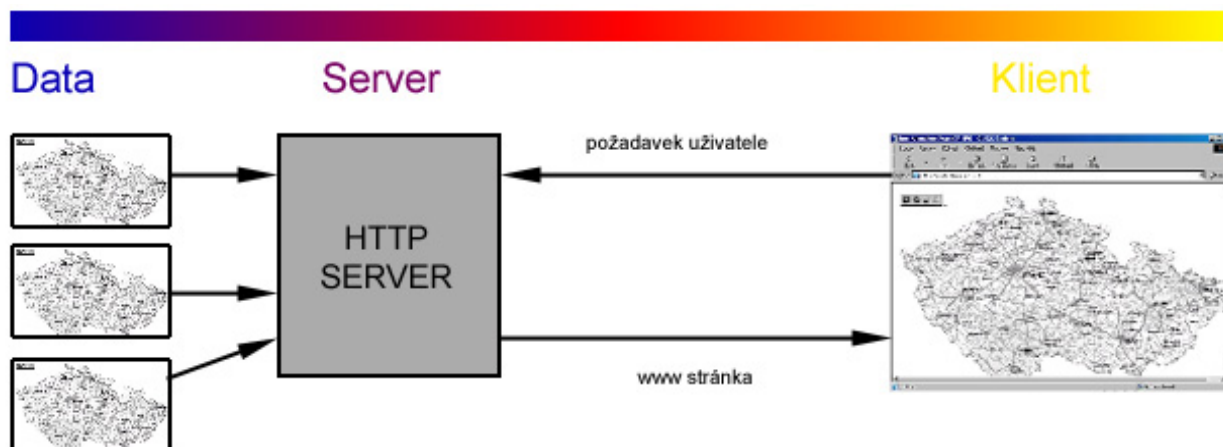
3. GIS a webové služby

Výstupy GISů jsou díky svému elektronickému formátu v podstatě předurčeny k prezentování prostřednictvím internetu. Překotný vývoj tohoto multimediálního nosiče vytvořil v posledních letech vhodné podmínky ke zpřístupnění technologie GIS širokému spektru uživatelů. K tomuto účelu slouží v internetové síti takzvané mapové servery, které umožňují prezentovat výstupy GISů uživatelům internetu. Počátky mapových služeb na internetu datujeme do roku 1993, kdy vznikl první mapový server - Xerox PARC [5]. Na adrese <http://mapweb.parc.xerox.com/map> se tak v tomto roce objevila první interaktivní mapa (v současnosti je již deaktivována).

Formy publikování geografických dat v síti internet

Překotný vývoj technologií v oblasti publikování geografických dat v síti internet poněkud stěžuje klasifikaci jednotlivých metod, přesto lze alespoň přibližně vymezit základní technologie. Hlavním rozlišovacím znakem je metoda publikování dat. Můžeme tak rozlišit statickou a dynamickou metodu [6].

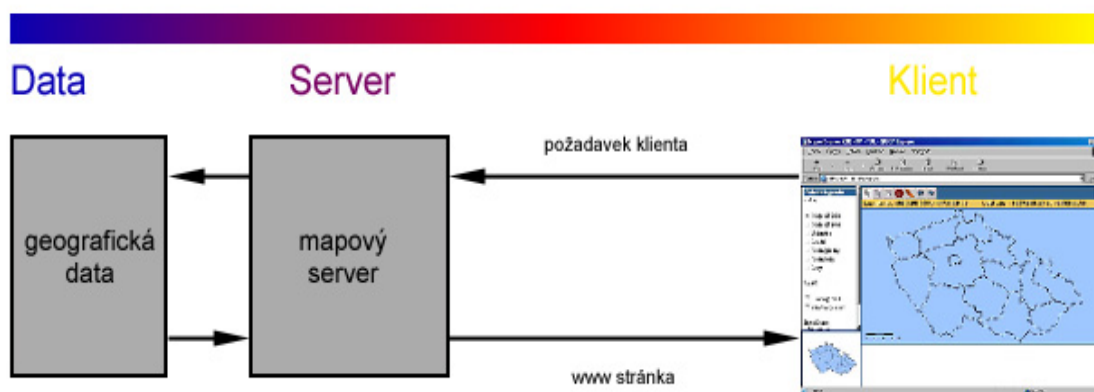
1) Statická metoda publikování map probíhá prostřednictvím běžných www stránek. Uživatel má k dispozici konečný počet map předem připravených administrátorem a pouze volí, která mapa má být zobrazena (viz. schéma na obr. 1). Mapy jsou uloženy v některém z rastrových formátů (např. PNG, GIF, JPEG) [7] a jejich vzhled nelze uživatelem nijak měnit. Za výhodu této metody

Obr. 1: Schéma práce statického mapového serveru.

lze považovat minimální náročnost na obsluhu na straně uživatele i administrátora a nulové požadavky na speciální software - k provozu je třeba pouze běžný www server (na straně administrátora) a www prohlížeč (na straně uživatele).

2) Hodnotnější publikování geografických dat umožňuje dynamická metoda. Tato metoda je založena na spolupráci a oboustranné komunikaci mapového serveru a klienta. Termínem **mapový server** je označován specializovaný programový produkt na vzdálené straně sítě, který zajišťuje požadavky www serveru na poskytování prostorových dat. Pod pojmem **klient** se rozumí programový produkt na straně uživatele, prostřednictvím něhož uživatel přistupuje k elektronicky publikované mapě [6]. Hlavní výhodou dynamických mapových serverů je možnost ovlivnění způsobu zobrazení prostorových dat uživatelem. Za nevýhodu lze především považovat technické problémy spojené s generalizací mapy při změně měřítka. Soubor dat připravených k prezentaci je uložen v nezpracované podobě a jejich vizualizaci provádí přímo aplikace mapového serveru až na základě požadavků přijatých od klienta (viz. obr. 2).

Obr. 2: Schéma práce dynamického mapového serveru.

4. Aspekty použití vzdělávacího mapového serveru

Nástup mapových serverů sice přináší určité problémy, ale také celou řadu pozitiv, které lze výhodně využít při práci s geografickými daty. Určitá úskalí představuje ochrana autorských práv k datům šířeným prostřednictvím internetu. Naopak velkým kladem je snadné šíření mapových služeb prostřednictvím rychle se rozvíjející sítě internet. Tato metoda umožňuje distribuci aktuálních dat bez časové prodlevy, což byl velký problém všech ostatních médií. Navíc poskytuje uživatelsky přívětivé šíření dat v přehledné grafické podobě. Takto šířená data lze bezprostředně a snadno zpracovávat a případně i upravovat. Tyto výhody představují potenciál pro využití mapových serverů pro různé účely. Velmi dobře si lze představit využití mapových serverů při územním rozhodování, pro práci v krizovém managementu či k použití v rámci informačních služeb. Z této situace je zřejmé, že využití mapového serveru pro didaktické účely je nejen možné, ale v podstatě přímo žádoucí.

Vzdělávací mapový server zahrnuje dvě hlavní výhody. Pro své uživatele představuje možnost naučit se pracovat s aplikací mající široké využití v různých oborech a tedy lze předpokládat, že se těmito aplikacemi budou potenciálně uživatelé setkávat stále častěji v reálných podmínkách. Druhou výhodou je, že uživatelé přímo pracují s rozsáhlým souborem geografických dat, což jim umožňuje naučit se výhodně zpracovávat a analyzovat tato data při řešení konkrétních úkolů. Je

nesporné, že data která uživatel aktivně zpracovává mají pro něho podstatně vyšší užitnou hodnotu, než data pouze pasivně předložená. Tohoto aspektu lze zcela určitě výhodně využít při výuce zeměpisu či geografie na různých stupních vzdělávání.

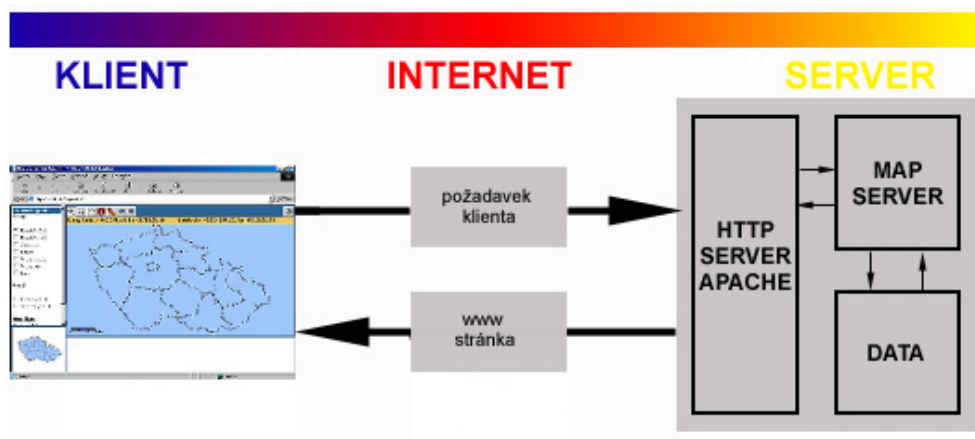
Mapové servery určené k výuce lze využívat celou řadou způsobů a tak pouze naznačení hlavních směrů využití:

- Zpracovávání geografických dat - představuje základní využití mapových serverů při výuce zeměpisu na základních a středních školách. Uživatelé by plnili zadané úkoly s využitím mapy, jejíž podobu by sami ovládali.
- Sdílení a předávání geografických dat - výuka GIS v současné době často neráží na nedostatek vhodných dat. S použitím mapového serveru lze distribuovat vhodná data určená pro výuku bez finančních nároků. Toto využití je vhodné zejména pro výuku na vysokých školách.
- Podpůrný prostředek pro projektovou výuku - mapový server v tomto případě může sloužit pro shromažďování a předávání dat získaných během projektové výuky (například z měření prováděných v různých lokalitách) a jejich následné statistické vyhodnocení. Toto využití je prakticky neomezené, lze ho tedy použít při projektové výuce ve všech věkových skupinách uživatelů a v celé řadě oborů. Značnou výhodou je možnost editace mapového dokumentu přímo uživateli (například zadání naměřených hodnot) a následná vizualizace mapovým serverem (zpracování zadaných hodnot do podoby kartogramů či kartodiagramů).

5. MapServer - University of Minnesota

Jako možné technické řešení vzdělávacího mapového serveru se jeví možnost využít programový produkt MapServer. Dynamický mapový server MapServer je od roku 1995 vyvíjen na Univerzitě v Minnesotě (USA). Produkt byl pro veřejnost uvolněn již v roce 1998 ve verzi 2.0 a je nadále pravidelně zdokonalován.

MapServer pracuje jako nadstavba běžného www serveru. (viz. obr. 3) K dispozici jsou verze pracující pod různými operačními systémy (např. Windows 98 - XP, Unix). Jako základ aplikace MapServeru se předpokládá využití www serveru Apache, ale je možné použít i jiné produkty (např. MS IIS, Netscape Servers). Na straně klienta plně postačuje použití běžného internetového prohlížeče (obvykle se předpokládá použití MS Internet Explorer). Jako vstupy je možné využít

Obr. 3: Schéma práce mapového serveru na bázi MapServer.

vektorová data formátů: ESRI Shapefiles a OGR, rastrová data formátů: TIFF/GeoTIFF, GIF, PNG, ERDAS, JPEG a EPPL7, případně i databáze formátu PostGIS, Oracle Spatial a ESRI ArcSDE [1, 2]. Výstupem jsou rastrová data formátů PNG nebo GIF.

Data potřebná pro provoz MapServeru lze rozlišit do tří skupin podle jejich formátu a současně i účelu využití.

1. **geografická data** - tvoří podklad pro tvorbu jednotlivých vrstev mapy. Obvykle se jedná o standardní GIS vektorové či rastrové formáty.
2. **definiční soubor mapy** - soubor s příponou **map** tvoří stěžejní část zobrazovaného mapového dokumentu, neboť definuje vlastnosti jednotlivých částí mapy a současně jednotlivých vrstev mapového pole. První část tohoto velmi rozsáhlého dokumentu definuje vlastnosti celého mapového dokumentu. V druhé části pak následují definice jednotlivých vrstev. Řazení jednotlivých definic vrstev odpovídá jejich řazení při vzniku obrazu mapy, přičemž poslední definovaná vrstva je v mapě zobrazena nejvýše.
3. **webové dokumenty** - tyto dokumenty zajišťují iniciaci MapServeru a určují vzhled výsledné www stránky. Základní stránka s mapovým dokumentem je tvořena jednoduchou tabulkou. Část tabulky tvoří ovládací prvky, zbytek je vyhrazen pro vložení jednotlivých částí mapy - tedy pro vložení mapového pole, legendy, měřítka a referenční mapky.

6. MapSurfer

Uživatelsky nepřilíh přívětivé prostředí výstupu MapServeru lze citelně vylepšit použitím utility MapSurfer. Utilitu je možné získat na stránce <http://mapserver.gis.umn.edu/contributed.html> a obsahuje nejen javascript, ale současně i sadu html dokumentů tvořících jednotlivé části webové stránky rozdělené pomocí rámců. Oproti standardnímu výstupu z MapServeru má rozšíření o MapSurfer řadu výhod. Především je to možnost využití předdefinovaných nástrojů v horní liště mapového pole a dále pak možnost ovládat myší zoom a přesun mapového výřezu. Tyto funkce výrazně urychlují a usnadňují práci uživatele.

7. Diskuze

MapServer představuje poměrně snadno využitelný nástroj pro prezentaci výstupů z GIS. Tato využitelnost je dána především volnou šířitelností programového produktu včetně potřebných doplňků. Všechny softwarové produkty potřebné či doplněné k MapServeru mají Open source nebo freeware licenci. K administraci mapového serveru fungujícího na bázi MapServeru postačuje jednoduchý textový editor. Na straně klienta je vyžadován pouze běžný internetový prohlížeč bez potřeby doplňkového softwaru. Výhodou je i přenos poměrně malého objemu dat, což je dáno zpracováním zdrojových dat již na straně serveru a přenosem pouze nepřilíh rozměrného rastrového obrazu mapy a minimálně objemného html dokumentu. Za hlavní zápor lze považovat vysoký stupeň vytížení serveru. Každý požadavek uživatele je třeba zpracovat na straně serveru, což se obvykle děje generováním nového mapového dokumentu. Vzhledem k tomuto uspořádání je nutné stálé internetové připojení uživatele po celou dobu práce s mapovým serverem. Za nevýhodu lze považovat i požadavky na odbornost obsluhy, které zůstávají přes veškerou snahu poměrně vysoké.

8. Závěr

Po prostudování problematiky prezentace geografických dat prostřednictvím internetu byl pro praktickou část studie vybrán produkt University of Minnesota - MapServer, který nejlépe vyhovoval podmínkám stanoveným v cíli práce. Pozitivní i negativní stránky řešení za využití platformy MapServer jsou diskutovány v kapitole 7. Obecně lze říci, že možnosti tohoto produktu dávají dostatek prostoru pro praktické využití při geografickém vzdělávání. Konkrétní využití MapServeru v této oblasti bude předmětem další studie.

Literatura

- [1] MapServer Homepage [online]. [cit. 2004-4-17]. <http://mapserver.gis.umn.edu/home.html>.
- [2] MapServer by TYDAC [online]. [cit. 2004-4-17]. <http://www.mapserver.ch>.
- [3] Jirouš, V.: Geografické informační systémy [online]. c2002 [cit. 2004-4-16]. <http://www.cgg.cvut.cz/~apg/apg-tutorials02/ch02.html#gis-2002s1>.
- [4] Veselý, P.: GIS Ostrava 2002 - sborník konference [online]. c2002 [cit. 2004-4-17]. http://gis.vsb.cz/Publikace/Sborniky/GIS_Ova/GIS_Ova_2002/Sbornik/Referaty/default.htm.
- [5] Longly, P. et al.: Geographic Information Systems and Science. Chichester, John Wiley & Sons, LTD, 2001, 454 s.
- [6] Peňáz, T.: Mapy v pavučině. GEOinfo, roč. 2001, č. 4, s. 56-58.
- [7] Šmída, J.: Elektronické mapy a atlasy jako možná cesta pro Atlas ERN. In: Kol: Atlas (Maps) of the Euroregion Neisse - Nisa - Nysa [CD ROM]. Liberec, Technická univerzita, Katedra geografie, 2003.

Použité internetové diskuse

- [8] http://remotesensing.org/lists/proj_archive/msg03532.html.

Geografická data pro zkušební verzi mapového serveru

- [9] ArcČR 500 [CD-ROM] Praha, ARCDATA, 1997 - 2000.

SERVER FÜR KARTEN ZUM DIDAKTISCHEN GEBRAUCH

Server für Karten stellen eine neue dynamische, fortgeschrittene Technologie dar, geeignet zur Ausdehnung geografischer Daten durch das Internet. Dem Benutzer bieten sich auf diesem Gebiet, kritisches Management oder informatische Dienstleistungen auf andere Weise an. Viele Gründe sprechen für eine sorgfältige Erwägung der Ausnutzung der Karten für die Ausbildung/Erziehung auf allen Ebenen und in seiner Gesamtheit für den spezifischen Anspruch aller Techniken. Diese Gesichtspunkte des Gebrauchs der Technik der Server der Karten in der Erziehung/Ausbildung werden in dem vorgelegten Artikel diskutiert. Der Artikel bringt uns einer möglichen Lösung der Technik der Server für Karten in der Erziehung/Ausbildung näher.

MAPOWE SERWERY DO UŻYTKU DYDAKTYCZNEGO

Serwery mapowe przedstawiają stosunkowo nową i dynamicznie się rozwijającą technologię służącą szerzeniu danych geograficznych za pośrednictwem internetu. Ich zastosowanie oferuje się do planowania zagospodarowania przestrzennego terenów w sytuacjach kryzysowych lub w udostępnianiu informacji. Szereg powodów przemawia za tym żeby zostało dokładnie przemyślane użycie serwerów mapowych w procesie kształcenia na wszelkich szczeblach edukacji. Będzie to związane ze specjalistycznymi rozwiązaniami technologicznymi. Aspekty zastosowania serwerów mapowych w procesie kształcenia są analizowane w niniejszym artykule. Tekst ten przybliży jedną z możliwości technologicznych jakim jest serwer mapowy pomocny w procesie kształcenia.

MAPSERVERS FOR DIDACTIC USE

Mapservers present a relatively new and dynamically developing technology that serve to expand geographic data through the Internet. Its utilization serves in zoning and planning decisions, task management, information services and others. Plenty of reasons speak for weight up carefully the options of exploitation of the maps servers in education, including all the levels. However it will be connected with specific requirements to the whole technology. The aspects of the utilization of the maps servers in the education process are discussed in the presented article. The article describes one of the possible technical solutions of the education mapserver.

ZADŁUŻENIE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO POLSKIEJ CZĘŚCI EUROREGIONU „NYSZA” W LATACH 1999-2002

G. Polak

Koło Naukowe „Finansista”
Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra

Abstrakt

Przedmiotem niniejszego opracowania jest prezentacja stanu i dynamiki zadłużenia polskich jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład Euroregionu „Nysa” w latach 1999-2002. Autor charakteryzuje także strukturę zadłużenia wspomnianych jednostek oraz przybliża skalę ich obciążenia brzemieniem zadłużenia.

1. Wstęp

Powstanie instytucji długu publicznego wiąże się nierozdzielnie z rozdzieleniem skarbu państwa od skarbu osoby panującej. Instytucja ta jest obecna w prawie wszystkich współczesnych gospodarkach. W pewnych okolicznościach jej celowe wykorzystanie może stanowić czynnik dynamizujący procesy wzrostu gospodarczego. Nadmierne jednak zadłużenie może stanowić poważne zagrożenia dla stabilności funkcjonowania podmiotów publiczno - prawnych, w tym jednostek samorządu terytorialnego. W tych też powodów ustawodawstwa większości krajów przewidują ograniczenia swobody zadłużanie się jednostek samorządu terytorialnego. Określenie przestrzegania takowych limitów stanowi jedną z istotnych czynności wykonywanych przez organy zajmujące się nadzorem na finansami samorządowymi, którą to funkcję pełnią w Polsce Regionalne Izby Obrachunkowe.

W okresie poprzedzającym akcesję Polski do Unii Europejskiej oraz pierwszych latach naszego członkostwa szczególnej wagi nabiera funkcjonowanie regionalnych organizmów stymulujących współpracę transgraniczną pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego, instytucjami kulturalnymi i naukowymi oraz społecznościami lokalnymi z Polski i innych krajów członkowskich. Tworami takimi są, w szczególności euroregiony. Jednym z nich jest funkcjonujący na pograniczu Niemiec, Polski i Czech Euroregion „Nysa”. W skład jego polskiej części wchodzi 1 miasto na prawach powiatu, 8 powiatów ziemskich oraz 49 gmin (16 gmin miejskich, 13 miejsko-wiejskich i 20 wiejskich). Liczba ludności polskiej części tego euroregionu w roku 2002 wynosiła około 608.000 mieszkańców. Na terenie polskiej części Euroregionu „Nysa” prowadziło wówczas działalność 56.778 podmiotów gospodarczych, z czego najwięcej w dziale handlu i napraw - 22.501, obsłudze nieruchomości i firm - 6.129 i działalności produkcyjnej - 5.462.

2. Ograniczenia dopuszczalności zadłużanie się jednostek samorządu terytorialnego

Zadłużanie się jednostek samorządu terytorialnego nie może przebiegać w sposób niekontrolowany i żywiołowy. Władze państwowe stanowią różnego rodzaju ograniczenia możliwości zadłużania się współczesnych samorządów regionalnych oraz lokalnych.

Ograniczenia swobody zadłużania się jednostek samorządu terytorialnego w Polsce wynikają przede wszystkim z ustawy o finansach publicznych. Na mocy jej art. 114 łączna kwota długu jednostki samorządu terytorialnego na koniec roku budżetowego nie może przekraczać 60% dochodów tej jednostki w tym roku budżetowym. Jednocześnie zgodnie z art. 113 ust. 1 te same ustawy łączna kwota przypadających do spłaty w danym roku budżetowym rat kredytów i pożyczek oraz potencjalnych spłat kwot wynikających z udzielonych przez jednostki samorządu terytorialnego poręczeń, wraz z należnymi w danym roku odsetkami od tych kredytów i pożyczek oraz należnych odsetek i dyskonta, a także przypadających w danym roku budżetowym wykupów papierów wartościowych emitowanych przez jednostki samorządu terytorialnego, nie może przekroczyć 15% planowanych na dany rok budżetowy dochodów jednostek samorządu terytorialnego. Jednostki samorządu terytorialnego nie mogą także emitować papierów wartościowych, których koszty obsługi są ponoszone rzadziej niż raz w roku, emitować papierów wartościowych, dyskonto od których przekracza 5 %, emitować papierów wartościowych o odsetkach kapitalizowanych, zaciągać (poza nielicznymi wyjątkami) zobowiązań finansowych, których maksymalna wartość nominalna, wyrażona w złotych, nie została ustalona w dniu zawierania transakcji [1, s. 37; 4].

3. Analiza dynamiki i struktury zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego polskiej części Euroregionu „Nysa”

Podstawowym źródłem danych dotyczących wykonania budżetów jednostek samorządu terytorialnego są sprawozdania z wykonania planów dochodów i wydatków budżetowych, jak również zobowiązań według tytułów dłużnych oraz należności tych jednostek sporządzone według zasad określonych rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 13 marca 2001 r. w sprawie zasad i terminów sporządzania sprawozdawczości budżetowej (Dz. U. Nr 24 , poz. 279).

Przepisy tego rozporządzenia wprowadziły m. in. obowiązek sporządzania raz na kwartał, przez wszystkie jednostki samorządu terytorialnego, sprawozdań z wykonania planów dochodów i wydatków budżetowych w pełnej szczegółowości, tj. dział, rozdział i paragraf, oraz sprawozdań o nadwyżce lub deficycie jednostek samorządu terytorialnego, o stanie zobowiązań według tytułów dłużnych oraz gwarancji i poręczeń, jak również o stanie należności według tytułów.

W analizowanym okresie zadłużenie jednostek samorządu terytorialnego wzrosło z poziomu 123.251.730 zł do 235.585.965 zł to jest o ponad 91% (tabela 1). Największy przyrost zadłużenia

Rok	1999	2000	2001	2002
Gminy	119.485.387	147.204.199	162.201.415	173.040.975
Miasta na prawach powiatów	1.566.343	26.895.006	26.895.006	37.639.827
Powiaty	2.200.000	14.272.062	16.501.350	24.905.163
Ogółem	123.251.730	188.371.267	205.597.771	235.585.965

Tabela 1: Zadłużenie jednostek samorządu terytorialnego polskiej części Euroregionu „Nysa” w latach 1999 - 2002 (w zł.).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Regionalnej Izby Obrachunkowej we Wrocławiu.

miął miejsce w 2000 r., kiedy to dług jednostek samorządu terytorialnego z polskiej części Euroregionu „Nysa” zwiększył się o 65.119.537 zł, tj. o 52,83 % (tabela 2).

Rok	1999	2000	2001	2002
Zadłużenie	123.251.730	188.371.267	205.597.771	235.585.965
Wzrost/spadek zadłużenia [zł]	-10.071.384	65.119.537	17.26.504	29.988.194
Dynamika zadłużenia [%]	92,45	152,83	109,14	114,59

Tabela 2: Zmiany poziomu zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego polskiej części Euroregionu „Nysa” w latach 1999 - 2002.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Regionalnej Izby Obrachunkowej we Wrocławiu.

W strukturze zadłużenia według szczebli w całym analizowanym okresie zaznacza się wyraźna dominacja zadłużenia gmin. Udział tych jednostek w zadłużeniu jednostek samorządu terytorialnego ogółem malał jednak systematycznie. Na koniec 1999 r. wynosił on 86,39%, podczas gdy na koniec 2002 r. stanowił on już jedynie 73,45%. Najbardziej wzrósł zaś udział zadłużenia miast na prawach powiatów. Ich dług stanowił początkowo jedynie 5,66% długu jednostek samorządu terytorialnego polskiej części Euroregionu „Nysa”, tymczasem na koniec badanego okresu, udział ten wzrósł do 15,98% (tabela 3).

Rok	1999	2000	2001	2002
Gminy	86.39%	78.15%	77.48%	73.45%
Miasta na prawach powiatów	5.66%	14.28%	13.95%	15.98%
Powiaty	7.95%	7.58%	8.56%	10.57%
Jednostki samorządu terytorialnego ogółem	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Tabela 3: Struktura zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego polskiej części Euroregionu „Nysa” w latach 1999 - 2002.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Regionalnej Izby Obrachunkowej we Wrocławiu.

Szczególnie ważnym wydaje się rozkład populacji jednostek samorządu terytorialnego polskiej części Euroregionu „Nysa” pod względem poziomu zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego w relacji do dochodów ogółem. Da się w tej mierze zauważyć wzrost liczby jednostek kwalifikowanych do przedziałów klasowych cechujących się wyższą relacją długu do dochodów ogółem (tabela 4). Trzeba przy tym pamiętać, iż w przypadku wielu jednostek problemy z płynnością mogą wystąpić na długo przed osiągnięciem przez wspomnianą relację poziomu zbliżonego do limitu ustawowego.

W roku 2002 już tylko 4 jednostki nie były w ogóle zadłużone (1 powiat i 3 gminy) natomiast w jednej gminie stosunek długu do dochodów ogółem wynosił powyżej 60%. W skali całego kraju jedynie w 21 gminach i 1 powiecie relacja długu do dochodów ogółem przekroczyła 60% [3, s. 122]. Brak zadłużenia w gminach i powiatach wynikać może z kilku przyczyn. Jedną z nich jest brak działalności inwestycyjnej na terenie JST - na przykład w gminach małych i biednych - Platerówka, Zawidów. Wysoki poziom relacji zadłużenia do dochodów ogółem wiąże się w badanej grupie jednostek dość ściśle z realizacją przez te jednostki projektów inwestycyjnych przekraczających kwotę wolnych środków bezzwrotnych (dochody budżetowe pomniejszone o wydatki bieżące). Drugim pod względem znaczenia powodem zadłużania się gmin oraz miasta Jeleniej Góry była konieczność wywiązania się z obowiązków wynikających z dokonanej w 2000 r. nowelizacji ustawy Karta Nauczyciela 1, s. 40; 3, s. 151; 4].

**Mezinárodní vědecké konference • Internationale wissenschaftliche Konferenzen •
Międzynarodowe konferencje badawcze • International scientific conferences**

Rok	Wyszczególnienie	0%	0%-10%	10%-20%	20%-30%	30%-40%	40%-50%	50%-60%	60% i pow.
1999	Gminy	8	18	9	5	3	5	-	1
	Miasta na prawach powiatów	-	1	-	-	-	-	-	-
	Powiaty	7	1	-	-	-	-	-	-
	Ogółem	15	20	9	5	3	5	-	1
2000	Gminy	1	18	15	4	5	5	-	1
	Miasta na prawach powiatów	-	-	1	-	-	-	-	-
	Powiaty	-	4	4	-	-	-	-	-
	Ogółem	1	22	20	4	5	5	-	1
2001	Gminy	3	16	9	8	5	4	1	3
	Miasta na prawach powiatów	-	-	1	-	-	-	-	-
	Powiaty	-	6	2	-	-	-	-	-
	Ogółem	3	22	12	8	5	4	1	3
2002	Gminy	3	13	13	8	4	4	3	1
	Miasta na prawach powiatów	-	-	1	-	-	-	-	-
	Powiaty	1	1	6	-	-	-	-	-
	Ogółem	4	14	20	8	4	4	3	1

Należy także zwrócić uwagę na pojawiające się ryzyko znacznego skokowego wzrostu ciężaru zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego w związku ze złą sytuacją finansową zakładów opieki zdrowotnej dla, których jednostka samorządu jest podmiotem prowadzącym.

W kontekście członkostwa Polski w Unii Europejskiej można zauważyć, że wysoki ciężar zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego, może im poważnie utrudnić korzystanie z adresowanych do nich środków strukturalnych Unii Europejskiej. Podmioty poważnie już obciążone brzemieniem długu mogą mieć bowiem problemy z zapewnieniem udziału własnego, a tym samym z pozyskaniem i wykorzystaniem środków unijnych. Tymczasem w jednostki samorządu terytorialnego powinny być jednym z ich podstawowych beneficjentów.

4. Zakończenie

Jednostki samorządu terytorialnego wchodzące w skład polskiej części Euroregionu „Nysa” znacząco zwiększyły poziom swojego zadłużenia w latach 1999-2002. Niektórym z tych podmiotów może to istotnie utrudnić korzystanie z funduszy Unii Europejskiej. Największa część zadłużenia przypadła na gminy, zaś najszybszy wzrost długu odnotowano w Jeleniej Górze - jedynym w tej populacji mieście na prawach powiatu. Na koniec zauważyć należy, iż wzrostowi wartości dług, towarzyszy systematyczny wzrost ciężaru zadłużenia.

Literatura

- [1] Babczuk, A.: Dług samorządowy w Polsce - doświadczenia i perspektywy. W: Gospodarka lokalna w teorii i praktyce, Red. R. Brol, Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 1023, Wrocław, 2004s. 36-51.
- [2] Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006. Ministerstwo Gospodarki. Warszawa, 2003.
- [3] Sprawozdanie z działalności regionalnych izb obrachunkowych i wykonania budżetu przez jednostki samorządu terytorialnego w 2002 roku. Krajowa Rada Regionalnych Izb Obrachunkowych. Warszawa, 2003.
- [4] Ustawa z dnia 26 listopada 1998 r. o finansach publicznych (Dz. U. Nr 155, poz. 1014 z późn. zm.).

VERSCHULDUNG DER TERRITORIALEN SELBSTVERWALTUNGSEINHEITEN IM POLNISCHEN TEIL DER ERN IN DEN JAHREN 1999-2002.

Der Beitrag stellt den Stand und Dynamik der Verschuldung der polnischen territorialen Selbstverwaltungseinheiten in den Jahren 1999-2002 dar, die der ERN anhören. Der Autor charakterisiert die Verschuldungsstruktur der oben genannten Einheiten und schildert die Belastungsskala durch die Verschuldung.

ZADLUŻENOST POLSKÝCH SAMOSPRAVNÍCH CELKŮ, KTERÉ PATŘÍ DO EUROREGIONU NISA, V LETECH 1999-2002

Náplní tohoto příspěvku je prezentace stavu a dynamiky zadluženosti polských samosprávních celků, které patří do Euroregionu Nisa, v letech 1999-2002. Autor charakterizuje také strukturu zadluženosti těchto jednotek územní samosprávy a popisuje rozsah tohoto jevu.

LIABILITIES OF POLISH MUNICIPALITIES IN THE EUROREGION „NYSIA” IN THE PERIOD OF 1999-2002

This article is focused on present state and dynamics of outstanding liabilities of polish municipalities in the Euroregion „Nysa” in the period of 1999-2002. Author characterizes the structure of this liabilities, and also debt ratio to revenues.

I. MIĘDZYNARODOWE SYMPOZJUM DOKTORANTÓW SZKÓŁ WYŻSZYCH W EUROREGIONIE NYSA

F. Adamczuk

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i turystyki w Jeleniej Górze
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
adamczuk@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

Na wzór sympozjum studenckiego władze Wydziału Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze zorganizowały 05. listopada 2004 I Międzynarodowe Sympozjum Doktorantów Szkół Wyższych w Euroregionie Nysa. Tym samym poszerzono współpracę międzynarodową zaprzyjaźnionych Uczelni w ERN. W Sympozjum wzięło udział 25 Doktorantów z Czech, Polski i Niemiec. Prezentowali oni referaty dotyczące ich własnych projektów badawczych i prac doktorskich. Tematyka referatów była bardzo szeroka i dotyczyła wielu dziedzin naukowych.

I. Międzynarodowe Sympozjum Doktorantów Szkół Wyższych Euroregionu Nysa odbyło się w dniu 05.11.2004 roku w Jeleniej Górze. Tradycja stało się organizowane już od 11 lat Sympozjum Studenckie. Na wzór Sympozjum Studenckiego władze AE zorganizowały Sympozjum Doktorantów i tym samym rozszerzyły współpracę międzynarodową zaprzyjaźnionych Uczelni w ERN. Było to pierwsze i historyczne spotkanie międzyuczelniane na szczeblu doktorantów, którego przesłaniem było nawiązywanie nowej i pogłębianie dotychczasowej współpracy międzynarodowej.

Sympozjum to zgromadziło doktorantów oraz opiekunów naukowych z uczelni wyższych ERN. Uczestniczyli w nim reprezentanci:

- Uniwersytetu Technicznego w Libercu,
- Wyższej Szkoły Zawodowej Zittau/Görlitz,
- Międzynarodowego Instytutu Uniwersyteckiego w Zittau,
- Kolegium Karkonoskiego w Jeleniej Górze,
- Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, WGRiT w Jeleniej Górze.

Celem tej imprezy była wymiana doświadczeń naukowych doktorantów, prezentacja wyników ich badań oraz tematów prac doktorskich. Uczestnicy zaprezentowali swoje referaty naukowe i projekty badawcze dotyczące ich indywidualnych zamierzeń naukowych oraz poinformowali o aktualnych kierunkach badań naukowych katedr na swoich uczelniach.

Tematyka referatów była bardzo szeroka i dotyczyła dziedzin naukowych takich jak: Ekonomia i Finanse, Gospodarka Regionalna i Globalna, Technika i Informatyka, Ochrona Środowiska i Biotechnologia, Medycyna i Wychowanie Fizyczne. W sympozjum wzięło udział 25 doktorantów ze szkół partnerskich w Euroregionie Nysa:

1. **Jana Scholz** - Hochschule Zittau/Görlitz

SPEZIELLE FILTERMATERIALIEN AUF DER BASIS TEXTILER STRUKTUREN MIT METALLBESCHICHTUNGEN ZUR ELIMINIERUNG VON UMWELTSCHADSTOFFEN

2. **Rene Ulrich** - Internationales Hochschulinstitut Zittau
LIGNINOLYTISCHE ENZYME VON HÖHEREN PILZEN
3. **Angelika Odziemczyk** - Internationales Hochschulinstitut Zittau
KOOPERATIONSKULTUR IN INTERNATIONALEN NETZWERKEN
4. **Valeria Jana Bednarek** - Internationales Hochschulinstitut Zittau
5. **Tomáš Sluka** - Technická univerzita v Liberci
EXTRINSIC CONTRIBUTIONS TO MACROSCOPIC PROPERTIES OF FERROIC LAYER COMPOSITES
6. **Luboš Rusín** - Technická univerzita v Liberci
THE STUDY OF INHOMOGENEOUSLY POLED CERAMIC RESONATORS
7. **Lukáš Seifert** - Technická univerzita v Liberci
STUDY OF RESONATORS WITH ENGINEERED FERROELECTRIC DOMAIN STRUCTURE
8. **Štěpánka Tůmová** - Technická univerzita v Liberci
HODNOCENÍ KVALITY TEPELNÉHO ZPRACOVÁNÍ KLIKOVÝCH HŘÍDELÍ VE ŠKODA AUTO A.S.
9. **Marek Pokorný** - Technická univerzita v Liberci
STUDIUM VLASTNOSTÍ MATERIÁLŮ PRO MEMS APLIKACE LASEROVOU INFERFEROMETRIÍ
10. **Rudolf Martonka, Jiří Žák** - Technická univerzita v Liberci
VÝZKUM FUNKČNÍCH VLASTNOSTÍ PNEUMATICKÝCH PRUŽIN PŘI NESOUOSÉM ZATÍŽENÍ
11. **Michał Jur** - Kolgium Karkonoskie w Jeleniej Górze
RYZIKO PROJEKTÓW INFORMACYJNYCH
12. **Barbara Janiak** - AWF we Wrocławiu
PORÓWNANIE SKUTECZNOŚCI GIER I ZABAW RUCHOWYCH Z ĆWICZENIAMI OPOROWYMI WYDECHU U DZIECI Z ASTMA OSKRZELOWĄ
13. **Aneta Rybicka** - WGRiT w Jeleniej Górze
WYKORZYSTANIE METOD DYSKRETNÝCH WYBORÓW W BADANIACH PREFERENCJI KONSUMENTÓW
14. **Tomasz Brzozowski** - WGRiT w Jeleniej Górze
POMIAR I RAPORTOWANIE WPŁYWU PRZEDSIĘBIORSTWA NA ŚRODOWISKO
15. **Paweł Skowron** - WGRiT w Jeleniej Górze
ZARZĄDZANIE BEZPIECZEŃSTWEM INFORMACJI W PRZEDSIĘBIORSTWIE
16. **Mariusz Zbadyński** - WGRiT w Jeleniej Górze
GOSPODARKA REGIONALNA, INTEGRACJA EUROPEJSKA I FINANSE SAMORZĄDOWE

17. Marcin Brol - WGRiT w Jeleniej Górze

ROLA SAMORZĄDU GMINNEGO W KSZTAŁTOWANIU DOCHODÓW WŁASNYCH NA
PRZYKŁADZIE WYBRANYCH GMIN WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

18. Marcin Pelka - WGRiT w Jeleniej Górze

SYMBOLICZNE METODY KLASYFIKACJI W BADANIACH EKONOMICZNYCH

19. Damian Kubiak - WGRiT w Jeleniej Górze

FAKULTATYWNE FORMY ZABEZPIECZENIA DOCHODÓW NA STAROŚĆ

20. Wojciech Krawiec - WGRiT w Jeleniej Górze

ROZWÓJ RYNKU FUNDUSZY INWESTYCYJNYCH W POLSCE

21. Justyna Wilk - WGRiT w Jeleniej Górze

METODY KLASYFIKACJI W ANALIZIE DANYCH SYMBOLICZNYCH

22. Andrzej Raszkowski - WGRiT w Jeleniej Górze

WPLYW PRODUKTÓW MARKOWYCH NA ZDOLNOŚĆ KONKURENCYJNĄ REGIONU

23. Magdalena Dąbrowska - Mitek- WGRiT w Jeleniej Górze

BENCHMARKING PROCESÓW LOGISTYCZNYCH W PRZEDSIĘBIORSTWACH
PRODUKCYJNYCH

24. Bartosz Bartniczak - WGRiT w Jeleniej Górze

POMOC PUBLICZNA NA CELE ZWIĄZANE Z OCHRONĄ ŚRODOWISKA

25. Michał Ptak - WGRiT w Jeleniej Górze

PROEKOLOGICZNA KONCEPCJA ZMIAN SYSTEMU PODATKOWEGO W POLSCE
W KONTEKŚCIE DOŚWIADCZEŃ MIĘDZYNARODOWYCH

Po prezentacji referatów i wręczeniu upominków wszyscy uczestnicy oraz goście zostali zaproszeni przez organizatorów sympozjum na tradycyjny polski obiad w Kaczorowie. W czasie tego spotkania doszło do wymiany doświadczeń związanych ze studiami doktoranckimi na wyższych uczelniach w Euroregionie Nysa oraz do nawiązania prywatnych kontaktów pomiędzy doktorantami.

W ocenie doktorantów i ich opiekunów naukowych impreza taka, jak Sympozjum Doktorantów, stanowi ważny element współpracy transgranicznej, wzmacnia poczucie przynależności do euroregionu, umożliwia wymianę wiedzy i doświadczeń, poszerzenie kręgów zainteresowań i poznanie krajów i mentalności sąsiadów. Organizatorzy Sympozjum wyrażają przekonanie, że treść prezentowanych referatów zostanie w przyszłym roku opublikowana w Zeszytach Naukowych wydawanych przez Akademickie Centrum Koordynacyjne w Libercu.

DAS 1. INTERNATIONALE SYMPOSIUM DER DOKTORANDEN DER HOCHSCHULEN IN DER EUROREGION NEISSE

Nach dem Vorbild vom Internationalen Studentensymposium haben die Hochschulbehörden der Fakultät für Regionalwirtschaft und Tourismus in Jelenia Góra das 1. Internationale Doktorandensymposium der Hochschulen in der Euroregion Neisse veranstaltet. Somit wurde auch die internationale Zusammenarbeit zwischen den Partnerhochschulen vertieft. Am Symposium nahmen 25 Doktoranden aus Deutschland, Polen und Tschechen teil. Sie präsentierten Beiträge über ihre Forschungsarbeiten und Doktorarbeiten. Der Themenkreis war sehr groß und umfasste viele verschiedene Wissensbereiche.

1. MEZINARODNÍ SYMPOZIUM DOKTORANDŮ VYSOKÝCH ŠKOL V EUROREGIONU NISA

Vzorem studentského sympozia vedení Fakulty regionálního hospodářství a turistiky v Jelení Goře dne 5. listopadu 2004 upořádalo 1. Mezinárodní symposium doktorandů vysokých škol Euroregionu Nisa. Takto došlo k rozšíření mezinárodní spolupráce vysokých škol z ERN. Sympozia se zúčastnilo 25 doktorandů z Česka, Polska a Německa. Prezentovali příspěvky vycházející z jejich výzkumných projektů a disertačních prací. Náměty příspěvků byly věnovány mnoha odborným okruhům a týkaly se řady vědeckých oblastí.

1ST INTERNATIONAL MEETING OF THE POSTGRADUATES FROM HIGH SCHOOLS IN EUROREGION NEISSE

On the shape of the students meeting- the authority of the Faculty of Regional Economy and Tourism in Jelenia Góra prepared 5th November of the 2004 Postgraduates of the High Schools in Euroregion Neisse. The same- broadened international cooperation of the friendly universities in ERN. Took part in the meeting 25 postgraduates from Czech Republic, Poland and German. They had presented doctorates concerning their own investigative projects and study thesis. Subject of these papers was very wide and concerning many areas.

VÝZKUM FUNKČNÍCH VLASTNOSTÍ PNEUMATICKÝCH PRUŽIN PŘI NESOUOSÉM ZATÍŽENÍ

R. Martonka, J. Žák

Technická univerzita v Liberci,
Fakulta strojní, Katedra částí a mechanismů strojů
Hádkova 6, 461 17, Liberec 1, Česká Republika
obor Konstrukce strojů a zařízení

r.matoni@email.cz

jiri_zak@seznam.cz

Abstrakt

Článek se zabývá určováním a ověřováním silových charakteristik pneumatikých pružin při nesouosém zatížení. Výrobci pneumatikých pružin udávají silové charakteristiky svých výrobků pouze při souosém zatížení, ale v jejich praktických aplikacích se často setkáváme i s nesouosým zatěžováním.

Nejprve byly experimentálně získány silové charakteristiky vybrané pneumatiké vlnovcové pružiny při různých hodnotách vyosení a naklopení čel pružiny. Tyto naměřené silové charakteristiky byly „vyhlazeny“ nahrazením jednotlivých experimentálně získaných bodů polynomem. Dále byl navržen polynom 3.stupně, který popisoval silový účinek pneumatiké pružiny (osová, boční a klopná síla) v závislosti na velikosti vyosení a a naklopení čel α pružiny a na velikosti jejího stlačení z .

Poté byl takto získaný polynom experimentálně ověřen. Byl navržen a sestrojen zkušební přípravek prostřednictvím jehož byla zkoušená pneumatiká pružina nesouose zatěžována. Tím bylo experimentálně stanoveno mnoho silových účinků pneumatiké pružiny pro různé kombinace a , α , z . Pro tyto kombinace a , α , z byly spočteny silové účinky pomocí dříve sestrojeného polynomu.

Nakonec bylo provedeno porovnání silových účinků pneumatiké pružiny získaných experimentem a výpočtem podle sestrojeného polynomu.

Článek vznikl za podpory grantu FRVŠ.

THE RESEARCH OF THE AIR SPRINGS PROPERTIES IN NONCOAXIAL LOADING

Abstract

This article deals with the air spring's thrust slip curves determination and verification in nonstandard loading. The air spring producers give the thrust slip curves only for the standard loading case but at present technical works there are more and more applications with nonstandard air spring loading. The air spring loading type is defined by the position of its flanges. The standard air spring loading means that the flanges are coaxial and parallel.

The first part of this work was the experimental determination of many thrust slip curves for many combinations of flange offset a and flange roll angle α . All of the obtained thrust slip curves were substituted by the 3rd degree polynom. This polynom is the formula for the axial, side and tilt air spring force in dependance of the a , α and the air spring compression z .

The second part of this work was the experimental verification of the obtained polynom. For this task the testing jig was designed due to nonstandard loading - one of the flanges moved in the circular path. In this testing jig there were obtained many spring forces in dependance of the a , α , z .

The last part of this work was the comparisson of the spring forces obtained from the polynomial formula (1st part) and from the experiment (2nd part).

Thanks to FRVŠ for its support of this work.

SYMBOLICZNE METODY KLASYFIKACJI DANYCH W BADANIACH EKONOMICZNYCH

M. Pelka

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki
Katedra Ekonometrii i Informatyki
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
marcin.pelka@ae.jgora.pl

Abstrakt

W referacie zaprezentowano podstawowe metody symbolicznych metod klasyfikacji, dodatkowo zaprezentowano podstawowe typy zmiennych i obiektów symbolicznych za jakimi można mieć do czynienia w badaniach ekonomicznych. Referat wskazywał dodatkowo podstawowe problemy występujące w przypadku stosowania tradycyjnych metod klasyfikacji w badaniach ekonomicznych.

SYMBOLIC CLUSTERING METHODS IN ECONOMICAL RESEARCHES

Abstract

Author presented some methods of symbolic clustering methods, besides that article has presented symbolic variables and symbolic objects which could be used in economical researches. The paper has shown also some problems with usage of classical clustering methods.

STUDIUM VLASTNOSTÍ MATERIÁLŮ PRO MEMS APLIKACE LASEROVOU INTERFEROMETRIÍ

M. Pokorný

Technická univerzita v Liberci
Fakulta pedagogická, Katedra fyziky
Hálkova 6, 46117 Liberec 1, Česká republika
obor Aplikované vědy v inženýrství, ročník II.
marek.pokorny@vslib.cz

Abstrakt

V posledních letech významně narůstají aplikace mikroelektromechanických systémů (MEMS) v mikroelektronice, komunikačních technologiích, automobilovém průmyslu, biotechnologii, atd. Ferroelektrické tenké vrstvy $\text{Pb}(\text{Zr},\text{Ti})\text{O}_3$ s vysokou piezoelektrickou odezvou jsou vhodné pro využití v MEMS systémech mimo jiné jako senzory, aktuátory, nebo pozicionéry.

Piezoelektrická deformace vyvolaná vnějším elektrickým polem je řádu jednotek až desítek pikometrů. Jednou z mála metod pro měření takto malého mechanického posunutí je laserová interferometrie. Dvoupaprskový Mach-Zehnderův laserový interferometr pracuje na principu optické detekce změny intenzity paprsku, která je úměrná deformaci tenké vrstvy.

Pro uvedený materiál vrstvy (s tloušťkou 1-3 μm) byly pozorovány typické hysterézní smyčky závislosti piezoelektrického koeficientu d_{33} na elektrickém poli. Nelineární chování posunutí jsou studovány pro různé hodnoty, průběhy a frekvence přiloženého elektrického pole. Výsledky dalších experimentů znázorňují časovou degradaci piezoelektrických vlastností a také rozložení velikosti posunutí přes vrchní elektrodu vrstvy.

STUDY OF MEMS APPLICATIONS MATERIAL PROPERTIES BY LASER INTERFEROMETRY

Abstract

A range of applications of microelectromechanical systems (MEMS) in microelectronics, communications technology, automotive industry, biotechnology and so on is significantly growing up in the last several years. Ferroelectric thin films $\text{Pb}(\text{Zr},\text{Ti})\text{O}_3$ with high piezoelectric response are attractive for use in MEMS systems among others like sensors, actuators, positioners.

Piezoelectric displacement induced by external electric field is in order of units up to tens picometers. One of few methods for measuring of this small mechanical displacement is laser interferometry. Double beam Mach-Zehnder laser interferometer is based on a principle of optical detection of changes in a beam intensity, which is proportional to the deformation in thin film.

Typical hysteresis loops of the piezoelectric coefficient d_{33} dependence on electric field are observed for mentioned film material (with thickness 1-3 μm). Nonlinear behaviour of the displacement are studied with respect to various values, waveforms and frequency of applied electric field.

Other experimental results show time degradation of the piezoelectric properties as well as the distribution of the displacement across the top electrode of the film.

STUDIUM NEHOMOGENNĚ POLARIZOVANÝCH PIEZOELEKTRICKÝCH REZONÁTORŮ

L. Rusin

Technická univerzita v Liberci
Fakulta pedagogická, Katedra fyziky
Hálkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
obor Aplikované vědy v inženýrství - Fyzikální inženýrství, ročník I.
lubos.rusin@vslib.cz

Abstrakt

Cílem diplomové práce je studium vlastností nehomogenně polarizovaných keramických rezonátorů (NPKR). Práce je zprvu zaměřena na základní poznatky o feroelektrických (piezoelektrických) keramikách. Následuje popis parametrů a rezonančních spekter NPKR včetně jejich aplikací pro ultrazvukové motorky. Zkoumají se zde rezonátory tvaru tyčinek. Materiálové parametry NPKR se měří rezonanční metodou. Sleduje se vývoj parametrů rezonátorů v závislosti na teplotě a nehomogenitě. K měření bylo použito vzorků z tvrdé keramiky PZT (APC880, vyrobeno v Piezokeramika, s.r.o., Libřice). Pro srovnání měření s teorií je použito modelování metodou konečných prvků. Pro tuto metodu bylo použito programu ANSYS[®]. Tento program je především použit pro harmonickou analýzou vzorků.

THE STUDY OF INHOMOGENEOUSLY POLED CERAMIC RESONATORS

Abstract

The purpose of thesis is to study the properties of inhomogeneously poled ceramic resonators (IPCR). The work is focused on fundamentals of ferroelectric (piezoelectric) ceramics at first. The description of parameters and resonant spectra of IPCR follows, including their applications for ultrasonic motors. Bar shaped resonators are studied. The material parameters of IPCR are measured by resonant methods. Temperature and inhomogeneity dependence of the resonator's parameters is investigated. Samples are made of hard PZT material type (APC880, manufactured by Piezokeramika, s.r.o., Libřice). The measurement and theory are compared with simulations by finite element method. ANSYS[®] software is used especially for harmonic analysis.

WYKORZYSTANIE METOD *CONJOINT ANALYSIS* I METOD DYSKRETNYCH WYBORÓW W BADANIACH PREFERENCJI KONSUMENTÓW

A. Rybicka

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki
Katedra Ekonometrii i Informatyki
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
aneta.rybicka@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

W referacie zaprezentowano dwie grupy metod pomiaru preferencji wyrażonych, mieszczące się w podejściu dekompozycyjnym. Metody te to metody *conjoint analysis* oraz metody dyskretnych wyborów.

Zaprezentowano ogólną procedurę badawczą stosowaną w pomiarze preferencji metodami dekompozycyjnymi. Procedura ta, w przypadku obu grup metod, tj. metod *conjoint analysis* i metod dyskretnych wyborów, generalnie składa się z tych samych etapów, jednakże istotne różnice pojawiają się na etapie przygotowania danych oraz na etapie estymacji parametrów modelu. W obu grupach metod wykorzystywane jest również różne oprogramowanie komputerowe.

Omówione zostały także cechy charakterystyczne metod *conjoint analysis* i metod dyskretnych wyborów jak również zostały przedstawione obszary zastosowań obu grup metod, przede wszystkim w badaniach preferencji konsumentów.

THE USE OF *CONJOINT ANALYSIS* METHODS AND DISCRETE CHOICE METHODS IN RESEARCH OF CONSUMERS' PREFERENCES

Abstract

Author presented decompositional approach in measurement of consumers' preferences: *conjoint analysis* methods and discrete choice methods. In the article were described characteristic of this methods, their advantages and disadvantages and also their similarities and differences. Also were discussed area of use of both group methods, first of all in research of consumers' preferences.

STUDIUM REZONÁTORŮ S ŘÍZENĚ VYTVOŘENÝMI FERROELEKTRICKÝMI DOMÉNOVÝMI STRUKTURAMI

L. Seifert

Technická univerzita v Liberci
Fakulta pedagogická, Katedra fyziky
Hálkova 6, 46117 Liberec 1, Česká republika
obor Aplikované vědy v inženýrství - Fyzikální inženýrství, ročník I.
lukas.seifert@vslib.cz

Abstrakt

Práce se zabývá studiem piezoelektrických rezonátorů vytvořených z ferroelektrických materiálů $\text{Pb}_5\text{Ge}_3\text{O}_{11}$ a LiTaO_3 . Konkrétně je studován vliv doménového uspořádání na vlastnosti rezonátorů, na kterých byla polarizací vytvořena periodická 180° doménová struktura. V úvodu je podrobně zpracována teorie ferroelektrických fázových přechodů a doménové struktury. Dále je vypracován teoretický popis parametrů rezonátoru s více doménami. Konkrétně je odvozena závislost admittance rezonátoru na frekvenci pro dvoudoménový rezonátor. Pro oba materiály jsou pak vypočteny rezonanční frekvence podélného módu jednodoménového a dvoudoménového rezonátoru.

Experimentální část zahrnuje měření elastických, piezoelektrických a dielektrických materiálových parametrů rezonanční metodou. Konkrétně byla studována 1. harmonická frekvence podélného módu a její závislost na teplotě v rozsahu 21°C až 60°C . Ze závislostí rezonanční a antirezonanční frekvence jednodoménového rezonátoru na teplotě byly výpočtem určeny teplotní závislosti parametrů s_{11}^E , d_{31} a k_{31} pro oba materiály. Pro materiál $\text{Pb}_5\text{Ge}_3\text{O}_{11}$ je navíc zpracováno pozorování statické doménové struktury polarizačním mikroskopem.

Frekvence módů kmitů a jejich modální tvary všech rezonátorů byly nakonec simulovány metodou konečných prvků (software ANSYS[©]).

STUDY OF RESONATORS WITH ENGINEERED FERROELECTRIC DOMAIN STRUCTURE

Abstract

The purpose of this work is study of piezoelectric resonators from single ferroelectric crystals of lead germanate ($\text{Pb}_5\text{Ge}_3\text{O}_{11}$) and lithium tantalate (LiTaO_3). The multi-domain structure was achieved by poling these single crystals by a DC electric field. In this particular case the influence of the multi-domain structure on properties of such resonators was studied.

A short introduction to the theory of ferroelectric phase transitions and of the resulting domain structure is included. Furthermore theoretical treatment of a multi-domain resonator was derived. Particularly the dependence of admittance of a length-extensional bar resonator was derived and resonances for both materials computed. The elastic, piezoelectric, and dielectric constants, and their temperature dependence within the range 21°C - 60°C have been extracted from meas-

measurements of resonant and anti-resonant frequencies of single-domain resonator. These were measured by resonance method. In the case of lead germanate the method of observation between crossed nicols was used to observe the static domain structure. Modal shapes and frequencies of all resonators were finally simulated by the finite element method (software ANSYS[®]).

NEVLASTNÍ PŘÍSPĚVKY K MAKROSKOPICKÝM VLASTNOSTEM FEROICKÉHO VRSTVOVÉHO KOMPOZITU

T. Sluka

Technická univerzita v Liberci
Fakulta mechatroniky a mezioborových inženýrských studií
Katedra elektrotechniky a elektromechanických systémů
Háčkova 6, 46117 Liberec 1, Česká republika
obor Přírodovědné inženýrství, ročník II.
tomas.sluka@vslib.cz

Abstrakt

V práci je uvedena teoretická studie efektivní permitivity ε , elastické poddajnosti s a piezoelektrického koeficientu d feroického vrstevového kompozitu. Kompozit je složen z tenkého feroického filmu s 90° doménovou strukturou a dvou pasivních neferoických vrstev oddělujících feroický film od elektrod. Pohyb doménových stěn výrazně ovlivňuje mechanickou, dielektrickou a piezoelektrickou odezvu feroických materiálů. Reakce doménové struktury na vnější sílu a elektrické pole je příčinou vzniku nevlastních příspěvků k výše zmíněným makroskopickým vlastnostem ε , s a d . Analytické a numerické výsledky jsou získány pro přiblížení husté doménové struktury a rovnovážné odezvy, kdy pohyb doménových stěn je řízen energií středního elektrického pole a mechanického napětí v kompozitu.

EXTRINSIC CONTRIBUTIONS TO MACROSCOPIC PROPERTIES OF FERROIC LAYER COMPOSITES

Abstract

The theoretical study of the effective permittivity ε , elastic compliance s and piezoelectric coefficient d of a ferroic layer composite is presented in the work. The composite system consists of the ferroic film with 90° domain structure and two non-ferroic passive layers, which separate the ferroic film from the electrodes. Extremely slight domain wall shifts can strongly influence elastic, dielectric and piezoelectric response of ferroic materials. The domain wall shifts caused by external force and electric field are a source of the extrinsic contributions to the aforementioned macroscopic properties ε , s and d . Analytical and some numerical results are obtained under the assumption that the domain structure is dense and that domain wall shifts are controlled by the energy of the average electric field and mechanical stress in the layer composite system.

METODY KLASYFIKACJI W ANALIZIE DANYCH SYMBOLICZNYCH

J. Wilk

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki
Katedra Ekonometrii i Informatyki
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
justyna.wilk@ae.jgora.pl

Abstrakt

W referacie zaprezentowane zostały typy i specyfika danych symbolicznych oraz problemy w klasyfikacji obiektów symbolicznych. Dokonano przeglądu adekwatnych do ich analizy metod klasyfikacji oraz miar odległości.

CLUSTERING METHODS IN SYMBOLIC DATA ANALYSIS

Abstract

The article looks at the types and concepts of symbolic data and the problems in classification process. The review of the available clustering methods and dissimilarity measures was presented.

Autorský rejstřík • Autorenregister • Indeks autorów • Index of Authors

Adamczuk Franciszek, Dr.	adamczuk@oscar.ae.jgora.pl
Anděl Petr, RNDr.	petr.andel@vslib.cz
Bal-Domańska Beata, Mgr.	balb@oscar.ae.jgora.pl
Boyon Jerome	jerome.boyon@vslib.cz
Bureš Miroslav, Doc. Ing., CSc.	miroslav.bures@vslib.cz
Dědková Jaroslava, Ing.	jaroslava.dedkova@vslib.cz
Englberth Eduard, Ing.	eduard.englberth@vslib.cz
Fliegel Vítězslav, Doc. Ing., CSc.	vitezslav.fliegel@vslib.cz
Hajduga Elżbieta, Mgr.	hajdugae@wp.pl
Havlík Radek, Ing.	radek.havlik@vslib.cz
Hlůže Petr	petr.hluze@vslib.cz
Homišín Jaroslav, Prof. Ing., CSc.	Jaroslav.Homisin@tuke.sk
Jáčová Helena, Ing.	helena.jacova@vslib.cz
Jagoda Henryk, Prof. zw. Dr hab.	henryk.jagoda@ae.wroc.pl
Januszevska Małgorzata, Dr.	kmizgt@ae.jgora.pl
Jaremen Daria E., Dr.	kmizgt@ae.jgora.pl
Jersák Jan, Doc. Ing., CSc.	jan.jersak@vslib.cz
Keller Petr, Ing., Ph.D.	petr.keller@vslib.cz
Kurek Robert, Dr.	rrkurek@poczta.onet.pl
Kurková Karina, Mgr.	karinakurek@poczta.onet.pl
Ładysz Jerzy, Dr.	jladysz@poczta.wp.pl
Lubina Jiří, Ing., Ph. D.	jiri.lubina@vslib.cz
Manlig František, Doc. Ing., Dr.	frantisek.manlig@vslib.cz
Markowska Małgorzata, Dr.	mmarkowska@ae.jgora.pl
Markowska-Przybyła Urszula, Mgr.	ump@ae.jgora.pl
Martonka Rudolf, Ing.	r.matoni@email.cz
Mroczo Franciszek, Dr hab. Inż.	fmroczo@ae.jgora.pl
Nawrocka Elżbieta, Dr.	kmizgt@ae.jgora.pl
Neumannová Helena, PaedDr.	helena.neumannova@vslib.cz
Nosek Vladimír, Ing.	vladimir.nosek@vslib.cz
Nová Iva, Prof. Ing., CSc.	iva.nova@vslib.cz
Nováková Iva, Ing.	iva.novakova@vslib.cz
Novotný Pavel, Mgr.	pavel.novotny@vslib.cz
Orzeszko Teresa, Dr.	tteressa@poczta.onet.pl
Ostalecka Agnieszka, Mgr.	a.ostalecka@ae.jgora.pl
Pelantová Věra, Ing., Ph. D.	vera.pelantova@vslib.cz
Pelka Marcin, Mgr.	marcin.pelka@ae.jgora.pl
Pešík Lubomír, Doc. Ing., CSc.	lubomir.pesik@vslib.cz
Plachciak Adam, Dr.	KGP@oscar.ae.jgora.pl
Pokorný Marek, Ing.	marek.pokorny@vslib.cz
Pokorný Přemysl, Prof. Ing., CSc.	premysl.pokorny@vslib.cz
Polak Grzegorz	
Rucková Iveta, Mgr., Ph. D.	iveta.ruckova@email.cz
Rusin Luboš, Ing.	lubos.rusin@vslib.cz
Rybicka Aneta, Mgr.	aneta.rybicka@oscar.ae.jgora.pl
Seebauer Renate, Doc. Dr. et. Mag.	seebauer@pabw.at
Seifert Lukáš, Ing.	lukas.seifert@vslib.cz
Schmidt Peter, Prof. Dr. Phil.	peter.schmidt@hs-zigr.de

Schröer Gregor, Dr. - phil. M.A.	gregor.schroer@vslib.cz
Skrbek Břetislav, Doc. Ing., CSc.	bretislav.skrbek@vslib.cz
Sluka Tomáš, Ing.	tomas.sluka@vslib.cz
Sobczak Elżbieta, dr hab	sobczak@ae.jgora.pl
Sokolowska Agnieszka, Dr.	agnesclass@ae.jgora.pl
Solarz Małgorzata, Dr.	M_Solarz@op.pl
Staworzyńska A.	
Strahl Danuta, Prof. zw. dr hab.	dstrahl@ae.jgora.pl
Swacha-Lech Magdalena, Mgr.	m.swacha-lech@ae.jgora.pl
Syrovátková Adéla, Mgr.	adela.syrovatkova@vslib.cz
Ševčík Ladislav, Doc. Ing., CSc.	ladislav.sevcik@vslib.cz
Šimíková Ivana, Ing., Ph. D.	ivanasimikova@seznam.cz
Tabaszewska Edyta, Dr Inż.	Edyta.Tabaszewska@ae.jgora.pl
Vančura Martin, Ing.	martin_vancura@email.cz
Wilk Justyna, Mgr.	justyna.wilk@ae.jgora.pl
Zielińska Anetta, Dr.	zielinska@ae.jgora.pl
Žák Jiří, Ing.	jiri_zak@seznam.cz

Pokyny pro autory příspěvků do sborníku „VĚDECKÁ POJEDNÁNÍ“

Vědecká pojednání jsou regionální publikací informující širší veřejnost o výsledcích vědecko-výzkumné spolupráce vysokých škol Euroregionu Nisa, o aktuální problematice týkající se regionu a o regionálních studentských sympoziích. V omezeném rozsahu jsou publikovány i vybrané výsledky výzkumu na jednotlivých pracovištích vysokých škol v regionu. Příspěvky mohou být psány v češtině, němčině, polštině a angličtině. Za originalitu, odbornou a formální správnost příspěvku zodpovídá autor. Ve sborníku nelze publikovat článek, který byl již uveřejněn. V případě nedodržení pokynů si redakce vyhrazuje právo příspěvek vrátit k přepracování. O otištění příspěvku rozhoduje redakční rada sborníku.

- **Příspěvky** jsou přijímány výhradně v elektronické podobě, ve formátu MS Word.
- **Nadpis příspěvku** je psán velkými tučnými písmeny (velikost písma 14), zarovnání na střed.
- **Jméno autora** (autorů) se uvádí bez titulů a je psáno tučným písmem.
- **Adresa autora** (autorů) je uvedena pod jménem v pořadí: škola/instituce, fakulta, katedra /oddělení, ulice, poštovní směrovací číslo, město, stát a e-mailová adresa (velikost 12).
- U studentských příspěvků je nutné uvést obor a ročník studia.
- Pod nadpisem, jménem a adresou autora je vynechán jeden řádek (o velikosti písma 12).
- **Abstrakt (resumé)**. Jako první odstavec textu je uveden stručný **abstrakt** nepřesahující **10 řádků**. **Překlad názvu příspěvku a překlad abstraktu** do zbývajících tří jazyků je uveden na **zvláštní stránce na konci příspěvku**. Název je psán tučnými, velkými písmeny (velikost 14), zarovnan k levému okraji. Text abstraktu: zarovnání do bloku (velikost 12).
- **Pořadí abstraktů:**
- **články v němčině:** polsky, česky, anglicky;
- **články v polštině:** německy, česky, anglicky;
- **články v češtině:** německy, polsky, anglicky;
- **články v angličtině:** německy, polsky, česky.
- **Na této stránce nebude uvedeno jméno autora ani označení „resumé“.** O překlady názvu příspěvku a abstraktu do zbývajících jazyků se postarají autoři sami.
- **Vlastní text** je vhodné členit do kapitol. Názvy kapitol se číslují, píše tučným písmem a zarovnávají k levému okraji. **Je nutno dodržet následující nastavení: zarovnání do bloku, velikost písma: 12, řádkování: jednoduché, stránky nečíslovat.**
- **Tabulky, grafy a obrázky** se číslují a v textu na ně musí být odkazy. Název tabulky, grafu nebo obrázku je psán tučným písmem; umístění: pod, zarovnání k levému okraji.
- **Délka příspěvku, včetně abstraktů nesmí přesáhnout 8 stran formátu A4.**
- **Odkazy na literaturu** jsou uvedeny na konci příspěvku v hranatých závorkách v úpravě podle normy platné v daném státě.
- **Recenze.** Pod seznamem literatury je uvedeno jméno recenzenta, vč. titulů a jeho pracoviště. Recenzi si zajišťuje autor sám. Recenzent musí pocházet z jiné vysoké školy nebo univerzity než je pracoviště autora příspěvku. Recenzi je nutno zaslat spolu s příspěvkem.
- Příspěvky zasílejte na e-mailovou adresu: jitka.pesikova@vslib.cz

Hinweise für die Autoren der Beiträge in den „WISSENSCHAFTLICHEN ABHANDLUNGEN“

Die **Wissenschaftlichen Abhandlungen (WA)** sind eine regionale Publikation, die die breitere Öffentlichkeit über die Ergebnisse der wissenschaftlichen Forschungsarbeit der Hochschulen in der Euroregion Neisse, über die aktuellen Probleme der Region und über die Studentensymposien informiert. Raumbedingt werden auch ausgewählte Forschungsergebnisse einzelner Arbeitsstätten der Hochschulen in der Region veröffentlicht. Die Beiträge können in Deutsch, Tschechisch, Polnisch und Englisch geschrieben sein. Für die Originalität, fachliche und formelle Richtigkeit des Beitrages ist der Verfasser verantwortlich. Schon einmal publizierte Artikel können im Sammelband nicht veröffentlicht werden. Die Redaktion behält sich vor, Artikel die den Hinweisen nicht entsprechen zur Umarbeitung zurückzuweisen. Über die Veröffentlichung des Beitrages entscheidet der Redaktionsrat der WA.

- **Die Beiträge** werden nur in elektronischer Form, Format MS Word, angenommen.
- **Die Überschrift des Artikels** – im Fettdruck, Größe 14, in die Mitte orientiert.
- **Name des Verfassers /der Verfasser** – ohne Titel im Fettdruck.
- **Anschrift des Verfassers/der Verfasser** – unter dem Namen in dieser Reihenfolge: Schule/Institution, Fakultät, Lehrstuhl/Abteilung, Straße, Postleitzahl, Stadt, Staat und E-mail Anschrift (Größe 12). Bei Studentenbeiträgen wird auch das Fach und der Studienjahrgang angeführt. Unter der Überschrift, dem Namen des Verfassers und der Adresse bleibt eine Zeile (Größe 12) frei.
- **Abstrakt (Resümee).** Als erster Absatz des Textes steht ein kurzer **Abstrakt**, der 10 Zeilen nicht überschreiten darf. Die Übersetzung der Überschrift des Artikels und die Übersetzung des Abstrakts in die drei übrigen Sprachen wird **auf einer selbstständigen Seite am Ende** des Beitrages beigelegt. Die Überschrift mit Fettdruck, mit großen Buchstaben (Größe 14), zum linken Rand ausgerichtet. Der Text der Kurzfassung: im Block (Größe 12).
- **Anführung in dieser Reihenfolge:**
- **deutscher Beitrag: polnisch, tschechisch, englisch;**
- **polnischer Beitrag: deutsch, tschechisch, englisch;**
- **tschechischer Beitrag: deutsch, polnisch, englisch;**
- **englischer Beitrag: deutsch, polnisch, tschechisch.**
- Auf dieser Seite wird weder der Name des Verfassers noch die Bezeichnung „Abstrakt“ angeführt. Die Übersetzung der Überschrift und des Abstrakts in die übrigen Sprachen besorgen die Verfasser selbst.
- **Der eigentliche Text** sollte in Kapitel gegliedert sein. Die Bezeichnungen der Kapitel werden numeriert, stehen im Fettdruck und werden zum linken Rand eingerichtet. Es ist notwendig folgendes einzuhalten: **Blockeinordnung, Schriftgröße: 12, Zeilenabstand: einfach, die Seiten werden nicht paginiert.**
- **Tabellen, Diagramme, Abbildungen** werden numeriert und im Text muss auf sie verwiesen werden. Ihre Überschriften im Fettdruck (unter dem Diagramm, Tabelle, Abbildung), zum linken Rand eingerichtet.
- **Die Länge des ganzen Beitrages (einschließlich der Abstrakte) sollte 8 Seiten (Format A4) nicht überschreiten.**
- **Die Literaturverweise** werden am Ende des Beitrages in eckigen Klammern angeführt, laut Norm des betreffenden Staates.
- **Rezension** - unter den Literaturverweisen wird der Name des Rezensenten, einschl. Titel und seine Arbeitsstätte angeführt. Die Rezension legt der Autor selbst vor. Der Rezensent muss außerhalb der Arbeitsstätte des Autors (Schule/Institution) kommen. Die Rezension wird mit dem Beitrag der Redaktion eingeschickt.
- Die Beiträge senden Sie bitte an die e-mail Anschrift: jitka.pesikova@vslib.cz

Wskazówki edytorskie dla piszących artykuły do zbioru „PRÁCE NAUKOWE“

Prace naukowe są regionalną publikacją informującą szerokie grono zainteresowanych o wynikach współpracy naukowo-badawczej szkół wyższych Euroregionu Nysa oraz o aktualnej problematyce dotyczącej regionu, jak również sympozjach studenckich. W ograniczonym stopniu publikowane są także wyniki badań prowadzonych przez poszczególne szkoły wyższe Euroregionu. Artykuły mogą być publikowane w językach czeskim, niemieckim, polskim i angielskim. Za oryginalność pracy, jej wartość fachową i formalną odpowiada autor. W zbiorze mogą zostać opublikowane wyłącznie prace niepublikowane w innych periodykach i wydawnictwach. W przypadku naruszenia zasad publikacji, redakcja zastrzega sobie prawo zwrotu artykułu w celu jego przepracowania. O dopuszczeniu artykułu do publikacji decyduje rada redakcyjna.

- **Artykuły przyjmowane są wyłącznie w formacie elektronicznym Microsoft Word.**
- **Tytuł artykułu** jest pisany wielkimi i pogrubionymi literami (rozmiar czcionki 14), wyrównanie do środka.
- **Imię i nazwisko autora** (autorów) podaje się bez stopnia lub tytułu naukowego pismem pogrubionym.
- **Adres autora** (autorów) podaje się pod imieniem i nazwiskiem w kolejności: szkoła/institucja, wydział, katedra/zakład, ulica, kod pocztowy, miasto, państwo oraz adres e-mail (rozmiar 12).
- Pod tytułem, imieniem/nazwiskiem oraz adresem autora należy zachować odstęp jednego wiersza (o rozmiarze 12).
- **Streszczenie (resumé).** Jako pierwszy akapit tekstu podane zostaje krótkie streszczenie nieprzekraczające 10 wierszy. Przekład tytułu oraz przekład streszczenia w pozostałych językach podany zostaje na oddzielnej stronie na końcu artykułu. Tytuł streszczenia podaje się wielkimi pogrubionymi literami (rozmiar 14), wyrównanie do lewej; wyrównanie tekstu streszczenia wyjustowany (rozmiar 12).
- **Porządek streszczeń:**
- **artykuły w j. niemieckim: polski, czeski, angielski;**
- **artykuły w j. polskim: niemiecki, czeski, angielski;**
- **artykuły w j. czeskim: niemiecki, polski, angielski;**
- **artykuły w j. angielskim: niemiecki, polski, czeski.**
- **Na tej stronie nie podaje się imienia i nazwiska autora oraz oznaczenia „resumé“.** Podanie nazwy artykułu oraz streszczenia artykułu w pozostałych językach spoczywa na autorze artykułu.
- **Tekst własny** należy dzielić na rozdziały. Tytuły rozdziałów są numerowane, pisane pismem pogrubionym i wyrównane do lewej krawędzi. **Należy stosować następujące formatowanie: tekst wyjustowany, rozmiar czcionki 12, odstęp pomiędzy wierszami pojedynczy, strony nieponumerowane.**
- **Tabele, wykresy oraz ilustracje** muszą być ponumerowane, natomiast w tekście należy wprowadzić odsyłacze do nich. Tytuł tabeli, wykresu lub ilustracji pisany jest pismem pogrubionym pod obiektem, wyrównanie do lewej krawędzi.
- **Wielkość artykułu wraz ze streszczeniami nie może przekroczyć 8 stron formatu A4.**
- **Wykaz literatury** podaje się na końcu artykułu w nawiasach kwadratowych zgodnie z formą przyjętą w danym państwie.
- **Recenzja.** Poniżej wykazu literatury należy podać imię i nazwisko recenzenta wraz z stopniem/tytułem naukowym oraz jego miejscem pracy. O recenzję zabiega autor. Recenzent musi pochodzić z innej uczelni wyższej lub uniwersytetu niż miejsce pracy autora. Recenzję należy przesłać wraz z artykułem.
- Artykuły należy przysyłać na adres e-mail: jitka.pesikova@vslib.cz

Instructions for the authors of the articles

Proceedings „Scientific Treatises” are especially at publishing of regional cross-border cooperation at universities in Euroregion Neisse. The articles can be written in Czech, German, Polish and English. The author is responsible for originality, scientific and formal part of the article. There is no possibility to publish an article that was published in another magazine. In case of breach of instructions for the authors there is reserved right of the editors to give the article back to the author to revise it. Editor's office decides about publishing of articles.

- **The articles** are received only in electronically form, the best is the form of MS Word.
- **Headline of the article** is to be written with bold capital letters (number of script 14), arranged to the centre.
- **The author's name** is presented without titles and is written in bold.
- Below the author's name is presented the **author's address** in order: name of university/institution, name of faculty, name of department, street, postcode, town, state and E-mail (number of script 12). By the student's articles must be presented the branch and year of study. Below the headline of the article, the author's name and address is one line space (with number of script 12).
- As a first paragraph is presented the **abstract**. **The abstract** shouldn't be longer than 10 lines. **The headline of the article and the abstract translated in the three asked languages is presented on the extra site at the end of the article.** The headline of the article is written in bold (number of script 14), arranged to the left side. The abstracts are arranged into blocks (number of script 12).
- **Order of the abstracts:**
 - **Articles written in German: Polish, Czech, English;**
 - **Articles written in Polish: German, Czech, English;**
 - **Articles written in Czech: German, Polish, English;**
 - **Articles written in English: German, Polish, Czech.**
- On this side is not presented the author's name and the term „résumé“.
- **Text of the article** is to be divided into chapters. The titles of chapters are numbered, written in bold and arranged to the left side. It is necessary to observe following configuration: arrangement into blocks, number of script: 12, lining: single, do not include page numbers.
- **Tables, charts and graphs** are to be numbered and the references have to be in a text. The name of a chart/graph is located below, written in bold script and arranged to the left.
- **The length of the article:** maximum length of the article should be 8 pages of A4 format.
- **References to literature** are presented at the end of the article, numbered in square brackets in arrangement according to norm established in the each lands.
- **Review.** Below the references to literature is presented the name of the reviewer, including titles, workplace and address. The author has to arrange a review himself. The reviewer should be from another college or university different from the author's workplace. It is necessary to send a review together with the article.
- E-mail your articles to: jitka.pesikova@vslib.cz

Název	VĚDECKÁ POJEDNÁNÍ WISSENSCHAFTLICHE ABHANDLUNGEN PRÁCE NAUKOWE
Autor	kolektiv
Vydavatel	Technická univerzita v Liberci
Schváleno	Rektorátem TU v Liberci dne 17.8.2005 čj. RE 80/05
Vyšlo	v září 2005
Počet stran	406
Vydání	první
Tiskárna	ReproArt Liberec, s.r.o., Broumovská 843/11, 460 01 Liberec 6
Číslo publikace	55-061-05

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou. Za ni a obsahovou náplň odpovídají autoři.

ISSN 1801-1128

